

ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО

30

ЧЕРВНЯ

1941

30 ЧЕРВНЯ 1941 Р.

YAROSLAV S. STETZKO

30th OF JUNE 1941

PROCLAMATION OF THE RENEWAL
OF THE INDEPENDENCE OF UKRAINE

Published by:

League for the Liberation of Ukraine, Toronto, Canada,
Organization for Defense of Four Freedoms for Ukraine Inc.,
New York, USA and
The Ukrainian Publishers Ltd. – London, Great Britain.

1967

ЯРОСЛАВ С. СТЕЦЬКО

30 ЧЕРВНЯ 1941

ПРОГОЛОШЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ
ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ

Передмова
д-ра Дмитра Донцова

Накладом:

Ліги Визволення України, Торонто, Онтарію, Канада,
Організації Оборони Чотирьох Свобід України, Нью-Йорк, США
і Української Видавничої Спілки, Лондон, Англія.

1 9 6 7

Політична Бібліотека Ліги Визволення України

ч. 26.

Зредагували: І. Вараниця і д-р Р. Малащук

З друкарні „Гомін України”, Торонто, Онтаріо, Канада.
Printed by “Homin Ukrainy” (Ukrainian Echo) Publ. Co. Ltd.
140 Bathurst St., Toronto 2B, Ont., Canada.

Греческий

Голова Українського Державного Правління у Львові

Сл. п. СТЕПАН БАНДЕРА

**Надхненник і організатор
революційно-визвольної боротьби українського народу.
Провідник Організації Українських Націоналістів.**

ВСТУПНЕ СЛОВО

В чім є історичне значення Акту 30 червня 1941 року — проголошення відновлення незалежної України, опанованої двома великодержавами?

Противники цього Акту, противники націоналістичної ідеї і чину взагалі, цього значення не хочуть, властиво не можуть, бачити. В їх очах це була „романтика” тих, які не числилися ні з своїми силами, ні з обставинами, засуджуючи свою акцію на повну невдачу... Ці закиди стрічаємо віддавна з боку „реальних політиків”. Так, перед I-ою світовою війною „реальні політики” відкидали ідею сепаратизму, як „нереальну” а навіть „шкідливу” для України, щоб лише чотири роки потім, проголошувати те гасло — хоч і в zdeфігурованім вигляді, в Києві... Так було й з „романтичною” і „шкідливою” ідеєю націоналізму в Галичині, (в оцінці „реальних політиків”), щоб ця ідея стала незабаром пануючою серед молодого покоління... Так було з ідеєю і українською акцією в АБН, поборюваною „реальними політиками”, в контактовських журналах ще й досі, бо ту акцію вела ж тільки „мала група серед всього українського народу” (В. Чапленко в „Нових Днях”, травень 1967). А яке ж значення у „реальних політиків” може мати „мала група” в політиці? І ті самі пустомудрі закиди „реальних” недоумів, щодо сепаратизму, й що до АБН, — робилися й робляться ними й досі проти Акту проголошення незалежної України 30 червня 1941 року. Щодо цієї проблеми наводжу тут вислови двох чужинців, американця й француза. Перший, Джон Армстронг знааний автор англійської книжки „Український націоналізм” 1939-1945, виданої Нью-Йоркським Колумбія Університетом, 1955, 1963 — пише:

„Націоналізм вражає глибоко психологічну субстанцію народу, він здібний стимулювати ентузіязм, який не легко збудити іншими впливами. Мета поставлена собі націоналізмом не притягає стовідсоткового раціоналіста, але та мета має в собі глибокий емоціональний заклик. В минулім столітті світ бачив численні політичні програми, які кілька літ притягали тільки невеличку фанатичну групу захоплених, і нагло ставали мо-

гутньою силою, коли обставини дозволили їм запалити емоції загалу. Коли рух, виглядає, що має таку потенціалну силу, не мудро було б легковажити його, хоч би його нинішні вияви були обмежені". Цю динамічну потенціалну силу, на думку Армстронга, мав якраз український націоналізм.

Те саме в книзі одного француза, який займався, чужою для раціоналістів і „реальних політиків”, проблемою еліт. Пише він про ширителів християнської віри, але відносяться його слова до ширителів віри політичної. Читаємо там: „Будьте батавою войовників за віру, мусите збудити видиво своєї ідеї в масах, але насамперед мусить бути велика суворість в організації активної групи, бо без неї нема життя, *integrité*”, (суцільности, чесности, прямоти). „Дехто думає, що тільки роблячи уступки, компроміси, на полі засад, можна з'єднати людей до своєї віри. На ділі ж, якраз навпаки! Хоч би навіть через цю неуступчивість, непримиримість (*intransigeance*) довелося б спочатку залишитися дуже нечисленною групою”...

Одна книга американця з датою 1955, друга француза з датою 1930 року (*L. de Mondesaignes: "L'Apostolat et le problème des Elites"*). Таких думок можна назбирати далеко більше (я їх наводив багато в моїх писаннях), думок, які для недоумів матеріалізму і раціоналізму залишилися китайською абеткою.

Яке мають вони значення для оцінки Акту 30 червня 1941 року? Величезне! Чи ми не бачили якими безсилями змобілізувати маси, без всякого динамізму показалися гасла двоєдушної більшості демо-соціалізму на Україні по 1917 році? Навіть тоді, коли „обставини” були сприятливі для них, коли упав царат. Але навіть тоді, коли повстала власна армія, чи многи з тих „реальних політиків”, у розгарі боротьби на життя і смерть, не простягали рук більшовикам? Хіба не бачимо, що атракційну силу здобули тоді не їх гасла, а ті „лицарі абсурду”, які не числилися з „обставинами”, ставши на чолі одвертої боротьби, як і ті, що полягли під Крутами, під Базаром, під час „Зимового походу”? Ті, що їх очолювали Петлюра, Омелянович-Павленко, Натіїв, Болбочан, Тютюнник, Коновалець! Хіба легендою, гучною сурмою для нащадків не залишилися власне ті „романтики”, яких імена (не всіх!) я назвав вгорі? Нарешті, хіба вічним вогнем, який запалює і запалюватиме нащадків для боротьби не буде ідея і чин тої „меншости”, „непримиримої” в своїй вірі і в своїй акції?

І — щоб згадати історичні часи, — хіба наприклад не мавши динамічним запальним чинником для України Мазепа і

мазепинці? Роллю цього запального динамічного чинника відігравав весь час на Україні і тепер відіграє Мазепа. Це ж його ім'ям охрестили москалі національний рух на Україні кінця ХІХ і початків ХХ віку, його вічно живого привида лякалися вони і тоді, лякаються й тепер. Це ж його духа перелякався Хрущов у Стокгольмі, хоч Мазепа був переможений. Але часто такі — в даній хвилині — переможені, страчені, розп'яті, з страшною динамічною силою встають в душах нащадків, щоб знищити світ Пилатів, Іродів і фарисеїв, щоб здійснити великий заповіт відплати, „отмщеня”.

Ось в чім історичне значення і Акту 30 червня 1941 року. Акт скінчився хвилиною невдачею. Але яскраве проголошення гасла державности — не автономії, не федерації, не союзу з Москвою, а твердо проголошена воля нових „лицарів абсурду” йти „проти всіх”, проти всяких „обставин”, — ось що запалило душі воїнів УПА, ось що двигнуло їх до чину проти двох великих держав, що займали Україну! Хоч була їх меншість, хоч мали вони могутніх ворогів і заїлих наклепників серед „рідних братів”, — не ті наклепники, не чужі ідоли, не „реальні політики”, мобілізують і нині духа нових „лицарів святих” на Україні. Акт 30 червня був чином, який голосно заявив, що Україна не зрікається свого повного права панувати на своїй Землі, ні своєї Правди, не зважаючи на жертви. *Contra spem spero!* Це було вогненне слово що родить чин. Як писав Франко — „слова — полова, але вогонь в одежі слова” творить дива. Таке слово і Шевченко поставив нам „на сторожі”, слово, що „пламенем взялось”, що „огненно заговорило” в віки в душах нових мазепинців. Безкомпромісове проголошення своєї П р а в д и і воля „лицарів абсурду” чином, наперекір стихіям, „світ запалити” гнилий, zdeгенерований світ брехні і насильства в ім'я своєї Ідеї... Ця величезна динаміка ідейна й динаміка чину — ось що мав у собі Акт 30 червня для нас і для майбутнього, і ось в чім його історичне значення. Обпльована „кастра-тами німими” реальної політики ідея, задушений чин тої меншости, завтра стануть реальною силою на Україні.

Хоч би як „присипляли лукаві” чужинці та їх лакеї цю ідею і націю, збуджену у вогні. Непримирима своя ідея і безкомпромісовий чин активної меншости, — ось сила, яка зірве зі сну всю Україну.

Д. Донцов

ІСТОРИЧНИЙ ЧИН НАЦІЇ

Шлях історичного ставання й прямування нації до волі визначають дороговкази. Вони немов палаючі вогні в темряві освітлюють напрямні, що ведуть народ до завітної мети і мобілізують його сили до боротьби і перемоги.

Дороговказом і орієнтиром українського народу в його новітній історії став 22-й січень 1918/19 р.р. У цій даті український народ бачить у змістовленні свого національно-державного ідеалу. За свій ідеал завжди наново повставатиме наш народ, піднімаючи безстрашно зброю на воротив під проводом когорти своїх незламних синів .

Без сумніву і в майбутньому боротьба проходитиме під проводом свідомого своєї мети, ідеологічно і політично-монолітного проводу. Бо лише під таким проводом може довершитись національно-визвольна революція нації. Гігантна боротьба України з Московією, Києва з Москвою цього вимагає. Тому й питання проводу у цій боротьбі займає перше місце. Соборна, всенационально-революційна організація поведе народ на вирішальний переможний бій Києва проти Москви.

Про 1920 р., писав московський завойовник: . . . „Ми проминали мовчазні країни (переслідуючи повстанців). Переяслав, Канів, Тараща, Золотоноша — фабрики бандитизму . . . Тут усі були більше невинні ніж недоношене немовля і менше обізнані ніж пень у лісі!.. Банди? Таких ніколи не бувало. Вони нічого не розуміли, нічого не бачили, ні про що не чули. Тулий вираз обличчя, блукаючий погляд, бистра, мов блискавиця усмішка. Ріж на шматки — нічого не виріжеш . . . Темний ліс селянства, патлаті селянські джунглі — ось арена наших змагань на швидкість: Чорнозем обступив нас, обійшов з усіх боків, ми угрузли в густому селянському ґрунті. Довкола сумирний вишневий рай, пейзанська добродушність, тиша і сон посеред білих хаток, дівчата за тином, воли біля риплячих журавлів. Все це був один маскарад та й тільки. Поза лаштунками ховалося щось таке, що мало скидалося на селянську ідилію. Ховське тіло бандитизму — ось що звивалося за лаштунками малоросійської опери. Обріз та ручна граната ховалися

під фартухом української красуні . . . За селянською гостинністю відчувалася жадова помсти та заграва пожежі . . .” (Е. Брежньов „Зелений шум”, журнал „Красная новь”, ч. 24, 25, Москва, 1924).

Страшною була Україна для ворогів; нація мала усі шанси перемогти. За дороговказ 22 січня 1918/19 р.р. Україна боролась. Умови були більше як сприятливі, але не доставало політично-революційної визвольної організації, що очолила б боротьбу нації і була свідомою своїх цілей і шляхів визволення.

Які ж без порівняння важчі були умови 1941 р. для повстання нації! Імперії тоді не розліталися, а були на верхах своїх сил. Проте дороговказ категорично, цілеспрямовано і безкомпромісово було виявлено 30 червня 1941 р.! І виявлено проти обох великих потуг, що прагнули мати свої колонії на українській землі. Але тоді існувала й діяла політична організація революційно-визвольної боротьби нації, що боротьбу унапрямувала і нею проводила.

Революційна армія нації — Українська Повстанська Армія повстала з почину політичної організації революції — Організації Українських Націоналістів. Жодні повстанські отамани, без політичного, державно-творчого цілеспрямовання боротьби, новітні Зелені і Махни не могли, не поставили і не повели збройної протиокупантської боротьби народу широким, всенароднім фронтом. Тільки УПА під командуванням ген. Романа Шухевича-Чупринки, заст. міністра оборони Українського Державного Правління 1941 р., пізнішого Голови Проводу ОУН і Голови Генерального Секретаріату УГВР, при політично-унапрямуючій і організуючій ролі ОУН, була цією мілітарно-політичною і революційно-національною силою, яка на опанованих нею теренах України і потенційно в усій Україні, творила політичну дійсність нації.

УПА заперечувала тотально обі ворожі сили в Україні і не пристосовувала себе за ніяких умов до жодної з них, її „співіснування” з Німеччиною і Росією було на полі бою, де грали скоростріли і падали наші і окупантські вояки.

Саме дороговказ 30 червня 1941 р. проголосив нації і світові — за що і проти кого!

Наше завдання в цій праці виявити ролі політичної організації революційно-визвольної боротьби нації, проводу цієї боротьби — ОУН — якого відсутність у 1917/20 р.р. внеможливила закріпити відновлену державність, хоча й була тоді московська імперія в руїнах, а Австро-Угорщина валилася.

Акт 30 червня 1941 р. стимулювала ОУН, він же дав їй силу і престиж серед нації, бо це був ЧИН НАЦІЇ, якої волю відзеркалювала ОУН, її провідний кадр, що мав відвагу в імені нації і для нації прийняти на себе рішення і ризик. І не має значення, хто поіменно стояв за цим Актом. За ним стояла і його здійснювала нація. У такому пляні його розуміємо і про це пишемо.

Буває іноді, що в аналізі минулого, в якому активно й відповідально беруть участь державні чи військові діячі даного народу, вони у своїх спогадах складають вину за невдачі на обставини, або помилки інших. Себе ж виправдовують по-різному, або й вказують заднім розумом на те, як могло би бути і як могли розвинути події, якщо б за їхнім пляном пішли інші, послушали неперевершених порад того „розумного”, який, на жаль, для нього самого та для історії народу, не став пророком у своїй країні. Може і тому, та для виправдання своєї нездарности і своїх помилок, вони звичайно виступають проти справжніх пророків навіть тоді, заки проєкції тих пророків стануть предметом розгляду в рідній країні. А проєкції тих справжніх пророків інколи стають в чужих, а то й ворожих країнах орієнтиром політичної, чи військової стратегії і думки. Маю тут на увазі генерала Й. Ф. Ц. Фуллера, що не став пророком у своїй батьківщині, але став ним в СРСР, Німеччині і, врешті — у США.

Знову ж ті, які мали успіх, намагаються не рідко, усі заслуги з того приводу приписати своїй второпності, передбачливості, рішучості.

Коли читаємо історичні ремінісценції, політичні чи мілітарно-стратегічні аналізи творів певних історичних подій, то часом стає сумно за людську порожнечу, що буває не чужою і для великих не так духом, як умом і енергією.

Знаємо не багато таких, які бачать своє властиве місце і ролю в минулому без перебільшень і недоговорень. Є й такі країни, де кожночасно наново переписують історію, залежно від того, хто в останніх роках був при владі і обдаровував своєю ласкою менше чи більше число вислужників. Бачити розвиток історичних подій не з точки зору сьогодення — прихильника чи противника даної історичної постаті, але у великих пов'язаннях ідей, подій, людей, незалежно від актуальної симпатії чи антипатії — можуть лише одиниці. Чини нації самі з себе не стаються. Хоча їх і dokonує нація, проте вона добирає собі в дану історичну епоху речників її волі, які мають відвагу

рішати великі діла в ім'я нації і для нації, черпаючи свою силу і мужність із надер національної душі. Рідко велике рішення підготовляється у душі творця сумнівами і ваганнями, медитаціями і зважуванням — за і проти. Воно звичайно є об'явленням хвилини, візією стає для того, хто несе за нього відповідальність і з власної волі його реалізує. Історія не є учителькою життя не конче тому, що люди не хочуть учитися з неї, а прямо тому, що ніколи не повторяються події ані обставини, за яких — здавалося б — аналогічні рішення були прийняті. Кожне історичної ваги рішення є по суті оригінальним на тлі часу, обставин, людей і подій, що його супроводять. Державні мужі і політики не вивчаються, вони родяться. Володіння державою є радше мистецтвом, як наукою. Інакше — професори державно-політичних наук повинні б бути незмінно прем'єр-міністрами чи міністрами закордонних справ. У революційних часах особливо, а в нашому столітті зокрема, коли пів сторіччя тому розпочата світова війна зовсім не закінчена, — перейшла на наших очах в її третю фазу — революційні війни в ідеологічній і термоядерній добі, більше як колибудь вимагають державних мужів не — емпіриків і прагматиків. Це місце мусять зайняти державні мужі — візіонери великих думок, великої віри, сильної крищевої волі, відважних і великих рішень. У такій добі немає місця для заячих сердець з претенсіями бути левами.

На жаль, зараз діється інакше. Ті, що вчора не відігравали ніякої, або майже ніякої ролі у формуванні історичного ставання нації, сьогодні висуваються як прапорonoсці її, як формотворчі „індивідуальності”. І це тоді, коли про їхні чини нація знає небагато і нічого великого, нічого вирішального у світ її досягнень вони не внесли. Коли людину з обріїв Дедала і Ікара стягнуто на землю, коли Дон Кіхотів заступає культ малої людини, пересічної, найбільш пересічної з усіма її хибамі і прикметами, яку — мовляв — так любить маса, що є одною із найбільших неправд, як свідчить соціологія. Масі не імпо-нує той, хто задовольняється тільки дрібними радощами і розривками, пересічними, досяжними прагненнями і „реальною”, зрозумілою оцінкою кожної події, без ніякої „містики”, великої візії, великого пориву. Маса не любить тих, що живуть хлібом єдиним...

Людина, яка одержима якоюсь ідеєю, з вірою в неї, фанатична і неголерантна супроти псевдо-віри, — ненависна для тих адораторів „малої”, „сірої” людини, що знає лише сьогодні

нішне. Для тих людей всяке велике, величне, — осоружне. Але не для широких кіл, яких не здеморалізували ці адоратори пересічі в житті. Одуховлений народ любить і прагне та захоплюється великим і великими. Не для нього, а для цих демонів руїни *люди великих вирішень* — з великою любов'ю до свого, але з не менш великою ненавистю до ворога і прагненням перемоги над ним, — об'єкт наклепів й обмов. Вони — ці Санчо Панси — буває — інколи причалять до табору людей великого пориву, коли є загальний тиск, загальне одушевлення, але — при найближчій нагоді, коли прийдуть труднощі, відпадають, переключаючись у служальців іншої сили, яка їм забезпечує земне, вигідне, без ризику животіння в духовному болоті. Вони зчаста відкликаються до народу, що — мовляв — він живе земним життям, щоденними турботами, про які треба дбати. Це велика брехня. Не широкі маси народу стягають ці дрібні душі в болото, але діється цілком навпаки. А далі — жертвенність, героїчність, ідейність широких мас дає силу тим, що йдуть на ризик. Ніхто інший, а широкі народні кола — джерело сили борців за велике, бо вони самі стоять у змагу захисту за найсуттєвіше — прадідні традиції, своє право на своїй землі.

Ці дрібні душі становлять меншість у нації, вона (меншість) стає на службу ворожій сили, яка інколи і захищає їх перед їх власним народом. Своє вчорашнє обкидають ці агасвери болотом, не розуміючи навіть всієї людської і національної негідності свого зміновіховства. Жадної логіки, чи якогобудь глузду в їх аргументації свого „переключення” на протилежні позиції в них немає, у них повно суперечностей і явних нісенітниць. Не можуть же вони не бачити у формулі трансформованій ними в їх животіння — від держави до комітету — власної людської моральної деградації. Коли для них вирішальним аргументом служіння своєму народові, служіння власній державній рації є узалежнене від згоди на це окупанта, то вони вже у принципі є противниками власної суверенної сили. Лакейство в американського пана не багато різниться від лакейства в німецько-комітетового чи російського — аптекоуправлінного пана, якщо йдеться про психіку лакея...

Своїй власній державній владі вони служили б теж, якщо б це не було пов'язане з ризиком. Якщо ж за власну владу треба постояти, то для них чужа влада миліша, як своя. Для них „згода” окупанта на державну незалежність є вирішальною у їх поставі до власної державности, а не *власнопідметна* воля нації себе афірмувати і завжди наново виявляти її незмінність, коли

тільки є нагода. Демонструвати перед усім світом, що ця воля незламна, непоборна, що вона завжди наново із стихійною силою проривається, щоб не тишком-нишком, але навіть коштом великих жертв прямувати до великої мети. Проте ж нічого в тому дивного, бо є дві породи людей, про які вже давно глибоко навчав наш Сковорода, — із заячою і орлиною природою. У важких хвилинах життя нації одна здатна тільки служити, а інша ставати на боротьбу проти чужої сили. Цю іншу звичайно народ як цілість підтримує, на неї орієнтується, хоча й не завжди оптично вона мусить унааявнювати, що за неї стоїть подавляюча більшість народу. Це є основна помилка думати, що народня маса не стоїть за людьми хороброго серця, які прагнуть великого. Вона є основне джерело їх сили, бо й ради добра її вони йдуть на ризик. Інстинкт нації є непомилний.

Породу заячу окупант не переслідує, бо вона служить помостом йому до уярмленої нації. І не слід вимагати від неї зрозуміння величчї завдань, які ставить історія перед даною нацією. Їх можуть піднятися люди левиного серця. Велич їх чину не тратить нічого на ідейно-моральній і політичній вартості навіть, як вони в даних умовах не є спроможні збройно у відповідному масштабі постояти за свій чин, за чин нації.

Коли у захист Акту 30 червня 1941 р. ми не були спроможні поставити танків, гармат і бомбовозів, відповідно сильної армії, бо так склалися умови, — ми вирішили танкам, бомбовозам і гарматам окупантів протиставити *вірність* ідеї Суверенітету нації, гідність і гордість великої духом нації, незламність нашого характеру, чистоту нашого серця, нашу безстрашність особисто захищати проголошене діло, за ніяких умов цього не заперечити, не відкликати, видержати до кінця. Як голова Державного Правління, я вирішив не втікати, не залишати відповідальності на інших, але стати до співзмагу — ідейної і моральної сили, якою ми диспонували, з фізичною силою, що нею диспонували німці. Як же багато легшою була б відповідальність, якщо б перед головою держави, як це є в нормальних умовах, маршували полки власного війська, коли б були до диспозиції радіостанції, преса, усі модерні засоби володіння, а не було постійної небезпеки ув'язнення і непосильного намагання створити якнайбільше dokonаних фактів. А робилося це, щоб з уваги на недостатність збройних сил і засобів цими dokonаними фактами доказати хай і коротке, але фактичне існування української держави і її влади на українській землі, з волі українського народу. Коли один-єдиний раз переходила,

співаючи український національний гімн, частина Дружин Українських Націоналістів перед будинком Державного Правління, то це був символічний і наявний доказ, що ця формація служить власному Урядові — власній Державі, хоча її проти нового окупанта з погляду політичної і мілітарної доцільности, в той час, за тих умов було ще не можливо збройно протиставити новому окупантові.

Три клясичні складники держави — територія, населення, власна влада, — хоча короткий час — були реальною дійсністю. І нарешті, якщо б ми уважали політично доцільним у той час, то безумовно Дружини Українських Націоналістів під командуванням тоді сотника Романа Шухевича і майора Побігущого-Рена були б збройно станули в захист Акту 30 червня 1941 р. і відновленої української державности, а зокрема готові в околицях Львова і Золочева повстанці ОУН під командуванням очайдушного Євгена Легенди*) були б тим радше виступили збройно до бою проти німців. Але українська національна рація цього тоді не вимагала. Ми мали ширші, далекосяжні пляни. Вони стали дійсністю, коли заправлені в боях вояки Шухевича співтворили Українську Повстанську Армію і збройно продовжували дещо пізніше політично розпочату 30 червня 1941 р. двофронтову війну України — проти Німеччини і Росії.

Розваживши всебічно ситуацію, голова Правління мусів залишитися на своєму пості відкрито і явно, взяти на себе всю відповідальність, дати себе ув'язнити і прийняти всі конвенції, постоявши до кінця і послідовно в захист ідеї відновленої української державности, потоптаної німцями. Ми уважали, що вистачить — за тодішніх умов — многогранна акція іншого типу, — хвилево — незбройного характеру, — яку ОУН і український народ розгортали після ув'язнення голови Уряду. Щойно згодом, після необхідної всебічної підготовки, прийшла двофронтова збройна боротьба — УПА.

Писати після 25 років про ці величні, але й страшні часи, тим, що їх творили, не легко. Не одне призабуто і хоча далека вже часова віддаль, проте ж ще й тепер не час про все публічно писати, бо ще живі деякі постаті, яким може незручно було б у їх сьогоднішній дії, коли б передчасно подавати те, що треба б подати ради повної історичної правди. З'явилася — що правда — уже широка література про ці часи своїх і чужих.

*) Євген Легенда і Іван Клімів-Легенда — одна особа.

З нею ознайомлюватися для тих, що даліше у безпосередній боротьбі, часу ані спроможностей немає. Тому не може бути нашою метою про деталі писати, деталі перевіряти, але основне показати, генеральну політичну концепцію з'ясувати і загальну інформацію віродостойну дати. Не є моєю ціллю полемізувати з тими, що неправду ставлять на місце правди, ані спростовувати наклепи і брехні тих, що служили б були так само своєму панові, як чужому, бо моральні пересічі впливу на історію не мали і мати не будуть, як узагалі слуги духові і раби — підніжки окупанта не історію власної, але чужої сили співтворили. Проте ж я писатиму свої міркування не „мудрий заднім розумом”, ані не знецінюючи чину і співпраці тих, які в той час діяли по інтенції і задумах ініціаторів історичного чину, помагаючи тим, що йшли твердо й послідовно за здійснення своєї величної мети. Коли ж і згодом на протязі років дехто розійшовся у поглядах з автором цих рядків, оцінка його діяльності буде дана на підставі того, а не сьогоденнього часу. Я старатисьму бачити тих, хто стояв у той час зі мною при кермі, очима того періоду, а не пізніших років, щоб образ того часу був вірний, якнайближчий до історичної правди, наскільки взагалі означені постаті будуть предметом моєї оцінки. Я зовсім не збираюся нічиїх заслуг перебільшувати чи применшувати, когось виправдувати чи знецінювати, але — наскільки це буде можливе — подати їх так, як розцінював їх тоді, коли прийняв був рішення, не чекаючи іншої нагоди та кращих умов, скликати Національні Збори і проголосити відновлення державности якнайскорше і в таких умовах, які були у той пропам'ятний вечір. Це не було питання тільки — виконання якоїсь постанови, але це було стихійне рішення нації, яке висіло у повітрі, виходило з її духа, з її прагнення, а не вислід формальних паперових постанов. Держава — це наявна об'єктивна дія волі нації, іманентна прикмета її суверенітету, без якої немає повновартної національної спільноти.

Для кожного українського патріота, не тільки націоналіста-революціонера — було ясным, що в такий час щось мусить велике статися. Інтелектуальне усвідомлення моменту і неповторної нагоди завжди залишається за тими, хто має інтуїцію й політичний інстинкт вибрати хвилину, якої завтра уже може не бути. Це не є важне, чи це гурт людей, чи одна людина приймає у цей момент рішення не раз проти опінії більшости. У такий час легше було одному, як багатьом, рішати про пригожість і неповторність хвилини.

ЗОВНІШНЬО-ПОЛІТИЧНЕ ТЛО ВІДНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ

Розглядати Акт 30 червня 1941 р. сепаратно від тодішньої світово-політичної ситуації було б помилкою. Щойно на її канві рельєфніше й вірніше виходить ця подія, включно з кон-секвенціями її. Навіть ця обставина, що негайно збройно не станули ми в захист Акту 30 червня 1941 р., ясніше виходить для кожного, коли вдуматися в тодішню світово-політичну дійсність і ізольованість української визвольної справи від зовнішньо-політичних приятелів. Україна фактично стояла самотньо в той час, а де вона могла шукати приятелів, вище виразніше при аналізі тодішньої світово-політичної дійсності. Коли дана нація шукає приятелів, то вона не дивиться обов'язково на внутрішньо-політичний устрій іншої держави, бо про нього рішати не є її діло. Республіканська демократична Франція, чи конституційна британська монархія були в союзі у першій світовій війні з деспотичною Росією, а в другій світовій війні з тиранською російською імперією Сталіна і через те ніхто не považився робити з Черчіля чи Рузвельта приятелів тоталітарних тираній, як системи правління. Ці ствердження важливі тому, щоб вказати на те, що — якщо б націонал-соціалістична Німеччина станула була на позиції розвалу російської імперії на національні суверенні, від нікого незалежні держави — України й інших поневолених народів, то ніщо не стояло б нам на перешкоді уважати її нашим зовнішньо-політичним союзником проти Росії так, як Черчілеві в'язатися з большевицькою Росією. Можна Черчіля уважати демократом, коли він підтримав найбільшу тиранію всіх часів над чужими народами, але чому нас — українців називають „фашистами”, коли ми робили спробу нав'язати взаємини з німецькою державою, як можливою допоміжною силою в нашій боротьбі проти Росії?!

Відомо, що після Версальського договору зформувався ревізіоністичний табір в Європі, і тих, що зберігали „статус кво”, створений низкою міжнародних договорів у висліді першої світової війни. Українська проблема була дезактуалізована. Немає сумніву, що в нашому інтересі був фермент щодо нама-

гання змінити „статус кво”, бо це теж могло актуалізувати міжнародно-політично нашу справу, яку ми у себе дома актуалізували зброєю, революційною акцією, всебічною негацією „статус кво” на наших землях. Табір ревізіоністів, абстрагуючи від його остаточних цілей, був ферментом нам корисним. З іншого боку, цей табір оформлявся здебільша під кутом антиросійської і частинно антипольської акції, а коли врахувати і його настанову проти Малої Антанти — то він відповідав і соборницьким нашим аспіраціям, бо входили тут в розрахунок і Румунія, і Чехо-Словаччина, де знаходилися теж наші землі. Були щасливі посідаючі, були ситі нації, і були „бідні” нації. Ми належали до тих, що програли війну, і Німеччина теж була в колі тих, що програли... Не лише націонал-соціалістична Німеччина.

Для кожного українця Антикомінтернпакт (укладений 25 листопада 1936 р.) Німеччини з Японією, до якого приступила 6 листопада 1937 р. Італія — був підбадьоруючим, хоча він і не був політично-мілітарним, а радше політично-ідеологічним пактом; все ж він актуалізував якийсь фронт проти Москви. Я вже згадував, що в той час нам не був важливим внутрішньо-політичний монопартійний устрій Німеччини (з якою навіть Ватикан укладав конкордати і намагалася ввійти в приязні взаємини Англія), бо це була внутрішня справа Німеччини і тимбільше, що націонал-соціалістична партія дійшла до влади не шляхом перевороту, а демократичними виборами, зовсім легально і парламентарним шляхом. Зовнішньо-політична настанова Німеччини, як ваймарської і післяваймарської доби, не зважаючи на Раппалло, співпрацю райхсвері з червоною армією (Тугачевський), що було проти нас — все ж була ревізіоністичною теж по відношенню до Польщі, яка окупувала — не забуваймо того! — наші західно-українські землі — ЗУЗ. Елемент все зростаючого ревізіонізму створював нестабільність відносин, що було нам корисне. — Нам йшлося про те, щоб зрушити мертвеччину, щоб щось діялося. Українська зовнішньо-політична акція зосереджувалася передусім в центральній Європі, частинно в Італії, а теж розгорталися контакти з Японією, це менш-більш рамці Антикомінтерну, хоча до активної протиросійської акції — зокрема Японія в той час не була здатна.

Англо-французький комплекс не був доцінюваний у нашій закордонній політиці, хоча в Парижі жили видатні українські політичні діячі. Лондон був цілком легковажений. Правда, там

був деякий час наш представник, але це не була акція на таку скалю, на яку доцільно було її з перспективної точки зору вести. США служили як об'єкт дії для нашої еміграції, а не зовнішньо-політичної, хоча можна було передбачати, що подібно, як першу світову війну, так наступну, яка була неминуча, перерішать приступленням до війни США. Лондон не займав — при всьому своєму опортуністичному підході в той час до проблем загрози большевизму — принципово неприхильної до нас позиції, бо ж відома відповідь Стренга, що англійці кожночасно радо привітають приїзд до Лондону полк. С. Конавальця.

Генерально кажучи і абстрагуючи від меншої чи більшої неприхильності чи прихильності до нас тих, чи інших держав, українська справа в міжнародньо-політичному відношенні не була поставлена як велика справа, в широкому світовому розмірі. Вона обмежувалася надто до дискретних з'ясуваннях її ваги з точки зору політичного прагматизму, але вона не стояла, як світова проблема на міжнародніх конференціях, які теж тоді відбувалися. Ми не воювали відкрито за неї, не включали її в світову проблематику. Наша концепція розв'язки замотаних вузлів світової політики не була предметом гарячих дебат у різних країнах, на різних форумах, антикомуністичних і антиросійських, чи протиокупантських взагалі. України не видно було тоді, як світової, революційної проблеми навіть у масштабі Європи.

Не забуваймо війни в Іспанії, комуністичних заворушень у різних країнах Європи і поза нею. Об'єктивні умови для іншого типу зовнішньої політики існували в нас теж у той час. Ми не виступали, як окрема, інша сила, яка мобілізувала б інакше-думаючих, формувала б окремий фронт. Ми переконували, а не мобілізували. З якими міністрами закордонних справ ми стояли у взаєминах — мені не відомо.

Уряд УНР сидів у Варшаві, чим цілком себе знецінив як суверенний підмет. Ніяким українським самостійним чинником не міг уважати його вільний світ, коли падали з наших рук голови польських міністрів, з якими може в дружній розмові попереднього дня міг приймати участь котрийсь із міністрів УНР. Перебування уряду УНР і заст. голови Директорії у Варшаві відбирало урядові всякі підстави для суверенної зовнішньо-політичної дії, коли ЗУЗ були „пацифіковані”, коли англійські лейбор-посли протестували проти терору Польщі на ЗУЗ, а „уряд” УНР у той час мовчав, будучи на втриманню Польщі...

Більше того, коли Варшава уклала пакт неагресії з Москвою, яку уважав уряд УНР головним ворогом і задля цього йшов на замирення з Польщею, щоб мати вільні руки проти Москви; зрештою, Польща зрадила уряд УНР у Ризі 1921 р. Ставка на Варшаву була зовнішньо-політичною дискредитацією.

Гетьман Скоропадський перебуванням у Німеччині послаблював свої позиції, хоча й передбачливим зовнішньо-політичним кроком була висилка гетьманича Данила до Лондону.

Розумним зовнішньо-політичним потягненням було перебування полк. Є. Коновальця в Женеві, а після розкриття спроби замаху на нього — переїзд до Риму.

Полк. Є. Коновалець не мав ніколи місця осідку в країні, яка могла б мати безпосередні загарбницькі інтенції по відношенню до України.

Видними зовнішньо-політичними акціями були дії ЦЕСУС за головування Василя Орелецького, українських послів і інколи міністра Шульгина перед Лігою Націй. Мусимо однак відкрито сказати, що ці українські виступи перед Лігою Націй не висували великих проєкцій, а здебільша обмежувалися до скарг, пов'язаних з актуальними надужиттями чи терором окупантської влади. Я цього не знецінюю. Організування окремого фронту на базі нашої гльобальної концепції не існувало. Я не аналізую причин, а стверджую факти.

Тимчасом антикомуністичний фронт почав кріпшати. Прийшла перша і єдина досі перемога над комунізмом — в Іспанії. Не без значення для зовнішньо-політичної орієнтації української публічної опінії була ця обставина, що німці і італійці рішуче підтримали збройно національну Іспанію тоді, коли інші західні потуги підтримували прокомуністичну Іспанію. Назрівав мініятюрний прообраз розподілу сил у другій світовій війні. А навіть її — програний політично кінець для Заходу. Що було б з Європою, якщо б не переміг генерал Франко?! Нам варто пригадувати поставу західніх альянтів до національної Іспанії в той час, бо вони виразною збройною підтримкою прокомуністичної Іспанії разом з Москвою декларували себе як означений окцидентальний комплекс по стороні Москви, себто проти нас.

Цього всього не треба забувати, коли говоримо про події з-перед 25 років, не з точки зору сьогодення, а тодішнього укладу сил. Фактично вже в Іспанії зустрілися збройно німці і італійці з москалями. Чи ми могли бути неутральні і не розцінити позитивно участі німців і італійців по стороні націо-

нальної Іспанії, проти якої збройно станула Москва — наш ворог?! Треба враховувати весь комплекс тодішньої світової ситуації і її визрівання.

Із досвіду в Іспанії науку на майбутнє мілітарно-політичного характеру витягнула лише Москва, якщо йдеться про концепцію модерного типу війни. Тоді вже найвиразніше зарисувався новий спосіб ведення війни, скристалізувалася фактично нова епоха ідеологічних воєн, тип промадянської війни і в іншому аспекті це пригадало концепцію національно-визвольних воєн. Проте ж характеристичної риси тієї нової епохи у веденні війни не збатувала ні Англія, ні Німеччина. Мілітарно-стратегічні теорії ген. Фуллера — правда — засвоїла Німеччина, але мілітарно-політичних — ні Німеччина, ні Англія. Тільки Москва одну й другу сторінки модерної війни збатувала і скомбінувала в наявній дійсності, перемагаючи — при всій своїй слабості — політично, а відтак і мілітарно в другій світовій війні. Москва збатувала, що великі війни фактично вирішуються вже з часів Паризької комуні не битвами, але революціями. Японці перемогли Росію 1905 р. не тільки у битвах, але ще більше загрозую національних революцій. Росія програла війну 1914 - 1918 рр., хоча й була спільником переможної Антанти — саме через національні революції. Німеччина і Англія готовилися до нової війни зовсім старими методами, якщо йдеться про її стратегічно-політичну концепцію. Приготовлялася війна бомбовозів і танків, але не підготовлялася війна душ, ідеологічна війна не була врахована. Прийшов новий елемент — націонал-соціалістична ідеологія — отже і противники її, які не були ніяк враховані. І ще одне: Росія — імперія з большевицькою ідеологією відкривала дві сторінки своєї Ахіллевої п'яти: імперіалізм як такий і накидування свого образу життя кожній нації в усіх ділянках життя, включно з метафізичним, що відкривало можливість націю- і хрестоносного походжу. Німеччина взагалі не приготовлялася до війни модерного типу, а вислів Гітлера про те, що вистачає кільканадцять його „Штукас“, щоб здавити в зародку всяке національне повстання, свідчив про тотальне нерозуміння істинності модерної доби.

Англія теж не враховувала національного чинника в імперії, коли рахувала на тривалість, чи радше успішність альянсу з Росією. Зрештою, в той час ніяка потуга Заходу не мала розуміння для національно-визвольних рухів. Не було його і в Черчіля, який думав старими імперіальними категоріями „Брітїш Емпайр“ і переносив цей спосіб думання і на російську імпе-

рію, не приймаючи до відома факту існування Ахіллевої п'яти імперії: уярмлені — вищі культурно за Росію — нації. Про те, що знаменем епохи буде національна проблема, національна держава, розвал імперій, ніхто з могутніх не думав. А війна наближалася і було ясно, що з перебранням влади Гітлером, вона неминуча. В 1934-1939 рр. намагається ССРСР всякими засобами наблизитися до західніх демократій. ССРСР приступає до Ліги Націй, хоча називав її „об'єднанням імперіялістичних грабіжників”, укладає союз з Францією. Тимчасом зростає на Далекому Сході напруження Росії з Японією.

15. III. 1939 анексія Чехії вказує на близькість війни.

Окупація, після геройського спротиву, Карпатсько-Української Держави за згодою німців мадярами, вказує на затарбницькі цілі Німеччини, яка не рахується з національними аспіраціями інших націй. Проте ж німці намагаються роз'яснити свій проступок пресією Італії, небажанням насторожувати москалів і поляків і т. п.

Карпатська Україна вчинила перший спротив в Європі, щоб збройною рукою зупинити „нове порядкування” Європи Німеччиною, це був перший стріл в „нову Європу” Гітлера! Коли ідея-фікс Гітлера — союз з Англією для поділу світу — провалилася, а на ній була будована вся його міжнародньо-політична концепція, виложена в „Майн Кампф”, 23 серпня 1939 р. уклав Гітлер пакт неагресії з Сталіном. У висліді отримала Росія Західньо-українські — ЗУЗ і Західньо-білоруські землі. Пакт Ріббентроп-Молотов перерішив агресивну війну Гітлера. А Росія перебрала ініціативу і розіграла Німеччину і альянтів. Обі сторони кривавилися, а Росія повних два роки вичікувала, пригтовляючись напасти на Німеччину, коли час прийде. За безглуздої політики Німеччини і альянтів по відношенню до уярмлених націй — Росія дістала всі атути і єдина випрала війну. Ніде на Сході Європи ми не бачимо повстанців підтримуваних проти Росії Німеччиною, цього ключового фактора перемоги, типичного для нового типу ведення модерної війни, але бачимо червоних партизанів, скидуваних в запілля німців, бачимо армію Михайловича і Тіта — протинімецьку... Досвід з Іспанії нічого не навчив Німеччину... Але ми дещо забігли вперед, проте ж з розумом, щоб вказати на те, що ніяких познак не було в Німеччині для підготовки нового типу ведення війни з представниками уярмлених Росією націй. Німеччина не готовилася до модерного типу війни, що назрів уже тоді. Війна проти Польщі була початком світової війни. Ми їй симпатизували, бо теж

Польща була окупантом українських земель. Пакт Гітлера із Сталіном нічого доброго для ЗУЗ не ворожив, а брутальне віддання їх москалям — застало українців неприготованими. Ми були об'єктом торгів. Німеччина почала тратити політичні симпатії. Росія почала „збирати „свої” землі”... Напад на Фінляндію 30. XI. 1939 і героїський спротив розворушує опінію світу. Важлива стратегічно для Німеччини частина Фінляндії переходить під російську окупацію. 1940 р. літом Росія окупувала балтицькі країни, згодом Басарабію і Північну Буковину, отже починається оточування Німеччини, з якою вже безпосередньо межує російська імперія. Коли в листопаді 1940 р. Гітлер відмовився прийняти фактичний ультимат Молотова в Берліні щодо дальших поширювань впливів Росії на Балканах, пропонуючи відкинену Молотовим думку Гітлера поділу британської імперії, бо Молотов прагнув мати горобця в руці, а не зозулю на вербі, — було ясным, що війна між Німеччиною і Росією неминуха. І треба було враховувати напад Москви, який вирішив Гітлер випередити. Через ускладнення з Югославією, де була ангажована Німеччина збройно, створюючи уряд свого сателіта Недіча, проти якого стають четнікі ген. Михайловича і банди Тіта, речника інтересів Москви, — напад Німеччини пересунувся на 22. 6. — себто той самий нещасливий день, коли і Наполеон перейшов кордони Росії...

Приходить оферта Черчіля англо-російського союзу, згодом включаються США, тотальне нехтування обома сторонами уярмлених націй — і вислід: виграна Росії.

Концепція Гітлера — зберегти Німеччину перед двофронтовою війною, ставка на приязнь Англії, за ціну гарантування британської імперії, повністю провалилася. Німеччина станула в обличчі війни проти всього світу. Вманеврування Рузвельтом Японії у війну проти Америки тільки частинно відтяжило Німеччину, бо Японія відмовилася в обличчю такої ситуації увійти у війну на три фронти, себто ще і проти Росії, коли вже мала війну проти Китаю.

В обличчю повного провалу німецької зовнішньо-політичної воєнної концепції союзів, а особливо провалу зовнішньої політики Гітлера, якої ядерним пунктом був союз з Англією проти Росії — для нормально думаючих людей стала вимога основного перегляду самих засновків „Дранг нах Остен”, себто колоніальної політики. Нормально аналізуючим світово-політичну ситуацію політикам було важко припускати, щоб німецький політичний провід, який устами і пером Гітлера засуджу-

вав Вільгельма II за його двофронтову війну і вбачав у тому певну поразку Німеччини, не призадумався над радикальною зміною концепції колоніальної політики на визвольну і пішов на кількафронтову війну. Відкривати третій фронт, себто фронт ще й проти уярмлених націй міг тільки політичний мегаломан і задурманене в ньому політичне доквілля. Тому не випадково Сталін пив на здоров'я райхскомісара Коха і радів, коли довідався, що Німеччина ув'язнила Українське Державне Правління. Перемога для нього стала вже ясною, коли Німеччина сама проти себе відкрила третій фронт. Райхсрегірунг повинен був думати тоді не над здійсненням колоніальних плянів Гітлера, але над рятуванням взагалі самого існування німецької нації. Іншого союзника, як уярмлені нації на чолі з Україною, вже ніде Німеччина не могла здобути.

Немає сумніву, що ці міркування нормальних людей визначували і тимчасове становище речників уярмлених націй, а України зокрема, які не могли, як відповідальні за долю своїх народів, апріорно виповідати війну Німеччині, не вичекавши доконаних фактів з її боку. Мусіла в такій зміненій зовнішньополітичній ситуації, за повного провалу самих засновків концепції Гітлера, заіснувати ситуація вичікування на ревізію з'ясованих плянів в „Майн Кампфі”, якщо Німеччина прагнула вже не виграти війну, але принаймні врятувати себе перед загрозою. Відкриття третього фронту могло бути тільки рішенням патологічного мегаломана або здегенерованої, самозадуреної у всесильність своєї нації безмежно глупої політичної еліти. Ситуація вичікування на доконані факти і створювання доконаних фактів — мусіли знаменувати нашу політичну стратегію. Це була єдино правильна розв'язка за всяких умов, себто — або Німеччина змінить концепцію Гітлера колоніальної політики, або буде її продовжувати. Доки Німеччина не декларувала себе ворогом України виразно і ясно, не тільки заявами в писаннях Гітлера, але становищем уряду, доки Німеччина не виповіла нам війни фактично, не було доцільно нам — за тодішніх умов — виповідати її декларативно, коли ще не було прямих, доконаних нею фактів. Це тимбільше, що монолітним не було становище німецьких провідних кіл. Навіть у партії були протилежні до Гітлера концепції, нпр. Розенберга, який не поділяв колоніальної політики Гітлера, не заперечував права України на незалежність і навіть уявляв собі союз Лондону-Берліну-Кієва. В „Оберкомандо дес Геерес”, фельдмаршал Бравхіч, в „Оберкомандо дер Вермахт”, адмірал Канаріс, не по-

діляли концепції Гітлера війни на Сході Європи, як колоніальної. Натомість фельдмаршал Кайтель і генерал Йодль притакували Гітлерові. Значить, як у самій партії, так і у війську не було одної політичної лінії, не було її в поодиноких міністерствах, у тому й в міністерстві закордонних справ, де було дві концепції аналогічно, як у Вермахті. Це теж оправдувало тактику вичікування з нашого боку і творення dokonаних фактів. Рефлексом іншої думки до становища Гітлера була згода німецьких військових кіл на створення легіону — Дружин Українських Націоналістів і їх присяження не на Райх і Гітлера, але на вірність Українській Державі. У нашій політичній стратегії це входило як чинник на випадок зміни настанови Гітлера, а у випадку незміни ми враховували перехід цього вишколеного військового з'єднання в підпілля, згл. як кадр майбутньої Повстанської Армії, тому й очолив цю військову частину найкращий військовий політик, якого мала ОУН, Роман Шухевич. Він мав вирішити долю цієї військової частини у відповідному моменті — перехід в антинімецьку повстанську боротьбу, чи розбудову нормальної армії; якщо б Німеччина змінила свою політику, тоді — очевидно — наш Уряд уже визначував би напрямні дальшої розбудови армії. Роман Шухевич для цієї мети теж був призначений першим віцеміністром військових справ.

Наше вичікування з відкриттям збройного протинімецького фронту було мотивоване необхідністю заіснування виразного ворожого становища Німеччини до нашої держави. Заки мала розгорітися українсько-німецька війна, усе мусіло бути випробуване до кінця, бо це було засерйозне і завагітне в наслідках рішення, яке прийняти не вільно було без ясної ворожої постави німців. Чи забуваємо, як усі можливі ситуації використовувала британська потуга, заки рішилася на війну?! Або як довго зносила Японія провокації Рузвельта з ембарго на різного роду товари включно, які і національну гідність топтали і економічно руйнували Японію? З цією нашою тактикою вичікування не стоїть у ніякому зв'язку рішення проголосити відновлення державности і творити державне правління, бо це не було залежне від тієї чи іншої постави Німеччини, але це була закономірна консеквенція боротьби нації за незалежність, яка використовує кожну міжнародню притожу ситуацію, щоб задокументувати свою волю до державного незалежного життя. Не тому ми проголошували відновлення державности, що ми хотіли тим чином приневолити німців „розкрити карти”, бо того

типу історичні акти нації не dokonуються в такому пляні, але є вони вимогою власнопідметного ставання нації, незалежні від постави чужої сили, ані недостосовувані до неї! Ті, що проголосували державність, взагалі не мали навіть на думці „приневолювати” тим німців „розкривати карти”, але мали метою в тій ситуації, коли зударилися світові потуги — вможливити своїй нації сказати своє слово, власне, суверенне! Коли йшла боротьба за колонії на Сході Європи, коли йшла боротьба в захист „малих держав” з боку Англії проти нової німецької потуги — Україна була покликана сказати своє слово: вона за *інший*, за новий лад в Європі, лад суверенних держав на руїнах російської імперії і кожної імперії, яка прагнула б встановлятися на Сході Європи і в поневоленій Росією Азії. Це сказано теж в Акті 30 червня 1941 р. — Якщо ж три нагоді проголошення відновлення державности скоро й виразно унявнилася незмінна колоніяльна політика Німеччини — тим краще для мобілізації другого — тим разом — протинімецького фронту. Ця обставина, що збройний спротив німцям почався дещо пізніше, не має суттєвого значення. Політичний спротив заіснував уже з днем 30 червня 1941 і дав перспективу для дії у майбутньому. Семафор був видвигнутий! Світ почув слово України, не тільки світ німецький, але західній і взагалі весь світ!

НЕДОМАГАННЯ НАШОЇ ЗОВНІШНЬО-ПОЛІТИЧНОЇ АКЦІЇ

З огляду на відсутність нашої зусильної акції в Лондоні, Парижі, а теж Вашингтоні у той час, — себто за приявности усього Проводу з головою включно в німецькому комплексі, — ми не мали змоги належно використати мінливої проти- і про-російської постави в альянтів. Коли велися торги за балтицькі країни, які відписати Росії відмовився Лондон, коли майже два роки від 23. 8. 1939 — 22. 6. 1941 — тривала німецько-російська дружба, коли нарешті західня не тільки публічна опінія, але й урядові кола розважали підтримку Фінляндії, коли на неї напала Росія 30 листопада 1939 р., — ми були в політичному імпасі на відтинку альянтів. Нас фактично там не було. Замість того, щоб мати два головні центри зовнішньополітичної акції — в Лондоні і в Берліні (очевидно, в Парижі, Вашингтоні, — як теж, — що тоді було — в Римі) і третій унапрямялюючий в одній з малих країн типу Португалії, ПУН з полк. А. Мельником зосередив свою увагу лише на держави осі — Берлін — Рим. Моя пропозиція полк. А. Мельникові, щоб він переїхав до Лісбони, була відкинута, а наші зусилля перекинути Миколу Лебеда і Дарію Гнатківську через Рим до США не мали успіху. Побувши в Римі декілька тижнів, М. Лебедь мусів вертатися з нічим до Кракова. Підбір в аспекті альянтів Лебеда був зумовлений тим, що він був з наказу Герінга виданий Варшаві і мав з цього погляду добру особисту позицію для акції в англосакському світі. Врешті моя сутестія, пізніше висмівана членами ПУН, щоб я переїхав до Лондону з Риму, якщо полк. Мельник відмовляється переїздити до Лісбони, навіть не була серйозно розглянена. Ставка йшла на Німеччину. Наша сутестія включитися якоюсь військовою частиною добровольців у фінляндську війну, щоб тим чином з усякого погляду, а головно з погляду на бійців советської армії, не-москалів, з погляду боротьби, зокрема в Україні і в інших уярмлених країнах і спільного фронту уярмлених націй, розголосу у вільному світі і тим чином актуалізації української справи, — ця наша сутестія теж була відкинена ПУН-ом. В умовах німецько-російського пакту наша військова частина по сторони

Фінляндії дуже сильно підкреслила б теж наше власнопідметне, незалежне становище.

Цікаво, що італійська преса займала виразно протиросійське становище в обороні Фінляндії, а навіть приготувалися італійські добровольці. У Франції теж плянувалася французька військова частина, а українців силою примушували під тиском поляків включитися у польські військові формації. Гітлер намагався впливати на Фінляндію, щоб прискорити кінець війни, так йому небажаної, чого й добився. 11. 3. 1940 уклала Фінляндія договір з Росією — переможцем, втрачаючи важливі стратегічно терени. Мої спроби з нагоди фінляндської війни актуалізувати українську справу в Римі на розмові з графом Відо, мабуть тоді віцеміністром закордонних справ, мали лише моральне значення. Граф Відо був прихильно наставлений до нашої справи і не менше — фінляндської.

22. 6. 1941 соціаліст Риті, президент Фінляндії, зокрема Таннер, міністер закордонних справ, довголітній голова соціал-демократичної партії (1957 р. знову голова її), виповіли війну Росії по стороні Німеччини, за що були суджені після упадку Німеччини. 1949 р. звільнені, відігравали, зокрема Таннер, дальше видатну ролу в житті країни... Цією згадкою хочу підкреслити, що для фінляндських соціалістів існувала лише рація держави власної, а не огляди на внутрішній устрій Німеччини, коли ця визнавала права їх нації. Чому наша постава мала б бути іншою?! — По стороні Фінляндії воювали добровольці Скандинавії, Франції, Англії, але наших не було. Ми спромоглися вислати туди лише обсерваторів. Фінляндія не скористала з офіційної пропозиції допомоги альянтів, мабуть, не будвши певною, як далеко ця допомога сягатиме, або лякаючись спільного російсько-німецького фронту проти неї.

Національно-еспанська карта теж не була нами належно в той час використовувана, як і раніше — в часі громадянської війни. Ніщо не стояло на перешкоді тому, щоб невеличку військову частину добровольців мати по стороні ген. Франка, щоб тим чином включитися в світовий бій, тимбільше, що навіть такі добровольці, як національно-румунські там були. Коли, відвідуючи 1961 р. цвинтар і пам'ятник американських героїв у Манілі, я зустрів сотні прізвищ українських вояків і старшин, які впали за волю Філіппін проти Японії, і подумав, як краще було б, щоб принаймні мала частина таких добровольців була на фронті проти большевизму, напр. в Іспанії або Фінляндії, під українськими прапорами, як українська національ-

на частина, що бореться за українську справу всюди, де доцільно, у світі. Мені навіть невідомо, хто був зовнішньо-політичним референтом ПУН-у в той час. Революційний Провід ОУН не мав спроможности реалізувати свої зовнішньо-політичні пляни, бо в той час ПУН опановував позаєвропейську еміграцію, куди ми своїми впливами не сягали і не пробували сягати, бо вся наша увага була зосереджена на розбудову власної сили під кутом Краю. Опинившись на чужині, ми добачували браки в зовнішньо-політичній дії ПУН-у. Недомаганням в його дії була відсутність роз'яснення властивих цілей політики Гітлера, основної аналізи „Майн Кампфу”, політичної настанови нацистської Німеччини, яка крилася за її антикомунізмом. Неосвідомлення ширших кіл української суспільности щодо відкрито в „Майн Кампфі” голошених загарбницьких цілей було великим браком, негативом. Коли порівняти, як тепер ми аналізуємо кожне потягнення стейтдепартаменту чи заяву Раска, дивує, що в той час подібної аналізи політики найбільшої протикомуністичної потуги не було. „Розбудова нації” замало тією справою займалася. Близкуча стаття-пересторога перед нацистською Німеччиною Зенона Пеленського в „Українському Голосі” в Перемишлі була знаменитою прогнозою і викриттям Гітлерового „Майн Кампфу”. Повернувшись з Німеччини на ЗУЗ, ред. Зенон Пеленський, ознайомлений у той час знаменито з нацистською літературою, розкривав властиві цілі Берліну на Сході Європи. Стаття в „Бюлетені КЕОУН на ЗУЗ” 1934 р. розкривала теорію „люберменшів” і „унтерменшів”, відмічаючи, що Україні не буде по дорозі з ніякою державою, яка шукатиме колоній на Сході Європи. 1940 р. з'явилася ширша праця З. Карбовича п. н. „За правильність генеральної лінії політики ОУН”, в якій автор перестерігав Німеччину перед колоніяльною політикою на Сході Європи, зазначаючи, що питання протиросійських повстань є тоді актуальне, коли цілі Німеччини будуть тотожні з національно-визвольними цілями України і інших поневолених Москвою народів.

Зовсім помиляється той, хто вважає, що Донцов зорієнтовував українство на націонал-соціалізм. Пригадую статтю в „Вістнику” з критикою національного „соціалізму”. Донцов писав, що відношення України до Німеччини залежатиме від ставлення Німеччини до державної незалежності України. Випуск Донцовом монографій про поодинокі постаті зовсім не було метою зорієнтовувати на їх ідеї у кожному випадку, а на необхідність бути одержимим якоюсь ідеєю, мати віру в неї, мати волю

змагатися за неї, щоб дійти до мети. Донцов писав і в тому пляні про Леніна, хоч більшого ворога українського народу від Леніна важко нам уявити. Донцов не ідентифікував себе з ідеями даних постатей, а тільки вказував на антикомуністичну настанову їх, або національний фанатизм їх, або дух безкомпромісової боротьби проти окупанта (кард. Мерсіє), щоб показати українському суспільству світ боротьби інших націй. Не можна ж інсинувати „фанатичному” українському націоналістові, як ним ідеологічно виявив себе Донцов, що він прийняв за свою доктрину расизм Гітлера про „українських унтерменшів”. З іншого боку, важко вимагати від Донцова, щоб він провадив практичну політику, коли він сам собі такої позиції не визначав. Все ж не забуваймо, що його прогнози в „Підставах нашої політики” виправдалися і ніхто досі не виявився глибшим знавцем Росії, як Донцов. Прийде час, коли Донцова оцінять не лише свої, але й чужі, як одного з найбільших світочів політичної думки Окциденту з візіями політичного пророка і не його вина, що політична глупота і мегаломанія власть імущих була більшою, як нормальна людина може припускати.

Вказуючи на недомагання нашої закордонної політики, я тим не хочу казати, що наша постава до Німеччини — у випадку неіснування цих браків — була б засадничо іншою, що Акт 30. 6. 1941 виглядав би інакше, а хочу відмітити, що зовнішня політика не може бути вузько-односторонньою, а завжди му- сить мати в основі свою власну концепцію послідовно здійснювану. На жаль, поза „Прометеєм”, який був польською прибудівкою і на польському жолді, отже без політичного значення для України, суверенний фронт поневолених був актуалізований лише спорадичними контактами, концепція координованих визвольних революцій була в пеленках. Сергій Орелюк з бравурою намагався виповняти цю недостачу. Поява журналу „Наш Фронт” з почину Революційного Проводу ОУН на мовах поневолених народів була початком АБН.

Розуміння української справи, як великої справи, і зовнішньо-політичний інстинкт був у полк. Є. Коновальця, який завжди відкидав пропозиції осідати в Німеччині, де було йому найбезпечніше, а навпаки — вислав Євгена Ляховича як представника до Лондону, в'язався з Японією, висилаючи в Манджурію нашу місію. Перебуваючи 1962 р. у Токіо, я зустрічався з кол. високими японськими старшинами з Манджурії, для яких ім'я полк. Є. Коновальця багато говорило. Вони розказували мені про зв'язки з ОУН за часів полк. Коновальця.

У дуже близьких взаєминах був полк. Є. Коновалець з Литвою, зокрема з міністром закордонних справ Лазорайтісом та іншими. У всякому разі одностороннє пов'язання з Німеччиною, яке виявилось за ПУН полк. А. Мельника, було в засаді чуже полк. Є. Коновальцеві.

Цього одностороннього пов'язання не поділяли теж деякі члени ПУН, які однак ближче не інтересувалися зовнішньою політикою, ведучи інші ресорти. О. Кандиба-Ольжич, а теж інж. М. Сціборський, вдумливий публіцист, захоплений французькою культурою, не були політичними адораторами Німеччини, хоча й не намагалися натискати на зміну односторонньої політики ПУН-у полк. А. Мельника. Коли через кілька років свою настанову пробував Ольжич переводити в життя, був арештований німцями і загинув у концтаборі Саксенгаузен.

Ніяких суттєвих змін у політиці ПУН-у полк. А. Мельника не зроблено впродовж війни ані на відтинку українському, ані зовнішньо-політичному взагалі, а тимбільше у пов'язанні з Німеччиною. Особливо драматичним був наш конфлікт з ПУН-ом у зв'язку з Фінляндією. „Молоді” намагалися за всяку ціну включитися військовою частиною по стороні Фінляндії в боротьбу з Москвою, але ПУН полк. А. Мельника не прагнув „дразнити” німців, яким ця війна була дуже несприятлива і які навіть Італії відмовили дозволу перелету її добровольців на фінляндський фронт.

Я вважаю, що тодішній розкол в ОУН був історичною закономірністю, а ніякою трагедією. Це не був конфлікт генерацій, але конфлікт концепцій. Відмежування революційних елементів від пристосованських гарантувало успіх революційної постановки і дії. Без цього не була б ОУН спроможна виповнити свою роль, яка припала їй в II світовій війні і після неї. Не був би теж заіснував Акт 30 червня 1941 р., бо він концепційно не відповідав політиці орієнтації на німців і прислуховування до їх волі. Це був зудар концепції інтервенційної, зорієнтованої виключно на чужі, німецькі сили і — революційної — ставки на організування власних сил, для яких чужа сила може бути лише допоміжною. Стало руба питання: у випадку невизнання німцями нашої державности — відкриття *двофронтової* війни проти них і проти москалів, чи безумовна підтримка німців проти москалів з розрахунком — після перемоги німців над москалями — договороування з переможною Німеччиною, як „меншим злом”!

Стояло питання: узгоднювання з німцями проголошування

відновлення державности, чи ставлення dokonаних фактів проти волі і згоди німців, як це було і з Актом 30. 6. 1941. — Найважливішим закидом, ставленим ОУН і мені в той час — було — неузгіднення з німцями Акту проголошення.

Стояло питання: підготовки у можливих розмірах нашої збройної боротьби на українських землях проти москалів у випадку війни, чи вичікування лише на німецьку перемогу.

Стояло питання: розгорнення великого національно- і соціально-політичного руху, що пориватиме увесь народ, чи вищидання на німецьку перемогу, при негачії німцями нашої державности і через те демобілізація великих потенцій нації, які перетворені у динаміку дії — спроможні, у пригожий момент, створити такі фактори сили, які єдині могли б примусити евенуально навіть німців, рахуватися з українським чинником.

Стояло питання: — третьої сили на Сході — протиросійської і протинімецької, себто української в союзі з іншими поневоленими націями, сили самостійної, незалежної, чи лише німецьких дольмечерів і німецьких езекуторів при стяганні контингентів з нашого села!

Стояло питання: майбутньої УПА — грандіозної сили — всенародньої і переломової в історії нашої визвольної боротьби! — ініційованої нею Конференції і Комітету поневолених німцями і москалями народів, чи потурання німецькому грабіжеві, визискові і пониженню національної і людської гідности українця!

У той час, після 10 лютого 1940 р. я опублікував працю п. н. „За правильність генеральної лінії політики ОУН”, де були подані критичні завваги до згаданого становища ПУН і було відмічено, що Німеччина програє війну на Сході, якщо не підтримає УССД, концепції розвалу російської імперії взагалі і розподілу її на національні держави. Більше того, там було виразно сказано, що Україна стане проти Німеччини, якщо не буде визнана її державність, а ОУН вважає союзниками України лише тих партнерів, які визнають цю засаду. У випадку прихильного відношення до наших прагнень треба рахуватися з революціями поневолених націй і масовим переходом бійців червоної армії на сторону приятелів України, якщо зразу буде творена українська армія, себто якщо буде Українська Держава.

У цей час появилася теж інша моя праця п. н. „За новий суспільний лад”, яка була передрукована підпіллям в Україні, хоча зустріла критичну поставу членів Політичної Комісії,

в якій гуртувалися заражені лівизною члени, які — усі майже — відійшли від ОУН.

Раніше була виготовлена мною праця п. н. „Український націоналізм і християнство”, яку було передано крайовому провідникові Миронові-Орликові і в якій я підняв питання містики старого Києва, м. ін. нав'язуючи до пророчих слів св. Андрія на київських горах. Для бруталних нацистів центром світу був Берлін, що йому по їхньому судилося володіти над світом і над Україною, а в нас була містика святого міста України, яка нас тягнула до себе і вона теж зумовляла, що ми „рвалися з мотикою на сонце”.

Для нас Україна була центром світу і чинником, від якого залежала перемога Окциденту, головна ставка в боротьбі проти Росії і большевизму. Для нас чекання на німецьку перемогу, покірливе довірювання німцям при трактуванні України як народу рабів („тільки німець має право носити меч”), спільний фронт з німцями без виконання наших передумов — було чимсь зовсім чудернацьким і незрозумілим!

Чекати на дозвіл увійти до нашого Києва, до якого усі ми тужили, чи побачити Дніпро, — це було щось, що лежало поза спроможністю у нас зрозуміти і сприйняти, залишаючи на боці всякі раціональні політичні міркування. Не було сили на світі, яка могла б нас переконати, що ми не маємо рації в нашій постанові, офензивної, безкомпромісової дії, dokonаних фактів, без враховування „реальної сили танків, бомбовозів, гармат”... Ми уважали, що найбільша ідейна сила — це ОУН і співзвучні з нею елементи у всій Україні. Ми страждали ідеєю, ми радо йшли на смерть! На аргумент про жертви, які в наслідок здійснювання нашого стратегічно-політичного пляну, прийдуть, ми знали лише одну відповідь: найменші жертви має той, хто бореться, будучи в неволі, а найбільші, хто покірно терпить тніт і неволю та визиск. До цієї нашої настанови „лицарів абсурду” не могли ніякі аргументи „реальних політиків” промовляти.

Я, який мусів залишатися у Львові, після протолошення державности і очолення уряду, не міг спокійно ночі перебути, постійно боліючи, що не міг через це „побачити Києва”, св. Софії, Печерської Лаври, Дніпра; а довідавшись уже в поліційній тюрмі у Берліні про здобуття Києва, не міг переболіти, що я — ув'язнений, а не знаходився в боях *наших* українських сил за Київ. Очевидно, раціональний аргумент — одна річ, а стихія, містика Києва, що всіх нас тягнули, друга річ. Глибоко помиляється той, хто заперечує тезу, ніби існує велика політика

без містики. Суть була не в єдності тоді, а в спроможності революційної дії того покрою і натуги, як вона заіснувала в Україні. Бурхлива течія динамічних сил, на все рішеннях тисяч борців, прорвала тремлю вічних ватань, страху, недоцінювання незбагнених потенцій України, цього Сфінкса, що несподівано давав Хмельниччину, чи епоху УПА, і переллялася далеко поза береги можливого і реального, а ввійшла у сферу бажаного. Якщо б це було не сталося, були б ці сили сковані путами ватань і страху ПУН-у, аж доки, як баранів були б сяк чи так німці всіх не забрали до кадетів, як це зробили наприкінці і з деякими видними людьми ПУН-у. Революційна ОУН з Проводом фанатичних і відважних людей, очолених Ст. Бандерою, створила історичного значення чини в Україні і на всьому Сході Європи. Роз'єднання виявилось конечністю, а не прокляттям.

Метою моїх міркувань не є вияснювати всі причини розколу, а тільки натякнути на ці елементи, які пов'язані з моєю темою. Основно аналізував цю справу в „Сурмі” в десятиріччя створення Революційного Проводу ОУН Степан Бандера, як теж д-р П. Мірчук. Тому я теж залишаю питання довір'я до людей в оточенні полк. А. Мельника і інші відомі причини з принагідних писань на боці. Ще одне доцільно відмітити: із створенням Революційного Проводу ОУН, який приймав свої рішення колегіально, закінчилася система монархізму („вождизму”) в ОУН, яка не рахувалася з волею переважаючої більшості активу, а відкликала до непомилених рішень одної людини. Якраз це невраховування волі тисяч членів доводило цю систему до абсурду. Пригадуємо, що в революційній ОУН зникає термін „вождь”, якого не терпів полк. Є. Коновалець, виправляючи своїх співрозмовників, коли інакше титулували його, як лише „полковник”... Легендарний Полковник респектував думку кожного, уважливо її сприймав, передумував, радився, завдяки чому лише зростає його авторитет.

З багажем ПУН був би неможливий і Акт 30. 6. 1941 і Похідні Групи ОУН, політична Армія Нації, ані грандіозна боротьба УПА, ані Конференція поневолених 1943 р. з військовими їхніми частинами в комплексі дії УПА... Усе це нісенітниця, мовляв, але ж був Бульба і були якісь відділи ОУН(М)... Не у тому суть, а у тому, хто відкрив боротьбу на два фронти, хто об'єднав сили боротьби, хто станув збройно й політично у захист народу, хто *честь і гідність* нації і людини української захищав, хто надав грандіозне тавро цій епосі, хто пірвав народ, і хто по сьогодні є прапором боротьби в Україні і всьому СРСР — *Революційна ОУН*.

Помилкою є міряти ті часи і оцінювати людей того часу міркою їх постави на еміграції при підписуванні якоїсь спільної протестної заяви, коли ще немає тиску чужої сили. Проба буде, якщо „завтра війна”, або революція... Якщо завтра стоятиме питання, у випадку евентуального невизнання стейтдепартаментом самостійності України, протиставитися політиці США, то — чи нам не скажуть — „це самогубство”, „виждати”, „йти з непередрішенством” і т. п. Важливо, хто тоді стане по стороні борців, а не — хто сьогодні складає лише декларації протесту. Ми стріляли російських сатрапів, німецьких юберменшів — різної ранги, польських міністрів, а ті, які вчора нас за це засуджували, сьогодні підписують з нами спільні заяви протесту. Чи це означає, що вони змінилися? Без значення еміграційні критерії, важливою є постава в боротьбі, що несе зі собою ризик.

Немає сумніву, що в той страшний час — зудару двох тоталітаризмів — ми несли щось нове. Коли читати Маніфест революційної ОУН з 1940 р., — цей революційний подих пориваючий душі до боротьби за волю — проти обох деспотій — він одушевлює ще й сьогодні. Ці ідеї справжнього українського народовластя, українського націоналізму, свобододайної системи життя.

„Ми — українці — читаємо м. ін. в Маніфесті — підносимо прапор боротьби за свободу народів та людини...”

Несемо всім поневоленим Москвою народам свободу творити власне життя на рідній землі по своїй вольній волі...

За свою владу, за землю, за людське життя!...

Боремося за гідність і свободу людини, за право визнавати одверто свої переконання, за свободу всіх віроісповідань, за повну свободу совісти...

Боремося за право працюючих виявляти одверто свої політичні переконання словом і друком, відбувати свобідно прилюдні збори, та творити свої політичні, промадські та професійні організації...

Боремося за те, щоб кожний поневолений Москвою народ міг вповні користуватися багатствами своєї рідної землі та здобутками своєї щоденної праці.

Свобода всім поневоленим!”...

Тільки злобні і нікчемні, раби „отечества чужого” можуть закидати націоналістам-революціонерам нацистські, тоталітарні погляди, як це робить нпр. автор „Від Держави до Комітету”, який служив покірною большевикам і ще покірніше нацистам.

Чи не була це мужність такі погляди заступати і перед тоталітарною Німеччиною, яка несла якраз рабство поневоле-ним Москвою народам?! Чи не є ці ідеї *діаметрально* протилежні нацизмові і большевизмові?!

Ми були свідомі того, що на наших прапорах сяють нові гасла, нові ідеї, що здійснені — допоможуть здійсненню прав людини — богоподібної істоти — і справ націй мати свою волю... В обличчю обох тираній, обох тоталітарних імперіялізмів — ідеї Маніфесту ОУН були свіжим, соняшним подувом нового світу, який щойно народжувався, але якому належить майбутнє.

В добу ідеологічну, в добу революційну вступив був світ, але змісту їй тодішні державні мужі Європи і Америки не зрозуміли. Український національно-визвольний, революційний рух був третьою силою уярмлених Москвою і Берліном націй — антиросійською і антинімецькою силою, яка була спроможна дати проєкцію перемоги сил добра над силами зла. Поза нею ніхто із воюючих сторін не репрезентував у боротьбі сил благородних, сил справедливості і правди. Альянти Заходу зв'язалися з люципером проти диявола. Німеччина, на яку стільки надій покладали уярмлені, як на націю Гете і Канта, Бетговена і Шіллера, Гердера і Шопенгауера, як європейську силу, виявилася нацистським дияволом. Проти люципера й диявола стали ми водночас, відмовляючися йти з дияволом, як це зробили альянти, в'яжучися з Сталіном.

30. 6. 1941 був *дороговказ* для тодішнього і — остався для сучасного світу. У фронті з народами уярмленими обома імперіялізмами — російським і німецьким — повинні були йти альянти, творячи з середини другий фронт з тими уярмленими проти Росії і проти Німеччини. Більше того, західні альянти не повинні були висувати ультиматуму безоглядної капітуляції Німеччини, але капітуляції нацистів, даючи шансу антинацистським армійським і іншим християнським силам теж з середини валити нацизм, за умов віднови німецької держави без чужих анексій і гарантії неповторення нападу. Російська держава повинна була бути зведена до її етнографічних кордонів з гарантіями не робити в майбутньому нападів на чужі території (Україну, Туркестан, Білорусь і ін.).

В Європі повинен був бути здійснений принцип національних держав усіх європейських націй, російська імперія повинна була бути поділена на національні держави усіх поневоле-них народів в їхніх етнографічних кордонах. Захід пішов якраз

протилежним шляхом, себто — допоміг Росії поширити непо-
мірно імперію, вможлививлюючи їй єдиний виграти політично вій-
ну. Вигравши війну, Москва відразу ж почала підмінювати
всі некомуністичні країни і почалася „холодна війна”, що є
реальною війною в ідеологічній, революційній, термоядерній
добі. Захід підготовляється до атомової війни, що є нічим ін-
шим, як потенціонованою до ікс ступеня старого типу війною.
Отже Захід готується до „останньої війни”, а в той час Москва
і Пекін ведуть уже реальну війну — перемагають і поширю-
ють обсяг свого панування.

Більше того, 30. 6. 1941 ще й в іншому значенні дороговказ.
Не повторювати помилок минулого. Заходові — не йти знову з
одною тиранією проти другої, але спільно з уярмленими обома
тираніями націями, відкрити фронт проти обох деспотій, проти
Москви і проти Пекіну, які мають ті самі цілі і — в остаточному
зійдуться разом, — проти Заходу. Це і є наука із 30. 6. 1941 для
вільного світу. Щойно під кінець війни зблгнув Черчіль наслід-
ки із спілки з Росією і кликав, що він відмовляється голувувати
при розподілі британської імперії. Але вже було запізно. Руз-
вельт стояв по стороні Сталіна проти Черчіля. Не інакше Тру-
ман. Імперія догоряла. Не російська, але британська. Глибокою
помилкою була відповідь Черчіля на пересторогу ген. Ф. Фран-
ка перед російською потугою, яка зростає у висліді війни, мов-
ляв, Велика Британія буде найбільшою воєнною потугою теж
континентальної Європи після закінчення війни. Тегеран, Ялта,
Потсдам — плеяда кардинальних помилок. Чи не були вони до
передбачення? Напевно, так. Але в їх наслідках міняється по-
літична карта світу. Черчіль не був Піттом, ані Біконсфільдом.
Суть не в мілітарній перемозі над одним ворогом, але в кінце-
вій політичній перемозі над усіма ворогами, які тактично пе-
реходово йшли з Англією. Москву вважав Черчіль союзником,
який переміг Англію і — Черчіля, отримавши виразну допо-
могу Рузвельта. Рузвельт був темним духом Заходу, його оцін-
ку дасть історія протилежну до цієї, що її дає ледача сучас-
ність. Шкода, що горизонт Черчіля, який мав проблизки гені-
яльності і був непересічним мужем незламної волі, не сягав
дальше Спреї, не бачив Дніпра, Києва, який був потенційним
союзником західніх альянтів проти Берліну і проти Москви.
Київ з уярмленими націями... Ллойд Джордж був більш перед-
бачливим. Він інколи бачив ще щось і поза Берліном і Моск-
вою...

Перед нами не залишався тоді інший вибір, як той, що ми

зробили. І за всіх умов ми виразно завжди заявляли, що не будемо воювати проти альянтів, а тільки проти Росії, без огляду на воєнний союз західніх альянтів з Росією. Але в консеквенції розвитку подій ми відкрили фронт проти Німеччини, коли вона виразно станула проти України, отже фронт проти обох окупантів, будши повністю ізольованими від всякої допомоги когобудь у світі, бо західні альянти були союзниками Росії. Але тим не менше політично ми поступили правильно і це показав розвиток подій.

30. 6. 1941 залишився великим семафором не лише на шляху історичного ставання нації, але у світовому розмірі боротьби проти Росії і большевізму. Антинімецька постава українців у висліді потоптання наших прав документувалася і поза територією України, — згідно з закликком націоналістів — воювати проти кожного ворога України на тому місці, де у даній ситуації українець чи член поневоленої Німеччиною чи Росією нації знаходиться, — виявлялася у численній участі українців у підтримці французького національного резистансу.

Важкий і страшний це був час для української, осамітненої нації, але не менше героїчний і наснажений великим експльозивним ідейним матеріалом. Українська нація видержала історичну пробу і впевнено ввійшла на новий шлях свого історичного буття: як прапорonosець і борець за новий лад на руїнах царства антихриста, на руїнах російської імперії всіх барв. Видатним, світлим причинком до цього був Акт 30 червня 1941 не тільки з внутрішньо-українського, але зокрема зовнішньополітичного погляду. Гітлери, Гімлери, Сталіни, Ежови, Леніни і Берії, Хрущови і Брежневи минаються, але Україна залишилася і залишиться, її сила і революційний потенціал зростає, імперії російській кінець зближається...

УКРАЇНЬСЬКА ДІЙСНІСТЬ І ПЛЯН РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ДІЇ

Тридцять роки були страшні в Україні. Масовий, планоно організований російським терористичним апаратом голод мав метою остаточно зламати нескорений дух українського селянства, яке ніяк не хотіло включитися без спротиву в російську колективістичну систему. Організований голод мав остаточно зламати дух реваншу нації. Але й цього було ще замало для російської провідної верстви. Останні роки того десятиріччя позначаються новим, нечуваним в історії терором — ежовщиною, яка попередила воєнні події. Російська влада була цього свідомо, що голод прибав, але не викоринив із душі народу прагнення волі. В його душі жевріла жадоба реваншу, народ вичікував війни, або іншої нагоди, щоб помститись на тиранах за їх злочини. Щоб викоринити й останню крихітку надії на зміну, Сталін вирішив ліквідувати потенційних ворогів, але таким методом, щоб навіть саме сподівання на організований спротив втопити у неймовірних провокаціях, взаємному недовір'ю, більше того, щоб так залякати все суспільство, щоб воно дрижало на саму думку про можливість спротиву. Зближалася війна. Москва вирішила застосувати найжорстокіші „профіляктичні” заходи „очищення запілля”, щоб не допустити до вибуху революцій і повстань. Москва була свідомо, що в умовах миру, жахливих наслідків організованого голоду і постійного страху, що про нього дбав Ягода, ця ненависть до російського панування не мала тоді ще великої шанси вилитися у формі організованого повстання, але вона знала, що в ситуації розхитання державної машини під воєнними ударами, при можливій визвольній політиці Заходу, ця жадоба волі і страшна ненависть до москалів могла вибухнути небувалим пожаром і в крові втопити тиранів і російську тюрму народів і людей. Отже прийшов Єжов і пекло „ежовщини”. НКВД діяло без судів і слідства, тисячами і тисячами арештовували, вивозили, розстрілювали, на основі рішень „судів трійки” без приявности обвинуваченого, прокурора, оборонця, свідків, а лише постановою явних чи тайних трьох співробітників НКВД. Цей терор охоплював усі прошарки суспільства без різниці, включно з непомітними сірими людьми і теж партійцями до найвищих в Україні. Ніхто не смів почувати себе

певним, але кожен мав жити під постійним страхом за своє життя, стараючись зайняти якнайменше місце на „щасливій землі робітничо-селянської влади”. НКВД штучно творило, або вмовляло в ув'язнених, що вони творили підпільні організації, щоб вибити їм навіть саму думку про можливість організованого спротиву і плянної боротьби. Їм закидали участь в саботажах, шпигунстві на користь „капіталістичних держав”, до чого катовані признавалися, щоб тільки звільнитися від тортур. А преса і НКВД на мітингах скаженіли, вихваляючись своєю жорстокістю та заявляючи відкрито й постійно, що немає шляху визволення з-під большевизму, тільки упокорення. Єжовщина мала добитися знищення всякої віри у можливість визволення, мала ліквідувати саму надію, стихійне поривання до волі і незалежності нації. Вона мала на цілі показати всемогутність російської влади, проти якої ніхто піднятися не може, бо вона ніяких скрупулів не буде мати, вбиваючи жінок, дітей, матерів, старих, хворих і калік. Жорстокість і безоглядність мала показати народам, а українському, як найбільш воїновничому і бунтарському, що диявол запанував на землі і проти нього ніякі добрі сили світу нічого не є спроможні вдіяти.

Єжовщина — це плян Сталіна „перевороту згори”, що випередив можливість зривів в середині народів, які назовні корилися, але чекали нагоди, щоб піднятися. Цьому сприяли зовнішньо-політичні події, і теж все зростаюче внутрішнє невдоволення серед робітництва, селянства, інтелігенції проти сталінської російської панівної верстви і її спомогачів — зрадників з-поміж поодиноких народів. Бюрократія і „знатні люди” (стахановці і інші орденоносці) — нова командна російська кляса — була страшенно зненавиджена. Голоду не забув ніхто. Наростало *стихийне* повстання, якому сприяла зовнішньо-політична ситуація. Запобіг тому Сталін, виарештувавши, депортувавши, розстрілявши мільйони людей з-поміж інтелігенції, робітників, селян, а теж військовиків, господарників, навіть більшість членів ЦКВКП(б), деяких членів політбюро (Косіор, Чубар), більшість новообраного верхнього совета СССР та Совнаркома, високих старшин (маршал Тугачевський — 1937) та ін. В Україні зокрема було зліквідовано все політбюро КПБУ і майже всі провідні партійні, військові, господарські, адміністративні кадри, а навіть більшість старих кадрів ГПУ. Очевидно, *головна атака* і терор був скерований *проти населення*, як потенційного ворога, так, що ледве є одна родина в Україні, яка в той час не понесла втрати. Навіть такий запроданець як Любченко, обвинувач в процесі СВУ, „прем'єр”

УСРСР поповнив самотубство, зник Постишев, розстріляно В. Балицького, високої кляси НКВД-иста, наркома ВД, Затонського, Косіора і ін. — В Україну післала Москва Н. С. Хрущова, який на ежовщині дійшов до влади в Україні, де царював 13 довгих років, винищивши мільйони українських борців за волю наспілку з Кагановічем, якого посилав Сталін в Україну „робити порядок”... З українського пляцдарму, вислужившись морем крові свободолюбних українців, виріс Хрущов до позиції наступника Сталіна. Гречухи, Корнійчуки, Коротченки, які цьому сатрапові від початку його панування помагали, збереглися по сьогодні. Це раби і підніжки Москви, що заслужили собі теплі місця в російському державному апараті в Україні — на трупах мільйонів жертв ежовщини в страшних роках 1937-1938, і згодом, коли вже стілець Ежова зайняв Берія.

В 1938 р. рукою російського агента замордовано полк. Єв. Коновальця — теж вислід російської ежовщини в Україні. Підгрунття під стихійний зрив існувало. Вбгати його в форми організованого чину намагався полк. Є. Коновалець, нав'язуючи контакти з підпільною Україною і організуючи її. Внутрішня і зовнішня ситуація створювала шансу для визволення. Державний переворот „згори” Сталіна, яким була „ежовщина”, ще перед вибухом війни врятував імперію і режим з нею. Ліквідація полк. Є. Коновальця була диктована наростанням кипіння в Україні, яке він міг очолити, чи скерувати в русло усвідомленого чину через розгорнення підпільної організації — ОУН, і можливістю підтримки на випадок війни зривів в уярмлених країнах. Вбивство особи Полковника було теж у короткозорому інтересі поляків, які не розуміли загрози для них з боку москалів і німців. На ЗУЗ протипольське кипіння зростало після відбудови організаційного апарату, розбитого 1934 р. ув'язненнями в Березі Каргузькій. Революційна дія пішла в глибину, вона охопила робітництво міське і хліборобське, протиставивши його окупантові, як причині теж соціально-економічного визиску. Організація підготовлялася до воєнних подій. Плянувались і формувались збройні підпільні частини... В Карпатській Україні була живою традиція нещодавнього бою за неї і великих жертв, які ми понесли. ОУН втратила своїх деяких найкращих людей — полк. М. Колодзінського і Зенона Коссака, обох неперевершених революціонерів, людей залізної волі і глибокої думки. В Буковині і українських частинах Басарабії дія нашої Організації, а теж інших національних сил швидким темпом розбурхалось і так розворушене подіями в ОСУЗ і ЗУЗ та в Карпатській Україні наше населення.

Наддніпрянщина з трудом приходила після єжовських погромів до самоусвідомлення своєї сили і вартості, коли терор, неймовірне зниження стандарту життя, русифікація, безправства були санкціоновані у кожному відношенні. Селян, робітників, службовців прикріплено до місця праці і проживання (1938) і запроваджено кари за спізнення на роботу чи дрібне занедбання (1939); вийшов закон про заслання родин осіб, які не повертаються з-за кордону, впроваджено заплату за навчання в школах всупереч „конституції”, релігійні промади нищено до решти, кооперацію чи профспілки удержавнено, чи ліквідовано, большевицькі „династії” Кагановичтів, сталінських родичів, взагалі клік знайомих, свояків, закріплюються, — все, що російське, було вихваловано, російський шовінізм всевладно панував... Жниво єжовщини збирала беріївщина. Страшні Війниці припадають теж на той час.

Зусилля полк. Є. Коновальця у перед'єжовських часах поставити сильну підпільну мережу на Наддніпрянщині мали успіх, доки в контактні лінії не включилася провокація, яка — правда — не розгромила мережі, що була забезпечена конспіративними заходами, але з рук Москви згинув полк. Євген Коновалець. Єжовщина і тут мала успіх. Намагання ОУН надати підготовці повстання *організованих* форм, бо стихійне його назрівання було недостатнє, не даючи гарантій успіху — тривожило Москву, тим більше, що наближування війни давало об'єктивну, зовнішню шансу для успішности можливого — *навіть* — стихійного повстання, коли кадри ЗУЗ могли б включитися в його організаційне оформлення. У післяєжовському періоді Москва інтенсивно готується до агресивної війни; мілітарному плянові підчиняється усе — господарське життя, розбудова воєнної індустрії панує неподільно, мілітаризація всього цивільного життя, воєнізація шкіл проводяться з великою натугою; поволі пробують висувати москалі можливості полегш, щоб населення приготувляти на „вітчизняну війну”, щоб паралізувати можливу прихильну настанову держав „осі” до національних прагнень України, але в основному поступок не було.

Прилучення ЗУЗ в 1939 р. революціонізує здавлене, але неприборкане духово, неупокорене населення Наддніпрянщини; не помагають труднощі і перепони ставлені зв'язкам із ЗУЗ до Наддніпрянщини, шляхи все ж знаходяться і вплив ЗУЗ стає величезним. Наддніпрянщина оживає, тимбільше, що виявляється нестабільність російської влади, страх її перед держа-

вами „осі”, — народ оживає. Не треба забувати, що організований голод тридцятих років — правда — винищив мільйони, але він вигнав з наших сіл незламні, традиційні, національно свідомі елементи до міст, в Донбас, в Одесу, і ці елементи зукраїнізували духово, ідейно і політично зовнішньо зрусифікованих шахтарів Донбасу, чи населення Одеси з його волелюбними „босяками” і понадусе з вантажними робітниками великої міжнародної пристані. Це не було істотне, що велика частина робітництва Донбасу, чи населення Одеси говорила російсько-українською мішаниною мови, але серцем і душею воно було українське. Немає сумніву, що Донбас й Одеса в ґрунті стали українськими і чекали нагоди... Це відноситься до всіх українських міст.

Після смерті полк. Є. Коновальця зв'язки наші з підпіллям Наддніпрянщини були мінімальні. Наші раніші спроби зв'язку через окремих ресорт КЕ ОУН, який провадив Сергій Орелюк в тридцятих роках, і контакти через Збруч були дуже утруднені, бо нам треба було охоронятися перед обома окупантами — москалями і поляками. Арештований на кордоні КОП (Корпусом Охорони Пограніча) член ОУН, який мав предістатися на ОСУЗ, або перепачкувати туди літературу, мусів перейти пекло КОП-у, який — звичайно — закидав нашому революціонерові шпигунство в користь СРСР. Бажаючи звільнитися з-під цього кошмарного закиду і під нечуваними тортурами, треба було, або признаватися до ОУН, або оборонятися до кінця фіктивними викрутками, що було не-легко. КОП був безконтрольний. Коли польська поліція хотіла добивати наших членів, то передавала їх, нпр., в Тернополі, КОП-ові. Василь Охримович пережив був в часі одного арешту там пекло, правда, не признавшись, але на ціле життя вийшов з КОП зо зруйнованим здоров'ям. Таким чином наші зусилля з ЗУЗ в'язатися з підпіллям ОУН в ОСУЗ, чи творити там підпільні клітини ОУН, були дуже ускладнені. Відносні розмови, які тоді мав референт КЕОУН на ЗУЗ з полк. Є. Коновальцем в Женеві, мали допомогти улегшити такі контакти через Збруч, як теж мали внести ясність в їх змістове оформлення.

З прилученням ЗУЗ до ОСУЗ 1939 року наша увага зосередилася на поглиблення цих зв'язків. Ми докладали всіх зусиль, щоб створити, у рамках реальних можливостей, таку мережу з пляцдарму, з випадової бази ЗУЗ. Це було тимбільше необхідне, що зі смертю полк. Є. Коновальця серйозних зв'язків ПУН-у з ОСУЗ не існувало.

Ми були свідомі того, що було пізно розгортати серед альянтів широку зовнішньо-політичну акцію, — фронти вже були скляровані — розпорощуватися нам на це і те, не було ані часу, ані спроможностей, бо війна йшла на Сході стомилевими кроками. Єдиний розумний висновок із ситуації зовнішньої і внутрішньої був — творити реальну силу на рідних землях, її розбудовувати, скріплювати, включаючи ОСУЗ, як основу нашої землі, а теж робити те, що можливе, на еміграції — на жаль — покищо головню в комплексі „осі”, бо доступу до еміграції поза цим комплексом ми не мали в ширшому розмірі, а починати розбудовувати — на це часу не було, ані нашою інтенцією не було комплікувати ситуацію там, не маючи змоги її нашими ще тоді не поставленими там кадрами опанувати. Отже ми зосередилися на дію в Україні і на еміграції в межах держав „осі”, роблячи лише „випади” в сторону еміграції по альянтському боці.

ЗУЗ ми опановували повністю нашою мережею, до якої не мав доступу — поза Революційним Проводом ОУН — ніхто. Це не лише з погляду конфлікту з ПУН полк. А. Мельника, але теж з уваги на опановування українською революційною підпільною силою країни (ЗУЗ), яка (сила) була спроможна виконати усі пляни Революційного Проводу. З вибухом німецько-польської війни ОУН на ЗУЗ зайняла негативну поставу до Польщі не лише поглибленням політичної боротьби, але й збройними виступами підпілля. Проте ж з правильних стратегічних міркувань ОУН не організувала широкої повстанської дії, не маючи ніяких даних на прихильну поставу німців до нас, а теж затривожена німецько-російським пактом неагресії. Поставу ОУН повністю оправдалася, коли російські війська прийшли „визволяти” ЗУЗ, отже невеликим збройним відділам ОУН не було важко зчасом пірнути в неявні форми протиросійської дії. Масові відділи мусіли б або переходити на німецький бік, якщо б на це була змога, або були б москалями розгромлені, тому, що тоді ми на збройну двофронтову війну були ще неготові, як це мало місце в 1942-1944 рр. Зрештою, остаточна розправа на Сході Європи щойно наближалася. Це все ОУН враховувала.

Отже, беручи до уваги становище в ОСУЗ у довоєнних роках і двох перших воєнних, фактичну силу ОУН на ЗУЗ і потенційну на ОСУЗ — наш плян революційної дії мусів бути розпрацьований реально з акцентом інших моментів на ЗУЗ, де ми повністю опановували нашим підпіллям дійсність, і знову

інших на ОСУЗ, де існували лише наші зацепні пункти в той час, і грандіозна потенційна сила; там теж втрималися осередки організованого спротиву різного типу, включно з деякими залишками СБУ, але в тому ми не були зорієнтовані докладно і тому мусіли в нашому плянуванні враховувати різні „невідомі”.

Коли ми застановлялися над питанням збройного повстання у ситуації зудару Німеччини з Росією, ми мусіли враховувати наші реальні організаційні спроможності не тільки на Західних Українських Землях, але й на Східних, як теж тодішній психо-моральний і ідейно-політичний стан народу після ежовщини, і ситуацію на ЗУЗ, які знайшлися під російською окупацією від вересня 1939 р.

Організаційні кадри ще не могли в той час належно використати всі можливості для зриву, не знали щілин у системі, як і підходу до українців і інших громадян не-москалів в апараті, армії, та в інших накинених народові державно-суспільних формаціях. Не знали об'єктивної ситуації на зовнішньо-політичному і внутрішньо-імперському відтинках. Ще не було нагод для зриву внутрішнього або зовнішнього характеру, чи обох нагод водночас. Правда, війна Німеччини проти Росії наближалася, і з нею нагода, але політична цілеспрямованість цієї війни була чи заповідалася для нас некорисно. Це була імперіалістична війна, яка дає, звичайно, нагоду наприкінці, себто в ситуації вичерпання сил імперіялістів, які її ведуть. Німеччина не проголошувала ніяких визвольних цілей війни на Сході, навпаки йшла з колоніальними плянами. Отже йшло до зудару двох загарбницьких потуг, з яких ніодна не мала ні крихітки скрупулів до поневолованих народів. Якщо на початку війни щобудь ворухнулося б збройно проти одної з потуг, вони, маючи ще невичерпані у війні сили, втопили б усе в морі крові. Збройне повстання проти Росії на ЗУЗ у широкому розмірі в той час не мало об'єктивної рації теж з тієї причини, що запрожувало винищенням населення, коли ані час вмаршу німецьких військ не був відомий, ані ніякого договору між німецьким урядом і нами не існувало.

Теж існувало виразне недовір'я серед наших націоналістичних кадрів до Німеччини після зради Карпатської України, віддання ЗУЗ москалям, облудного відношення до українства на Західних окраїнах, диктованого радше дешевими оглядами вигравання поляків проти українців і навпаки. Німці не розкривали теж карт щодо їхніх плянів на Сході Європи. Ми не збиралися за таких умов вигортати для них каштани з вогню.

А тим часом на СУЗ Хрущов продовжував народоббивство, яке напередодні вмаршу німецьких військ переніс на ЗУЗ, де НКВД вимордувало тисячі жертв, зокрема ув'язнених українських патріотів, які могли б бути загрозові для Москви у випадку війни. Телеграфічний наказ Хрущова винищити ув'язнених українців знайшовся теж у руках ОУН після захоплення одної із централь НКВД на ЗУЗ. Цілком так, як це робив Іван IV-й Прозний, який 1570 р. продовж 6 тижнів перебування з своїми опричниками в Новгороді вимордував 60,000 мешканців, не виключаючи жінок і дітей.

Не тільки Німеччина, але й Росія готувалася до війни, мабуть з метою ударити на Німеччину осінньою порою, коли протинаступ німців мусів би втопитися в болотах і згодом у снігах Сходу Європи. Через комплікації з Югославією наступ німців відкладено на 22 червня 1941 р. (з огляду на різницю місцевого часу американська історіографія подає дату 21 червня).

Ми враховували реальну дійсність в Україні за умов можливої негативної настанови німців до нашої державности, а теж можливість, за означених умов, стихійного розворушення народних мас України, які — як це показала наша історія — наче Фенікс з полум'я завжди наново відроджуються і заскакують своєю стихійною динамічною силою навіть власну провідну верству. І знаючи, що коли властиві ідеї у властивому часі цілесвідомою політичною елітою народу є не тільки кинені, але — коли активна меншість пориває народ за собою, розгортаючи величавий геройський рух, що притягає широкі кола, — Провід революційної ОУН виготовив реальний плян дії в Україні на різні варіанти ситуацій. Із необхідного на найближчий протяг часу впливала закономірна потреба найширшого розгорнення революційної дії, з масовим повстанням за певних умов включно.

Комплекс стратегічно-політичний та змісту державности, з пов'язанням масел сучасности та здійснюваним у власній державі пляном державного будівництва, був опрацьований Степаном Бандерою і Ярославом Стецьком; стратегічно-мілітарний Романом Шухевичем; комплекс пропаганди з включенням в акцію культурної еліти — Степаном Ленкавським. Очевидно, усі пляни були спільно обговорювані, доповнювані, кореговані не тільки їх відповідальними головними авторами, але усіма членами Проводу і керівниками ресортів. Маючи трудну ситуацію з огляду на слабкий організаційний стан на Східніх Українських Землях (ОСУЗ), ми могли проекту-

вати лише ідейну мобілізацію і організаційну розбудову за поміччю інфільтруючих кадрів з ЗУЗ на ОСУЗ продовж 1939-1941 рр. Це відбувалося в незвичайно важких умовах існування Залізної заслони на Збручі. Однак це змінилося з вибухом війни і завдяки маршеві на схід Похідних Груп ОУН, цієї політичної армії нації, велика частина якої політично і організаційно, а подекуди і партизансько-мілітарно вишколена, прийшла з Західних Окраїн України (ЗОУ), включаючи у свої ряди частину кадрів із ЗУЗ для акції на ОСУЗ.

Ця наша підготовка не мала ніякого пов'язання з німецькою воєнною кампанією, узгоднювання і синхронізування акції з німцями. Навпаки, уся підготовка на ЗОУ того типу була абсолютно конструйована перед німцями. Це не був наш еventуальний плян, але властивий плян. Еventуальний плян — був справою нашої дії — на випадок позитивного відношення до нашої державності з боку німців, що могло прийти лише після невдач німців в їх протиросійській кампанії. Маючи протилежні докази, що німці нехтують нашими ідеями і нашою політично-дієвою і мілітарною потенцією, — ми нелегальним шляхом всіма доступними нам способами і засобами забезпечувалися у технічній можливості, щоб наші похідні групи з ЗОУ проникали в ЗУЗ і далі на ОСУЗ. Усі інші наші заходи, які лежали в рамках контролю і можливостей прямої ліквідації чи внеможливлення німцями включити їх в акцію за нашим власнопідметним пляном, мусіли бути для нас, хоча й важливі, але не головною ставкою.

Наша визвольна концепція на той час була така: а) за відповідних умов в означеній ситуації — збройний зрив, без огляду на ставлення до нашої визвольної справи німців; б) у випадку зміни відношення до ідеї УССД, еventуальна синхронізація нашої збройної боротьби на території окупованій москалями з офензивними діями української армії, як фактора сили, визнаної і респектованої Німеччиною нашої держави.

Про ніяку синхронізацію наших збройних дій проти Росії — за іншого відношення до ідеї УССД з боку німців — не було мови, навпаки — одночасна двофронтова наша збройна боротьба проти обох найзників. Центральним і наріжним каменем цієї концепції була незмінна ставка на власні сили і спільний фронт з утрмленими Німеччиною й Росією націями.

Не є істотним, в якому розмірі нам довелося і в якому часі здійснити нашу революційно-визвольну концепцію, але в даній ситуації йшлося про факт існування іншої концепції від опор-

туністичної — за всяку ціну коляборувати з німцями проти небезпечнішого ворога — Росії. Істотне є у тому, що революційні кадри і наш народ, більше — інші уярямлени народи — мали до-роговкази, куди і як йти. Власне, істотним у такій ситуації і таких часах являється: мати іншу розв'язку, іншу постановку, коли стає ясным, що союзника в нашій боротьбі немає.

Наш реалістичний підхід був такий: розбудова кадрів, зорганізування і вишкіл Похідних Груп на ЗОУ з про-екцією доповнення їх на ЗУЗ, після залишення означеної частини на ЗУЗ і включення нового елемента з ЗУЗ, який уже ознайомився частинно з підросійською дійсністю на ЗУЗ в 1939—1941 рр. і міг мати кращий підхід до ОСУЗ, розбудова мережі ОУН і мобілізація активу України для можливого за означених умов повстання чи повстанчих збройних дій. Для всенароднього задокументування волі до державної незалежності уже зразу після того, як розпочалася німецько-російська війна, проголошувати відновлення української державності не тільки центрально, але й локально, де тільки є для цього можливість. Водночас перебирати всю владу на місцях у свої руки, творити державну адміністрацію, охоплювати господарське, культурне, церковне і всяке інше многопланне життя державно зрілого народу. Створення центрального українського уряду і проголошення центрально відновлення української державності, очевидно в Києві!

Як допоміжні, а не вирішального значення, були військові одиниці в рамках німецького Вермахту — Дружини Українських Націоналістів (ДУН), у цілому один курінь, складений з двох з'єднань — під прихованою назвою на той час „Нахті-галь” і „Ролянд”. Підкреслюємо, — ці з'єднання були створені в рамках Вермахту, а не „Ваффен СС”, як це пізніше діялося з іншими національними формаціями, коли Німеччина валилася, а Гімmlер збирався її рятувати.

Створення Українського Національного Комітету в 1941 році в Кракові, отже в межах німецької контролі, і без можливості захисту його рішень збройною рукою, як це могло бути на українській землі, і діялося з створенням УПА 1942 р., було вислідом широго прагнення революційної ОУН — з'єднати усі українські сили навколо боротьби за ідею УССД і протиставитися ехидній нацистській агітації наче б українці не мали спільної мети, отже не було партнера для розмов у справі проти-російської боротьби. Це був, очевидно, тільки викрут німців, які мали інші пляни супроти України, але — незалежно від

тієї постава нацистів — українській стороні необхідно було в той час мати з'єднаний фронт, бо зближались великі події і — треба було теж пробувати внеможливилювати внутрішньо-українську диверсію, яку приготувляли німці.

Із генеральної нашої політично і мілітарно-стратегічної концепції — ставка на власні сили і зрив — треба було робити реальні практичні висновки і стосувати такі реальні заходи, які за тодішньої дійсності йшли у тому напрямі.

Ми спирались на нашу засадничу мету: національно-державна незалежність і соборність. У постановах II Великого Збору ОУН це було чітко і ясно відмічено так щодо Карпатської України як і ЗОУ, незважаючи на те, що статус відносно тих земель створили німці. Далі — на незмінну нашу визвольну концепцію — збройний зрив народу у спільному фронті з усіма уярмленими націями в ССРСР — тобто одночасні і координовані національно-визвольні революції. Бралось до уваги довгу війну на Сході — у протиставленні до безглузких сподівань німців на примісячну кампанію — тому відбувалися наші підготовчі заходи многогранного характеру.

Не можна було не розцінювати німецько-російської війни як можливої нагоди для розгорнення української національно-визвольної революції і нашою різкою і безкомпромісовою акцією дати стимул для зривів інших уярмлених Москвою народів.

Крім основного вишколу учасників Похідних Груп, виготовлений Проводом ОУН *плян і напрямні боротьби і діяльності ОУН під час війни* отримали провідні кадри в Україні. У цій директиві революційний Провід ОУН з різних точок зору — політичної, мілітарної, державного будівництва — уточнював свій погляд на революційну дію ОУН, співучасть у ній народу та на ставлення до чужих сил. Провід ОУН аналізував умови і можливості зриву, ситуацію створену вмаршем чужих військ в Україну, без узгіднення з українським партнером засадничих питань та без визнання засадничої мети нашої нації; намічав форми вияву української самостійницької акції, розглядав проблеми будови держави, ставлення ОУН до інших українських державно-творчих починів, революційної і державницької ініціативи, відношення ОУН до питання державної влади, способи розбудови ОУН, зокрема в сенсі територіального соборницького охоплення України і форм її дії. Зроблено детальну аналізу різних можливостей розгортання повстанчої акції та її передумов.

Плян мав такі аспекти: підготовка перед вибухом війни, підготовка в часі війни, повстання і етап після нього. Для нас не було сумніву, що війна буде тривати довго, не менше як три роки, отже про повстання можна було реально думати — за умов тодішньої дійсності — щойно тоді, коли розхитаються фронти. Зрештою, концепція зриву була двояко зрозуміла і проєктована, залежно від обставин, натури революційного кипіння, раціональності і доцільності у даній конкретній ситуації: або як загальне повстання, або поступове посилювання акцій. Окреме значення у цьому плянуванні відіграла ставка на включування бійців червоної армії не в німецьку армію, але в українську чи то регулярну, чи — більше реально — в повстанську, замість йти в німецький полон. Звідси у тому сенсі політична пропаганда звернена до українців і взагалі неросіян в червоній армії переходить на бік української визвольної армії, де мали творитись національні частини для боротьби за визволення і національно-державну незалежність.

Хоча в Інструкціях того часу, не було виразно подано про можливість двофронтової війни, а тільки був покладений головний акцент на протиросійський фронт, проте ж вони вже імплікували можливість двофронтової війни, коли в т. 20. IV „Військових Інструкцій” читаємо: „Коли німці доматилися б розформування відділів — тоді поступити згідно з окремою інструкцією ОУН”. Або в іншому місці *політичних вказівок*: „Якщо б на Україну прийшли війська таких держав, що вороже відносяться до української державности, тоді наша визвольна боротьба увійшла б у новий період”. (IV. 8.) Вже із цих двох формул стає ясним, що революційна ОУН своїх рішень за ніяких умов не уважала можливим навіть частинно якбудь порушувати. Окрема інструкція регулювала відношення озброєних частин до німців у сенсі переходу до протинімецької боротьби, а не віддання німцям зброї. Очевидно, виготовлювані перед вибухом російсько-німецької війни інструкції не могли навіть говорити про вже зразу збройний фронт проти Німеччини з міркувань, які були мною в окремому розділі з’ясовані. Це тим більше, що згадані інструкції були відносно масово поширювані. Проте Крайовий Провід ОУН знав повний плян і згідно з ним діяв, коли німці виразно виступили проти України. Не треба забувати при цьому переважної ситуації, в якій знайшла-ся Україна в той час, коли проти неї стояла не лише Росія, але й союзники її — західні держави, і стати мала ще й Німеччина. Коли з ретроспективи 25 років про це писати і обсерву-

вати, як в'ється тепер у безперспективності озброєна Німеччина, зовсім неізолювана, але опортуністична і пристосуванська на всі сторони, то треба подивляти відвагу і водночас почуття відповідальності тодішнього революційного Проводу ОУН, складеного з „безумних дітей”, які фактично рішали в той час про честь нації і шансу її дальшої боротьби за найскладніших умов, які малта колибудь якабудь уярмлена нація. Ми зовсім не збираємося запевняти, як це здебільша чинять ті, для яких не добро нації, а їхнє особисте буття й інтерес перетривати у мирі і спокою, без ризику і терпіння, є вирішальним критерієм у визначуванні їхньої політичної постави до кожночасної окупантської дійсности, що усе нами було передбачене. Ми твердиммо тільки одне: напрямок, який ми прийняли у нашій революційно-визвольній дії, генеральна лінія бозкомпромісового змагу проти усіх окупантів України, за всякої їхньої мінливости, і генеральні прогнози розвитку подій у пов'язанні з Україною і світового політикою в принципі оправдалися і є важливі по сьогодні.

Різновидна модифікація форм нашої боротьби, часове пересунення плянованих дій на пізнішу пору, акцентування за означених умов (у зв'язку з розвитком окупаційної ситуації, створеної „окцидентальним” тираном і не менше варварської від „орієнтальної” деспотії) ступневого розгортання збройних дій, а не всенароднього зриву, в основному нічого з нашого плянування, ані генерального напрямку боротьби не мінiali.

Це ми виразно стверджували весною 1941 р., коли накресливали наш загальний напрям ось так: „Генеральна лінія нашої політики і праці на УЗ іде під кутом тривкої основної підготовки згідно з напрямними Української Революції і визвольної боротьби всіх поневолених Москвою народів, проте ж включає особливі умови евентуального конфлікту і об'єктивної дійсности, які хвилево модифікують нашу тактику на УЗ”. Політично-стратегічний комплекс ми чітко устійнювали і визначали: „У перших днях вибуху війни, коли ще советська армія незахитана і твердо держитися, ОУН не виступає зі зброєю в руках до боротьби. Тоді лише скріплює пропаганду серед війська, розкладову і позитивну, посилює творення своїх організаційних осередків, підготовляє інтенсивніше і свобідніше організовану силу до збройного виступу, конкретно уплянує з намічуванням людей, форми і способи перебирання влади, організації збройної сили, війська і міліції, адміністрації, господарства, пропаганди й культури. У цей час безпосередньої підго-

тові до виступу — ОУН веде інтенсивніше підривну роботу в господарстві, адміністрації, транспорті, війську, зн. — саботаж достав, заколот в транспорті, розклад у війську, саботаж у моторизованих частинах і т. д.; воєнне заміщення використовує для поширення хаосу, приєднує бійців та поодинокі частини для справи революції; пробує включити своїх людей в частини Червоної Армії, щоб у слушний час стали вони там організаторами революції.

Коли советська армія розхитана, режим послаблюється, ЧА нездібна при наглому заскоченню зсередини ставити тривалий опротив — ОУН починає збройну боротьбу, збройне повстання, тотальну боротьбу... „Засят революції: пірвати маси до боротьби з Москвою, до боротьби на всіх ділянках життя, а передусім збройної боротьби. Збройні відділи, організовані ОУН з усіх боєздатних українців, вдарять зокрема в війська НКВД і ті частини армії, які боронять режим. Водночас наша пропаганда — наставлена на здемобілізування військових ворожих частин і перетягнення їх у наші лави та творення спільно з ними української визвольної-революційної армії, в якій склад беремо усіх українців та членів поневолених Москвою народів, проголошуючи велику мету нашої боротьби: „Революцію на 1/6 земної кулі з ідеями: свобода народам, свобода людині і соціальної справедливості”.

Власне, враховуючи такий грандіозний аспект української революції, яка не обмежується кордонами України, автор цих рядків тоді писав: „Не тільки в Україні, але на Далекому Сході і в РСФСР будуть творитися українські війська, які йтимуть в Україну, як носії української суверенної влади, тому ОУН мусить бути твердою і принциповою в становленню всіх справ, як неосквернений двигун повної свободи і суверенности народу. Проблема України вирішиться на далеко ширших просторах як засят дії німецької армії, бо є світовою проблемою...”

„Треба враховувати завжди великі потенції Революції, яких зараз схопити немислимо; пам'ятати роллю морального чинника Революції, бо маючи на увазі тільки матеріальні, ефективні сили, можна опортунізувати”... „Видвигати великі, грандіозні ідеї: „Україна, як небо ввишки, як земля вширшки” (А. Загальні напрямні).

Мілітарно-стратегічна проєкція того часу була уточнювана нами так: „Можливі дві форми виступу: а) загальний зрив і б) ступневе посилювання акцій. До а) — найбільший успіх може мати загальний зрив, але коли він - з огляду на загальну ситу-

ацію і брак зв'язку — неможливий, — тоді форми його можуть бути різні. б) Від дрібних акцій і зударів підпілля й населення з НКВД і частинами Червоної армії переходитиметься ступнево до щораз більших і на більшу скалю закросних акцій, які захоплюватимуть щораз більше місцевостей...”

Завжди наново в „Напрямах” нашої дії того часу, ми поверталися до можливих форм збройної боротьби: „Збройну боротьбу ОУН буде організувати у двох формах: а) революційно-повстанська акція у ворожому запілллю тоді, як червона армія і большевицька система буде захитана воєнними подіями, б) участь у воєнних змаганнях проти Москви українського війська, яке буде складатися з повстанських та партизанських частин, — з українських частин з червоної армії, які виступлять проти Москви, та з військових частин, формованих на еміграції і на звільнених від ворога українських землях”. „У хвилині вибуху війни спокійно вести підготовку даліше, не датися спровокувати до передчасного виступу, впливати у тому змислі на маси, потрібних людей не пускати з терену — відтягати від війська, зарядити пострі пототівля”... Увага ОУН в той час — зосереджена на військовий комплекс, на його різні варіанти і деталі особливого значення. Окрему увагу звертає: „При творенню повстанських відділів приймати до себе теж втікачів з Ч. армії, а то й цілі частини (негайно нав'язувати контакти зі збунтованими частинами). При тому треба бути обережним, особливо в перших початках (можливість провокації). Коли ж ми маємо до діла зі збунтованою частиною, яка виступила збройно проти Москви — тоді можна сміливо її прийняти до нас. Українців — воляків і старшин, яких ми включили у наші військові ряди, трактувати як своїх, уділяти їм всякої помочі та охоронити перед полонем. При роззброєнню якогось відділу перевести негайно розподіл за національностями. Українців прийняти до себе, заприятнених з нами членів поневолених Московою народів на їх бажання теж. Краще з них творити окремі відділи. Давати їм всяку поміч й опіку”.

Необхідно ще відмітити головне військове завдання ОУН у стислому формульованні Романа Шухевича: „Підготувати наші організаційні військові кадри так, щоб вони могли у вирішальний момент: „повести певні бойові акції, зорганізувати повстання широких мас та опанувати й підпорядкувати одному центрові відрухові виступи (мас і червоноармійців), керувати військовими діями повстанських загонів, помогти Проводові перебрати і організувати владу (адміністрацію й інші ділянки

національного життя) на місцях, організувати армію, міліцію, та інші парамілітарні організації — з метою: опанувати революційну стихію мас і ситуацію так, щоб ми вспіли самі упорядкувати й зорганізувати на опанованих й очищених нами від большевиків теренах ціле життя та всюди зустрічати надходячих німців в зорганізованій формі, зі зброєю в руках, щоб нашим військовим почином ми дали зав'язок будучій Українській Армії". (Із Військових Інструкцій 1941 р.).

Не будучи військовиком, я не втручався у виключно факховий комплекс питань, проте ж мені йшлося у той час про основні імponderабілії нашої армії — духовно-морального змісту і про характер її провідного кадру. Коли під час одної вишкільного типу наради у Кракові, приявний Роман Гльницький — після мого з'ясування означених елементів нашої майбутньої революційної армії, поставив мені запит, а де є наші генерали для таких завдань, моя відповідь була: „ось вони”, вказуючи на приявних Романа Шухевича, Дмитра Грицяя, Олексу Гасина. Ніхто з них не мав тоді вищої ранги за поручника. І у тій хвилині пригадався мені наш Желябов з його запитом, де наші Фенії, де наш Парнел, не усвідомляючи того, що цим Парнелем він міг сам статись, якщо б, окрім моральних революційних якостей свого характеру, був одушевлений українською національною ідеєю! Я так з'ясував у Загальних Напрямних це питання: „На організаторів і провідників революційної армії брати людей з великим розмахом, революціонерів по душі, а не паперових кабінетних військових теоретиків. Відійти від абстрактних шаблонів, пам'ятаючи, що революційна армія України, яка має нести великі ідеї свободи і соціальної справедливості або буде ведена революційними полководцями, тоді переможе, або її взагалі не буде. Перемігши ворога в одному терені, не засклеплюватися в своєму загумінку, а йти далі — на Львів чи Київ, Станиславів чи Одесу.

В боях творитимемо і ростимо Українська Революційна Армія. Поруч збройної боротьби, населення ліквідує за нашим керівництвом суспільні і адміністративні форми окупації, перебираючи їх у свої руки, та всю політичну владу”... І даліше: „наша боротьба мусить бути тверда, завзята, безоглядна і безпощадна. Геройчна, альказарська. Боротьба не на життя, а на смерть, без вороття.”...

„Сильно розпропагувати велику ідею Української Революції, якої зміст визначає наш маніфест про відновлення Української Держави, та великою візією майбутнього — свободи

народу і соціальної справедливості розпалювати серця людей, людей робити фанатиками, а не політичними калькуляторами, великим повстанчим революційним полководцям мостити ідеями і місією великою шляхи, віру велику вляти в серця, розмаху надати боротьбі — це є наша найважливіша інструкція”...

У зв'язку з запереченням локального характеру нашої Революції, особливу позитивну увагу у Запальних, Політичних, Пропагандивних Напрямних і Вказівках звертається на значення спільного фронту з поневоленими Москвою народами: „Членів поневолених народів беремо в боротьбу плече об плече з нами на УЗ, подібно, як на їх землях українці б'ються за свободу їх країни, до чого пропагандивно вживаємо, хіба що була б така ситуація, що Москва зосереджувала б усі головні сили проти України, щоб здавити наперед нашу революцію, так тоді всі поневолені мусять допомагати Україні, бо від її свободи залежить доля усіх. На бажання та в міру можливості допомагаємо пововно провідним членам поневолених народів вертатися в їх батьківщини, даючи їм вказівки боротьби та укладаючи контакти головно з їх провідними людьми”.

...„Дальша боротьба українського війська — проти Москви буде співучасництвом України у протимосковській війні союзних держав, у визвольних змаганнях інших поневолених і запрожених Москвою народів та у встановлюванню нового ладу на просторах теперішнього СРСР. Цю боротьбу має продовжувати українське військо аж до повного розбиття Москви та звільнення від її окупації тих теренів, як це вимагає наша зовнішньо-політична концепція”. Це є дуже чітка і незмінна по сьогодні проєкція несепаратного, неізольованого, нелокального визволення котроїсь із уярмлених країн без докорінного розвалу російської імперії.

Дуже ясно сформульовано позицію спільного фронту у „Пропагандивних вказівках”: „Пропагувати при кожній нагоді, що ОУН під проводом Степана Бандери організує й веде не тільки боротьбу за самостійну Українську Державу, але за повний розвал і знищення московської імперії і за створення на її руїнах самостійних національних держав.”... „Серед українців поширити свідомість, що наша допомога поневоленим Москвою народам не є справою придуманого чоловіколюбства, але життєвим інтересом українського народу. Прогнавши москалів з нашої землі, не будемо мати кси л ь н о ї могутньої Української Держави так довго, доки нашим сусідом буде велика московська імперія — червона чи біла. ОУН не заперестане бо-

ротьби, доки московська імперія не буде знищена. Знищити Москву, як велику імперію і звести її до самих тільки московських земель, можемо лише тоді, коли на всіх немосковських землях повстануть самостійні національні держави. Іншої дороги нема. Справа визволення поневолених Москвою народів — життєвий інтерес України! На руїнах московської імперії Україна воскресить поневолені народи! Смерть Москві! Свобода поневоленим народам! Встане Україна і розвіє тьму неволі!”

Мотивуючи відносне пропагандивне гасло, автори пропагандивної інструкції писали: „Коли українським озброєним частинам неможливо пробитися на Україну, прилучуються до протимосковської революції того народу, на якому території перебувають. Коли заворушень ще нема, самі організують і пропагують протимосковське повстання за кличами: Через розвал московської імперії до визволення поневолених народів! Свобода народам! Свобода людині! Досить московського визиску! Наше багатство для нас! Геть з диктатурою Кремлю! Влада народів! У своїй державі — свої права!”

Виконавчі постанови в *Напрямах й інструкціях дії ОУН під час війни* були вислідом ухвал, прийнятих на II Великому Зборі у квітні 1941 р., в яких кажеться, що „шляхом до досягнення наших цілей є Українська Революція в московській імперії — СССР — в парі з визвольною боротьбою поневолених Москвою народів під гаслом: „Свобода народам і людині”. „Організація Українських Націоналістів стає на чолі тих українських революційних течій та співпрацює з тими революційними рухами поневолених Москвою народів і з тими державами, що змагають до повного розвалу СССР.”... „Основною нашої праці і боротьби в Україні та в цілому СССР є революційно-визвольна боротьба українського народу проти Москви за Українську Суверенну Соборну Державу та платформа спільної боротьби поневолених народів проти московського імперіалізму”.

Дуже прецизне, хоча оглядне по формі, становище у *Напрямах*, ми зайняли до питання вмаршу чужих військ на Україну: „Якщо фронт боротьби третіх держав з Москвою буде пересуватися через українські землі, тоді військова окупація України переможними чужими військами неминуча. Про те рішає відношення реальних мілітарних сил і сама природа війни. Зокрема факт, що Україна не може поставити тепер такої збройної сили, яка могла б сама держати фронт протимосковської війни на відтинку власних кордонів та зробити

зайвим вмарш чужих військ на українську територію. Наше завдання в такій ситуації: не допустити, щоб Україна була тільки тереном розипри чужих сил з нашим ворогом, а вслід за тим об'єктом чужого володіння. Навпаки, власною ініціативою здобути собі ролю підмету й партнера, учасника війни та співтворця нового ладу на руїнах московської імперії. Виключаємо ролю обсерватора та пасивно-вибілюючу поставу супроти подій, що відбуваються на українській землі, а зокрема супроти війни інших держав проти Москви і їхнього порядкування.

Для того держави, які ведуть боротьбу з Москвою і не ставляться вороже до України, трактуємо як природних союзників. Піднімаючи збройний зрив проти Москви та розпочинаючи будову власної держави зорганізованою силою українського народу — створюємо реальну підставу, щоб стати партнером і на підставі тих реальних фактів унормувати відношення поміж Україною, і тими державами як поміж союзниками.

Основною передумовою того є визнання і пошанування з боку тих держав суверенности і соборности України та дійсно позитивне відношення до української державности. Плятформою тривких союзницьких взаємин має бути спільна боротьба проти большевицької Москви й обосторонні користі із союзницької політичної, мілітарної і господарської співпраці. Дальше відношення України до тих держав залежатиме від того, як вони будуть трактувати і планувати права і життєві вимоги України...”

І далі: „Спасаємося перед приходом німецьких військ самі упорядкувати життя якслід. Їм заявляємо, що вже створилася українська влада та готова увійти з ними у приязні взаємини для спільної боротьби проти Москви... У випадку, коли б німці поставилися негативно до створеної української влади, не визнавали її та визначували своїх людей, заявляти на місцях, що назначені ОУН люди не можуть передати влади, бо тільки Провід ОУН може їх звільнити від обов'язків”... II Великий Збір ОУН виразно уточнював антинімецьку позицію у випадку ворожой настанови Німеччини до ідеї УССД: „ОУН продовжуватиме всіми силами революційну боротьбу за визволення українського народу без огляду на всі територіяльно-політичні зміни, які зайшли б на терені Східньої Європи... ОУН вважає союзниками України всі держави, політичні угруповання та сили, що заінтересовані в розвалі СССР та у створенні ні від кого незалежної Української Суверенної Соборної Держави. Відношення ОУН до держав та політичних рухів перерішується їхнім

протимосковським наставленням, а не більшою чи меншою політичною співзвучністю з українським національним рухом...

При творенні єдиного протимосковського революційно-визвольного фронту рішає перш за все політична доцільність, а не світоглядові, ідеологічні й програмові різниці..."

У цих з'ясуваннях слідні виразні не тільки антинімецькі, але й антинацистські показники виключення всякого утотожнювання нашого руху з націонал-соціалізмом у світоглядovому, ідеологічному, програмovому і політичному відношеннях.

II. ВЗ ОУН займає теж недвозначно негативне становище до створених німцями доконаних фактів відносно українських земель: „ОУН на Західних Окраїнах Українських Земель змагає за скріплення українського характеру тих земель засобами залежними від умовин і політичної доцільности й прилучення їх до Української Держави, а не до польських земель. У Закарпатській Україні ОУН змагає до розбудови політичної сили Українського Народу та до прилучення Закарпаття до Української Держави”.

Передумовою виконання далекосяжних завдань визвольної боротьби і державного будівництва було і останеться сильна, гомогенна, рішена на усе з'єднана одною великою ідеєю організована політична сила — кадри революціонерів-ОУН. Звідси розбудові ОУН мусіла бути присвячена головна наша увага.

Тому цілком правильно у Загальних Напрямних 1941 р. ми інструктували: „На першому пляні мусимо розбудувати *політичну* організацію — ОУН. По всіх центрах мусимо ставити наші осередки пропаганди, все й всюди пропагувати нашу політичну і суспільну програму, здобути змістя необхідні засоби (друкарні, радіо, папір, преса і т. п.), втягнути зразу в наш круг культурні осередки (письменників, журналістів, науковців), до них відставити зразу наших літераторів, журналістів і науковців, як організаторів їх та ініціаторів на нових світоглядovих і політичних засадах... Необхідно взяти ініціативу виховання та організації всієї молоді, студентської, робітничої і селянської в наші руки...

Політичну організацію поширити, поповнюючи її з рядів: а) переслідуваних (Москвою, політв'язнів, політзасланців); б) хоробрих у боях; в) особисто відзначених у державному будівництві, з високою особистою і громадською мораллю, людей з нашим світоглядом, піонерів праці. Критерій вартости члена поширюється так з одної сторони на бойовість, як з іншої — здатність організувати державне життя; це рішатиме при до-

борі членів. Член мусить бути так організатором, як і плянуючим керівником у даній ділянці життя. Мусимо бути здатні теж до творчості у суспільно-державному розумінні, а не тільки у підпільній боротьбі — дії.

Проте ж пам'ятати завжди і всюди основне: ОУН не сміє стати „партією”, але мусить творити „ідейно-політичну й організаційну силу ордену фанатичних борців”. „Член ОУН буде організатором якоїсь ділянки життя по лінії українських націоналістичних напрямних, корисних Українській Державі, а не для інтересів партікулярних груп, чи чужинців”...

Свідомі вирішного значення для всієї нашої визвольної боротьби і ваги розбудови ОУН на всій Україні, ми інструктували наш актив: „Головне завдання розбудувати і закріпити свої впливи, організацію і діяльність на Осередніх і Східніх Землях в такій мірі, як на ЗУЗ. ЗУЗ мають повнити при цьому головну роллю допоміжної бази”.

Очевидно, напередодні вибуху війни в наших інструкціях ми зосереджувалися на питаннях можливості збройної боротьби і державного будівництва. Але це зовсім не означало поступовання організаційно-політичного і організаційного закріплення ОУН, а якраз навпаки. Наш перспективний плян враховував можливість негативного ставлення Німеччини до УССД і затяжної двофронтової боротьби, можливої лише за умов сильно розбудованої політичної організації, яка — зосереджуючися на справі відновлення і розбудови держави — не сміла не враховувати німецької протидії і переходу знову в глибоке підпілля та збройної боротьби проти нового найзника. Ця комбінація двох інколи протиставних собі постулатів: конспіративності в одному випадку і необхідності наявності в іншому випадку, вимагала дуже майстерної при і за всяких умов мусіла потягнути за собою великі жертви. Вийти на яв, щоб дорогою доконаних фактів відновляти і будувати державу й водночас конспірувати себе перед німцями для можливої антинімецької боротьби — це був трагічний вузол для кадрів і для Проводу, який лише з трудом і з болочими втратами можна було розв'язувати.

Але перед нами стояло ще інше велике завдання: охопити ОСУЗ, без яких наші зусилля не могли мати успіху. Ми рахували у великій надії на те, що „ежовщина” переможена, народ та його провідна верства отряслися з страшних переживань цього пекельного терору і можуть сказати у вирішальний час, якщо на це буде нагода, своє слово. Акцентуючи у той час, на-

передодні 30 червня 1941 р., момент dokonаних фактів — відновлення і відбудову держави, ми були свідомі цього, що на ЗУЗ ми є спроможні нашими існуючими там кадрами ОУН перевести наш плян проголошення Акту відновлення. На ОСУЗ ми були заслабі, рахували не на сили ОУН, а на нами неохоплені революційні елементи.

Враховуючи таку ситуацію, ми інструктували в той час наші кадри, які ми перекидали, ще перед початком війни на Сході, на ОСУЗ з ЗУЗ і ЗОУ, так: „Здобути довір'я провідних енергійних місцевих одиниць, розпропагувати програму ОУН, поставити осередок ОУН у даній місцевості й звідтам промінювати ідейно і організаційно на дооколичні терени... Зокрема включитися в молодь, інтелігентський і робітничий елемент, за поміттю яких можна швидше поширити ідеї Організації та саму Організацію. З погляду на вагу хвилини, докладати усіх зусиль, щоб увійти в ЧА (Червону Армію) — ідейно й організаційно... Коли захитається режим, виступити збройно, згл. дати почин до збройного виступу. Коли піchnуть місцеві люди, *прилучитися до них, підтримати їх з усіх сил... У протилежності до ЗУЗ, ОУН не перебирає влади на ОСУЗ... хіба лише у випадку, коли б не було там того роду елементів до перебрання влади, тоді бере її, перекидаючи велику частину своїх людей з ЗУЗ на ОСУЗ. За таких умов ОУН задержує за собою загально-політичну керму, а фахово-ділове керівництво віддає найкращим місцевим елементам...”* „Коли ОУН не перебирає влади на ОСУЗ, наша праця йде двома шляхами: а) ставимо передусім політичну й мілітарну організацію, б) організуємо суспільно-державне життя на націоналістичних засадах. Кидаємо напрямні, думки, пляни, концепції... а далі: „а) в адміністрації приймаємо такі становища, які створюють ґрунт для посилення політичної організованості народу... б) виховання, освіта, культура — важливі нам, бо це формує духовість народу... При виборі — завжди приймаємо становище там, де буде краща можливість для ведення політичної роботи”.

Наріжним каменем усієї нашої дії була якраз розбудова ОУН, на якій лише могло у той час спертися державне будівництво, а зокрема продовжування революційно-визвольної боротьби в Україні проти усіх можливих окупантів („без огляду на всі територіяльно-політичні зміни, які зайшли б на терені Східньої Європи”). Ніяка вузька партійно-політична ексклюзивність диктувала ОУН її поставу у той час, але глибоке почуття відповідальності за долю нації, якої воно до національ-

но-державного життя вона репрезентувала, борючися за це право і покладаючи безчисленні жертви на вівтарі батьківщини.

Нічого із монопартійних тенденцій, а єдино притаманний кожній революційно-визвольній організації виключний підхід по відношенні до ворога нації і його помічників серед безхарактерних елементів, які знаходяться серед кожного народу, диктував категоричну поставу ОУН у засадничих питаннях національної політики. Проте, враховуючи загальний інтерес, добро української державної рідції, ОУН відкрила програмово і у практичній дії двері для широкого вахляра виключування всіх державно-творчих сил України, не претендуючи на провід чи виключний провід там, де знайшлися б кращі чи вчасніше виступили в захист прав України інші українські революційно-державнотворчі сили.

Ось як уточнювали ми наше право ініціативи: „Наш мандат до проголошення української державности та встановлювання влади дає нам довголітня революційно-визвольна боротьба, підняття народнього зриву, державно-творча ініціатива та діюча сила”... „Таким самим мандатом користувалася б така самостійна українська сила, яка б перша піднесла зрив та розпочала будову самостійної української держави на Осередніх і Східніх Землях України... При будуванні Української Держави мусять бути зосереджені всі українські сили, мусять в ній взяти участь всі українці, які щиро й чесно з відданням будуть працювати для неї та обороняти й заступати її інтереси...

З першим моментом збройного виступу у кожній місцевості — проклямаємо українську владу, Суверенну Соборну Українську Державу, у кожному селі, у кожному місті, серед війська, всюди і всім; ведемо боротьбу за неї під гаслом: тільки Суверенна Соборна від нікого незалежна Українська Держава дасть українському народові можливості повного суспільно-культурного й господарського розвитку... Після пропнання з даних місцевостей ворога перебираємо владу у свої руки...

Творимо міліцію, парамілітарні організації та стабільні військові частини і всі необхідні для нормального функціонування державного життя установи, суди, різні суспільні установи, організацію постачання для війська, шпиталі, наладжуємо комунікацію, фінансові уряди і т. ш.... Для переведення згідно з державною рідцією і політичними потребами народу — соціальних і господарських перемін — творимо всюди Революційні Комі-

тети складені з українських патріотів та залізною організацією міцно все держати у руках, щоб український вояк не кидав фронту з побоювання, що не дістане землі. При господарських і соціальних і взагалі всяких перемінах — на першому пляні будуть брані під увагу вояки, які є на фронтах, рідні вояків, воєнні інваліди, політичні засланці і загалом усі ті, які життям, свободою чи майном ризикували, а не ті з запілля і печі”...

Окрему увагу в наших Напрямних і Політичних *Вказівках* 1941 р. ми присвячували питанню українського державного уряду, враховуючи соборницький аспект справи і суверенітет українського чинника. Справу еміграційного уряду ми так трактували: „Супроти евентуального еміграційного уряду, коли він не противиться цілям ОУН, та коли не заіснував центральний уряд в Києві, займає ОУН льояльне становище. При заіснуванні уряду в Києві, уряду суверенного і національного, підтримує ОУН цей уряд, що постає з волі і власної децизії українського народу, а не з волі чужої сили”...

І даліше, у Політичних *Вказівках* т. 12., передбачаючи всякі УЦК-и і т. п. інституції, заявляємо: „Кожна установа, яка одержала б мандат і владу від чужоземних чинників, хоча б вона складалася з українців, є установою даної держави. Вона не може претендувати до права сповняти ролю українського представництва як суверенної української влади. Своє відношення до таких інституцій ОУН буде окремо нормувати у кожному конкретному випадку”.

Щоб зрозуміти правильно поставу ОУН як революційної сили, треба б собі усвідомляти, що в найбільш конструктивній англосакського типу демократії з правила урядову відповідальність несе одна партія, а інша є в опозиції. Тому однопартійний уряд ніколи не можна уважати монопартійно-тоталітарним, якщо він допускає опозиційну думку і політичні формації, хоча б при виборчому праві більшості, а не пропорційности. Тому нічим недемократичним не є, а навпаки є виявом клясичного типу англосакської демократії, однопартійний уряд з повною відповідальністю за своє плянування і його здійснювання, при гарантії існування опозиційної групи чи груп. Тим більше в дійсності поневоленої нації її революційно-визвольна організація мусить бути більше виключною, як є „монопартія” в уряді англосакського типу, бо не раз рішення доводиться їй приймати серед найважчих умов і на узгіднену „середню” ані часу немає ані така „середня” не є доцільна в революційній дії.

Є злобною неправдою або навмисною „помилкою” позиції

ОУН, як революційної сили, утотожнювати з „монопартійністю”, бо тоді це треба б віднести до усіх революційно-визвольних організацій уярмлених націй усіх часів, які безкомпромісово боролися за свою незалежність. Вони теж не узгіднювали своєї платформи ані пляну дії з іншими, неревольюційними формаціями.

Революційна боротьба має свої закони, а революційна організація свій стиль, методику, виключність дії. Однопартійність в уряді, в керівництві, не є „монопартійністю”, якщо опозиція не є у принципі елімінована, як це є в ССРСР чи було в нацистській Німеччині.

У нашій ситуації — при врахуванні ще й воєнних умов — ОУН, заініціювавши державне будівництво, відійшла навіть від англосакського типу однопартійності в уряді, включаючи різні українські партійно-політичні напрямки у виконавчий державний орган, чим послаблювала інший компонент своєї дієвості. А революційна ситуація вимагала, як це передбачувалося і як унаявилося згодом, радикальних рішень і революційних безкомпромісових характеристик, які стояли б на висоті хвилини.

Я не квестіоную правильності того нашого рішення, яке зокрема я особисто приймав, формуючи Українське Державне Правління, але й теж не заперечую, що крім усієї об'єктивної рації моменту, був теж у нас сантимент, який був і в Міхновського свого часу, мовляв, у важких часах у кожного українця розворушиться українське патріотичне серце і навіть з опортуністів стануть герої, що — на жаль — рідко буває!

Генеральна настанова ОУН, яка зобов'язувала весь актив, була висловлена дуже ясно й просто, якщо йдеться про державний уряд України: „Проголосити встоди і всім — відновлення Української Держави, видвигнути чи радше *визнати* евенчуально створений самостійницький соборницький національний уряд. У започатковане *другими* державне будівництво входимо, спрямовуючи його розбудову нашими гаслами на наші шляхи”. Примат держави понад приматом „партії”, понад „як не буде України соціалістичної, то не треба жодної” — це є становище ОУН, яка завжди стояла понад партії і понад кляси, а за націю, за державу!

Гравітація ОУН до Києва, нашого вічного міста, унаявнюється на кожному кроці, при кожній нагоді, у кожній директиві. І так у Загальних Напрямних уточнюється: „У випадку, коли б серед загального краху ССРСР, ще — закки дійдуть ні-

мецькі війська до Дніпра, створилася, наприклад, на Лівобережжі, серед переможних боїв з Москвою українська суверенна влада, треба дуже сильно їй допомогти, висилкою людей і т. п., щоб створити міцну реальну силу партнера для взаємин з німецькою армією, тим більше, що ця державна влада мала б ще сильний фронт проти Москви, який ще не буде зліквідований з розвалом СРСР”...

Очевидно, кожна політична організація має свій образ змісту державності, зовнішньої і внутрішньої політики уряду, і не є нічого дивного в тому, що кожна політична група намагається здобути більшість серед народу, щоб сама могла проводити, перебравши уряд, свою програму в життя. Це не має нічого спільного з тоталітаризмом чи монопартійністю, як довго не елімінується насильно опозиційну думку і організавання її в дію. Тому й ОУН-революційна, маючи подавляючу більшість народу за собою, зокрема на ЗУЗ, де вона діяла, відкрито заявляла, що на ЗУЗ є спроможна перебрати „відразу повноту державної влади як єдина там організована сила і змагатиме до того, щоб своїм вкладом у визвольну боротьбу та в державне будівництво зайняти провідне місце в цілій Україні”. Це цілком природний процес у кожній політичній організації. Проте ж і тут ОУН виявляє респект до чужої, до іншої думки. У Загальних Напрямних (IV, 17) ОУН так уточнює цю свою позицію, як директиву для активу: „ОУН мусить бути у всякій ситуації носієм революційної ідеї України, Суверенної Соборної Держави. Політичні групи, які мають за мету Суверенну Соборну Українську Державу, а різняться від ОУН, нпр., соціальними концепціями, старатися переключити на нашу загальну платформу. Коли це не вдасться, вести свою позитивну роботу. Коли ці групи при владі й ведуть українську політику, їх підтримувати, а незалежно від того розбудовувати свою силу. Поборювати тоді, коли відходитимуть від ідеї суверенності, чи проповідуватимуть шкідливі українській нації орієнтації, або взагалі ослаблюватимуть силу народу. Не тільки особисті позиції здобувати, але передусім політичні і притягати на політичній платформі людей”.

Немає сумніву, що кожна політична група намагається захопити своїми ідеями якнайширші кола народу, по зможі, увесь народ, і не у тому негатив такої цілком природної, розумної, корисної настанови, але він заіснував би, якщо б ця група, дійшовши до влади, елімінувала можливість аналогічного старту інакшедумачих! Такої настанови в ОУН ніколи не було і то-

му усі формулювання цілей революційної організації треба завжди розуміти як аподиктичність і безкомпромісовість бойово-політичної сили супроти ворога і всіх його спомогачів, а не супроти іншої думки в лоні власної нації, яка має шляхетний мотив — інтерес нації і ідеалізм її носіїв.

Хоча ОУН змагалася до того, щоб мати повногу провладу в Україні, до чого навіть за мирних часів змагались у демократичних країнах політичні партії, проте, враховуючи дійсність, ОУН ставила перед своїм активом таку проєкцію: „...ОУН не ставить собі такої цілі, щоб у теперішньому стані мати монополне становище, виключно у своїх руках держати всю ініціативу та керму у визвольній боротьбі та державному будівництві. ОУН поставиться вповні позитивно та підтримає всіма силами кожну революційну ініціативу у боротьбі та державному будівництві, ініціативу політично доцільну, спрямовану на визволення і суверенність України, яку підніме скоріше інша організована крайова сила на тих теренах, де ОУН не змогла б в час і вповні покермувати революційним зривом та державним будівництвом”. Очевидно, злі душі причепляться до часового обмеження змагання ОУН („у теперішньому стані”) за „монополне становище”, але не є нашою метою з ними полемізувати. Ми тільки хочемо відмітити зовсім відкрито: обмеження засягу дії і цілі охопити своїми ідеями увесь народ означало б повільну політичну смерть кожної політичної організації. Це не означає, що одна політична сила спроможна постійно держати владу, здобувши більшість народу. Звичайно, приходить зміна, чергуються зміни і що можливість зміни своєю постановкою ОУН повністю гарантувала.

Враховуючи реальну дійсність в Україні і свої ідеологічні засади („свобода людині”), ОУН уважала — „будування державної влади на монопартійній засаді від самого початку для української державности шкідливим, бо це не спиралося б на завершеному процесі внутрішньої кристалізації і реальному укладі сил. З другого боку, багатопартійна політична система та розподіл державної влади за міжпартійним ключем уже вказали свою шкідливість як в Україні, так теж в інших державах...” Зараз ми бачимо наявно правильність цієї позиції ОУН, коли навіть післянацистська Німеччина намагається ліквідувати багатопартійність, бажаючи довести лише до двопартійності типу англосакського, а Франція де-Голля закріплює владу голови держави, щоб уникнути багатопартійного хаосу. А влада президента США є сильнішою як в деякій т. зв. не-

демократичній державі будь-якого „диктатора”, за невідповідальності перед парламентом президента США, що є водночас прем'єром і призначає уряд відповідальний лише перед ним, але ані він, ані уряд не є відповідальні перед Конгресом і не можуть отримати від парламенту заяви недовір'я.

Важливо згадати, що ОУН у той час уважала, що „Головою Української Держави має бути людина, яка має авторитет і повне довір'я цілого українського народу, свобідно вибрана цілим народом”. „Керівні пости в уряді — з призначення Голови Держави — повинні займати люди, які на підставі своїх моральних вартостей і провідницьких здібностей мають авторитет і довір'я в народі, а при тому визначаються високими фаховими кваліфікаціями та організаторськими здібностями...” „Першою повноваженою владою Української Держави буде той уряд, який постане в Україні як провід визвольного зриву, ініціатор та керівництво відбудови Української Держави...” „У випадку, коли б посталو рівночасно і незалежно від себе більше провідних осередків визвольної боротьби та державного будівництва, тоді першим завданням їх буде створити спільно один уряд. Коли б цього не можна зараз зробити, тоді обов'язки і права верховної української влади як Уряду Української Держави припадають тому самостійницькому осередкові, який у збройній боротьбі та державному будівництві диспонує найбільшою організованою силою та опановує найбільше української території”. Скликування парламенту України передбачалося у хвилині необхідного закріплення української влади на українській землі після прогнання окупантів з її території. Він вибраний у вільних виборах мав би остаточно вирішити основні питання державного будівництва.

Аналізуючи можливі ситуації в Україні і будучи впевненим щодо наших спроможностей на ЗУЗ, ми завжди поверталися до ОСУЗ і підкреслювали незмінно: „Однак, якщо б на Осередках і Східних Українських Землях постав скоріше інший самостійницький центр, який з успіхом зорганізує визвольний зрив і будову держави, опанує своєю владою більший простір України, та дійсно стоятиме на платформі повної суверенності і соборності України — тоді ОУН визнає його центральною владою України і йому підпорядкується державна влада, встановлена ОУН на опанованих нею теренах”... „ОУН завжди стоятиме на сторожі добра України та дбатиме всіми способами, щоб той уряд і цілий державний апарат служив тільки Україні і змагав до її найкращого розвитку. Не признаємо егоїстично-

партійного критерія і все, що корисне Україні, будемо підтримувати, а все, що шкідливе, поборювати...” „ОУН буде докласти усіх зусиль, щоб незалежно від того, яка є позиція її членів в уряді, і державному апараті, — ціла державна політика, організація, і розвиток всіх ділянок національного життя, йшли по лінії програми ОУН з найкращою користю для України...”

Даючи завжди примаг краєві перед еміграцією, ОУН вимагає: „Вся повертаюча еміграція мусить вповні підпорядкуватися українській самостійній, суверенній владі на українській землі”. (Політичні Вказівки, т. 10).

І, нарешті, ОУН брала до уваги в той час, відкрито подаючи до уваги свого активу, можливість довготривалої війни і труднощів Німеччини: „Розбудовувати силу на УЗ не тільки під тим кутом, що німці і їх союзники випрали війну і розстрожили ССРСР, але теж пам'ятати, що бої з московськими військами триватимуть довше, й війна взагалі ще вестимьє, — отже необхідно мати сильну армію, незалежну від чужої сили, щоб дві армії, українська і німецька, пактували...”

Провід ОУН приймав рівнож можливість програної Німеччини, якщо вона не визнає концепції розподілу російської імперії на національні незалежні держави і не трактуватиме України й інших уярмлених Москвою народів як рівнорядних партнерів, а змагатиме перетворити здобуті країни на свої колонії. І ця евентуальність теж була врахована у наше планування. Немає сумніву, що погодити альтернативні пляни із здійснюваним конкретним пляном, який мусів частинно узгляднювати і включати в собі і деякі елементи альтернативного пляну, було дуже важко. Але ми мусіли йти таким складним шляхом. Основним складником його була розбудова власних сил на українській землі, як тривалої бази і джерела для все нових революційних кадрів.

Тому Провід ОУН присвячував головну увагу організуванню, розбудові, вишколові кадрів в Україні. З ЗОУ ми слали нелегальним порядком найкращих людей для скріплення ОУН в Україні. Такі блискучі політичні, ідеологічні, організаційні таланти як Дмитро Мирон-Орлик, Євген Климів-Легенда і багато інших продіставалися нелегально, ще далеко до вибуху війни на Сході Європи, в Україну, щоб розбудовувати ОУН на Рідних Землях і здійснювати наші пляни. Многі, найкращі з найкращих, падали на шляху, але все нові добровільно зголо-

Дмитро Маївський-Косар-Тарас
член Проводу ОУН

шувалися і йшли в Україну, що було найбільш почесним і найбільш небезпечним завданням ОУН.

У Крайовому секторі працювали найбільш віддані Революції люди, які кожночасно готові були йти в Україну, які переживали особливо боляче кожну загибель на кордоні їх співдрузів, докладаючи усіх зусиль, щоб було якнайменше трагічних випадків. Не усе це вдавалося. На кордоні інколи гинули революціонери — або ті, які йшли туди, або ті, що поверталися, чи йшли сюди. До тих, що їм доля судила в майбутньому відопрати історичну роль в революційно-визвольному русі України, належав сл. п. Дмитро Маївський, який прийшов був у той час на ЗОУ на II Великий Збір. Про їх усіх, про якнайбільшу безпеку їх переходу і усе з тим пов'язане, про організування всесторонніх вишколів, забезпечення в усе необхідне тих людей дбав Осип Мащак.

Маючи гіркий досвід з Полуведьком-, „Валухом”, ми звертали увагу на необхідність незвичайної обережності щодо можливих провокацій, але все ж узалежнювали можливість

української перемоги від повстання ОСУЗ, чого передумовою було і є: існування в реальних можливостях революційного, свідомого своїх цілей кадру, необов'язково пов'язаного технічними зв'язками аналогічними як на ЗУЗ, але діючого в реальних у тодішніх умовах формах і методами, які відповідали вимозі хвилини. Організація з ЗУЗ намагалася надлюдським героїчним зусиллям упродовж двох не цілих років 1939-41 проникнути на ОСУЗ, понісши немалі жертви при тих спробах, але все ж мала успіх. Хоча багато метушли було на ЗОУ і в Німеччині серед еміграції, проте ж центральна наша увага була скерована на УЗ, на будову сили там. Організовані кадри на чужині і на ЗОУ були допоміжними для наших сил в Україні. Головно — допоміжним чинником були якраз організовані і вишколені нами на ЗОУ і серед еміграції в Німеччині, яка після вересня 1939 р. знайшлася на чужині, Похідні Групи ОУН. Після 22 червня 1941 року наші кадри в Україні, які вже стояли на безпосередньому фронті, прямо, віч-на-віч ворога, отримали могутню підтримку активу з еміграції! Докладний план розміщення Похідних Груп ОУН на ОСУЗ, включно з визначенням членів на наперед визначені функції і місце у всіх областях опрацювали В. Кук, З. Матла і Р. Малащук.

ПОЛІТИЧНА АРМІЯ ХОРОБРИХ

„Війна принесла синьожовті прапори на Україну в неможливо короткий строк. Їм не здивувалися, не запитували, чиї це прапори, навіть маленькі діти. Їх прийняли давно й прийняли не як гостей, а так, як приймають Бога: просто до серця, відразу, безоглядно й навіки”... Так писав уродженець СУЗ у підпільному журналі ОУН „Ідея і Чин”, ч. 3/1943, стор. 21-23 — Т. С. Клекіт — „Голос крові”.

Це мова про Похідні Групи ОУН, їх велику роботу, їх величезний вплив на формування думки в ОСУЗ, їх геройський вклад у боротьбу ОСУЗ, їх братнє єднання з центральними землями України, єдність переживань тієї самої ідеї, тієї самої долі. Неймовірно швидко знайшли спільну мову ідеї і боротьби єдинокровні і одної думки брати і сестри.

**

Паралельно до розбудови ОУН в Україні, з величезною нагугою йшла акція підготовки Похідних Груп ОУН у різних напрямках: організаційному, пропагандивному, військовому, виховно-вишкільному, служби безпеки, адміністрації і т. п. — Наша „метушня” навколо творення Українського Національного Комітету, необхідної у той час інституції, без опертя на власну силу, не мала б значення. Одночасно ця проблема і справа ставлення Дружин Українських Націоналістів відвертали увагу Гестапо від головної нашої акції — формації Похідних Груп, що були політичною армією ОУН з головним призначенням — охопити ОСУЗ, виконавши у перемарші свої завдання на ЗУЗ, властиво, лише частиною свого кадру зупиняючися на ЗУЗ.

Біля 5000 (п'ять тисяч) найкращих активістів вирішив Провід кинути у політичний бій; з головним завданням організувати збройну боротьбу. Похідні Групи були поділені на три головні частини.

Перша група була найчисленніша — Північна (біля 2500 людей), згуртована перед вимаршем над Бугом, мала метою

Дмитро Мирон-Орлик,
Крайовий Провідник на ЗУЗ і член
Проводу ОУН

Київ. Коли її провідника Миколу Климущина арештували німці в Житомирі, керівництво перебрав Дмитро Мирон-Орлик, який загинув 25 липня 1942 р. на вулицях Києва від кулі енкаведиста на службі Гестапо. Василь Сидор-Шелест, пізніший Командир УПА Захід, керував акцією відплати, вбиваючи енкаведиста і гестаповця, що був в його товаристві. Після смерти Мирона керівництво Групи Північ перебрав Панько Сак-Могіла. З провідних членів ОУН перебували в Києві м. ін. Дмитро Маївський-Тарас і Мирослав Прокоп. Група видавала свою підпільну газету „За Самостійну Україну” та журнал „Молода Україна”, які появлялися в підпільній друкарні ОУН ім. М. Хвильового.

Друга група — Середня (біля 1500 людей), провідником якої був сл. п. Микола Лемик-Сенишин, мала призначення добитися до Харкова, але це їй не вдалося, бо її сильно розгромили німці. Німці розстріляли значну частину членів цієї групи, включно з її провідником, славнозвісним героєм-бойовиком,

який в 1933 році виконав був атентат на советського консула у Львові. Лемик згинув з рук Гестапо з п'ятьма іншими членами у жовтні 1941 р. в Миргороді. Вмирав під невідомим прізвиськом: „Я — український революціонер-самостійник, тину за Самостійну Українську Державу” — були останні слова Лемика. Його геройська смерть змобілізувала проти нового наїзника всю Полтавщину. Микола Лемик належить до найсвітліших геройських постатей української визвольної боротьби. Частина його Групи дійшла до міста Суми, де створила підпільну організацію, як подають „Вісті Інформативної Служби ОУН” ч.7-9, 1942. Група Лемика була зосереджена на захід від Сяну, в Перемишчині і Ярославщині, звідкіля вирушила в Україну.

Третя група — Південна (біля 1000 людей) стояла в Сянїччині під керівництвом М. Річки, якого згодом заступив З. Матла. Її засяг дії мав бути південь України, а центром Одеса. Вона пройшла через Дніпропетровщину аж у Донбас, охопивши підпільною мережею Одеську, Кіровоградську, Миколаївську, Херсонську, Запорізьку, Дніпропетровську і Сталінську області.

Учасники груп мали докладно визначені місця свого призначення і вивчений ними плян дії. Підготовка їх тривала довгі місяці. Забезпечення кожного з учасників у фальшиві документи вимагало великих зусиль, але це врешті вдалося виконати так, що поки німці зорієнтувалися, в чому діло, цей наш актив невеликими групами просувався рівночасно з фронтовими частинами армії, інколи випереджуючи їх з великим ризиком для власного життя.

Не маючи ніяких технічних засобів, лішки або підводами, тут і там роверами, з масою надрукованої літератури, листівок, книжок, муніциєю, зброєю, харчами, з великою посвятою прямо рвалися ці герої вперед до місць свого призначення, щоб сповнити свої завдання.

Всіх, очевидно, притягав Київ і свідомість, що без ОСУЗ немає самостійності української держави, що галицький „Р'емонт” сам справи не поставить, якщо Наддніпрянина не приложить своїх дужих рук.

З цією місією вони йшли і, коли одні гинули, — інші своїх завдань не залишали. На своєму шляху—у селлах, містечках, містах виконували пляни, які були намічені, незважаючи на труднощі. Разом з місцевим активом або даючи ініціативу, вони проголошували відновлення української державности, встановлювали місцеву владу, співтворили адміністрацію і т. д. Таким

чином було зформовано обласне Управління у Львові, куди прийшла частина середньої Групи, а також у Дрогобичі, Станіславові, Тернополі, Луцькому, Рівному, Кам'янець-Подільському, Житомирі, Вінниці, Києві, Дніпропетровському і ін. У більших містах творено міські управління, а по районах згаданих областей — районіві.

Поруч державної адміністрації організувалася для збереження порядку українська міліція, яка пильно дбала про те, щоб не вманеврувати українців в антижидівські, чи на ЗУЗ теж в антипольські погроми. Це було предметом окремого вишколу для усіх учасників Похідних Груп і змістом інструкції Проводу ОУН, пересланої в Україну ще перед початком війни. Треба з признанням відмітити, що українська міліція дуже уважно прийняла інструкції ОУН відносно можливих німецьких провокацій, зокрема на жидівському відтинку. За ніяких умов і в ніякій ситуації українська міліція, як довго вона була під впливом ОУН, ніколи не ангажувалася до протижидівських ексцесів, які ОУН принципово засуджувала і засуджує.

Коли українську міліцію німці розгромили, заступаючи її „шцуманшафтами”, які в не одному випадку складалися з кримінальних елементів, або большевицьких провокаторів — то за їх дії несуть відповідальність німецькі окупанти, а не український державний чи політичний чинник. Уся українська міліція на Волині перейшла зі зброєю до УПА. Це є світла сторінка в її історії.

Український націоналізм у своїй глибині релігійний. Це засвідчувала і засвідчує кожночасно практика життя. І Дружини Українських Націоналістів і Похідні Групи свої дії починали і кінчали молитвою. Зиновій Матла пише у своїх спогадах п. н. „Південна Похідна Група”: „Після закінчення праці над переплутуванням Півд. Групи, видавши останні інструкції та помолившись (молитви відбувалися завжди ранком і вечером спільно) — Група рушила в дальшу дорогу.”

І особливо цікаве оце містичне наставлення борців, про яке автор пише: „З особливим зацікавленням ми оглядали козацькі могили... Під Дашевом ми зупинилися під славною козацькою могилою, де спочивали кості запорожців, що звели кривавий бій з поляками... Нам було жаль, що святі кості козаків вже стільки сторіч топтали чужинецькі чоботи... Ми співали козацьких пісень та мріяли ...про море голів, що прийдуть на цю козацьку могилу поклонитися кісткам предків — у свободній державі.” І далі гнались вперед ці ідеалісти: „У

Криму наші люди добилися до Керчі й зуміли теж перекинутися і на другий берег керченської протоки, на Кубанщину. З Запорізької і Дніпропетровської областей пішли люди в Донбасщину і добилися до Ростова, інші ж пішли на північний схід, до Кобиляків, в Полтавщину і Харківщину... Праця нашої Організації, в південних областях України та на Кубані — велася серед різних труднощів і перешкод, але вона дала дуже добрі наслідки”.

Під впливом подуву волі і бравури Похідних Груп ціле життя почало відроджуватися. Відновлялося церковно-релігійне життя, творилися церковні парафії, відкривалися церкви, почалося масове хрищення дітей, і не лише дітей, оформлялася Тимчасова Адміністрація УАПЦ. Національно-культурне життя, „Просвіти”, преса, наукове життя, відновляли свою діяльність також деякі інститути Української Академії Наук, вищі, середні і початкові школи, які вели навчання з небувалими труднощами, зразу почали діяти. Як подає проф. Лев Шанковський: „У Маріуполі переписувано ручно львівські українські підручники, які замандрували туди в наплечниках хлопців з Похідних Груп. Педагоги цілого району переписували підручники ручно під диктат одного з учителів”. (Похідні Групи ОУН, 1958).

На початку німецької окупації — за обрахуванням проф. Л. Шанковського заіснувало 115 українських газет. Серед них на окрему увагу заслуговували „Українське Слово”, Київ, „Нова Україна”, Харків, „Дзвін”, Кривий Ріг, „Вільна Україна”, Дніпропетровськ, „Дніпрова хвиля”, Кременчук, літературно-мистецький журнал „Літаври”, за редакцією О. Теліги, і ін. — Але німецькі варвари швидко ліквідували українську пресу, заступаючи її своїми рептильками, в не одному випадку вимордовуючи редакторів і співробітників газет, як нпр., 28 осіб у Кременчуку!

Українське господарське життя теж почало відбудовуватися. Населення нетерпеливо прагнуло поділу колгоспів і передавання землі на приватну власність селянам, чому — тактовно корегуючи деякі невірні настанови про переходовий етап — ішли назустріч учасники Похідних Груп, передаючи практичні рішення в руки ознайомленим з ділом самим селянським новоствореним комітетам. Але й тут нацистські варвари зупинили цей процес, залишивши колгоспи під іншою назвою, не міняючи нічого по суті. Мірією нових наїзників було — після еventуальної перемоги — поробити лятифундії в Україні і пообдарову-

Поштова картка з 23. 8. 41. Большевицький герб перестемпльовано українським тризубом і написом Повітової Управи в Коломиї — українською владою

вати своїх „носіїв лицарських хрестів” і пруських баверів та юнкерів колхозами, як нового типу приватною поміщицькою власністю!

Серед важких умов селяни збирали врожай, робітники відбудовували шахти і заводи, відновлювалася торгівля, поставали кооперативні підприємства, організувалися або відновлялися Українбанки, Промбанки, сільсько-господарські банки, а в жовтні 1941 р. відновила свою діяльність Всеукраїнська Кооперативна Спілка. І українські профспілки почали формуватися на нових засадах. Економічне життя України вступало у стадію власного розвитку, доки німецький окупант жахливим терором не припинив цього економічного усамостійнення.

Величезну опікунчо-допомогову роботу розгорнув „Український Червоний Хрест”, який рятував життя тисячам українських полонених харчовою і медичною допомогою, відправляв їх додів, або влаштовував на працю серед українського населення. Організував теж харчову допомогу для української інтелігенції, — все це розгромили німці. Заборонили навіть

Поштова картка з 18. 10. 42. Большевицький герб перестемпльовано українським тризубом і Повітовою Управою в Коломиї 3 липня 1941 р.

українські спортові товариства, які творилися після відходу москалів і встановлення „Райхскомісаріату Україна”.

До всієї цієї конструктивної праці включалося ініціативно місцеве населення всієї України. Не треба забувати, що на ОСУЗ було 1939 р. — три мільйони людей з середньою і високою освітою, були фахові кадри для будови держави. ОУН ішлося не так про скріплення ОСУЗ фаховим апаратом, якого в нас на ЗУЗ було обмаль, але про політично-революційний аспект справи.

Політика доконаних фактів — була наша альтернатива, яка в кожній ситуації була оправданою і як вияв власнопідметної волі нації до державного життя за кожної сприяючої нагоди і як творення примусової ситуації для зовнішнього чинника.

Ми були свідомі теж цього, що нам будуть необхідні всякі технічні засоби для дії, та що теж населенню треба буде давати допомогу, довідуючись про плянування ворога чи полегшуючи умови відповідним представлюванням справи на місцях. Тому численні молоді українці включалися як перекладачі до німецьких фронтових частин і намагалися усіма силами помагати нашим полоненим, а передусім населенню на ОСУЗ. Вони робили це всупереч інструкціям, які давало найвище командування німецьких збройних сил своїм підлеглим командам по відношенню до українського народу, а українських націона-

Іван Климів-Легенда
Крайовий Провідник ОУН і член
Проводу ОУН

лістів зокрема, яких, а не большевиків, з вереснем 1941 доручив Гітлер уважати повновим ворогом німців в Україні.

Гестапо почало інтенсивно слідкувати за перекладачами, унеможливаючи їм будь-яку поміч населенню, чи теж підплілю. Перекладачів починали арештувати, розстрілювати (Кременчук, Кривий Ріг), чи висилати у концтабори. На їх місце приходили російські нацисти з-під стягу НТС, горезвісних гітлерівські колаборанти і тепер вислужники різних розвідок.

Незвичайно важку позицію мали Похідні Групи. Перед ними розкрилося три фронти: німецький, большевицький і білогвардійський, себто російський обох варіантів. Німці почали настановляти у подавляючій більшості в адміністрації, мізерному культурно-освітньому житті та в господарстві собі на допомогу москалів обох кольорів. Большевицька агентура спенетрувала Гестапо і так навспіл НКВД з Гестапо, чого типовим прикладом є такий собі кат Вірзінг, який замордував сл. п. Євгена Легенду-Климова, винищували український революційний ак-

тив і патріотичне громадянство ОСУЗ. Це пекло на землі принесли „європейці”, „окцидент” на наші землі.

З цим страхітливим фронтом проти трьох ворогів водночас доводилося приймати боротьбу учасникам Похідних Груп і українським патріотам та революціонерам ОСУЗ, які з відкритими раменами і щирим серцем прийняли нас, як своїх рідних братів. Ця боротьба Похідних Груп була необхідна на ОСУЗ з всякого погляду: соборницького наближення, підготовки майбутніх подій повстанської збройної і взагалі синхронізованої з ЗУЗ многовидної визвольної-революційної боротьби, спільної протидії московським більшовикам. В тому часі більшовики, користаючи з безконечної глупоти і варварства нацистів, зручно починали прихиляти частину українців на свій бік, обіцяючи полегші, знесення колхозів, більші національно-державні права УССР, якщо тільки спільними силами буде переможена Німеччина.

Згідно з дорученням Кремлю на дальшу мету, залишалися численні більшовицькі агенти в Україні з далекоїдучим планом організувати не тільки протинімецьку акцію, але передусім включити себе в німецьку адміністрацію Райхскомісаріату, в Гестапо і т. п., в перекладницький колектив, в господарське життя, щоб постійно вмовляти в німців необхідність зберігати зненавиджені в Україні колхози під фіктивною назвою т. зв. громадських господарств.

Отже, руками Гестапо і Коха Москва робила свою політику в Україні, йдучи, очевидно, у плані політики Гітлера, який був її найбільшим союзником у перемозі над Німеччиною своєю глупотою, нелюдським варварством, жорстокістю. Це ставалося тим легше, що серед членів нацистської партії були тисячі інфільтрованих комуністів, які після перемоги Гітлера увійшли в ряди НСДАП, приймані Гессом і Геббельсом з відкритими руками, як „навернені фолькстеноссен”. Вони отже спільно з їхніми однодумцями з НСДАП, СС, Гестапо, СА, і взагалі того роду німцями, яким екстермінаційна програма нацизму і расизму духово і світоглядом цілком відповідала, почали творити пекло в Україні.

Цілком в їх дусі висловився на одній параді в Мелітополі в часі посвячення пам'ятника німецьким воюючим, що загинули 1918 р. в Україні, райхскомісар Еріх Кох так, щоб його чули приявні українці: „Невже ж за цей негритянський народ справді загинули німецькі воюючі”? Кох расово був „нордійцем” такого самого типу, як зовсім семітський тип — Геббельс.

І цікаво, що Коха досі не повісили большевики, тримаючи його в Польщі, і навіть не зробили йому процесу в Києві, хоча найбільші свої злочини навіть щодо жидів він виконував якраз як тиран України. Тихо, тихесенько стало після його видачі Польщі. І т. зв. суверенний уряд УССР навіть не зажадав видачі того ката України, щоб його судити в Києві за мільйони жертв в Україні! Чи це не є найліпший доказ, що Кох робив політику також Сталіна? Розкриття на судовому процесі якраз боротьби українських націоналістів і УПА проти німецького володіння розвіяло б легенду про „геройську боротьбу” неіснуючих з українців зложених большевицьких партизанів в Україні, бо не можна було б оминути грандіозної протинімецької акції Похідних Груп і в її наслідках — створення і дії УПА!

Вже в цьому місці необхідно засудити погляд того роду німецьких вислужників, як Кость Паньківський, а теж опортуністів типу Ярослава Гайваса, які засуджують різку протинімецьку акцію ОУН-революціонерів і УПА, мовляв, тим чином помагали ми поверненню большевиків. Найперше — ми воювали на два фронти: і проти німців і проти большевицьких партизанів, отже цим ми у рівній мірі підривали сили ворогів. Але не це суттєве. Суттєве є і останеться назавжди: Німеччина потоптала наше право на державну незалежність, *Німеччина випівіла нам, а не ми їй, війну*, і тільки народ рабів капітулює перед напасником! Більше: відсутність організованого нами спротиву й боротьби створювала б ситуацію пригожу для організування її большевицьким підпіллям і тим чином зорієнтувала б український народ на Москву. Показала б політичну безвольність українства власновільно, з власного рішення, як духово і політично суверенного чинника, станути в захист не тільки своєї чести, але й своєї расі і своїх національних інтересів.

Суттєве: організування протинімецької збройної боротьби, а така за умов німецького терору мусіла бути в Україні, большевиками — заперечило б у принципі окремішність, суверенність, власнопідметність української нації, як самосвідомого, протиставного Москві суб'єкту історії, який має і боронить свої власні цілі і здійснює свій власний план дії проти всіх займанців України і не є він принагідним чи „органічним” раменем московської централі! Закон чести і закон життя диктував двофронтову війну України!

Лише лакей московського, німецького чи американського пана з жокардою на лобі міг спокійно дивитися, заклавши руки

і маючи німецькі харчові картки, на те, як німецькі „юберменші” тровили собаками наших братів наддніпрянців, як ловили людей в ясир, як публічно розстрілювали, як прабили і знущалися, як закривали наші школи і „дозволяли” лише курси медиків, щоб пошестей уникати не серед українців, але зі страху перед їх розповсюдженням серед їх армії і окупаційної адміністрації, як трактували нас гірше худоби!

Не організували б націоналісти-революціонери спільно з нашими братами ОСУЗ спротиву, мовляв, в Галичині є кращі умови, щоб їх не потіршити, зробили б це самі наддніпрянці без нас, які цілком не потребували нашої науки, але потребували нашого серця, нашої солідарності, нашої єдності з ними, бо ми й вони — єдиний народ, який спільно однаково страждає, однаково бореться, одну мету має. Коли б це робили вони самі без нас, яке право мали б ми дивитися їм в обличчя, як сини одної Матері-України?

А усім адораторам галицької „вищости”, галицького менторства, галицького „л'ємонтизму”, галицької „державности” — наша відповідь: Галичина є одною частиною України, а столицю є наше вічне, святе місто Київ. Київ був і є наріжним каменем нашої визвольної політики і ним залишиться. Гітлерівське „зондерштелонг” для дистрикту Галіцієн не може в оцінці явищ відтягати українських політиків від суттєвої сили і чинника нашого визволення.

Навіть якщо б увесь кинений нами на ОСУЗ революційний актив, ці тисячі ідеалістів вигинули, захищаючи ОСУЗ, то це з перспективою політичного, ідейного і морального соборництва важливіше, як збереження їх на роботах в Райху і знищення їх там терором, голодом і бомбами, або репатріювання після перемоги альянтів на Сибір.

Треба при цьому завжди пам'ятати, що найменше жертв має той народ, який бореться! Цього навчає історія усіх часів і народів. Цього не хочуть бачити, не тому, що не знають, але тому, що хочуть зберегти своє особисте дрібноміщанське, вигідне животіння, духові раби, підніжки, грязь московська чи німецька, варшавське сміття, що сталося за Німеччини німецьким... Поляки не один раз повставали, падали, і знову повставали. Ірландці, мадяри, болгары, серби, жиди...

Страшний, організований Москвою голод вигубив біля сім мільйонів українців. Якщо б була нація повсталала у той час, чи було б більше жертв? Навіть пропрана лишила б легенду ге-

ройської боротьби, яка оживляла б, розбуджувала б, спонукувала б наступні покоління піднімати зброю!

Цієї мови не зрозуміють Кочубеї, Тичини, Бажани, Паньківські... Для Паньківських провідники, назначені німцями, є їх вожді. Він і так титулує себе — „заступник провідника”, а проф. Кубійовича — „провідником”. І не бачить у тому нічого злого, що провідником він став з волі окупанта! Але провідник — герой, що кожного дня ризикував своїм життям за волю свого народу і народ визнає його провідником — сл. п. С. Бандера був у розумінні Паньківських „монопартійним диктатором і тоталітаристом”. А це, що ім'я сл. п. С. Бандери стало символом свободи народу і для добра та за волю того народу він віддав своє життя, це Паньківських не інтересує. Тому ніякий шануючий себе український патріот не буде займатися „творами” на зразок знаних червоних провокацій („Від держави до комітету”, чи іншими). Їх можна хіба трактувати так, як трактується большевицькі пасквілі. У тому сенсі, щоб не бути голословними, наведемо наприклад, такі абзаци з писанини цього духового невільника: „Вони (себто ОУН-революціонерів) підняли проти німців боротьбу без ясної мети, яку можна було б досягнути, а тільки самої боротьби ради, без розуміння того, що боротьба проти німців робить їх хоч-не-хоч союзниками большевиків, бо кожен успіх у боротьбі проти німців не був нашим національним успіхом, нашому народові нічого не давав, а за те прискіпував перемогу большевиків. (Стор. 13, „Роки німецької окупації”).

У цій же книзі-пасквілі, (стор. 11) цей же „заступник провідника” цитує Г. Франка: „Раз ми закінчим переможно війну, то тоді, наскільки я в тому зацікавлений, вони можуть зробити з поляків і українців січене м'ясо. Ми зможемо робити, що нам подобається”... і продовжує: „Ми не повірили б тому, що таку сентенцію записав в своєму щоденнику генерал-губернатор Ганс Франк, людина з правничою освітою, визначний і надійний адвокат у Мюнхені”, з яким — забув додати, що саме він робив собі фотознімки, коли цей кат наказував розстрілювати сотні українців в „дистрикті Галіцієн”...

І, о, часи, о звичаї! Читаємо там таке: „Клімат деякої прихильності і хвилинами ласкавості німецького окупанта характеризував працю і діяльність УЦК...” І далі: „УКрК був... формою організації ласкаво признаної окупантом в заміну бажаній державності”... Або такі цвітки тотального духового невільника: „Ми звикли вже до німецького режиму та — може

це важніше — пристосувалися до керівних осіб німецької влади, чи то адміністрації, чи то політичної поліції...” „Життя було нормальне, авторитет влади утверджений, німецька сила на нашому терені ще непорушна.”

„Ми не керували своєю долею і своїми справами... Гітлер був майстром. Він командував не тільки нами... Нашим завданням було ...достосуватися”... (стор. 15 і наступні).

„Акція Гестапо проти ОУН під проводом Бандери викликала надзвичайно численні арешти”. Сам Бандера жив вільно в Берліні”... (стор. 146). „Члени групи Мельника працювали в різних органах німецької влади — військо, адміністрація, СД”... (стор. 147).

„І далі: „...великої різниці між більшевизмом і націоналізмом немає”. „Я не мав відваги ...говорити з Кольфом (СД) про політичні справи.” А про СД, *) про Гестапо, яке сотні і тисячі у нічому неповинних українців вимордовувало, пише „заступник провідника” таке: „Не можу з власного спостереження в справах, які мені були відомі, сказати злого слова ні про одного з тих людей (мова про керівників СД в Галичині), якщо йде мова про поведінку супроти нас.... Вони виявляли у конкретних справах людське зрозуміння і прихильність...” (стор. 91 „Роки німецької окупації”). Це ще не усе: „Генерал, типовий німецький офіцер, прийняв мене дуже привітно... („Від держави до комітету”). „Франк старався у своїй промові надати тон приязні та навіть якогось свого роду тепла... (стор. 79, там же).

Кольф, референт СД, так повчав Паньківського: „Німці прийшли на схід як окупанти. Галичина приєднана до Райху, вона стає п'ятим дистриктом ГГ... Ніяких окремих прав ані дистрикт як такий, ані населення дистрикту зокрема українці не будуть мати”... (стор. 84, там же)

Усе це наш новітній Кочубей приймав до відома і ворогів української нації не бачив ані в „ласкавих” німцях, ані москалях, які „ласкаво” теж дозволяли йому жувати хліб в аптекоуправлінню, але якраз у безстрашних борцях проти усіх окупантів України. І ніде правди діти — теж у борцях проти поплентачів та стремено-держців типу Паньківських, які замість сидіти тепер тихо і радіти, що саме завдяки нашій протинімецькій боротьбі вони врятували себе від видачі москалям альянтами, вони свою нечисту совість заглушують зневажан-

*) Зіхергайтсдінст — Служба Безпеки.

ням борців за волю України. Це є якраз ті нові ліберальні облудні демократи, які є наділі лівими нацистами, нетолерантними, забріханими тоталітаристами, які оплюють все святе власної нації і служитимуть чужому, якщо в нього є сила, але свого авторитету не визнають. Так не визнавав Паньківський авторитету ані президента Левитського, ані Митрополита Шептицького, ані тим більше Ярослава Стецька, в уряді якого прийняв участь, думаючи, що здобуде собі ласку німців, можливо, як їх татарська людина.

Таких спогадів не пише українець. Так писав розстріляний УПА Галан, так говорив у Львові Мануїльський, що, мовляв, Бандера казав себе арештувати, щоб „трати ролю героя”, але „наділі жив свобідно і вигідно в Берліні”... Так проти нас писали тільки гестаповці і енкаведисти.

Проф. Кубійович, виконуючи в той час ту функцію, яку мав, зайнявся тепер науковою роботою, свідомий того, що ліпше, або гірше в минулому своє діло виконував. І це належить до історії. Але Паньківський жде мабуть ще на український суд типу судів де Голя над Лявалями чи де ля Роками. У Франції він давно його мав би, бо толерантнішого від нашого народу до татарських людей немає! Чи не у тому теж причини наших невдач!? А далі:

„Провідні особи ОУН принесли з собою неправду, старшування, наслідування большевицьких стилів з „великими національними зборами”, які „пройшли серед небувалого одушевлення”. Львів ще не прийшов був до себе від старшування і всезнайства большевицьких поліпруків.” (стор. 50, там же). „Зарозумілі і арогантні члени ОУН” (52), „зарозумілий, як усі націоналісти” (64). „Проголошення державности й організація війська не були оформлені, як вислів волі і акт свідомої організованої національної спільноти, але як накинений сторонній диктат. ...Акти були „їх” актами, а уряд був „їх” урядом. Громадянство було бездушним глядачем і учасником так, як на мітингах за большевицьких часів.” (53).

Цей пристосуванець має сміливість твердити, що націоналісти не мали „вміння триматися достойно у відповідальних хвиликах” (стор. 54). Хоча всі знають, що голову Міської Управи у Львові проф. Полянського якраз призначив Я. Стецько і відбирав присягу вірности українській державі від нього о год. 16, 30 червня 1941 р., то згаданий клеветник пише, що „міська управа була своїм урядом і вона мала пошану й авторитет”, додаючи, що „ОУН покликала її у порозумінні з проф.

Кохом”, що є свідомою і злобною неправдою. Кох був принципово проти усіх починів УДПравління і в той час, у тій годині він навіть не був у Львові.

Зрештою, сам цей же „заступник” Паньківський пише, що промова Коха на урочистості проголошення не „гармонізувала з виступом Стецька”, хоч була „гарна”, а Стецька була паскудна (може тому, що Стецько говорив про суверенність і непримирненність супроти кожного наїзника, а Кох в душі сприйнятливому Паньківському, пристосованцеві?). Паньківський пише дослівно: „Більш неприємно вражала своїм повчальним тоном та частина промови, що особливо не гармонізувала із виступом Стецька — зробила дуже прикре враження. Кох говорив про те, що „війна не закінчена і з усякими політичними плянами треба чекати на вирішення фіюрера”!

Якже ж так? Або Кох патронував Стецькові або ні? Або казав Стецько правду, що *творють доконані факти проти волі німців*, або не казав?! Це ж уже 30 червня 1941 р. о год. 20 все українське промадянство завважило, що Стецько зуцарився з речником окупацийної влади, отже нікого не впровадив в блуд, бо і Кири Йосиф був приявний і понад сотня української провідної еліти того часу чула різке, відкрите протинімецьке слово Яр. Стецька.

Хто ж говорить неправду — ми, чи співробітник німців Паньківський? Більше того (стор. 33) пише Паньківський: „1 липня мав я нагоду читати перші проголошення ОУН про створення держави і організацію війська”, а „вже 4 липня 1941 р. появился наказ СД-Гестапо про заборону оголошень під загрозою „найстрогішої” кари...” І дальше: „4 липня 1941 р. проводив вужчою нарадою ширшого промадянства Стецько, який „заявив, що німців треба ставити перед доконані факти, не чекаючи на їх дозвіл чи згоду”. А про нараду 6 липня 1941 р. у приявності біля ста осіб м. ін. пише, що — не зважаючи на різкі виступи Стецька проти ОУН(м) і з’ясовування питань Українського Національного Комітету, в якому відмовилися прийняти участь єдино мельниківці (що Паньківський заперечує, пишучи, що „пізніше ми довідалися, що це неправда”, хоча самі мельниківці признаються до того, що вони відмовилися від участі в УНК у Кракові), „мітрат о. Сліпий, який вечером 30 червня репрезентував Митрополита, був присутній весь час наради, але голосу не забирав, що викликало в учасників здивування і занепокоєння”. Паньківський у своїй ненависті до на-

ціоналістів тратить цілком голову і протирічить собі в цій самій брошурі декілька разів... у не одній справі.

Він підкреслює часто, аж за-часто, що Акт 30 червня 1941 року — це було „їх”, а не „народу” діло. А потім цілком несподівано для себе самого пише: „Люди переживали тяжко перехід від „державности” до „комітету”. Загальна опінія не могла погодитися з такою формою і була їй противна. Ніхто не хотів експонуватися як співробітник з німцями”... Отже кожному ясно, що *наш* Акт був їх Акт, але — це правда — не був Актом лише вузького гурта татарських людей типу Паньківського, який пише в іншому місці (стор. 54), що будова державности була можливою лише в порозумінні з німцями. І вимагає зразу нашого збройного спротиву, якщо німці її не визнали, а водночас оплюгавлює ОУНреволюціонерів за те, що — зреорганізувавши свої лави — перейшли до збройного спротиву. Безпринципність і крутість, яких світ не бачив.

Зате раб радіє, що представник СД — Баєр висловлював критичні зауваги про провідників ОУН, але „всі ці розмови були супроводжені компліментами під моєю адресою”... СД хвалить льояльного супроти німців, нормальна справа. (стор. 68).

Для Паньківського дивно, що ОУН подавала в своїй пресі лише документацію з українського життя, — але „не подано ні одного німецького розпорядження” (стор. 60). У „веселому настрою службовим німецьким автом з легальними бланкетами губернатора „дистрикту Галичина”, як німецькі службовики, „з моїм шофером” — пише Паньківський — вибралися добре годовані німецькі коляборанти на чолі із „знавцем Києва”, пише вже про себе Паньківський, — на „прогульку до Києва”. Це було 27 вересня 1941 р., коли націоналісти Похідних Груп уже гинули за права нації з рук гестапівських посіпак. Одні гинули за честь нації, інші, опортуністи викливали їх боротьбу, не гірше воропа і роблять це ще й сьогодні безкарно.

Для Паньківського постать проф. Кирила Студинського, „центральна, світла”, хоча цей проф. Студинський в часі процесу Єфремова, СВУ, зневажав тих героїв, прийнявши на ЗУЗ титул академіка УССР, про якого сказав з цього приводу Єфремов, що він „продав душу за 30 сребренників большевикам”! А націоналісти — безстрашні борці проти Москви і проти Німеччини, і власною сміття, — для Паньківського, — це „терористи”, „екстремісти”, „арогантні”, „зарозумілі”, „большевики” (стор. 18, 19 і інші). Натомість гестапівці і німецькі генерали, що мордували наших борців — „привітні”, „ласкаві”, „виразу-

мілі”, „йдуть назустріч”, „людяні”, „прихильні” і мають ще інші благородні риси характеру — прабіжники нашої землі... („Роки німецької окупації”, стор 91 і інші).

Паньківський навіть Митрополита Шептицького і Президента Левицького уважає у своїй зарозумілості нездатними до правильних рішень, якщо їх рішення не відповідають його капітулянтській боязливій ментальності і характерові типового пристосуванця. Коли перебирав свій пост у пов'язанні з УНРадою того часу, а фактично в УЦК, то пише він: „я здавав собі справу з того, що ніякої серйозної допомоги у розв'язці проблем, які чекають нашу промаду, я не знайду. І Митрополит, і Президент — не зважаючи на увесь свій довголітній досвід — жили уявами давніх часів”.

Отже кожне рішення цих двох Сеньйорів, якщо було диктоване *гідністю і честю* нації, вже не підходило капітулянтам і було „перестарілістю” так, наче б честь і достоїнство не були вічні і незмінні вартості. А у таких часах, у часах неволі, більше йдеться про ті вартості, як про перетривання у покорі за всяку ціну. Бо для цього непотрібно свого власного національного проводу, а вистачає чужий наказ і чужа влада, яка, коли виступає прямо, то ясно, що це — окупант, що через своїх ставлеників ніби не боронить лише свого егоїстичного інтересу, але теж здогадний інтерес уярмленої нації в обличчі — мовляв — большевицького ворога!

Страшенна ненависть до рідного націоналізму, — не до чужого! — виявлялася в Паньківського більше як в патологічному сенсі, можливо зумовлена і тим, що не один раз його висвистали на зборах старші і молодші українці, тавруючи його як тогочасного німецького ступайка. Тому й не диво, що в обличчі смерті тисяч і тисяч націоналістів з рук Москви і Берліну він пише: „Спільними рисами комунізму і націоналізму стали: поторда до традицій із викривлюванням минулого і переяскравлюванням помилок, дематогічна ставка на „маси”, зокрема на молодь, і передусім культ сили, насильства і віра, що насильством можна всього добитися”. („Роки німецької окупації”, стор. 133). Він робить ОУН відповідальною за всі невдачі українства, забуваючи, що єдино завдяки ОУН Україна нашого часу є ідейно-політичною силою, яка запрожує розвалом московської імперії!

Будучи свідомим, що негачія всього поставила б його „творчість” нарівні з большевицькою, він приневолений признати, що Акт 30 червня 1941 р. у виконанні провідних членів

Инж. Сергій Шерстюк
уродженець Харківщини, Окружний
Провідник Криворіжчини

ОУН ... був назверх безсумнівною демонстрацією волі державності..." (стор 267, там же).

Подорожуючи в товаристві СД і Гестапо (Баєра та двох інших офіцерів СД) у липні (коли нас уже арештовано) опинився Паньківський у Житомирі, звідкіля повертаючись, у Бердичеві мав нагоду, як гість Гестапо, бачити арештованих декількох „молодих хлопців з котроїсь Похідної Групи ОУН, з якими „балтдойчі” хотіли „коротко розправитися” — себто розстріляти, чого не годен вимовити наш гість Гестапо, бо до гостювання в тих, які стріляють братів, якось навіть йому признаватися важко. „Хлопці трималися дуже гідно та, хоч попереднє переслухання не обійшлося без побоїв, давали єдину відповідь: „ми дістали наказ проводу”. „Завдяки інтервенції нашого штабу їх завернули до Львова...” — читаємо в „Від держави до комітету” стор. 69.

А декілька сторінок раніше того самого пасквілю писав автор, що націоналісти взагалі не вміють триматися достойно перед ворогом, але зате — скажемо ми — раби вміють, коли лижуть руки катам!

У своїй ідеологічній наївності і злості автор змішує німецький націонал-соціалізм з націоналізмом, не прочитавши мабуть ні одної книжки Розенберга, Дарре, Геббельса, чи Гітлера, які виразно застерігаються проти окреслювання їх націоналістами. Вони були націонал-соціалістами і їх доктрина нічого спільного з націоналізмом не мала.

Суттю націоналізму є пошана до нації, не лише власної, але й чужої, а суттю нацизму є погорда до чужої нації, і ставлення понад усе своєї *раси!* І утотожнювати український націоналізм з нацизмом чи фашизмом може лише большевик і нацистський коляборант. І, характерне, з нацистами співпрацювали „демократи” типу Паньківського, соціалісти різних відтінків, хоча їх колеги по партії — СПД тітлерівці ув’язнювали і ліквідували. Але фронт проти нацизму зі зброєю у руках вели якраз українські націоналісти! Отже чия духовна і світоглядова якість ближча „Націонал-соціалістичній німецькій партії робітників” (НОДАП) — українських націоналістів, які зовсім не обмежувалися до робітництва у програмі своєї дії і не мали клясового думання, чи наших соціалістів, які як соціалісти були близькі своїм конкурентам в соціалізмі — німецьким нацистам!

Чому ж наші соціалісти не пішли в підпілля проти нацизму в Україні!? Чому наші „демократи” не зробили того самого?! Де ділися їх партії нагло і несподівано, де їх підпілля було під большевизмом і де під нацизмом? Вони саморозв’язалися, льояльно підчинившись одному, а потім другому окупантові. І служили обом соціалізмам — большевицькому і нацистському! Це є реальна дійсність.

Про це ми не збиралися ніколи говорити, але безличні, злобні, нахабні напасти модерних теростратів заставляють нас пригадати правду. Коляборантами большевизму і коляборантами нацизму були ті, які сьогодні атакують борців проти обох тираній! Це в альбомі панам Паньківським, Лисим, Феденкам, і усім псевдодемократам, які підносять тепер в тіні нашої протинімецької боротьби, концтаборів, в яких тисячі націоналістів загинули і що оборонили теж їх перед засудом альянтів, свій голос брехні і наклепів. Прийшов час, щоб перестати мовчати, якщо хочемо врятувати Україну від трагедії „соціалі-

стично-демократичного" служальства новим окупантам! Найвищий час! 30 червня 1941 р. було наше простягнення руки усім українцям, але ті, що її відкинули і зрадили нашу справу, мусять отримати нарешті належну їм відправу!

Зоологічна ненависть геростратів до ОУН революціонерів корінітися теж у тому, що вислужники окупанта дуже хотіли добре вив'язатися з своїх функцій посередника поміж окупантом і народом. А в тому ОУН їм перешкоджала. „ОУН мала продовжувати передвоєнні крайові традиції і тим самим справляти труднощі і турботи „легальному" світові, себто комітетові... Під загальними гаслами „самостійна Україна" і „теж з окупантами" ішла акція негування розпорядків влади... „Не здавати контингентів", „не йти на роботу", „не платити податків", були вимоги ОУН... Але за контингенти відповідали українці, а в скарбових урядах працювали наші люди, а на сторожі порядку стояла також українська помічна поліція..." (стор. 149, „Роки"...). Це є розумування цього китрого Панька.

А для кого йшли контингенти, а кого ловили на важкі роботи, а кого тровили німці собаками, а для кого робили „свої", для України, чи для окупанта?!

І розумування модерного українського „Кавура", яким він сам себе уважає, (стор. 443) доводить до такого заключення: тому, що Тичина, Коротченко, Шелест, Щербицький й інші зрадники є чейже українці, отже треба усі їх доручення усім українцям виконувати, байдуже, що вони самі є виконавці лише наказів Москви супроти України і гірше ката свої діти її розпинають... Це розумування нашого „Палейрана", для якого теж маршал Тимошенко чи Гречко імовірно українці, отже, якже „не стягати контингентів, не ловити людей на роботи до Райху, не платити податків для Райху", коли їх стягають „свої" ексекutori?! Більше, якже воювати проти КГБ, коли ж і там є „українці", напр. Сташинський, Семічастний, чи якийсь Рясний або Москаленко?! О, марнота людська!

А вже над усе парадна мотивація: „не здавати контингентів, але ж за них відповідали українці"! І може ще було злочинном визволяти полонених по селах і містах нещасних українських жінок, дітвору, хлопців, мужчин, силою транспортованих до Німеччини, бо їх помагали ловити, чи арештувати „шуманшафти", в яких були теж українського роду люди, що служили німцям! Дуже рекомендуємо, щоб цю „книгу" „Роки німецької окупації" і „Від держави до Комітету" прочитали биті німецькими шпіцрутами (нагайками) селяни, робітнички Донба-

су, в'язні кацетів, усі оті „Ост” тавровані по лапрах праці в Райху, ті жінки, що робили себе каліками, щоб вирватися з німецького пекла, ті, яких собаками тровили, били по обличчі канчуками німецькі гайдуки, всі наші брати по всій Україні — ЗУЗ і ОСУЗ, щоб усвідомили, яких спасителів мають в нових УЦКістах, бо історія рабства і рабів ще не закінчена. Осуд *нашої* дії народ уже дав, її освятила кров тисячів з-поміж нас і тюрми та концтабори сотень тисяч!

„Маццінізмові — (під ним розуміє Паньківський — політику українських націоналістів) — прикметна божевільна політика — *все або ніщо*, — яка уявляє собі, що можна досягти мети, не продумавши до кінця відповідних засобів підходу, політика, що ігнорує конечність альянсів, що не примірює сил до завдань, і думає, що ентузіазм вистачає для перемоги, політика, що постійно обманює себе щодо ефективності своєї власної ініціативи” (де Фаріна). „Державна самостійність не здобувається і не закріплюється навіть найефектовнішими маніфестаціями або демонстраціями, ані найкраще зложеними революційними проклямаціями...” закінчує Паньківський.

І тому наш „Кавур” вважає, що треба було супроти німців капітулювати, підпорядкуватися повністю їх волі, виконувати їх пляни і накази, тнучи шию перед Кохом, бо головний ворог — Росія.

З іншого боку, аналогічні Коротченки чи Тичини уважали, що тільки німці небезпечніший ворог України, а не Росія, бо навіть формально не признають українців як рівних собі людей, вимордовують не гірше москалів наших полонених і т. п., отже українці повинні підтримати москалів, щоб не стати „січеним м'ясом”, як „лагідний, культурний, видатний адвокат мюнхенський, генерал-губернатор Франк нотував у своєму щоденнику”. Точнісінько подібні позиції речників двох орієнтацій на чужі сили, але не на Україну як суверенного чинника, а тільки на робочу силу, чи гарматне м'ясо чужих панів.

Усім цим капітулянтам так відповіли робітники Донбасу у розмовах з нашими Похідними Групами: „Самостійники пишуть дійсну правду. Так воно є: треба знищити одного і другого окупанта і тільки тоді народ заживе”. А про большевицькі листівки видавані советсько-українськими вислужниками казали таке: „Стара байка, нового і розумного в ній нічого немає. Хіба що курить пригодиться, бо розумного в ній нічого немає”. В листівках большевики обіцяли золоті гори після перемоги, за поміччю українців, над Німеччиною.

Микола Лемик
Провідний Член ОУН

Народ зрозумів, що оце повстала в Україні *третя*, самостійницька сила, яка має свій світ ідей, свої шляхи дії, свою мету, скеровану виключно на унезалежнення української нації, щоб вона була господарем на своїй землі. У ряди цієї сили включалися найкращі елементи на ОСУЗ; — Донбас, Одеса, Кубань, Крим, Київщина, Харківщина, були засіяні ідеями цієї третьої сили; організаційна мережа, дуже обережно будована, приготувляла народ на затяжну боротьбу після бравурного розбурхання його у перші два місяці перебирання влади у власні руки і будовання державности. Донбас, заповнений розкуркуляченим селянством, яке залишило свої села, своєчасно великою частиною колективізованого селянства, що рятувало себе перед голодовою смертю, був у глибині своєї душі український, антиросійський. І це так далеко, що деяка кількість автохтонних росіян, не згадуючи інших, неросійських меншостей, включалися в антинімецьку і антибольшевицьку акцію ОУН, і йшла за виразними паслами УССД.

Донбас ставав дієво українським. Програма ОУН йому відповідала у загальних своїх зарисах, проте ж вони, робітники Донбасу, йшли даліше „на право”, як це тоді навіть робила

ОУН. Немало довелося навчитися учасникам Похідних Груп від наших робітників і селян ОСУЗ, а найперше того, що найінтимнішої сфери духовости і соціальности української нації більшовизм не знищив. Здорова стихія озивалася і поверталася до старих традицій нації.

„Проекти створення робітничих акційних спілок” виринали там серед самого робітництва, що я в той час у своїй праці „Новий суспільний лад”, поруч необхідности негайного ліквідування колгоспів, просовував. А мотивували робітники це теж тим, що українська держава повинна поставити „заможність трудового народу” в основу свого існування. „Соціалізм приніс нам злидні, вільна Україна повинна принести всенародне багатство” — казали донецькі шахтарі. Були теж проекти, щоб слова „пролетар”, „пролетаріят”, а також „соціалізм” викинути з українського словника, як негідні української людини (там же, Макіївка). „Ось такі наслідки залишилися від побудови „соціалізму” в настроях опори „соціалізму” — робітничої класи.

Наші селяни і інтелігенція були критично наставлені до одної із точок нашої програми відносно тимчасового збереження у часі революційного зриву колгоспів з причини можливости голоду. Селяни вимагали негайного розподілу колгоспів, за розумним принципом і пліномірною доцільністю, яку потрапить визначити відповідний комітет, зложений з місцевих селян, посідаючи схвалені революційною організуючою силою принципи. Ця постава дуже врадувала автора цих рядків тому, що він незмінно захищав таку засаду у дискусіях з т. зв. Політичною Колегією ОУН, яка, маючи декілька лівизною заражених учасників (І. Мітрінга, М. Турчманович, Б. Левицький, В. Ривак і ін.), намагалася на манівці „десятнень” соціалізму скерувати наш рух, але провалилася в зударі з живим життям і сліду по ній в ОУН не осталося. Ця прупа довший час бльокувала навіть випуск цієї праці автора, як — за словами одного з її лідерів, смертельної для наших ідейних позицій в ОСУЗ. Автор цих рядків захищав в ній співвласність робітництва на означені засоби продукції на базі акційних спілок і розподіл колхозів на приватну власність селян, без переходового етапу. „Переходовий етап” частинно дезорієнтував населення, бо німці висували його як претекст, творячи т. зв. громадські господарства, які по суті були колхозами. Ця праця пізніше була надрукована в Україні і тисячами примірників з успіхом поширювана. Деякі примірники збереглися в УВУ в Празі — (д-р Галамай,

д-р Рибчук і один із професорів УВУ, який писав рецензію на неї, заховали її.)

У своїх цікавих спогадах про Похідні Групи п. н. „Рейд організаторів ОУН від Попраду по Чорне море” (стор. 53) пише д-р Я. Дзиндра (Мстислав З. Чубай): „Деякі селяни мали застереження проти „трудової норми” земельної власности, купці боронили зовсім вільну ініціативу, кол. член СВУ п. К. назвав нас навіть „божевільними” за те, що ми заявили в „Постановах” проти руйнування колгоспів в час революційного зриву, мовляв, де ж ви бачили революцію без руйнування, тощо, — але в засаді всі вважали тодішню програму ОУН приємливою або „дискутабельною”. —

Це вперше відкрито по душі говорили сини одній землі з-під різних окупацій взаємно з собою; величезний ідейно-політичний і революційно-організаційний досвід учасників Похідних Груп досі ще належно і достаточо невикористаний для дальшого розгортання наших ідейно-політичних і програмових позицій. Фактично Симоненко і інші потверджують тепер правильність загальних обсервацій наших борців того часу, тих борців, які шукали за Україною, а не за доказуванням чужих теорем і фікцій про „прогресивність, хоча терором заведеного соціалістичного, колхозного ладу”...

З притиском доводиться мені підкреслити, що генеральні лінії ідейно-програмових проєкцій, ставлених автором цих рядків у „Новому суспільному ладі”, який заперечував ліберал-капіталістичний, державно-капіталістичний і всякий соціалістичний лад в Україні, а вирощував, спираючись на традиційні питоменності української соціальности і духовости, власні первні нового соціального ладу України, повністю оправдалися. Теж позиції деклятовані у справах Церкви і релігії в праці „Український націоналізм і релігія”, і генеральні лінії політичної дії в праці „За правильність генеральної лінії політики ОУН”.

Не треба нам сходити на манівці орієнтації на чужі ідеї і доктрини, на виправдання заведеного терором ладу, бо, мовляв, уже півстоліття він „держиться”, але ставити своє власне від основ, руйнуючи чуже, противне, вороже, антиукраїнське, російське по духу, по формі, по соціальній структурі і т. п.

А всім зарозумілим галицьким „п'ємонтистам” рекомендуємо прочитати спогади учасників „Похідних груп”. „ Мене засипували тисяччю запитань — пише Чубай — ставлення ОУН до питань ідеології, політики, державного будівництва, суспіль-

ного життя, зокрема ділянки шкільництва. І то кожен питає і кожен хоче мати ясну і недвозначну відповідь: що таке націоналізм, як з ідеалізмом, матеріалізмом, християнством, соціалізмом, національне і соціальне, що з волюнтаризмом, що з імперіалізмом і так без кінця. Признаюся, що я, який уже тоді трішки визнавався на ідеології, а більшою мірою в питаннях суспільно-державного будівництва, не легко знаходив відповіді... Пам'ятаю лише точно, що ті та інші наддніпрянці, з якими мені доводилося розмовляти, обстоювали традиційний український християнський ідеалізм, бо, мовляв, за це була наша княжа Русь і козацтво і тому в ці періоди й була Україна потугою — обстоювали таке саме ставлення до російського народу, яке ми зазнали від нього на протязі століть поневолення... вони були за наголошення національного, але й за видвиження основнішої соціальної програми ОУН... вони прохали якомога не нагадувати наддніпрянцям слів „колгосп" і „соціалізм". ...Я був „мокрый", коли виходив з будинку школи... „А нашим галичанам" — розказував я опісля своїм хлопцям — „видається, що лише в Галичині є націоналісти... Є ще й тут багато отих недостріляних"... „Усіх наших розмовців дуже цікавила програма ОУН і проект соціальної структури самостійної української держави". (Мстислав З. Чубай, 1952, „Рейд"...)

„Бувало, зустрічаєш — пише учасник (Омельян Ортинський „ОУН в Донбасі" — цитата за „Похідними Групами" стор. 72, Л. Шанковський) — в якомусь селі молоду дівчину, що нічим не відрізняється на вид від інших дівчат, у цьому селі. У розмові показується, що ця дівчина розуміється добре на математиці, фізиці, хемії... Вона закінчила десятирічку, але — після її закінчення працювала в колгоспі трактористкою, бо до університету дістатися не могла. В іншому випадку, в селянській дівчині ви відкривали студентку університету, медичного, або педагогічного інституту. Такі випадки траплялися на кожному кроці"...

З. Матла, математик, розказує про дочку господині однієї підпільної хати, свинарку, яка дуже цікавилася розв'язуванням завдань з вищої математики, виказуючи сама при цьому немале знання вищої математики і палко бажаючи навчитися щось нового із цієї ділянки" (там же).

Учасники Похідних Груп знайшли доступ до душі українців ОСУЗ молодих і старих, з переконаннями різних політичних нюансів. Колишні члени СБУ, кол. петлюрівські отамани, кол. члени Центральної Ради, які ще осталися в живих, члени

наймолодшої генерації, які навіть побували в комсомолі (Позичанюк), колишні в'язні большевицьких тюрем (геройський мученик теж і німецького концтабору — Степан Глід з Кіровоградщини, поет Михайло Пронченко, в'язень советських концтаборів, за ОУН замордований німцями), кол. полк. армії УНР Мусієнко підпільник ОУН згинув з німецьких рук, робітники, селяни, студенти, молодь, одеські „босяки” — горнулися під прапори ОУН. „Вас люблять в Одесі й кажуть, що ви хороші хлопці” — мусів признати українським підпільникам Одеси представник большевицького підпілля, захоплений нашими 1943 р.

Діставшися до Одеси, українські підпільники Похідних Груп були незвичайно приємно розчаровані українськістю Одеси, яка тільки зовнішньо була русифікована. „Ми — по правді — були тоді здивовані, як це в твердині русифікації — Одесі ще знаходяться свідомі українці і пояснювали собі цей факт тим, що стрічні нам українські одесити це елемент з твердого консервативного українського села, якого не зрусифікували і за попередні сотні років, а не то що за останніх 30 років...” А втім, ще, Богу, дякувати, українського пролетаріату по психіці большевики собі не виховали — такий висновок я зробив з дискусії, яку ми тоді провели на проводі на тему, чи нам орієнтуватися на міський пролетаріат... І ще один висновок ми зробили тоді в некористь „західняків”: у сприятливіших умовах національної і політичної праці на ЗУЗ... залишилося набагато більше несвідомих русофілів, руснаків, рутенців, „тутешніх”, аніж тут, на Наддніпрянщині, отих „малоросів”, яких у вінницькій та одеській області ми так і не зустрічали!” (Мстислав З. Чубай — стор. 53).

Коли Одеса розкрила свою душу, то виходило, що вона має 65% українців, яких зчаста записували на conto різних національностей, здебільша москалів, молдаван і т. п. Взагалі тоді виявився волелюбний дух української Одеси, великого портового міста, зі світлими старовинними українсько-грецько-візантійськими традиціями. Виявився дух портових робітників, взагалі її жителів, включно з гордими босьяками, які ненавиділи большевицьких і взагалі московських „фараонів” і всяких „бацилів” — тобто „енкаведовскую стерву”. Їхнім спробам інфільтрувати наше підпілля, жерпвенно допомагали протидіяти одеські „босяки”, які не раз були знаменитими українськими підпільниками. Одеса з університетом і його давніми традиціями української науки, з прекрасним оперним театром, українськи-

ми драматичними театрами, з високою національною свідомістю непоборного українського міста — такою осталася по сьогодні з відвагою страйкувати, роззброювати большевицьких старшин і вояків, знищувати большевицьких міліціонерів і енкаведистів, з протимосковськими листівками на мурах міста. Одеса і тому 25 років оправдала сподівання націоналістів із Похідних Груп.

Знайшовшися під румунською окупацією, це місто мистецтва й науки та волелюбних людей, свідомих українців, мало нелепку ситуацію, бо там було сильне большевицьке підпілля, зложене або з місцевих москалів, або скидване і сильно технічно підтримуване парашутами. Не треба забувати, що Одеса не бачила панічної втечі большевицьких армій, але була свідком запеклої оборони і регулярного відступу та завжди відновлюваного десанту маленьких груп чи то з моря чи з повітря.

Румунська окупаційна влада повністю спералася на місцевих москалях, або доставлюваних російських фашистах з НТС як своїх тут експонентах. Реалізування плянів Проводу ОУН було дуже утруднене. Терор румунської сігурани, що правда продажною, був переважкий. Для антиукраїнської акції була включена навіть румунська православна Церква і її ієрархія.

Німці знову ж протиставлялися нашій УАПЦ, а підтримували, у пляні своїх єдиногодлімських учителів, російську Автономну Православну Церкву, залежну від московського патріярха. Батюшки цієї Церкви були відвертими вислужниками Гестапо, а напевно й НКВД. У незвичайно складній ситуації треба було Похідним Групам вміти діяти, зберігаючи себе і розбудовуючи явне організоване життя та підготовляючи на дальшу мету підпілля.

Похідні Групи теж в Одещині вив'язалися з завдань блискуче, не зважаючи на жертви з румунських і німецьких рук. Завдяки свободолюбному духові населення Одеси і дружніх взаємин поміж українськими підпільниками і меншинами в друкарнях Одеси друковано в мовах вірмен і грузинів та їх оригінальними шрифтами, листівки для національних відділів творених при УПА. Теж велика частина центральних видань ОУН-УПА виготовлялася в Одесі, куди для контролі праці їздив теж керівник Головного пропагандивного осередку УПА (ГЮ УПА) Йосип Позичанюк з відповідним штабом. Там друковано теж „Чорноморський вісник”, підпільний журнал, літературу за запотребуванням Дніпропетровського Крайового про-

Провідний Член ОУН
Іван Равлик

воду, Обласного проводу Донбасу, а теж централі ОУН і УПА. Звідгам розходилися друковані підпільні інформації, бюлетені з радіовістками БіБіСі і т. п.

Ядерно рекапітулює завдання Мстислав Чубай: „Нашою метою була одеська область, точніше місто-порт Одеса над Чорним морем, де ми повинні були зорганізувати тимчасове обласне управління, а потім йти в підпілля й засновувати мережу ОУН”. (стор. 40). „2 жовтня 1941 року відбулася відправа окружних проводів. Провідник Луженко інструктував, як переходити до дальшої глибокої законспірованої важкої праці і боротьби”. „Прогулька закінчена — жартував він — починається революція”... „Для нашої області т. зв. похід на схід уже сьогодні остаточно кінчається і нам треба йти ще глибше нурка”... „Гарна прогулька — підрачував я — сотня зборів, доповідів, академій, встановлення державного апарату від Сяну по Чорне море, трьох уже загинули — а скільки ще чекає смерть... отут, де так мало лісового масиву!?” — кінчає Чубай (62).

Глибока правда, коли усвідомити, які труднощі ці фанатичні молоді борці мусли перебороти, щоб виконати своє завдання. Безперервно, на переміну сиділи біля принагідних радіоапаратів, щоб довідатися, де знаходяться німецькі війська, щоб негайно рватися вперед і продовжувати своє діло. При цьому не треба забувати про важливе завдання учасників Похідних Груп

— збирати факти мартирології української нації за двадцять років большевицького панування.

Вони бачили ті страхітливі спустошення й масові нелюдські мордування з прямого наказу Хрущова українських в'язнів по тюрмах і тисячі-тисячі трупів із розкопаних масових могил, на яких московські варвари посадили сади і парки, як нпр. у Вінниці.

Ще з більшим завзяттям рвалися вперед ці молоді герої, яким в нічому не уступали місцеві патріоти. Степан Глід, сам провідний наддніпрянський націоналіст, член ОУН, безстрашний борець, і мученик німецького концтабору за справу України, у своїх спогадах п. н. „Фрагменти життя і мук” (Лондон, 1955, Вид. СУБ, стр. 18), розказує: „Члени Похідних Груп з'явилися в Кіровоградській області рівночасно з німецькими військами. Вони „принесли зі собою в усі закутки Середньої і Східньої України підручники історії України, твори Дмитра Донцова та іншу українську націоналістичну літературу, Постанови II Великого Збору ОУН, Акт відновлення української державности, відозви і листочки, та точно опрацьовані пляни і інструкції Проводу ОУН в справі організації й праці українського націоналістичного підпілля. Вони ж були й одними з перших організаторів його. Крім цього Похідні Групи ОУН, під час переходу, скрізь по Україні організували спеціальні і принагідні мітинги й декілька величавих — з прапорами, транспарентами і кличками — маніфестацій, на яких повідомляли населення про події та зачитували проголошений Акт відновлення української самостійної соборної держави. Здається, що остання така відкрита й масова маніфестація на осередніх землях України відбулася в містечку Вовкове на Кіровоградщині, в ній брали участь українці майже з усього району.

Після того вже не було можливости відкрито вести підготовчу революційно-визвольну роботу серед населення, бо німці посилили безоглядний терор проти українського населення, а тому всі члени Похідних груп і інші провідні члени ОУН змушені були піти в підпілля і звідти продовжувати свою роботу” — стверджує цей жертвенний член ОУН, який видержав усі тортури німецьких катів у концтаборах, не заламався, але гідно і мужньо захищав перед займанцями честь націоналіста і українця.

Він гарно пише про свого зверхника, заст. провідника області, який — теж наддніпрянець — „Олесь”, був „професором філософії, а який тільки що перед війною повернувся з десяти-

річного заслання з соловецьких концтаборів, за участь у СВУ, і тепер знову, з повним завзяттям включився в національно-визвольну боротьбу свого народу — вже в рядах ОУН”, ставши пропагандивним референтом. Провідником області був Маріян Мартин, львов'янин, згинув в боях УПА 1943 р.

„Моя старенька батьківська хата — пише Степан Глід — сам вчитель за званням — перетворилася в Обласний штаб ОУН в Кіровоградщині, а клуня — місцем зустрічі і відпочинку зв'язкових і різних перехідних груп. Там же в селі, по різних кривках і сховках — у землі і будівлях, зберігалися друкарські машинки, штампи і печатки, різні блянки на документи, архіви, різна література і летючки, зброя і великий синьоожовтий прапор із золотим тризубом, який чекав на свій час і призначення. „Таких схованок”, каже Глід, було в селі багато”. У самому Кіровограді лютувало Гестапо, отже центр дії мусів перенестися на села.

Степан Глід відмічає, що окружні і районні проводи ОУН складалися переважно з місцевих українців, а Обласний з місцевих і учасників Похідних груп.

Зчасом всю організаційну роботу перебрали місцеві члени ОУН, бо прибулим з ЗУЗ було незвичайно трудно орієнтуватися у місцевих відносинах, які були вчас війни особливо важкі і запрозливі. Цю запрозу творили ворожі агенти, які зразу ж пізнавши „західняка”, (себто „бандерівця”, як казали), самі ліквідували або передавали в руки Гестапо. На половному зв'язковому пункті всіми зв'язковими і перехідними групами піклувалися дружина і старенька мати Степана Гліда (стор. 21). Дійсно підні подиву українські жінки, що життям своїм кожночасно ризикували!

Очевидно, нас завело б задалеко продовжувати ілюстрацію виконання загальних напрямних, політичних і інших вказівок Проводу ОУН Похідними Групами. Нашою метою було тільки на декількох наявних фактах, діях ОУН у формі Похідних Груп, ентузіастично прийнятих в ОСУЗ, показати явну величезну роботу і революційно-визвольну боротьбу, що, згідно з нашими вказівками, розгорталася почала на ОСУЗ, за ініціативою і активно-керівною співучастю наддніпрянських революціонерів з їх величезною бравурою, шириною погляду, діапазоном задумів і дії, які перевищували систематику, докладність, акуратність західних революціонерів, вказуючи на глобальність української проблеми.

Цей грандіозний перспективізм кадру з ОСУЗ сприйняли

бійці з ЗУЗ, вбгавши його в рамці твердого революційно-організаційного досвіду і систематичного прагматизму, який в той час вимагав найперше розбудови, закріплення, закорінення не тільки ідеї, але організації як фактору, щоб пляново могли вдарити болоче водночас обох окупантів. Незвичайно скоро знайшли порозуміння оба типи, чи радше оба темпераменти революціонерів з ЗУЗ і ОСУЗ, зрісшиися в одне.

Дуже характерно, що важко доводилося навіть кол. білоруським офіцерам в Одесі, які — морально розложені різними сподіваннями на відновлення єдиної невідлимої їхнього кольору, врешті опинилися на службі сігуранци в Одесі проти українського підпілля (їх називали одеські „босяки”, великі адоратори відважних націоналістів, „генерал-губернаторами”) — розрізнити „галіційських уніятів” від наддніпрянців.

Проф. Л. Шанковський у своїх „Похідних Групах”, найповнішому досі творі на цю тему, наводить цікаву розмову своєю з М. Річкою: „Підпільники спіймали такого „героя”-донощика румунів, кол. царського підполковника — Л А цей: „Це оті сволочі циганські напутали мене на це скверне діло. Помилуйте, я вам все розкажу, що знаю”... Підпільники помилували за умовою, що буде давати за „водку” правдиві інформації про дії сігуранци на протиукраїнському відтинку... Офіцер погодився... І робив... Хвалив підпільників, що вони „славні хлопці” і „хороші люди”, як „вообще українці”, якими він командовав ще за часів І. світової війни. „Все було б добре, казав цей офіцер, як би не те, що ваше „командованіє” єсть в Галіції, а галічане — єто уніяти і вообще вредние люди”... Хлопці підсміхалися, радіючи, що офіцер не може навіть пізнати, що говорить з цими „галіційськими уніятами” — так добре замаскованими під одеситів” (стр. 266).

Чудесні „хлопці” були ці бійці Похідних Груп. Хай нам закинуть, що наші пляни в напрямних на випадок війни в тому, а не в іншому варіанті, у вузчому, а не ширшому, були виконувані і виконані. Але кожен, хто об’єктивно писатиме історію того часу, ствердить, що наш альтернативний плян, який ми з’ясували теж у рамках Генеральних Напрямних, був реальний, доцільний, перспективний, безкомпромісовий і здійснюваний по думці степенування революційних і повстанських акцій, що розгорнулися згодом у грандіозну масову повстанську дію УПА 1943—1948 рр.

Наш плян виправдався політично на довшу мету і хоч

ми не досягли нашої мети досі, але боротьба триває і ми не були гарматним м'ясом в рамках армії окупантів.

Це правда, що не всі постанови II. Великого Збору були безспірні. Корективи, які внесли націоналісти з ОСУЗ, допомогли до сформулювання спільних позицій, і не в аспекті відхилення в бік соціалізму, а якраз навпаки. Гарячі дискусії, про які пише не один із учасників Похідних Груп, сприяли кристалізації спільних поглядів. Ми розумілися, бо ж ми прийшли до своїх!

Не відповідає правді легенда про критичне наставлення наддніпрянських націоналістів до гасла *наддніпрянця* — творця модерного націоналістичного руху М. Міхновського „Україна для українців”. Тому найбільш шкідливою демагогією є інсинуювати, що „західняки” принесли вузьке, шовіністичне, нацистське розуміння націоналізму! Ще Муссоліні і Гітлер самі не знали, що з них буде, як наш М. Міхновський висунув у цілій ширині величну систему націоналізму в теорії і практиці з гаслом „Україна для українців”, гаслом вічно живим, справедливим, незмінним!

Іншими словами — у зовнішньо-політичному відношенні суверенітет української нації, український народ господарем на своїй землі!

Чия ж держава є Італія, Франція, Британія, Німеччина?! Не італійського, французького, британського народу? Тут йдеться не про одиниці іншої національності, не про меншості, які живуть на даній території, не про *одиниці-людей*, а про правну особу — націю як спільноту!

І — очевидно — „Україна для українців” у тому розумінні, бо в протилежному випадку буде „Україна для міжнародного базару”. Тому зовсім не треба відпекуватися гасла „Україна для українців”, бо воно зовсім не заперечує рівних прав для лояльних громадян України — не-українців. Навпаки, Україна може гарантувати тим громадянам автономію, рідну школу, їх посольські представництва і усі права національних „ентиті” на українській землі в рамках української держави, якщо вони не будуть вороже наставлені до спільної держави.

Я зовсім не цураюся того, що, як голова УДП 1941 р., стояв і стою досі за те гасло, не як виключне гасло, елімінуюче лояльних громадян іншої національної приналежності в Україні, але як визначення *суверена* української землі. Є ним українська нація, чи є ним міжнародня мафія? Є ним українська нація, чи є ним російська, або жидівська меншість? Я повністю

підтримую, більше — вважаю за мою позицію — з'ясування відношення Державного Уряду до промадян України усіх —, без різниці, яке подали в своїх пастирських листах — липень 1941 року оба наші Владики Митрополит Андрей і Митрополит Полікарп. Ця їх християнська позиція була тоді й є надалі моєю.

Так, я є ворогом москалів, а не тільки їх імперіялізму, бо вважаю, що хтось мусить бути носієм того імперіялізму!? Але знову зазначаю — я є ворогом москалів не тому, що вони москалі, але тому, що вони окупанти України. Я є так довго ворогом москалів, як довго вони є ворогами українського народу, як довго є займанцями наших земель. Як довго москаль є нашим ворогом, так довго я є його ворогом!

Я є захисником ще одного гасла: „Українці для України”. Це означає: я є за те, щоб українці з усіх ланок життя і творчості, учені і письменники, політики і адміністратори, робітники і технократи, священики і єпископи, генерали і солдати, винахідники і мистці, служили не москалям, але Україні! Я є за те, щоб Каліца, Гоголь, Тарзіс, Синявський, Прокопович, Яворський, Безбородько, Кисіль, Вишневецький, Богомолець, свої сили віддавали закріпленню української, а не ворожої потенції! Щоб службою Україні служили універсальній культурі людства, його поступові, але не через призму і не як вклад нашого ворога в світову культуру і цивілізацію, але як український вклад!

Шевченко службою Україні служив теж всьому благородному людству! Українця Гоголя зробили русским, бо службу великому поступові людської культури, він своєю творчістю виконав, не під прапорами України!

Я є за те, щоб українські винахідники, генії пера, пензля, думки, давали вклад зовсім не „ексклюзивний”, не „шовіністичний”, не „загумінковий”, але з *печаттю* українського *генія*, не захованого за російською мовою, як у Гоголя, не за советською номенклатурою, як в Каліці, не за антирежимним, як у Перовської, Желябова, геніяльного Кибальчича, але власне протиросійським героїзмом, словом: за вклад українського генія і українського героя в світову скарбницю думки, мистецтва, етичних вартостей з виразним підкресленням української генези того вкладу!

Москалі можуть красти наших геніїв — Гоголів, а кожна наша спроба назвати справу поіменно, викликає навіть серед самих деяких українців закид „шовінізму”, „загумінковости”

і т. п. Як можна уярмленому народові закидати шовінізм, а не уярмлюючому!?

А втім, що українцям з того, що 2/3 Св'ятішого Синоду за Петра I творили українці і цивілізували та культивували дику Московію?!

Тому ж обстоюю оба гасла: „Україна для українців” і „Українці для України”. І водночас — повторюю — я за те, щоб національні меншини в Україні мали якнайширші права культурні і політичні, якщо вони будуть лояльні до самого факту української держави, не порушуватимуть її інтегритету, не підриватимуть її зсередини, не будуть п'ятими колонами чужої сили!

У рамках респектування суверенітету української нації рівні права усім громадянам України даються без різниці раси, релігії, мови, національності.

„Україна для українців” означає, щоб вже раз назавжди покінчити з пануванням неукраїнської меншости на українській землі над українською більшістю! І єдино у тому є глупд цього гасла, яке несли теж Похідні Групи.

Співгосподарями на українській землі будуть усі лояльні до нашої держави меншості з пошануванням усіх їх прав, але вже раз врешті після сотень літ неволі українська нація хоче бути господарем на своїй землі, як правний суб'єкт, як правна спільнота, а не лише як механічна збірнота різних індивідів!

А втім, глибока моральна християнська основа української правовості, яка вже за Ярослава Мудрого у „Руській Правді” не знала ні кари смерті ані фізичної кари на громадян української землі, не терпітиме, будь-якої дискримінації чи категорії громадян другої класи.

Похідні Групи, справивши деякі формулювання наших гасел за вказівками членів ОУН з ОСУЗ, спільним зусиллям зразу прихилили меншини в Україні на український бік в активній дії, а навіть деяку, невеличку, частину російського автохтонного робітничого населення, яке відмежувалося від імперіялістичних практик, зокрема в Донбасі і прихильно поставилося до нашої антибольшевицької і протимперіялістичної боротьби.

Мстислав З. Чубай (стор. 48) радіє у своїх з незвичайним ентузіазмом писаних коротких спогадах в розділі п. н. „Болгари і греки за Самостійну Україну”! Він пише: „У м. Благоево... болгари прийняли нас щиро-сердечно, можна сказати, так же, як свої українці. Вони — зрештою — не почували себе тут

будь-якими чужинцями: навпаки, раділи на думку, що Україна буде самостійна (а основне, що не буде вже колгоспів) і проголосили на зборах самостійність України, передаючи нам як і всі — до речі — українські села, заяву підпорядкування Тимчасовому Державному Правлінню України. Вгощали нас теж за усіми приписами української гостинності...”

І продовжує: „З українцями втекли з м. Одеси болгари й греки (вірніше з-під Одеси, із Свердлова та Буялика чи Адзалика). Теж ці болгари і греки — дуже симпатичні люди: вони теж радіють нашою заявою, що в самостійній Україні житимуть спокійно і заможньо, а головне без колгоспів”... І додає ще автор таке: „Словацькі вояки вели себе в Україні достойно”...

І даліше: „У с. Павлівці не було крадіжок-грабунків, бо в румунській частині знаходилося багато — українців (з української Буковини, Басарабії, Молдавії). Вони й не дозволяли справжнім румунам робити кривду братам-селянам Наддніпрянщини. Ми... наслухалися чимало розповідей тих українців про нужденне життя українців у Румунії та їхню неохоту воювати по німецькому боці...”

По одній лінії, підтримка і активна, ініціативна співучасть в проголошенні відновлення української державності львівлянами до України меншинами, а з іншого боку, їх активна участь у спільній боротьбі з нами проти москалів і німців, згідно з нашими Генеральними Напрямами, з'ясованими мною в попередніх розділах.

Проф. Шанковський, який зібрав найширшу досі документацію про нашу дію того часу, пише таке: „Болгари в Благоєвському районі вітали проголошення української держави і впродовж цілого часу окупації співпрацювали рівнож коректно, при чому одеські вірмени віддали деякі послуги підпіллю для організації одеських підпільних друкарень і доставки потрібних пружинських і вірменських шрифтів для друку листівок. Одеські поляки були властиво українцями і підпільна сітка в Одесі мала декількох підпільників, що були польського походження, але польської мови навіть не знали. Також дуже зукраїнізовані були одеські молдавани, хоча серед них переважали большевицькі настрої. Під час румунської окупації молдавани не бажали, щоб їх утотожнювати з румунами... Акція румунізації одеського молдаванського населення мала дуже малий успіх... Велику більшість одеських „фолькерумунів” ста-

новили одеські росіяни, які з цієї нової національної приналежності старалися отримувати особисті користі"... (стр. 253).

Коли прийшла у т. зв. Трансністрію — тобто українську територію поміж Південним Бугом і Дністром — румунська адміністрація, на основі договору Німеччини з Румунією з 19 серпня 1941 р., на цих теренах уже діяли учасники Похідних Груп. Румунська адміністрація — слідом за німецькими практиками — ставила теж на білогвардійців, до часу, коли зорієнтувалася у безвиглядності війни на Сході, якщо по стороні оєї не будуть Україна й інші уярвлені нації.

Під час одного переслуховання арештованих підпільників румуни запропонували переговори з Головною Командою УПА. Звільнені націоналісти передали в серпні 1943 р. це Головному Командуванню УПА і у січні 1944 р. в Кишиневі відбулися переговори поміж делегацією УПА, у складі: о. д-р. І. Гриньох, проф. Л. Шанковський, сотник Н., представник ГК УПА, представник одеського підпілля — ОУН, і представники румунського уряду і ГК румунської армії. Румунська делегація уважала ГК УПА суверенною владою України.

Коли несподівано у висліді майже перфектних мілітарних договорень, румунська делегація, заявляючи позитивне відношення до справи української державности і обіцюючи державну авдієнцію в маршала Антонеску, голови держави, з відносною його заявою в цій справі, поставила вимогу до делегації УПА підписати декларацію про зречення північної Буковини і Басарабії, а зі свого боку обіцюючи підписати заяву про зречення претенсій до Одеси і Трансністрії, українська делегація відкинула ці пропозиції.

Румунська делегація обіцювала теж пряму інтервенцію Антонеску в Гітлера у справі зміни політики щодо України, повідомляючи його про договір з УПА! У висліді безрезультатних у засадничих справах переговорів прийшли все ж деякі фактичні зміни у користь українства в „Трансністрії“, але вони проводилися дуже пиняво, бо місцевий москвофільський апарат сидів твердо, а крім цього — вже було запізно.

Раніше переведені переговори УПА з ГК мадярської армії та мадярським урядом мали практичний успіх, бо мадяри не ставили ніяких політичних передумов, неприємливих для української сторони. Тим часом співпраця з іншими воюючими проти Росії військами почала налаштовуватися теж на антинімецькій базі. Період боїв за Днітропетровськ перебули учасники Похідних Груп серед італійців, довідавшись, що німці трактують їх

погано... З'ясовуючи справжні наміри Гітлера, ми заціснили зв'язки з італійцями. Зв'язки, які нам вдалося, пише З. Матла, налагодити з старшинами італійцями, ми використали пізніше ще краще. Деякі з них пішли з нами на дуже тісну співпрацю проти німців... (15 стор.).

В засягу дій італійської армії була встановлена адміністрація і міліція складена з українців. Італійські високі старшини прямо бомбардували Рим, вимогами довести до зміни німецької політики на Україні, щоб здобути такого завзятого і хороброго союзника проти Москви як українці. — Даремно! Німецька армія передавала на ОСУЗ здебільша навіть льокальні управління москалям!

Проф. Л. Шанковський — на основі своїх студій того часу — робить такі ствердження: „Було б помилковим думати, що підтримка місцевого населення для підпілля обмежувалася тільки до перепримування підпілляників по хатах і до піклування ними, як „рідними дітьми”. Місцеве населення досить масово поповнило ряди підпілля, не виключаючи неукраїнців, що замешкували південну Україну: „Татари, пружини, греки, а навіть росіяни ставали в ряди українських самостійників”... „Кличі, які ширили українські самостійники, доходили до свідомости тих чужинців і вони переконувалися, що їм буде краще жити в самостійній Україні, як у советському раю чи гітлерівській новій Європі. Вони передруковували наші листівки й літературу на свою мову і поширювали її поміж своїми земляками. Німці їх теж арештовували і жорстоко карали”... (стор. 166).

Очевидно, можуть бути і серед росіян елементи, які стануть, хай у невеличкій кількості, по стороні української рації, і їм шансу ми даємо й давали. Ми знаємо українізованого Михайла Волобуєва, Хведора Вовка, чи Марка Вовчка, а й з-поміж жидів — О. Курило, Гермайзе, — або з німців Бургардт-Клен чи Георг Лейбрандт. Ми радо оточимо українською державною опікою тих росіян, які, народжені в Україні, будуть її льояльними промадянами. Вони будуть мати рівні права з українцями і можливість плекати власну культуру, але при умові активної підтримки нашої держави.

Москалів, що будуть в Україні п'ятими колонами російського імперіалізму і уважатимуть своїм політичним центром Москву чи Петроград, трактуватимемо як ворогів України за всяких умов — воєнних, революційних чи мирних. Ворогами України уважатимемо теж тих москалів, які прагнути будуть якої-будь „єдності” України з Росією, федерації, конфедерації,

унії, Об'єднаних Держав Східньої Європи, Союзу Євразійських Народів, Союзу Слов'янських Народів, і т. п. вуальованих форм імперії. Натомість тих москалів, які відкрито й головно в дії, а не лише базиканням, стануть за російську державу лише в її етнографічній території, а власне декларативно і дієво стоятимуть за розвал імперії всяких кольорів, — тих москалів не уважаємо нашими ворогами.

Ми вважаємо доцільним пригадувати і розбуджувати серед новгородців, тверців, псковців, рязанців, й інших — відосередні антимосковські тенденції, пригадуючи їм московський історичний геноцид. Можливо, що „антимосковський” (мутатіс мутандіс „антипруський”) тренд зможе бути викликаний, щоб розслабляти з середини російських агресорів. Це — зрештою — є комплекс тактичного порядку і — можливо — лише політичної диверсії, бо ймовірно усе це вже призабулося і с задурманення „величчю” і „ростом” імперії. Але все, що лише може послабити ворожий фронт, треба враховувати! Наші Похідні Групи виявилися на висоті завдань також і своєю політичною інтуїцією.

Треба зокрема відмітити, що нашими союзниками в той час у боротьбі проти русифікації, підтримуваної німецькими окупантами, були кримські татари, які не укривали своєї ворожнечі до москалів і на кожному кроці проти них боролися.

Татари сподівалися підтримки німців щодо обіцяної їм „Татарської держави” в Криму, створивши і 15-тисячний легіон. Коли ж німці не укривали того, що весь Крим з Таврією прагнуть прилучити прямо до Райху, татари зовсім розчарувалися, тим більше, що вони мали б залишити Крим, як узгалі усі німці!

Коли ж татарсько-німецька співпраця зовсім охолола, скріпилася українсько-татарська. Наші підпільники почали роз'яснювати наші цілі і взаємовідношення до кримських татар: „У всіх моїх розмовах — лише пор. І. А. Моряк, Спомини з Криму, — (за „Похідними Групами ОУН” Лев Шанковський (стор. 188) — тоді з татарами, я не стрінув ні одного, який заперечував би залежність Криму від України під господарським, і політичним оглядом, і всі вони признавали, що в самостійній Україні будуть забезпечені їхні інтереси...” В Криму була сильна большевицька партизанка під командуванням жорстокого генерала Мокроусова, підтримувана парашутним постачанням і морськими десантами, рекрутована з залишків советських армій і севастопільської залози, які вирвалися з німецького оточення.

Від неї доводилося терпіти знущання не тільки татарам, але і іншим мешканцям Криму. Після війни Сталін виконав геноцид на татарському населенню, винищивши величезну його частину, а решту виселив з Криму в Сибір. Українська держава відкриває Крим для повороту кримських татар з заслань. Для України справа свободного розвитку татарського населення є важлива з погляду дружніх взаємин з ісламськими народами, як теж з позицій гуманності і справедливості та респектування прав до волі татарського народу.

Під час німецької окупації Криму знаходилися там численні табори полонених і добровольчі відділи різних національностей, в тому кавказців і козаків, як теж мішані відділи. Серед них були теж українці. Підпільники наві'язали контакти з цими відділами і здобули там своїх прихильників. Разом з ними потрапили підпільники і на Кубань, куди теж з Донбасу дісталися організовані націоналісти (Зенон Ломацький, „Тимко” і інші). В. К. Барка, д-р Голубінка, Іван Дубас, які побували на Кубанщині, не дали досі матеріялів до історії нашої боротьби того часу на цій українській землі.

Проф. Армстронг пише у своєму творі „Юкрейнієн нешеналізм” (стр. 276), що німці проводили на Кубані виразну русофільську політику (хоча український елемент був незвичайно сильний) — встановивши, напр. керівником відділу цензури військової комендатури в Краснодарі запеклого русофіла — балтицького німця. Усі часописи на Кубані з наказу німців з'являлися російською мовою... Донецькі підпільники проникали теж у Таганріжчину. — „Я бачив — пише проф. Армстронг — (стр. 276) — листівку до населення Кубані, видану ОУН під керівництвом Ст. Бандери, яка починалася: „Кубанські потомки запорізьких козаків”... „Кубань — продовжує проф. Армстронг — має широкий етнічний український компонент”.

Треба відмітити, що проф. Армстронг зібрав досить багато цікавого матеріялу і щодо Похідних Груп ОУН і проголошування відновлення державности, хоча зчаста виступає в нього матеріял про ОУНМ, мабуть, не з його вини зашироко і непропорційно до ваги і значення ним обговорюваний, але прямо тому, що відповідальні політики ОУН не доклали зусиль, щоб брати участь в інтерв'ю з прунту об'єктивним американським істориком, а в часі його відвідин з-перед 15 років Європи замало інформували його, недоцінюючи значення такої документації, яку презентує першої якості американський істо-

рик, без жодної „непередрішенської” настанови, лише як справжній науковець, який шукає правди.

Ще не є пізно, щоб у третьому виданні його твору джерельною документацією допомогти доповнити і скорегувати те, що треба!

Великий шлях пройшли учасники Похідних Груп ОУН. Вони виконували не тільки напрямні, визначені перед 22 червня 1941 р., але і не менше нові — після 30 червня 1941 р. — достосовані до нових умов. І ті нові напрямні з такою самою революційною еластичністю і бравурою переводили в життя, як ті, що вивчали їх упродовж місяців раніше. Ніхто ніколи не забуде цього одушевлення, з яким приймало їх усе населення на ОСУЗ.

Ми винні ще дань віддати анонімним українським чорноморським рибалкам біля Перекопу. Наші підпільники перебували якийсь час між українськими рибалками, де зустріли сердечне прийняття. „Населення ставилося до нас як до рідних”...

Кінчаю цей фрагментарний нарис про героїв Похідних Груп їхнім описом зустрічі західньо-українських революціонерів з Чорним морем. Я пережив подібне, коли з Царгороду перед десяти роками під'їхав у поближжя нашого, Чорного моря.

„У моїй уяві залишився назавжди цей чудовий образ першої нашої зустрічі з морем, нашим морем. Всі ми відчули, що десь у глибині душі здійснилася наша молодеча мрія. Мрія, виплекана тим усім, що замолоду карбувало нашу національну свідомість і любов до українського моря... Наш рій приніс привіт Чорному морю і склав його від борців української революції і привіт від західньо-українських земель... Ми стояли над самим берегом моря в одній лаві. Засмалені сонцем і степовим вітром. Друг Іван Осадчук скупими фразами передавав привіт...” (Пор. І. А. Моряк, *Спомини з Криму*, стр. 7, за „Похідні Групи ОУН”, Л. Шанковський, стр. 177).

Іван Осадчук, незламний борець, арештований на вулиці в Евпаторії, у грудні 1941 р., був відвезений Гестапом до Львова і розстріляний в тюрмі при вул. Лонцького. Перша переважка втрата зустріла з рук Гестапо симферопільську групу ОУН.

І саме про це львівське Гестапо, яке розстріляло нпр. 27 листопада 1942 р. сто українців у відплату за вбитого одного гестапівця („Роки”. стр. 383), у тому і інж. Андрія П'ясецького, як у грудні 1941 р. Івана Осадчука, пише Кость Паньківський, що з СД в нього були найкращі взаємини, бо СД виявляло „людське зрозуміння і прихильність”! „Сто замордованих тіль-

ки одного дня”, про що теж реферує Паньківський, жаліючи зокрема сл. п. інж. А. П’ясецького. „У липні 1941 р., коли українці переймали управу лісів, одним з найактивніших був саме він. Ярослав Стецько, складаючи своє правління, назначив його керівником ресорту лісів. Він таки знав лісові справи. Політично зараховував себе членом ФНС. Повний ідей, ініціативи і працездатности, при тому впертий у своїх задумах і завзятий... (детто). „Людське зрозуміння і прихильність” єднало Паньківського з СД!

А „поруч усіх ... труднощів була ще й ОУН. Це організація, з якою ніколи не було легко жити українському легальному світові... Тому вона була важкою проблемою нашого національного життя за польської і за німецької окупації...” (стор. 133, детто). Куди може докопитися невірничча душа?! З СД усе прекрасно. „Вони допомагали нам багато і в справах долі поодиноких людей і при розв’язці дрібніших наших проблем”... (стр. 91). Словом, співпраця була знаменита з... СД! Натомість співпраця з членами ОУН „не була приємна” (стр. 149 і далші). „Я вказував, чому бунтарство проти німців... не дає ніякої користі нашій національній справі, а тільки велику шкоду”... „Бандерівці... проводили між робітниками в райху вже в 1942 р. акцію саботажів і дезерції”...

Націоналісти для Паньківського — були менш-більш більшовики, тоталітаристи, терористи, а Гестапо — борони, Боже, „людяні”, „приязні”, „привітні”... І нагло ми вже не тоталітаристи, бо це потрібне інколи Паньківському і він пише (стр. 144): „Провідництво в організації було тільки на словах, фактично внутрі панував хаос”... отже як? — диктатура, монархатизм, чи повна ліберальна демократія французького типу?! Не додумав до кінця...

Чи відважився б чесний французький коляборант оправдувати Гестапо і німців за злочини в його країні? Але наш противник Паньківський інакше, цитує Франка про „січене м’ясо з українців і поляків після перемоги” і твердить, що за геноцид німецький в Україні винувата ОУН!

Він пише: „... коли говорю про німецьку жорстокість і знущання, то завжди дивлюся також і на те, наскільки українські люди викликували їх самі своєю бездумною поведінкою, непотрібно провокуючи німців”... (стр. 6 — детто).

А резистанс де Голя, чи не був причиною німецьких відплат у Франції і чи не ліпше було слухати Ляваля і помагати німцям закріпити панування німців у Франції?! Ах, на-

скільки ліпше було мовчати, коли поривані з наших сіл і міст, гонені собаками, биті шпіцрутами, публічно розстрілювані українці ЗУЗ і передусім ОСУЗ, у товарових поїздах серед голоду і холоду з написами „Ост” були пнані на рабські роботи в райху, коли голодовою смертю морені наші полонені сотнями тисяч гинули?! Тринадцятилітніх дітей з України я бачив перед моїм бункром у кацеті, як тягнули вози, навантажені каменюками і *їли дослівно траву?!* Їм ніччо я викидав свій кусень хліба, бо не міг дивитися на ці дантейські сцени! Я бачив в Саксенгаузен тридцять кілька наших братів з ОСУЗ повішених тільки за те, що шрипадково в їх фабриці стверджено тоншу сталеву бляху на передній частині німецьких шоломів! Але, досить про це. Це тільки ілюстрація до чергового з'ясування! Так, дух спротиву, дух гордості нації, дух боротьби розбуржали ми — учасники Похідних Груп ОУН. Такий самий дух панував теж у наших братів на ОСУЗ. Ми станули в їх захист власне навіть коштом того, що могли погіршитися умови в ЗУЗ, бо Кайном є такий брат, який прагне собі кращого життя, як братові! Хай роллю Кайнів сповняють заїлі вороги націоналістів українських — приятелі Гестапо і нацистів. Не ми, борці за честь і славу нації, і не за німецьку харчеву картку.

Спочатку якусь кількість учасників Похідних Груп ОУН німці завертали в Галичину, потім ув'язнювали на місцях і деяких розстрілювали, сподіваючись залакати і міражем кращих умов в Галичині приборкати всеукраїнський рух спротиву і наступу. Коли це не вдавалося, почали безоглядний терор найперше по відношенню до Похідних Груп ОУН. Очевидно, цим їх не стримали.

Передбачаючи таку ситуацію, напередодні мого арештування у липні 1941 р. у Львові ми дали відповідні превентивні інструкції, про які на іншому місці буде детально сказано. Зустрівшись нелегально з М. Лебедем у Кракові, ми підтвердили напрямні дальшої дії, що знайшло свій вислів у постановках І. Конференції ОУН у вересні 1941 р.: „а) перебрати адміністрацію на низах у свої руки та продовжувати започатковану українським урядом роботу; б) перекинути якнайбільше провідних одиниць за Збруч на цілість земель України, щоб продовжувати працю, що її започаткував український уряд на Західних Землях — розподіл колгоспів і радгоспів, ховання майна перед грабежами і безпека українського населення перед сподіваним голодом; захоплення друкарень і випуск преси, широка пропаганда ідеї і гасел визвольної боротьби, протиросійська і

протинімецька пропаганда, проголошення акту відбудови української держави в містах і селах та маніфестації народу (Акт останнього проголошення відбувся в місті Василькові — 30 км від Києва); в) боротьба з голодом (німці стягали рештки врятованого збіжжя...); г) освідомно-роз'яснювальна акція проти масових вивозів на роботи до Німеччини, а в дальшому організація пасивного спротиву (втеча в часі т. зв. „лапанок”); д) акція проти надмірного стягання контингентів і пропаганда за вмілим приховуванням майна; е) пропагандивно-роз'яснювальна підготовка до активної боротьби з німецьким окупантом, розкриття німецьких плянів поневолення і колонізації України. Одночасно така ж акція проти нових намагань большевизації українських теренів, що її проводили насилані Москвою агенти та партизанські диверсійні прупи; е) збір та магазинування зброї, ж) вишкіл нових провідних кадрів з підбольшевицької окупації для визвольної боротьби та щораз даліше і глибше охоплення теренів; з) поширити наші пропрамові і політичні постанови та методику і тактику боротьби у зв'язку з охопленням цілості українського терену і народу та з його політичними, національними і соціальними надбаннями, щоб у народі, який був розділений окупаційними кордонами, довести до пропрамового погодження політики і тактики, думки й чину”. („УПА” — Микола Лебедь, стр. 17).

У той же приблизно час починали Похідні Групи ОУН, згідно даних їм дальших вказівок, після 30 червня 1941 р., переходити до творення підпільної організації. На нараді Проводу Південних Земель України поставлено перед підпільною мережею такі завдання: а) створити міцну підпільну організацію, яка б показала широким українським народнім масам свою силу, авторитет, ідейність і здобула довір'я цих мас; б) провести широку роз'яснювальну роботу серед українських народніх мас з метою вирвання їх з-під впливу большевизму. Оця робота повинна мати політично-пропагандивний і громадсько-суспільний характер і бути зверненою одночасно проти московсько-большевицького і німецького імперіялізмів; в) організувати акції оборонного характеру, які матимуть на меті захист широких народніх мас перед терором, або визиском окупанта. Шляхом таких оборонних акцій включати якнайширші народні маси у безпосередню протиокупантську боротьбу”... (Із записки проф. Л. Шанковського, зробленої в Кишиневі 1944 р.).

Арештування Провідника ОУН і Голови Українського Державного Правління зразу блискавкою усвідомили народ і зо-

крема актив, що другий фронт скорше наблизився, як можна було сподіватися.

Коли йшла зусильна перестановка на підпільні рейки, вже радикально почала діяти німецька машина. І так 16-го вересня 1941 р. шеф „Оберкомандо дер Вермахт“, маршал Кайтель, видав основний наказ у справі поборювання партизанки. Він доповнив його наказом з 1-го жовтня 1941 р., адресованим до командувача „групи Південний Схід“ у сенсі варварського німецького стилю ведення війни „сто за одного“: „Напади на членів збройних сил в окупованих територіях останніми часами дають підставу вказати військовим командирам на доцільність мати завжди в розпорядженні якесь число закладників, а саме: 1) націоналістів . . . Важливо, щоб серед них були добре відомі провідні особи, або члени їх родин. Їх прізвища треба подати публічно до відома. У разі нападу треба розстрілювати закладників, які належать до тієї самої групи, що противник. Доручаю відповідно повчити нижчих командирів”...*)

Цей наказ польового маршала Кайтля повністю гармонізує з дорученнями Гестапо того часу.

У жовтні 1941 р. подавала німецька поліція (ІМТ—102—Р — із звідомлення про становище „Айнзацгруппен-СД“ з 1—30 жовтня 1941 **) до Берліну про наші Похідні Групи таке: „най-сильніше угруповання, яке змагає за самостійну Україну, є незмінно прупа Бандери (ОУН), якої прихильники є незвичайно активні і яких фанатизм має своє джерело частинно в особистих, а частинно в національних почуваннях. Прихильники Бандери були охоплені на початку походу у Львові і Сяноку в малі прупи і отримали короткий вишкіл. Вони були при цьому забезпечені грошми і пропагандивним матеріялом. Під претекстом виконування завдань порядкових . . . роблять політичну роботу”... У висліді того роду звідомлень з місць, централа видає 25 листопада 1941 р. такий наказ:

„Айнзацкоммандо дер Зіхергайтсполіцай унд дес СД Ц/5, — Кдо—Тгб. Нр. 12432/41”, О. У., 25 листопада 1941, — „Einsatzkommando der Sicherheitspolizei und des SD c/5—Kdo—TGB N. 12432/41”.

Станицям в Києві, Дніпропетровському, Рівному, Микола-

*) W. R. Harris: „Tyranny on trial—the evidence at Nuremberg,” 1954, p. 184.

**) ІМТ—102—R — aus dem Lagebericht der SD-Einsatzgruppen vom 1—30 October 1941.

єві, Житомирі, Вінниці. — Відноситься: ОУН (Бандера - Бе-
вегунг).

Стверджено безспірно, що Бандера-Бевегунг приготував повстання в Райхскомісаріяті з остаточною ціллю, створити незалежну Україну. Усі функціонари Бандера-Бевегунг мусять бути негайно ув'язнені і після детального переслухання мусять бути зліквідовані як п'юндривники. Протоколи переслухання негайно переслати до Айнзацкомандо Ц/5. Це письмо після ознайомлення керівниками команд знищити!

(підпис нечіткий) СС-Оберштурмбанніфюрер."

Таких документів є сотні в архівах у Кобленці і Вашингтоні. На жаль, наші історики не інтересуються цією великою боротьбою, яку вела наша нація, і не публікують документації, яка незвичайно допомогла б у нашій протиакції проти оплюгавлювачів нашої нації, як „погромщика” жидів і здогаданого приятеля німців.

Микола Лебедь у своїй книжці „УПА” (стор. 38) наводить зразок листівки, поширюваної Командою СС-ів проти ОУН: „Геть з ОУН . . . німці остерігали вас перед тими безсумлінними елементами, а тепер тому, що багато з вас помагало бунтарям та бандитам в ганебних чинах, мусить промовити зброя. Ви самі винуваті в цьому... (Чи не повторення слів Паньківського? — прим. Я. Ст.). Смерть зрадникам, смерть ОУН”... Слідує підпис: „Уповноважений Райхсфюрера для поборювання банд, фон дем Бах, СС-обергруппенфюрер і генерал поліції.” Цей німецький кат зовсім не був суджений німецькими судами за ці масові мордування українців і знаходиться на волі!

Проф. Армстронг у своїй книзі „Юкрейніен нешенелізм” (стр. 97), Нью-Йорк, 1955, потверджує звіт про діяльність СП і СД, NO 26,59, прудень 1941, про діяльність *Айнзацгруппен СД і СП*, рапорт ч. 6, розстріли учасників Похідних Груп ОУН у вересні 1941 р., (про що пише теж (стр. 22) Південна Похідна Група — З. Матла), в Джанкой у Криму, у Миколаєві, Балті і ін.*)

Німеччина, отже і Вермахт і СД-Гестапо, Уряд і Партія, відкрили війну проти нас. ОУН цей бій прийняла. Німцям залежало ще й на тому, щоб зробити поневолені народи, в тому й український співвідповідальним за їх злочини. Геббельс про-

*) “On the destruction of the Crimean groups see also Activity and Situation Report No. 6 of the Einsatzgruppen of the SP and the SD in the USSR, December, 1941, NO 2659 (hereafter referred to as NO 2659)” — “Ukrainian Nationalism 1939-1945,” John A. Armstrong, New York, 1955, p. 97.

понував, щоб німці створили на окупованих східних територіях “sham governments”, які несли б відповідальність в очах власних народів за німецьку політику на Сході.*)

Характерно, що у часі переговорів, ведених у Берліні 1941, серпень, делегати німецького уряду пропонували нам переїзду УДП на якийсь Ляндрат чи Байрат при німецькій владі, що якраз відповідало концепції Геббельса його „Шем-Гавернментс,.. Очевидно, це було нами у принципі відкинуто.

Наприкінці наших загальних з'ясовувань про ролі і завдання Похідних Груп ОУН, які діяли — згідно з загальним планом ОУН і Українського Державного Правління, треба згадати для повноти, що особливий наголос був поставлений на те, щоб уникати додаткових фронтів, а навпаки зосереджуватися на головних воротах.

Крім стратегічно-політичних мотивів теж низка інших причин, як християнська мораль, гуманність, і т. п. забороняла ОУН і українській спільноті будь-як включатися в німецькі погроми жидівського населення, що признають самі СС-Зондеркомандо в своїх звітах з України. Нпр., звіт Зондергруппе А, адресований Гімлерові і підписаний СС-Бригаденфюрером Штальекером з 15 жовтня 1941 р. та інші звіти у збірці Nazi Conspiracy and Aggression. Cf. vol. VII, p. 979, vol. VIII, p. 103 і інші. Теж у збірці VIVO Archives, file OSCE 4-11. (Лев Шанковський — Похідні Групи ОУН, стор. 66).

Це саме потверджують чесні жидівські приятелі України, нпр., жидівський рабин д-р Герцог з Палестини пише таке: „Як німці перевели погром проти жидів в Рогатині, скерував Митрополит протест до Гімлера, в якому він з усією рішучістю і суворістю засуджував мордування невинних і безпомічних людей. Цей чин Митрополита викликав великий розголос, бо це був акт неймовірної відваги. Бо ж ніхто в той час в Європі не відважився публічно виступити в обороні жидів проти найбільш жорстоко лютуючого Гестапо. І, продовжує д-р Герцог, за цим прикладом шло все українське населення, допомагаючи при цьому переслідуваним жидам у всякий можливий спосіб, не раз ховаючи жидів з ризиком для власного життя, бо за це грозила кара смерті. При цьому треба підкреслити, що українці самі страшно терпіли під терором Гестапо”. (Цитата за д-р Г. Прокопчук: Держ Митрополит, 1955, стр. 218, 230 і дальші.)

Д-р Кость Паньківський згадує теж, що Митрополит писав

*) Dr. Joseph Goebbels: Diaries 1942-43, New York, 1948, p. 225.

Гімлерові, у лютому 1942 р., що він — як священник не може не боліти над поведінкою німецьких збройних сил і німецької поліції супроти мешканців краю, у першу чергу жидів, над знущанням і розстрілами людей без суду... Тому дозволяє собі звернути увагу на це... Як Голова Церкви і духовний провідник своїх вірних, уважає своїм обов'язком вимагати, щоб української (порядкової — Я.С.) поліції, яка складається без винятку з його вірних, не вживати до будь-якої акції проти жидів. („Роки німецької окупації”, стр. 30).

Своїм змістом — пише д-р Кость Паньківський — письмо Митрополита було дуже гостре. „Супроти кол. царського в'язня, якого навіть большевики не мали відвати рушити в часі своєї окупації”, казав Кольф, офіцер СД, подразненням голосом, „німці є безрадіні”... Після цього СД припинило всяку діяльність Національної Ради, створеної з ініціативи УДП у липні 1941 р., якої почесним президентом був Митрополит.

Коли ж згідно з дорученням Проводу ОУН і директив УДП ОУН і згодом УПА збройно виступали проти окупантської влади, вимагав Гімлер від Митрополита, щоб він засудив цього типу боротьбу, бо вона „виступає проти п'ятої заповіді Божої”. Але Митрополит заявив німцям „націонал-соціалісти не вірять в Бога і не мають права покликатися на Божі Заповіді”. Коли Гімлер на це відповів, що за кожного розстріляного німця або фольксдойчера буде розстріляно 20 українців, проголосив Митрополит гострий і перестерігаючий пастирський лист, в якому м. ін. картав: „На тих, які нехтують Божі закони, прийде Божа кара”!

Націоналістичний рух не має інтенції в тіні великого Митрополита свої позиції акцентувати. Наше підкреслення становища Митрополита і вислів вдячності палестинського рабина супроти Митрополита з одночасним відміченням цього чесного жидівського патріота, що усе українське населення сприймало активно дорогівкази Митрополита, має метою зазначити, що із християнських моральних засад і глибокно вкоріненото в українську душу гуманізму, і не лише з рації політичної, ОУН не тільки не приймала ніякої участі в екстермінаційних акціях протижидівських з боку німців, але і українська міліція, (доки українська державна влада і ОУН мала до неї директивне відношення і доки вона складалася не з притягнутої німцями в її ряди гологи, большевицьких провокаторів і кримінальних елементів в т. зв. Шутцманшафти, коли нами покликана міліція

була фактично ліквідована) — стояла на засаді респектування правопорядку і моральних християнських законів.

Цілло тих наших кінцевих завважень не є виправдуватися, а тільки зазначити, що ми будували в той час державний і політично-суспільний лад справедливий для усіх промадян нашої землі. А коли німці внеможливілювали його здійснення, ми перейшли до безкомпромісової боротьби не лише проти москалів, але й проти німців. Проте ж не проти (у нічому неповинного) не-українського населення України без огляду на його расу чи національність.

ОУН неоднократно перестерігала перед вислугуванням німцям теж поляків, які — зокрема в Галичині — коляборували з німцями проти українців, йдучи назустріч німецькій девізі „діли і пануй”! Більше того, ОУН відкрито проголошувала постанови своїх конференцій про необхідність ліквідувати другорядні, побічні фронти.

Автор цих рядків мав нагоду основніше з'ясувати комплекс цієї проблематики перед Міжнародною Комісією в Газі 1959 року, де документально доказав брехливість і нікчемність большевицької і ліво-жидівської пропаганди проти ОУН-УПА. Там були відкинені большевицькі наклепи на наш визвольний рух того часу про мними злочини ОУН і української міліції супроти жидівського чи польського населення й зокрема його інтелектуальної еліти (“Ukrainian Review,” London 1960, ч. 2. і ін. і “Lemberg 1941,” Гага, 1960).

Нам не є дивно, але обурливо, що жидівські патріоти не нап'ятовують поруч німецьких, російських народовбивців жидівського народу в Україні. Загально відомо, що Сталін відмовився 1941 р. евакуювати жидівське населення на схід, забіраючи з червоною армією лише партійців жидівського роду, або людей, що могли за призначення до евакуаційних ешелонів заплатити значні суми. В цей спосіб Сталін допоміг СС-Зондеркомандам ліквідувати жидів в Україні. Більше, „істребітельні” загони НКВД і НКГБ силою примушували жидівських втікачів залишатися на місцях, мовляв, їхня втеча перешкоджає „рухам” червоної армії.

Такі акції „істребітельних” загонів — на основі дослідів проф. Л. Шанковського і за заподанням Похідних Груп ОУН — були в Білій Церкві, Кіровограді і інших містах України. Злочинів Москви супроти жидівського народу всякого роду сіюністи не бачать, але розстріл українськими революціонерами якогось НКВДиста жидівського роду (таксамо як українського,

чи російського), вважають єхидно злочинами українців супроти жидівського населення!

Заки доводилося гострити мечі на німецьких окупантів, розкривалося у перших тижнях і місяцях пекло тюрем після втечі москалів, де десятки тисяч помордованих українців (і не тільки українців) з рук НКВД, кликало до неба про помсту над Москвою!

І коли тут і там легіли з наших рук голови енкаведистів чи сексотів, які не встигли втекти, чи думали зберегтися перед справедливою карою, то не є наша вина, що на другому місці після москалів в апараті НКВД кількостево стояли жиди. Отже були карані енкаведисти, а не жиди! Не тому ненависть в Україні була і є до Кагановичів, Ягод, Троцьких і їм немає числа, що вони жиди, але тому, що вони уярмлювачі і тирани української нації, що діяли в інтересі російського імперіялізму! І ми зовсім не будемо ніколи оправдуватися за те, що жидівські чи інші тирані-комуністи і енкаведисти будуть карані нарівні з російськими! Якщо ж сїоністи і жидівські ліберали уважали це нашим антисемітизмом, то на це ради немає!

Похідні Групи ОУН принесли із собою, куди йшли, не тільки велике горіння ідеєю, бравуру і безстрашність, але вони здійснювали водночас великий плян державного будівництва, якого метою було теж творчо розбурхати українську стихію, вказуючи їй на необхідність сказати своє слово і волю свою до незалежного життя задокументувати. Вони клали теж підвалини під далекосяжний плян розбудови підпільної революційно-політичної сили, яка — нездійснений плян-мету — знову підніме у боротьбі в інших формах і іншими методами, в іншій ситуації і в іншій констеляції, зовнішній і внутрішній.

Немає сумніву, Похідні Групи ОУН добре прислужилися Батьківщині, як і вся революційно-політична сила ОУН, та увесь її кадр в Україні, а *понад усе якраз ті, які не пішли на еміграцію, а залишилися на ЗУЗ і ті, що перед 22 червня 1941 року з ризиком життя йшли підпільно через пильно бережені кордони в Україну, а з ЗУЗ далі на ОСУЗ — в рр. 1939/1941!* Їм слава і честь!

ПРОТИНІМЕЦЬКА ВОЄННА ФОРМАЦІЯ В НІМЕЦЬКИХ МУНДИРАХ

У Клівленді питала мене мати пор. Романа Кашубинського, чотового Дружини Українських Націоналістів (ДУН), який згинув геройською смертю у бою з большевицькими партизанами 2 жовтня 1942 р. на Білорусі, чому так часто і багато пишеться про УСС-ів, Дивізію „Галичина”, але про ДУН призабули...? І справді!

„Поляглі друзі цієї чоти були найкращими вояками, а пор. Кашубинський — це найкращий друг... Він один із найліпших командирів... Всі поляглі з кількома ранами, деякі мали сліди ножів, уколів на обличчі, або видовбані очі... Поміж поляглими лежить також пор. Кашубинський, йому теж стягнули большевицькі бандити однострій. Його тіло ще зовсім тепле. На грудях три рани, на одній зачорніла кров, над лівим вухом зовсім свіжа рана, з якої ще точиться багряна, тепла кров... довкруги неї видно сліди обсмаленого волосся; ці сліди поворачать про те, що поручник, хоча був уже важко ранений, та, мабуть, згинув останній. Він умер від власної останньої кулі, щоб живим не віддатися в руки большевиків. В лівій руці держав золотий хрестик з розірваним ланцюжком, дивним дивом не пограбований. Над тілом похилилися ми всі, з очей командира юкотились сльози і в сяйві заходячого сонця впали на зранені груди поручника”... (Дружини Українських Націоналістів, стр. 23, 83, 1953).

Це одна із безконечної кількості картин геройського шляху нашого куреня, який складався з двох відділів: „Нахтігаль” — північний під командуванням сотника Романа Шухевича, і „Ролянд” — південний під командою майора Побігушого Євгена. На ділі цей курінь звався Дружини Українських Націоналістів, курінь добровільців, готових на кожну самопожертву.

І дійсно велику правду сказала страдницька мати сл. п. Романа Кашубинського, чому українство, чому націоналісти не підносять на прапор слави, честі, героїзму, хоробрости і відваги

тих, які перші у німецьких мундирах — у пащі лева — мали виконати для справи визволення світле завдання?!

Так, ми відмічаємо світлі традиції різних наших, українських військових формацій, навіть, якщо політична концепція їх творення не відповідала нашій національній расі, як, нпр., політична концепція дивізії „Галичина“?! Її ініціатори не так думали про Україну, як про виконання бажань певних німецьких чинників, своїх прямих зверхників, бо ж ані ця формація не була соборницькою, ані її ціль — боротьба за державу не була визнана німцями, вона не мала ніякого політичного підґрунтя, яке мало б якусь українську расію, ані не мала ніяких шансів стримати російську навалу, більше того — була створена після німецького геноциду в Україні... „Бродяги“ — для творців дивізії не є вилиценням цвіту нашої молоді, але УПА, самостійна, суверенна, двофронтова українська сила, це є самовинищування її!

Ми аж ніяк не знецінюємо героїки бійців і старшин Дивізії, а навпаки зараховуємо їх до безстрашних борців за нашу справу, але ми засуджуємо її політичних аранжерів типу Паньківських, які мали тільки слова засуду для героїв УПА-ОУН, за їх двофронтову війну, яку морально і ідейно вони виптралі.

Прийшов час у 25-річчя створення Дружин Українських Націоналістів відмітити їх вклад у революційно-визвольну протиросійську і протинімецьку боротьбу, цих відважних, лицарів без страху і скаси, які, набравши досвіду у боях і досягнувши перфектного німецького вишколу, майже поголовно перейшли в УПА — армію нації. Прийшла пора на урочистості в честь героїв ДУН! Ще живе їх командир полковник Євген Побігуций, і понад усе вічно жива традиція їх чинів від 22 червня 1941 р. почерез 1. 12. 1942 р. — день розв'язання ДУН — до участі в боях УПА по день смерти 5 березня 1950 р. найбільшого з-поміж лицарів ДУН — генерал-хорунжого Романа Шухевича-Чупринки, Головнокомандуючого Збройних Сил України — Української Повстанської Армії, Голови Генерального Секретаряту УГВР, Голови Проводу ОУН!

Найперше ж: усе це, усі заходи на військовому відтинку 1941 року йшли під кутом творення реальної, збройної сили — фундаменту під державну будівлю! Ця сила організувалася передусім в Україні, але як її допоміжна формація — були ДУН — формація, яка могла відограти важливу роль у державному будівництві. Роль кристалізаційного пункту, навколо якого — у випадку зміни політики Німеччини — могли гуртуватися

мільйони бійців, що перейшли на нашу сторону з Червоної армії, що лежало теж у пляні деяких приязно нашої справі наставлених високих старшин німецького головного командування з маршалом Бравхічом і адміралом Канарісом на чолі. Вони не вірили у можливість німецької перемоги без збройного зриву України і інших уявлених націй, без визнання Німеччиною їх державної незалежності і поставлення національних армій незалежних, заприязнених з Німеччиною держав.

Було політичним і мілітарно-стратегічним нонсенсом вірити, як це робив Гітлер, у перемогу і опанування простору від Сяну до Владивостоку терором і насильством. Було повним абсурдом уважати, що таким чином можна перемогти московську імперію. Вона була на „глиняних” ногах, але Німеччина ці „глиняні” ноги своєю безконечною глупотою, зарозумілістю, захланністю, ненажерливістю зробила сталевими.

„Поміж двома однаковими тиранами — казав один советський старшина (невідомої мені національності) — в поліційній тюрмі у Берліні — вибирає народ тирана, якого мову принаймні... розуміє”... Треба теж додати ще один психоморальний момент, поруч іншої аргументації, яку ми наводили в попередніх розділах, а саме — розчарування гуманністю, благородністю, свободолюбністю... окциденту, який Німеччина мала презентувати...

Маючи зв'язки через полк. Р. Ярого, розроблювані теж раніше полк. Є. Коновальцем, при співпраці Володимира Стахова і Івана Габрусевича, до прихильних ідеї української самостійності кіл німецького верх. командування, і за передумовами, на які ці кола погодилися, Провід ОУН рішився на спробу зформуванню один курінь війська. Передумови формування куреня були такі: набором і формуванням ДУН займається ОУН, якої Проводові у політичному сенсі ДУН підлягає і перед ним зобов'язується присягою; завданням ДУН є боротьба проти Москви за Суверенну Соборну Українську Державу, ДУН складають присягу українській державі, а не Німеччині, і тим більше не Гітлерові. Згідно з тим політичний вишкіл вояків буде вестися в абсолютній вірності українським політичним цілям; ДУН не може бути кинений за ніяких умов на західний фронт проти альянтів, а єдино на протиросійський. ДУН командують українські старшини, німецькі старшини мають над формациєю тільки запальний нагляд, зокрема ж вишкільного і військово-побутового характеру. ДУН має свого капеляна. Не можуть мати місця там ніякі німецькі націонал-соціалістичні виховно-

вишкільні доклади і імпрези; військовий вишкіл починається кожного дня вивішенням українського прапора і кінчається відспіванням української патріотичної молитви. Військова Референтура Проводу ОУН, якої керманитчем був сотник Роман Шухевич, має право надавати військові ранги. Вона й займалася набором і організуванням ДУН, три співпраці місцевої, теренової влади ОУН в Німеччині і в ГТ. У Німеччині багато зусиль доклали для цього діла тодішній тереновий провідник Осип Тюшка, спільно з д-ром Нестором Проциком, Володимиром Федаком, Юліяном Петречком й іншими, а в ГТ — себто ЗОУ — Роман Шухевич, який був водночас крайовим провідником ЗОУ.

Очевидно, урядові і партійно-політичні кола не знали деталів погодження поміж Проводом ОУН і фактично опозиційними колами ОКВ до політики Гітлера. Сприяло цим колам тоді ще й це, що Розенберг, Райхслайтер і експерт НСДАП у питаннях Сходу і десигнований на райхсміністра для східних окупованих країн, мав у принципі прихильну поставу до ідеї української державности у своїх комбінаціях перебудови Європи. З іншого боку, позиція у воєнних часах якраз тої фази військових кіл все ж була ще відносно сильна і навіть спроможність Канаріса втручатися де факто у справи „Райхсзіхергайтсваптамту”, СД, Гестапо, в окупованих теренах була не мала, а він сам мав теж прихильне відношення до ідеї незалежних держав на місце російської імперії.

Рішучим ворогом нашої концепції на той час були Гітлер, Гімлер, Геббельс, Герінг, військовики Кайтель і Йодль, які були в ОКВ лише сателітами „Фюрера” і їх опінія була інша від становища військових опозиційних кіл. Вони знали лише притакувати всьому, чого прагнув Гітлер. Тому вони слушно і справедливо були покарані в Нюрнбергу. Димісія Бравхіча, критична постава маршалів фон Відлебена, Рундштедта, генерала Бека, загинулого під Варшавою генерала барона фон Фріка залишали сліди непевности в ОКВ і ОКГ, а теж неодностайність поглядів у самій партії давали спроможність опозиційним колам ОКВ-ОКГ у рамках вузького характеру маневрувати. Нашою метою було все таки мати — хай невелику, але перфектно вишколену частину, з якої в остаточному випадку зможе бути кадр для повстанських формацій.

Мавши ще як редактор видань КЕ ОУН на ЗУЗ критичне відношення до політики НСДАП, ознайомившись з деякими її енунціяціями, я вмістив був 1933 р. критичну статтю в офі-

ціозі КЕ ОУН проти нацистського расизму й теорій „унгерменштуму” слов’ян, українців зокрема, і антисемітського комплексу у пов’язанні з ідеєю расизму у принципі. Ідея расизму у нашій націоналістичній ідеології була розцінювана наскрізь негативно, бо у нас у центрі стояла нація і ми всяке вивиснування якоїсь іншої раси, як понаднаціональної якості, засуджували, а тим більше германської, до якої ніхто із нас не збирався зараховувати нашої нації.

Неясність в деяких інших авторів, поза Розенбергом, а брутална ясність у „*Майн Камф*” безумовно нас насторожувала, але — як я вже згадував при іншій нагоді — елементу божевілля Фюрера і здетермінованості цілої провідної верстви нації поповнити самовбивство ніхто нормальний не міг враховувати, коли шанси випрати існували! Зрештою, з можливістю відсунення Гітлера згл. зміни його політики рахувалися і опозиційні німці і головне майстрі політично-державного діла — англійці.

Я у той час керував загальним політичним ресортом Проводу ОУН, і звертав особливу увагу на політичні передпосилки творення ДУН, а у тому зокрема на дві речі: а) текст присяги і б) розв’язання згл. вихід із ситуації ДУН, якщо концепція Гітлера проводитиметься в життя і ДУН не буде спроможний воювати по стороні німецькій, як український чинник.

Полк. Є. Побігуший пише у своїх спогадах: „Бувши на відпустці, вступив я до митрополита Кир Андрея графа Шептицького і прохав благословення для Легіону. Хворий фізично та велетень душею, з ніколи незабутим у моєму житті поглядом очей — поглядом таким, що не знаю, чи тепер за нього молитися, чи до нього мольби слати — і тоді, не зважаючи на складні справи, зв’язані з Церквою, довго розпитував мене про наші переживання та умовини існування та, поблагословивши Легіон, закінчив аудієнцію словами: „Нам треба, так, нам треба наші частини при кожній нагоді і всюди творити і школити” (стр. 39).

Я хочу з притиском відмітити, що ОУН ніяких зв’язків ані з СС, ані з СД ані з Райхсзіхергайтсштамтом за ніяких умов і у ніякому часі не мала, поза ув’язнюванням нас і примусовим говоренням — за таких умов — з ними. Ми ж зв’язків до них за жодних умов не шукали і не підтримували.

Це, на жаль, ОУНМ на шкоду українській справі чинила перед вибухом війни на Сході і в часі неї навіть у побороюванні нас включно із доносами на ОУН і її актив.

В часі переговорів з чинниками ОКВ, в яких я не приймав прямої участі, був нимли прийнятий документ наших вимог і висловлене усне зобов'язання його притримуватися. Проте, одного дня прийшла телефонограма від Миколи Лебеда, який виїхав був від Проводу ОУН до відділу, що є намагання змінити текст присяги з боку певних німецьких чинників. Наша відповідь була, що питання присяги є справою засадничою і радше ми є рішенні ДУН уже розпустити, як піти на поступки у тому відношенні. Але йому з Романом Шухевичем вдалося і цю останню спробу рішенням поставою відбити.

Стосовно розпусчення ДУН якимсь непомітним способом, (якщо б політика Гітлера виявилася радикально проти нашої, української концепції) що обіщували зробити чинники ОКВ, я мав сумніви, знаючи німецьку дисциплінованість і кожночасну можливість втручання Гестапо у позафронтові полоти.

В одній із розмов з Романом Шухевичем я сугерував йому, якщо б — за ворожого до нас постави Німеччини — до такої ситуації доходило, щоб він зорієнтувався завчасу і вишукав можливості з погляду теренової придатности для операцій — перевести несподівано увесь відділ в сталус антинімецької повстанчої формації. Це була б складна справа, бо треба було б звести оба відділи в один курінь і знайтися у военній полоті, де був би терен придатний для партизанських дій; — небажані наслідки це — скерувати на себе великі німецькі сили з одного боку, а з іншого можливість помсти з боку німців на населенню даної околиці. І врешті недоцільного виходу з бойових лав у ситуації наступу московських дивізій, щоб не вможливити москалям виступом нашої частини здобути легку перемогу.

Ми були рішенні воювати на два фронти, але не у сенсі підтримки одного ворога проти другого, одного окупанта проти другого, а проти обох, за послаблення обох займанців України. Тому я радив Романові Шухевичеві мати на увазі саме таку ситуацію, щоб політично-мілітарний акцент двофронтової війни був недвозначно заявлений для світу!

Я ніколи не був військовиком, але мене завжди інтересувала воєнно-політична стратегія. У той час я запропонував був у дискусіях з Степаном Бандерою і Миколою Лебедем, як Роман Шухевич уже був зі своїми бійцями на вишколах, мою концепцію мілітарно-політичної нашої дії, враховуючи українців в ЧА, наші Похідні Групи, і головню ОУН на Рідних Землях, як теж історично виправдану бойову вартість нероз-

гаданої української стихії і ніколи незабутні традиції повстанських загонів на ОСУЗ, і передусім козацьких часів.

Я уважав і писав теж тоді про це, що йде епоха зросту значення озброєного народу, що є закономірне в тотальній війні, зокрема в імперіялістичних і ідеологічних війнах. Як Берлін, так і Москва свій імперіялізм і загарбницьтво найнижчої якості прикривали вищою місією, бажаючи надати своїй війні щось понаднаціональне. Нацизм засвоїв собі не один елемент з большевизму, нпр., соціалізм (націонал-соціалізм), а знов же большевизм елементи расизму від нацизму.

Пригадаймо: *вітчизняну* війну, більше: *бий германців*, німця взагалі, а не лише німецького буржуа! Пригадаймо: Іллі Еренбурга мільйони листівок: *бий німця*, насилуй німецьку жінку, витинай впень німців! Нічопісінько з класової ідеології, а — „народи ССРСР проти німецького народу”, у тому проти німецьких робітників, байдуже, чи вони комуністи, чи нацисти, чи соціалісти — демократи! *Бий німця*, спасай Расю!

Фактично нацизм, як расизм заразив ідеологічно сталінізм. Несподівано почав творитися *слов'янський* комітет у Москві і розгорнулася боротьба, на життя і смерть, *слов'ян* проти *германців*! Так модифікувалася ідеологічна база війни, включно з відновленням Російської Православної Церкви, фіктивних національних поступок Україні й іншим уярмленням націям...

Зникли гасла: німецький пролетарю, повставай проти німецького буржуа, коли ті німецькі пролетарі в одностроях СС-ів мордували полонених, невинне населення, жінок, дітей, мільйони жидів, українців, поляків...

Схопивши суть війни, що йшла, я уважав, що приходить епоха повстанських воєн, як закономірний вислід небувалого розвитку воєнної техніки, яка стане всезнищуючою, якщо людина не повернеться до відкритого змагу борців, а не інтелектуальних гомункулосів, які в укритті придумують тільки засоби знищення без ризику для себе.

Повернувшись з однієї поїздки до Варшави, де тоді перебував Степан Бандера, сказав мені Микола Лебедь, що Бандера згадував, що я повинен перебрати ведення ресорту військових справ у той переломовий час. Я не вважав можливим для себе виконувати це завдання.

У зв'язку з плянованим на мене атентатом з боку ОУНМ з наказу полк. А. Мельника, про що буде мова окремо, я виїхав був на деякий час до Варшави, де ми мешкали недовго разом

з Степаном Бандерою. Якраз тоді перебував там теж д-р Михайло Турчманович, речник лівого крила Політколегії, цілком абстрактного типу думання людина, яка уважала себе „люксусваре” серед нашого політичного кадру, як себе він у розмовах з нами називав.

Наші погляди зударялися істиво у кожній засадничій справі того часу. І власне цікаво, що найбільш спорідненими з націонал-соціалістичними поглядами були якраз деякі погляди цих лівих з політколегії, яким імпонували саме соціалістичні фрази нацизму. Моя різко недовірлива настанова до німців, не лише від того часу, що було загально відоме в Організації, робила обережними тих, які мали більше довір'я до німців.

У моїх антинімецьких пересторогах я мав підтримку в тодішнього провідника Крайової Екзекутиви ОУН на Німеччину, Осипа Тюшки, Миколи Лебеда, якого з наказу Герінга видало було Гестапо польській поліції, чого ні один націоналіст ніколи німцям не забув, в Романа Малащука, який був у той час у Варшаві і з яким ми мали довші дискусії, як з кол. провідником Студентського Відділу при КЕ ОУН на ЗУЗ, і інших.

Це не означає, що інші члени Проводу були пронімецької орієнтації. Зовсім ні, це лише означає, що сильно, радикально протинімецьке крило було в той час очолюване мною. При цьому треба пам'ятати, що одною з найважливіших причин відсепарування націоналістів-революціонерів від потенційних (мельниківців був якраз аподиктичний, надто пронімецький курс ПУН під головуванням полк. Андрія Мельника, що різко поборювали „краєвики” у той час — крім мене — Роман Шухевич, який опинився у Данцігу, Осип Тюшка, що теж мусів залишати ЗУЗ, Дмитро Мирон, і інші, а по виході з тюрем — Степан Бандера і Микола Лебедь. Лев Ребет мав рівнож подекуди критичні завваження в тому напрямі. Одначе ідеаліст у своїй життєвій настанові, член політколегії Василь Охримович, був надто під впливом соціально-політичної (не расистської) доктрини націонал-соціалізму. Це зчаста приходилось оспорювати, маючи свій власний погляд на систему українських соціальних ідей і духовий комплекс нашої нації; її правосвідомість, так безконечно чужу германській расовій зарозумілості, нехтування людської і національної гідности інших народів.

Усе це нюансування не було знаменоване ніяким політичним германофільством, бо якраз на тлі опозиції до германофільства родилася революційна ОУН. Проте в площині ідейно-полі-

тичних дискусій виринали різні думки і погляди, ніколи навіть корисні. Ніхто однак ніколи не одобрював ані теоретично ані практично тоталітаризму та національно-расової дискримінації націонал-соціалізму. Всі здецидовано поборювали нацистську доктрину, засуджували як ворожу і чужу українській правосвідомості, християнській нащій моралі, як тотально — історичний нонсенс про примат германської раси (м. ін. вандалів) над іншими расами...

Проф. Армстронг пише у своєму творі „Український націоналізм” (стр. 53/54 і ін. 1955) — на основі всесторонніх студій документів того часу теж з німецьких і американських архівів про те, що „Стецько не одобрював політики ПУН вдержування за всяку ціну добрих взаємин з Німеччиною, після багатьох гірких досвідів українців з німцями. Перед закінченням Конгресу 1939 р. в Римі, мав Стецько ще одну розмову на цю тему з Мельником... На початку 1940 р. Стецько під тягарем свіжих невдач політики ОУН зближення до Німеччини... почав видвигати важкі закиди в сторону офіційних лідерів партії (ОУН)... Його здібності зробили його визначним членом наростаючої фракції... Більшість із цих мужів, динамічні, як вони були, але з природи своєї конспіративної діяльності у Польщі, обмежені лише до неї, не були достаточо ознайомлені з закордонними аспектами ОУН. Це була загартована група борців, незвичайно відважна і заправлена жити в небезпечі, але позбавлена нагоди основної заправи для розгляду теоретичних і комплікованих проблем. Але серед неї було — все ж, двох молодих людей, які мали нагоду побачити зблизька працю їхнього головного Проводу безпосередньо, з першої руки. Один був Дмитро Мирон, який став пізніше талановитим організатором підпілля в Східній Україні. Інший був Ярослав Стецько... Серед усієї групи Стецько, (син священника) визначався своєю бистрою інтелігенцією і здібністю узагальнювати свої досвіди у форму політичних діяноз і проєкцій... Як воно не було б, це є ясно, що Провід не був достаточо передбачливим використати нагоду, щоб запевнити собі тривалу лояльність цього брилянтного молодого члена ОУН...” (стор. 53-55).

Саме досвід з Карпатською Україною, недопримання проголошеної Гітлером засади самовизначення по відношенню до Чехії, віроломство, заява „я є адвокатом лише моєї нації”, віддання ЗУЗ москалям, уникання всяких контактів з речниками української визвольної боротьби в офіційній площині міністерства закордонних справ і брутална відмова, закомуні-

кована через Володимира Стахова, (який на вимогу полк. А. Мельника намагався добитися для нього розмови з Ріббентропом) якимсь писарчуком прийняти полк. А. Мельника Ріббентропом, чи кимсь із вищих державних урядовців міністерства закордонних справ, і багато інших даних довело мене до висновку, що політика німецького уряду настановлена некорисно до нашої справи.

Звідси генеральна лінія політики супроти Німеччини того часу визначалася так: доконані факти з можливою пропозицією співпраці на базі рівного з рівним, забезпечування тих доконаних фактів у сенсі можливої іншої альтернативи (сутєстія Шухевичеві — мати завжди на увазі зведення обох частин ДУН в одному місці, на одному відтинку фронту, щоб у відповідний час, за відповідних умов, перевести їх на протинімецький і протиросійський повстанчий фронт), ставлення власної сили найперше кадрами в Україні і допомога їм кадрами з еміграції і ЗОУ — Похідними Групами ОУН.

Звідси теж наші намагання всякими засобами злагіднити протипольський фронт, не допустити за ніяких умов до протижидівського фронту, а тим більше до протижидівських погромів, бо було ясним, що треба бути політичним сліпцем, щоб помагати німцям — потенційним ворогам України винищувати жидів чи поляків, які все ж протинімецький фронт тримали б у тих чи інших розмірах. А цим послаблювали б німецьку силу теж на наших землях і скріпляли б наш потенціал у протинімецькій боротьбі. Тим більше, що наш потенціал був у дії і все зростав на протиросійському фронті, коли поляки фактично протиросійський фронт ліквідували, а жиди симпатизували з москалями, хоча ці залишили їх на поталу німцям. „Крім загальних вказівок-інструкцій для похідних груп, окреме місце — лише Лев Ребет — (стр. 99, „Світла і тіні ОУН”, 1964) зайняли перестороги не дати себе втягнути до будь-яких протижидівських чи протипольських виступів і не допустити до них, бо наше завдання: боротьба за самостійну державу. Ці перестороги скоро виявилися дуже актуальними, бо Гестапо відразу почало організувати в Україні терор проти польського населення і протижидівські (в оригіналі: протиеврейські) погроми, до яких, завдяки дисципліні українського населення, не дійшло”.

За таких умов, і при постійному тискові на нас німців, які на нашій землі, крім нас, мали ворогами жидів і поляків, — ускладнювати, а не упрощувати їм фронти на Україні, було

Генерал-хорунжий Роман Шухевич — (Тарас Чупринка)
Головний Командир УПА, Провідник ОУН на українських
землях і Генеральний Секретар УГВР

наше, було все завдання, як співплануючого нашу політичну дію.

У плані творення доконаних фактів було теж формування Дружин Українських Націоналістів, які за всякої постави німців до нашої державности мусли сповнити — по нашому всебічно обдуманому плані — своє творче для революційно-визвольної боротьби завдання. І так воно сталося згодом. Будучи незмінно українським чинником мілітарно-політичним і — за незвичайно важких умов, завдяки винахідливості і реалістичному принципіалізму Романа Шухевича — агутом у руках суверенної української політики — у пригожий час стали ДУН протинімецьким, а не лише дійово протиросійським фактором сили.

Отже задум створення ДУН блискуче оправдався політично й мілітарно. Один із альтернативних телянів, пов'язаних із ДУН, у широкому задумі революційно-визвольної боротьби проти обох окупантів, коли німці вирішили на практиці теж ними стати, здійснили з великим ризиком і не меншою гідністю усі старшини і бійці ДУН під командуванням Романа Шухевича і Є. Побігушого. Роман Шухевич черговий раз показав свій небувалый талант єднати вірність принципів суверенітету української політики і незвичайно складну реальну дійсність, відношення сил. Він виявився геніальним стратегом революційно-політичної повстанської дії у найважчій епосі нашої боротьби. Заки на горизонт вийшла Українська Повстанська Армія, творилися її передумови.

З хвилиною вибуху війни, північний відділ ДУН під командуванням Романа Шухевича („Нахтігаль”) брав участь у фронтових діях, відбуваючи похід по лінії Радимно—Львів—Тернопіль—Проскурів—Вінниця. Південний відділ („Ролянд”), який під командуванням майора Є. Побігушого закінчив свій вишкіл дещо пізніше, був через місяць висланий на Україну через Румунію в напрямі Одеси.

30 червня 1941 р. ранком вмаршував відділ ДУН як перший у Львів. В Україні почали розгортатися події рапідним темпом, актив ОУН і українське промадянство з великим підйомом по усіх місцевостях почало перебирати владу у свої руки, розбудовувати державну адміністрацію, проголошувати відновлення державности, в чому, де тільки була нагода, допомагали активно бійці ДУН.

Похідні Групи ОУН, у тому група, в якій теж був автор цих рядків, маршуючи на Львів, творила у місцевостях, через які переходила, dokonані факти. Водночас з'являлися відозви Крайового Провідника ОУН Євгена Легенди у справі творення української революційної армії з виразними антинімецькими нотками, якщо б німці відмовилися визнати нашу державність. Відозви розліплювані на вулицях Львова робили велике враження своєю рішучістю і суверенністю. Революційним подихом старих днів віяло від них, нагадуючи козацькі часи і останні визвольні змагання. Україна почала кипіти.

Тим часом інший відділ ДУН („Ролянд”), вмаршувавши на південь України, увійшов теж у контакт з Похідними Групами ОУН і місцевим населенням, стаючи в захист його проти знущань румунських наїзників.

Мстислав З. Чубай так описує зустріч членів Похідних

Груп з сотнею Романа Шухевича: „20 км. перед м. Вінницею у містечку Юзвин... задержалися, щоб побачити сотню сл. п. Романа Шухевича. На протибольшевицькому фронті не було тоді хоробрішого військового відділу, як сотня сл. п. Р. Шухевича: йшли, правда, в німецькій уніформі з синьо-жовтими вилогами, але з самого початку переслідували згори визначену мету. У районі Вінниці сотня відзначилася таким бравурним наступом на очах здивованих німецьких частин, що німецькій команді не залишилося нічого іншого, як відзначити подвиг сотні окремим почепленням хрестів заслуги поодиноким воюючим. Про сл. п. Р. Шухевича говорилося уже тоді як про першорядного військового стратега. Торжество відбулося на наших очах у м. Юзвині. З цим торжеством, по моему, й закінчився „легалний” період справжньої мети цього відділу, вишколити в німецькій армії старшин і підстаршин для запланованого Проводом ОУН майбутнього організування кадрів повстанської армії проти німців.

Ми мали нагоду побалакати по душах з учасниками сотні — членами ОУН: у час розмови з нами вони з ненавистю відкидали вбік німецькі військові блюзи й казали при тому: „Як би хоч уже недовго носити одці чужі „оксамити”, уже краще своє власне лахміття”... „Як би там не було — подавали ми їм „розраду” — всякий, навіть ворог мусить визнати, що українці — то хлопці-молодці.

Нашу зустріч зі сотнею Р. Шухевича ми закінчили акафістом, що його відсправив польовий капелян сотні. Це було 27 липня 1941 р.” (стор. 37).

„У селі Медвеже-Ушко б. Вінниці прибув до нас „у гості” Роман Шухевич і Юрко Калина, які стояли недалеко від нас зі своїм відділом” (З. Матла, „Південна Похідна Група ОУН”, стр. 10).

Немає сумніву, що гітлерівська влада була заскочена подіями в Україні і лякалася необчислимим для неї наслідків політичних дій ОУН, які — стало ясним — є синхронізовані у можливих межах з ДУН, якого бійці приймали участь, де тільки можливо, в акціях ОУН. Отже німці перейшли до терористичної протидії щодо Українського Державного Правління, революційної акції ОУН, усієї бравурної дії всього українського патріотичного промадянства.

У Вінниці запало після основних передумувань і дебат рішення політичного проводу ДУН — Р. Шухевич вислав письмо до Команди, що наша частина через арештування Уря-

ду і Проводу не є здібна даліше воювати. Причини відомі: відкрите виявлення дійсної політики німців до самостійності України. Цілий Легіон стягнуто 27 серпня 1941 р. з фронту і відправлено назад до Нойгаммеру (Австрія). По дорозі транспорт задержався декілька днів в Кракові... „Були поголоски, що може розішлють нас до КЦ”, бо „16 жовтня 1941 р. усі члени Легіону підписали до ОКВ наступний меморандум: „Визнати проголошення самостійності України; негайно звільнити усіх політичних в'язнів і провідників ОУН, з Степаном Бандерою на чолі; негайно звільнити з ув'язнення членів Українського Державного Правління з Ярославом Стецьком на чолі; Легіон може бути вжитий тільки на східньому фронті і тільки на українській території до дальших воєнних дій; команда Легіону і його вишкільного коша має бути тільки українська; обов'язки і права командного складу будуть такі, як і в німецькій армії; члени Легіону зложили присягу на вірність Україні і не можуть присягати на вірність іншій державі; ув'язнені члени родин вояків мають бути негайно звільнені і в їх правах зрівняні з німецькими; реорганізований Легіон може підписати — за таких передумов — умову однорічної контрактної служби (до кінця 1942) і то таким чином, що кожен член підписує індивідуально контракт і кожен одержує копію двосторонньої умови”. (стор. 55, 110, і інші, „Дружини Українських Націоналістів”).

Легіон перенесено до Франкфурту над Одрою, де 1 листопада прийшла відповідь на меморандум від ОКВ. У справах політичних ОКВ не уважала себе компетентною рішати. До інших вимог: „Легіон буде вжитий лише на східньому фронті; додаткової присяги на Німеччину не треба складати”, інші — менш важливі домагання — поладнано позитивно. Хоча політичних вимог не виповнено, члени Легіону — крім 15-тих — 25 листопада 1941 р. підписали кожен зокрема однорічний контракт. Ті, що не підписали, вибрали фактично працю в німецьких „верках”, бо додому (зазначили німці) їх не пустять

Політичний Провід ДУН, отже обох уже з'єднаних в одне відділів „Нахтігаль” і „Ролянд”, вирішив прийняти умови ОКВ, усвідомивши, що перед нами стоїть уже з усією гостротою двофронтова збройна боротьба, для якої нам необхідно мати заправу у практичних бойових діях. Ми рішили на німців і москалів гострити і вживати мечі, вивчаючи це діло в рамках німецької армії.

19 березня 1942 р. перекинено ДУН як формацію на спе-

ціяльних правах, що не братиме участі в ніяких поліційних акціях, проти большевицьких партизан на Білорусі. Це був важкий час. Треба було вести постійну боротьбу за втримання незалежної позиції ДУН-у супроти німців, водночас маючи перед собою противбольшевицький фронт — червоних партизан.

Бійці ДУН здобули собі великі симпатії серед білоруського населення за оборону його не тільки перед большевицькими бандами, але й перед німецькими „культуртрегерами”.

Відвага бійців супроти большевицьких банд здобула собі повне признание ОКВ.

1 грудня 1942 р. курінь розв'язано. Легіон не дав згоди довше залишатися в рамках німецької армії. Зробив цей крок тоді, коли був скрутний час на східньому фронті, і саме почалася сталінградська розправа, а німці були дуже подратовані, але на ніякі наші вимоги піти не хотіли. Легіон побачив, пише командир його, майор Побігуший, що „союзник” не має заміру і — немає познак — щоб він змінив політику супроти самостійності України. Тому Легіон рішив піти в підпілля без огляду на наслідки для себе й родин. Рішилися відмовитися від служби, бо так наказувала волячка честь. Легіон не бажав битися за таку „Нову Європу”, де будуть різного роду промадяни і воляки. На фронті супроти смерті всі однакові, — а вже і на цьому фронті ранені мають різні права і різне трактування... (стор. 38).

І з гірким болем згадує Є. Побігуший, німці розстріляли стрільця за те, що на одному похороні поляглого в бою з червоними бандами добровольця ДУН цей стрілець підсунув німецький прапорець зі свастикою під вінець, бо якось нечайно не стало на могилі українського прапорця, а тільки німецький... „Ображено німецьку державу, і того стрільця забрали до тюрми і... розстріляли”, хоча наші бійці присягали не на німецьку державу, а на вірність Україні.

Рішення наради старшин не продовжувати контракту закомуніковано таємним наказом стрільцям. Його виконали усі бійці і старшини. Як відомо, оба відділи ДУН — завдяки зусиллям Шухевича і Побігушого в Австрії (Завберсдорфі), де південний відділ продовжував півтора місяця вишколюватися після його стягнення з України до Австрії, з'єднано в одну військову одиницю і як одну формацію з Франкфурту над Одрою перевезено на Білорусь. Це важливе завдання пощастило ви-

конати, як задумано раніше, щоб диспонувати в одному місці однією формацією.

У своїй книзі „УПА” (стр. 22) пише М. Лебедь таке: „Згідно з наказами і окремими інструкціями збройні відділи мали бути стягнені в терен Полісся, де мала постати перша стратегічна випадова база для пізнішого діяння і розвитку УПА... Водночас Провід вислав окремий наказ одному куреневі при німецькій армії, зложеному з мобілізованих українців, перекинених на Білорусь до боротьби з червоною партизанкою, відірватися від німецької команди та перейти з повним вирядом на Полісся. Наказ цей не міг бути виконаний тільки тому, що курінь, поки наказ до нього дійшов, відмовив уже вдруге послуху німцям, був формально розв'язаний і здемобілізований...

Стрільців рядовиків відпустили додому, де вони мали зголоситися в місцевих станицях німецької поліції, а тих старшин, які не встигли втекти, німці арештували. Тсму, що стрільці не зголошувалися в місцевих командах поліції, німці хвиливо звільнили старшин, щоб не створювати паніки та таким чином охопити усіх стрільців. Цей момент використано і з цією хвилиною майже увесь склад куреня перейшов у підпілля, щоб здобуте військове знання використати для рідної справи та передати його іншим для дальшої боротьби з ворогом. У згаданих відділах Організації, які створювалися в рр. 1941/42, скріплених весною 1943 р. вишколеним кадром українського куреня треба шукати саме перших початків Української Повстанської Армії”.

Нас вражає формулювання „одному куреневі”, а теж — „мобілізованих” українців і т. п., бо М. Лебедь мусить знати, що це були добровільці ДУН, до яких він теж мав відношення. А рівнож треба знати приписи Газької (1899, 1907) і Женевської (22. 8. 1864, 22, 7. 1929 — доповнені 12. 8. 1949) Конвенцій, які устійнюють, що ніякій окупаційній армії не вільно мобілізувати до армії своєї насильно вояків з місцевого населення (поза добровільцями). Це окрема справа, чи німці цього приримувалися б, але в означений час вони це респектували, правда, з цілком інших причин. Відомо ж, що зброю („меч”) могли носити, згідно з ідеологією божевільного Гітлера, лише „германи”. З міжнародньо-правного погляду була всетаки своєрідна трудність для німців рекрутувати насильно в ряди своєї загарбницької армії населення окуптованих теренів. М. Лебедь повинен знати, що це не був „один” курінь, але курінь, яким командував *Роман Шухевич!*

Як доказ неправдоподібного перекручування фактів, а то й заперечування наявних, усьому світові відомих фактів, про які говорять не лише свої документи, книги, живі свідки, але й чужинецька документація істориків такого типу як проф. Армстронг і многі інші, наводимо цитату із книжки Ярослава Гайваса п. н. „Коли кінчалася епоха”, 1964 (стор. 83): „Бандерівці з початком війни мали два легіони в німецькій армії: один з Р. Шухевичем на чолі, а другий з Р. Ярим, (що не відповідає правді, бо ним командував майор Є. Побігущий). Крім цього в терені виникали стихійно різні військово-подібні одиниці. Що з ними сталося після ліквідації правління Стецька -- невідомо. Чи вони просто розійшлися, чи їх якимись дорученнями розформовано, чи переведено в якийсь інший стан — документи і люди мовчать”...

І даліше читаємо таке: „Німецькі чинники поставили ставку на Ріка Ярого й бандерівців: їм дали доручення (читайте, читайте! прим. складача) організувати згадані вгорі два легіони та їх озброїли.”... І які — як мудрує автор — десь зникли як камфора так, що ніхто нічого не знає, не бачив, не чув... Не можна мати усю промаду за таких наївних, щоб в 1964 році плести такі нісенітниці про Дружини Українських Націоналістів, які дали такий величезний вклад в кадровий склад УПА і т. п.! Але автор не згадує суттєвого „про домо суа”. Ми ставимо запит, з ким з німецьких чинників співпрацювала ОУНМ проти ОУН і навіть проти УНК у Краксові?! На це дав обґрунтовану обширну відповідь д-р П. Мірчук у своїй праці.

Не інакше оцінює ДУН і духовий брат Ярослава Гайваса, Кость Паньківський. Він пише: „Група ОУН під проводом Бандери, діючи самостійно, зорганізувала по лінії своєї партії, без порозуміння з іншими організаціями, а тільки у співдїянні з вермахтом, два невеличкі легіони: „Нахтігаль” на галицькому і „Ролянд” на південно-українському фронті. Про ці справи довідалися ми у Львові 30 червня, коли на власні очі бачили легіон „Нахтігаль”, який прийшов до Львова під проводом Романа Шухевича, о. Івана Приньоха, Юрія Лопатинського і Євгена Побігущого”, що — очевидно — не відповідає правді, бо Євген Побігущий був командиром „Ролянда”,... а о. Іван Гриньох був польовим капеляном, а не вояком, як це у всіх арміях, яких державні проводи вірять у Бога-Христа, водиться.

Цікаво, Паньківський усе робив на свою руку, проти волі Президента Левицького, Митрополита Шептицького у рамках Національної Ради, „самостійно”, його ж політична група і його

соціалістичних побратимів саморозв'язалася, як прийшли большевики, отже — не існувала як діючий і унапрямлюючий центр, але все ж наш захисник тіней вимагає порозуміння з неіснуючими організаціями, більше того з неіснуючими їх прихильниками...

І в ще одному місці ювояї книжки Кость Паньківський зволив згадати, як цілком маловажну справу, ДУН: „Ми висунули вимоги загально-громадського характеру: 1. звільнення політичних в'язнів і офіцерів кол. бандерівського легіону „Нахтігаль"... Після бунтів вояцтва і деяких розстрілів, легіон розв'язали, а офіцерів арештували. Ці офіцери перебували якраз в час творення дивізії в тюрмі у Львові... („Роки німецької окупації” стор. 219, 227). „Стрільці і підстаршини були спершу пущені домів, одначе пізніше поволі виловлювані, і хто не пішов до УПА, пішов до концтабору”...

„Найважливіше — ми залишилися не лише вірні нашій ідеї, але й вірніші і завзятіші; це довела УПА, де знайшлася більшість наших бійців; а деякі опинилися в Українській Дивізії з тими самими ж думками, — і в УПА, і в Дивізії мали власне учасники нашого Легіону найвищі пости. Чи ж це вже не доказ, що не дарма ми вчилися воєнної штуки два роки?!” — пише хорунжий ДУН, Теодор Крочак (стр. 100). Сотник Шухевич втік у часі транспорту з Білорусі і після декількох місяців став Головним Командиром УПА. Не удався трюк Гестапо, яке звільнило було на короткий час з львівської тюрми старшин ДУН, щоб з'явився на поверхні Роман Шухевич (стор. 101).

ДУН виконала своє призначення: старшини, підстаршини, стрільці ДУН у величезній більшості стали інструкторами, старшинами і командирами УПА, передали свій досвід партизанської війни, своє набуте військове знання, свої сили і життя Українській Повстанській Армії. Альтернативний план Проводу ОУН по відношенню до ДУН в рамках німецької армії був виконаний і — хоча не у такій формі, як теоретично було проєктовано, але на-ділі сталося тотожне!

УПА розрослася до багатотисячної армії визволення. „У бою проти УПА згинув шеф Штабу СА, Віктор Лютце, травень 1943 р., б. Ковеля, 20 березня 1944 р. советський маршал Ватутін, в півн. Волині, в Гурбенському лісі на Кременеччині Група УПА-Південь разом з кременецькими відділами УПА, разом в силі 5000 бійців проти 30.000 большевиків з „внутренних войск НКВД”, звели 23-24 квітня 1944 р. найбільший бій в історії УПА. Після значних втрат з обох сторін повстанці

Острівський курінь УПА

зформували кулак і, вдаривши в одному місці оточуючого перення, вийшли з оточення. 3 травня 1946 р. генерал НКВД Москаленко впав під Станиславовом, 29 березня 1947 р. польський віцеміністер оборони ген. „Вальтер”-Сверчевскі, 12 травня 1947 р. пакт трьох — СРСР, ЧСР, Польща — проти УПА”...

Похідні Трупи ОУН, Дружини Українських Націоналістів, а понад усе — страшенно переслідувані наддніпрянські націоналісти і усе патріотичне населення, яке давало жертвовну поміч підпільникам, — підготували ґрунт під велику епопею.

„Хто з революціонерів, що залишилися при життю та змагалися на Південній Україні — пише Є. Стахів — не згадує незабутньої „льоті”, жінки, років 50, доцентки університету, бувшої медсестри повстанських загонів визвольних змагань 1917—1921 рр. Її усі називали популярно „мамою революціонерів”. Знало її біля 100 підпільників і всіми вона плекувалася як рідними дітьми.

Хто з них не пригадає незабутньої „Сивої”, її мужа бухгалтеря, учасника бою під Крутами, її доньки Ліди, що була медсестрою в УПА? У мешканні цієї родини відбувалися наради революційного визвольного центру, лікувалися ранені бойовики й постійно укривалися декілька підпільників. Була вона справжньою козачкою-патріоткою”... „Багато-багато безіменних героїв видала в тих часах Україна і про них, мабуть, історія не спом’яне, бо вони були нормальними вояками на стійці і ними залишилися”...

„Коли на Холодноярщині почала організуватися група УПА-Південь, Михайло Васильович Кривошапка, підпільник

Криворіжчини, (Василь Михайлович Козик), заступник обласного провідника і політичний референт Обласного Проводу Донбасу, zorganizував бойвки ОУН на Донбасі і став згодом членом штабу трупи УПА-Південь, як керівник політвідділу штабу. Його донька працювала з ним увесь час у підпіллі. Його розстріляло Гестапо у листопаді 1943 р., як „небезпечного націоналістичного партизана”.

Такі як Микола Черкасенко, обласний референт зв'язку на Донбасі, („Мазепа”), герой підпілля, який загинув в Бухенвальді, підпільники Володимир Грінченко, Валерій Якубович, Іван Чужмара, інж. П. Шинкар, донбаський підпільник Теодор Лічман, який загинув в Дахау, Микола Стасюк, член Центральної Ради, Степан Держко — оба провідні підпільники у Маріуполі, „твердий, як граніт організатор українського підпілля”, і їм немає числа на ОСУЗ співтворили велике діло. І уже неживі проф. Олійниченко, проф. Рябишенко, проф. Андрієвський, чи ще живі Олекса Самійленко, Степан Глід, Ф. І. Вовчук і багато-багато інших включалися безпосередньо, або посередньо в дію ОУН. Хай-же згадка про них буде пригадкою про те, що спільними зусиллями було доконуване велике діло. На шляху падали молоді і старі, жінки і діти, за ту саму справу.

І досі співають в Україні пісню „Про Чорноярєнка”, провідника Солонянського району, Криворіжчини, одного з найпопулярніших серед молоді, одного з найкращих підпільників, пісню, яка символізує єдність усіх земель України, усіх її борців, де вони не загинули б!

Ми нав'язуємо дуже коротко до цієї величавої, трагічно-героїчної боротьби, яку вели водночас наші ОСУЗ, робимо це з метою — відмітити і вшанувати її величезне значення. Обширна документація-студія проф. Л. Шанковського п. н. „Похідні Групи ОУН”, вміщає численні дані і більшу кількість прізвищ поляглих героїв ОСУЗ, з'ясовуючи безстрашну боротьбу місцевого підпілля ОУН.

Коли ми зупинилися довше на Похідних Групах ОУН і Дружинах Українських Націоналістів, це зовсім не означає недоцінювання підпільної боротьби ОСУЗ. Навпаки, ми уважаємо, що найвищий час не тільки українською мовою, але і на чужих мовах видати публікації про цей змаг ОСУЗ, ведений спільно з учасниками Похідних Груп у багато важчих умовах, як це було на ЗУЗ. Необхідно зібрати й оголосити теж прізвища й життєписи тих великих борців за справу України і історію їх боротьби та усього українства ОСУЗ того часу.

ЄДНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ САМОСТІЙНИЦЬКИХ СИЛ НАПЕРЕДОДНІ ВІЙНИ

Для Проводу революційної ОУН було ясно, що якраз на нас, націоналістів-революціонерів, паде особлива відповідальність не лише за те, що діятисьме в Україні, але й за те, щоб прихилити для української визвольної справи зовнішній світ, та щоб здобути його підтримку для української державности.

Основною помилкою було б думати, що революційна ОУН тому цей тягар відповідальности відчувала на собі, що, мовляв, як це твердять її політичні противники, вона була „ідеологічно близька” до націонал-соціалістичної Німеччини. Таке твердження зовсім не відповідає правді. Цю відповідальність відчувала ОУН особливо тому, що вона репрезентувала єдину політично-революційну і мілітарну силу, яка була спроможна підняти у кожній ситуації українську справу без огляду на посторонні сили.

Якщо б ідеологічні подібності рішали про приязнь поміж державами, то чому представництво УНР у Франції нічого корисного для нашої справи не зробило тоді, досі, і чому взагалі успіхи його дії мінімальні?!

Революційна ОУН не утотожнювала себе з націонал-соціалістичною Німеччиною ані ідеологічно, ані політично, але для неї було вирішальним: визнає Німеччина нашу державну незалежність, чи стоїть за колонії на Сході Європи?! Це рішало! Тому безконечною найвністю і виявом злої волі наших політичних противників є те, що вони за своє безділля обвинувачують революційну ОУН, як „ідеологічно співзвучну” з націонал-соціалістичною Німеччиною силу, що мало б вирішувати тоді про компетентність лише революційної ОУН — дбати про союзників для української справи.

Безкомпромісовість ОУН, при капітуляції всіх українських „демократичних” партій перед Москвою, викликала серед усієї української спільноти орієнтацію *лише* на ОУН, бо вона відкрила фронт проти Москви, а не саморозв’язувалася, як це зробили усі, без винятку українські політичні партії, не перейшовши в підпілля.

Виправдувати своє обтяжене сумління оплюгавлюванням другого, притаманне для людей без честі і ідеї, без характеру і національної гідності. На революційну ОУН орієнтувався народ, бо вона мала борців і героїв, але засуджував опортуністичні і безхарактерні групи, бо вони скапітулювали перед большевизмом так само, як трохи пізніше — ці ж самі „демократи”, „соціялісти”, „радикали” — скапітулювали точнісінько так само перед нацистами, пішовши з ними на коляборацію, як вчора йшли з большевиками.

Це я хочу з усією відкритістю сказати, щоб раз на завжди різним Паньківським, Лисим, Баранам, Феденкам, їх „безкомпромісовий” націонал- чи ліберал-„демократизм”, їх „соціал-демократизм” супроти большевизму і нацизму перед очі в усій ксмпромітуючій наготі унааявнити.

На нас чекав і чекає народ не тому, що ми були „близькі ідеологічно нацизмові” — це наявна неправда, — але тому, що ми були найбільшою українською організованою революційною силою того часу в Україні і на чужині. Наші опоненти дуже нечесно засуджують наші методи боротьби в Україні, мовляв, ОУН деморалізувала молодь, слухалася і зачитувалася в творах і візіях Донцова, який її розкладав, але якраз від тої ж ОУН очікували і ті опортуністи у той страшний час поради, захисту, рішення. Отже наша мораль і ідеологія Донцова, видно таки давали нам героїчну міць, витривалість, і рішучість стати до загину за велику справу! І наша мораль, і наша революційна стратегія, і нами „здеморалізована” молодь, яка тисячами ставала за націоналістичні правди, були в той час єдині світлі моменти, єдина притягаюча сила для всього шляхетного в нації.

Ми, з яких тисячі не дожили тридцятки, взяли на себе тягар відповідальності, взяли його радо на себе і випрали морально, ідейно і політично, хоча, ще не остаточно — створенням і закріпленням держави! Ідейний вклад Донцова в це є безмірний і ми є порді на нього, як і на всіх тих, що не дожили тридцятки, як казав Ольжич, і тих, що ще мають відвагу за ту саму ідеологію ОУН і ці самі візії Донцова даліше змагатися. Так є, „східняки” і „західняки”, „наддніпрянці” і „галичани”, волиняки і кубанці, буковинці і закарпатці, лемки і холмщаци, всі соборники стоїмо в одних лавах за суверенну соборну українську державу, в склад якої увійдуть усі землі українські, за що боремось і будемо боротись! І не вузько-галичанську ідеологію ми визнаємо. Творцями модерного націоналізму є і осталися

наддніпрянці — Міхновський, Донцов, і ін. — і є смішними наклепницькі твердження про нерозуміння „галицьких” націоналістів значення Києва. Ми несли і визнавали не ідеологію Львова, але ідеологію Києва, що її зацпетив нам Донцов з Таврії, Міхновський з Полтавщини, і понад усе — всеукраїнський Шевченко!

І події в червні 1941 р., створені нами, були в основі справою єдиної існуючої тоді української суверенної сили, яка не оглядалася на ніякі погути світу, а на власну рацію, плянкуючи свою дію.

Револуційна ОУН була рішена творити dokonані факти. Вона була рішена творити многовидну українську силу в Україні і поза нею з аспектом протиросійським і з аспектом проти-німецьким, якщо німці не респектували б нашої ідеї. ОУН прагнула створити якнайширший фронт для розбудови державної адміністрації, господарства, шкільництва, культури, міліції, а понад усе — армії, яка завжди повинна бути армією нації, а не партії, групи чи організації.

ОУН прагнула включити в цей державно-творчий фронт увесь український самостійницький політичний, економічний, культурний, церковний і молодіжний світ. Це була рація державно-творчої сили України, якою була, є і буде ОУН.

З іншого боку, ОУН була рішена згуртувати в єдиний табір на чужині самостійницькі елементи, щоб протиставитися німецькій політиці диверсії поділу, і щоб принаймні часово елімінувати закид, що „німецький уряд не має одного українського партнера” для евентуальних розмов по лінії державного чинника. Проте цей аргумент не вирішував нашої самостійницько-політичної дії.

Як відповідальний тоді за загальний політичний ресорт Проводу ОУН, я розумів генеральне політичне унапрямлювання дії у тому напрямі і рацію цієї дії ширше. Кожен дійсний, чи імовірний окупант завжди знаходить претекст не визнати того чинника, який протиставиться його плянуванню. Уважаю, що справа роз'єднання, чи з'єднання українських самостійницьких сил в один центр не могла й не може бути причиною невизнання Німеччиною нашої державности. Коли я створив у Львові коаліційний уряд у липні 1941 р., в якому члени револуційної ОУН були в меншості, німецькі контрагенти зробили мені у розмовах закид, як я — націоналіст — можу сидіти за одним столом з „марксистом” Лисим, або як шефом президіяльної канцелярії може бути „марксист”, як вони на-

зивали цих людей, д-р Росляк. Я — націоналіст — повинен був створити — на їх думку — уряд монопартійний так, як є в Німеччині, а не єдиний тоді в „Новій Європі” коаліційний з різного типу „демократами і марксистами”.

Отже суть не в композиції правління. Суть у тому, чи дана держава стоїть за нашу незалежність, за партнерство, за розвал імперії, чи за колонію, за агентів, а не за контрагентів, за свою імперію на місце попередньої. Це є дійсна правда! Це є актуальне і на сьогоднішній день.

Наука з 1941 р. зовсім не пішла в ліс. Пригадую, як по останній світовій війні увесь український політичний самостійницький світ станув був своєчасно проти непередрішенства АКВБ, хоча проф. Добрянський, Галиччін, Душник приїздили переконувати нас, щоб ми входили на цій базі до АКВБ і співпрацювали з москалями, бо така „воля вуйка Сема”. Коли ж це не повезло, то через ніч створив якийсь Ляйонс чи Сержант три українські партії з Гуляєм і большевицьким провокатором Василякі і ще „об’єднав” їх, аби виглядало більше демократично, — в Український Визвольний Рух. Поляки мають три уряди, москалі мають кільканадцять партій, центрів, союзів, зовсім необ’єднаних в один визнаваний всією еміграцією „уряд”, але стейтдепартамент, чи „фореїн офіс” зовсім не збирається квестіонувати з цієї причини самого принципу, самого права на їх суверенну державу, чи в іншому випадку — імперію! Не хотіли визнавати німці такого принципу і ніякі консолідації, об’єднання, найбільше демократичні ані найбільш монократичні уряди нічого не помогли б були і не допоможуть! Рішає і рішала власна сила, сила наших союзників, сила нашої ідеї і нашого духа, врешті фізична і матеріальна сила нації, себто сила нашого п’ястука.

І про цю силу нам ішлося! Про силу зведену під один спільний знаменник! Силу з внутрішнього і зовнішнього погляду! Ми ж були свідомі, що — коли німці не визнають доконаних фактів — і будуть нас революціонерів ліквідувати, то, очевидно, зроблять це легше з людьми менше твердими від нас, але все ж українськими патріотами, які у нормальних умовах давали б свій — безумовно творчий вклад — в будову української держави, але в переломові часи вони лише короткий час могли витримати на фронті. Не нам, але українській справі, треба було поширення, а не звуження фронту, і ми свідомо йшли на таке поширення фронту з перспективою включити

в державно-творчий процес усіх громадян, без огляду на їхні партійно-політичні переконання, одначе не — слуг окупантів.

Провід революційної ОУН вирішив створити Український Національний Комітет (в Кракові) *не на партійно-політичній базі, але на індивідуальній*, включаючи до нього для спільного діла українських патріотів різних політичних напрямків. Зрештою, політичні партії в Україні саморозв'язалися з приходом большевиків. Вони там не існували. Там була і діяла тільки ОУН!

Проводом ОУН були уповноважені організувати Комітет Ярослав Старух, Іван Равлик, Василь Охримович, Євген Врецьона, Роман Гльницький. Великим фанатиком діла був Ярослав Старух, який ніколи не вмів робити нічого половинчато.

Впродовж відносно короткого часу, починаючи з квітня 1941 р., вдалося розмовами у Кракові, Люблині, Празі, Брні, Берліні, Варшаві, Каліші, устійнити політичну базу і створити Український Національний Комітет, в якому приймали участь *індивідуальності, а не речники партій*, з табору Української Народньої Республіки, гетьманського руху, партійно-політичного світу ЗУЗ, які уважали ініціативу ОУН позитивною і яку треба підпримати з точки зору загально-українських інтересів. Такі політичні діячі, як Микола Лівичський, Петро Шкурат, Михайло Крат, А. Макаренко, Зінаїда Мирна, ред. Віктор Андрієвський, ген. Всеволод Петрів, мгр. Мирон Богун, д-р Василь Болюх, д-р Михайло Волошин, інж. Євген Врецьона, о. Іван Гриньох, Микола Дужий, полк. В. Євтимович, д-р Михайло Загайкевич, ред. Євген Зиблікевич, проф. Борис Іваницький, ред. Василь Качмар, ген. інж. Олександр Кузьмінський, директор Мирон Луцький, посол Василь Мудрий, письменник Володимир Островський, ген. Іван Омелянович-Павленко, інж. Юліян Павликовський, посол Зиновій Пеленський, інж. Василь Рижевський, д-р Володимир Горбовий, інж. Євген Храпливий, інж. Михайло Хроновят, проф. Богдан Шемет, інж. Юліян Шепарович, д-р Степан Шухевич, проф. Андрій Яковлів, мгр. Володимир Янів, д-р Володимир Макарушка і інші приступили до Комітету. 113 членів нараховував Комітет з прізвищами відомих діячів.

Деталі справи обговорює Віктор Андрієвський в „Шляху Перемоги” чч. 41-47/1955, теж Роман Гльницький в „Дойчлянд унд Україне”, II том, 1958, Мюнхен, подаючи список учасників, тощо.

Основуючі Збори Українського Національного Комітету

відбулися 22 червня 1941 р., якраз у дні вмаршу німецьких військ в Україну. Приявних було 86 учасників. Цей факт, що якраз розпочалася німецько-російська війна, а в декларації з цього приводу Гітлера ніякого натяку на якубудь політичну розв'язку східно-європейського комплексу — поза фразами про релігійну свободу і „Європу” — не було, поставив учасникам ясно перед очі ситуацію: йде нова колоніальна потуга на наші землі.

Намічений на голову Національного Комітету генерал Всеволод Петрів не міг прибути з Праги до Кракова, бо німецька влада не дозволила. Із доповідачів видатний член ОУН м-р. Мирон Богун, пізніше замордований поляками у Львові, з'ясував політичні і господарські проблеми у пов'язанні із воєнною ситуацією, д-р Володимир Янів говорив про право української нації на національно-державну незалежність, а д-р Володимир Горбовий з'ясував спокійно, синтетично і ясно завдання Комітету. Він був теж вибраний головою Зборів.

Розгорнулася дискусія, яка, хоча одобрювала ініціативу ОУН, але деяких учасників почав опортати неспокій тому, що на це діло не було згоди німців. Були деякі виразні закиди в нашу сторону, так наче б питання узгодженості чи неузгодженості з німцями це була наша справа. Дехто не сприймав факту, що це діло мусить відбутися без, а то й проти німців.

Коли після виступу в дискусії Ярослава Старуха (у нав'язанні до доповіді В. Янева, якщо не помиляюся), почалися повновні закиди в сенсі небезпек з боку німецького партнера, я уважав необхідним з усією серйозністю звернути увагу на співвідповідальність усіх українських патріотів за можливу антинімецьку поставу, зокрема на необхідність документації всією нацією своєї волі до національно-державного життя. Я висловив критичне становище і сумнів, чи деякі із дискутантів в майбутніх подіях візьмуть на себе важчу пробу, коли вже зараз такий скептицизм їх опановує. З усією рішучістю я підкреслив, що за ніяких умов від політики доконаних фактів ОУН не відступить.

Я членом Комітету не був, але уважав необхідним бути приявним коротко на його нарадах, залишивши їх перед закінченням і не будучи при відкритті. Цього самого дня я вже мав переходити кордон — на Україну! Якщо не помиляюся, я відповідав зокрема на виступ д-ра Степана Барана або Володимира Загайкевича. Загальне враження залишилося у мене тривожне. Для наших плянів, які мали ми здійснити в Україні,

багато від УНК як цілості ми не могли сподіватися. Це враження в мене залишилося напостійне. Воно мало вплив на наші даліші рішення у Львові 30 червня 1941 р.

З зовнішньо-політичного боку я бачив позитиви означеного типу в існуванні такого Комітету. Більше, у мене залишилося враження, що у випадку *несподіваної* прихильної постави, чи зміни відношення до нашої справи німецького уряду, Український Національний Комітет сповнив би дуже жорисну роль теж з пропагандивного боку по альянтській стороні, головню в США, з'єднанням в одному таборі з ОУН самостійницьких елементів різних партійно-політичних відтінків.

Це як альтернатива на той час, на такий випадок, у мене залишилася, без ніякого намагання знецінювати низки безумовно щирих, добрих, благородних патріотів, які знайшлися в УНКомітеті.

Але, коли я нелегально їхав поритими бомбленням і мінованими шляхами, то бачив, як німці везли або тнали, як худобу полонених, не даючи їм навіть води під час постою, за що я — принаймні для українців принагідно добивався, якщо не було змоги добитися для усіх. Я усвідомляв, що фактично ці полонені українці уже мусіли б бути охоплені якимсь українським суверенним чинником при наявності бодай прихильно-*невтрального* ставлення німців до нашої політичної концепції.

Тоді зростали в мене неперекорні сумніви, чи Національний Комітет, — не його Президія, — у такому складі буде здатний до кінця піти на такий ризик, який стояв перед нами, передо мною, перед плянами, за які я вже ніс у першу чергу відповідальність, бо в такі часи ані змоги ані часу ані нагоди на наради немає... А в слід за нами їхало Гестапо...

Коли я ще пригадав прихід на залю нарад УНК двох урядників „Зіхергайтсдінст”-у з вимогою розв'язати Збори, бо почалася війна і „усе є в руках фюрера”, і враження, яке це зробило на деяких учасників, чимраз більше відчував я важкий тягар виключної відповідальности, яка лежала на революційній ОУН, на її кадрах, на мені теж особисто.

Не раз я чув закид, чому я не виступав 30. VI. 1941 р. від імені УНК в Кракові, чому від нього не прополошував відновлення української держави, чому його не поставив в осередок творення Уряду, чи Ради Сеньйорів — і завжди наново я доходив до того самого переконання: доконані факти можна творити лише *негайно*, змісця, за даної ситуації, оформлюючи так, як вимагає дана ситуація, з людиною чи з людьми, які зараз, не-

гайно, зразу є готові на усе! Але не було можливим творити доконані факти у Львові в пов'язанні з УНК у Кракові, серед інших умов, як були в Кракові, без змоги порозумітися, чи розкрити перед біля ста людьми плян, успіх якого залежить від заскочення... Це тимбільше, що акт 30 червня 1941 р. був заскоченням і для частини Проводу ОУН, як і оформлення його, його текст, створення замість Крайового Правління — Державного Правління і т. п., про що буде окремо.

Навіть створення Ради Сеньйорів було таким доконаним фактом, який — на перший погляд — не гармонізував з уже існуючим Національним Комітетом в Кракові, що — за нормальних умов — повинен був переїхати до Львова і розпочати там свою діяльність, перетворюючись на інший державно-правного характеру орган і т. д. Але все це було теорією.

Створення Українського Національного Комітету не було абсолютно ніяким хитрим маневром ОУН, щоб „вивести в поле” поважних промадян-патріотів! Зовсім ні! Ані не було моєю інтенцією його якбудь обійти, але прямо у системі і стратегії доконаних фактів він на той час у Львові 30. VI. 1941 р. і після 30. VI. 1941 р. не вмiщався. Німці своєю антиукраїнською політикою внеможливили виконання нашого позитивного пляну в державно-творчому задумі з УНК.

Степан Бандера залишився в Кракові і напевно при несподіваній прихильній поставі німців був би цей наш плян спільно з УНК реалізував. Я був би перебрав тимчасове Крайове Правління на ЗУЗ, УНК був би переїхав в Україну, спільно ми сконсолідували б це з евентуальною ініціативою в Києві, яка за іншої постави Німеччини була б прийшла до голосу на Наддніпрянщині, і був би створений коаліційний, загально-український уряд з доміантними силами Києва, що там у боротьбі здобули б позиції, з тимчасовим передпарламентом, — щоб включити в боротьбу і в державне будівництво усі творчі патріотичні і фахові сили всієї України.

Очевидно, УНК з Кракова мав би своє належне місце у цій загально-українській державно-політичній дії і конструкції.

А тим часом за відомої поставі німців треба було на різних площинах, у різних теренах, творити якнайбільше центрів спротиву і власнопідметного українського самостановлення, водночас не зв'язуючися якимись формалістичними путями, щоб не дати німцям можливости будь-як включитися в українську ініціативу, чи то пресією чи внеможливленням, нпр., технічного контакту (Львів—Краків—воєнні часи).

До вибраної на Зборах Президії Національного Комітету мала ОУН повне довір'я. Це були справжні патріоти: ген. Всеволод Петров — голова, заступники: д-р Володимир Горбовий, проф. Віктор Андрієвський, перший секретар адвокат д-р Степан Шухевич, другий секретар Василь Мудрий і ін.

Цього самого дня, 22 червня 1941 р., вислано від імені Комітету меморіал до Гітлера, Ріббентропа і Розенберга, в якому з'ясовано суть і ціль створення УНК, підкреслено волю української нації до державної незалежності, її готовність боротися проти Москви і сподівання, що німецький уряд буде респектувати політичні прагнення української нації до суверенного державного життя. У Зборах взяло участь 86 визначних громадян, отже це мало свою вагу тим більше, що їх настанова була однодушна у засадничій справі української державності.

23 червня 1941 р. на засіданні Президії порішено, як пише проф. В. Андрієвський, ставити німців перед доконаний факт української єдності і від імені УНК створити український уряд у Львові. Про ці пляни Президії мені нічого не було відомо ані тоді, ані пізніше. Про них і про те, що Президія намітила теж деяких членів Комітету, як членів Уряду, я довідався щойно з статтей проф. В. Андрієвського.

Проф. Андрієвський каже, що про плян ОУН творити доконані факти в аналогічному пляні, Президії не було нічого відомо. І це безумовно правда, бо наші пляни були повністю закриті! Я особисто не враховував можливості творити у Львові Уряд від імені УНК з Кракова, бо я був наставлений виключно на пряму, безпосередню боротьбу проти німців і не бачив взагалі можливості комплікувати собі ситуації неможливими на віддалі контактами з інституцією, якої кількість переходила 100 людей, і в страшний тодішній час, де рішення треба було приймати негайно інколи мені самому одному.

Я розумію і оправдую невдоволення деяких членів УНК, коли вони довідалися про доконаний факт 30. VI. 1941 р. Але стверджую, що й самій Президії в часі між 23—30 червня не прийшло на думку бодай інформативно звернутись до Організації у даній справі. Цікаво, що в записці, яку 3 липня 1941 р. Микола Лебедь привіз мені від Степана Бандери, я не знайшов жодної згадки про це рішення Президії. Проте автентичности цього рішення я ніяк не квестіюную, маючи повне довір'я до такої постаті, як проф. Віктор Андрієвський.

Не виключаю можливості, що отримана мною в часі моєї

нелегальної їзди до Львова інформація про те рішення могла б знайти в якійсь формі віддзеркалення в якомусь із правно-державних актів, доконуваних від імені Національних Зборів чи Українського Державного Правління. А втім, нашого рішення проголошувати у Львові державність ми не могли подавати до відома УНК ще й з цієї причини, що в нас було рішення проголошувати відновлення державности у Києві, а не у Львові. Але в наслідок розвитку подій сталося це у Львові, як вислід мого персонального рішення, коли я зорієнтувався, що немає іншої можливості після заяви Пілтнера 22 червня 1941 р. з нагоди кампанії на Сході і в обличчі творених фактів німцями, які взагалі на ніякому урядовому поземі навіть не пробували вести з українцями розмов.

Провід ОУН уже був на колесах, у поході, була війна. Рішати мали ті, що мали відвагу рішати і мали повновласті ОУН для цього. Проголошення відновлення державности у Львові було не лише заскоченням для УНК, але і для деяких членів Проводу ОУН.

Роблення закидів під адресою ОУН з цього приводу з боку деяких членів УНК є неоправданим, бо нічого не стояло на перешкоді Президії передати своє рішення у цій справі С. Бандері, який завжди мав до диспозиції відділ зв'язкових, розсилаючи ними свої вказівки Похідним Групам ОУН.

Виходить, що це рішення було теоретичним міркуванням, а не реальним пляном. Мое наскрізь льояльне відношення до УНК, зокрема ж до його Президії, унааявнюється у цьому, що я покликав міністром оборони ген. В. Петрова, якого німці взагалі не впустили були ані на Збори УНК 22 червня 1941 р., ані до Львова після 30 червня 1941 р., як теж мое рішення передати повновласті полові відповідального УДП д-рові Вол. Горбовому, в. о. Голови УНК, що знову не сталося теж по причині унеможливлення йому німцями прибути до Львова перед арештуванням мене. Лев Ребет і проф. М. Панчишин радо годились з моїм пляном дії у Львові, приймали цю розв'язку дуже радо.

Очевидно, усе це діялося в комплексі *іншого типу* доконаних фактів, яких правне джерело не корінилося в УНК. У революційний час поєднування різних починів і різних доконаних фактів з різних площин є єдино можливою дією і гарантує успіх. Не раз „екс пост” приходить формальна легалізація різних у задумі і реалізації слухних, але формально-правно непередбачених починів чи заходів. Тому тим ціннішим виявом патріотизму і державницького способу думання треба прийня-

ти визнання УНК в дні 1 липня 1941 р. факту проголошення відновлення державности 30 червня (Бюлетень УНК ч. 1/41).

Мабуть 5 липня 1941 р. викликав шеф уряду Генеральної Губернії Бюплер членів Президії (крім неприязного ген. В. Петрова) і Степана Бандеру до свого уряду і закомунікував їм негативне ставлення німців до діяльності УНК і Акту 30 червня 1941 р. і зажадав припинити всяку дальшу діяльність УНК. Ст. Бандеру арештували після цієї розмови, д-ра В. Горбового і полк. В. Євтимовича (керівника Екзекутиви УНК) арештувало Гестапо два дні пізніше.

8 липня 1941 р. вручило Гестапо проф. Андрієвському телеграму Гімлера, в якій заборонялося всяку дальшу діяльність УНК і видавання Бюлетеня УНК, з негайним введенням в життя цього поліційного зарядження.

З цим моментом УНК припинив фактично, але не правно свою діяльність. Він не саморозв'язався. Президія УНК і голова його екзекутиви полк. В. Євтимович (гетьманець) увесь час німецької окупації достойно поводитися і не дали себе надужити для ніякої дискредитуючої українську справу дії. Ні один із членів Президії не пішов на політичну коляборацію з німцями в ніякому відношенні!

Від участі в УНК відмовилися тільки мельниківці, типово монократична і тоталітарна група у тому часі, яка полк. А. Мельника проголосила „фюрером”-вождем української нації і намагалася навколо нього, (а не як ОУН — навколо УНК) — „ВОЖДЯ НАЦІЇ” об'єднати еміграцію. Ця акція, якою керував інж. М. Сціборський і проф. Володимир Кубійович, цілком провалилася серед української спільноти, яка малта досить німецького і російського фюрерства і не потребувала ще своїх доморослих вождів.

Полк. А. Мельник, як „Вожд” нації, характеризував членів УНК, якого головою був ген. Всеволод Петрів, полководець українських армій, а провідними членами проф. Віктор Андрієвський, д-р Володимир Горбовий, (який вже біля 25 років перебуває в російському кадеті), адвокат д-р Степан Шухевич, відомий оборонець українських політ'язнів і високий старшина української армії і інші, „опортуністичними покидьками, ворогами українського націоналізму, колишніми жолдаками Польщі і Москви... Закликаю усіх українців до дальшої боротьби і заявляю, що у творчій праці української нації немає місця для політичних трунів, опортуністів і шкідників”... Так окреслював полк. А. Мельник своїх співбійців по зброї 1918 рр.,

Генерал Всеволод Петрів
Голова Українського Національ-
ного Комітету в Кракові

у тому і д-ра В. Горбового, ген. Вс. Петрова, д-ра Степана Шухевича, проф. В. Андрієвського, Василя Мудрого... („Український Вісник”, 30. VI. 1941).

А про революційну ОУН полк. А. Мельник у тому ж самому заклику так писав: „Це не вперше в історії України прийшли до голосу темні сили анархії і упадку. Так і сьогодні піднялися проти ОУН(М) злощасні сили реbelie. Вони запрошують зупинити і завдати морального удару ОУН. Ці шкідники (мова про ОУН-революціонерів — прим. наша), які приховуються за гаслами українського націоналізму, пішли на співпрацю з опортуністичними покидьками”, і т. д.

А орган ОУН(М) „Наступ” (чч. 30, 33, 35, 1941) так інтерпретує монопартійну, тоталітарну, монократичну позицію ПУН і його вождя: „ОУН відкидає всякі „спільні” фронти і „спільні програми”, бо є твердо переконана, що нація може мати лише одну ідею, яка може бути заступлена одною організацією під одним проводом.... ОУН відкидає всякі спроби політичної кон-

солідатції з тими елементами, які своєю дотеперішньою діяльністю доказали, що їм чужа національна честь і гідність.”... „АЙН ФОЛЬК, АЙН РАЙХ, АЙН ФЮРЕР”! Це рекомендуємо в альбом „демократа” Ярослава Гайваса, автора „Коли кінчалася епоха”.

Як інтересно пригадати ці позиції мельниківців того часу, — ексклюзивної тоталітарної групи, чистої води монопартії вождівського типу, для якої навіть ген. Всеволод Петров, д-р В. Горбовий, д-р Степан Шухевич, Василь Мудрий, пізніший віцепрезидент УГВР, який не пішов за ніяких умов на співпрацю з німцями, як це послідовно з Гестапом робила ОУН(М), — це „грязь і жолдаки”. А для сьогоденної ОУН(М) — Бажани, Корнійчуки, Тичини, Павлички не є шкідниками і вислужниками Москви, а УССР є „продовженням” української держави, а не колонією Росії, а УНРада з культуробмінниками, непередрішненцями, якраз, як писав „Наступ” 1941, є „здоровим, яке ніколи не може єднатися зі згнилим, добрим зі злим, бо об’єднання доброго зі злим, здорового зі згнилим ніколи не покращає злого і зіпнилого, але розложить добре і здорове”. Хто є це добре і здорове для ОУН(М) т е п е р, коли ген. Вс. Петров, Степан Шухевич, „без національної честі і гідності” не живуть, а д-р В. Горбовий як мученик вже майже 25 років карається, але не кається в концтаборі Мордовія теж „без національної честі і гідності”? Карається в лабетах рівнож керівників УССР „держави української” в оцінці теперішніх лідерів ОУН(М) з Штулем, Гайвасом і Андрієвським на чолі. О, часи, о звичай!

Український Національний Комітет у Кракові виконав з честю своє загально-українське завдання, задокументував не лише перед німецьким світом, але взагалі перед світом — єдність української політичної думки у справах суверенітету нації, здемаскував теж зі свого боку перед світом нікчемність нацистів, дав поштовх, щоб українці без різниці партійно-політичних переконань засвідчували фактами свою волю до незалежного державного життя і не поділились із станом окупації, без огляду на його „окцидентальне”, чи євразійське походження.

У загально-політичному баченні нашої визвольної політики того часу це був доказ державно-політичної зрілості націоналістів-революціонерів, що, зробивши пролом у напрямі визволення кадрів з-під монократизму, монопартійності „вождівського” тоталітаризму — завдяки розумному керівництву Степана Бандери, який слідами полк. Є. Коновальця відкинув і

титул в о ж д а і вождизм, відкривши двері свіжій, рідній, українській традиційній думці та спільному керівництву у за-опадничих справах політики ОУН, поставив на нові рейки революційний націоналістичний рух в дії без „слава Вождеві”, а з „слава ГЕРОЯМ”! Теж і в цьому суттєва різниця поміж українською і неукраїнською якістю націоналізму того часу і взагалі....

І націоналісти-революціонери зберегли незмінно свою політичну лінію і свій характер борців-революціонерів, відмежовуючись від злого й згнилого, але мобілізували у прізний час усе здорове, самостійницьке і скріплювали протикупантський фронт. Націоналісти-революціонери залишилися собою, не пішли на згубні стежки культобмінників і визнавців „нашої держави” УРСР. Не стрічались вони і не переговорювали з розвідочно-диверсійною групою полк. НКВД Дм. Медведєва, як у випадку Бульби-Боровця, якого адьютантом був О. Штуль в часі війни,^{*)} не йдуть вони на зустрічі і переговори сьогодні з колишніми представниками „Смершу” — Колосовими.

Шухевичі, Старухи, Горбові, Прицаї, Петрови, Бандери, про яких писав полк. А. Мельник („Український Вісник” 30. 6. 1941), що вони „шкідники, ребелянти, вороги націоналізму, політичні трупи”, не сплямили себе переговорами і контактами з ворогом і звійшли в історію України як її світлі постаті! Історична Немезіда невблаганна! На полях слави падають одні, інші потапають у багні... 30 червня 1941 р. є прапором для тих, що йдуть „пер аспера ад астра!” А не для тих, що звикли плазувати.

^{*)} „Інформації” Т. Бульби-Боровця, Берлін, 8 листопада 1944 р., стор. 4, 5 про переговори з підполковником Александром Лукином і „Похідні Групи ОУН”, Лев Шанковський, стор. 68, 298 і інші і теж лист Л. Шанковського до Яр. Стецька.

НАПЕРЕДОДНІ ЗУДАРУ З НІМЕЧЧИНОЮ

Провід революційної ОУН був свідомий переважкої відповідальності, яка на ньому тяжіла. Поза ним не було промінюючого і унапрямлюючого, директивного центру української політики, який диспонував би і фактичною силою і мав здійсними плани визвольної дії у зміслі суверенної української політики.

Складаючи наші плани і розпрацьовуючи директиви і напрямні дії, ми були свідомі цього, що ми є єдина суверенна сила на українському політичному овиді. Йшлося про генеральний напрямок української революційно-визвольної політики, а цей був тоді, сьогодні і історично правильний один і ми його реалізували.

На одному із засідань Проводу у зв'язку з подіями того часу було прийнято становище Степана Бандери у справі персонально-організаційної конструкції Проводу і персонально-політичних завдань керівних осіб у Проводі. Автор цих рядків обняв функцію шефа штабу Проводу ОУН, в якому об'єднувалися керманичі найважливіших з погляду наближення війни на Сході ресортів Проводу, які прямо — крім Степанові Бандері — підлягали Я. Стецькові. Першим заступником Провідника ОУН став Я. Стецько, а другим Микола Лебедь.

Провід одногосно рішив, що Ярослав Стецько у пляні державного будівництва: а) перебирає відповідальність за крайове правління на ЗУЗ, де ОУН має домінуючу позицію, залишається, як перший етап, у Львові, щоб зорганізувати державний апарат на ЗУЗ; б) як речник зорганізованого державного апарату на ЗУЗ і головний речник революційної ОУН має входити до Українського Державного Правління у Києві, тобто до Центрального українського суверенного уряду, створеного у Києві силами ОСУЗ при активній допомозі ОУН, яка мала слабкі позиції на ОСУЗ у той час; в) з хвилиною переходу кордону з ЗОУ перебирає відповідальність за дію революційної ОУН в Україні, отримує повновласті у непередбачених ситуаціях надзвичайним порядком приймати рішення такі, як вимагатиме цього революційна рація.

Рішено, що більшість членів Проводу йде на ОСУЗ з метою підтримати ініціативу українців Києва проголосити відновлення державності в Києві, як *центрального* акту в аспекті всієї соборної України, в обличчі чого наша дія у Львові і на ЗУЗ — при всьому своєму правно-державному значенню — має в першу чергу силову-політичну і державно-фактичну вагу, як підбудова Акту в Києві. ЗУЗ і цілий державний апарат підпорядковуються суверенному урядові України в Києві, покликаному волею українських самостійницьких сил, але ніяким чужостороннім чинником.

Революційна ОУН змагатиме, щоб мати в центральному уряді України в Києві такий вплив і таку кількість ресортів, як це відповідатиме її силовій потенції не в аспекті неподільності її впливів на ЗУЗ, але усій соборній Україні. Членів Проводу, які дістали призначення іти на ОСУЗ, зобов'язують генеральні інструкції і напрямні, які отримали Похідні Групи ОУН про розбудову ОУН, підпільної сили на різні евантуальності, про державне будівництво, творення доконаних фактів і т. п.

Степан Бандера залишається на ЗОУ, тобто по цей бік лінії Керзона, з метою забезпечити останніми інструкціями Похідні Групи через окремих зв'язкових, кур'єрів та у випадку несподіваної зміни політики німців під можливими ударами, мати змогу вести розмови з компетентними кругами.

Доля усіх членів Проводу, які перейшли кордони ССРСР, увійшовши в фронтіву полосу, була зовсім непевна, отже нам грозила можлива повна фізична ліквідація членів Проводу. У ситуації, коли ставиться все на одну карту ніякий стратегічний центр не може поминути вимоги залишити необхідну резерву, якщо неможливо — пропорційно сильну (у зіставленні з дійово-оперативними офензивними силами) кількісно, — то принаймні найвищої якості, щоб — у випадку загину перших лав — починати відбудову сил наново і продовжувати розпочате діло.

Існуючий УНК мав бути у порозумінні з Степаном Бандерою зовнішньо-політичним фактором і партнером, як одна із альтернатив. Із провідних людей залишалися ще Іван Габрусевич, який уже тоді нездужав серйозно, полк. Р. Ярій і Володимир Стахів.

У Степана Бандери були добрі стосунки з Президією УНК, мав пошану в неї і сам поважав її, (варта пригадати, що до останніх днів свого життя він був у найкращих особисто

Собор св. Софії в Києві

приятельських взаєминах з проф. Віктором Андрієвським, відвідуючи його і гостячи його у себе дома).

Немає сумніву, що С. Бандері приходилося нелегко залишатися, бо він був людиною особистою великою відваги і схильний радше до формування суттєвої організаційно-кадрової сили, як твердої гарантії успіху, але вища рація вимагала іншої організаційно-персональної постановки.

Микола Лебедь, як тодішній другий заступник Провідника ОУН, мав завдання тимчасово по лінії організаційній допомагати докінчувати справу висилки Похідних Груп ОУН і вдержувати можливості координації дії центру в Україні з центром в ЗОУ, що йому вдавалося деякий час, завдяки його винахідливості, хитрості та особистій відвазі, якою він у своїх молодих роках визначався.

Функцію відповідального в державно-політичному сенсі за ЗУЗ я прийняв лише під натиском Проводу, оптонуючи цьому не з „раціональних”, але „містичних” причин. Мосю, як кожного із нас, мрією було, — хай і ціною найбільшого ризику — бути у Києві, нашому місті, святому, вічному, бути якнайскор-

ше, св. Софію, Лавру Печерську, Золоті Ворота, Дніпро наш, побачити, цієї землі святої доторкнутися... Учасники Похідних Груп цілували київську землю, прудки її несли в тюрми і концтабори, воду Дніпра приносили на ЗУЗ, йшли у ті місця, де наша Січ була, про яку так чудесно навіть Довженко пише і тужить, — іншим від них я не був.

Тому, відсунувши на бік всю „політику“, я не хотів признати слушности внесення Ст. Бандери, що немає іншої альтернативи щодо іншої особи у нас, і опонував. Коли ж всебічне обґрунтування Бандери викликало загальне одобрення Проводу, я наrado погодився.

„Про домо суа“: нерідко у мене рішення є мотивовані ірраціональними моментами, хоча я не належу до людей емоцій і афектів. Не зважаючи на історичну вагу Акту 30 червня 1941, я все ж у поліційній тюрмі — Александрпляц — на поодинокій келії жалів, довідавшись про здобуття Києва, що я дав свою згоду на „затримку“ у Львові. Можливо, що була б мене зустріла доля Мирона-Орлика чи Климова-Легенди, але тут „рацію“ ні при чому... Ймовірно має слушність Шарль Пері: „Все починається з містики і все кінчається політикою“.

Але залишім аналізу ірраціональних мотивів раціональних політичних дій, а повернімось до незвичайно важкої ситуації, перед якою стояв Провід. Для кожного із нас було ясним, що зближається східня кампанія. Теж було очевидним, що Гітлер вестиме превентивну війну, свідомий, що Сталін чекає тільки на нагоду, щоб відарити першим.

Проте ж нічого на відтинку офіційних взаємин Німеччина-Україна не діялося. „Райхсрегірунг“ ніяких офіційних контактів з українськими політичними чинниками не нав'язував. Оправданні деяких німецьких неурядових кіл, мовляв, здеконспірування таких контактів насторожило б Москву і передчасно розкрило б карти, було цілком наївним, бо перемарш чи транспорт мільйонної армії під кордони СРСР був більш як промовистим щодо остаточних плянів Гітлера. Сталін міг не сподіватися, як стверджують джерела, наступу в той час, але у принципі він його враховував. Гітлер часово перехитрив Сталіна несподіваним в той мент нападом, але не у принципі.

У кожному разі: німці вели підготовку і вишкіл свого окупаційного державно-адміністративного, господарського, поліційного і ін. апарату дуже таємно, але тут і там вісті просіякали, що було зараз дементоване перед українцями німецькими чинниками.

Із факту, що нічого серйозного не діялося теж на відтинку включування українського чинника в комплекс підготовки приймання і еventуального переформування полонених на базі добровільців у військові частини;

із факту, що такий величезний потенціал української еміграції і динамічного кадру знайшовся на ЗОУ і в Німеччині, а німецькі урядові кола цього не включали — за згодою і спільним пляном з українським політичним світом — в комплекс політичної, коли вже не фактичної війни;

із факту, що в засягу дії Німеччини все ж були і уряд УНР і гетьман Скоропадський, а не тільки революційна ОУН і партійно-політичні чинники, „Райхсрегірунт“ не витягав ніяких висновків для політичного ведення війни, коли альянти доцінювали і невеличкий турт де-Голя, чи екзильних монархів окупованих німцями країн, без ніякої фактичної сили, принесеної ними з собою до Лондону, але як символи суверенітету націй в обличчі антинімецької потенції в окупованих країнах, були для них важливими;

із факту, що українці диспонували не тільки символічними інституціями, (тут неважний внутрішньо-український комплекс і його визнання, чи ні), — але й фактичною силою в рамцях контрольованої німцями Європи і понад усе величезним антиросійським революційним потенціалом в Україні;

із факту, що „Райхсрегірунт“ взагалі найсуттєвішого елементу перемоги над Росією не враховував із позитивного досвіду японсько-російської війни, коли під тиском якраз революційних ферментів і дій Росія програла війну, із досвіду 1917-1918, коли якраз царська імперія — учасник переможної антанти — програла війну наслідком національно-визвольних воєн і революцій уярмлених нею націй; із досвіду кримської війни, коли у наслідку внутрішніх ускладнень імперії, Росія мусіла поступитися і програла кампанію; із *негативного* досвіду Наполеона, який жалів, як пише його придворний історик — Кулянкурт — що не врахував чинника України, яка гарантувала б його перемогу; із негативного досвіду Карла XII, який запізнився із своєю кампанією, коли уже сили України й інших уярмлених націй були вичерпані і Москва частину їх зужила проти Карла й Мазепи;

із факту власне, що ніякої ставки на *національно-визвольні революційні сили* в середині імперії з боку Німеччини навіть у сенсі політичного натяку не існувало;

саме із усіх цих фактів, ще раз і ще раз розглядаючи спра-

ву, передискутовуючи її в ширших і вузких гуртках та в довгих особистих розмовах наших у двійку з Бандерою в Варшаві, ми могли витягнути лише ті висновки, які витягнули: доконані факти і власні сили!

З огляду на те, що вся ця німецька політика виглядала нам, які думали не лише сьогоднішнім днем, але й історично і перспективно, (при одному негативі: недостатньому знанню з власного персонального досвіду німців, німецької провідної верстви) — цілком безглуздою (бо — чи політика самовбивства має глузд?), — ми не могли не враховувати також можливості якоїсь альтернативи, повороту до розуму, байдуже, в якій формі, чи повторенням мюнхенського замаху на Гітлера 1939 р., чи перебранням влади (після „втечі” — невдалої місії Гесса в Лондоні, яка теж промовляла за тим, що серед нацистських лідерів є ще хтось, який щось трохи принаймні думає) — армійською опозицією, чи взагалі якимись нормальними людьми. Звідси теж наша концепція: політика доконаних фактів і власних сил, а відкриття протинімецького фронту щойно як відповідь, як наслідок виповідження Німеччиною України війни, а не навпаки!

Зокрема Степан Бандера, який мав дуже важливі для політика риси, — єднання принципіалізму з реалізмом політичним, завжди наново пригадував цей політичний глузд, що державну рацію, яка повинна б перемогти в Німеччині. Я був скептичний у тому відношенні, чому дав в оглядній формі теж вислів у моїй праці п. н. „За правильність генеральної лінії політики ОУН”. Видвигаючи можливість пропраної Німеччини, я підкреслював значення національних революцій в середині імперії, розворушених прокляттям слідтримки національно-державного суверенітету уярмлених націй.

Хоча я уникав розмов у той час з німцями, але за порадою Івана Габрусевича я погодився на розмову з проф. Баером, який, отримавши мій еляборат, помножений на циклостило, висловлював кількакратно бажання до розмови. Забезпечившись перед можливим арештуванням, я несподівано з'явився на цю зустріч в приватному мешканні у Кракові і так же несподівано закінчив розмову, викликаний по пляну звідти.

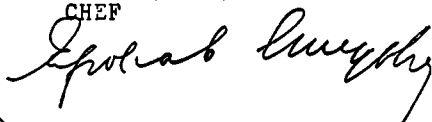
Наша розмова була гостра по змісту, коли я, на прохання проф. Баєра, з'ясував йому мій погляд на шанси перемоги німців на Сході Європи, підкреслюючи необхідність ставки на революції-повстання в середині СССР і створювання для цього можливостей з боку Німеччини. Я ствердив, що таких мож-

BEVOLLMÄCHTIGUNG

Hiermit wird Herr STACHIW Wladimir
ermächtigt, die Ukrainische Staatsregierung in
sämtlichen Fragen im DEUTSCHEN REICH zu vertreten.

FÜR DIE UKRAINISCHE
STAATSREGIERUNG

/ STEČKO JAROSLAW/
CHEF

Уповноваження для Володимира Стахова репрезентувати український
уряд в Німеччині

ливостей Німеччина не створює, навпаки — дає москалям дані для успішної політичної офензивив. Тому я думаю, що поза льокального значення збройним спротивом, окремими виступами озброєних частин — повстань на широку скалю є неможливо сподіватись, доки народи уярмлені не будуть визнані як підмет політики, союзники-партнери і контрагенти! Проф. Баєр робив собі нотатки у часі розмови.

Коли у часі мого арештування у Львові вже як голови УДП — приявний в льокалю Гестапо проф. Баєр — іронічно вкинув, „ну, що ж, не було всенаціонального зриву”, нав'язуючи, очевидно, до Акту проголошення 30. 6. 1941 р., — я йому

різко відповів, аналогічно, як декілька днів пізніше в Берліні в ОКВ, — популярною німецькою формулою: українці не збираються витягати для вас каштанів з вогню... Повстання стаються за означених передумов зовнішніх, або внутрішніх, або за обох водночас. Ви ж вніможливили всякі передумови своєю політикою, коли в проклятій Гітлера з нагоди східньої кампанії Україна й інші нації не є навіть декларативно трактовані як суб'єкти дій і господарі своєї землі. Досі ви мали проти себе москалів, а тепер будете мати і українців...

На німецькому відтинку штаб видатних членів революційної ОУН намагався ввесь час з'ясувати важливість нашої революційно-визвольної концепції і — передусім — суттєвого елементу: розвалу імперії на національні держави з Україною на чолі, а не заміни іншою колоніальною імперією. Полк. Р. Ярій, Володимир Стахів, Іван Габрусевич і інші докладали зусиль перешкодити здійснюванню іншої, як української концепції. Їм вдалося здобути низку серйозних прихильників, але на дальшу мету це не мало вирішного значення, бо це були здебільша опозиційні або потенційно опозиційні елементи, яких, повистрілювали, або зазнали в концтабори, чи позбавили впливу попутчики Гітлера і глупого політика, хоча блискучого публіциста Геббельса і йому подібного, гандляря сектом*) Ріббентропа.

Ст. Бандера мав зорганізовану полк. Р. Ярім розмову з адміралом Канарісом, якому дуже чітко і ясно представив українські позиції, знайшовши повне зрозуміння, з погляду німецької рації в адмірала, який приобіцяв свою підтримку української політичної концепції, уважаючи, що тільки при здійсненні її є можлива німецька перемога над Росією. Адмірал зазначував, що зміна може статися, коли вирішальні чинники у наслідку воєнних невдач переконаються, що іншого виходу немає.

Характерно, що усі німецькі кола мали генеральну інструкцію — ймовірно Геббельса чи Ріббентропа або Розенберга не заперечувати тимчасово українських вимог, але стосувати тактику проволікання. Тільки цим можна виправдати стереотипний аргумент, який до часу упадку Києва повторяв і проф. Кох і проф. Баєр й інші, мовляв, справа державности буде розглядана фюрером щойно після здобуття Києва. Очевидно, після

*) Сект — німецьке шампанське, „шумляве” вино.

цього прийшов новий обманливий аргумент: після переможного закінчення війни!

Мене розчарував вихвалований галицькими політиками старої дати проф. Ганс Кох, який стосував цей самий аргумент і не завжди був коректний супроти українців, будучи старшиною УГА. Проф. Кох був протестантським теологом. Я старався розуміти його поставу у той спосіб, що він не вірив у німецьку перемогу методами Гітлера і сподівався змін під тиском подій. Його—повторювана за теорією Розенберга—аргументація, мовляв, самі українці і в мріях не уявляють, яку велику і могутню державу по... Волгу — їм приготує Гітлер, могла зразу бути впливом ноторичної німецької політичної наївності, а не конче злої волі!

Можливо, що в ситуації повних невдач чар фюрера „переможця на усіх фронтах”, перестав був діяти і проф. Кох пересвідчився, що його захоплення фюрером було наслідком звичайного обману і його казка у виконанні наказу поширювана серед українців про „доброго” фюрера, який приготує для українців грушки на вербі „після здобуття Києва”, а потім — „після остаточної перемоги”, була смішною, коли б не була такою трагічною у виданні большевика в нацистському мундирі його однойменника з Кенігсбергу Еріха Коха... Згадуємо вже на цьому місці проф. Коха, бо він відігравав одну із вирішальних видних ролей у тому часі на українському відтинку, як речник ОКІВ, а згодом і Райхсміністра Розенберга.

Деякий час уже після арештування мене у Львові і перевезення до Берліна, після створення Райхсміністерства для окупованих східних територій, виглядало, що проф. Ганс Кох може отримати пост державного секретаря у Розенберга, а інколи він себе де факто і так поводив, хоча державним секретарем став не він, але партієць гауляйтер*) Маер. У кожному разі при усіх переговорах він був одним із головних речників німецького уряду і здебільша опановував з німецького боку делегацію, без огляду на те, чи він був її головою.

Факт створення міністерства для Східних територій говорив про здекларовану ціль — колоніальної імперії на Сході, бо недоставало хіба ще зміни назви на *Остколоніальміністеріум*. Обсадження цього посту Розенбергом було обманливим маневром Гітлера, який — знаючи протилежні погляди Розенберга до Райхскомісара України Еріха Коха, з одного боку,

*) Гауляйтер — „обласний”, керівник НСАП.

розправав, як більшість диктаторів своїх адораторів поміж собою, а з іншого — використовував для наївних у певному змислі антиколоніальну концепцію слабовільного, амбітного Розенберга, як сповідний доказ на недефінітивність політики народобивчих метод Еріха Коха.

Дуже скоро після 30. 6. 1941 р. прийшло до розкриття плянів Берліну супроти України, швидшого навіть, як з погляду нових займанців було доцільно. Їх огорнув уже був страх перед українським Сфінксом! Цікаво відмітити, що проф. Кох точно й коректно, з погляду заряджень „Райхсрегірунт”-у, намагався не допустити до якихось ускладнень для німців на Сході Європи.

Знаючи моє критичне наставлення до „запевнень” про „Україну по Волгу”, він в останній хвилині намагався перешкодити моему переходові в Україну. У Ряшеві 22 червня 1941 р. він висловив О. Гасинові бажання бачитися зі мною, щоб „вможливити” мені передання відповідних „легітимацій” на перехід в Україну, як теж передискутувати деякі питання українсько-німецьких взаємин. У часі моєї останньої розмови з Степаном Бандерою і Олексом Гасином, перед переходом кордону нелегально, я відмовився від цієї зустрічі з проф. Кохом, заявивши Олексі Гасинові, що ціллю німців є затримати мене по цей бік кордону, щоб не допустити до мого переходу в Україну. Тому я порадив йому сказати, що він зі мною не зустрівся, отже не міг передати його прохання.

Моя критична оцінка проф. Коха не має інтенції знецінити його проукраїнське наставлення, яке він виявляв у 1918 рр. і теж опісля, але він понад усе був німцем і німецька рація інтерпретована урядом, хоча він з цим не годився, була для нього зобов’язуюча. Пригадую, що вже на еміграції у Мюнхені в часі однієї моєї зустрічі з ним я натискав на нього, щоб він написав свої спомини так, як він бачив події в той час, і з’ясував причини свого поступування, яке суперечило його переконанням. Він відповів мені: „я є християнин і німецький патріот і складав присягу вірності німецькій державі, що збережу теж означені таємниці і від цієї присяги мене досі ніхто не звільнив”.

Я побачив тоді черговий раз усю безодню різниць поміж формою і змістом, поміж католицькою моральною догматикою середньовіччя, яка оправдувала вбивство тирана, і ідейно-моральною формалістикою богослова проф. Коха, який уже після 1945 р. ще уважав себе зв’язаним присягою диявольському режимові, який був йому противний з причини його в основі

антинацистської настанови. Як воно не дивно, але я ризикую думку, що нацистський режим знаходив тривалу підпору і лояльність німецького адміністративного і взагалі урядничого апарату (інколи може й певнішу, як СС-ів). Це мало свою основу у традиційному, пруського типу підпорядкуванню кожному урядові, кожній владі, тим більше, що нацизм дійшов до влади зовсім легальною дорогою і більше того — фельдмаршал Гінденбург, як президент держави, одобрив усі його беззаконства як закон, видаючи відповідні розпорядження, які впливали із його формальних компетенцій, як голови держави. Це зобов'язувало апарат держави і армію.

З іншого боку, позбавлені всяких моральних і релігійних засад, відкидаючи принцип правової держави, німецькі СС були здатні робити все можливе. Їм байдужою була правдивість, на якій будується всяка держава тривало; вони — з одного боку — підтримували безкрайню гітлерівську загарбницьку політику, з іншого, бачачи її безвиглядність — протидіяли їй, навіязуючи контакт з опозицією (напр. групенфюрер Небе, підвищений у березні 1945 у зв'язку з атентатом 20 липня 1944 р. або бригаденфюрер Шелленберг, шеф СД-закордон), пробували навіязати переговори з альянтами, повалити Гітлера, видати його альянтам і т. п.

Інколи генераліція „Ваффен СС” думала подекуди критичніше про внутрішні відносини в Райху, як старшинський корпус „Вермахту”. Причина була в тому, що це були парвеню, які не визнавали здебільша жодних авторитетів, жодної правдивості, жодної моралі; — це був духовий, моральний ломтєнпролетаріят, здібний на зміну своїх позицій упродовж недовгого часу, для якого не було нічого святого. На всякий раз не вони ліквідували чи пробували зліквідувати Гітлера. Нам важливо для нашої аналізи знати, що ця банда була з'єднана негативними елементами, що не є ніколи тривалими на довшу мету.

Знаючи що взаємопрізвню, наш політичний розрахунок на можливість зміни божевільної політики Гітлера не був без основ, коли враховувати боротьбу концепцій в ОКВ, НСДАП, СС, і передусім можливі ускладнення фактичного порядку у зв'язку з спротивом москалів та — логічне думання людей, які бачили скрізь цю „систему безсистемності” — поза одним порядком — усистематизованого терору.

Прощаючись з Ст. Бандерою пізнього по полудня 22 червня 1941 р., я докинув у результаті наших міркувань: „Уважай, щоб не примкнули тебе. Слухай радіопересилань... Думаю, що

мені таки пощастить...” „Помагай, Боже”! — відповів Степан Бандера. Ми розійшлися. Я в Україну, а він залишився в т. зв. ГГ.

Про мій „марш” до Львова від 22 до 30 червня 1941 р. я згадую у моєму неповному початковому спогадів, опублікованому в „Сурмі”, офіційні ЗЧ ОУН, ч. 10 і ч. 13-14/1949 п. н. *Як це було?* Навал біжучої роботи у той час перешкодив мені продовжувати спогад.

І сьогоднішні мої міркування не носять характеру спогадів, це радше політична аналіза минулого і проєкції на майбутнє. Я не вважаю, що прийшла вже пора на особисті спогади і рефлексії, ані з погляду необхідного для цього діла вільного часу і — передусім — ще недовершеного чину! Мої міркування мають характер спогадів лише настільки, наскільки для з’ясування суттєвої проблематики і відмічення означених індивідуальностей — співтворців тодішніх подій, чи наших противників або ворогів нашої справи, є konieczним включати теж елемент особистих переживань. Наш „марш” на Львів був повний небезпек і ризику.

У міжчасі зробила ОУН ще одну спробу роз’яснення німецько-українських взаємин, передаючи 23 червня 1941 р. меморандум урядові Німеччини, в якому поновний раз обширно і суверенно з’ясовувала не лише значення українсько-німецького партнерства, але виразно і недвозначно свої цілі, як цілі всієї української нації.

На вступі меморандуму критикується нехтування українського чинника німецьким урядом і перестерігається перед можливою німецькою катастрофою на Сході Європи, якщо Німеччина не доцінить українського партнера. Дальше з’ясовується черговий раз можливу базу співпраці двох рівнорядних партнерів — України і Німеччини і дуже чітко відмічається наступне: „Висновок: мілітарна окупація є не до втримання тривало в Східній Європі. Тільки державний порядок побудований на національній засаді може гарантувати здоровий розвиток. Тільки незалежна українська держава може зберегти тривало цей новий лад”... Східньо-європейській комплекс можна тільки ідеями опанувати і тільки при респектуванню волі там осілих народів — підкреслює меморандум.

„Українська суверенна держава мусить бути господарсько незалежною, щоб могла бути органічною частиною європейського господарського порядку і його доповняти”... „Українська суверенна мілітарна потуга, яка відповідає духовій поставі

України, буде гарантією німецько-українського союзу і зупинить тиск Росії на Європу”... Меморандум ще раз перестерігав Гітлера перед колоніальною політикою і нехтуванням національних прав східно-європейських народів. І стверджував таке: „Якщо навіть німці при вмарші в Україну — очевидно — як визволителі будуть привітані, то це наставлення швидко зміниться, у випадку, коли німці не прийдуть з ціллю відновлення української держави і взагалі з того роду гаслами. Новий порядок в Європі без самостійної української держави є не до подумання. Безмежна любов свободи унааявнюється в українців від століть, а не лише за останніх двадцять років. Цей змаг за суверенність нації, ця здетермінованість і воля до боротьби і постійна готовість боротьби проти чужого панування зформували сьогоднішній тип українця, який займає недовірливе і негативне становище супроти всього чужого”...

І знову підкреслює меморандум, що „українська мілітарна сила буде мати завдання обороняти східно-європейський континентальний фронт, якщо Україна, відтяжена від її двофронтової війни, зможе кинути увесь свій воєнний потенціал проти Росії”... Водночас меморандум виразно уточнює, що Україна буде вести війну виключно проти Росії, але не є згідна на ведення війни проти західних альянтів.

Цей меморандум ще одне дуже стисло і виразно розрізняє: „Треба ствердити, що для розв’язки української проблеми немає аналогії. З 1938 р. постало дві нові держави: Словаччина і Хорватія. Абстрагуючи від різниці у величині і кількості населення, українська проблема є далеко більшого значення, бо через її розв’язку прийдуть основні зміни в політичній і економічній структурі європейського континенту і виринуть питання, які є інтернаціонального значення.”...

І мужньо відмічає Провід революційної ОУН таке: „...Українець, якого оформили останні двадцять років, є твердо рішений, творити передумови і основи, які гарантуватимуть всенародній розвиток у власній суверенній державі. З цією здецидованістю мусить рахуватися кожна сила, яка, переслідуючи власні інтереси, прагне завести новий лад в східно-європейському комплексі. ОУН, яка від років кермує революційною боротьбою бойової частини українського народу за його національно-державну незалежність і виховує увесь український народ для цього завдання, є рішена, провадити цю боротьбу аж до здійснення її національного ідеалу”...

Цей меморандум опрацьований Комісією: Степан Бандера,

Олекса Гасин, Іван Габрусевич, Володимир Стахів, Ярослав Стецько і Ріко Ярій, за підписом зовнішньо-політичного референта Володимира Стахова, був вручений „Райхсрегірунг”-ові. (Архів: Остеуропа Інститут, Мюнхен). Це була остання писемна пересторога Проводу ОУН для уряду Німеччини перед катастрофальною політикою, у висліді якої прийшли перемоги московського більшовизму та опанування ним майже мільярда людства. І ця спроба не мала успіху, як показують події, що наступали в Україні, хоча потенцію України самі німці і то навіть гестапівці відмічають.

Ця обставина, що українці вітали німців як визволителів, у нічому не зменшує української сили ані не знецінює українців, які не знали, що це таке націонал-соціалізм, для яких Німеччина означала *Окцидент, Європу*, якої духовою, культурною, ідейною частиною себе уважає українська нація. В те, що це не йде Європа, але люмпенпролетаріят Європи, *націонал-більшовизм* Європи, не могли українці повірити, як не збавив того ані Чемберлен ані Даладіє ані Пій XII. „Ль Корр'єре делья Сера” з 26 червня 1941 р. подає: „...Від балтійських держав по Україну на півдні живе спільне бажання визволитися з-під московського нелюдського ярма. Тут треба підкреслити, що немає єдиної неділимної Росії і її ніколи не було. Це знайшло свій вираз навіть у тому, що її суверен свого часу окреслював себе як цар „усіх російських країн”, чим потверджував національну гетерогенність своєї імперії. У найвищому ступні цивілізовані народи російської „мозаїк-держави” прагнуть визволитися. *Війна в Україні буде носити найбільш оригінальний характер* в цілому антикомуністичному і антибільшевицькому поході”...

Згідно напрямних ОУН — з вибухом війни почалися збройні акції і акти в Україні. В округах Сколе і Бучач оперували українські повстанці, в округах Самбір, Підгайці, Монастирська повстання прибрало ширші розміри, що потверджує теж Дж. Армистронг у своїй історії „Українського Націоналізму”. У часі нашого маршу на Львів мали ми нагоду почути від фронтових старшин, що німецькі літаки заобсервували бої на вулицях Львова.

Доцент Г. Й. Баєр у своєму інтерв'ю з „Краківськими вістями”, 5 липня 1941 р., потвердив збройний виступ українських націоналістів у Львові в дні 27 червня 1941 р., кажучи, „українське населення виступило збройно проти советських можновладців і червоної армії. І так, нпр., застрілили у Львові

кількасот червоних урядовців-енкаведистів і вояків. Повзи на вулицях міста пригадують вуличні бої, що відбулися тут". Як відомо, Баер, гестапівець, був здецидованим ворогом ОУН, але не міг заперечити фактів.

Українські націоналісти збройно, машиновими крісами атакували москалів у Львові і завдали їм важких втрат.

Навіть така ворожа до ОУН газета, як „*Фелькшішер Беобachter*”, від 7 липня 1941 р. пише (автор якийсь Вільгельм фон Овен) п. н. «Советське пекло у Львові, диявольські жорстокості на тисячах українців: „У всій українській землі заворушилися націоналісти. Населення пірвало за зброю. Ворота Катедри у Львові забарикадовано, на вежах поставлено машинові карабіни, і зразу мусіли москалі втекти. У цілому ув'язнено у цих днях у Львові 7000 українців. Не тільки самих провідних націоналістів, але теж їх рідних, жінок і дітей, ув'язнено, тортуровано, мордовано. Так вдалося большевикам ще раз український народний зрив задавити”...

Треба відмітити, що теж большевики признають, що ОУН організувала з успіхом збройний спротив Москві. Нпр. Мстиславець — „Під чужими прапорами” пише: „У повній згоді з Інструкціями ОУН про завдання на випадок війни, які були розпрацьовані ще в часі миру, зорганізувалася у Львові і інших містах і районах Західньої України українська міліція. У Львові діяв український поліційний апарат вже два дні перед вмаршем німецьких військ. Поліцисти, які рекрутувалися з-поміж найактивніших членів ОУН, визначалися тим, що з дахів і вікон стріляли на жінок і дітей, які з з'єднаннями червоної армії хотіли залишати Львів”. Очевидно, для большевика Мстиславця війська НКВД — це „жінки і діти”, які пратнули „залишати Львів”... а повстанці — це поліцисти!

Немає отже сумніву, що є помилковим твердження німців наче б тільки завдяки їх армії „визволено” Львів. За нього полилося більше української крові, як це ладні признати німці. Тому не можна говорити про виключне „визволення” Львова німецькими силами. Українці мали десятикратно більші жертви у бою за Львів, як німецька армія.

По всій українській території заворушилося в той час. Україна понесла перед вмаршем німців на дану частину української землі страшні жертви, масові мордування НКВД по тюрмах, і не тільки по тюрмах. Москалі — втікаючи, мордували передусім українців, залишаючи в масі неторкненими меншини в

Жертви НКВД — помордовані більшовиками українці в червні 1941 р.
Замарстинівська в'язниця

Україні, зокрема польську, жидівську, навіть, як вони не були прокомуністичні.

Не є моєю ціллю описувати це народовбивство. Моя мета: вказати на те, що Україна ставила в той час спротив Москві у всяких формах, що вможливило німцям такий зразу легкий марш аж під Київ! Україна об'єктивно станула тоді, не знаючи злочинних цілей Берліну, по стороні Окциденту, стаючи збройною рукою і всякими іншими засобами і методами боротьби за своє власне право на незалежність. Україна документувала тоді *чином* свою волю до державно-політичної незалежності! Не було міста і містечка — по через Кремінець, Луцьк, Кам'янець-Подільський, Вінницю, і сотні інших місцевостей — Київ і навіть аж по Харків, де не поповнили б у той час москалі народовбивства, або у зв'язку з активним спротивом українців або з потенційним, який завтра міг розгорнутися у збройні форми, а сьогодні носив інший характер, або прямо без ніякого претексту! Сам факт існування нашої нації вистачав, щоб її людей вимордовувати.

Навіть ворожа нам німецька преса, не згадуючи прихильної неутральної, не могла мовчанкою поминати цього неймо-

вірною на той час всебічного спротиву, всебічної боротьби українців проти Москви, потверджуючи отак, що не німецький меч приніс нам визволення, але українська нація сама була спроможна вирішити спричинитися до перемоги взагалі Окциденту, світу волі над світом тиранії, якщо б світ волі репрезентував не націонал-соціалізм, рідний брат большевизму, але вічний Окцидент, що у той час уже був помер, здегенерувавши в варварському антихристиянському нацизмі, рузвелтизмі, людовому фронті Блюма зі зрадником Торезом.

Велика Британія — єдина країна зі зрозумінням традицій і свободи та гідності людської, — оставшися самотною, не заапелувала тоді до вічного і непереможного у житті народів і людей, але, як потопаючий, ухопилася за руку диявола проти чорта.

Скільки більше сили реальної, фактичної, живої і переможної у тій спрашній добі дехристиянізації і дегуманізації знаходилося у таких словах, такому визнанню віри у свою правду: „З Київської тюрми мене перевезли до Луцька. Тут я пережив вибух німецько-російської війни. У тюрмі в Луцьку було багато українських політичних в'язнів, яких національна свідомість була незвичайно висока. Вони кидали прямо увічі московським катам: „Ми прагнемо мати українську державу! Ви не будете всіли нас знищити, але ми мусимо вас знищити!” Далше оповідає цей кол. в'язень, як 24 червня 1941 р. почалася масова екзекуція — нелюдська-страшна — українських націоналістів москалями з НКВД і кінчає: „З-під стогонів терпіння було чути могутні оклики тих, що вмирали: „Хай живе Україна! Ми вмираємо за Україну”! („Краківські вісті”, 15 липня 1941 р.).

У серпні 1942 р. окружний провідник ОУН Маріупільщини над Озівським морем, на другому кінці широкої української землі, Степан Держко потрапив з групою молодих робітників і інтелігентів Маріуполя в руки Гестапо. Під час конфронтації з Яковом Ж., одним із арештованих, який пізніше був звільнений, відповів Держко на заяву Якова Ж., що українці не повинні воювати проти німців-визволителів з-під большевизму таке: „Хоч я вас не знаю (Держко знав Якова Ж. особисто і не раз переховувався в нього), то скажу відкрито вам, що поганий з вас українець, якщо ви так говорите. Українські патріоти-самостійники воюють за українську державність проти німців і москалів, бо немає між ними жодної різниці”. Гестапо кинулося на Держка і побило його до крові. Змордова-

ного перевезли його до Сталіно і дали в лікарню. Держко не прийняв переданих йому туди за посередництвом підпільниці „Циганки-Нюри” харчів, щоб не прозрадити друзів, бо він заперечував всякі заміти наче б він був знайомим з будь-яким в Сталіно чи Маріюполі. У грудні 1942 р. помер з голоду й виснаження, скатований Гестапом, „цей твердий мов граніт організатор українського підпілля”, як його називає Е. Стахів у своєму нарисі: „Степан Держко”. („Український самостійник”, ч. 42/1955.)

Ось де величава і непереможна духова й ідейна союзниця потуга Заходу, альянтів, існувала, зростала, яка була спроможна створити переможний другий фронт волелюбного світу, афірмуючого Бога, Батьківщину, волю і гідність людини, як вирішальне продовження фронту Окциденту, справжнього, не-нацистського — проти обох тираній — Москви і Берліну!

Як інакше виглядав би сьогодні світ?!

ВИРІШАЛЬНІ ДНІ І ГОДИНИ

Переїшовши кордон біля Ярослава, наша група зорганізувала залившене большевиками невелике вантажне авто, обліпила його різномірною пропагандивною антибольшевицькою „літературою”, листівками, гаслами, карикатурами, які ми мали приготовані у пляні довгої і систематичної підготовки змісту нашої акції на випадок війни, і рвались вперед, щоб якнайшвидше дістатися до Львова.

Переїжджаючи через міста і села, ми проголошували на зібраннях відновлення державности, встановляли місцеву владу, організували міліцію, поряdkували господарське життя і — спішили даліше серед ризику, небезпек і справді одчайдушних зусиль.

Нам загрозували большевицькі частини, бо ми інколи про-ривалися крізь бойові німецькі лінії і знову завертали, інколи були обстрілювані ззаду большевицькими частинами. Нам за-грожував розстріл з боку німецьких військових з'єднань, бо ми мали фальшиві документи, які ми дістали від наших перекладачів з Вермахту. Зчасти самі виповняли чисті форму-ляри, прибивали фальшиві печатки і самі підписували. А як нам забрала документи польова жандармерія і повернула нас назад за новими документами, ми іншими шляхами, вже без документів ішли даліше вперед. Інколи ніччо навколо нас роз-ривалися російські гранати, а ми не мали змоги добитися яко-гось схоронища, щоб не розкрити себе перед німецькими стар-шинами, з-поміж яких — зрештою — деякі йшли нам назу-стріч, попереджаючи, що є можливість відступу німецьких військ, бо ймовірно москалі плянують оточуючі маневри.

Правдою і „неправдою”, хитрістю і відкритістю, наявними протибольшевицькими виступами, написами на автомашині, синьо-жовтими опасками на руках, відважним, агресивним поступуванням ми викликали в німців, фронтових старшин і вояків впевнення, що це діється за якоюсь вищою „згодою”, коли ми так рвемося вперед — „чортові в зуби”. Вони зчасти подивлялися нас, неозброєних, як ми, минаючи їх перші бойові частини, з шумом, синьо-жовтим прапором, кричучими пляка-

тами, листівками, антибольшевицькими карикатурами, оздоблюючими автомашину, вривалися в „нічию” полосу, а то й опановану ще большевицькими військами, щоб так же нагло повернутися, а потім знову йти вперед.

Я не можу нічого злого у той час сказати про німецькі бойові частини перших ліній фронту. Вояки і старшини здебільша мали для нашої дії зрозуміння, дивувалися лише, чому не твориться сильна українська армія. Коли ми, відвертаючи увагу від теми, яка могла нас коштувати свободи, життя чи передання в руки військовій жандармерії, вказували на „*Nachtigal*”, який з ними маршує на котромусь відтинку, вони висловлювали сподівання, що незабаром буде і українська армія.

Взагалі люди, які кожної хвилини сподіваються смерті, вояки перших фронтових ліній, є іншими людьми, як ті, що йдуть із заплілля і „закріплюють” терором здобуте. Багато з них були віруючі, не один молився на наших очах вечором, коли відпочивали, чекаючи на наказ до наступу ніччю чи ранком. Я думав, що ми були їм у чисто людському розумінні симпатичні, бо не маючи зброї, „дивилі” як „відділ української пропаганди” боремося проти большевизму, і рвемося при тому поза перші фронтові лінії.

Як прикро не раз читати наклепи і очорнювання, мовляв, Ярослав Стецько приїхав до Львова автомашиною Вермахту, в німецькому військовому плащі, на документи видані Вермахтом... Ці людці знають добре, що бажання проф. Коха говорити зі мною в Ряшеві чи Ярославі було вислідом розпорядження згори мене арештувати і то також на вимогу СД, якій проф. Баєр реферував мою непримиренну позицію. Як бажане було б, щоб наші історики проглянули в Кобленці і в Вашингтоні документи того часу! Знайшли б неодні дані, які підтвердили б не лише правдивість наших заподань, але доповнили б багато більшим документальним матеріалом нашу відкрити і відважну поставу супроти німців, і не лише супроти них.

І не тільки мою, але численних націоналістів, які мужньо заступали позиції суверенітету нації. Це ж були революціонери з тих, які стояли під шибеницями, ризикували не один раз життям. Я є лише один із многих. Якість і вартість революціонера визначається не тим, яку ієрархічну позицію він займає, але його мораллю, характером, готовістю на саможертву. З цього погляду є однакової вартости революціонер-рядовик і революціонер-провідник найвищої ранги.

Коли я пишу про означені дії, пов'язані з моєю особою, то

це не є диктоване будь-якими іншими вимогами, як тільки потребою з'ясувати вірно події того часу. Данилишин мав відвагу кинути античного покрову виклик окупантові, як неперевершений герой не тільки нашої нації. Моя відмова відкликати Акт проголошення відновлення державности, димісіювати з посту голови УДП, наш ризикований марш на Львів, Похідні Групи на ОСУЗ і ін., є тільки типічним виявом життєвого стилю націоналістів-революціонерів, а не стилем однієї людини, яка у комплексі історичних дій і в ордені модерних лицарів України, якими залишилися по сьогодні націоналісти-революціонери, приймає рішення, які випливають з атмосфери і жертвовної готовости тисяч і тисяч та вимог твореної ними епохи. Націоналісти-революціонери визначували знам'я епохи, а не націоналіст-революціонер, уся генерація відважних, яким не довелося у подавляючій більшості дожити тридцятки у цій добі жорстокої, як вовчиця, як писав Ольжич.

Ідучи до Львова, ми зустрічали всюди стихійне намагання української спільноти ставати самовпевненим, суверенним господарем на своїй землі. І то у всебічному розумінні. Ніде ніякої спроби відплати меншинам — польській чи жидівській, частина яких приймала участь у ворожих акціях проти українців. Ніде українці не робили погромів, нікому не відплачувалися самосудами. Це ніколи і не було нашим стилем. Творена міліція дбала про порядок і лад, а не мстилася. Антижидівські нацистські заклики не мали ніякого відзвучу в українців.

Ми зустрічали працюючих при дорогах і на румовищах будівель, але це *не були лише жиди*, це були *різні* — по національності — теж українці, поляки, а не виключно жиди. Ніякого понижування одної частини промадян України. Очевидно, жиди, які досі ніколи не працювали на таких роботах, могли це уважати своім принижуванням, як командна, спільно з москалями чи з поляками верства в Україні, але з точки зору справжнього господаря цієї землі — українців, це було справедливо, правильно, доцільно. Коли українці фізично працювали, щоб знищення після збомблень направляти чи вивозити румовища, то чому не мали робити цього *спільно* з українцями жиди і поляки?! Час виключного панування меншин над українським народом на українській землі минався. Коли ці меншини уважали це „погромами” і несправедливістю, то ми питаємо, чи терпіли б в Ізраїлю жиди, щоб арабська меншість над ними панувала і нпр. румовища війни усувала лише жи-

дівська робітнича верства під арабськими наглядачами?! В Україні так не було, щоб були українські поганячі, а лише жиди працювали. Українці, жиди, поляки разом працювали на дорогах, на руїнах знищених бомбами домів і т. п., але вже не під наглядом меншости над більшістю.

Я особисто при кожній нагоді звертав увагу у кожному селі чи містечку, через які ми переїжджали, щоб не датися спровокувати німцям на ніякі протижидівські чи протипольські експеси. Це дуже сумлінно було виконуване нашим активом і це стверджує теж Лев Ребет у своїй книжці „Світла і тіні ОУН”, 1964, стор. 99, — німці, а не українці робили погроми проти жидів в Україні. Це чесні жиди мусять признати. Зрештою, документи в архівах в Кобленці і Вашингтоні промовисто доказують це.

У документах процесу Оллendorфа ч. 4134, Берлін 1941, читаємо: „В Житомирі, Кременчузі і Сталіно арештовано низку прихильників Бандери, які намагалися здобути народ для політичної незалежності України. При цьому стверджено, що ці „банди” забезпечували своїх членів і співпрацюючих з їх рухом жидів фальшивими паспортами...” Оллendorфа повісили альянти, як шефа СД, Амт III в РСГ. Він керував в Україні „Айнзацгрупе Д” з осідком в Миколаєві для ліквідування українських націоналістів і жидів.

Націоналісти стисло виконували доручення дані їм Проводом. Взагалі комплекс жидівський чи польський не існував для нас як якась суттєва справа. Ми мали важливіші історичної ваги для України завдання перед собою. Нас чекала двофронтна війна, а передтим необхідність поставити *семафори!*

В автомашині, що нею керував один із втікачів з червоної армії, який поміг нам сяк-так привести до ладу большевицьке вантажне авто здибане при дорозі, були м. ін. Ярослав Старух, Іван Равлик, Василь Кук, Лев Ребет, Дмитро Яців, Іван Вітушинський, мабуть Лімницький, організаційний референт Крайового Проводу на ЗОУ, всі ми разом дісталися до Львова. Микола Лебедь мусів ще повертатися до ГГ для викінчування завдань у справі Похідних Груп так, що він прибув до Львова лише 3 липня 1941 р., а Степан Ленкавський мабуть теж того самого дня після полудня 3. 7. 1941 р. Їх напрямком був — безпосередньо на ОСУЗ — Київ. Те саме відносилось до Василя Кука, який був у той час організаційним референтом Проводу ОУН.

Ми добилися до Львова зараз після вмаршу німецьких

Ярослав Старух (Ярлан, Стяг, Стоян), Крайовий провідник на ЗОУЗ, член Проводу ОУН

військ, а зокрема після нашої частини — ДУН („Нахтігаль”) під командуванням Романа Шухевича, з якою тут і там під час нашого маршу ми „зустрічалися” у її перемарші; ДУН перші вмаршували у Львів, як нас інформували, раннім ранком 30 червня 1941 р. Підпільна мережа нашої ОУН була в дії, хоча здеятована в останніх днях большевиками, але ще настільки сильна, щоб допомогти нам у здійсненні наших плянів.

Завжди наново припадаю величезні заклики ОУН на мурах міст творити армію, будувати державу, „Україна для українців”, „Хай живе Суверенна Соборна Українська Держава”, „хай живе ОУН” і многі інші. На окреме відмічення заслуговує обширний заклик за підписом одчайдушного Євгена Легенди, командуючого революційно-збройними силами, в якому він закликав включитися в формовану армію і підкреслював безкомпромісову боротьбу проти усіх можливих окупантів України. З заклику його виходила виразна погроза німцям, якщо не визнають нашої державної незалежності.

Наше вантажне авто зупинилося на площі св. Юра, де ми

Собор св. Юра у Львові

вже зустрінули крайових підпільників ОУН. Після неймовірних труднощів ми нарешті добились до св. Юра у Львові... Коли з'явився провідник ОУН на Львів, я запропонував наступний план дії на найближчі години. На основі аналізу фактів немає ніяких даних на те, що німці сприятимуть нашій державності, теж немає підстави припускати, що нам вдасться проголосити відновлення державности, як центральний акт в столиці України — Києві. Отже мусимо центрально діяти у Львові і наші плани достосувати до нової ситуації. Німці без великих труднощів посуваються вперед і дуже швидким темпом. Успіх внеможливить їм холодну аналізу ситуації і врахувати перспективу простору і іншу, як західня, стратегію Москви, отже можуть внеможливити нам здійснення нашого плану — доконаних фактів у Києві.

Тому треба зробити наступне:

1. сьогодні ввечером скликаємо Національні Збори революційним порядком, враховуючи означену громадську, політичну, культурну, і т. п. позицію учасників;

2. творимо негайно Міське Управління Львова, скликаючи на год. 16 чи 17, найвидатніших громадян Львова компетент-

них по цій лінії; я прибуду на той час, щоб заприсяжити членів новоствореної Управи, згл. *посадника* міста, на вірність Українській Державі; посадником затвердимо того, кого виберуть громадяни;

3. негайно обсадити радіостанцію і дати їй назву ім. Євгена Коновальця. Якщо б там уже були німці, то прийти з сильнішими відділами і обсадити за всяку ціну принаймні на короткий час.

Місцевий провідник зголошує мені, що Юліян Савицький, наш член, працює в радіостанції, як один із „спікерів” (мабуть). Я знав особисто дуже добре Савицького із часів мого ув'язнення в Бригідках, де він теж сидів у слідстві мабуть у зв'язку із справою Лемика. Юл. Савицький загинув у концтаборі Ебензее — у квітні 1945 р. Отже маємо в середині радіостанції свою людину. Це полегшить справу. Ярослав Старух і Лев Ребет разом з провідними членами ОУН Львова та відділом озброєних підпільників підуть перебрати радіостанцію. Старух і місцевий провідник мають після опанування радіостанції зайнятися скликанням компетентних громадян Львова для створення Миського Управління.

За новий зміст радіопередавань і організування редакції відповідає Старух. Німецькій „пропагандакомпані” можна відступити означений час на їх радіопередавання, подавши їй до відома, що станцію перебирається з наказу Українського Уряду, до якого у всіх справах мають звертатися. Поводитися так, щоб було samozрозуміле для німців, що ми господарі, а вони гості. Обсадження радіостанції і вдержання її деякий час уважаю найважливішою частиною нашого пляну. Я підкреслив, навіть силою! Лев Ребет залишається в будинку радіостанції увесь час, доки Старух не поладнає інших даних йому доручень.

4. Іван Равлик організує негайно міліцію, обсаджує друкарні, державні будинки, необхідні доми, зазначаючи на зовні по українськи і по німецьки, що це є зайняте ОУН або Українським Урядом. Очевидно, Равлик діє через відділи підпільників і спільно з Проводом ОУН Львів. Негайно переслано доручення до Крайового Провідника Євгена Легенди прибути до Львова. Легенда оперував зі своїми бойовими частинами в околиці Золочева, і уже пробивався на Львів. Навколо Львова оперували відділи підпільників, наші повстанці, а у Львові стояв наш курінь — ДУН — під командою Шухевича. Порівняльно невелику, але власну збройну силу ми мали.

Витягнені для ідентифікації жертви большевицького терору українці-діти
В'язниця „Бригідки”

Усіх нас страшенно пригнобили були вістки про розкриття масового вбивства наших людей НКВДистами в львівських тюрмах. Шухевич якраз розшукував свого замордованого брата. Я — на жаль — не мав часу тіти до тюрем поглянути на це пекло і віддати в той день честь мученикам.

Маючи докладні інструкції подібно до будівництва державного життя в інших його ділянках, теж на відтинку творення власної поліції, зразу ж її організовано пляново і з вервою: Іван Равлик взявся за це діло ще 30 червня 1941 р., щоб забезпечити проголошення відновлення державности в „Просвіті” і зорганізувати місцеві станиці міліції.

Іван Равлик перебрав водночас організування міліції на увесь Край, а згодом мав призначити коменданта міліції м. Львова. Відразу мав видати доручення рішучою рукою поборювати всякі попроби у Львові, які може намагатися робити шумовиння, користаючи з хвилевого безвладдя. Отже тому негайно мусять бути потворені станиці міліції в різних частинах міста. Ватажків шумовиння, яке під претекстом антижидівських виступів почало б прабувати, провокаторів і прабіжників,

плондрівників і можливих погромщиків всякого роду і національності ставити під польовий суд! Порядок втримати залізною рукою. Пригадую: СД і Гестапо з'являлося в даній місцевості декілька днів після здобуття даного міста армією. Іван Равлик (а згодом Євген Врецьона), вив'язався блискуче зі свого завдання, внеможлививши протижидівські експеси, зберігши лад і порядок і рятуючи теж — попередивши їх дискретно — деяких польських інтелектуалістів, за якими шукало Гестапо, щоб їх ліквідувати.

Знаю, що кількакратно зверталося СД до Івана Равлика за адресами видатних польських діячів, але він завжди відмовляв, сказавши, що це не є наш стиль і спосіб порядкування. Я хочу це з особливим натиском відмітити, коли незвичайно кривдяче і несправедливо деякі польські національні чинники обвинувачують в протипольських виступах нашу міліцію. Цього не було, як довго вона була в наших руках. Пізніше була реорганізована німцями з включенням до неї різного, теж польського шумовиння, у залежності від СД. За роботу цієї поліції ми жодної відповідальності нести не могли.

Іван Равлик — організатор української поліції, загинув геройсько-мученицькою смертю з рук Гестапо після кількадесятих вирафінованих тортур: його арештували у грудні 1941 р. разом з дружиною, тещею і сестрою та ще трьома членами рідні. Їх всіх розстріляло Гестапо ще перед його мученичою смертю. Батька і сестру дружини і батьків Равлика вивезли большевики ще в 1940 р. на Сибір. Гестапо ставило йому теж як один з закидів, що він відмовився від співпраці з ним на протипольському і протижидівському відтинку. Повних два місяці вимагали від нього адрес і списків видатних поляків і жидів, але він постійно відповідав: ні! У цій його категоричній відмові утверджували його Бандера і я, коли ми довідалися про це у Берліні в часі нашого конфінування перед поновним арештуванням 15 вересня 1941 р. Цей чистий мовільоза характер, революціонер найвищої якості — заслужив собі на вдячність теж польського і жидівського населення Львова.

30 червня 1941 р. всі ми кинулися у вир ризиковної дії. НКВД залишило свої л'яті колони, Гестапо надходило зі своїми плянами, польське підпілля теж починало ворухитися на... антиукраїнському відтинку. Супроти цих Сцілл і Харібд стояли ми самі: молоді і досвідчені революціонери, але тут стояло два завдання: боротьба з ворогами і будова серед таких умов держави! Якщо хтось твердить, що наше покоління у той

страшний час не здало іспиту зрілості політичного і морально-ідейного, то не думаю, що є в історії будь-якого народу світу генерація того покоління і за подібних складних умов, яка краще виповнила б свою історичну місію!

Іван Равлик, один із цього покоління, кинувся у крутіж і в страшних нетрах не розгубився. Виготовлені штабом СБ інструкції на випадок війни передбачали різні ситуації і унапрямували дію за різних умов. Такого масштабу люди, як М. Арсенич, Іван Равлик, М. Лебедь, П. Федорів, досвідчені у ділі таємних нетрів боротьби з ворогом, вчили на вишкільних курсах, знали як боротися, як будувати Службу Безпеки, маючи стільки фронтів і т. п. Іван Равлик відійшов передчасно. М. Арсенич доказував чудеса на тому відтинку у боротьбі з Гестапом, НКВД, і т. п. — М. Лебедь, на жаль, залишив той реорт, який він опанував перфектно і робив його партнером високої якості на фронті боротьби проти НКВД-МВД-КГБ, а увійшов у ділянки, що не відповідають бойовикові-есбістові. Мабуть звідси одна із причин його заломання і політичних манівців. П. Федорів по героїськи загинув розстріляний поляками в 1950 р., після багатьох бравурних акцій теж на фронті боротьби проти московського МВД і польського У. Б.

5. Я пішов до митрополита графа Андрея Шептицького, щоб скласти привіт найвищому українському авторитетові того часу від Проводу ОУН, з'ясувати йому наш погляд на ситуацію і наші пляни дії. Митрополит приймав мене негайно, хоча нездужав. Митрополит робив на мене завжди могутнє враження людини-святця, якому все особисте було завжди чуже, а він бачив лише свою паству, свій народ, свою Церкву, більше: обі наші Церкви. Це був найбільший соборник ідей, незвичайно вдумливий мислитель, глибинним і перспективним думанням прямо „лякав” людей. Хоча був незвичайно лагідний, вироzumілий, але послідовний і твердий у принципах, неперевершений патріот і водночас у всьому своєму житті найвищої якості християнський пастир, який еднав любов Христа з любов'ю до мученої ворогом України.

У мене був ще й особистий сантимент до нашого архиєпископа. У часі ув'язнення Митрополита царським російським режимом мій бл. т. батько — священник, який помер, коли мені було всього 12 років, обожав Митрополита. І мені розказували, що мій батько не міг погодитися з тим, що Митрополит ув'язнений, а його священослужителі вільні. Отже в часі російської окупації Галичини мій батько, парох с. Кам'янки Великі, пов.

Скалат, виготовив письмо до царя, в якому пропонував себе і тридцять українських католицьких священиків, які цю петицію до царя з власної волі самопожертви підписали, як закладників у царські тюрми чи на каторгу на Сибір, щоб лише Митрополита звільнили. В с. Богданівка о. Микола Вояківський сеньйор, з яким мій батько жив дуже близько, передискутували текст петиції, яку підписав теж о. М. Вояківський, батько славного із своїх проповідей о. Миколи Вояківського юніора, кол. генерального вікарія і апостольського візитатора в Німеччині, (тепер у США), і після зібрання моїм батьком підписів — передали одним царським полковником-українцем, який мав їхати до головного штабу царя та обіцяв передати прямо до рук цареві. О. М. Вояківський розказує, що полковник петицію передав, цар її прочитав і мав сказати, що велика віра мусить бути в авторів письма і велика постать мусить бути, за яку вони просять. Після цього умови перебування Митрополита мали покращати, а після звільнення Митрополита мав він бачити чи й отримати цю петицію від російського уряду — так розказує о. М. Вояківський. У міжчасі мій батько мав завжди спаквані речі, чекаючи на заслання в Сибір, де вже перебував мій дідко по матері — посадник Тернополя вивезений туди москалями.

У кожному разі сантимент мого батька до особи Митрополита був у мене і з цим наставленням я його відвідував у 1941 р. Бачачи море думок в його голубих очах свящя, я з'ясував йому ситуацію чисту, нагу, правдиву, не приховуючи нічого, а саме: а) ми не маємо ніякого договорення з німцями б) Гітлер іде як завойовник, а не визволитель в) в німецькій „системі безсистемности” тобто і в армії і в партії є різні погляди щодо вислідів війни на Сході Європи, — перемоги чи поразки — є прихильники нашої концепції і є її вороги з Гітлером на чолі. Прихильники розраховують, що під впливом невдач прийде отверезіння Гітлера-Герінга-Гейбельса і можлива зміна політики; г) наша військова частина з Шухевичем на чолі є власне виявом тієї іншої тенденції, яка є в опозиції; г) в обличчі цього наш плян: творити доконані факти. Порозуміння чи узгоднювання відносно будови власної державности з зовнішнім чинником є нижче нашої гідности. Кожен державо-творчий народ використовує всяку ситуацію, щоб задокументувати *власноідметно* свою волю до незалежного державного життя, без огляду на те, яка є постава зовнішньої сили, чи буде вона партнером, союзником, чи окупантом. Суть не у тому, щоб принево-

лити німців розкрити карти остаточно, але у тому, щоб виявити свою суверенну волю, волю нації, яка прагне бути паном своєї долі і землі; д) тому сьогодні вечером ми скликаємо Національні Збори в домі „Просвіти” щоб проголосити відновлення державности і створити уряд. Це ми робимо без згоди, відома і проти волі німців. Просимо Митрополита, щоб поблагословив наше діло і — якщо фізично зможе — прибув особисто і дав благословення самим Зборам. Ми плянуємо творити уряд коаліційний і узгіднити склад з Митрополитом.

Як я з'ясував мої пляни, Митрополит якимсь неземським зором споглядав, так наче б те, що плянуємо робити, мало не теперішню, а завтрішню вартість. Враження того моменту залишилось у мене досьогодні. Митрополит вислухав уважливо і почав відповідати: він розуміє наше рішення, він бачить важку ситуацію, він не бачить іншого виходу від того, що ми пропонуємо. Коли треба буде понести навіть нові жертви, якщо така воля Божа, то треба їй підкоритися. І тут Митрополит заговорив про пекло, яке переживав народ в час большевицької окупації і головню в останніх днях, говорив про те, що з терпінь за Христову правду завжди зродиться щось велике раніше чи пізніше, коли не тратити віри в доброту Божу і справедливність. І врешті — *„честь України вимагає робити те, що ви задумали сьогодні. Робіть в ім'я Боже, я благословляю”*. Митрополит виправдувався, що особисто не може прибути на Національні Збори, бо не має автомашини. Його автомобіль забрали большевики, а в інший через недугу важко йому всідати. Але він посилає свого заступника о. митрата Йосифа Сліпого (таємно висвяченого за часів большевицької окупації на єпископа з правом наслідства), який складе привітання від Митрополита і поблагословить.

Я подякував нашому князеві Церкви за його вирішального значення допомогу для великої справи, запевнив, що створений нами уряд буде діяти згідно з християнськими засадами і засягатиме постійно його порад, а теж персональний склад представимо йому для оцінки. Митрополит ще раз зазначив, що о. митрат Сліпий дістане повноважності теж ці справи зі мною обговорювати і радий, що ми стоїмо на таких засадах, які я з'ясував йому. Попросивши згоди відвідати його чергового дня, ми розпрощалися, теж з о. митратом Сліпим, який прийшов у часі нашої розмови. О. митрат Сліпий, випроваджуючи мене з палати Митрополита, згадав, що Митрополит є в курсі наших справ, бо Крайсовий Провідник ОУН Євген Легенда через о. НН.

(прізвище є мені відоме, але ця особа не знаходиться на еміграції) інформує час-до-часу Митрополита, або усно, зустрічаючись з о. НН., або писемно, передаючи листа.

Євген Леґенда звітував мені у тому самому пляні про свої інформативного, без жодного „підпільно-революційного”, характеру контакти з о. Юром. Їх зміст: інформування нашого найвищого церковного і національного достойника про важливі з погляду Крайового Проводу ОУН проблеми, факти, справи. Митрополит не втручався в ніякі справи політичного підпілля і не мав до них і до нього ніякого відношення по змісту, але Крайовий Провід ОУН уважав необхідним інформувати Митрополита про важливі кроки в нашій дії, які могли б цікавити Митрополита. Інколи нашими зв'язками і йшли деякі листи (чисто церковного характеру) Митрополита, тобто як технічні посередники діяли наші зв'язкові, не знаючи, що несуть. Пригадую, як один із адресатів Митрополита, подав мені був вістку, мабуть, з листа Митрополита, про те, що Кирило Студинський „змінився і рятує кого може”...

Піднесений на душі, залишив я палату Митрополита у цій свідомості, що ОУН не є самотня, як організована формація, але друга — духово — ще могутніша сила, Церква стоїть з нами, з нашим задумом! Однозгідність у цій вирішального значення справі духовної сили, завжди суттєвого значення для українського народу — Церкви і політично-революційної сили — ОУН справу перерішувало! Ніякі інші організовані поважні формації того комплексу не існували в Україні в той час.

Під Церквою я розумію обі наші Церкви, теж нашу Православну Церкву, яка з не меншою мужністю і твердістю станула за це саме діло, отже вся духовна Україна стояла з нами, з революційною ОУН у цій справі. Треба з особливим признанням і повагою відмітити, що єпископ Полікарп, пізніший Митрополит нашої Православної Церкви, виявив від імені Церкви свою солідарність у пастирському листі з 10 липня 1941 р., з Актом 30 червня 1941 р., коли вже німці зайняли виразно негативне становище до Акту. Це був дійсно суверенний, власнопідметний акт нашої православної ієрархії, нашої Православної Церкви, яка осталася вірною традиціям св. Софії і її захисникові — „Запорізькій Січі”, — цієї Української Мілітарної Християнської Республіки, єдиного Християнського, Православного Мілітарного Ордену, славнішого за орден Мальтійський! Репрезентанти св. Софії і св. Юра стояли за наш, за нації Чин.

Треба відмітити, що єпископ Станіславівський Григорій

Хомишин, з яким не раз не згоджувалася ОУН за часів польської окупації ЗУЗ і інколи полемізувала, ставув теж окремим пастирським листом з 6 липня 1941 року в захист Акту 30 червня 1941 р., коли ставало ясно ширшим кругам, що німці є проти нього, проти нашої державности. Єпископ Григорій загинув мученичною смертю, не скоривши своєї гордої голови перед антихристом. Наші політичні непорозуміння належать до історії. Єпископ Григорій виявився супроти найважчого ворога України і Церкви непохитним борцем і мучеником за Христа і Україну!

Ми далекі від того, щоб прихильне становище до Акту відновлення державности з 30. 6. 1941 р. наших обох Церков вузько-політично капіталізувати для нашої Організації, побільшуючи тим її політичний капітал такими авторитетами як Митрополит Андрей, Митрополит Полікарп, Верховний Архiepіскоп Сліпий, який страждав теж за цей Акт, Єпископ Григорій... Це було становище українських патріотів ієрархів і оборонців Церкви у справі *Чину нації*, який у той час революційна ОУН унаслідувала, мала відвагу взяти за нього відповідальність на себе. Це не наш капітал, *це капітал усього українства, бо за нього вся українська спільнота-нація стояла, отже і Ієрархія, яка йшла з народом*, записавши світлі сторінки не тільки в історії нашої Церкви, чи Церков, але і в історії національно-культурного, а й національно-політичного розвитку нації. *Нації, а не революційній ОУН вони віддавали свою дань.*

Прикро — при цій нагоді — розправлятися з інсинуаціями, наче б я в часі цієї розмови з Митрополитом випровадив його в блуд, не сказавши нічого про розлам в ОУН і про конфлікт з полк. А. Мельником. Інсинуують, наче б я прагнув обдурити Митрополита і Єпископа Сліпого, створюючи ілюзію про єдність ОУН під керівництвом А. Мельника, як „*вожда єдиної ОУН*”. І це, на думку, опонентів, мало заважити на становищі Митрополита до Акту 30. 6. 1941 р.

Найперше: за ніяких умов, теж з огляду на пам'ять мого батька — і моєї пошани до святця Митрополита, я ніколи не міг би його обдурити, щоб лише зискати прихильність для великого діла. Ніякий великий історичний *чин правди* ним не буде, коли він був би побудований на брехні і облуді. Я до кінця мого життя мав би викиди сумління, якщо б я обдурив цю святу людину, цього велетня духа і *ідеї*. Я уважав би нижче моєї гідности революціонера, який не раз ризикував своїм життям за других, для успішности моїх *чинів брехнею* здобувати

благословення голови нашої Церкви для нашого акту, який я уважав актом найвищої української правди. Я був і є віруючим християнином і ніколи підступом і неправдою благословення Церкви для моїх чи радше, для наших справ здобувати не міг, не можу і не буду. Я маю відвагу сказати критичне слово і свою думку в справах пов'язаних з найвищим авторитетом Церкви, якої членом я є, з Папою Римським, і таку саму відвагу я мав би теж тоді сказати всю правду Митрополитові і тим більше Митрополитові.

З Митрополитом уже мав розмову передше командир „ДУН” Роман Шухевич, Митрополита інформував Євген Легенда. Конфлікт з ОУНМ існував уже довгі місяці, про нього знала Організація в Краю, про нього знали члени ОУН-священники, знав о. д-р Іван Гриньок, який в моїй неприязності бачився з Митрополитом, про нього знав о. д-р Кладочний, який бував у Митрополита, про нього знали рядові члени і не-члени ОУН в Україні, про нього знала вся еміграція. Як можна припускати, що не знав про нього Митрополит, Єпископ Сліпий, не знали ті, які найбільше знали? Я виступав одверто як 1-ий заступник провідника ОУН (не *вожда!*), отже Степана Бандери. Так мене представляли на Національних Зборах, на яких був Єпископ Сліпий, ім'я Бандери стоїть в документі проголошення відновлення державности, якого текст чув Єпископ на Зборах, його передано по радіо ще вечером 30. 6. 1941 р. і то кількакратно, теж 1 липня 1941 р., отже, як я обдуриив Митрополита чи Єпископа Сліпого?

Я взагалі не говорив з Митрополитом ані з Єпископом Сліпим на тему внутрішнього конфлікту в ОУН у той час, бо я мав важливіші справи, як вияснити справу ОУН під проводом А. Мельника і всього комплексу. Я мав справу далекосяжної історичної ваги — незвичайну в нашій історії, стисліше — не в історії ОУН, *але в історії нації*, і мене дрібна справа мельниківських мальконтентів того часу, які не хотіли увійти навіть до УНК у Кракові, бо були тоталітарно-монопартійною і монократичною, вождівською формацією, взагалі не інтересувала в той день, у ті вирішальні години! Як колись історія розкриє нотатки нашого Верховного Архієпископа Йосифа, потвердиться правда моїх тверджень на цьому місці.

Це є зовсім інша справа, що Митрополит згодом, як прийшли до Львова представники ОУНМ і постава німців до української справи була чимраз більше ворожа, бажав довести до зговорення революційної ОУН і ОУНМ. Але це не має ніякого

відношення до інсинуації, зробленої мені, наче б я перехитрив Митрополита, створюючи ілюзію, що я виступаю від ОУНМ, або від двох ОУН. Це є повний нонсенс і треба найвсього, щоб міг повірити, що я міг йти — поминаючи інші причини — на таку дешеву неправду, яка через декілька годин чи хвилин о. Приньоком, який не був тоді нашим членом взагалі, чи Шухевичем, чи котримсь із націоналістів могла бути — згідно з правдою — роз'яснена.

А втім, я не маю, і не міг мати причин приховувати факту конфлікту ОУН і ОУНМ тому, що я уважав і уважаю цей процес необхідною історичною закономірністю, великим позитивом для розгорнення революційної динаміки, яка була б інакше задавлена в опортунізмі і вождівській непомильності — монократичної олігархії!

Зрештою, моє становище potwierджує у своїй брошурі „Коли кінчалася епоха”, 1964 р., Ярослав Гайвас, стор. 42: „...Думки митрополита йшли в такому напрямку: ми вже маємо державу, маємо державний уряд, хоч він не такий як повинен бути, але з часом дасться усе налагодити. Тоді щоко навертати до Ради, тим більше, що ми мали такий прикрий досвід з радами в часі наших Визвольних Змагань. І аж у ході дальших розмов та в обличчі факту заникну правління Я. Стецька, митрополит підтримував ідею Української Національної Ради у Львові...” Під „заником” треба розуміти *арештування*, а не „занидіння”, бо таке враження хоче викликати своїм терміном автор брошури.

Залишивши палату Митрополита, я пішов до ратуша. В середині будинку все було понищене. Присівши на якихсь дошках, я накреслив план проголошення відновлення державности, хід думок моєї промови, текст Акту відновлення державности і т. п. Усе це діялося в поспіху, нотатки роблено олівцем на кусниках паперу. Це був воєнний, революційний час, недалеко Львова йшли бої.

З'явився Роман Шухевич, з яким ми коротко обмінялися думками. Він найперше згадав про страхіття львівських тюрем, тисячі помордованих москалями націоналістів і взагалі українських патріотів, про свого замордованого брата і прибитих горем батьків. Проте мужність і сила його волі опановували біль. Ми перейшли на справу сьогоднішнього вечора. На моє коротке з'ясування, що я не бачу можливости ждати з проголошенням відновлення державности, як центрального акту в Києві, у зв'язку з ворожим ставленням німців, але мусимо це

Українські жертви терору НКВД у Львові, літо 1941 р. Витягнені з замуrowаних келій в'язниці Замарстинова для устійнення осіб помордованих

робити негайно, сьогодні таки у Львові, Роман Шухевич відповів, що він повністю поділяє мої побоювання й треба діяти за таким пляном, як диктує ситуація. Узгіднивши це, ми розійшлися. Роман додав, що не зможе бути у „Просвіті” на проголошення, бо повинен бути на похороні брата. Мусить допомогти прибитим торем батькам і взагалі повести усе діло. Пришле о. д-р Івана Гриньоха, який був капеляном куреня.

У „Просвіті”, куди я негайно пішов, саме відбувалося творення міської управи Львова. Серед компетентних для цього громадян був Ярослав Старух, який з'ясовував якраз наші найближчі завдання, але перервав і передав мені слово. Накресливши головні вимоги визвольної і державно-творчої дії і вказавши на непевне відношення до нас німців, я апелював до обов'язку українських патріотів брати самим зразу у руки керування життям народу. Речники громадянства висловили повну підтримку такій нашій настанові. Я підкреслив, що революційна ОУН не прагне виключної влади ані не збирається бути диктуючою силою супроти громадян, які з патріотичного обов'язку сумлінно і жертвенно беруться до діла, тому ми, себто ОУН, залишаємо свободний вибір посадника міста. Старух по-

інформував, що проф. д-р Юрій Полянський є кандидатом і погодився прийняти пост і компетентні громадяни прагнуть цього. Приявні встали. Я прийняв присягу на вірність Українській Державі від новопокликаного посадника м. Львова і інших, які входили до управи міста, побажав успіху і обіцяв повну підтримку від ОУН у виконванні їх відповідальної роботи. Таким чином одне важливе діло було зроблене, міська управа була встановлена, посадник отримав повновласті швидким темпом зорганізувати персонал службовців і проводити нормально, суверенно, керування містом.

Тим часом почали сходитися скликані на Національні Збори громадяни. Мережа місцевої ОУН виконала своє завдання: з'явилося понад сто видатних громадян Львова і не лише родом з ЗУЗ. Вечоріло. Останній обмін думок на залі поміж провідними людьми ОУН. Мені починають відраджувати здійснити моє рішення, а відкласти на два дні, щоб перевести його врочисто з великою масою учасників в залі оперного театру. За тою думкою висловились Василь Кук й інші приявні з провідних людей. Я однак не погодився відкласти Акт проголошення, мотивуючи небезпекою внеможливлення цього з боку німців, коли момент заскочення буде елімінований. Мене підтримав у тому Іван Равлик. Прибув Єпископ Сліпий. На моє прохання зайняв місце в президії, а побіч теж посадник міста проф. Полянський, представник Львівського Проводу ОУН й інші. Весь наш плян проголошення Акту в Києві мусить бути змінений. Рішають уже не дні, а години, а навіть хвилини. Можуть з'явитися на залі німецькі чинники, і можуть справі ставити перешкоди.

Коли я двадцять років пізніше відвідував залю проголошення самостійности США у Філадельфії, прийшлося мені ствердити, що влаштування і величина залі не були багато кращі, як у нас у Львові... А втім суть не у формі і зовнішності. Тут, у незвичайно важких обставинах і в той страшний час стався історичний Акт — вияв волі нації до національно-державного життя.

Відкириваю Національні Збори. На залі абсолютна тиша. Найперше віддаю честь усім, що впали за волю України, і з'ясовую ситуацію в Україні і світі. Україна стає не тільки плацдармом боротьби двох величезних воєнних потуг, але й ключовою позицією у цій війні. Російські армії відступають під ударами німецьких переможних військ, але питання остаточної перемоги залежатиме від мобілізації уярмлених народів на чолі

Будинок „Просвіта” у Львові, де проголошено Акт 30 червня 1941 р.

з Україною проти Росії на базі їх національних незалежних держав. Українська армія зможе вирішально причинитися до пропраної Росії. Український народ стоїть незмінно у боротьбі від 1917-20 рр., коли силою зліквідовано його державність, але приходить час її відновлення у нав'язанні до світлих історичних традицій нашої нації. У кожній ситуації українська нація мусить виявляти свою власнопідметну волю до національно-державного життя і тому необхідно проклямувати відновлення державности. Світ мусить довідатися із цього Акту, як знає із боротьби, що українська нація не буде нічим тяглом і не буде воювати за чужі інтереси, крім своїх власних.

Німеччину, яка веде війну проти Росії, уважатимемо нашим союзником, якщо вона визнає наше право на державну незалежність, з істотними ознаками суверенности. Тому творення української національно-визвольної армії — закон хвилини! Без армії немає держави! Німецьку армію трактуємо як гостей на нашій землі і ми є готові на тісну співпрацю з Німеччиною проти Росії, на базі рівноправности і визнання нашої державности. Без спільного фронту з уярмленими Московою народами немає перемоги над Росією, як показала історія, тому

ми сподіємося, що ця концепція буде покладена в основі політики Німеччини на Сході Європи.

З сьогоднішнім днем нам необхідно братися за організування нашого державно-політичного життя, перебираючи всюди в Україні владу в наші руки, організуючи адміністрацію, господарство, міліцію, шкільництво, а понад усе власну армію. Революційна ОУН закликає усіх без різниці партійно-політичних переконань громадян до спільного діла, яке необхідно вести в душі християнських засад, респектуючи права усіх громадян України, льояльних супроти нашої державності. ОУН взяла на себе переважний обов'язок ініціювати політику доконаних фактів і — коли треба — бере на себе повну відповідальність за них.

ОУН звертається до Національних Зборів схвалити її рішення про проголошення відновлення державності. У часі відчитування мною документу про проголошення державності усі встали, відспівавши після цього національний гімн.

Преосвященний Сліпий у глибоких і зворушливих словах передав благословення Митрополита й заяву підтримки нашої Церкви, зазначуючи водночас, що Церква підтримує теж створене Правління, впевнена, що воно діятиме згідно з християнськими засадами. Із залі піднісся видатний український наддніпрянський діяч, який дуже теплими словами солідаризувався з доконаним ділом і закликав до єдності і соборного чину.

Від імені українського вояцтва, від ДУН, промовляв о. д-р Іван Приньох, у вояцькому однострою, як капелян нашого куреня. Він вітав Національні Збори теж від командира Романа Шухевича. Говорив бадьоро, запевняючи від нашого вояцтва Національні Збори, що вояцтво готове на всякі жертви, щоб тільки досягнути національного ідеалу, за який стільки терпінь переніс наш народ! У службі Богові і Україні йде наше вояцтво на бій з Москвою!

До слова зголосився представник Крайового Проводу, з'ясовуючи боротьбу ОУН в останньому часі і висловлюючи радість з приводу повного, всебічного кожногочасного підтримування широкими колами народу її дій. Він різко підкреслює, що ОУН так довго не складе зброї, доки не будуть прогнані з української землі всі її окупанти. За щойно проголошену відновлену державність вона стоятиме до загибуні усіма засобами, які стоять до її диспозиції і проти усіх, хто стане на шляху проти нас.

На залі з'явилися представники німецької армії проф. д-р Ганс Кох і майор фон унд цу Айкен. Проф. Кох прибув до Львова батато пізніше, як ми, і зразу з'явився в Митрополита, від якого цілком припадково довідався про Національні Збори у „Просвіті”, куди негайно пігнався, щоб перешкодити нашому ділу, але було запізно! Він прибув властиво під кінець.

Перешкодити не міг би був навіть, якщо б прибув на початку Зборів, хіба що силою розганяли б нас, але ми теж мали силу у той час. Було б дійшло до зудару поміж нашими озброєними підпільниками, куренем Шухевича і прикликаними із околиць Львова повстанцями та відділами Легенди, який пробивався з-під Золочева до Льва-города. У кожному разі ми були б стали в обороні того Акту того дня і години і довели до збройного зудару, хай лише розмірно дуже невеликого, але ми були рішені за всяку ціну, за всяких умов Акт проголосити.

Я згадував уже, що я дав доручення силою взяти радіостанцію, якщо був би спротив німців, які евентуально скорше опанували б її. Так не було. Ми її скорше зайняли. І Старух дозволив німецькій „пропаганда-компані” говорити з радіостанції *нашої*, заявляючи, що у цій справі має рішення нашої влади розподілити час передавання між обох партнерів.

Цього всього проф. Кох не знав, їхавши зі штабом, а ми, які були у фронтових, а часто і перед німецькими фронтовими частинами, вже натворили доконаних фактів, яким німці мусіли або протиставлятися, чим себе розкривали як виразні займанці, або якийсь час толерували фактичний стан, що ми використовували, щоб цілі нашої, української боротьби усьому світові через радіостанцію Львів проголошувати! Проф. Кох був у той час найвищим політичним представником для українських справ при німецькому головному командуванню. Проф. Кох здивувався, побачивши мене, як голову Зборів. На моє прохання зайняти місце при столі, як *гостей*, що я виразно підкреслив, проф. Кох відповів одним словом: „Данке, найн”! Отже хмари над нами збиралися!

Я дав слово Василеві Кукові. Він прочитав пропозицію Степана Бандери про призначення з боку ОУН Ярослава Стецька головою Правління на одобрення Національних Зборів. Цей документ — згідно з рішенням Проводу про перебрання мною обов'язків відповідального за Державне Правління в Україні за всяких умов — був виготовлений тоді, коли вислані місцеві члени ОУН до проф. М. Панчишина, повідомили, що він не може прийняти головства Правління, але годиться

бути заступником. Отже вийшло протилежно, як я пропонував, роблячи цю спробу на власну руку. Я водночас переказував проф. М. Панчишинові, моему доброму знайомому, який мене лікував довший час, що перебрання головства може потягати за собою репресії з німецького боку. Проф. М. Панчин не лякався репресій, бо видержав тиск німців і не залишив своєї участі у Правлінні. Він наводив інші причини, які мене переконали. Проф. Іван Галушинський, кол. голова „Рідної Школи”, якого я мав теж на увазі, не був у той час ще у Львові. Василь Кук запропонував від ОУН теж уповноважити голову Правління покликати Правління, звільняти і призначати членів його. Національні Збори одобрили становище ОУН і прийняли цю пропозицію.

У тому місці зголосився до слова проф. Кох. Я погодився. Найперше німецькою мовою проф. Кох висловився негативно до Акту проголошення відновлення державности, підкреслюючи, що німецька держава не має тепер у пляні толерувати якісь державні конструкції на здобутій кров'ю її воєнків території, а найкращим шляхом допомогти українській нації це працею помагати німцям у їх боротьбі. Своє слово німецькою мовою він закінчив заявою про розв'язання Зборів. Перейшовши на українську мову, він уникав дразливих висловів, хоча по суті сказав те саме, але в делікатнішій формі. Бачачи на обличчях усіх приявних вороже наставлення, він зм'якщував вислови по формі, але не по суті. І не закінчив його вже „розв'язанням Зборів”. Не звертаючись в його сторону, де він стояв разом з іншим старшиною, я заявив різко: „Продовжуємо Національні Збори”.

У міжчасі преосв. Сліпий запитує тишком мене: „Отже німці таки проти нас? Чи не бачать усієї безперспективності такої своєї політики?” Нав'язуючи у відповіді до моїх вчорашніх з'ясувань у Митрополита, я підкреслив можливість стосування єдино раціональної тактики з нашого боку — на мою думку — доконаних фактів, які мають у своїх мотивах не лише елементи тактики, але передусім власнопідметного волевиявлення нації при кожній нагоді.

Продовжуючи нашу стратегічно-політичну лінію, ждати на виповідження війни нам німцями, а не навпаки, Іван Вітушинський, зголосившись до слова — висловив привітання німецькій армії, як гостям на українській землі, яка воює проти нашого спільного ворога, і при тому теж висловив сподівання, що спільними зусиллями Української Держави, її армії, і Ні-

мецької Держави і її армії, вдасться перемогти у спільному фронті з повстаючими іншими уярмленими досі Москвою народами большевизм і розвалити російську імперію.

У моему заключному слові я в першу чергу запропонував висловити від імені Національних Зборів привітання всьому українському народові з приводу історичного Акту, dokonаного Національними Зборами, подив до його мужности і героїчної боротьби, а водночас передати через преосв. Сліпого сердешне привітання Митрополитові Андрееві і вітати Ієрархії обох наших Церков із запевненням, що державне будівництво і наша боротьба будуть вестися згідно з християнськими засадами, що Національні Збори прийняли аклямацією.

Відмічаючи історичне значення Акту і запевняючи повну свободу дії громадян різних партійно-політичних переконань з боку Правління та дякуючи за висловлене довір'я, я зупинився на консеквенціях і на загальному пляні дії українського народу, який стоїть за своєї рішення. Перед нами ще великі зусилля і не малі перепони, бо українська державність — найважча проблема світу. Проте, не зважаючи на усі труднощі, наш народ докладатиме усіх жертв, щоб добитися своєї мети, закріпити і розбудувати державу. Ми беремо у свої руки самі порядкування нашим життям на нашій землі і господарями її є ми, а не чужинці.

Наші перші заходи: взяти у свої руки адміністрацію, господарське життя, культурно-освітнє, а понад усе організувати армію і міліцію. Ми встановлятимемо в усій Україні такі порядки, які відповідають українській духовості і нашому соціальному і культурному ідеалові. Наше соціальне реформаторство, наша соціально-політична революція встановлятиме такий лад, якого прагне наш народ; респектуючи його волю — наше Правління докладе усіх зусиль, щоб через відповідні парламентарні інституції усі верстви народу могли свої бажання висловлювати і співвирішувати основні проблеми національного буття.

За всяких умов — ми запевняємо — революційна ОУН стоятиме на сторожі інтересів нації, як необхідно, проти усіх, хто не буде респектувати суверенітету нації.

Бажаючи приятних взаємин з Німеччиною, воєнного союзу проти Росії, як двох рівнорядних партнерів, Німеччини і України, ми сподіємося спільної перемоги над російськими загарбниками.

Для нас усіх завжди понад усе стоятиме добро Суверенної

Соборної Української Держави! Я запевняв, що довір'я, покладеного на ОУН і на мене особисто, як голову Уряду, не заведемо і прапору боротьби за відвічний ідеал нації української не схилимо.

Національні Збори закінчилися відопіванням „Не пора, не пора”... До мене приступив проф. Кох і сказав мені: „Ви граєтесь з вогнем”. Моя відповідь: „Не менше Німеччина, маючи досвід першої світової війни і Наполеона”. Проф. Кох висловив бажання говорити зі мною, на що я погодився, кажучи, що я є в будинку Уряду, де може мене відвідати наступного дня.

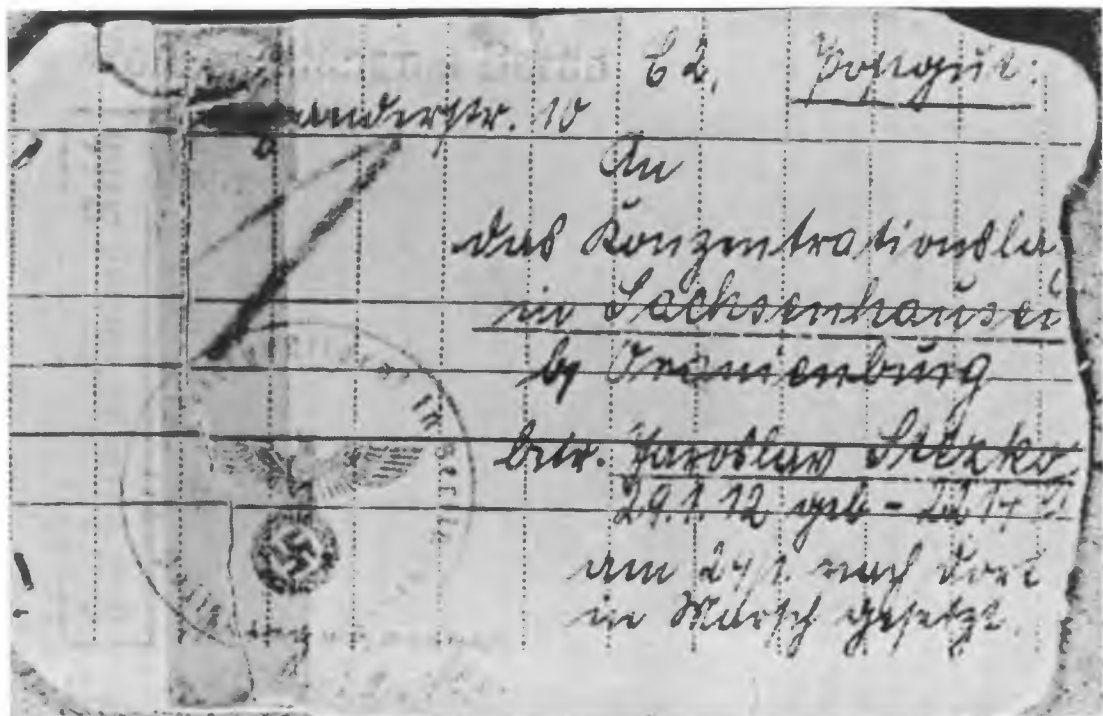
До мене зголосилися Ярослав Старух і Лев Ребет, яким я передав документацію із проголошення відновлення державності, прохаючи їх негайно повернутися до радіостанції і передати це ще сьогодні. Це й сталося. Вирішний день і вирішна година минула.

Цю ніч я перевів в родини Івана Равлика. Першу від 22 червня під дахом.

Перед нами стояло ще важче завдання — відстояти Акт. Я писав попередньо, що ми зброєю не були спроможні захистити державність, коли арештовували Правління, але я виразно зазначив, що в захист самого Акту з 30 червня 1941 р. і його проголошення ми були готові виступити зі зброєю. Це є дві зовсім окремі речі, захистити проголошення Акту, щоб стався він дійсністю, як документація волі нації до суверенного життя, про яку слава пішла по всьому світу, а зовсім окрема справа мряти сили нації з тодішньою німецькою армією для захисту функціонування і Правління і виконання усіх прерогатив суверенності при неспівмірних силах.

Тому у першому випадку я був здецидований дати наказ збройно опанувати радіостанцію на короткий час і був би дав теж наказ збройно захистити методом заскочення проголошуваний Акт державності, але я був таксамо рішений не йти негайно на збройну боротьбу у той час з німцями з приводу ліквідації Державного Правління і початків державного будівництва, а обмежитися до вияву сили нашої волі, наших характерів і відваги сказати: ні — Урядом і його головою.

Безумовно, нова, небувала, рідкісна в історії метода, але в той час єдино раціональна і можлива. Ми — за тодішніх умов — добилися і проголошення на увесь світ нашої волі до національно-державного життя, нашого *підмету*, і захистили це зразу морально-політично і витримали до кінця, не відкликавши Акту, не розв'язавши Уряду, не димісіонувавши. Це

Polizeigefängnis Berlin C 2. Alexanderstr. 10. An das Konzentrationslager in Sachsenhausen b/ Oranienburg — betr. Jaroslaw Stezko, 29. I. 12 geb. — 2214-VI, am 24/1 nach dort in Marsch gesetzt.

З поліційної в'язниці „Александрплаг“ в Берліні, де Ярослав Стецько довгі місяці сидів на „подинці“, був 24. I. 1942 р. відтранспортований до бункру у КЦ Саксенгаузен

є — нова в умовах тоталітарної системи, в умовах модерної воєнної техніки — метода поступування в ситуації, доки не наростуть раціонально підготовані сили національно-визвольних революцій. Це сталося 1942 р., коли на арену історії України вийшла УПА.

Я свідомий теж певних колізій поміж інтерпретаціями наших Актів, Декретів, номінацій у фактичному і формально-правному відношеннях. Автором тих документів був я сам, без змоги консультації, бо це був час, де треба було все наново самому щохвилини рішати. Ці рішення спадали на мене, тоді ще без державно-політичного, але з революційним досвідом політика. Я не аналізував документів ані з точки зору міжнародно-правної, ані формально-юридичної, не давав комісіям укладати документи, для чого ані часу, ані змоги не було.

Державна печатка
Українського Державного
Правління

Головне — я мусів брати до уваги, хто буде відповідати і хто схоче нести відповідальність за те, що твориться. Тому слушно пише Р. Льницький: „Найперше треба було скликати Національні Збори, щоб політичний акт незалежності проголосити, і щоб спільнота його затвердила. В тодішній ситуації це не могло статися у такій повній формі, як це приписує демократичний порядок. Зрештою, як в інших подібних випадках, було так і тут, що не була вирішною форма, але виключно *внутрішнє управління* тих, які такі акти переводять”. (Нпр., проклямація незалежності ЧСР була в цілком неформальний спосіб dokonана в екзилі Й. Масариком, найбільшим демократом в opinіі Заходу.)

Теж слушно пише з формально-правного боку Лев Ребет, який — зрештою — співтворив наше спільне діло тоді львояль-

но і коректно, але щойно тепер завважив ці „неформальності”. Він пише: „Виключну відповідальність Організації за проголошення самостійності, може, занадто й непотрібно зазначено самою формою проголошення... Носієм бо державної волі не є якась одна політична організація, а вже зовсім не її голова, а весь народ, і з цього погляду форма проголошення, яке підтримав, коли йдеться про суть, весь український загаль звільненої від советських військ України, була невідповідна”... „Проте — продовжує він — в перші дні ніхто не зважувався критикувати проголошення ні з погляду фактичного, ні формального, бо всі були заскочені. Так проф. В. Кубійович урочисто повідомив працівників УЦК в Кракові про проголошення відновлення самостійності, яке він почув через радіо, і ні йому, ні його співробітникам не впало на думку твердити тоді, що справа не є серйозна. Також фракція ОУН полк. А. Мельника склала на мої руки заяву лояльності своєї групи перед тимчасовим урядом”. Очевидно, має рацію Лев Ребет, коли твердить, що носієм державної волі є весь народ, але у той час суть справи була у прямій, безпосередній, негайній дії і відповідальності, яку во ім'я народу перебрала на себе ОУН. Якщо б ОУН була зазначила тоді, приховуючися під формулу *народу*, що діє як єдиний, виключний речник, тоді можна б ставити закид „монопартійності і тоталітаризму”. А тут ні причому ні монопартійність ні тоталітаризм, але виключно і єдино: *революційний час вимагає революційних рішень* не раз одної революційної сили, не раз дуже вузького гурта, не раз одної людини, яка матиме відвагу взяти на себе цей тягар й або завалитися під ним або його донести до чесного кінця.

Можливо, що ОУН засильно підкреслила свою відповідальність, себто готовість нести теж виключні консеквенції за свої рішення, не ховаючися ані за формулу народу, ані за Національні Збори, але в інтенції її не було монополізувати у своїх руках компетенції всенароднього органу, який єдино має право рішення остаточно про суттєві питання нації. Важливо те, що ОУН у той час збагнула і схопила істоту справи, оформила і запрезентувала невгнуту волю нації до суверенності. Тут не можна виключати, що з почуття відповідальності за наслідки допущено переакцентування в формулюваннях. Цього не оспорую.

У кожному разі, я як автор формулювань уклав текст Акту 30 червня 1941 р., і створив коаліційний уряд, а далі Раду Сеньйорів, з проєкцією об'єднати її з Українським

Національним Комітетом з Кракова. Робив рівночасно заходи єднати в історично-традиційному відношенні екзильний уряд Української Народньої Республіки і репрезентанта Гетьманської Держави гетьмана Павла Скоропадського, звертаючись до них окремими листами в характері голови Українського Державного Правління з проханням дати підтримку відновлюваній державі, для збереження тяглости традицій державности. Можливо, що заіснувала б була, якщо б події йнакше розвинулися, якась державно-правна формула, що поєднала б Андрія Лівіцького і Павла Скоропадського, (не перерішуючи державно-політичного устрою), на перехідний час спільних зусиль для закріплення державности. Згодом наша Конституанта вирішила б засадничі питання державно-політичного устрою.

Ніхто не може мені закинути браку загально-української точки зору і всеобіймаючого підходу у ставленні питань будови держави. Пишучи про дію ОУНМ у той час у Львові, відмічає Кость Паньківський: „У порівнянні з розмахом Я. Стецька в перших днях липня ця їх (ОУНМ — прим. наша) діяльність була зовсім незамітна”. („Від Держави до Комітету — стр. 61).

Рада Сеньйорів, УНК, Президент УНР, Гетьман Павло, Президент Волошин, — усе це у моєму тодішньому плянуванні мало — при дії сильного УДП — зійтися в якійсь державно-правній формації, якої зарисів я ще не проєктував тоді, ані не з'ясовував нікому. У цій справі я звернувся окремими листами до А. Лівіцького і П. Скоропадського про підтримку і співпрацю. У кожному разі, широка підстава коаліційного уряду, до складу якого я покликав м. і. Позичанюка і Панчишина, щось говорить тим, хто хоче думати.

Кость Паньківський пише: „Стецько без зайвих вступних розмов і вияснень передав йому (Рослякові Михайлові, д-р права, радикал — прим. наша) організацію й керівництво цивільної канцелярії правління, а на другий день готовий список кандидатів на членів уряду, прохаючи виготовити номінаційні письма”. (стр. 45)). Я знав, чого я хочу. На довгі розмови часу не було. Отже це не були вічні наради „рад” і цілком протирічить собі автор, коли пише: „в головній квартирі ОУН відбувалися безперервні партійні засідання”... це нонсенс, бо в той час ми ставили державно-політичне життя в цілому краю.

„Стецько інформував коротко... Підкреслював революційність Бандери і опортунізм Мельника. Вкінці заявив, що

німців треба ставити перед доконані факти, не чекаючи на їх дозвіл чи згоду. Натякав при тому на потребу доповнення складу свого правління"... (стр. 39). „Стецько — пише в іншому місці автор — не уважав корисним для себе атакувати самого Мельника... Підкреслив потребу чимшвидшого діяння, себто доповнення правління, бо всяке вичікування шкідливе для справи... Митрат о. Сліпий, який ввечері 30 червня репрезентував Митрополита, був присутній весь час наради, але голосу не забирав, що викликало в сучасників здивування і занепокоєння"... (стр. 41. *оп. цит.*). Так це реферує Кость Паньківський про пізніші наради з видатними громадянами і діячами, які належали до різних політичних угруповань, якраз у пляні творення нами якнайширшої бази державности.

Не випадково пише про Національні Збори Ярослав Гайвас (стор. 39, *цит. твір*): „Вже другого дня після входу німецьких відділів до Львова, велика частина їхнього керівного апарату (мова про ОУН-рев. — прим. наша) опинюється у Львові... Всуміш з першими німецькими частинами, спрагнені акції, не зважаючи на небезпеки фронтової полоси, проривалися вони вперед одинцем і групами. Треба признати, що бандерівських груп було значно більше, їх вивинування краще, і вони просувалися вперед, неначе б мали наперед забезпечений успіх...

Бандерівці перші осягають Львів... І тут згідно з прийнятим пляном вони проголошують державність. Це проголошення було апогеєм їхніх нашіумілих мрій"... І далі автор признає, що бандерівці зібрали „чільних громадян-представників українського Львова, а в значній мірі навіть українського Заходу в „Просвіті"...

А я хочу підкреслити, що не лише Заходу, але й низку видатних наддніпрянців, які залишилися у Львові. Кость Паньківський нараховує присутніх учасників на „біля сто осіб, у тому числі представник Митрополита — тоді митрат і ректор Духовної Академії — о. д-р Йосиф Сліпий — і деяке число відомих керівних людей"... (стр. 31. *ц. кн.*). Отже це не було зібрання випадкових людей, а як самі наші опоненти признають, дійсно компетентних для такого діла особистостей! Треба тут з признанням зазначити, віддаючи честь і шану великому революціонерові Євгенові Легенді, що він включив в сферу нашої дії цілу низку видатних українців з ОСУЗ, з яких деякі ще живуть в Україні. Якраз йому завдячуємо ми ту обставину, що Національні Збори у Львові не тільки своїм політичним

змістом, але й персональним складом носили соборницький характер.

Низка наших противників відмічає різницю публікованих текстів документів, проголошених і прийнятих Національними Зборами. Найперше: оригінальні тексти були оформлені мною, писані рукою, не було машинових копій. Передані через радіостанцію тексти напевно не були стенографовані у різних містах України. Був відтворюваний їх зміст з пам'яті чи нотаток, не раз переплітаний інформаціями з промов чи привітань на Зборах, і з репортажів; тому не завжди можливо відрізнити текст документів від репортажів.

Нпр., Микола Чарторийський у своїх спогадах п. н. „Від Сяну по Крим”, стр. 26, передає зміст радіопередавання з 1-го липня 1941 р. зі Львова, згадуючи про „створення Національної Ради, яка проголосила відновлення Української Самостійної Держави”, як це занотовано в Добромилі.

Звідомлення в „Жовківських Вістях”, з 10 липня 1941 р., показують кожному об'єктивному читачеві, що вони не віддають докладного тексту Акту проголошення з 30. 6., а цитують, вставляючи — можливо — і коментарі чи слова радіокоментатора, записуючого чи переписуючого звідомлення і тексти документів і т. д. Наведені Костем Паньківським тексти (стр. 111, *оп. цит.*) за „Жовківськими Вістями”, як він подає, і інший текст якоїсь летючки роздаваної у Львові в перших днях липня, є теж різні і саме це підтверджує наше висноження. Коли ж підемо далі, ствердимо те, що є безспірне і в референваннях Костя Паньківського й інших наших опонентів та наших прихильників, і порівняємо з репортажем у „Жовківських Вістях”, як їх цитує Кость Паньківський, то не будемо сумніватися, що є правдивим моє твердження, що різні тексти тоді курсували, залежно від того, хто занотовував.

У цитованих д-ром Паньківським „Жовківських вістях” в його „Від Держави до Комітету” стор. 127-128 читаємо: „Делегат Провідника ОУН (такого делегата не було — прим. наша) та всі присутні вітали зокрема гаряче й щиро присутніх старшин Німецької Армії. Представник Німецької Армії бувший полковник УГА (сотник, а не полковник, — прим. наша) проф. Кох привітав також присутніх...” І знову: „Збори вислали як вислів почувань всього українського громадянства: Привіт Творцеві й Вождеві Великої Німеччини Адольфові Гітлерові”, що знову не є точне, бо привітання було висловлене лише німецькій армії. У „звідомленні” є „проголо-

шення відновлення Української Державности”, а окремо наведений текст має термін „створення”. Кость Паньківський стверджує сам, що „були різні версії тексту, в яких деякі місця зовсім не приходять, або приходять змінені”. Звідси береться те, що наші опоненти в добрій або злій волі вибирають собі те, що їм підходить.

Очевидно, немає мови про те, щоб хтось із тих, які опублікували тексти мав інтенцію будь-що вставляти, випускати, корегувати, а прямо в поспіху, у воєнному часі за відсутності організованих технічних можливостей, траплялися недогляди чи пропущення тих чи інших місць, чи переплітання звідомлень і вражень з текстами документів. Уважаємо, що для кожного раціонально думаючого мусить бути напевно ясным, що в тексті прополошення не могло бути привітання Гітлерові ані взагалі жодних привітань, а тим більше, не могло бути „Слава Гітлерові!”

Виготовлені мною, підписані і „авторизовані” печаткою „Українська Держава” три оригінали були розділені: один зберігається, закопаний в Україні, один переданий до одного нашого музею закордоном, один отримав від мене у Берліні ред. Богдан Кравців для збереження.

Коли мова про різність текстів документів, то треба відмітити, що в тексті Пастирського листа Митрополита напевно трапилась помилка з вини переписувача, якщо йдеться про опублікований текст в „Америці” з 10 січня 1946 р. Очевидно, має звучати квестіоноване місце „на послухному підпорядкуванні справедливим наказам влади, непротивним Божим законам”, а не „...справедливим Божим законам, непротивним наказам влади”.. Не може бути мови про те, щоб Митрополит міг вжити іншої фрази, бо всякі людські закони, всякі накази влади можуть бути обмежені Божими законами, а не навпаки.

Треба лише жаліти, що Кость Паньківський, цитуючи наявну помилку переписувача, обвинувачує речників ОУН наче б вони хотіли фальшувати текст Митрополита, а водночас наводить інший текст за „Жовківськими Вістями” з 10 липня 1941 р., в якому є відносно місце подане так, як єдино могло бути сформульоване Митрополитом. Вірні тексти документів публікуємо на іншому місці цієї книги. Для ОУН були і є Божі закони найвищими законами, які нічим і ніким не можуть бути обмежені і ми можемо тільки жаліти за мимовільну помилку, яка при переписуванні мусіла вкратися, якщо „Америка” отримала тоді ці тексти з наших кіл. Це було

ще 1945 р., бо „Америка” друкувала ці документи вже 10 січня 1946 р. Як воно не було б, за мимовільну помилку жаліємо, хто б не переслав 1945 року ці документи з Європи.

Ще одне скорегування: Акт проголошення з 30. 6. не був ніяким „декретом Провідника ОУН Степана Бандери”, як це фальшиво подає Лев Ребет (Світла і тіні ОУН, 1964, стр. 100), чого навіть не твердять наші противники того часу. Цей документ називався прямо: „Акт проголошення”, а ніякий „Декрет”. Ярослав Гайвас теж змішує дві речі: справу проголошення державності зі створенням Уряду, включаючи це в один акт, а тим часом це були два окремі правні акти. Для Я. Гайваса „Декретом ч. 1.” іменовано Ярослава Стецька головою Державного Правління, що його той же сам „Декрет ч. 1.” покликавав до життя. (стор. 39, *оп. цит.*), а для Лева Ребета тим же декретом проголошено відновлення державності.

В дійсності було так: Актом проголошення створено м. ін. Правління, окресливши засяг його компетенцій в соборницькому аспекті, нічого не згадуючи в ньому про покликання Я. Стецька на становище голови уряду. Акт проголошення відновлення зачитував я особисто, як рішення Організації, запропоноване на затвердження чи одобрення Національних Зборів. Як консеквенція отже того поступування було визнання з боку ОУН Національних Зборів, як вищої за неї державно-правної інституції, як властивого суверена, який стоїть понад ОУН, як речник народу. Тут не є істотною юридична еквілібристика, ані аподиктичність формулювання, але сам факт звернення ОУН до Національних Зборів, в яких прийняли участь, — як це стверджують однодушно усі наші противники — видатні громадяни різних політичних напрямків, різних суспільних верств, різних громадських інституцій, різних земель, обох Церков.

Генеральна тенденція ОУН якраз ішла в напрямі включення інших до участі і відповідальності. Але ОУН мусіла враховувати репресії німців і не дати їм можливості диверсією з середини довести до відкликання Акту і саморозв'язання Уряду. Тут лежала межа, якої ми не могли були переступити. На неї моя увага була зосереджена, бо я був цього свідомий, що (після моїх переживань у концтаборі тепер маю право сказати) — ми і я зокрема не вгнуся волі окупанта та не відкликну Акту 30. 6. ані не здимісіюну під тиском тюрми чи загрози смерті. Не „монопартійні”, „тоталітарні”, тенденції, лише рамці наших фактичних компетенцій у революційній

THE TRIDENT

Published by the Organization for the Rebirth of Ukraine

Office of Publication:

149—2nd Avenue, New York, N. Y.

Tel. ALgonquin 4-8326

Vol. V.

July — August, 1941.

No. 6.

Western Ukraine Declares Its Independence

The proclamation of independence was issued in June 30, the day the Nazis captured Lviv, at a large meeting at the headquarters of the Prosvita Enlightenment Society. It established a regional government under the presidency of Yaroslav Stetsko, described as the vice president of the Organization of Ukrainian Nationalists. It further announced the creation "on Ukrainian territories" of a "Ukrainian National Revolutionary Army, to continue the fight against occupation [presumably Russian] and for a sovereign independent Ukrainian State, as well as for a new order throughout the world."

The proclamation said it was made "by the will of the Ukrainian people, by the Organization of Ukrainian Nationalists under the leadership of Stephen Bandera." It was announced over the Konovaletz Radio Station at Lviv at 11 a. m. July 1.

On the same day the aged Metropolitan Andrey Sheptytsky, head of the Ukrainian Catholic Church, who had been held under virtual arrest since the Russian occupation, issued a pastoral letter bestowing his blessing on the newly proclaimed Ukrainian State and calling upon the people to support it. He said:

"By your faith, solidarity and conscientious execution of duties, prove that you are worthy of an independent national existence."

Archbishop Polikarp, head of the Ukrainian Orthodox Church, granted similar recognition to the new government, according to the dispatch.

Повідомлення проголошення Акту 30 червня 1941 р. в органі ОДВУ (ОУНМ) „Тризуб” в Нью Йорку, липень-серпень 1941 р.

важкий час, яких ми, ані я, перейти не могли, щоб керівництво і унапрямування подій не вийшло з наших рук, а керівництво уряду з моїх, — диктували наше поступування.

Роман Ільницький пише, що „найрадше духові ОУН відповідала сильна виконна влада з диктаторськими повноваженнями у часі війни... У кожному разі це є важливо ствердити, що вже на початку державного будівництва ОУН була за створення парламентарного органу. З досвіду безпосередніх учасників виходить наявна тенденція ОУН не керувати державою самій (як на це вказує склад уряду) і без участі і співдії широких кіл громадянства”. (стр. 190. „Дойчланд унд Україне”, т. II, 1958, Мюнхен).

„Декрет ч. 1.” в справі голови уряду треба розуміти як лише пропозицію Проводу ОУН, яку дається на затвердження, чи радше — вирішення Національних Зборів. З огляду на те, що склад Національних Зборів зовсім не був гомогенний, а навпаки в подавляючій більшості були в ньому нечлени ОУН, отже істотної різниці в особовому складі законодавчої і виконної влади, як вона у нас оформлялася, не було. Цей уклад був діаметрально протилежний фашистській чи націонал-соціалістичній монопартійній системі. Нічого із наслідування чужих систем. Але вже у той час — абстрагуючи від обставин революційної епохи — речники одної організації, яка має подавляючу більшість прихильників в народі, ставлять себе і свої рішення перед Національні Збори, які з їх ініціативи складаються з подавляючої більшості якраз не-членів їх Організації, а належать різним політично-партійним напрямкам. Цього моменту усі поверхові критики не хочуть добачувати, або просто цього не розуміють. Такий самий був підхід і до УНК у Кракові.

Більш того, формуючи УДП, я покликав більшість не-членів революційної ОУН до Уряду, теж до Ради Сеньйорів і з нашої власної ініціативи більшість не-членів ОУН. Якраз протилежні до монопартійних засад факти юридичного значення ми творили у той час і це з виразної моєї ініціативи, без жодного спротиву з боку інших членів Проводу. Це правда, ми прагнули мати сильну виконавчу владу, тим більше, що це був час війни, але водночас ми не елімінували інших українців від співвирішної співучасті у творенні нового життя в Україні.

Правда також, що в той час я мав формальне право, дане мені Національними Зборами, покликати і звільняти членів Уряду, яке давало гарантію майже неможливості зробити ди-

Кость Левицький
найвизначніший політичний і
суспільно-громадський діяч
Галичини кінця 19 і початку
20 вв., президент Української
Національної Ради у Львові,
створеної в липні 1941 р. як
український передпарламент
в наслідок Акту 30 червня
1941 р.

версію ворогові із середини, але, з іншого боку, є теж правдою, що процес розкладання відповідальности поширився на ширше коло, на інституції різного, іншого виду. Включати їх у великий процес будівництва обмежувало значення і впливи ОУН, якщо глибше аналізувати соціологічні процеси взагалі. І Митрополит Шептицький і Єпископ Полікарп і президент Кость Левицький і ген. Всеволод Петров і пов'язання з президентом УНР А. Левицьким і гетьманом Скоропадським — у тому чи іншому відношенні, у тому чи іншому засягу, це все було самообмежування ОУН. І не ця чи інша формула була вирішальною, але фактична інтерпретація її в житті, фактична дія у зв'язку з нею.

Юридично Національні Збори, коли так уважливо цей аспект аналізують наші противники, мали фактичну змогу переголосувати іншу кандидатуру на голову Уряду, бо їх склад творили в подавляючій більшості не-члени ОУН. Це не

було „одобрення” у двох виданнях тої самої „монопартії”, яка є в еґзекутиві і в легіслативі, бо — як це не є курйозно, але мені це вперше в аналізі подій того часу приходить ся відмічати, що рішення ОУН схвалювали не лише не-члени ОУН, але й вчорашні її противники. Д-р Лисий міг поставити інше внесення, як рішення своєї партії, якщо така існувала, або й прямо від себе, як учасник Національних Зборів, пропонувати вибрати головою уряду соціаліста-радикала. І він мав теоретичну шансу отримати більшість, бо на Національних Зборах члени ОУН були в меншості. Річ не у тому, чи це було викональне, але суть у тому, чи правно, з демократичної точки зору, це було реальне. Безумовно так.

Не наша вина, що наші противники не представляли ніякої сили в народі, а що ОУН мала фактичну більшість серед нього і його воля була репрезентована ОУН. Якщо б ОУН навіть сама проголосила відновлення державности — то це було б відповідало усім правовим і фактичним нормам, бо вона мала 90% населення за собою. Суть була б лише у формі, тобто, чи ОУН проголошує під фірмою Національних Зборів, чи під фірмою власного Великого Збору. Очевидно це тоді, коли враховувати революційні умови, коли нормальних демократичних виборів перевести неможливо.

Чи думають наші противники, що було б інше рішення Національних Зборів, якщо б не був ставлений внесок С. Бандери у формі „декрету”, як кажуть, про призначення головою уряду Я. Стецька, але якщо б був поставив це саме внесення менше експонований, або взагалі неполітик з-поміж учасників, навіть не-член ОУН?! Рішення Зборів було б точно таке саме з одною різницею, що внесення Степана Бандери було вислідом довгих роздумувань, висновком скомплікованих аналіз включно з проєкцією концтаборів і т. л., було рішенням Проводу найсильнішої в той час політичної революційної сили України, яка не ховалася за анонімну більшість, чи анонімного внескодавця. ОУН йшла з відкритим чолом і так же приймала на себе відповідальність. Це було в нас вирішальним, а не „монопартійні” тенденції. Тому критика „декрету” це вислід жалюгідної вбогости думки і браку почуття відповідальности.

В обличчі небезпек ми не звикли ховатися під підсунених внескодавців, але маємо відвагу ставити свої рішення, і не мали ніяких застережень, щоб друтї українці ставили свої контрпропозиції, своїх кандидатів і т. д. Національні Збори, мавши не-нашу більшість, мали шансу не утотожнювати себе

з ОУН. Вони одначе з неї не скористали в сенсі бажань наших опонентів, але з одушевленням прийняли рішення ОУН за свої. Таким чином вони як найвища у той час наша влада, наш Конгрес, рішення ОУН зробили своїм рішенням. Отже голова Українського Державного Правління був обраний — на внесення ОУН — Національними Зборами і отримав від них повноважність покликати і звільняти членів Уряду. Таким чином генеза його влади корінилася в Національних Зборах, незалежно від такої чи іншої інтерпретації цієї ухвали Зборів. Факт передачі рішення — одного чинника на вирішення, в якій би це формі не було, іншому органу означає в тому випадку остаточне узаконення того першого рішення вищим чинником. І зовсім немає значення чи цей внесок зветься „декретом”, чи звичайною пропозицією даної політичної організації. Зрештою ми знаємо, що „декрети” теж затверджуються законодавчими органами, або відкидаються. Можна на підставі декретів виконувати владу, але й можна їх давати на затвердження теж „екс пост”! Це в альбомі тим, що в революційних часах шукають оперття в юридично-формалістичних аналізах, а не в дії, яка не терпить проволоки!

Для повноти образу треба пригадати про соборницький аспект змісту Акту у зіставленні з ситуацією, що внеможливила його проголошення в Києві. Отже було необхідним у тексті підкреслити момент соборности, зазначити примат Києва, де Акт Відновлення мав бути проголошений, визнавши суверенітет уряду Києва. „На Західніх Землях України твориться українська влада, — яка підпорядкується Українському Національному Урядові, що створиться у столиці України — Києві”. Цей момент відобразив свою роллю у міркуваннях автора Акту проголошення відновлення державности, коли він його формулював.

Звідси, можливо, деякі суперечності, поміж основними актами і пізнішими їх інтерпретаціями. Але засаднича аналіза мусить іти в пляні основної інтенції Актів, а не обов'язково буквальної їх аналізи.

Кость Паньківський (і інші, лише одиниці - „відступники”) звертає увагу, що отримав номінаційний документ з моїм і шефа президіяльної канцелярії підписом та з печаткою „Українська Держава”, без „означення державного уряду чи установи”. Відповідає правді, що ніяких печаток „Крайового Правління” не було і не могло бути. Була печатка „Українське Державне

Правління". Теж не було такої печатки, як „Тимчасове Українське Державне Правління”.

Взагалі, в цілком ясній ситуації, що ми стоїмо перед величезним змаганням з німцями, я вирішив уникати всякої тимчасовості, всякої „регіональності” („Крайове”), щоб внеможливити німцям у тому відношенні — з правного боку — будь-яку протиакцію, яка могла б спертися на якийсь — хай і фіктивний, але все ж елемент „легальності”. Як стануть проти нас, хай стають як займанці відкрито, недвозначно, без будь-якої співучасті будь-яких українців, які могли б відкликатися до хоча б натяку легальності їх дії. Тому слушно пише Роман Ільницький: „Дальші події принесли зі собою цей факт, що уряд у Львові завжди виступав як уряд усієї України. Він став на-ділі символом української волі до державної незалежності”... (оп. цит. 178).

Тому, чергового дня ранком, 1 липня 1941 р., я дав доручення виготовити печатки з написами „Українська Держава” і „Українське Державне Правління”. Жодної інституції типу Крайове Правління не було створено і не існувало. Призначення міністра закордонних справ, оборони, амбасадорів до різних країн перерішило інше, як регіональне ставлення справи. Очевидно, це було б в нічому не перешкодило визнання примату Києва і підпорядкування йому у формі злиття урядів, чи розв’язання Українського Державного Правління, якщо б у Києві створилася *суверенна* від нікого незалежна українська влада. Але до цього не дійшло, тому наші міркування мають радше теоретичне значення. Вони тільки ілюструють нашу настанову галицького антип’емонтизму, і апріорного визнання примату Києва.

3 липня 1941 р. отримав я листа від Ст. Бандери, якого привіз мені Микола Лебедь; у ньому Бандера, поруч висловлення своєї пратуляції, що я „мрію” зробив дійсністю, як згадував, коли ми прощалися, радив мені таке саме поступування, як я його започаткував. Бандера виразно і ясно стояв на становищі, щоб Уряд створений у Львові виступав від усієї України і не дав себе звести до крайового адміністративного чинника. Він передбачав ті самі небезпеки, про які я згадував. Більше того, від радив, якщо треба було б — виступати теж у характері в. о. голови держави. У такому характері я не виступав ніколи. Він інформував, що УНК і УЦК визнали Правління. Згадував, що д-р Степан Шухевич зі сльозами в очах радів з того, що сталося у Львові.

Я намагався діяти в дусі інтенцій Національних Зборів, по думці, зберегти *суверенітет* нації, прапора не схилити, чести і достоїнства нації не сплямити. Коли Кость Паньківський пише, що „легко завісити на щоглі прапор, але важко під ним стояти і витривати”, як каже старовинна ганзейська приповідка, то якраз нашою ціллю було не лише завісити прапор, але під ним встоятись і витривати. І це сталося, хоча повивішувані ОУН, і не тільки нею, але усіми українськими патріотами, а теж жидами і поляками у Львові, не тільки на ратуші міста, але на безлічі приватних домів, на громадських, державних будинках, синьо-жовті прапори були німцями силою усунені, але прапор чести і гордості, національного достоїнства і невгнутости духа — ми втримали і того прапора не сплямили.

Наші критики не повинні забувати браків, які виказують українські державно-правні акти 1917/1918 рр., починаючи з Першого Універсалу по оспорювану дату IV Універсалу. Чи через те маємо ми саму суть заперечувати? А нехтування в той час армії, яка єдина могла врятувати нашу державність, а віра в московську добру душу, у всеспасаючий соціалізм, який зрадив нас ганебно? Супроти браків у 1918 рр., недомагання Акту 30 червня 1941 р. є дрібничками. Ми призабули соціалістам, що через їх нездарність ми втратили державу. В ситуації бездержавности ми перевиховали націю до збройної боротьби.

Але нагоди 1917/1918 рр. в нас не було! Ані внутрішньої ані зовнішньої! Проти нас стояли потуги світу. Москву рятувала Америка з усіми західними альянтами, а Німеччина заводила колоніальний режим, маючи на той час найсильнішу армію світу. Заки її армії були розпровлені, вже російські армії, завдяки Америці, стали потужними і ми мали двофронтову війну!

Як же легшою була ситуація 1917/18 рр. Її прогайнували соціалісти. Це останеться назавжди безспірним. Був час, коли ми без ніяких антант і центральних держав мали шансу завалити остаточно імперію, якщо б наші соціалісти не розганяли нашої армії, що її апелював творити Міхновський і творив теж генерал Скоропадський, який сідначе, розчарований у соціалістичних українських партнерах пішов на федерацію, чим теж прогайнував велику карту.

Закиди „політиків” в УЦК, що треба було нам робити висновки з „Майн Кампф”-у, але не кажуть, які висновки — є комічні. Саме маючи на увазі те, що було написано в „Майн

Кампф"-і, ми робили так, як робили. І інакше не могли б робити. Основна теза Гітлера звучала: за двофронтової війни Німеччина мусить програти, що уналявилось за Вільгельма II. І тому його зусилля йшли в напрямі договорення з Великою Британією. Це не вдалося. Отже основна зовнішньо-політична концепція провалилася. Цілий „Майн Кампф” повиснув у повітрі. Таким чином логічно треба було шукати іншої розв'язки, а нею була єдино ставка на поневолені Москвою народи, щоб ліквідувати чимскорше другий фронт, який пересуджував німецьку програму вже апріорно тяж в аналізі Гітлера, в його писаннях.

Це розумування було настільки раціональне, що велика частина німецького генералітету, а навіть деякі кола НСДАП і ОС-ів, вичікували відповідного кроку Гітлера, як закономірного виновку з його догматично поданих тез про те, що за всяких умов двофронтова війна є програма і Кайзер Вільгельм II був політичний анальфабет, якщо він цієї правди не усвідомляв!

Більше того, „геніяльний” політик Людендорф вислав 1917 р. большевицьких вожак до Росії окремим поїздом, щоб завалити східний фронт, чим підсилив большевизацію великої частини світу, привів Гітлера до влади в Німеччині і поразку Німеччини в II світовій війні через її імперіялізм. А введений німецькими примітивними одіссеями в російську імперію, регенеруючий троянський большевицький кінь викінчив не лише Німеччину, але й запрожує знищенням всьому світові. Німеччина виявилася у політичному аспекті цілком недозрілою силою для співтворення нового, справедливого ладу. І такою залишилася по сьогодні.

Доцільно відмітити, що Литовська Революційна Організація (АНФ — Фронт Литовських Активістів) під проводом полк. К. Шкірпи, литовського посла в Берліні, проголосила відновлення литовської держави в червні 1941 р. і створила національний литовський уряд під проводом полк. Шкірпи. Я мав нагоду вести з ним розмови у Берліні в липні 1941 р. Доля цього уряду була подібна до нашого, з такими різницями: завдяки нашій передбачливості не вдалося німцям зсередини розсадити уряд, як це почасти вдалося у Литві. Я завчасу позвільняв з постів нетвердих характером членів УДП так, що вони не могли улягти німецькій пресії, будши звільненими зі свого посту, ще заки на них особисто пресія прийшла. Інша ріжниця була того роду, що голова нашого уряду перебував в Україні, а полк.

Шкірпа знаходився увесь час у Берліні. Його заступником в Литві був Юосас Амбрасевичіус. Полк Шкірпа був під домашнім арештом, а владу перебрали німці. Литовська визвольна політика була теж у тому подібна до нашої, що литовці спирали свою боротьбу на власні сили, які були незалежні від Берліну. Українці вели двофронтову боротьбу збройного характеру проти Росії і проти Німеччини. Інші народи на Сході Європи цієї двофронтової війни не враховували як єдино реального фактору.

1944 р. Польща застосувала таку саму тактику супроти Росії, яку ми спочатку стосували супроти Німеччини. Польща трактувала Росію як свого потенційного союзника, не зважаючи на власний жахливий досвід минулого і на сучасне інше уявлення Москвою народів. Повстання у Варшаві у серпні 1944 р. мало в основі аналогічні мотиви, як події у Львові у червні 1941 р. Наші вирішення ставили німців перед доконаними фактами, поляки теж пробували ставити москалів перед подібними доконаними фактами. Німці знехтували нашою поставою, зовсім не будучи певними перемоги, — москалі знехтували польськими доконаними фактами, будучи у той час уже повністю певними перемоги. Польський уряд у Лондоні давав майже ідентичні інструкції польському підпіллю стосовно вмащеровуючих російських військ, як ми в 1941 р. стосовно до німецьких частин. Польські представники АК від імені державної адміністрації пропонували москалям координувати мілітарні операції з польськими частинами, як два суверенні партнери.

Німецька СД перевела масові арешти у вересні 1941 р., арештувавши перед тим, у липні 1941 р. під час переговорів голову УДП, а раніше С. Бандеру, домагаючись постійно відкрити Акт 30 червня 1941 р.

У листопаді 1945 р. ген. МВД Іванов запросив на переговори 16 провідних представників польського підпілля, яких арештовано, поставлено у Москві під суд і засуджено на довічне ув'язнення. Німці розстріляли у серпні 1944 р. генерала Ровецького, командира АК, забравши його з бункру кацету в Саксен-гавзен, де я з ним на „одиначках” сидів, коли він відмовився апелювати до повстанців Варшави капітулювати перед німцями. Генерала Бор-Коморовського, командира повстання Варшави, приймали з військовими почестями, як здався у полон, а генерала Ровецького Гестапо розстріляло за його мужню поставу, бо уважав нижче своєї чести закликати своїх вояків капітулювати.

Генерал Ровецькі згинув як вояк замордований Гестапом. Російські війська зупинилися у наступі перед Прагою, передмістям Варшави, і ждали на ліквідацію німцями повстання своїх „союзників”, а дурні німці робили роботу ганебних катів в користь москалів, замість залишити Варшаву москалям зразу, щоб мали внутрішні ферменти з поляками.

Так повторяється історія і нікого не вчить... Помилку 16-ти поляків повторив Малетер 10 років пізніше. Не довгий час, а як забувається історичний досвід...

Перебуваючи в травні 1941 р. у Варшаві, я зустрів у припадково на вулиці Прахтля-Моравянского, прокурора з Львівського процесу КЕ ОУН на ЗУЗ. „Чи не пригадуєте мене?”, запитую. Він здивований. „Я є Ярослав Стецько з КЕ ОУН з Львова”. Прокурор зблід. „Пригадую, пригадую”... по польськи мимрить. „Будьте спокійні, ми Вас не видамо німцям. Це не є стиль українських націоналістів. І невідомо, чи не треба буде нам ще спільно діяти”... Він: „Я тепер у Варшаві знаходжуся... Ви мабуть маєте ще шанс, але ми у важкій ситуації”... Прокурор оглядається, мабуть не має довір'я. Я усвідомляю, що він озброєний і може зі страху зробити дурницю. Але мене цікавить таємниця „зрадників” на ЗУЗ... Не бажаючи протестувати ще далі турбувати і лякати, кінчаю, подаючи йому руку: „Пане докторе, будьте спокійні, проти поляків не збираємося воювати, якщо не будете знову претендувати на наші землі. Якщо схочете мене бачити, я буду — можливо — завтра на тому самому місці, а тепер будьте спокійні і вертайтеся домів”. Прахтель-Моравянські живе тепер у Лондоні.

Інша сторінка медалі: Генерал Владислав Андерс у своїх споминах п. н. „*Без остатнього роздялу*”, *Вспомненя з лят 1939-1949*”, стр. 122-23 признається до спільно з москалями плянованого геноциду на українцях ЗУЗ, цитуючи протокол розмови ген. Сікорського з Сталіном в справі творення польської армії. Сікорські робить Сталінові закид, що Сталін відмовляється звільняти польських громадян, засланих на Сибір, (які були в 1939 р. громадянами Польщі і були депортовані з окупованих Москвою теренів), із червоної армії і батальйонів праці.

„Андерс: Звільняється з тих батальйонів лише поляків. Але нас повідомлено офіційно, що українців, білорусинів і жидів не будуть звільняти, хоча вони були польськими громадянами і ще сьогодні ними є, бо Ви усі договори з Німеччиною уневажили.

Сталін: Пощо вам українців, білорусинів, жидів? Вам треба лише поляків, це ж найкращі вояки.

Сікорські: Я тепер не думаю про людей, бо їх можна виміняти за поляків — советсько-російських громадян, але я не можу принципово цього прийняти з уваги непорушності кордонів Польщі 1939 р., а вони тоді були громадянами Польщі і ними залишилися . . .

Сталін: Вони приймали участь в голосуванні і тим чином стали советсько-російськими громадянами . . .

Андерс: Але цього вони не робили добровільно і — зрештою — білорусини завжди почувалися поляками і були під час війни 1939 р. добрими вояками . . .

Сталін: Ми напевно не будемо спорити за кордони . . .

Сікорські: Але чи Ви самі не казали, що, напр., Львів, це польське місто?

Сталін: Так, але за це ви мусите з українцями спорити.

Андерс: Багато українців були і є ще тепер германофілами, тому ми мали, і пізніше Ви теж, багато неприємностей.

Сталін: Це правда, але це були ваші українці, а не наші. Ми спільно їх знищимо.

Сікорські: Мені йдеться не про українців, але про територію.

Сталін: Ми мусимо наші спільні границі самі визначити і то ще перед мировою конференцією, у хвилині, коли польське військо буде кинене в бій . . .

Сікорські: Границі з 1939 р. не можуть бути квестіоновані...”

Так ганебно плянували Сікорські з Сталіном геноцид населення ЗУЗ. Яке ж моральне право мають односторонні Сікорського-Андерса-Соснковського нарікати на масове вимордування польських офіцерів в Катиню, коли вони самі народодобивство сімох мільйонів українців Галичини, Волині, Холмщини і Лемківщини та Полісся разом з москалями підготовляли?!

НІМЕЧЧИНА ВИПОВІДАЄ ВІЙНУ УКРАЇНІ

„Німці програли війну не в Сталінграді, але в Києві, тому, що вивісили свастику, а не український національний прапор” — пише Eugen Lyons, *Our Secret Allies*, New York 1953, стор. 232.

1 липня 1941 р. ранком, я знову з'явився у Митрополита. Моєю метою було офіційно поінформувати Митрополита про події попереднього вечора, незалежно від звідомлення Єпископа Йосифа, з уваги на пошану до нашого Патріярха. Митрополит прийняв мене сердешно і незвичайно тепло, свідомий ризику, який ми взяли на себе. Після ствердження труднощів, які були перед нами, Митрополит повчав нас, що кожне велике діло вимагає терпіння й зусиль, волі та передусім незламної віри у Боже Провидіння. Митрополит уважав правильним, що Правління очолив випробуваний в тюрмах політик, бо нас ждуть ще переважкі досвідчення. Він висловлювався здержливо про проф. Коха, заявляючи, що цей виконує лише накази і — як це типове для німців — проти волі своїх зверхників він не піде, навіть, якщо має іншу думку. Я подякував Митрополитові за слова підтримки і прохав молитися за успіх нашого почину, водночас складаючи зобов'язання, що наше Правління буде діяти згідно з християнськими засадами моралі і однаково трактуватиме усіх громадян України без огляду на партійно-політичні, расові, або конфесійні та національні ріжниці. Я попереджав про плян — творити передпарлямент України і що ми будемо просити Митрополита бути його почесним головою та призначити збоку Церкви офіційних делегатів. Водночас з нашої сторони ми не поминемо ні одного видатного українського діяча, щоб не включити його в державне будівництво, не претендуємо на ніяке монопартійне володіння, а є за спільний труд усіх українських патріотів.

Митрополит був авторитетом для усіх українських політиків того часу і усі вони рахувалися з його опінією та визнавали бездискусійно його унікальний в нас у той час авторитет. Таким він був і для православних і для католиків, вмюючи еднаюче ставити понад роз'єднуюче. Я попросив Митрополита

виготовити Пастирський Лист, який могли б ми негайно передати через радіостанцію, заки вона є в наших руках. Я просив публічного благословення від Голови Церкви для ново-повстаючої Держави і її Уряду. Я свідомо зв'язував тим чином наш Уряд з принципами християнства у нашій дії і визнавав примат Церкви у справах моралі, як основи всякого громадського, державного і особистого життя. Митрополит радо згодився. Просив заждати деякий час, бо йому важко писати. Отже о. д-р Іван Гриньох принесе текст Пастирського Листа до будинку радіостанції, куди я якраз ішов. Кінчаючи нашу розмову, Митрополит сказав мені: „Якщо б політичні нотки не зовсім відповідали ситуації, прошу їх — згідно своєї оцінки — випустити”. Коли я сьогодні згадую цей момент із нашої розмови з тим Великим Святцем, яких дуже мало знає теж світова історія, завжди наново стає мені прикро за мимовільну помилку переписувача, який через недогляд переставив — проти інтенції Митрополита і теж моєї — слова в Пастирському Листі, хоча негайно з'явився текст друкований в Україні без цієї помилки, що трапилася в щоденнику „Америка”. Так довір'я Митрополита я ніколи не міг би надужити. Зрештою, це з помилки переписувача вийшов наявний нонсенс, бо ж ясно, що людські закони підлягають Божим, а не навпаки.

Через годину о. д-р Іван Гриньох приніс до радіостанції Пастирський Лист Митрополита, який я перед проголошенням по радіо — згідно з бажанням Митрополита — прочитав і був зворушений, як і усі ми там приявні, мужністю, глибиною думки, коротко, але перспективно схопленою директивною етичного порядку — будови держави. Лист був кількакратно передаваний через радіостанцію і публікований теж окремо. Тепер очікували ми на Пастирське Послання нашого Православного Владики Полікарпа, про що подбав сл. п. Євген Климів-Легенда. Наші обі Церкви станули в захист нашої державности і її поблагословили, водночас даючи свої напрямні для її будови, згідно з Божими законами, спираючи її на християнську мораль і на любов до ближнього.

Передо мною станули важкі питання до вирішення: водночас із творенням Уряду України, необхідно було визначати генеральні напрямні державного будівництва, організувати всенаціональний плебісцит у захист Уряду та з метою визнання його іншими державами, отже — творити аргумент проти політики Німеччини. Треба було також старатись довести до відома світу офіційними шляхами про створення Уряду Укра-

їни і призначити дипломатичні представництва, творити передпарламент України і т. д. При тому необхідно було різні державно-історичні формації України спрямовувати в одно русло спільного будівництва, щоб унеможливити німцям витравити ці формації проти наших національних інтересів. У зв'язку з тим стояло питання шляхів, які могли б в'язати ініціативу УНК-у в Кракові з нашими починами у Львові. Врешті треба було ладнати справу шкідливої акції проти УДПравління групи полк. А. Мельника.

Заки формувати повний склад Уряду, треба було найперше розглянутися у внутрішньо-українській ситуації і усвідомити ієрархію вартостей і завдань. Зразу необхідно було приймати пильні рішення у вузькому гурті по двох лініях — як далі бути ОУН і як будувати державний апарат. Розглядаючи можливості різних кандидатів до Уряду, я покликував їх чергово. Необхідно було теж поробити певні устійнення з Крайовим Провідником ОУН Євгеном Легендою, який з-під Золочева пробивався з декількома сотнями повстанців у напрямі Львова. Тимчасово я призначив другим заступником голови Правління мґра. Лева Ребета, провідного члена ОУН, поручивши йому вже зразу призадуматися над реальними доповнюючими державно-політичними напрямними і персональними питаннями; особистим секретарем був мґр. Роман Ільницький.

З Легендою, у вужчому крузі ми устійнили, що місцева мережа в засаді не виходить „наверх”, всякі реєстрації членства припиняються, явні державно-політичні функції перекладається у першу чергу на тих, що прийшли з еміґрації, а ядро підпільної мережі творять надаліше ті, які осталися в краю. По змозі мусять конспіруватися теж члени з еміґрації, але вони не сміють ховатися за плечі інших громадян і на них скеровувати репресії ворога. Відповідальність за державність перебрали ми в першу чергу і ми готові її нести до кінця. Це рішення виносили ми з важким серцем, свідомі того, що жде нас і наш актив. Але ані Легенда, ані я не бачили іншого виходу із ситуації. Пірнути у підпілля вся ОУН не могла, коли ми рішилися ставити шляхом доконаних фактів в усій Україні — відновлення державности.

Преважкі жертви понесла ОУН за таке ставлення справи, але вона встоялася і відновила легенду і міт державности. У нас не було сумніву, що необхідно в цілому краю підняти народ до державного будівництва, щоб самопочуття його достоїнства,

його всесторонні здібності, його творчий змісл унааявнивсь, щоб народ наявно побачив, що кайдани не змінили його душі, ані не зменшили його таланти, що це той самий народ Богдана, який рвав ворожі пута і струснув Європою. З іншого боку зовнішньо-політично нам було важко унааявити перед постороннім світом всенаціональне прагнення і небували здатності нації до суверенного життя і це не лише перед німцями, але й не менше перед альянтським світом.

Вичікування комплікацій для німецької армії і можливості перемоги іншої концепції, в обличчі загрози програної, мало теж деяке, хоч і незначне, значення. Усунення Бравхіча означало, що намагання довести до зміни політики на Сході Європи існували, але перемогла остаточно концепція воєнних злочинців: Гітлера, Герінга, Гімлера, Геббельса, Кайтля, Йодля...

Всенаціональний плебісцит для підтримки УДПравління, яке не могло бути вибране нормальним порядком, був прийнятий з одушевленням. Тисячі сіл і міст його провели, пересилаючи заяви проголошення відновлення державности і визнання Правління до централі. Звідомлення доставляли окремі післанці возами, роверами, поїздами, автами, пішком . . . Їх опрацьовував Роман Ільницький. Частину передано німецькому урядові, частину забрало Гестапо в часі арештування, іншу закопано у підземний архів у Кракові . . . Документ з Василькова з-під Києва зберігся припадково у мене.

Як прикладно народ стихійно будував державне життя, свідчать навіть самі наші вороги. Ганс Кох заявив після об'їздки української території Л. Ребетові: „Я можу тільки погратулювати Вам за цей неймовірний лад і порядок, який завели ваші люди у цілій країні”... Величезний талант імпровізації і небувалих інвенцій, такий типічний українській нації, виявився у ці короткі, але переважкі тижні. Кур'єрами ОУН розсилали ми призначення голів обласних управлінь, напр., Станиславів — інж. Ілля Сем'янчук, Тернопіль — Василь Охримович, який отримав особисто від мене своє призначення у Львові, Львів — проф. д-р Ол. Марітчак, і напрямні державного будівництва у доповненні до тих, які мав актив ОУН вже раніше.

Головний акцент був поставлений на розвал колгоспів в усій Україні, заведення приватної власности на землю, відбудова індустрії, торгівлі, враховуючи засади приватної, кооперативної і державної власности, відбудова шкільництва в українському дусі з проекцією шкільної реформи, відбудова наших

випробуваних організованих господарських, торговельних, фінансових інституцій, зокрема на ЗУЗ, притягаючи старих досвідчених робітників і включаючи нових з розмахом і реформаторським духом, ініціативою і енергією, відбудова державної адміністрації, яка мала відповідати не колоніальній системі ворога, але справності служіння народові, ставлення міліції і армії.

Десятки тисяч добровольців голосилися в армію. На жаль, ми могли лише частину включати в міліцію, а інших відсилали домів, бо регулярної армії творити було неможливо через спротив німців, а повстанську армію творити було ще передчасно! Дуже пильну увагу присвятили ми радіостанції ім. Є. Коновальця — єдиного нашого в той час контакту з вільним світом. Три дні ми втримали її в наших руках. Її силою забрало Гестапо. Проте ж вона досягнула великого: альянтський світ зор'єнтувався, чого прагнуть українці і з якими цілями іде Німеччина на Схід, коли порівняли проклямацію Гітлера 22 червня 1941 р. і Акт відновлення Державности 30 червня 1941 р. Зор'єнтувалася теж Москва. Гітлера карта була бита.

Усю документацію про 30 червня 1941 р. я переслав довіреним кур'єром у Швейцарію, щоб передати її альянтським чинникам, але — на жаль — вона попала у руки неприхильного ОУН українського політичного діяча і мені до сьогодні невідомо, що він з нею зробив. Пізніше вислана на іншу адресу ймовірно дісталася до США і частина її була опублікована в той час. Зрештою, ми були цього свідомі, що американська амбасада і амбасади інших невртральних ще тоді держав були у курсі подій. Вони теж слухали радіопередавань.

Крім згаданих, почали діяти нові установи, і такі, які не існували раніше на ЗУЗ, як Український Червоний Хрест, Літературно-Мистецький Клуб, Інститут Народної Творчости, Рада Фізичного Виховання, Жіноча Служба Україні, Січ й інші. На відтинку літературно-мистецькому і організації його, як теж зокрема культурних, літературних, журналістичних працівників, преси і пропаганди з боку ОУН, був зокрема активний Степан Ленкавський, який у марші до Києва затримався у Львові на довший час і перебував постійно якраз серед того роду інтелектуальних робітників, приєднуючи їх для нашої справи. Він був так далеко захоплений цією своєю працею, що не мав змоги приймати участі в різних наших рішеннях. Їх здебільша — після коротких нарад — схвалювали Легенда, Лебедь, Ребет, Турковський, Равлик і я.

Ми вирішили підняти масові здвиги народу — маніфестаційні похорони замучених москалями, в яких приймали участь тисячі людей. Це мало не тільки протиросійське, але й протинімецьке вістря, коли у численних промовах, на транспарентах, у листівках, на синьо-жовтих, або чорних шарфах відмічалось, що згинули смертю мучеників і героїв за державну незалежність і волю України з рук окупантів; масове сипання могил слави — це була чергова акція в честь героїв і мучеників України.

„Захоплення безкритичних людей, зокрема молоді, тими акціями, в першу чергу сипанням могил, було надзвичайне”, пише, знецінюючи цю акцію, д-р Кость Паньківський у „Від Держави до Комітету” (стор. 56), і продовжує: „Здається не було села, в якому не висипали б такої могили . . . Широкі маси трудно захопити прозаїчними справами адміністрації і правопорядку, тому провідники ОУН виступили з ініціативою масових акцій, які і їм самим більше відповідали . . . Настав двоподіл поміж містом і краєм . . . Більш спокійне, упорядковане, фахове діловодство та зростаючий німецький вплив — у місті, більше розмаху та менше фаховости і менше німців — у краю”. „Після невдач із „створенням держави” і „докликанням правління” у Львові, — продовжує К. Паньківський, ОУН перенесла весь тягар своєї діяльності на периферію, бо там ще якийсь час могла відогравати деяку роль” . . .

Кожен, хто приймав участь у подіях того часу, є свідомий того, що ОУН домінувала тоді у кожному відношенні і в селі і в місті, надаючи тон боротьбі і будівництву в кожній ділянці життя і творчости. Вона ніде не здавала позицій, а тільки акцентувала — залежно від доцільности — різні моменти у великому наступі на ворога методами, які їй за тодішніх умов відповідали і мали успіх з погляду мобілізації нації. Окреслювати „безкритичними людьми”, тих, хто вшановував героїв і мучеників власної акції, може тільки людина, яка втратила почуття національної гідности.

Більше того — ми були рішені довести до зудару двох націй у ситуації невизнання нашої суверенности. І в цьому пляні, ступенуючи, йшла наша акція. 24 серпня 1941 р. величаве Свято на Білій Горі у Підлиссі в пошану Маркіяна Шашкевича, 31 серпня 1941 р. Свято Зброї на Лисоні біля Бережан у роковини здобуття українською армією Києва і ін. — мали виразні антинімецькі позначки. Написи на привітальних воротах були тільки українські, привітання були тільки для Дер-

жавного Правління, хоча тоді вже ув'язненого, і для Степана Бандери, а навіть згадки ніде не було про „фюрера”. Хоча на святі подекуди були і німці, напр., керівник відділу пропаганди при уряді губернатора — Райш, то навіть натяку якогось про його прихильність не було, але вже тоді ми вважали німців одвертими окупантами, точно так, як у такій ситуації ми поступали б супроти передвчорашніх окупантів-поляків.

„Райш був глибоко обурений — пише Кость Паньківський — і його звіт із свята в Підлиссі став — здається — поштовхом до прискорення виступу німців проти ОУН під проводом Бандери кілька тижнів пізніше, в половині вересня 1941 р.” (стор. 90). Усе це відбувалося по наміченому нами вже на початку пляні у вузькому колі, в перших днях липня 1941 р. Не вільно забувати, що теж на нашому Поліссю формувалися збройні частини для боротьби проти Росії „Поліська Січ”, якої кращі елементи згодом включилися в Українську Повстанську Армію, що вела двофронтову війну, відкинувши всяку можливість співпраці з німцями без виконання передумови: визнання самостійності України і Уряду. На Буковині в околиці Вижня-Вашківці і Станівці вибухло повстання українських націоналістів в часі відходу червоної армії. До половини липня ОУН втримувала адміністрацію у своїх руках після окупації цих українських земель румунськими військами, розраховуючи на можливість позитивної постави німецького уряду до української державности, отже і включення північної Буковини і українських частин Басарабії, як етнічних наших земель, до української держави.

Проте румуни цілком не збиралися респектувати прагнення до незалежності і соборності українського населення Буковини і Басарабії і почали свій старий терор супроти його населення. Затрожені винищенням, українські націоналісти зформували „Буковинський Курінь” — в силі біля 500 вояків і помаршували у напрямі Вінниці, Житомира на Київ. Не обійшлося без боїв з румунськими жандармами. 20 серпня 1941 р. румунський уряд під проводом маршала Антонеску окремим декретом поставив фактично поза законом тих „громадян” Румунії, які зайняли вороже становище до нової румунської окупації; почалися нові репресії українців. 31 березня 1942 р. на судовому процесі в Яссах 15 українських націоналістів були засуджені разом на 100 років тюрми. 21 жовтня 1941 р. включено декретом Антонеску Одесу, на основі договору з Гітлером

з 19 серпня 1941 р., в т. зв. „Трансністрію”, таким чином знову четвертовано живе тіло української нації.

Коли частина ДУН „Ролянд” під командуванням майора Побігушого-Рена, перебувши ще додатковий вишкіл в Басарабії, 25 липня 1941 р., відійшла на фронт, події в Буковині і Басарабії були уже їй відомі, а того самого дня отримав „Ролянд” таємним післанцем від Романа Шухевича звідомлення про події у Львові, ув’язнення голови Уряду, невизнання державности, ув’язнення Степана Бандери. 2 серпня 1941 р. ввійшов „Ролянд” в конспіративний зв’язок з похідними групами — Південь — і в цілій ширині потверджено майорові Ренові інформації з „Нахтігала”. Похідні Групи — Південь — уже поширювали в південній Україні в той час протинімецькі публікації.

У різних осередках України народ захвилювався, починав підносити свою голову Фенікса, Україна починала кипіти. Як колись протипольська Хмельниччина струснула не тільки Польщею, як сотні повстань в Україні стримали марш Росії Леніна на завоювання всієї Європи і — може — світу, — так протиросійська повстаюча 1941 р. Україна могла перерішити долю не тільки Сходу Європи, але й інший уклад сил у світі, проте Німеччина викинула карту перемоги із своїх рук. Вулькан хвилево притих. . .

Цей наш ретроспективний і перспективний погляд на деякі моменти із нашого тодішнього плянування і проведених акцій може дещо відхилив хронологічне реферування подій, проте ж, для зрозуміння наших тогочасних рішень, це коротке з’ясування видається нам потрібним, щоб усвідомити багатогранність і складність нашої дії того часу.

Відповідно до важливости і акутности завдань — поза зовнішньо-політичним і військовим комплексом — у пляні ставлення державно-центрального апарату — після обговорення у вужчому крузі провідних членів ОУН — на рекомендацію Ярослава Старуха, я призначив керівником ресорту внутрішніх справ д-ра Володимир Лисого, адвоката з Тернополя, мого доброго знайомого, з ширшими політичними зацікавленнями і в моєму розумінні доброго українського патріота, провідного члена партії соціялістів-радикалів, який провадив спільно адвокатську канцелярію з д-ром Олійником, з яким я стояв теж в незлих взаєминах. Д-р Лисий був близьким свояком Ярослава Старуха і однопартійцем його батька, який рівнож був членом радикальної партії. За спільною рекомендацією Яро-

слава Старуха і д-ра Лисого я йменував шефом президіяльної канцелярії теж члена радикальної партії д-ра Михайла Росляка. Керівником чужомовного відділу в канцелярії станув тимчасово проф. Лука Турчин, відомий германіст, який поручив мені низку добрих знавців чужих мов. Він був шкільним товаришем мого батька, стояв у близьких взаєминах зі мною за часів моїх студій на університеті у Львові на початку 30-років. Допоміжним був теж мій старий учитель математики з тернопільської гімназії проф. Іван Боднар, твердий український патріот і дуже строгий педагог.

Згоду перебрати міністерство внутрішніх справ дав д-р Лисий раніше Я. Старухові і на перше побачення зі мною приніс готовий плян організації міністерства і державної адміністрації в цілій країні. З огляду на певні елементи непрактичності і надто велику схожість на систему польської державної адміністрації, я рекомендував д-рові Лисому зробити деякі зміни, внести нові наші власні первні, нашу історичну термінологію, упростити адміністративний бюрократизм у плануванні, який панував у Польщі і в ССРСР, переробити проект, достосувавши його рівнож до революційно-воєнних умов. На свого заступника він запропонував д-ра Костя Паньківського, що я прийняв. Отже, ще заки д-р Лисий отримав призначення на письмі, він уже активізувався на новому пості. Я призначав членів Правління ступнево, включаючи вже тих, які дали згоду, в державну роботу, обмірковуючи з ними індивідуально або у вужчому крузі актуальні питання.

5 липня 1941 р., члени Українського Державного Правління були в більшості устійнені і отримали свої номінаційні грамоти. Склад Правління був такий: Ярослав Стецько — голова і керівник ресорту соціальних реформ; Проф. д-р М. Панчишин (безпартійний) — перший заступник голови і керівник міністерства здоров'я; Д-р Олександр Барвінський, безпартійний, державний секретар в міністерстві здоров'я; Д-р Лев Ребет (ОУН), другий заступник Голови УДПравління; Генерал Всеволод Петрів (соціал-революціонер), міністер оборони і голова Українського Національного Комітету в Кракові; Роман Шухевич і Олекса Гасин (ОУН) — заступники міністра оборони; Д-р Володимир Лисий (соціаліст-радикал) — міністер внутрішніх справ; Д-р Кость Паньківський (соціаліст-радикал) — заступник міністра внутр. справ; Микола Леbedь (ОУН) — міністер державної безпеки; Володимир Стахів (ОУН) — міністер закордонних справ; Проф. д-р Олександр Марітчак

(УНДО) — заступник міністра закордонних справ; Д-р Юліян Федусевич, суддя апеляційного суду (безпартійний) — міністер справедливости; Д-р Богдан Дзерович, суддя, (безпартійний) — заступник міністра справедливости; Інж. Юліян Павликовський (УНДО) — міністер народнього господарства (не прийняв); Мгр. Дмитро Яців і Роман Ільницький (ОУН) — державні секретарі міністра народнього господарства; Д-р інж. агрон. Євген Храпливий (УНДО) — міністер сільського господарства; Дипл. інж. Ілярій Ольховий (безпартійний) — міністер фінансів; Дипл. інж. Андрій Пясецький (ФНС) — міністер лісництва; Проф. д-р Володимир Радзикович (безпартійний) — міністер освіти і віровизнань; Ол. Гай-Головка (безпартійний) — міністер інформації і пропаганди; Осип Позичанюк і Ярослав Старух (ОУН) — державні секретарі міністерства інформації і пропаганди; Іван Климів-Легенда (ОУН) — міністер політичної координації; Н. Мороз, залізничний радник, (безпартійний) — міністер пошти і телеграфу; Д-р Михайло Росляк (соціаліст-радикал) — начальник президіяльної канцелярії. Із наддніпрянців були ще намічені проф. І. Чинченко і проф. Ю. Биченко. Керівництво ресорту соціальних реформ перебрав я особисто, бо ця проблематика мене найбільше у той час цікавила і перед нами стояли велетенські революційні переміни. Моя праця п. н. „Новий суспільний лад” служила напрямною щодо принципів і практичних заходів соціальних реформ, стишло, соціальних революційних перемін.

Із намічених членів Уряду не прийняли пропозиції інж. Юліян Павликовський, який у той час перебував у Кракові і був добре зор'єнтований у тому, що німці наставлені негативно до нашого Уряду та прямо з опортуністичних причин не хотів ускладнювати своєї праці в Ревізійному Союзі Українських Кооператив. Він і писав так у своїй „заяві”, підкреслюючи, що вертається до Львова „за згодою наших громадських чинників — УЦК і уряду ГГ”....

Пропозицію стати міністром освіти робив я проф. Сімовичеві через проф. Турчина, якщо добре пам'ятаю, а коли він відмовився, подавши причину — перевантаження працею, бо якраз перебрав ректорство університету від проф. Юрія Биченка, наддніпрянца, пост керівника ресорту освіти і віровизнань взяв проф. д-р Володимир Радзикович. Ніколи пізніше проф. Сімович не нарікав, ані не дивувався, що ми йому пропонували пост міністра освіти, як це зовсім фальшиво і неправдиво, як й інші інформації, подає Кость Паньківський.

Проф. Сімович не був ніколи на ніякому засіданню Правління, бо членом його не був!

Керівника ресорту комунікації йменовано дійсно революційним порядком. Осідок Правління був уже не в „Дністрі”, а в будинку при площі Смольки ч. 4, де мабуть була раніше палата праці. Радячись там з Євгеном Легендою щодо кандидатів до Уряду, ми зупинилися над ресортом комунікації, дуже важливим у военний час. Коли не бачили кандидата, я запропонував привезти автомашиною декількох залізничних робітників українців з головної залізничної станції Львова, у тому членів ОУН, щоб з ними порадитися. Це сталося. Здивовані робітники увійшли до мого кабінету. Я з’ясував їм, в чому річ. Необхідно мати солідного, певного, відданого справі фахівця українця, який по людськи відносився у часі окупації до наших робітників і вестиме діло як слід. Рішення щодо призначення міністра комунікації передаю їм — нашим робітникам-націоналістам. У них станули сльози в очах. Моя відповідь: в українській державі слово робітника таксамо важить, як слово моє. Після обміну думок вони однозгідно запропонували на цей пост залізничного радника Н. Мороза, який увесь час окупації зберіг національну гідність і не лякався ставати в захист українського робітника. Я доручив виготовити номінаційну грамоту на міністра комунікації Н. Морозові.

Керівником ресорту інформації і пропаганди я бажав мати, на основі opinii Євгена Легенди, неперевершеного революціонера з розмахом полковників Хмельницького, який мав зв’язки до дуже високо поставлених в советській адміністративній драбині українців, — Осипа Позичанюка. Коли він відмовив Легенді, я зустрівся в чвірку — з ним, Гай-Головком, Старухом і Легендою. Вислухавши його мотиви, які не були для мене достатньо переконливі, ми узгіднили, що Позичанюк стає першим заступником керівника ресорту, а основні питання вирішують у трійку.

На бажання проф. Панчишина обговорили ми справу організації його ресорту, завдання заступника голови Уряду та устійнили, що його першим заступником у міністерстві здоров’я буде д-р Барвінський. Проф. Панчишин не виявляв серйозного спротиву обняти пост міністра здоров’я і заступника голови Уряду, коли я йому з’ясував мої мотиви. Він втішався не тільки довір’ям нашої інтелігенції, але своїм гуманним підходом, як лікар, який мав глибоке зрозуміння для соціальної нужди і здебільша безплатно лікував незаможних, які прибу-

вали до нього з цілої країни, був шанований і люблений населенням. Він лікував рівнож мене ще як студента і врятував моє здоров'я, а може й життя, коли я важко затроений в часі мого судового процесу у Львові 1936 р. занедужав. Відвідуючи його як студент, я мав змогу інколи дискутувати з ним і наші погляди на Україну „без холопа і без пана”, без визискуваних і без визискувачів, були собі близькі. Цим призначенням я мав ще й іншу укриту мету — з політично-стратегічної антиросійської точки зору: проф. Панчишин був з примусу депутатом до Верховної Ради СРСР. Мені залежало на тому, щоб вістка про його членство в Уряді рознеслася по другім боці фронту.

Я не виключав, що можуть знайтися нові Манергайми, генерали Скоропадські, Петрови, Капустянські, Зілінські, Юнакови, які скерують зброю проти російського наїзника, займаючи високі пости серед червоної генералії чи адміністративного апарату, не стративши українського серця. Я не виключав, що на бік української регулярної, або повстанської армії можуть переключитися нові Омеляновичі-Павленки, змінивши те, що треба змінити, під політичним керівництвом безкомпромісових від десятиліть борців проти Росії і комунізму — українських націоналістів. Українська революція не відкине нікого, хто щиро стане, залишивши ворога, по стороні правди, своєї Батьківщини — України і за неї прагнутиме боротися.

Крім необхідности включитись в державне будівництво усіх творчих сил, кожного прагнучого служити рідній справі, ще з двох інших причин мені залежало на приявності в Уряді — і зокрема на постах міністрів внутрішніх справ і оборони — соціяліста-радикала і соціал-революціонера. Альянти фальшиво, крізь призму інсинуацій і забріханости різних ворогів України, утотожнювали український націоналізм з нацизмом і фашизмом. Коаліційний уряд і участь у ньому соціялістів, без огляду на їх мінімальне значення в Україні, у ситуації, коли воєнний кабінет Великої Британії був коаліційний і мав віцепрем'єра Етлі, заперечували наклеп про монопартійний тоталітаризм ОУН і більше того — показували на повний суверенітет Державного Правління, коли воно в т. зв. новій Європі виключало монопартійний принцип організації державної влади. Інший аспект: коаліційний уряд і по той бік кордонів окупованої України, заперечував оба монопартійні тоталітаризми, як систему будови майбутньої влади в Україні, а приявність у ньому різних партійних представників у тому й соціялістів розвівала до решти брехні і наклепи проти ОУН і серед тієї

невеликої частини українського населення, яке могло бути збаламучене більшовиками. По сьогодні уникають більшовики сказати, що УДП 1941 р. було коаліційним урядом.

Міністерство оборони в руках славного генерала визвольних змагань 1918 р., соціал-революціонера, вказувало на єдність традицій боротьби за державність і єдність творчих ідей різних епох. Назва радіостанції ім'ям полк. Євгена Коновальця пригадувала, що події з-перед Мотовилівки не повторяться, федерації ніякі в рахубу не входять, поміщицькі порядки ані втручання Айхгорнів у внутрішні справи України ніколи не вернуться.

Моє намагання включити в якусь одну інституцію історично-державні формації минулого, започатковане висланням писем як голови УДП до президента Лівіцького і гетьмана Скоропадського з закликом до них підтримати УДП і поставити свій історичний авторитет за ним, мало прихильний відгомін. Іван Равлик, який передав особисто листа Андрієві Лівіцькому, отримав запевнення від президента УНР щодо повної підтримки УДП, яке дасть президент УНР *публічно*. Гетьман Скоропадський склав мені теж усно таку саму заяву в Берліні у липні 1941 р., потвердивши отримання мого офіційного листа, коли я після декількох днів ув'язнення і перед новим ув'язненням був звільнений і переданий під нагляд поліції. Корисною була підтримка УДП президентом Костем Левицьким, який після з'ясування йому мною наших плянів заявив, що він є щасливий, що може щераз віддати свій труд і коли треба — життя Україні. Президент Левицький — це був символ 1918 р.р. на ЗУЗ, в'язень Луб'янки, незламний патріот — сеньйор наших політичних діячів. Я подав йому у початкових загальних зарисах мій плян *Ради Сеньйорів* — своєрідного Сенату, згл. з нав'язанням до наших старовинних зразків Княжої і Гетьманської доби, а не до так зв. Великої Фашистської Ради, монопартиїної інституції, чи навіть до Палати Лордів, для організаційно-структурної побудови якої у нас передумов не було, або врешті до Сенату США. Щось із компетенцій і щось з принципу організації цих трьох інституцій я брав до уваги. Також деякі ідеї із Липинського „Листів”, тоді мені, присвічували, якщо йдеться про певні елементи державно-політичного ладу України.

У кожному разі, в Раді Сеньйорів мали з уряду бути репрезентовані наші Церкви, наші громадські і економічні центри, культурно-наукові інституції, центральні професійні ор-

На почесану голову Ради сеньйорів повилена
на одноступку Експ. Митрополита Андрія
Шемшисового

до Ради сеньйорів вибрано таких громадян:

1. Др. Др Космо Левицький
2. о. митр. Др Ситий Йосиф
3. о. Др Костельник Гавриил
4. о. Црклос. Дзєровий Юзиф
5. рад. Дрєдусєвич Юзиф
6. Др. Др Филипович Івоа
7. котєр Заєддєвський Роман
8. проф. Бурчик Лука
9. проф. Готленський Єврослав
10. Др Барилка Олександр
11. іох. Ансєранович Єврослав
12. проф. Рєдзисєвич Володимир
13. Др Дємоховський Ансєтан

Дєдєрєдєсєсє Копію резолюцію

у протокол зібрання громадян

м. Львова з дня 6. VII 1941р.

Я. Готленський

З протоколу зібрання громадян м. Львова 6 липня 1941 р. і обрання Ради Сеньйорів за підписом проф. Я. Віленького. При кінці дописка: „Долучується 1) Копію резолюцій, 2) Протокол зібрання громадян м. Львова з дня 6. 7. 1941 р. і підпис: Я. Віленький.

ганізації, заслужені громадські, культурні і державно-політичні діячі різних напрямків і т. п. Я думав над формою включення з належним відміченням авторитету президента Лівичького і гетьмана Скоропадського, а теж президента о. Волошина, як теж зведення в Раді в одне Українського Національного Комітету з Кракова.

Д-р Кость Левицький погодився прийняти головуство Ради Сеньйорів з тим, що почесним головою мав стати Митрополит. Заявив мені, що він стоїть повністю до диспозиції Уряду і в кожній ситуації є готовий йому помагати. Цього він льояльно дотримувався і у кожній потребі служив радо своєю радою досвідченого державно-політичного мужа, який вмів цінувати власну гідність і достоїнність своєї нації. На нараді видатних громадян і представників різних українських установ і взагалі нашого організованого життя біля 100 осіб, як пишеться у Протоколах нарад „Ради Сеньйорів”, „скликаних Проводом ОУН окремими особистими запрошеннями 6 липня 1941 р., після вислухання реферату про сучасне положення, схвалено заклик до українських громадян для повного об'єднання для побудови Самостійної Соборної Української Держави і вибрано Раду Сеньйорів, як еманацию волі громадянства для керування акцією об'єднання громадянства... з метою осягнення і здійснення національного ідеалу. На почесного Голову Ради Сеньйорів покликано однодушно Екск. Митрополита Андрея Шептицького.

До Ради Сеньйорів вибрано таких громадян: 1. През. д-р Кость Левицький, 2. о. мітр. д-р Йосиф Сліпий, 3. о. д-р Гавриїл Костельник, 4. о. крилош. Юліян Дзерович, 5. радн. Юліян Федусевич, 6. дир. Іван Филипович, 7. нотар Роман Заячківський, 8. проф. Лука Турчин, 9. проф. Ярослав Біленький, 10. д-р Олександр Бариляк, 11. інж. Ярослав Стефанович, 12. проф. Володимир Радзикович і 13. д-р Степан Дмоховський.”

Схвалено резолюцію, в якій м. ін. читаємо таке: „Зібрані радіють актом консолідації українського громадянства на еміграції, довершеним в Кракові в дні 22 червня 1941 р. та закликають гаряче всіх українців-патріотів об'єднатися у велику історичну хвилину для розбудови української самостійної держави, підчиняючися Державному Проводові, проголошеному у Львові дня 30 червня 1941 р.”. На першому зібранні Ради Сеньйорів в дні 7 липня в год. 5 по пол. в митрополичій палаті, Екскеленція Митрополит заявив, що: „признає, признаємо ОУН”... Рада заявила поновно за „признанням стану, створеного заст. Провідника п. Я. Стецьком у Львові”... На нараді

Сеньйор українських націоналістів
Інж. Михайло Кравців

9 липня одногосно обрано членами Ради Бориса Козубського, Сергія Луцького, Михайла Кравцева.... На зібранню 6 липня я не був приявний. Ми делегували Лева Ребета, Євгена Климова-Легенду і Ярослава Старуха, які з'ясували наші позиції.

Д-р Кость Паньківський квестіонує навіть сам факт схвалення такої резолюції у його пасквілеві п. н. *Від Держави до Комітету* (стор. 43): „На зборах не було мови ані про „резолюції” ані про „державний провід”, ані про „підчинення”, а тільки про розбрат унутрі ОУН і його шкідливі наслідки для загальної справи.... Текст „резолюції”, поданий органом націоналістів, був укладений поза зборами на власну руку пропагандою організації, а підписи під „резолюціями” поставлені без згоди підписаних”... А тимчасом у Протоколах наради „Ради Сеньйорів” за підписом проф. Я. Біленького читаємо: „долучується: 1. копію *резолюцій*, 2. протокол зібрання громадян м. Львова з дня 6. VIII. 1941”. А на нараді Ради Сеньйорів в дні 9. VII. 1941 в

точці 3. програми: „редакція резолюцій Зборів з 6. VII.” — е не тільки мова про повний текст схваленої нарадою резолюції, якої прийняття квестіонує Паньківський, але у зв'язку з нею розгорнулася дискусія, в якій забирали голос дир. Филипович, Ребет, о. Костельник, стверджуючи неясність ситуації щодо оправи державности з боку німецької влади, але ніхто не квестіонував правильности поступування ОУН. Більше того, 22 липня 1941 р. навіть о. Костельник заявив дослівно на Раді Сеньйорів таке: „Державности проголошеної відкликати вже не можна, бо це історичний факт”...

А Степаняк додає: „Відкликання державности і уряду не можливе, як того жадають німці, бо хто проголосує державність, той водночас і покликує уряд. Це нерозривне.” Резолюція схвалена на нараді 6 липня 1941 р. була негайно опублікована нами і даремне намагається Паньківський заперечувати те, що 100 відповідальних людей схвалило. Причина тенденційности цього автора лежить у тому, що він єдиний з усіх членів УДП зрадив позиції 30. VI. 1941, пішов на виразну коляборацію з ворогом і єдиний із усіх членів УДП оплюгавлює діло, яке сам хвиливе помагав співтворити. Ніхто інший не відмежовувався ані не засуджував в час німецької окупації своєї участі в УДП. Суть не у критиці, бо й інші критикували й критикують і нічого проти доброзичливої критики не можна мати, але проти калюмній, перекручень, наклепів, інсинуацій кожен чесний українець мусить обурюватися.

У „Жовтні” (за червень 1967) катебівський автор черпає матеріал для оплюгавлювання Акту 30. 6. 1941 р. в статті „Історія одного фарсу” із пасквілів Паньківського. Він цитує, нпр., прізвище генерала Райша, про якого в інших спогадах мови немає. Нічим не ризниться стаття з „Жовтня” від оцінок Костя Паньківського. І врешті варто спитати автора Паньківського, чому „розбрат в ОУН був такий шкідливий для загальної справи” якщо з його точки зору ОУН взагалі нічого не варта була? Щось з логікою цього ненависника націоналістів і самостійности України не в порядку!

4 липня 1941 р. я скликав намічених і назначених членів уряду разом з деякими визначнішими громадянами на вузчу нараду, на якій з'ясував на тлі складної зовнішньо-політичної ситуації генеральні напрямні державного будівництва, завжди наново повертаючися до тактики доконаних фактів у широкій стратегії ставки на власні сили. Після моєї засадничої доповіді і доповнюючих з'ясувань Ярослава Старуха, цікавий плян фі-

нансової політики уряду з'ясував інж. Ольховий, о. д-р Костельник говорив на теми освітньої і церковної політики. Живе заінтересування проблематикою державного будівництва при одночасній тривозі щодо можливості цілком ворожої постави німців свідчило про глибоке почуття відповідальності приявних українських патріотів. Цю нараду можна було уважати першим неофіційним засіданням уряду, який ступнево формувався. Лише наприкінці наради, на запит, я відповів коротко про причини відколення від ОУН групи ОУНмельниківців, не надаючи цьому більшого значення .

Ця справа в ці перші дні і не була такою акутною, бо — як сам Паньківський пише — діяльність мельниківців в перших днях липня була зовсім непомітною у порівнянні з розмахом Стецька (стор. 61). І далі — „майже на один час із вивезенням (ув'язненням — не перейде через горло цього тенденційного автора) Стецька припадає приїзд до Львова перших видніших послідовників Мельника.... Їх було в порівнянні з прихильниками Бандери небагато, а до Львова прийшли скромно” (стор. 60). „У половині липня в ратуші під керівництвом Кольфа з СД покликано до життя „Українську Допомогову Акцію”; в склад УДА увійшли на керівні місця майже без винятку новоприбулі члени ОУН групи Мельника” (стор. 61).

Чому отже я мав присвячувати окрему увагу людям без значення і до того неприявним, як це сам стверджує автор!? І це в ситуації, коли десятки важливіших проблем стояло перед ОУН! І цілком незрозумілим є і пізніше твердження автора: „Провідники ОУН, зокрема Ярослав Стецько, у своїх публічних виступах неодноразово нападали на обох убитих, як на ворожих агентів... Ніхто не знав, хто саме вбивник Сеника і Сціборського, але публічна опінія показувала на групу Бандери, бо тільки в її рядах були люди, готові до виконання актів терору супроти своїх”... Якщо дійсно так було і я не мав нічого важливішого до реферування, а Паньківського огортало таке глибинне святе обурення на моє обвинувачення мельниківських лідерів, то чому він з радістю, стоячи, прийняв номінаційний декрет на заступника міністра внутрішніх справ, а не відкинув з обуренням номінації, яку я давав!?

5 липня відбулася ще одна нарада подібного характеру, як попереднього дня в дещо зміненому як друге (неофіційне) засідання уряду в ще вужчому складі, на якій продовжувалося обговорювання проблем і їх наміченої розв'язки, яку з'ясував голова УДП. Велика частина міркувань голови УДП оберта-

лася навколо відношення до Німеччини. Голова УДП представив реалістично ситуацію і склав заяву, що під ніякою пресією німців він не уступить ані ніяких кроків державного характеру не заверне. Незалежно від щораз більше ускладнюваної німцями ситуації наш плян державного будівництва тобто ставлення власних сил мусить бути продовжуваний. Інформуючи про згоду президента Костя Левицького обняти головство наміченої Ради Сеньйорів, висловив радість з приводу мужньої постави цієї заслуженої для української справи людини, яка, не зважаючи на дуже поважний вік, поставила себе до диспозиції відновлюваної державности і її уряду.

Ярослав Старух з'ясував причини конфлікту з ОУНм, не забираючи надто часу для цієї справи. Взагалі я утотожнював себе з поглядами на конфліктіві справи з ОУНм так, як їх представляли Старух, Ребет, чи Лебедь, проте ж я не уважав ані можливим ані доцільним присвячувати з мого боку увагу тій справі, як маловажній, щоб не зводити на манівці усієї великої речі, якої ми піднялися і зберегти ієрархію вартостей і завдань. Кожне намагання зводити на другорядні речі дискусію, чи абсорбувати увагу громадян чимсь іншим, як великою справою відновлювання держави і конфлікту, що наближувався з німцями, я припиняв і не допускав до абсорбування ними спільноти, зокрема наших тодішніх відповідальних політиків і громадських діячів.

6 липня 1941 р. на нараді дуже гостро виступав Легенда проти німців, запевняючи громадян, що за ніяких умов ОУН не складе зброї у боротьбі за державну незалежність проти кожного, хто не визнаватиме права України на незалежність. Теж тільки на маргінесі говорив Старух, або Ребет про справу конфлікту з ОУНм і то — мабуть — лише на поставлений кимсь запит. Ця справа не стояла на порядку. На наше внесення вибрано почесним Головою Ради Сеньйорів Митрополита, а головою през. Костя Левицького.

Д-р Паньківський пише (стор. 41): „Мітрат о. Сліпий, який вечером 30 червня репрезентував Митрополита, був присутній весь час наради, але голосу не забирав, що викликало в сучасників здивування і занепокоєння”. Але Преосв. Сліпий вибір до запропонованої нами Ради Сеньйорів прийняв, знаючи, що її ініціатором був я, якого так очорнює Кость Паньківський, як теж Преосвященний Йосиф знав, що Митрополит раніше дав мені свою згоду - бути почесним головою Ради Сеньйорів. Такими страшними і темними духами ми не були, коли за нами

стояли обі Церкви, сеньйори нашого політичного і громадського життя, подавляюча більшість народу і понад усе вся її воююча частина. В одному має рацію Паньківський — нас страшенно не „любили” німці, москалі і їхні коляборанти. Це правда!

На іншій нараді в будинку УДП — 7 липня 1941 р. — як пише очевидець Роман Ільницький — „Дайчлянд унд ді Україне” (стор. 192) — виступав Микола Лебедь, тоді другий заступник Провідника ОУН, гостро атакуючи III-й Райх за його політику супроти України, який не може „зрозуміти, що Росія може бути переможена лише за поміччю української держави”.

У всьому краю проходила грандіозна акція ставлення доконаних фактів, українці за ініціативою ОУН й інших українських патріотів фактично перебрати усе життя в свої руки. Тільки армії нашої не було! Конфлікт з німцями наростав з швидкістю, якої не всі передбачали. Вісті з країв, які приходили кур'єрами Легенди, показували неминучий вже в найближчих днях зудар. Це не тільки бачили, усвідомляли, але й відчували ми у Львові. Так не відноситься „заприятнена влада” навіть „ін спе”, як поступали німці. Проф. Кож не з'явився в канцелярії голови УДП 1 липня 1941 р., як я йому запропонував на його бажання. Я не уважав можливим з престижєвих причин ним інтересуватися.

Сондуючі і розвідувальні розмови вели з німецькими чинниками, з Кохом включно — Старух, Ребет, Равлик, Врецьона, Кордюк. Вони підтверджували нашу загальну діагнозу: конфлікт наближається. Я покищо не провадив особисто розмов, не маючи партнера для них. Але ми теж не уважали доцільним доводити за швидко до конфлікту з нашої ініціативи, тому я не казав зривати неофіційних розмов, але їх вести, інформуючи мене про них. Я особисто уважав потрібним зберегти хвилю форму взаємин поміж двома державами, з яких одна декларує себе наділі вже окупантом, але карт розкрити до решти не хоче, а друга прагне мати ясний „казус беллі”. Заки мали бути кинені кості, ми зрівноважено, спокійно і послідовно йшли по наміченому пляні — довести німців до грубої агресивної акції проти нашої держави.

3 липня 1941 р. я переслав через військові чинники у Львові телеграму до голови німецької держави і уряду, в якій в коректний спосіб висловив побажання перемоги над комуністичною московською імперією з умовою, що український народ як повноправний вільний член європейської рідні народів,

у своїй власній суверенній державі, буде співформувати новий справедливий лад на Сході Європи...

5 липня 1941 р. Українське Державне Правління переслало німецькому урядові й іншим урядам тих держав, які вели і тим, які не вели війни проти Росії „Деклярацію Українського Державного Правління”, в якій м. ін. читаємо: „Український народ відновив і проклямував у Львові Українську Незалежну Державу. Вона має за собою тисячолітню традицію. Його остання історична форма — це Українська Народня Республіка 1917, 1918-20 р.р., яка була визнана урядами Німеччини, Австрії і інших центральних держав. Берестейським договором заключили згадані держави з Україною мир. Спираючися на тисячолітню традицію і рівнож міждержавний акт заключений в Берестю 1918 р., відбудовував український народ на руїнах російської тюрми народів свою справжню незалежну державу...

. . . Хоча українська держава формально як одна із республік в ССРСР далі існувала, але вона не була в ніякому відношенні самостійна, не мала ніякого українського змісту і не відповідала бажанням української нації...

Вислід наших політичних зматань творила і творить незмінно тепер Організація Українських Націоналістів під керівництвом Степана Бандери. Вона провадила під час російсько-більшевицької і польської окупації революційну боротьбу за визволення Батьківщини і відбудову української держави, яка у протиставленні до фікції радянських республік повинна бути дійсно незалежна і суверенна. Цю боротьбу веде український народ під проводом ОУН далі і теж там, де сьогодні ще проти українського народу стоїть йому ворожа советсько-російська влада. В цій боротьбі понесла і несе ОУН безчисленні жертви. Де одначе українська територія в наслідок наступу німецької армії з-під ворожої окупації вже є звільнена, там приступає негайно ОУН до перебудови цілого життя, яке було сперте на державній фікції і фактичному національному уярмленню. Тепер йдеться про те, щоб справжню свободу і державну суверенність встановити.

Здійснення цього великого історичного діла означає увінчання довголітньої боротьби, яка коштувала безчисленні жертви український народ. Українська держава побудована на повному суверенітеті своєї влади, прилучиться до нового європейського ладу...

Нав'язуючи до міждержавного акту в Берестю 1918 р. і

приятних взаємин українського народу з німецьким, бажає українська держава приймати участь у великій боротьбі...

Ми боремося і кривавимося з самого початку її існування в боротьбі проти марксистсько-російської тиранії, бо нас поставила доля на найбільше висунутий східний форпост Європи. Тому ми привітали з радістю цей факт, що також інші народи і держави включилися в ту боротьбу і тим чином приходять нам з поміччю.

Ми прагнемо з ними далі боротися за нашу суверенність і волю”.

Цю декларацію я підписав по українськи. На неї ніякої відповіді не було.

Очевидно, декларація по формі є витримана „неконфліктово”, але по змісті це безсумнівний ще один визов німцям. Доки не були зірвані мости, доки нам Німеччина не виповіла війни, ми старалися зберегти межі. Коли мала промовити зброя, коли мала проливатися українська кров ще й з німецьких рук, ми уважали, що треба вичерпати усі можливі заходи, щоб цього уникнути. Тому я не вагався вживати — може деколи і надто увічливих форм — але по суті ніде не було ні крихітки ні на п’ядь відступлення від принципу. Де йшлося про суверенітет нації, там стояло тверде: ні, тверде: або-або!

Очевидно, у листі Гітлерові я давав належний йому титул, який він офіційно, як голова держави носив: „фюрер унд райхсканцлер”, відмічав перемоги армії німецької над російською армією, але *ніколи* над французькою чи англійською, признавав успішність німецької воєнної стратегії проти Росії, але *ніколи* політичної, брак якої я якраз критично розцінював. Характерно, що прізвище Гітлер я майже не вживав, а лише окреслення державної позиції адресата без прізвища. „Декларація УДП з 5. VII” взагалі була без адресата, але як документ до відома державам, які воюють проти Росії. Звертаємо увагу на дуже суттєвий момент в офіційній декларації УДП з 5 липня 1941 р., виразно антинацистський теж в оцінці большевизму, як російського, а не жидівського твору, як модерної форми російського імперіялізму. У ніодному місці Декларації немає антижидівських натяків у ситуації, коли вся нацистська пропаганда і всі промови Гітлера за усі лиха світу обвинувачували жидів. Комунізм був для них виключно жидівський продукт, а в ніякому аспекті російський. Натомість в нашій Декларації ясно і недвозначно є маркований російський елемент большевизму, російський імперіялізм і ніякого спільного фронту з

німцями проти жидівства офіційний документ УДП ані не пропонує ані не пропагує, ані вини за большевизм в Україні не шукає в жидів, лише в москалів.

Це ствердження є істотного значення, бо теж тим чином УДП відмежовувало себе від антижидівської кампанії і нацистського геноциду на жидівському населенню. Який уряд котрої країни „нової Європи”, опановуваної тоді Німеччиною, включно з Італією, мав сміливість зайняти таку незалежну, суверенну позицію і в цій справі, як це зробив наш Уряд, протиставляючись Берлінові?!

Це тимбільше важно відмітити, що я мав нагоду з жахом бачити в тюрмах помордованих наших в'язнів, які були жертвами НКВД, в якому на другому місці після москалів стояли жиди. Але політичний розум диктував нам обтяжувати власного ворога, головного винуватця за геноцид в Україні — москалів, а не їх помічників-жидів, які служили московському панові. Тільки несумлінні і пробольшевицькі елементи можуть обвинувачувати наш уряд і його важливу остою — ОУН — в антижидівських погромах. Факти і офіційні документи УДП говорять іншою мовою, як ці фальсифікатори історії і клеветники України намагаються показати!

Очевидно, коли я сьогодні читаю ці речі, то безумовно видається мені дещо по формі за „культурне”, але по змісту я не маю нічого ані відняти ані додати. Я не думаю, що по змісту різкіше голова уряду будь-якої держави захищав тоді інтереси своєї нації.

Все ж я думаю, що — читаючи наші тодішні, у розгарі війни висилані документи — німецькі урядові кола прекрасно розуміли їх суть, включно із дбайливим виминанням альянтського комплексу, або виразним підкреслюванням, де це було необхідне, що ми не будемо воювати проти альянтів, а тільки проти москалів. За усією чемностевою данню добі егоцентриків вони виразно бачили: тут стоїть ворог на життя і смерть Німеччини, якщо вона не визнає нашої державности. І з цього пізнання вони незабаром витягнули висновок.

У часі одної із нарад у канцелярії нашого уряду з'явився проф. Кох і попросив мене з делегацією на розмову до палати св. Юра. Тому, що рекомендував Митрополит, щоб я таку спробу ще відбув, я погодився. З нашого боку окрім мене — були Роман Шухевич, Микола Лебедь, Іван Равлик. Проф. Кох дуже хотів „познайомитись” з „легендарним” уже тоді Євгеном Легендою, якого проклямації чудесні формою і змі-

стом про творення армії, підписані ним, як „Головнокомандуючим Збройних Сил”, мали в собі справді щось з епохи Хмельничан, якого одним із них нашої доби я його уважав і уважаю. Цей визначний революціонер, буйний син української землі, якому море було по коліна, для якого степ був домом, ліс — храмом його великих задумів, — у погодженню зі мною, відмовився прийняти участь у переговорах. Було б нерозумним показувати німцям якраз цього провідного члена, який zdecydовано стояв за негайне переключування мережі у підпілля і переведив це згідно з нашим узгідненням. Зрештою, можна було кожночасно сподіватися арештувань. З німецького боку були приявні проф. Кох і барон фон унд цу Айкен.

Німецьке становище: а) справу державности і уряду відкласти до здобуття Києва, поклавшись на фюрера і маючи до нього „довіря”, б) армії не творити, в) передусім працею і господарськими засобами помагати німецькій армії для її перемоги, г) навіть у мріях українців не існує, яку „великопростірну” Україну нам приготує Гітлер, по Каспій і (мало що не по Урал) і Кавказ після перемоги!

Наше становище: а) проголошення відновлення державности і створення Уряду це невідкличні історичні і актуальні факти, б) без армії немає суверенної держави; українці не прагнуть, щоб їх хтось визволяв, але за свою незалежність самі постоять, воювали, воюють і будуть воювати; не признають засади, що лише „германи” можуть носити зброю, в) негайне партнерство і рівноправність двох суверенних чинників, г) в перемогу не віримо без політичної розв'язки проблем Сходу Європи, тобто негайного здійснення концепції розвалу російської імперії на національні незалежні держави, а не творення нової імперії, ґ) іншої бази для співпраці і продовжування переговорів немає, як суверенність української держави з усіми консеквенціями.

Ми розійшлися з нічим. Спроби розмов Лева Ребета з проф. Баером не мали теж ніякого успіху, поза постійним вказуванням німцям, що не тільки ми, але передусім вони програють війну. Ребет, як кожен із нас, ставив це ясно при кожній нагоді. Останню спробу у Львові зробив Я. Старух. У висліді його розмов з адъютантом генерала Ренца (або фон Рока), воєнного коменданта Львова вийшла пропозиція моєї розмови з ним. Моєю ціллю було з'ясувати офіційному чинникові, найвищому тоді з німецького боку у Львові, наші позиції з сугестією передати їх німецькому урядові. У нашій делегації при-

ймали участь президент Кость Левицький, Ярослав Старух, д-р Володимир Лисий і Роман Ільницький. Президент Левицький заявив, що він, сенйор українських політиків, підтримує в цілому УДП і прохав мене вести розмови. З них однак нічого не вийшло, бо генерал — у міжчасі мабуть дістав інші інструкції — і заявив нам, що для переговорів з урядом приїжджає на днях державний секретар Франк (не генерал-губернатор Франк), а він ніяких компетенцій не має. Ярослав Старух доставив йому для дальшого переслання *Деклярацію Уряду* з 5 липня 1941 р.

Це була остання наша спроба у Львові вяснити остаточно ситуацію на німецькому фронті. Роблячи підсумки ситуації з Ребетом, я сказав йому, що вже довго не втримаюся на волі, утікати чи переходити у підпілля не збираюся, бо мушу брати на себе відповідальність за тих багатьох українських патріотів, які вийшли наяву, бо інакше будувати державного апарату не було можна. Отже я приготований на арештування Гестапом і понесу всі консеквенції. Його я уповажняв вести дальше діло УДП, переводячи його в підпілля, а водночас я намітив на в. о. голови підпільного уряду у випадку арештування Ребета — д-ра Н. Н., про що повідомив Легенду і передав номінаційного листа для цього третього. Він ще живе. Стурбований Ребет сказав: „Ви маєте слухність. Іншого виходу немає. Ви рятуйте честь нас усіх. Не буде Вам легко”.

При всьому своєму егоцентризмі і мінливості поглядів, Ребет був — на свій лад — щирим українським патріотом, який мав відвагу не тільки висловити, але твердо захищати свою думку, хоча зчаста її міняв. Пригадую його вперте твердження в 1945 р. про майже абсолютну певність війни альянтів проти Росії, якщо ця займе Берлін. Вся моя аргументація, що ніколи це не станеться, бо ані політично ані психологічно західні народи не є приготовані на це, а в уряді США є інфільтрація комуністів — була ні на що. Т. зв. резистанс деяких західних країн був теж інфільтрований більшовиками, напр., у Франції. Щойно грубі факти могли його переконати. Він уважав, що його логічне розумування мусить бути обов'язково таким самим в альянтських державних політиків. У той час у Львові не було з ним труднощів. Він лояльно виконував свої обов'язки і не відтягувався від ніякої роботи.

Вислана нами делегація до ОКВ (Головного Командування) у Варшаві у складі Ріко Ярій, Іван Равлик, Ярослав Явний, Євген Стахів і Іван Микитчук для вяснювання ситуації, пере-

вела найперше розмови з прихильником української незалежності проф. Геруллісом, а згодом з низкою високих старшин в ОКВ впродовж цілого тижня, з негативним вислідом. Відповідь ОКВ була: Гітлер є проти української держави. ОКВ не може зайняти прихильної постави до Акту 30. VI. 1941. і всякі взаємини поміж ОКВ і українцями кінчаються. Делегація повернулася до Львова 23 липня 1941 р., коли я вже був ув'язнений.

Тимчасом у Берліні робив заходи Володимир Стахів в міністерстві закордонних справ. В англomовному виданні "Documents on German Foreign Policy 1918-1945" — Series D, Volume XIII, The War Years June 23, 1941—December 11, 1941, H. M. Stationery Office, London, 1964, — (стор. 6, документ ч. 5, 1531/374227) є цей лист Володимира Стахова до Райхсканцлера, в якому він м. ін. відмічав, що відновлення незалежної української держави в сенсі берестейського договору сконсолідує новий національний порядок на Сході Європи і спричиниться до мирного і корисного розвитку в цьому комплексі.

У цій документації є зроблений зміст нашого меморіялу шефом Райхсканцляй і Райхсміністром д-ром Ляммерсом для Гітлера, в якому він підкреслює суттєві елементи із наших позицій. Цитуємо дослівно англійський текст:

Doc. No. 5 contin. 2.

A Reich Chancellery minute of June 26 (1531/374227), presumably by Lammers, describes this memorandum of the Ukrainian organization in the following terms: "The Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) has submitted along with the letter of June 23, 1941, addressed to the Fuhrer, a memorandum on the Ukrainian question. The memorandum advocates the restoration of an independent Ukrainian national state in the sense of the peace treaty of Brest-Litovsk. Considering the urge of the Ukrainians for independence, peaceful conditions, politically speaking, could be brought about in Eastern Europe in the long run, only if the Ukrainian state were politically independent. Likewise Ukraine would in the long run become an organic component and a valuable supplement to the European economy only if the Ukrainian state were economically independent. Finally, the best guarantee of a German-Ukrainian alliance and the best protection against Russian pressure on Europe would be an independent Ukrainian armed force. A solution of the Ukrainian question corresponding to the solution of the Slovakian and Croatian questions did not appear advisable. Appended to the memorandum are programmatic, political

and military decisions of the second congress of the OUN, which took place at the beginning of 1941.”

Док. ч. 115, стор. 156 вміщає іншого листа Володимира Стахова з дня 2 липня 1941 р. до міністра закордонних справ Німеччини, в якому Стахів від імені українського уряду подає до відома наступне (тут йде опис Акту проголошення 30. VI. 1941) — і даліше: „Радієвим шляхом Український Уряд у Львові йменував підписаного *надзвичайним уповноваженим* при Уряді Німецького Райху і Урядах заприязнених з Німецьким Райхом країн. Ця інформація висилається — писав Стахів — мною до Імперського Японського Уряду, Королівського Італійського Уряду і до Урядів країн, які приступили до пакту трьох”... Майже ідентичне повідомлення — датоване 3 липня 1941 /105/113736-37/ — було адресоване до Румунського Міністра в Берліні”. Меморандум Вермана (це був державний підсекретар в міністерстві закордонних справ Райху) з 16. VII. про те, що Босси (рум. посол) показував йому повідомлення Стахова і питав у зв'язку з тим, яка майбутня доля ССРСР. Верман відповів, що він нічого не може сказати в той час про цю справу і підкреслив, що Німеччина не признала Українського Уряду у Львові або його представника у Берліні”.

Навколо повідомлення В. Стахова счинилася буря в міністерстві закордонних справ. Англійці у зв'язку з тим публікують низку документів не лише міністерства закордонних справ, але теж внутрішніх. У них є оцінка сили ОУН і її інтенцій. І так, нпр., док. ч. 138 має знов тему: „Проклямація „Українського Уряду” у Львові 30 червня 1941 р. Там стверджує міністерство закордонних справ таке: „Не повідомивши ніякої німецької влади раніше Ярослав Стецько, заступник Бандери, проклямував Український Уряд і його призначено головою Уряду... Цей факт, що ОУН під керівництвом Бандери домінує над іншими українськими угрупованнями не виходить із її безоглядності, але із цього, що вона є найбільш активна... Професор Кох засудив проклямацію Ярослава Стецька і залишив залю з іншими представниками Вермахту. Тимчасом члени ОУН dokonали дальшого завзятого і далекойдучого кроку — поширили проклямацію проголошення державности через львівську радіостанцію... Як реакція з боку Німеччини, заряджено заходи безпеки супроти Бандери і його деяких найближчих співробітників... Ту саму процедуру щодо Бандери, застосовано до Стецька... Володимир Стахів був на декілька

днів зразу ув'язнений, щоб припинити його дипломатичну акцію в Берліні”.

Ми не маємо змоги цитувати всіх документів того часу, а тільки деякі і не найважливіші, ті, які знаходяться у нас під руками. Прийде час на основну аналізу документів того часу. Тоді ще ясніше побачать свої і чужі, вороги і приятелі, як твердо і мужньо ставила ОУН справу нашої державности. Чи не мав більшої пошани до нас ворог — німецький окупант в той час, як свої раби!? Ворог зрозумів, від кого йде загроза. Як комічно і знецінюючо виглядають „спогади” Паньківського!?

Сотника Ріка Ярого, що раніше отримав рангу підполковника від військового ресорту ОУН, я — як Голова Уряду — підвищив до ранги полковника окремим державним номінаційним декретом, з одночасним призначенням його амбасадором при цісарському японському уряді. Г. Барабаш був іменований послом у Румунії, Л. Мосендз послом у Словаччині. На амбасадора в Італії отримав призначення д-р Олександр Бандера, що загинув в 1942 році, замордований в німецькому концтаборі Авшвіц. Теж для Фінляндії був призначений посол, але — на жаль — події розгорталися інакше, як ми плянували. З документу Міністерства Закордонних справ Райху видно, як негайно румунський посол (міністер) Босси звертався до державного підсекретаря Вермана, зовсім як сателітний уряд, з запитом, яка постава Берліну до 30 червня 1941. На дипломатично-історичній арені 30. VI. 1941 це був теж великий успіх України. Чи не було б доцільно, щоб котрийсь із наших істориків прослідив відгуки того акту в дипломатичних архівах альянтів в тому часі!

Тільки тоді, як Кох став райхскомісарем України, Сталін підніс тост за певну свою перемогу! І за здоров'я Е. Коха! Він досі не повішений знаходиться у Польщі, хоча був катом України. А „суверенність” київських вислужників Москви сягає так далеко, що вони навіть не пробують жадати видачі з Польщі цього людовбивника і ката української нації. Він був райхскомісарем України, а не Польщі і його повинен був судити суд „суверенної” і „незалежної” УССР. Це не сталося, бо москалі боялися, що — при усіх їх шахрайствах і надужиттях — все ж вийде на суді, що Україна, що УПА-ОУН ставили спротив нацистській Німеччині, що вони були головною протинімецькою силою, а не „червоні партизани” та, що навпаки — НКВД коляборувало з Гестапом в Україні, інфільтруючи його, і винищуючи українських борців за волю і незалежність. Біль-

ше того, на їх суді виявиться двофронтowa війна України і зникне легенда про „коляборацію України з Німеччиною”. Отже київські наставники Москви мовчать і нацистського райхскомісара України не жадають ставити перед суд своєї „республіки”, але по сьогодні улаштовують судища над націоналістами під покришкою коляборації з нацистами. Чому ж шефа нацистів, який є в їх руках, бо під наглядом Гомулки, не поставлять під суд у Києві? Чорні душі! Що їм залежить на тому, що цей кат України вимордував сотні тисяч українців, мільйони засилав на каторжні роботи в Німеччину — жінок, дітей, мужчин, як „Ост”, що зневажав націю цілу, на якій пляново і систематично доконував геноциду, грабував Україну з усіх її дібр, а на Криму під час паради, вказуючи на українців, заявив: „і за цей „негерфольк” має гинути німецький вояк”!? Хто просив німецьких варварів тинути за нас!? Вони гинули за „шпек”, „вуршт” і українське масло, за наш хліб, залізо, вугілля...

Очевидно, німецький фронт у той час у Львові найбільш акутно стояв перед нами. Ми його уникнути не могли. Бо ми не капітулювали. Наша дія на відтинку розбудови державности не зупинялася. Узгіднювання перших напрямних з членами Уряду найперше на вужчих форумах відбувалися сливе безперервно. З д-ром Лисим, Лебедем, Равликом, що був президентом поліції, заки перебрав цей пост Євген Врецьона, і з Ребетом ми устійнили політику до національних меншин, без ніякої дискримінації жодної групи. Єдиний критерій був: лояльність супроти української державности. Ми окремо ще по лінії УДП з цілим натиском звертали увагу на рівнорядне трактування усіх громадян України і перестерігали зокрема перед жидівськими погромами, знаючи, що німці схочуть відвернути увагу від себе, як ворога України, і скерувати її на жидів. Це тимбільше, що большевики помордували тисячі в'язнів. А серед НКВД не мало було жидів.

Німці почали погроми жидів, а згодом і розстрілювання польських інтелектуалів. Я документарно доказав перед Газькою Комісією 1960 р. (її документація опублікована в „Лемберг 1941” і в „Юкрейнієн Ревю”) брехню і наклепи Москви наче б це було діло українських рук. Кость Паньківський, якого навіть большевики не підозрівають у приязні до ОУН і „Нахтігала”, пише (стор. 35): „Міське шумовиння, майже без вийнятку польське, грабуючи та побиваючи жидів, причіпляло собі блакитно-жовті відзнаки та намагалося говорити по україн-

ськи. Я зустрівся особисто з тими справами, бо вуличники на-падали на наших жидівських, а то й нежидівських співробітників... Ранком 4 липня, ми довідалися, що вночі німці заарештували та розстріляли цілий ряд професорів високих шкіл, поляків... Як причину розстрілу знайомі німці подавали в розмовах співпрацю з большевиками, але це не відповідало правді”...

Наші спільно опрацьовані директиви УДП, які знайшли одобрення теж міністра внутрішніх справ д-ра Лисого, (якого я цінив за його відкриту думку) окрім мотивів гуманности, респектування християнських засад, мали в основі правно-державну рацію і принципи правости взагалі, які не допускали можливості погромів і ліквідації без слідства і суду людей, громадян української землі.

Теж політично-стратегічні мотиви відогравали свою ролю, зокрема в ОУН. Ми стояли перед відкриттям другого фронту, протинімецького, отже для нас було доцільно мати теж сильний протинімецький фронт жидівський і польський, щоб тиск на Україну розкласти теж і на інші плечі. Послаблювати поляків чи жидів зовсім не лежало в нашому стратегічно-політичному інтересі, коли вони могли ускладнювати німцям ситуацію і тим полегшувати нашу.

Характерно, що ОУН згодом офіційно відкрито заявила про ліквідацію, чи відсунення на дальший плян усіх другорядних фронтів, у тому був на увазі фронт протипольський, протимадярський, і т. п., а фронту протижидівського як такого у нас в засаді не було. Був лише фронт проти висулужників окупантів. Якщо ними були жиди (не усі!), то це не був фронт протижидівський, а фронт протиокупантський. Коли ми розстрілювали НКВДиста жида, поляка, чи українця, то це був розстріл НКВДиста!

Наша міліція мала великі труднощі, проте ж вона встоялася і на ніякі погроми не пішла, опонуючи німцям. Треба нам пам'ятати, що зразу було так: ОУН і увесь український апарат стояв, як одна суверенна сила, а інша була Вермахт на українській землі, яка діяла за своїми законами. З приходом Гестапо-СД-Сіпо — і взагалі всього німецького поліційно-державного апарату терору, проти ОУН і УДП, проти всього власного державно-політичного апарату України станув поліційно-державний апарат терору Німеччини, репрезентований СД-Гестапо. ОУН з її бойовими повстанськими частинами станула

проти СД, за якою стояв увесь Райх з Вермахтом. З цим фактором мав наш державний апарат рахуватися. Почалося дужання.

Наша державно-творча дія продовжувалася. Була устійнена реконструкція судівництва в найзагальніших зарисах; опрацьовувалося питання, які елементи правового стану і поодинокі розділи ворожих кодексів права припиняють свою дію, які взагалі касуються, або які нові необхідно зареєструвати. Генерально — наші правники з запалом почали призадумуватися над реформою взагалі зобов'язуючого дотепер ворожого законодавства, над новими засадами українського судівництва, беручи до уваги українські первні правосуддя історично зумовлені і відповідаючі правості та етичному відчуттю нашої нації. Суддя Федусевич енергійно брався за діло. Якщо не помиляюся, його донька стояла теж перед окупантським судом. Він мав глибше, як деякі інші члени Уряду, зрозуміння для настирливого шукання у нас молодших, у мене зокрема, і включування оригінального українського у всьому нашому реформаторстві, чи революційному перетворюванню старого життя на нове. Приємна була дискусія з інж. Ольховим, знаменитим фінансовим фахівцем, який приготував уже плян фінансової політики Уряду, включно із Емісійним Банком України. Намічений на господарський ресорт інж. Юліян Павликовський не був у Львові. Тимчасово головну підготовну роботу взявся проводити мтр. Дмитро Яців з Р. Ільницьким, добираючи собі інших фахівців. Ільницький був більше зайнятий у перших днях біля мене, як секретар голови Уряду, але знаходив час на спільні консультації з Дм. Яцевим. Організація народного господарства у военний час — в післякомуністичній дійсності, — вимагала незвичайної уважливості і знання свого діла. Ми стояли перед революцією економічних засад, на яких було будоване досі большевицьке господарство. Без власної політичної суверенності, економічної революції перевести неможливо. Перед війною я присвятив свою увагу студіям саме цієї проблематики, опрацьовавши засади нового суспільного ладу України в окремій книжці, яка знайшла прихильну оцінку серед знавців цього діла серед українських науковців у Празі. Аграрна революція в Україні, реорганізація індустрії в сенсі нових принципів її побудови з перевагою масового уприватнення її на тій базі, що право на власність дає передусім праця, а теж жертва і терпіння в боротьбі за волю власної нації; „деколонізація” нашої промисловості, тобто інше не тільки її розміщення, але розбудова її інших галузей у відміну

Львівський
Державний Університет
ім. Ів. Франка
29 липня 1941 р.
м. Львів
м. Львів, вул. Маршальська 1
Тел. № 109

Bestätigung

Оцим посвідчується, що п.
[Redacted], по-
кінчив в академічному році 1940/41
студії на юридичному факультеті Дер-
жавного Університету ім.Ів.Франка у
Львові та склав усі приписані курсові
іспити.

Es wird hiemit bestätigt, dass Herr
[Redacted], im
akademischen Jahre 1940/41 Studien an
der juristischen Fakultät der I.Franko
Universität Lemberg absolvierte und
die vorgeschriebenen Jahresprüfungen
bestand.

Львів, дня 29 липня 1941.

Lemberg, den 29 Juli 1941.

За Ректора Львівського Державного
Університету ім.Ів.Франка у Львові:

Rektor der Staatsuniversität
Iwan Franko Lemberg

Проф. др. В. Сімович
/Prof. Dr. W. Simowitsch/

Prof. Dr. W. Simowitsch

Декан Юридичного факультету
Львівського Державного Університету
ім.Ів.Франка у Львові

Dean der juristischen Fakultät
der Staatsuniversität Iwan Franko
Lemberg

Проф. др. В. Вергановський
/Prof. Dr. W. Werhanowsky/

Prof. Dr. W. Werhanowsky

Документ (посвідка) Львівського Державного Університету з 29 липня
1941 р. з українською національною печаткою (тризуб).

до окупантських часів і передусім з користю для власної нації;
щоб нація ставала більше автаркічною, самовистачальною, не
у сенсі замкнутості в собі, але скріплення своєї економічної
суверенності і т. д., — усе вимагало зміни... Усе це були великі
питання наших днів крім багато, багато іншого. Перерібна про-
миисловість у нас мінімальна, Правобережжя пропорційно май-
же неіндустріалізоване, сирівці у величезній більшості виво-
зять в Росію... Коли бачити повний образ — увесь жах коло-
ніальної експлуатації України, її багатств, її сирівців, її робочої
сили, — стане перед очима нашої душі.

Небагато краще було на ЗУЗ під Польщею. Типова коло-
ніальна політика імперіялістичного карлика, зараженого ве-

ликими імперіялістами, аби зменшити спротив колоніялізмові в Європі... Це саме було в Карпатській Україні і нашій Буковині . . . Очевидно, усе це змінити зразу наш Уряд не мав спроможности, але наші міркування виходили з фактичного стану і враховували такі елементи: а) візія майбутнього ладу, до якого йдемо, щоб його радо прийняв народ, б) з нього здійснити те, що тільки в даному часі можливе, щоб органічно зв'язати народ зо змістом власної державности в усіх ділянках життя, завалюючи чуже, вороже, ненависне, противне нашій духовості, соціяльності, правості, стимулам економічної творчости, взагалі потребам нашої нації, в) за всяку ціну колгоспний лад завалити в основі, зразу привертаючи приватну власність селян на землю.

У кожному випадку я з'ясовував мої погляди членам УДП в загальних зарисах на цілість дії кожного ресорту, прохаючи їх звести на землю цю генеральну візію — образ державности в різних ділянках, приступаючи зразу до його реалізації. Я не признавав і не признаю т. зв. переходової фази, в якій ми мали б зберегти старі принципи ворожо накиненої нам побудови економічного, соціяльного, державно-адміністративного, культурно-освітнього і т. п. життя, намагаючись вливати в старі дрантиві міхи нове вино. Я був тоді і є тепер переконаний, що *наш, український* образ державного життя в усіх многогранних його виявах ми повинні зразу, — з хвилиною перебрання політичної влади, гарантованої збройною силою, здійснити. Тим я виразно хочу сказати, що за ніяких умов, нпр., колгоспний лад в Україні втриманий не може бути навіть переходово!

Покищо члени Уряду мусіли найпильніше працювати, шукати собі співробітників з-поміж старих фахівців і молодих, що вже з'явилися, піднаходити будинки на їх міністерства, а покищо працювати там, де було можливе, у спільному будинку; призадумуватися над забезпеченням тривалого прохарчування населення, особливо в містах, організувати шкільництво, і інші сотні справ, за які відповідальність тяжіла тепер на нас, що взяли її свідомо і добровільно на себе! Геній імпрровізації в часі виконання — такий типічний нашій нації, тріумфував. Німецька залізна машина організаторів, вивчених апаратчиків, не вспівала за своїми плянами, системами, схемами навіть одної малої частки того зробити згодом, що геній імпрровізації нашого народу, його провідної верстви з нічого сотворював...

І пригадується мені завжди Хмельниччина, велика *імпрровізація* нації, і пригадуються мені ці проклинані партачами

нашої історії 1917/20 рр. повстанські отамани, ці генії воєнної штуки, з яких кожен носив в торністрі маршальську булаву, але не знайшовся ідейно-політичний і державно-політичний примус, який звів би був їх в одне, поробивши генералів з тих з уродження полководців! Це не є випадок, що Симон Петлюра прийняв титул Головного Отамана! Або великі імпровізатори — творці УПА! Хто був Різун, хто був Бурлака, хто був Шелест, хто був Чупринка, Лицар, Грищай, Хрін, і багато інших? Чи це були десятки років вишколювані старшини військових академій Вест-Пойнтів, Потсдамів, чи геніальні імпровізатори воєнної штуки, в яких у важкий час, коли нація, як Фенікс з полум'я відроджується, свій дух, „як думку Бога”, вдихає в тих своїх синів, що за її велич стають!?

Поза обговорюванням вужчими колами членів Уряду відносних споріднених ресортів ми мали час лише на одне пленарне засідання УДП, бо ворог не дав нам уже розгорнути діяльності так, як вона підготовлялася. Удар прийшов у самому розгарі творчої праці, яка гарантувала не лише українську, але й німецьку перемогу, якщо б німці були збачнули глузд епохи. Імперії кінчаються, національні держави — знам'я доби! А тимчасом Гітлер проповідував: вистачає кільканадцять його „Штукас” і ні сліду не останеться з повстанчих формацій. Як глибоко він помилився! Якраз з розвитком воєнної техніки зростає значення озброєного народу, повстанської стратегії. Вона — це наймодерніша форма ведення війни у добі *наймодернішої* зброї, яка себе сама паралізує, створюючи „пат”. Саме глибока суть — з Божого Провидіння — нашої і тодішньої епохи лежала в тому, щоб з розвитком воєнної техніки зросло значення „примітивних” методів ведення війни, щоб людина могла прийти до голосу, а не виключно гомункулус інтелектуальний, що нічим не ризкуючи в укритті, винаходить лише засоби знищення людства, як *анонім* в боротьбі! Крізь найбільші страхіття історії завжди проглядає *Божий палець*, який так покерує буттям людей, що завжди людина матиме рішальний голос, а не машина!

Я вдячний Богові, що він мені дав ту віру в *людину*, а теж переконання про позасвітню доцільність навіть усіх нещастя, бо тільки ця віра в Боже Провидіння, яка крізь призму моєї нації у мене унаявнюється, дала мені 29-річному тоді голові Уряду силу витримати на пості, не заломившись, та честі нації не сплямивши, я думаю, теж честі християнина. Бо наша нація станула в захист не тільки своєї волі в той час, але і в

захист віри в Христа проти обох безбожницьких систем: большевизму і нацизму! Я думаю, що я видержав не тільки завдяки своїй волі, але найперше своїй вірі, яка дає передусім міць волі. Мені здається, що віра у мене була сильніша, як воля. Хто не заламався б, не маючи віри у вищі правди, як лише земські, бачачи залізні німецькі когорти, як маршували на Схід, як у море скинули англійців, як розгромили французів, як поклали на землю озброєних поляків!? Я бачив цих у залізо закутих варварів, як торощили все на шляху, бо посувався я з їх частинами з фальшивими документами, ризкуючи з іншими друзями своїм життям, і думав, як легко було б їм перемогти сили антихриста Москви, коли б вони станули зі силами Христа Києва!? У той час поширялася в Україні моя праця на тему: „Держава і Церква”, — „Націоналізм і Релігія”, в якій я підніс годі уже — легенду і міт вічного, святого міста України — Києва, як і про це тепер постійно пишу. Я своєчасно переслав її був теж Д. Донцову, написавши їй ще 1938 р.

Україна в той час була озброєна передусім великими ідеями, готова постояти за них життям своїх найкращих, життям і терпінням всього народу. Україна щойно кувала зброю. Ми — націоналісти — були переконані, що ми маємо правдиві ідеї, ми вірили в них, у наші правди, але водночас ми були пересвідчені, що правда не перемагає сама із себе, але перемагає тоді, коли перемагають її безстрашні носії; таке діється з волі Бога! Христова Правда була і є абсолютна Правда, але вона перемагає тому, що за неї мільйони йшли на муки і віддали своє життя, а навіть сам Христос страждав за Своєю Правдою і життя Своє віддав на хресті за нас, за Україну, яка із терпіння у сьвітлі золотому повстане як новий горючий стовп світла, справедливості, волі, слави Божої! В цю нову Україну ми вірили, в вічну Україну ми вірили, тому для нас і німецькі і російські воєнні диявольські машини були проминальні, хоча які вони були жахливі!

„Хто шукає колоній на Сході Європи, знайде собі сиру землю на могилу” — писав сл. п. полковник Михайло Колодзінський, шеф штабу збройних сил Карпатської України. Згинув у бою з мадярами в березні 1939 р.

“Die Fremden kommen und gehen, wir aber harren und bleiben stehen” — сказав бундючним німцям голова Ради Сеньйорів, створеної 1941 р., президент д-р Кость Левицький.

Для нас не існували ніякі „розумові” аргументи про „реальну” політику, проти політики „поривання з мотикою на

сонце”, про необхідну нашу програму в зударі з німецькою військовою машиною, щоб „не дразнити німців” (як казав Кость Паньківський, 11 лютого 1942 р. на засіданні Української Національної Ради, Виділу і Ред. Комісії: „треба сидіти тихо, не брикати, не докучати німцям, а то вони того не люблять, і можуть бути несподіванки. Не рипатися!”).

Якраз навпаки було все для нас! І „дразнити” німців, і не „сидіти тихо”! І „докучати” німцям, якраз тому, що вони того не „люблять”, й якраз тому, що можуть бути „несподіванки”, якраз „рипатися”, якраз „брикати”! Що за терміни цього політикана на засіданні Української Національної Ради, якої президентом був Митрополит, а головою Кость Левицький! Люмпенпролетаріят України говорив устами цього горе-політика того часу! І він був недавно кандидатом на „президента УНР”!? Нещастя української мемуаристики і історіографії, що про такі страшні і величні в героїзм часи пише якраз такий духовий карлик.

Я уважав необхідним перевести ще одну розмову, може, останню з Митрополитом. Поінформувавши Митрополита про склад Уряду, що прохав Митрополит детальніше обговорити з Преосв. Сліпим, я зупинився над наслідками політики німців, які стають проти нашої державности. Митрополит дивився подібно до нас песимістично на вислід війни на Сході Європи, передбачаючи, за такої постави німців до визвольних змагань України і інших поневолених народів, програму. Це тимбільше, що німці dokonують геноцид, нпр., жидів, протидіють активно християнству, переслідуючи тих, які не годяться з християнської точки зору з їх політикою расизму і т. п. Митрополит турбувався долею наших обох Церков. Митрополит прохав і перестерігав нас, щоб ми були дуже уважливі і передбачливі і надалі, щоб не допустили до того, щоб німці включили українську міліцію до протижидівських ексцесів; говорив він це з болем і журую, як великий християнин і патріот України. Він знав про антипольську політику Франка в ГГ, винищування поляків і не передбачав нічого доброго з такого трактування народів і людей уярмлених. Видно було, як цей Святець терпів за усіх, не тільки за українців, бачучи стільки лиха узаконюваного державною владою, інспірованого, проводжуваного, у цьому дехристиянізованому офіційному світі. Митрополит казав, що він молиться, щоб Бог відвернув дальші нещастя від усіх переслідуваних. Я згадав Митрополитові, що передбачаю моє ув'язнення, але не уступлю за ніяких умов. Митрополит

поблагословив мене на цей крок; прощаючись, сказав: Боріться, з Богом, а я молитися буду за Вас. Після того я вже Митрополита у живих не бачив!

Під тиском публічної opinii, і в ситуації повної ізоляції, бо подавляюча більшість всього громадянства станула по стороні УДП — вирішила ОУНм,*) щоб не нести на собі клейма єдиної української групи, яка зрадила позиції державности, станувши по стороні ворога, вислати делегацію на переговори до УДП. За посередництвом Ярослава Старуха я прийняв Івана Рогача і Бак-Бойчука, обох поміркованих мельниківців, які не погоджувалися із становищем своїх зверхників — капітулювати перед німцями. Ярослав Гайвас на розмову не з'явився, хоча й заповів через Старуха свою участь.

Делегація склала заяву визнання і підтримки УДП і тоді я почав переговори на тему співпраці. Я запропонував ОУНм два пости в УДП.

Заки зайняти становище до моєї пропозиції, делегація просила мене подати мою оцінку зовнішньо-політичної ситуації і — зокрема, можливого остаточного ставлення німців до УДП. На мій запит, чому не з'явився, як було устійнено, Ярослав Гайвас, делегація, дала виминаючу відповідь, мовляв, це станеться в черговий раз. Я розкрив повністю карти щодо моєї оцінки ситуації на німецькому відтинку. Нашому урядові загрожує кожночасно і, може вже на днях, арештування, бо УДП за ніяких умов ультиматуму німців, щоб саморозв'язатися, чи припинити свою діяльність, „вичікуючи на здобуття Києва“, — не прийме. Я особисто готовий взяти на себе всю відповідальність, не залишу посту, не перейду в підпілля, а припинення діяльності УДП може наступити лише насильством і після того, як мене буде арештовано. Делегація ОУНм не намагалася продовжувати дискусії, після того з'ясування ситуації, а — заповідаючи свій черговий прихід — попрощалася і більше не повернулася.

Ярослав Гайвас не прийшов на переговори, бо можливо ПУН вичікував остаточного рішення німців і хотів бути в резерві на випадок творення якогось сурогату уряду, тобто сателітного типу уряду українських пронимецьких маріонеток.

*) Скороченням: ОУНм, ОУНМ і ОУН(М) означуємо Організацію Українських Націоналістів під проводом полк. А. Мельника. Скороченням: ОУН і ОУНр означуємо Організацію Українських Націоналістів під проводом С. Бандери.

Зрештою, мабуть теж ще одна обставина відіграла психологічну роль у такій поставі ПУН-у. За „бунт проти Вождя” „суд” встановлений полк. А. Мельником засудив був сл. п. С. Бандеру і мене на „кару смерти”, себто тоді він схвалив скритовбивство. Деякі члени цього братовбивчого суду ще живуть у вільному світі. На цю тему своєчасно перед роками була мова вже в „Українському самостійнику”. Полк. А. Мельник „уласкавив” С. Бандеру, а щодо автора цих рядків — дав наказ виконати засуд скритовбивства. „Прокурор” у цьому „суді” уважав обтяжуючою обставиною те, що я повідомив офіційно деякі уряди про зміну у проводі ОУН, тобто про перебрання керівництва Степаном Бандерою і новим, революційним Проводом. Ідейний і чесний член ОУНм, який дістав наказ виконати засуд, пізнавши із фотознімка, кого має вбити, з’явився в Івана Равлика, віддав йому зброю і паспорт із візою на виїзд у південну Америку і мое фото, розкривши деталі плянованого братовбивства.

Я покинув Краків, переїхавши до Варшави, з охороною нашої СБ. Усю документацію т. зв. Суду ОУНм над С. Бандерою і мною отримав Іван Равлик своїми шляхами і пропонував нам її як жахливий доказ намагання ліквідації політичних противників методом Ку Клукс Кляну. Часи і діла Тетері почали повторятися в українській дійсності. Обуреним на цей злочин сл. п. Ольжичеві й іншим Барановський і Ко. заявляли, що все це є фальшивка СБ. Проте ж роздобутих документів т. зв. суду ніхто заперечити не міг.

Наскільки ця обставина впливала на поставу ПУН-у до УДП, не наше діло оцінювати. У кожному разі ОУНм продовжувала свої інтриги, наклепи на ОУН, намагаючись навіть Митрополита наставити проти УДП і ОУН. Але без успіху, як це признає сам Гайвас у своїй, цитованій окремо нами брошурі.

Я не збираюся заперечувати, що довший час тенденцією Митрополита було довести до порозуміння поміж ОУН і ОУНм з мотивів загально-національних. У бурхливих днях липня 1941 року не було в мене часу ані потреби вести розмов на тему ОУНм з Митрополитом і Єпископом Йосифом, бо ніякої серйозної сили ОУНм не представляла, доки її в гру не включили німці, а інші опортуністичні елементи не стали її підтримувати. Текст Акту проголошення відновлення державности з 30. VI. 1941 р. не лишив ніякого сумніву нікому, що не Мельник, а Бандера очолює ОУН, і мій публічний виступ, як першого заступника Провідника ОУН, теж не лишив нікому ні трішки не-

ясности, що тут місця для полк. А. Мельника не було. Нікого обманювати не було потреби, бо цілий світ через радіостанцію Львів довідався вже 30. VI. 1941 р., що ОУН є під проводом С. Бандери, а не А. Мельника. Що це вносило повну ясність в цілу ситуацію і Преосв. Йосифові і Митрополитові та Костеві Левицькому, — не сумніваюся. Я виступав з відкритим чолом!

„У домі „Дністер” після полудня 10 липня 1941 р. — як подає Роман Ільницький — (а мені видається, що це було раніше день або два) — відбулося засідання Проводу ОУН, на якому були приявні крім мене, як в. о. Провідника ОУН (Бандера був арештований 5. липня 1941 р. в Кракові), Микола Лебедь, Євген Легенда, Ярослав Старух, Іван Равлик, Василь Турковський, Лев Ребет і Роман Ільницький, як мій особистий секретар. На порядку нарад стояла одна справа: протиукраїнська німецька кампанія і висновки з цього. Я реферував: ОУН стоїть перед найважчим рішенням, яке мусить сьогодні прийняти, а у найближчому дні його, як наше становище, подати до відома Урядові. Німеччина цілком ясно стає проти нашої державности. Бракує ще єдиного факту: припинення силою діяльности Уряду, якої Німеччина вжиге в найближчих днях тому, що ультимативні вимоги її речників у Львові не мали успіху супроти нашої здецидованої постави і зусильного творення нами завжди нових доконаних фактів. З хвилиною арештування голови, УДП припинить свою явну діяльність, а поза членами ОУН може тільки дехто із нечленів ОУН і членів УДП погодиться діяти — як член підпільного Уряду з усім ризиком такої постави.

Станути в захист Уряду збройно ОУН ще не мала сили. УДП розпоряджало тоді міліцією, ДУН, які вже залишили Львів у марші на Схід і бойовими частинами ОУН. Проте я уважав, що з політичних і силових причин не є доцільно збройно вже зараз виступати проти німців.

Комплекс Європи, Окциденту ще глибоко вкорінений в ментальність народу, а навіть частини кадрів, що їм — не зважаючи на наші роз'яснення — не може дійти до свідомости, що не менше варварський окупант може йти теж з Європи. Більше того, змаг за самовизначення народів проти версальської системи, підтримка словацької, хорватської держав, а передусім політичний розум здорово думаючого українця диктував йому, що такого безглуздя Німеччина не може робити, щоб собі сама копала могилу. Стратегічно міркуючи, — збройно виступати буде успішно можливо лише тоді, коли воєнна ма-

Ратуша у Львові

шина розхитається під ударами, а не знаходитиметься в переможному її наступі. Самий лише престижевий успіх можна рекомпенсувати іншими заходами. Він є необхідний, але в даному випадку у даній ситуації він не мусить бути обов'язково збройним. Я думаю, що вистачає змагання волі, характерів, удар речників незалежності з окупантом у площині політичній, доки не підготуємо збройні сили, доки народ не буде готовий стати збройною рукою на протинімецький фронт. На це потрібно приблизно рік підготовки. Під політичним оглядом народ скоріше зор'єнтується, що іншого виходу немає, та що організовано й з успіхом збройно боротися не буде раніше можливо. Тут враховуємо теж удари, які отримав Німеччина у висліді своєї безглуздої трифронтової війни, яку вона у двофронтовому варіанті нам накинула. У нас вибору не було, війну ми мусили прийняти.

Легенда звітував мені, що навіть переключування еміграційного активу на підпільні рейки йде дещо пиняво; психологічні і політичні передумови — зразу трактувати німців як смертельних ворогів ще не вкорінилися глибше у людей, які признають слухність моїй політичній аргументації щодо німецького можливого варварства, але засад конспірації з трудом притримуються; нпр., на підпільних хатах рідко затримуються, а з'являються зайво у „Дністрі” і на інших видних місцях, де чужа і своя агентура вже діє.

Враховуючи усі аргументи за і проти збройного виступу, як потрібного демонстративного чину, я рішився на інший крок: як відповідальний за 30. VI. 1941, за УДП, за розбудову державного апарату, за необхідне унаявнювання при тому людей, щоб не звернути на них відплатних репресій у випадку мого переходу в підпілля, і без можливості збройного виступу, я рішився продовжувати свою діяльність незмінно: всюди і завжди, протиставляти німцям, як речник суверенності нації, з тою перспективою, що буду німцями ув'язнений і понесу усі наслідки цього. Тому я не уступав, відмовлявся передавати функції голови УДП іншому, а як *урядуючий* до останньої хвилини *Голова Українського Державного Правління* піду в німецьку тюрму чи концтабір з усіма наслідками. Основне: запевняю, що за ніяких умов не уступлю, Уряду не розв'яжу, державності не відкличу. Уважаю, що інші члени Уряду повинні уникнути ув'язнення і перейти у підпілля для дальшої боротьби. Це мусять обов'язково зробити усі члени Проводу ОУН. ця обставина, що голова УДП і голова Національних

Зборів ув'язнений німцями, не уступив, матиме далекосяжне історичне значення, а теж актуальне для українців, які борються по тій стороні, і тих, що знаходяться по іншій, а не менше і для альянтів, які свої висновки із цього факту витягнуть раніше, чи пізніше. Для інших поневолених народів це матиме свою вагу, бо Україна є їх природний ідейно-політичний лідер у протиросійській боротьбі.

ОУН, як авангард української свободолюбної нації стає тепер протиставною силою *водночас* до російської компартії, як організатора загарбницької волі москалів, і до НСДАП з її СД, Гестапо і т. п., як носія волі німецької нації до уярмлювання інших народів. Роля ОУН переважна, але почесна не тільки супроти України. УДП стає сьогодні єдиною силою, як символ і речник наявної правної суверенності нації, не лише на Сході Європи, але взагалі в т. зв. Новій Європі. Ця сила не капітулює перед німецькою воєнною машиною, але стає з нею до боротьби покищо не фізичним збройним засобом, але як політична, ідейно-моральна сила. Петен капітулював, але голова українського Уряду цього не зробить ніколи. „Рішивши зберегти пост Голови УДП за собою, на основі аргументів, які вам напровадив, передаю функції в. о. Провідника ОУН другому заступникові Провідника ОУН, Миколі Лебедеві. У випадку мого ув'язнення, діловодство голови Уряду має перебрати Лев Ребет і дальшу боротьбу вести від імені Уряду з підпілля”. Призначення дальшого наступника на місце Ребета, якщо б його теж ув'язнили, таємним документом передав я Євгенові Легенді, який доручить акт номінації на цей випадок д-рові НН, який тоді перебував у Львові.

У дискусії Легенда пробував переконувати мене змінити рішення щодо мого непереходу в підпілля, а рекомендував такий збройний престижевий акт спротиву. Це його становище було мотивоване радше рацією моральною, як політичною, а теж не без впливу на це було його намагання зберегти мене перед німецькою тюрмою і може і перед чимсь гіршим у час війни. У моїй репліці я звертав увагу на те, яку мілітарну силу ми можемо негайно протиставити і як довго можемо встоятись та з якою перспективою у часі переможного маршу німецьких армій. Я вказував на нашу невідготованість зараз після відступу російських армій підняти протинімецьку збройну боротьбу. Теж Василь Турковський перестав настоювати на цьому.

Ми всі однозгідно дійшли до переконання, що німці ведуть колоніальну загарбницьку війну. Тому український народ му-

силь розгортати проти німців свою національно-визвольну війну так, як проти москалів. Єдина ОУН з своїми кадрами, революційним досвідом, жертвенністю, є спроможна цю боротьбу організувати. До неї можуть долучуватися інші середовища, підтримуючи ОУН. Провід постановив прискіпити негайний перехід усієї ОУН в підпілля, зокрема тих кадрів, які не були необхідні в державному будівництві, тобто не стояли на ключевих позиціях, щоб не складати відповідальності і не викликати відплатних репресій супроти інших громадян. ОУН мала реорганізуватися м. ін. в тому сенсі, що знані еміграційні кадри мусіли бути перекинені з своїх рідних околиць в терени, де їх не знали, ланки законспіровані, включені в них взаємно невідомі собі люди, щоб у випадку розкриття не було „всипи” під тортурами і т. п. Вирішено однодушно підняти інтенсивно підготову до боротьби на різних ділянках життя проти німецької окупації, зокрема до боротьби збройного типу. Ця постанова Проводу ОУН була першою відповіддю воюючої України загарбницькій Німеччині.

Україна вступала в стан війни з Німеччиною. Цей новий фронт їй накинула Німеччина. Це було перше безкомпромісово і відкрито сформульоване рішення ОУН, яка приймала виклик, кинений „третім Райхом” Україні і Україна ставала відкрито проти Німеччини! Проблема головного ворога — Росії і другорядного — Німеччини в тій площині в нас не існувала. Бо в ОУН взагалі в такій площині питання ворогів не ставлено. Нашим обов'язком на ЗУЗ було боротися в першу чергу проти Польщі і водночас проти москалів і їх агентур так, як націоналістів на ОСУЗ проти Росії і польських агентур, хоча Росія була потужнішим ворогом. Революційна організація знецінює себе політично і морально, якщо вона з окупантом частини своєї землі веде спільну кампанію проти окупанта іншої частини рідної землі. За таких умов вона перестає бути революційною силою, сприяє орієнтації на чужі сили і морально демобілізує народ. А далі вможливує політичну диверсію одного ворога на території зайнятій іншим під облудними фразами про „більшу” безпеку від „москалів” і меншу від німців чи поляків і, навпаки. Якщо б ОУН була не підняла боротьби проти німецького окупанта, її підняло б большевицьке підпілля з орієнтацією на Москву! Тому на цьому історичному засіданні взагалі ніхто навіть не піднімав цієї теми, вона була самозрозумілою кожному з нас. Коли згодом ОУН-УПА вели переговори, нпр., з польським підпіллям, то це було зовсім інше діло. Це були два

Генерал Дмитро Грицай-
Перебийніс, шеф штабу УПА
і член Проводу ОУН

рівнорядні партнери — два окуповані одним і тим самим ворогом народи, з яких ні один не мав суверенітету над територією іншого і ніяких претенсій більше польське підпілля „ВІН” на українські землі не зголошувало, так, як малярська армія, з якою переговорювала пізніше делегація УГВР. У своїй збірці документів „Дойчлянд унд Україне”, виданій німецьким Ост-європа-Інститутом у Мюнхені, під дирекцією професора д-ра Ганса Коха, 1956, стр. 193, Р. Ільницький так з’ясовує м. ін. моє суттєве рішення: „Засідання відкрив Ярослав Стецько коротким з’ясуванням політичного становища. Перший заступник Голови ОУН аргументуючи довів, що немає вже ніякого сумніву щодо того, що Німеччина не має в плані визнати суверенність українського народу. Він доказував, що вже в найближчих днях мусимо рахуватися з ув’язненням Українського Уряду. Він прагне, як голова Уряду, перебрати на себе всю відповідальність за події останнього тижня і не думає втечею уникнути відповідальности. У протилежності до нього мусять усі члени Уряду і, передусім, члени Проводу ОУН, уникнути

Полковник Василь Сидор-Шелест, Командир УПА-Захід

ув'язнення і перебрати на себе обов'язок даліше керувати визвольною боротьбою українського народу. На основі свого рішення не здавати посту голови Уряду, він передав провід ОУН Миколі Лебедеві. У випадку його (Стецька) ув'язнення має Лев Ребет перебрати становище голови Уряду і вести з підпілля далішу боротьбу від імені Уряду. Усі приявні заявили свою однозгідність з ходом думок Ярослава Стецька. Зокрема ж усі були у тому повної однозгідности, що німецький Райх веде виключно колоніальну загарбницьку війну, а в ніякому випадку визвольну війну.

Цього вечора я вирішив прямо по засіданню відвідати мою матір, яку я від років не бачив і тепер — сподіваючись ув'язнення — поїхав автомашиною до її мешкання. Коли я висідав, нагло посипалися стріли в сторону авта. Я вскочив в передсінок дому. Шофер впав біля авта поранений в обличчя. Скритовбивник утік у напрямі Високого Замку, в околиці якого жила моя мати. Я врятувався мабуть через простий припадок. Не бажаючи турбувати потомлених друзів з охорони, я відкинув пропозицію Равлика, що він супровожатиме мене, і їхав сам без охорони. Звичайно охорона висідала першою, а я після неї. Тим

разом, я висів перший, а другим шофер авта, яким я їхав. Отже скритовбивник стріляв у шофера, як того що висів другий. Вже вечоріло, можливо, не добачив. Шофером був наш друг з ОСУЗ. Поранення не було смертельне. Він згодом — як я довідався — вилікувався.

Почувши стріли, вибігли з дому мій швагер і кол. директор купелевого заведення в Черчу, який жив у тому самому домі, в якому мешкала моя мати. Заалармована найближча станиця української поліції і німецьке військове „Юберфалькомандо” з’явилися, але нікого уже не могли зловити. Темніло. Німецьким автом завезено мене на військову станицю, де військові висловлювали мені вислови вдовolenня, що я уникнув смерти, заявляючи, що все таки Україна буде незалежною.

Вони були цілком незорієнтовані щодо розвитку подій. Вони показали мені поширювані „польським підпіллям” листівки, в яких була мова про перебрання влади „мордерцами Перацкого”. На їх запити у часі веденого ними слідства, чи я не уважаю, що замах організували поляки, я заперечив, висуваючи і обґрунтовуючи підозріння, що ця спроба вбивства це діло большевицького підпілля, якоїсь ячейки НКВД, залишеної у Львові. У мене було ще й інше підозріння, якого я не висловив їм, а саме: Гестапо. Натомість я виключав і виключаю, щоб це скритовбивство у той час у Львові організувала ОУНм, як продовжування спроби виконання наказу полк. А. Мельника — злочасного „присуду смерти” його „суду”. Загальна ситуація українська — при усій загорілої мельниківців — цьому не сприяла. Як воно не було б, все ж йшлося про голову Українського Уряду. Щоб кров’ю скритобратовбивства якраз тоді оплюгавлювати себе і сплямлювати свою ОУН, на це — думаю — не міг піти тодішній місцевий провід ОУНм. Військове авто „Юберфалькомандо” відвезло мене до дому Івана Равлика, де я ночував.

У бюрі в мене з’явився у мундирі СД провідний член ОУНм Чучкевич (довгі роки перебував в Аргентині, тепер в Клівленді, США) у оправі якоїсь „розмови” в штабі СД. Того самого дня було заповіджене засідання Уряду і мала відбутися розмова Лева Ребета, д-ра В. Лисого і д-ра Костя Паньківського з німецькими військовими кругами, як ще одна спроба в’яснення ситуації. До ніяких розмов більше не дійшло.

Місія Чучкевича мала метою приховати рішення про ув’язнення голови Уряду. Коли я прибув на розмову до штабу СД, застав там СС-штурмбанфюрера проф. д-ра Баєра і унтер-

Голові: Творчіві Тертову Травніонке Ріг-
 ковщині Української Держави, уроджену
 дрогови дрославві Стецькові, наш
 і праї, дрогови привіт із Київщини, серця
 України ^{пересилатиме:}
 Слава Україні.
 Пашовві Темо востанні р. амоні ^{Київщини} ~~Васильков~~ / ~~Дрогови~~ / ~~Антонук~~
 19. VII. 1947 р. ^{Київщини} ~~Дрогови~~ ~~Антонук~~
 Св. Захарів Іван ^{Київщини} ~~Дрогови~~ ~~Антонук~~ ^{Київщини}
 Іван Іванович Андрашук Б. С.
 В. Іванович Іванович ^{Київщини} ~~Дрогови~~ ~~Антонук~~ ^{Київщини}
 Д. Малецький ^{Київщини} ~~Дрогови~~ ~~Антонук~~ ^{Київщини}

Поштова картка з Василькова біля Києва з 19. 7. 1947 з привітом для голови УДП Я. Стецька в зв'язку з проголошенням Акту 30 червня 1941.

штурмфюрера Кольфа, обох запеклих ворогів України. Баер повідомив мене, що з доручення Фюрера я є арештований. Це тимбільше, що вони є відповідальні за моє життя перед атен-
 татчиками, яким мало не пощастило мене вбити. Отже не хочуть, щоб на них спала за це відповідальність; вони мають дбати про „руге унд орднунг“, а Український Уряд творить їм „унруге унд унорднунг“. Таким чином мене беруть „ін Ерен-
 гафт“ і на наказ Райхсрегірунг-у мають мене доставити до Берліну. Дія Уряду має бути припинена. Баер цинічно підсміхаючись, кинув запит: „Що ж з Вашою теорією революції, про яку Ви писали і мені в Кракові говорили? Де ці революції!“ Я відповів: „Ми не збираємося вигортати для Вас каштани з вогню. А де є визнання нашої державности і нашого Уряду? Такою стратегією на Сході Європи війни не витрасте!“

Повертаючись до Ребета: „Нам потрібно ще Романа Ільницького“ — сказав Кольф, який знав Р. Ільницького з його діяльності в ГТ. Крім того вони хотіли мати Старуха. Я вспів тихцем сказати Ребетові, щоб за ніяких умов Старух не з'являвся більше на ніякі розмови, а йшов у підпілля. Ребет устпів

Старуха вчас попередити. Після ув'язнення теж Романа Ільницького і звичайного поліційного переслухання, ці типи з СД повідомили Лисого і Паньківського, що я ув'язнений, а Кольф забрав деякі печатки, які йому вручив Ребет, заховавши сутеві. Ребет спритно зробив це так, що Кольф вдоволений повернувся, мовляв, голова Уряду ув'язнений і печатки сконфісковані! „О, санкта (німецька) сімпліцітас”, або по нашому — яка безмежна німецька дурноті! Немає печаток, отже Уряду немає вже „правно” і фактично, на думку Кольфа і його шефа Баера.

Це є той самий Баер, який дав таке капітальне інтерв'ю („Краківські вісті”, 6. VII. 41, ч. 11 та „Український Вістник”, Берлін, 16. VII. 41), в якому ось таке віродостойне дементі з радістю принесли мельниківські рептильки: на запит про створення правління Ярослава Стецька, за яким стоїть авторитет Митрополита графа Шептицького і посадника міста Полянського. Баер відповів, що „правительства Ярослава Стецька нема. В слід за тим оба згадані достойники не склали ніяких заяв у справі уряду”.

Якщо факти говорять інакше і цілий світ м. ін. через радіостанції знає правду, тим гірше для фактів і для світу — це була девіза нацистського сатрапа — університетського професора. Горі такій науці з такими вченими! Зовсім у стилі цього „інтерв'ю” діяв помічник Баера Кольф, уважаючи справу державности „поладною” з хвилиною забрання печаток Уряду! Я відмовився складати будь-які зізнання СД про наш Уряд і нашу діяльність, як і взагалі вести з СД будь-які дальші дискусії. Я відмовився теж підписати будь-який протокол.

5 липня 1941 р. відбулася нарада в головній квартирі Гітлера в справі нашого Уряду і державности у приявності Кайтля, Ріббентропа, Гімлера, Канаріса. На нараді після декількох хвилин Гітлер вирішив, не зважаючи на пересторогу Канаріса, що „українські націоналісти — це фанатичні борці і ідеї української державности не можна легковажити”, а звертаючись до Гімлера: „Parteigenosse Himmler, machen Sie Ordnung mit dieser Bande!” Так перерішив цей кат народів теж долю своєї батьківщини. Докладний перебіг цієї розмови отримав — якщо не помиляюся — Володимир Стахів від протоколюючого це обговорення прихильного нам міністеріяльного радника і опублікував її. Ця постанова Гітлера почала діяти...

Автомашиною в поліційній асисті Кольфа і СД-„шарфюрера” мельниківця Чучкевича, який був так, як Кольф у полі-

ційному СД-мундирі, відставлено нас (мене і Ільницького) до будинку НКВД при вул. Пелчинських, де вже урядувало Гестапо. Супроводжуючи мене до авта, сказав іронічно Кольф: „Вас буде ескортувати українець”. Коли в часі їзди, звертаючись до мене, Чучкевич почав українською мовою розмову, я — відвертаючись до Ільницького — голосно відповів: „Уважаю нижче моєї чести розмовляти із зрадником, який ескортує ув’язненого голову Уряду власної держави”. Ільницький: „На це він собі заслужив”. Чучкевич спалахнув і замовк.

Це було одне із найприкріших переживань, які я мав у той час — взагалі. Українці — на службі ворогів! Проте ж я зобов’язаний з признанням відмітити, що весь час члени Уряду достойно держалися. Це не є істотне, що згодом після війни той, чи інший з партійно-політичних міркувань голову Уряду, чи ОУН критикував за це, чи те. Це його добре право. Суть не у тому. Теж не у тому, що в Раді Сеньйорів чи Українській Національній Раді 1941/42 рр. дехто із них займав неслухне і помилкове становище супроти революційних позицій ОУН, бо не усім Бог дав таланти бути безстрашними борцями і революціонерами. Але меж національної гідності ніхто із них не переступив. Тому слушно пише Ільницький (стр. 190): „Більшість з них працювали зразу ще в Національній Раді, згодом були вони більше, або менше пов’язані з підпільним рухом. Одинокий, який активно діяв проти революційної ОУН і її політики, був Кость Паньківський”.

Тим часом, знайшовшись у келії (НКВД)-Гестапо, я вирішив на паперцях написати „грипса” до Митрополита. Повідомляючи його про ув’язнення, я просив Митрополита, щоб давав nadalьше свою, великого значення з морального боку, підтримку тим з УДП, що ще осталися на волі; я запевняв його, що — по змозі моїх сил — витримаю на позиціях, які ми зайняли досі, уважаю, що велике історичне діло спільними зусиллями — виконаю; тепер завдання з честю його відстояти. Хоча здійснити на тривало велику ідею було неможливо, але семафор знову поставлений; українська нація вийшла на арену історії — хай коротко — знову як підмет подій у цей страшний час зудару найпотужніших тодішніх воєнних машин світу. Поручаючись молитвам Митрополита, я подякував йому за усю цю відкриту і мужню піддержку, яку дав нам усім — політикам різних напрямків, які станули за державу проти наїзника. Я чекав на нагоду, щоб передати її якось „на світ”. Тому, що Баер

сказав, що нас чергового дня „з наказу Фюрера”, перевозять до Берліну, сподівався я на якусь можливість.

На вечерю Гестапо принесло нам . . . какао з хлібом. Чергового дня мав я зустріч з моєю сестрою і Василем Солонинкою, в часі якої я їй передав непомітно мого „грипса”. Василь Солонинка належав до тих численних твердих націоналістів, які перейшли тортури у польській тюрмі, стратили здоров'я під побоями, але не заламалися і з честю захищали добре ім'я ОУН і української справи. Він був одним із ув'язнених за саботажеву акцію 1930 р., був у контакті з Окружною Екзекутивною ОУН на Тернопільщину, яку очолював Василь Турковський, революціонер без страху і казни. Згодом я перебрав ОЕ ОУН, коли Турковський виїхав до Львова на зарядження незабутнього „Ірте-на” (псевдо від — нетрі), що своєю глибинною аналізою кожного явища робив на нас враження людини незвичайно глибокої думки і почувань та моралі... це був Іван Габрусевич...

Як Ільницького і мене виводили до вантажного веза для транспорту до Берліну, Кольф відкрив у поліційній канцелярії радіоапарат. Якраз ішов історичний нарис про Міхновського. Це, зумисне, говорили про минуле, але про майбутнє України не хотіли дозволити говорити. Кольф: „Чи подобається Вам це?” Я відповів: „Міхновського замордували москалі у тюрмі, подавши, що це було самовбивство. Він був незламний український борець за державну незалежність”... Кольф замовк.

Вантажне авто з ординарною ескортою СД, яка, озброєна в машині карабіни і револьвери, поводитися зухвало і зневажливо, везло нас до Кракова. У Кракові після чергового безуспішного поліційного переслухання — передали нас Вермахтові. Офіцери Вермахту відносилися до нас тактовно. Придержані в одному їхньому мешканню під наглядом, чекали ми на поїзд до Берліну. Коли я хотів спробувати звідти подзвонити на відомі телефонні адреси, щоб повідомити, що діється з нами, телефон був забраний. Вечером нас поїздом доставили до Берліну до „Оберкомандо дер Вермахт” (ОКВ) при Бендлерстр. Нас прийняв полковник генерального штабу в ОКВ, відділ Абвер, Ервін Штольце, який мабуть знаходиться ще даліше в тюрмі КГБ, пірваний після 1945 р. з Берліна агентами МВД. В його асисті був Зондерфюрер проф. Маркерт, донедавна проф. університету в Тюбінген (помер 1965 р.), керівник Інституту для східно-європейських справ, прихильник України, який після війни у листах до автора цих рядків підкреслював фальшивість німецької політики і її наслідки; він увесь час

переслухання полк. Штольце мовчав. Крім нього були ще два інші панки у цивільному одязі, які робили враження наглядачів Гімлера з „Райхсзіхергайтсгавтпамту” (РЗГА).

Переслухання проводив полковник Штольце. Він почав відкидів, що ми проголосили державність без відома й узгодження з німецькими чинниками. А тепер чейже війна, якої закони є суворі і мусять бути „монолітні”. Тим ми дуже ускладнили німцям політичну і мілітарну ситуацію на Сході Європи, замість ждати терпеливо на розвиток подій. Фюрер має свою мілітарно-стратегічну концепцію кампанії і свою політичну концепцію упорядкування відносин на Сході Європи. Наші доконані факти перерішують те, що є передчасне. Москалі будуть тепер страшенно завзято воювати, бо йдеться вже не лише про режим, але про збереження імперії. Проголошення державности України вдаряє в імперію, а не лише в режим. Фюрер проголосив у своїй заяві на початку кампанії цілі війни: свобода, справедливість, новий лад, боротьба проти комунізму, що є жидівським творивом...

Зараз ситуація цілком змінилася, бо Акт 30 червня вдаряє виразно в імперію, а не лише в комунізм. Наші вояки тепер — продовжував він — будуть через цей Ваш акт мусіти тисячами гинути, бо спротив москалів зросте. Я на це відповів: „Проголошення державности ми доконали на основі довговікової боротьби української нації за її державну незалежність і свободу і зокрема останніх двох десятиліть, в яких Організація особливо була активна, а в останньому десятиріччю цією боротьбою кермувала, стративши в боротьбі і свого провідника полк. Є. Коновальця. Нація, яка себе шанує, ще ніколи в історії не питалася за дозволом посторонніх чинників на проголошення свого права на державну незалежність. Це є відвічний закон життя нації.

Німеччина не пробувала перед східною кампанією, вступаючи на українську землю, договорюватися з речниками волі української нації, її суверенітету, з господарем цієї землі. Виходячи із цього ніким незаперечного права, що сувереном на нашій землі є українська нація, ми — ОУН — скликали Національні Збори і доконали акту проголошення відновлення державности. Ми простягнули руку німцям, як партнерові-союзникові у цій кампанії окремою декларацією УДП і окремою телеграмою до голови вашої держави і райхсканцлера. Не наша вина, що наставлену нами руку союзника у цій війні — на базі рівноправности і визнання нашої суверенности — ви відкинули. Що ж до оцінки політично-стратегічної ситуації, то

я не поділяю вашої думки, що після 30 червня москалі будуть ще завзятіше обороняти свою імперію. Москалі за всяких умов обороняли б свою імперію, чи ви це деклярували б, як боротьбу проти комунізму лише, чи теж проти імперії, бо програна їх під цим чи тим вашим гаслом завжди означатиме програму, а з переможеними ніхто не рахується, байдуже під якими гаслами велася війна. Звертаю вашу увагу на засади Вільсона і Версаль. Переможеним диктують.

Тепер же після ув'язнення голови УДП, невизнання нашої державности, будете мати проти себе не лише москалів, але й українців й інші поневолені москалями народи. Вони уважатимуть, що ви йдете не як визволителі, але як здобувці (Eroberer). І якраз навпаки, щойно тепер жертви ваших вояків будуть численніші. Ми пропонували нашу армію і вона була б спроможна держати важливі відтинки великого фронту."

Полк. Штольце: „В Україні, зокрема у Львові, є занепокоєння з приводу вашого ув'язнення. Чи не уважали б ви доцільним, уповаючи на Фюрера, який стоїть за самовизначення народів, подати по радіо свою заяву, що у зв'язку з переможнім маршем німецьких військ на столицю України — Київ — Ви припиняєте діяльність Уряду, щоб не ускладнювати у воєнний час двоєвластям ладу і порядку на здобутих теренах, спокою і нормальної господарської праці, так дуже конечної для наших армій тепер..."

Моя відповідь була: „Наша політична і мілітарна концепція переможної війни на Сході Європи проти російської тюрми народів є протилежна до вашої, яку ми не вважаємо успішною і нічого доброго від неї не сподіваємося ані для вас, ані для нас. Ми вважаємо, що треба піврати уярмлені народи за собою у боротьбі проти Росії і большевизму, а не протиставляти їх собі. Тільки здійснюваною ідеєю національно-державної незалежності власними силами кожного визволеного народу на його землі можна по російському боці одушевити уярмлених повставати проти тиранів, а бійців переходити на сторону визволителів, включаючи їх в національно-визвольні армії суверенних держав з їх суверенними урядами.

Якраз маршуючи на Київ, треба йти з ідеєю суверенности так, як ми це в нашій деклярації незалежности зробили, підкресливши, що наш Уряд, створений у Львові, підчиниться суверенному Урядові України в Києві... Доки так не сталося, ніхто з нас не має права припиняти діяльності Уряду, якого прерогативи є йому дані Національними Зборами і якого ком-

петенції можуть бути передані лише іншому суверенному Урядові України, покликаному з волі української нації, а не з чужої волі... Я не можу прийняти вашої вимоги”...

Штольце скерував ще м. ін. увагу на зовсім другорядну справу, а саме — прихвильність в часі проголошення державности проф. Ганса Коха, запитуючи про його роллю в той час. Увага тих двох незнаних мені „цивілів”, які — здається — час-до-часу — щось несуттєве втручували, напружилася. Я зрозумів, що тут ішлося вже про відомий конфлікт армії з Гестапом. Гімлер всюди шукав аргументів „несубординації” армії Гітлерові. Невже Гімлер думав, що ті, які проголошували державність, зможуть шукати правдою і неправдою „зменшення своєї вини перед Фюрером”, звалюванням співвідповідальности на „спільників серед армії”, які не існували!? Проте ж це факт, що такий запит був поставлений мені. Виходило, що такий закид був ставлений проф. Кохові і тим колам, які стояли за ним, себто ОКВ, стисліше — мабуть опозиції в ОКВ, і Розенбергові, який мав свою, іншу як Гітлер, концепцію, але був безвольною людиною, щоб за неї постояти, навпаки прийняв пост райхсміністра для здійснювання лінії протилежної до його політичної концепції. Це — зрештою — є типове для німецьких політиків, (звичайно протилежне до того, що існує в англосакському світі — уступати — у випадку непогодження у принципах) держатися міністерського стільця, як репях кожуха, без огляду на те, яку політичну концепцію доводиться здійснити (нпр., з видатних німецьких політиків останніх двох десятиліть — одинокий фон Брентано (італійського походження) поставив принцип понад пост!).

Я відповів полк. Штольце, що ніякої ролі проф. Кох не відправав 30 червня. Він з’явився уже наприкінці Національних Зборів, як Акт проголошення був проведений. Відмовився навіть як гість зайняти місце, а, увесь час стоячи, чекав кінця нарад; в уділеному йому слові зайняв негативне становище до Акту проголошення державности і уряду, склав заяву про розв’язання Зборів, (чого я — як голова Зборів — не прийняв до відома і продовжував Збори), закликав до господарської праці і підтримки німецьких армій, вимагав довір’я до Гітлера, і вибікування на його рішення, якщо йдеться про справу державности. Я був у Львові багато раніше, як проф. Кох із своїм штабом.

Це переслухання робило кошмарне враження, бо безглуздя політики Гітлера було ясне теж для полк. Штольце, який на-

лежав — імовірно — до людей Канаріса, які були переконані, що Німеччина іде до катастрофи. Але вірні „присяжі” злочинному Фюрерові і головнокомандуючому робили спільне діло, хоча й не вірили в його успіх.

Я не маю переконання, що полк. Штольце був ворогом української справи, але як кожен льояльний німецький вояк, „службіст”, виконував наказ і повторяв завчені погляди Гітлера, хоча вони і мусіли йому, — інтелігентному старшині генштабу, видаватися безглуздими.

Врешті, цілком в стилі Пилата, як типічний фарисей, закінчив переслухання, наче б виправдуючися щодо свого і армії безсилля; „Роля Вермахту таким чином закінчена у цій справі. Тепер ми передаємо вас поліції. Що вона з вами задумує робити, мені не відомо”. (Ільницький, стр. 187). Цю заяву склав він, супроводячи вже нас до іншої кімнати, коли два інші „цивілі” уже не цікавилися нами. В іншій кімнаті передав нас гестаповцям, які відвезли нас до будинку СД, відділ „Ост”, Берлін-Ліхтерфельде-Ост.

СС-штурмбанфюрер Вайнман ще раз почав те саме наново вже з доручення РЗГА і закінчуючи переслухування, заявив, що німці мусіли нас, як теж Степана Бандеру, арештувати і забрати з України, щоб німецький Райх зберегти перед дальшими нашими новими несподіванками, доконаними фактами, які ускладнили б ще більше німецьку політику і їх пляни на Сході Європи. Тепер ми повинні передумати ще раз ситуацію, проаналізувавши фактичний стан і відношення сил, змінити нашу політику, достосовуючи її до реальної дійсності. Вони вирішили нас дати під нагляд поліції, звільнивши з тюрми, під умовою, що ми не залишимо Берліну, але спільно з іншими нашими провідними людьми розважимо новостворену ситуацію.

Я заявив, що відмовляюся голоситися взагалі на поліційній станиці, а теж — від прийняття його пропозиції телефонічно кожного дня повідомляти поліцію, що я знаходжуся в Берліні. Я мав нагоду втекти, якщо б я прагнув цього, у Львові. За УДП я несу відповідальність і тому не хотів уникати ув'язнення з різних причин. Це мое становище є засадничого характеру і я не збираюся виконувати ніяких заряджень поліції. З того часу наше мешкання на Дальманштрассе було під постійним наглядом таємних агентів Гестапо. Через декілька днів був звільнений Степан Бандера, який знаходився в той час в тому самому будинку, де нас переслухував Вайнман, який відмовився дати мені побачення з Бандерою. Я заявив, що ми не хочемо кори-

стати зі звільнення, якщо Бандера надалі буде ув'язнений і вимагаємо теж його звільнити. Вайнман обіцяв, що це стане дуже скоро. Ільницький зложив того самого змісту заяву.

Ось як Ільницький коротко реферує наше переслухання в ОКВ. Полк. Штольце: „ви дуже ускладнили своєю політикою наше становище на Сході; ви розкрили наші карти, так, що ми мусимо рахуватися з фанатичною обороною російських вояків, які будуть тепер боротися за єдність імперії. Ваша політика коштуватиме життя наших вояків”. Я. Стецько відповів: „Я оцінюю становище цілком інакше. Ваші вояки будуть мусити своє життя віддавати через вашу фальшиву політику супроти українського народу. Москалі сяк-чи-так є наставлені проти вас, вже з цієї простої причини, бо ви почали війну проти їх імперії; але тепер ви будете мати проти себе також українців”. Полк. Штольце питав далі: „Яку роль відіграв проф. Ганс Кох при проголошенні відновлення української держави”? Відповідь Я. Стецька була: „Ніякої. Проф. Кох прийшов на Національні Збори, як вони уже кінчалися. Він взивав зібраних іти домів і мати довір'я до німецького проводу”. (Ільницький, стор. 187).

Роман Ільницький подає дату нашого ув'язнення (стр. 187) — 11 липня 1941 р., Кость Паньківський — дату вивезення зі Львова — 12 липня 1941 р. (стр. 100), отже це є згідне з заповіданням Ільницького, який знову ж подає дату історичної наради Проводу ОУН на 10 липня 1941 р. в „Дністрі” (стр. 193), дату нашого звільнення у Берліні на 15 липня, а Бандери 5 днів пізніше (стр. 188). Конфронтуючи згадані дати з датами засідань Ради Сеньйорів на основі її протоколів, мені видається, що ув'язнення сталося день раніше. Проте це не грає істотної ролі, бо змістова сторінка не знаходить суперечностей; Роман Ільницький мав до диспозиції від мене теж Протоколи Ради Сеньйорів і Української Національної Ради в оригіналах, коли опрацьовував свою документацію.

Знайшовшись у Берліні на вільній „стопі”, але під постійним наглядом Гестапо, ми робили далі спроби щодо німецької політики на Сході. Моя двократна розмова з японським амбасадором генералом Оштімою, великим приятелем України, мала метою вплинути через японський уряд на німецький. Погоджуючися зовсім з нашим становищем, японський амбасадор інтервенював у Гітлера, без успіху. Цей парвеню звернув увагу Японії, щоб не втручалася в „його сферу впливу”. Я мав нагоду,

відвідуючи Японію в останніх роках двічі, зустрінатися з тим розумним японським політиком, який неповинно був засуджений як „воєнний злочинець” і звільнений згодом після декількох років тюрми, отримавши присуд мабуть 20 років в'язниці.

Розмови з литовським прем'єром полк. Шкірпою з метою спільної акції не мали виглядів; — він теж був під поліційним наглядом — мав слабку позицію, як наша, бо німцям вдалося з середини розсадити його уряд. Полк. Шкірпа, як литовський посол у Берліні, не міг обняти своєї функції голови уряду взагалі, будши притриманий Гестапом, з заборонаю повороту у Литву.

Ми інформували неутральні посольства дискретно про події в Україні і долю нашого Уряду. Але відгуку не було, бо ніхто з них не хотів зражувати собі москалів, будь-як видвигавши українську справу. Дискусії з „міністеріяльдирігентом” д-ром Бройгігамом, „міністеріяльдиректором” д-ром Ляйбрандтом, високими урядовцями в міністерстві Розенберга, які не поділяли політики Гітлера, і стояли на наших позиціях, не мали впливу на хід подій, хоча було нам необхідним усі дальші спроби робити у тому напрямі.

Сутестії з різних німецьких сторін були різні. З'являлися пропозиції з того, чи іншого міністерства, творити Крайову Раду (Ляндрат), або — Дорадчу Раду (Байрат), при німецькому Райхскомісаріяті, чи при Уряді ГГ, перемінивши УДП на таку коляборантську німецьку прибудівку і т. п. Усі ці сутестії, сондажі, приходили з рівних боків з різними інтенціями. Геббельс хотів мати здійснену свою концепцію „коляборантських урядів”, аби перед народами співвідповідали за німецьку політику геноциду теж свої Гречухи, інші — прихильники лагіднішої політики — розраховували на те, що зі зростанням труднощів Гітлера компетенції „ляндратів” можна буде поширити і зчасом зробити з них сурогати власних урядів. Зудар різних інтерпретацій, інтенцій, тимчасових і не-тимчасових розв'язок був наявний.

Наша лінія була ясна. Ми знали, чого хочемо. Усякі сурогати ми відкидали. Розенберг мав свій плян на переходовий час, який ми теж відкидали, але й Гітлер його рівнож відкинув. Розенберг розважав два варіанти: а) словацький і хорватський, б) у переходовий час Німеччина сама виконує права суверенітету на здобутих територіях, а щойно згодом переходить до якоїсь словацької чи хорватської формули. Розенберг рішився на другу розв'язку, будучи переконаним, що німці без допомоги

уярмлених народів виграють війну на Сході. Тим чином матимуть вільну руку після перемоги так далеко іти на здійснювання прав народів, як далеко це буде в їх інтересі.

Отже фактично Розенберг концепційно скапітулював перед Гітлером, намагаючись лише створювати лагідніші, як райхскомісар Кох, умови для вегетування народів. Скапітулювавши в основі, він тим дав підставу Кохові і іншим себе бити. Уярмлювання мусіло систематично скріплюватися, щоб якнайбільше витиснути економічних зисків і праці з поневолених тимбільше, що Герінг в розробленому ним пляні „Напрявні для керівників господарської політики — «Зелена Течка — „Грюне Маппе”) всяке упривілейоване трактування неросійських територій відкидав, а заряджував одностайну, однаково жорстоку, експлуатацію усіх без винятку окупованих країн Сходу Європи. Отже і тут Розенберг програв, скапітулювавши раніше у принципі. З проголошенням створення „Імперського Міністерства для Окупованих Східних Територій”, як теж із створенням „Райхскомісаріату — Україне” німці зволікали, мабуть з цієї причини, що розраховували на тримісячну переможну кампанію. Тому й не хотіли розкрити карт зразу.

16 липня 1941 р., у головній квартирі Гітлера відбулася нарада у приязності Розенберга, Райхсміністра Ляммерса, шефа „Райхсканцляй Гітлера”, польового маршала Кайтля, райхсмаршала Герінга й Бормана. Гітлер запропонував злочинно-большевицький нацистський плян винищування народів і їх визиску, що в нічому не різнився від народовбивства Сталіна. Він заявив з обуренням, що одна із газет у Віші відмітила, що війна проти СРСР є війною Європи і тому треба її вести в інтересі усієї Європи. Очевидно — продовжував цей злочинець — прагне ця газета, щоб користи з цієї війни мали не тільки німці, але всі європейські держави. Треба робити враження — повчав Гітлер, — що німці є тільки тимчасовими володарями цього простору, але діяти так, щоб вже ніколи з тих теренів німецька нога і влада не забралися, розстрілювати, виселювати, і т. п. Ніколи не можна дозволити, щоб по цей бік Уралу будь-хто будь-коли носив зброю, як тільки німець!

Розенберг намагався переконувати, щоб в Україні все ж таки підтримати деякі самостійницькі тенденції, створити в Києві університет, дозволити на розвиток культури і т. п., взагалі в кожному райхскомісаріаті інакше трактувати населення. Герінг рішуче противився, заявляючи, що треба передусім дбати про прохарчування німців. Гітлер інформує, що він

обіцяв Антонеску Басарабію і Одесу, з територією на захід і північний захід. На контраргументи, щоб стару австрійську частину Галичини негайно влучити до ГГ, *) вирішує Гітлер, що вона ще не входить до ГГ, але одночасно підчиняється її Франкові. Увесь балтицький простір має статися частиною Райху, те саме Крим — інтегральна частина України — з великими просторами на північ Криму і довкілля. Тут Розенберг знову опонує, заявляючи, що треба українців в Криму брати до уваги. У цьому місці Борман додає від себе: нерідко виявляється, що Розенберг має багато симпатії для українців і їх значення, він навіть прагне стару Україну дуже видатно побільшити. Надволжанські німці, Баку і околиці, мають стати частиною Райху, в окрузі Баку має бути військова колонія. Фінляндія повинна поступово статися „Бундесштат” — тобто федеральною державою в комплексі Райху.

Не зважаючи на спротив Розенберга, під тиском Герінга, Гітлер призначає гауляйтера Еріха Коха райхскомісарем України, підкреслюючи, що найважливішим краєм на найближчі три роки є безсумнівно Україна. На внесення Розенберга, за сугестією шефа штабу СА — Люце, який згодом згинув в бою з УПА, призначає Гітлер до Києва СА-фюрера Шепмана. Розенберг опонує писемній вимозі Ріббентропа, який бажає мати голос у справі внутрішнього порядкування Сходу Європи. Бажанням Ріббентропа було мати теж співвирішальний особистий вплив у цих справах, хоча б і не змінити суті окупаційного статусу. Проте Розенберг — наївний політик і теж амбіціонер — опонує якраз тому, що могло скріплювати його первісно іншу концепцію щодо порядкування Сходу Європи, зокрема в справі української державности. Таким чином він сам підмінував свої пляни і намагання полегшувати окупаційний статус.

Крим передано під тнет гауляйтера Фрауенфольда. Гітлер наказав, щоб поліційні полки отримали панцерні вози, щоб Герінг переніс летовища для вправ в нові терени. Усе з метою в корені здавлювати повстання бомбами і поліційними панцерами. „Кожного, хто лише скоса спогляне, треба стріляти!” — Кайтель додає, що кожен мешканець мусить бути того свідомий, що він буде розстріляний, якщо будь-що не функціонує в його місцевості (залізнична станція чи стодола і т. п.). Гітлер пригадує: Європа це є лише географічне поняття, — Азія сягає

*) ГГ — або Генеральною Губернією назвала гітлерівська Німеччина окуповані у 1939-44 рр. і обкросні етнографічні землі Польщі.

до границь Райху. Гітлер доручає діяльності церков не допускати, хоча фон Папен цього вимагає в окремому меморандумі.

Розенберг був призначений райхсміністром для окупованих східних просторів декретом Гітлера з 17 липня 1941 р. Тим самим декретом створено „Райхскомісаріят Україне” (і інші). Доля нашого Уряду і державности була таким чином і формально перерішена. Усі ці рішення Гітлера і його палядинів були таємними. Призначення Розенберга міністром для окупованих східних теренів було проголошено ледве під кінець листопада 1941 р. Гітлер наказав стосувати примітивну макіявельську тактику нового Сталіна — створювати тривалі dokonані факти, уярмлювати всякими заходами окуповані землі, щоб втримати їх на віки вічні в неволі, водночас створюючи ілюзію тимчасовости стану окупації. (Протокол Мартіна Бормана про нараду в Гітлера дня 17 липня 1941 р. ІМТ-2-221).

Уся Східня Европа мала стати німецькою колонією на століття. Люди, які співпрацювали з таким тираном і масовим убійцем, приймаючи його накази і спільно здійснюючи його пляни, належать до категорії воєнних злочинців і народовбивників таксамо, як Сталін і його підручні Хрущови, Брежнєви, Косигіни, Молотови, Маленкови, Кагановичі, Ворошилови, Малиновські, Соколовські, Гречки, і т. п.

Як ми згадували, делегація вислана зі Львова до ОКВ у Варшаві, повернулася з негативним вислідом. У нас в Берліні з'явився Іван Равлик, з яким ми ще раз основно передискутували ситуацію в Україні. Щоб забезпечитися перед всякими можливими несподіванками з боку СД-Гестапо в Україні, я виготовив декрети звільнення із УДП тих його членів, яких стійкість не була певною. Підписав я їх ін-блякко, прохаючи Ребета, щоб він з кожним зокрема переговорив, пояснив ситуацію, і у випадку потреби передав моє писемне рішення, вписавши відносно прізвище.

Так відбулися звільнення Паньківського і інших, про які він пише: „Вивезенням Ярослава Стецька закінчилися неповні два тижні існування його уряду у Львові. Оформлення того закінчення відбулося з кінцем липня, коли позапартійним „фаховим” членам правління доручено на письмі звільнення. Письмо мало підпис самого тільки Стецька, а в своєму змісті, поруч звільнення з виконання обов'язків керівника або заступника якогось ресорту, на закінчення ще й поучення: „Я переконаний, що Ви заховаете вірність українській державній

справі"! Місто і край не відчули вивезення голови „уряду”, бо й „започаткування” і „припинення” діяльності пройшло для загалу непомітно.” (стр. 49).

Не наше діло пояснити як це погодити із ствердженням автора на стр. 98 цієї самої книжки: „Люди тяжко переживали перехід від „державности” до „комітету”. Загальна опінія не могла погодитися з тією формою і була їй противна. Ніхто не хотів експонуватися як співробітник з німцями”... Або зіставлення твердження про „непомітність” діяльності і „вивезення” голови уряду з такою оцінкою автора (стр. 61): „У порівнянні з *розмахом* Стецька в перших днях липня діяльність їх (мельниківців — прим. наша) була зовсім непомітна”. А чейже автор є захоплений політичним розумом і дією того часу групи А. Мельника.

Паньківський дуже жаліє, що у протиставленні до газет типу „Українські Щоденні Вісті”, чи „Краківські вісті”, в органах революційної ОУН „не подано ні одного німецького розпорядження”. Власне тому, що на українській землі володарем є українська влада, в органах націоналістів мали місце тільки доручення української влади, а не чужої! Це авторові було дуже важко тоді і тепер зрозуміти. Є орли і є зайці, як сказав би Скворода, і їх не змінити, одним літати у позаземні простори, а іншим ховатися під межу, втікаючи завжди перед кимсь...

Не відповідає фактичному станові твердження автора, що всі члени УДП не-члени революційної ОУН отримали звільнення з постів членів УДП. Критерієм було звільняти таких, які можуть стати знаряддям в руках Гестапо в дії проти Уряду під пресією з титулу членів УДП. Звільнення їх улегшувало їх ситуацію, бо складало відповідальність з них на мене. Звільнення не отримав проф. Панчишин, проф. Радзикович, інж. Ольховий, ген. Всеволод Петров й інші, хоча ні один з них не був членом революційної ОУН. Я сказав Ребетові, кого я маю зокрема на увазі, якщо мова про звільнення.

Кость Паньківський жаліється, що був лише мій підпис під декретом про звільнення тоді, коли „мені доручено дня 8-го, а може 9-го липня, назначення заступником керівника ресорту внутрішніх справ. Письмо було підписане Ярославом Стецьком, як „головою правління” та д-ром Михайлом Росляком, як „начальником цивільної канцелярії правління”. На ньому стояла кругла печатка з тризубом й написом „Українська Держава” без ніяких дальших додатків” (стр. 44).

Під текстом про звільнення не могло уже бути підпису

2.) An

den Reichsminister für die besetzten
Ostgebiete
Herrn Reichsleiter R o s e n b e r g
B e r l i n W 35
Rauchstraße 17/18

Gel. 11/11/18
Abges. 11/11/18
m. H. H.

Im Nachgang zu meinem Schreiben vom 27.v.Mts.
- Rk.10816 A -.

Sehr verehrter Parteigenosse Rosenberg !

bzfg.Licht-
druck gemäß
Ziff.1)

*1. Lichtdruck
d. d. d. fertigen
Rk. 10816/18*

Anbei übersende ich Ihnen in Lichtdruck eine
weitere Eingabe der "Ukrainischen Regierung" an den
Führer mit dem Anheimstellen weiteren Befindens
und der Bitte, mich von der Erledigung der Ange-
legenheit zu unterrichten. Abgabennachricht habe ich
nicht erteilt.

Heil Hitler !

Ihr sehr ergebener

(N.d.H.FMin.)

3.) Frist läuft bei Rk.10868 A.

Фотокопія одного з супровідних листів в справі протестів і меморандуму
УДП до Гітлера. Автор листа — імперський міністер і шеф канцелярії
Гітлера д-р Лямерс.

д-ра М. Росляка з титулу його функції в УДП, бо документи звільнення я виготовляв у Берліні і зовсім не виключалося, що д-р М. Росляк теж отримає звільнення з свого посту. Міністром внутрішніх справ УДП, яке — згідно з моєю вказівкою повтореною ще раз з Берліну — мало перейти в підпілля і очолити визвольну боротьбу проти німців і проти москалів, був призначений член ОУН д-р Михайло Степаняк, адвокат з Бе-режан.

Загальна інструкція звучала: членами підпільного УДП мають бути загартовані до боротьби, активісти, зокрема члени революц. ОУН, але не тільки вони, були рішені на двофронтову боротьбу і готові на ризик. Звільнення із УДП мали метою вне-

Голова Директорії і Головний Отаман Армії УНР
Симон Петлюра

можливити Гестапові переворот із середини проти Голови УДП і УДП взагалі, переключити його на якусь крайову чи прибічну раду коляборантського типу при Франкові чи Кохові, ліквідацію і компромітацію УРЯДУ і проголошеної державности. Окрім комплексу організаційних питань, Бандера, Габрусевиц і я обговорили теж питання дальшої дії УДП в підпіллі, згідно концепції, з'ясованої мною на останньому історичному засіданні Проводу ОУН 10 липня 1941 р. у Львові.

Іван Равлик повернувся до Львова на фальшовані документи так, як прибув до Берліну. — УДП не перейшло в підпілля не тільки через арештування Ребета у вересні 1941 р., але й також тому, що ця концепція не відповідала Лебедеві вже в той час через деякі непорозуміння, які існували поміж ними обидвома. Ребет був політично сильніший і для державного типу роботи безсумнівно більш відповідний. Враховуючи теж цю ситуацію, я дав призначення альтернативне для неприязного у Львові д-ра НН, з якого можна було скористати, якщо співпраця поміж Лебедем і Ребетом була б неможлива. Якщо б я був передав зразу обі функції Лебедеві, а не тільки в. о. Провідника ОУН, мабуть боротьба в Україні велася б під фірмою УДП, що було б зовнішньо- і внутрішньо-політично корисніше для справи. Так не сталося. Свою функцію в Організації я був правно зобов'язаний передати Лебедеві, з титулу його ієрархічної позиції у Проводі револ. ОУН.

Тим часом події в Україні загострювались. Німці переймали зухвало владу у свої руки. 20 липня 1941 р. появились перші протинімецькі листівки револ. ОУН в Україні. 22 липня 1941 р. проф. Кубійович повідомив Українську Національну Раду (Раду Сеньйорів) про включення Галичини в Генерал-Губернаторство (Польщу) з наказу Гітлера. Генерал-губернатор Франк видав проклямацію про це рішення „Фюрера”, що „Галичина повертається до зв'язку з Райхом, який вможлививляв через століття її розвиток... Закликаю вас в повному довір'ю до Фюрера і назначених ним мужів спокійно і безтурботно йти до праці, щоб в Галичині той лад був остаточно запевнений, який для майбутніх поколінь буде означати добробут і щастя”... Прискореним темпом розкриває Гітлер карти, левний перемоги.

Буря протестів огортає країну. Від імені УДП голова висилає протест до Гітлера, в якому пише: „Ціла українська нація є заскочена і глибоко обурена включенням Галичини — української землі — до Генералгубернаторства. Український народ боровся століттями за державну самостійність усіх українських земель і в цій боротьбі за Самостійну Соборну Українську Державу приніс безчисленні жертви. Акт включення Галичини, цієї прадавньої української землі, де найдовше могла втриматися перед навалом азійських орд Українська Княжа Держава, в склад Генеральної Губернії, розцінює український народ і з ним Українське Державне Правління як удар в його національні почуття і інтереси і не може з тим за ніяких умов погодитися. Український народ сподіється, що це включення має

тільки переходове значення, пов'язане з воєнними діями на Сході і що Європейський Схід буде порядкований на основі національного принципу і незалежності народів...

Цей протест підписав: „Ярослав Стецько, Голова Українського Державного Правління”, вислано 3 серпня 1941 р. з Берліну, на адресу Німецького Райхсканцлера. — Очевидно, без висліду.

Нижче містимо фотокопію повідомлення американської „Свободи” з серпня 1941 р. про червневі події в Україні. Інформації „Свободи” досить вірні, але вони мабуть дійшли до Америки посередньо з європейських джерел і тому їх подано в серпневому виданні „Свободи”.

СВОБОДА

Український Щоденник

РІК XLIX. Ч. 195.

SVOBODA

Ukrainian Daily

VOL. XLIX. No. 195.

SECTION II.

The Ukrainian Weekly

Dedicated to the needs and interests of young Americans of Ukrainian descent.

No. 33

JERSEY CITY, N. J., MONDAY, AUGUST 25, 1941.

VOL. IX.

Western Ukrainians Declare Their Independence And Establish Government

NAZIS ARREST AND THEN EXILE ITS LEADERS

A series of important developments in the Ukrainian situation have recently taken place in Western Ukraine, centering in L'viv, according to reports reaching the Ukrainian daily "Svoboda" and the Polish daily "Nowy Swiat" here in this country.

They include the proclamation of Ukrainian independence; establishment of a Ukrainian government; its recognition by Metropolitan Sheptitsky; the arrest of its leaders by the Nazis; and the incorporation by them of Ukrainian Galicia into the Polish Government General.

Yaroslav Stetsko Proclaimed President

The proclamation of Ukrainian independence, the "Svoboda" dispatch from Berne, Switzerland reports, took place in L'viv June 30th,—the date of that city's surrender by the Reds to the Nazis.

In the evening of that day, beginning at 8, reads the dispatch, "at a great meeting of Ukrainians of Western Ukraine, held in the L'viv headquarters of the Prosvita Enlightenment Society [oldest Ukrainian society in Western Ukraine], the resurrection of Ukrainian Statehood was proclaimed and Ukrainian home rule established, headed by Yaroslav Stetsko, vice-president of the Organization of Ukrainian Nationalists."

National-Revolutionary Army Created

The proclamation further announced the creation "on Ukrainian territories" of a "Ukrainian National-Revolutionary Army, to continue the fight against (foreign) occupation and for a Sovereign Independent Ukrainian State, as well as for a new order throughout the world."

The proclamation, according to its text, was made "by the will of the Ukrainian people, by the Organization of Ukrainian Nationalists under the leadership of Stephen Bandera..."

It was announced over the Konovaletz Radio Station in L'viv at 11 o'clock in the morning of July 1st.

This regional government under Stetsko, reads the proclamation, portions of which were included in the "Svoboda" dispatch, "will acknowledge the sovereignty of the Ukrainian National Government which will be established by the free will of the Ukrainian people in Kiev, capital of Ukraine."

Sheptitsky Hails Independence and Government

On the same day, the Berne dispatch to the "Svoboda" reads, the venerable and greatly beloved Metropolitan Sheptitsky, head of the Ukrainian Catholic Church, issued a pastoral letter hailing the newly-proclaimed Ukrainian State and bestowing upon it his blessings, and calling upon the populace to give the new Ukrainian government their loyal support. "By your faith, solidarity, and conscientious execution of duties, prove that you worthy of independent national existence," Metropolitan Sheptitsky urged the people in his pastoral letter.

Similar recognition and blessings were accorded the new

Ukrainian government by other Catholic and Orthodox ecclesiastics, including Archbishop Polikarp, head of the Ukrainian Orthodox Church.

Nazis Arrest Stetsko and Bandera

Later, however, sometime during the early part of July, the German authorities, now firmly established in the city, intervened by arresting Yaroslav Stetsko and sending him in confinement to Berlin. At about the same time they also arrested and placed in "honorary confinement" Stephen Bandera, who in the proclamation of Ukrainian independence is referred to as the head of the Organization of Ukrainian Nationalists. Later this "honorary confinement" of Stetsko and Bandera was changed to outright exile, both being forbidden to enter Ukrainian territories. The Berne correspondent of the "Svoboda" states he received reports of this arrest and deportation of the two Ukrainian leaders from Budapest.

СОБОРНО-САМОСТІЙНИЦЬКІ ПЛЯНИ І КРАЙОВА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ

У той час у Львові інтенсивним порядком іде переключування дії ОУН на підпільні рейки з одночасним намаганням в Раді Сеньйорів провести нашу принципово антинімецьку лінію політики. Інж. Михайло Кравців, Лев Ребет, Михайло Степаняк, Богдан Кордюк, були нашими речниками, маючи підтримку від деяких безпартійних членів Ради — речників самостійницької лінії політики. В основному йшлося про те, щоб Рада Сеньйорів не перетворилася в якийсь пронімецький „байрат”, чи „ляндрат” або якийсь інший „фертрауенсрат” чи репрезентацію провінції. Не зважаючи на критичні моменти, які вона переживала, на переважаючі в неї опортуністичні елементи, вона не стала німецькою прибудівкою, не перетворилася на УЦК чи якоесь інше підконтрольне німецьке тіло.

Тенденція, яку репрезентували нельояльні супроти неї люди типу Костя Паньківського, який став заступником „Провідника УЦК” проф. Кубійовича, і частинно теж цей останній, не перемогла у Раді, незважаючи на саботування її зокрема д-ром Паньківським. Не є нашою ціллю з'ясувати діяльність Ради і детальну проблематику, яка її турбувала; це можна зробити, бо існують оригінальні протоколи з її нарад. Зараз це переросло б засяг цієї праці.

Суттєвим є відмітити, що Рада не стала інституцією коляборації з німцями, а намагалася головно завдяки Митрополитові, Костеві Левицькому, Турчинові, Біленькому, і членам револ. ОУН в Національній Раді зберегти статус української інституції, що її метою було пригадувати на необхідність суверенітету нації. Вона не робила цього так, як ми це робили б, як безкомпромісові борці, але і не скомпромітувала нашої справи. Вона займалася безуспішно налагодженням взаємин поміж революціонерами ОУН і мельниківцями, не схоплюючи суті конфлікту. Вона розпрацьовувала пляни — спроби ставлення українського незалежного життя в різних його ділянках, на жаль у вузьких галицьких межах. Після арештування голови УДП і припинення дії Уряду хотіла зберегти себе піддержавною

Викопують помордованих українців у червні 1941 р. Львів.
казимирівська в'язниця

українською інституцією хоча б символічного характеру. Навіть о. Костельник на засіданні відмічав таку роль Ради, кажучи, що „з уваги на зліквідування Уряду (Стецька вивезли) *Сеньйорат* є зараз *одиноким представником українців*”... Д-р Бариляк, забуваючи соборність, пропонує, щоб „*Рада Сеньйорів була немов Національною Радою Західних Областей України*”...

(14. VII. засідання Ради). Характерно, що на цьому засіданні у репліці одному із „демократичних” представників, який пропонував, щоб „*переймати німецьку структуру громадянства у протизагу до большевицького ладу*”, Ребет різко відповів: „*Ми проти механічного наслідування чоگونهбудь. Слід виходити з потреб і можливостей української нації*”... Проф. Турчин пропонує „*вшанувати пам'ять загинулих по тюрмах з рук НКВД і тюрми повинні стати мавзолеями*”... о. Костельник: „*Пропонує влаштувати панахиду в св. Юрі. Замість кам'яних, створити живі пам'ятники, помагаючи родинам поляглих*”... Проф. Біленький: „*Зорганізувати широко акцію вшанування пам'яті большевицьких жертв*”. О. Дзерович: „*Назвати в честь жертв вулицю Сапіги-Комсомольську вулицею Большевицьких Жертв.*”

На засіданні 22 липня 1941 р. проф. Кубійович, „провідник” УЦК, повідомив, що „за плечима міністрів Розенберга і Ріббентропа прилучено Львів до ГГ; це дістав генерал-губернатор Франк, що поширює його владу на всі терени, які колись належали до Австрії.”... Вирішують вислати протестну телеграму: Митрополит, Рада Сеньйорів, ОУН — обидві групи, гетьманці. Ребет: „Найсильнішим протестом було проголошення власної держави, за чим заявився весь народ Галичини в кожній і найменшій місцевості, — підтримав Митрополит, це вже визнала і Житомирщина і Київщина”... Кость Левицький: „У тексті депеші додати б, що нас задовольить тільки власна держава”... НН: „Факт проголошення Уряду викликав обурення в німців”... Ребет: „Бо випередив і паралізував проголошення Генерал-губернаторства на землях Західньої України-Галичини”. . . Директор Филипович пропонує: „Український народ західніх Земель України хоче належати до української держави”... О. Костельник: „І за большевиків була Україна-держава, до неї належала й Галичина. Дати вичерпні і переконливі аргументи. Адже не можна рвати на частини живого тіла народу”... — Біленький: пропонує вставити згадку, що ми не бажаємо аж ніяк вертатися під Польщу, бо, як не говорити б, як би ця державна одиниця не називалася „Полен” чи ГГ, то це все ж таки Польща... Після дискусії прийнято одностайно текст депеші: до Ріббентропа і Розенберга, яку підписали усі члени Ради Сеньйорів з Митрополитом на чолі. Тексту телеграми не подаємо, бо, як подає протокол, з 22 липня 1941 р. не вислано! (Примітка: Провід УЦК піднявся цю депешу перекласти на німецьку мову і власним коштом вислати її з Катовиць, піславши туди

спеціальним автором свого чоловіка негайно. Німецького перекладу Раді Сеньйорів не доручено. П. Глібовицький, як пізніше дізналися, *депеші не вислав!*") (Підкреслення проф. Біленького, як секретаря Ради Сеньйорів). „Подібну депешу зладив Митрополит Шептицький і вислав”...

Протокол продовжує: „Після відходу Кубійовича і Глібовицького пішли обширні наради над створеною політичною ситуацією. — О. Костельник: „Проголошення державности не можна відкликати, уряд слід відкликати. — П. Степаняк: Відкликання державности і уряду не можливе, як того жадають німці, бо хто проголошує державність, той водночас і покликуює уряд. Це нерозривне. — О. Костельник: Державности проголошеної відкликати вже не можна, бо це історичний факт, але уряд можна відкликати і скласти декларацію про застанову діяльності. — П. Степаняк обстоює своє становище новими аргументами і вияснює, що вимога обіймає по суті 4 постулати: 1. відкликати державність, 2. відкликати уряд, 3. відкликати тих, що пішли на Схід, 4. застановити всяку діяльність, себто перестати існувати. — Д-р К. Левицький пригадує слова п. Коха, який сказав: ОУН не будуть розв'язувати, бо чого не признається, того немає, а чого немає, того й не можна розв'язувати. Він зажадав, щоб ОУН склала декларацію, що ОУН застановить свою діяльність і не йтиме критими шляхами. Можна б її відповідно вистилізувати. „Ми застановили діяльність, бо нас примусила до того німецька влада”, але цього ОУН прийняти не може...”

На засіданні Ради Сеньйорів в дні 24 липня був приявний Іван Климів. „У зв'язкій промові — читаємо у протоколі — характеризує організаційну роботу проведену за большевицького панування в Галичині та в Східній Україні (Дніпропетровськ, Київ, Харків, Житомир і інші). Висказує бажання, щоб скінчилося вигравання одних проти других, „не за Бандеру чи Мельника”, але за українську справу з позиції 22. I. 1919...”

На цьому засіданні вирішено перетворити Раду Сеньйорів на Національну Раду. Концепція Нац. Ради проф. Кубійовича носила опортуністичний характер, як своєрідне криття дії УЦК і з обмеженням до Галичини, якраз протиставне основній самостійницькій і соборницькій концепції револ. ОУН і більшості членів Ради Сеньйорів. І саме за цю істотну концепцію почався тепер змаг серед членів Ради.

До Президії обрано інж. Михайла Кравцева, твердого речника революційної ОУН, хоча в Раді тепер виступали наші

речники вже як індивідуальні особи, а не офіційні представники, на що склалася низка причин.

Проф. Кубійович заступав проект територіального звуження засягу дії Ради. Ребет опонує. Він „підкреслює необхідність принципового ставлення справи, що повністю охоплювало б і формувало б національні українські змагання”... *О. д-р Костельник*: „Рада повинна йти консеквентно по наміченій лінії, а з кінцевим вирішенням ждати до державного акту і полагодження наших пропозицій. Хай нас веде логіка фактів, але нам годі обмежуватися до Галичини”...

На зібранні Ради Сеньйорів 25 липня 1941 р. зударилися дві тенденції — проф. Біленький поставив альтернативно: 1. Національна Рада — це громадська установа, що репрезентує і проводить у життя громадську опінію, державницьку думку, або 2. Рада достосовується до вимог німецької влади і актуальних потреб хвилі. — *О. Костельник* думає, що між цими двома напрямними, немає колізії. У голосуванні першу напрямну прийнято всіми голосами проти одного, другу всіми голосами проти двох.

На засіданні 26 липня 1941 р. Л. Ребет „окреслює своє становище в справі УНР і її напрямних. Боїться розходження думок та думає, що в таких умовах немає місця для революційної ОУН в УНР, бо напрямні ОУН ясні і непохитні, а УНР може хитатися в своїх починах і дійти навіть до заперечення. Одначе революційна ОУН буде підтримувати роботу Української Національної Ради, якщо вона буде корисна для нації і правильна... *Ми стоїмо за українську державність*, нам осоружна думка приєднання до ГГ, тобто до Польщі. Створення національного представництва, а саме УНР, вітаємо: це актуальна справа, але ОУН в неї увійти не може, натомість поодинокі члени Організації індивідуально можуть увійти”...

Крайовий Провід ОУН видав своє офіційне становище до Української Національної Ради такого змісту, яке дає глибинну і правильну проекцію дії, відкидаючи всяке несамостійницьке і несоборницьке ставлення справи.

„Раді Сеньйорів у Львові.

Організація Українських Націоналістів боролася і сьогодні бореться за Державність і Соборність України.

ОУН уважає, що велика справа моральної і політичної консолідації Української Нації, з успіхом здійснювана ОУН, може бути завершена лише на ґрунті боротьби за Ідею Української Соборної Державности.

Провідник ОУН полк. Є. Коновалець

В усіх справах практичної політики ОУН виходить лише з тих всеукраїнських державницьких позицій.

Виходячи з цього становища й беручи під увагу нинішню внутрішню і зовнішньо-політичну ситуацію, створену війною, ОУН вважає, що всякі спроби хоч би тимчасової полагоди української проблеми в вузько територіальному розумінні, безумовно негативно впливають і впливати будуть на вирішення Української Державности в цілій її ширині.

Це тим більше треба мати на увазі, коли існують поважні тенденції потрактувати українську проблему в несоборницькій і в несuverенно-державницькій формі.

Пропозиція Ради Сеньйорів перетворення Ради Сеньйорів в Національну Раду, являється об'єктивно спробою знайти розв'язку української проблеми в межах Західньої України, бо ж ця Національна Рада мала б бути створена на областях Західньої України, з представників Західньої України та з обсягом діяння лише на Західню Україну.

В такій ситуації ОУН не може розглядати пропозицію Ради Сеньйорів як корисний для української державницької ідеї крок.

Коли б пропозиція Ради Сеньйорів була подумана в всеукраїнському масштабі, тобто в дусі перетворення Ради Сеньйорів у Всеукраїнську Національну Раду, управлену репрезентувати цілу Українську Націю, — тоді ОУН вважає доцільним підкреслити, що принципи, на яких Рада Сеньйорів мала б бути перетворена у Всеукраїнську Національну Раду, не відповідають нинішньому укладові політичних сил на українських землях і вже доконаній політичній консолідації української нації.

ОУН стоїть на становищі, що створення Всеукраїнської Національної Ради, побудованої у відповідності з дійсним політичним станом і на базі основних національних і політичних вимог української нації, являтися буде, з погляду ОУН, корисним і важливим політичним фактом.

Передумовою до утворення Всеукраїнської Національної Ради є, однак, звільнення всіх українських земель від московської окупації на те, щоб в ній взяли участь представники цілості українських земель.

На випадок утворення Української Національної Ради в запроєктованому Радою Сеньйорів вузкому розумінні без участі ОУН, — ОУН займатиме становище до діяльності тієї Ради в залежності від її політичних потягнень.

Липень 1941 р.

**КРАЙОВИЙ ПРОВІД ОРГАНІЗАЦІЇ
УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ**

(—) Степовий вр.

На засіданні 28 липня 1941 р., на внесення проф. Біленького розглядається справу меморандуму до генерал-губернатора Франка в справі Галичини.

„ . . . Д-р К. Левицький заповідає на 29. VIII. зібрання Ради для вирішення справи генер. секретаря і відчитує схвалений комісією проект меморандуму.

Я. Біленький. Змінена ситуація вимагає переробити цей проект меморандуму і сильно підкреслити наше небажання вертатися під Польщу. Бо, як вона не називається: Кеніграйх Полен, Польніше Републік, Генерал-Гувернеман, Польска, чи тільки Генерал-Гувернеман, байдуже хто нею зараз править, — то це все таки Польща, і з хвилиною миру опинимось знову під Польщею, яка нам далася так у знаки. До того ми добре ще пам'ятаємо 1848 рік. Тоді німці мов приязнилися з українцями, славили їх „вірність”, прозивали Тирольцями Сходу — як довго нас потребували. А коли ми їм стали непотрібні, „віддячилися” так, що в 1849 і 1850 рр. зробили поворот і принесли нас в дарунку полякам за те, що вони погодилися признати над собою німецьку (австрійську) суверенність. Ми стали гелотами Польщі, поляки й жиди експлуатували нашу землю, гнобили й польонізували безпощадно наш народ упродовж майже 100 років. Із зміною політичної ситуації жде нас це саме, якщо увійдемо в склад генерального губернаторства, почнуться нові репресії, а попри те ще й використання і германізація німцями. Це, на його думку, більш боляче за відірвання від материка. Це подяка за наше пронімецьке наставлення, за тисячі жертв в останніх двох роках в боротьбі з московським большевизмом, за підтримування інтересів німецької збройної сили. Цей момент треба сильно підкреслити в меморандумі. Слід теж у тих змінених обставинах виразно й докладно окреслити наші вимоги в господарській і культурній ділянці. Сумнівається, чи з уваги на неможливість працювати поночі збірно вдасться виготовити цей меморандум на завтра, радше на четвер.

С. Хруцький — підтримує пропозицію проф. Біленького. Це ж відбудова Польщі. А ми даремно принесли в жертву море крові. До того: і 1918-го і за большевиків була вже Соборна Україна, другим разом, правда, большевицька, але Соборна!

М. Кравців — підтримує, акцентує соборність і державність, а зокрема господарські справи.

Л. Ребет. Рішуче опротестувати злуку з ГГ... Можна покликатися і на Берестейський мир з 1918 р. і на існування української республіки по Сян, признаної німцями. Треба, щоб у делегації були громадяни, що жили під большевиками.

Я. Біленький — пропонує скласти декларацію, а до неї додати залучники з постулятами з усіх ділянок.

У дискусії забирають ще слово: І. Филипович, о. Костельник, Л. Турчин, о. д-р Сліпий, С. Хруцький, д-р Барияк. На внесення о. д-ра Костельника і д-ра Барияка вибрано редакційну комісію в складі: Я. Біленький, С. Хруцький, о. Костельник, Л. Турчин, для допомоги ще д-р Б. Гнатевич і Л. Ребет.

На XV засіданні Ради Сеньйорів в дні 29 липня 1941 р. дискутується м. ін. текст меморандуму, а теж справу делегації до Франка, який має 1 серпня прибути до Львова у справі прилучення Галичини до ГГ. Меморандум, що мав бути первісно переданий через губернатора Ляша, має бути вручений безпосередньо Франкові.

На XVI засіданні приймається м. ін. ще раз перередагований текст без основних змін генеральних політичних напрямних. Постановляється надрукувати текст меморандуму в 20 примірниках. „Примітка: надруковано, але влада відмовилася його прийняти, чи на святі передати генерал-губернаторові.” На цьому XVI засіданні 30 липня 1941 р. змінено назву Ради Сеньйорів на „Українська Національна Рада у Львові”. Таким чином, з Ради Сеньйорів, що на думку УДП, а стисліше революційної ОУН, мала б бути зав'язком законодавчого всеукраїнського тіла, сталася обмежена територіально інституція, яка намагалася в рамцях своїх „легальних” можливостей, як гетерогенний орган, без відповідного впливу революційних елементів заступати національні інтереси. О. Костельник підкреслив це виразно на засіданню 25 липня 1941 р.: „ . . . Національна Рада не може мати революційної закраски, бо тоді і я і багато інших не могли б бути її членами”...

На засіданні 23 липня вибрано на голову Ділового Комітету Ради Сеньйорів Костя Паньківського, який — повернувшись з Житомира — на засіданні Національної Ради 31. VII. згодився прийняти пост генерального секретаря Української Національної Ради. Митрополит апробував зміну назви Ради Сеньйорів, як повідомив на цьому засіданні Президент Левицький.

На засіданні 2 серпня 1941 р., з огляду на неприхильний розвиток подій, Президія УНР вирішила не покликати Лева Ребета, Яцева і Гнатевича, як формальних членів Ради.

На зібранні 4. VIII. о. Костельник стверджує: „Ми досі нічого не зробили. Рада зрадагувала неприйнятий меморандум і невислану депешу і більш нічого. Нас усе заскакує несподівано і неприготованих, ми завжди не знаємо, що робити, мов не доросли до політичної акції так, що нас *перевищила активністю молодь*... Радить переслати меморіал до Берліну... До

роботи на керівні становища повинні стати скрізь молоді люди, активні, але люди одної думки і душі... До Національної Ради вибрати найкращих, щоб вона була діловим політичним тілом...

М. Кравців погоджується з думками о. Костельника і радить вибрати енергійних людей до Ради — В. Врецьону, проф. І. Галущинського, проф. Ст. Ленкавського, інж. Яворського, д-ра Вол. Горбового, інж. Василя Рижевського, а з краю д-ра Банаха (Камінка), І. Равлика (Любачів), д-ра Ст. Галамая (Золочів), інж. Миколу Доберчака (Зборів), Дмитра Грищая (Рудки), п. Копцюха (Косів). Створена Комісія — Я. Біленький, о. д-р Йосиф Сліпий, Ю. Федусевич, з поміччю Ребета і Гнатевича запропонувала проєкт: 40 членів Ради, Президія 7, не вибирається членів ОУН, а замітних громадян, що є членами ОУН. Члени Ради Сеньйорів залишаються надалі членами Національної Ради. Із нових увійшли м. ін. проф. Панчишин, Михайло Степаняк, Лев Ребет, Дмитро Яців, д-р Вол. Лисий і інші.

Д-р Степаняк: Члени ОУН не беруть участі як представники ОУН, але як одиниці, але ця ліста їх не задовольняє, бо є ще багато інших молодших громадян, що заслуговують на вибір. Д-р Гнатевич заявляє, що незадоволений складом, ризиґує. З уваги на складні застереження рішено вибір Гнатевича, Ребета і Яцева залишити на вирішення Митрополита.

На засіданні 6 серпня 1941 р. остаточно заявляє Паньківський свою згоду прийняти становище генерального секретаря. На ньому відчитує Кость Левицький, як президент, переобраний 4 серпня, лист А. Мельника, як відповідь на письмо УНР у справі погодження... У цьому письмі полк. Мельник заявляє, що ОУН(М) — єдиний керівник і визвольник українського народу; Степан Бандера і Ярослав Стецько спричинили розкол. "Мої заходи погодитися зустрічали опір". Але він готов виявити добру волю і кожному дати змогу працювати там, де буде треба. Готовий розпочати розмови з Бандерою і збереже для нього і відповідних з його оточення відповідне місце.

О. д-р Костельник: Це письмо не посуває справи вперед...

Ребет: висказує жаль, що бандерівців називається бунтівниками, бо якщо так, то немає основ до порозуміння.

Кравців: жаліє, що цей лист, замість вможливити злагоду, загострює ситуацію. У нього просто є погрози, що „відповідних” — кого саме? — прийметься, невідповідних хіба проженеться.

Я. Біленький волів би, щоб у листі були конкретні пропозиції, що повинно статися, щоб прийшло до згоди. У таких випадках непорозумінь „одиноковказаний принцип „до ут дес”, бо

тоді стає можливим компроміс. А в обличчі великих подій необхідні взаємні поступлення, а то як партнери на місце погодження приходять з гаслом: „Нічого не відступлю, ні трохи не подамся”, так тоді згода стане неможлива. Цей лист не дає Національній Раді субстрату, на якому спираючися, могла б вона звернутися до п. Бандери: повинен з того і з того відступити. А як нема конкретних пропозицій з боку п. Мельника, то з чим звернемося до п. Бандери. УНР безсильна, завелася. Рішено передати письмо о. д-р Сліпому. Ребет вимагає повного оформлення Ради і визначення її компетенцій і поля праці. УНР, це громадський чинник, якого не було в Кракові на еміграції, де все підлягало „фюрерові”.

М. Кравців побоюється, що німці будуть нерадо визнавати Раду, тому переговори слід вести тільки через Раду”...

На ХХ зібранні УНР в дні 7 серпня повідомляє д-р Паньківський, що Галичина, як п'ятий дистрикт ГГ, прилучений до Райху... Губернатор не прийме делегації УНР, але прийме д-ра Паньківського... Секретаріат має діловий характер і має підлягати УЦК в Кракові... Як секретар, каже д-р Паньківський, бажає співпрацювати з німцями, навіть, якщо це йшло неоднозгідно з думками Ради... *М. Кравців*: . . . Генерального секретаря в'яжуть постанови Ради в політичних питаннях... Нам трудно погодитися з створеним політичним станом... *Л. Ребет* переконаний, що ми тут у Галичині маємо те, що поляки в ГГ. Але ж ми не тільки не були у війні з Німеччиною, але навпаки, ставилися до неї з прихильністю. УНР повинна старатися про авдієнцію в губернатора... Вона повинна стати найвищою централею всього життя в Галичині і про це треба скрізь і завжди розмовляти.

І. Филипович: Хоча тут приїжджають урядовці з ГГ, хоч нас підпорядковується Кракову, то таки ми будемо зростати на силі і значенню. Тільки треба консеквентно обстоювати наші вимоги. Жаліється, що німецькі урядовці кокетують поляків... Водночас багато декого по селах ніби за большевизм, якого там і не було, розстрілюють. *Кость Левицький*: . . . Сьогодні не можлива для УНР етикетальна візита... *Я. Біленький* — підкреслює високу роль УНР, якої завдання превелике під цю пору. Не УЦК керівник життя, а УНР. УЦК по суті еміграційна організація, яка не може керувати тутешнім життям. До того покликана тільки УНР. До того УЦК не створив контакту з нами в липні і зараз не піддержує зв'язків. *Л. Ребет*: . . . Треба усвідо-

мити собі, що ми прилучені до Польщі, і що поляки трактовані нарівні з нами. *М. Кравців* вимагає завжди затримати гідність...

На зібранні 11 серпня 1941 р. д-р Росляк повідомляє у заступстві хворого Паньківського, що одинокою репрезентацією українців є УЦК, а д-ра Паньківського уважають . . . репрезентантом на Галичину, бо до нього мають усі довір'я. *Д-р Лисий*: „ . . . Усі справи повинні йти через УНР, бо годі нам бути жебруцями попрощайками... *Ребет* думає, що в Німеччині немає зрозуміння для національного питання, тому їй будуть намагатися здавити національний український рух. Німці добре знають, що ми з існуючого стану незадоволені... *М. Кравців* вимагає, щоб у меморіалі (який пропонується) обстоювати державність. *Др. В. Лисий*: Слід відрізнити максимальні вимоги від мінімальних, а про ці зараз іде мова...

На ХХІІ зібранні УНР 14 серпня *Л. Ребет* поновно підкреслює, що „якщо УНР піде в розріз з принципом української державности, то ОУН її не зможе підтримати, а то їй мусітиме піти проти УНР”... *Д-р Росляк* різко осуджує виступ *Ребета*... *О. д-р Костельник* критикує тактику бандерівців. Ми не можемо провадити політики „ва-банк”. Далі може прийти до кривавих жертв. У нас — УНР можуть бути недотягнення, але не було помилок із нерозсудливості... *Д-р К. Левицький* на запит п. *І. Грабара* вияснює, що членів ОУН прийматимемо індивідуально (тут мова про устійнену лісту секретарів — без жодного члена ОУН— прим. — *Я. Ст.*), не як представників групи. Реагуймо спокійно, бо може у п. *Ребета* є якісь глибші мотиви, про які не говорить. *М. Кравців* обороняє виступ п. *Ребета* і вияснює, до чого змагала ця група, що мала найкращі бажання і змагала до української державности. У дискусії над проектом заяви до губернатора зглядно — генерал-губернатора відмічає проф. *Біленький*, щоб історичні моменти зібрати окремо, скласти їх основно, щоб повністю показувати наше право на вимогу окремого від Польщі організму, на право самовизначення і самокерування. Поставити нашу принципіальну вимогу української державности і її, як слід, аргументувати переконливо — це завдання основної частини меморандуму... До нього додати основно і вичерпно зрєдаговані факти про наші потреби і вимоги в поодиноких ділянках національного життя. *О. д-р Сліпий* пропонує скласти меморандум в руки представників німецької влади у Львові, Кракові і в Берліні... *М. Кравців* пропонує: делегація повинна мати політичний, а не фаховий характер...

Спод. др. В. Савицький вивагає згідно з
зобов'язаннями, які на нього покладає: що Пань-
ківський. Зрозуміло, що не має жодного
співвідношення до Комітету; не може бути
керівником.

Др. Паньківський дякує за увагу, що
їм не вистачило часу на парламенті, згра-
бувати мені і менш, а не збільшити. Тут
але не можна, а це не можна, що це!
Др. Савицький, в у відповідь на Коми-
тет, несподівано, може сказати, що
не можна, але нічого їй одної не існують
власності; це і відповідно і дисципліни
за існують згідно з тим. Вони можуть
бути владними Комітетом, Др. не ма-
ють. Тоді, як сподівання існує
«Прокіна», але не їм і менш і їм не
можуть згідно з тим; Др. можуть і менш
їм, не владними, не можуть і
можуть, а то вони не можуть
і можуть бути неможливо.

Фотокопія абзацу протоколу засідання УНРади у Львові з за-
явою К. Паньківського проти УНРади.

На засіданні Президії УНР в дні 20 серпня Ребет пропонує: 1) прийняти 8 членів до УНР, 2) реорганізувати секретаріат... Організація — заявляє Ребет — дасть повну піддержку Раді під умовою, що вона піде по *всеукраїнській* лінії і що її склад буде відповідати укладові політичних сил в краю... Д-р *Паньківський*: „ . . . До ОУН ставляться німці неприязно, а він має з ними співпрацювати”... „Якщо „Січ” мала б бути бандерівською організацією, то її під свою опіку не візьме. А для „Січі” треба апробати Губернії.”

Випрацьований Комісією меморандум (рішення з дня 25 серпня Президії) має Кость *Паньківський* разом з проф. *Сімовичем* і *Марком Бачинським* передати генерал-губернаторові.

На засіданні в дні 9 вересня 1941 р. звітував д-р Кость *Паньківський* про свою подорож до Кракова. Делегація під його керівництвом зламала уповноваження Української Національної Ради, викинула з меморандуму усі політичні вимоги, передатувала на власну руку спільно з проф. *Кубійовичем* меморандум УНРади, поступившись у принципових справах німцям; вручила меморандум від себе, як „мужів довір'я”, бо „УНР не визнають офіційно, хоча знають про її існування”. Президент *Левицький* так реасумував цю капітуляцію *Паньківського*: 1) *Краків* — осередок, 2) українці — „*фолькогруппе*” на своїй землі, 3) уповноваження виключні для проф. *Кубійовича*, як провідника УЦК, 4) *фюрерська* система. Ці точки різняться саме від постанов УНР, рекапітулює през. *Левицький*. Повіти *Ярослав*, *Лісько*, *Перемишль*, *Доброміль*, *Засяння*, *Забужжя*, *Холмщина*, *Підляшшя* — все прилучене до Кракова. У проводі стоїть вождь-„*фюрер*” з Центральним Виділом. Д-р *Лисий* опонує цьому, кажучи, що „*Статут польського сойму* давав більше права українцям, як оцей статут. Він може добрий для ГГ, а не для Галичини, де ми є, і повинні бути співправителями. Можна неодне прийняти, але таких жадань, як оці д-ра *Паньківського* і *Кубійовича* в Кракові, ставити не можна.” Д-р *Волошин* вказує на суперечності: 1) Чи *Львів* чи *Краків* столиця; нас уже в Кракові нема, 2) чи така „*українська спільнота*” (*Фолькстемайншафт*) являється конечністю? 3) хто цей *фюрер* і його стосунок до Галичини? 4) з цим в'яжеться скасування створених організацій: УЦК і секретаріату у Львові... Д-р *Левицький* уважає крок д-ра *Паньківського* необережністю, бо кожна справа може бути конечна, а тоді, значить, перелив на нього всі свої уповноваження. Д-р *Росляк* обороняє *Паньківського*, що не надужив уповноважень УНР, передаючи

свій меморіал замість УНР, бо це тільки формальна справа... Ми не повинні забувати, що Галичина це не частина Самостійної України, а волею Фюрера частина Німеччини... Виправдує передачу д-ром Паньківським уповноважень проф. Кубійовичеві... Д-р М. Степаняк осуджує почин д-ра Паньківського в Кракові і акцію проф. Кубійовича. Осуджує групки, що для особистих користей шкодять громадській справі, а не менше плянове здавання громадських позицій. Національна Рада й досі не оформлена і край не знає її. Народньою гідністю торгувати не можна, хоча — це вказане — можна вести розмови і йти у багатьох речах на уступки... Осуджує називання нас у статуті „Фольксгемайншафт“, „Фольксгруппе“, коли ми в Галичині не меншість, а більшість, народ, свідомий себе і мети. А оця „Фольксгруппе“ українська — це саме, що жидівська гміна визнаньова. Чи ми народ? Чи дамо себе звести до етнографічної маси? Пропонує відкинути ці проекти, зорганізувати в решті УНР, взяти провід і створити щось одноцільне, сильне. М. Кравців погоджується з передмовцем і осуджує, що д-р Паньківський зробив це все без порозуміння з УНР. Не противлюся реальній політиці, але вимагаю організованости і цілевого спрямування, а тут зломано постанови УНР. Вимагаю правопорядку і є за співпрацею, але гідною. Д-р М. Степаняк порівнює положення українців і литовців, які отримали широкі права. Пригадує безвартісність і безідейність виданих у Кракові шкільних підручників і вважає їх доказом системи, яка змагає до зломання українського національного обличчя. В такій площині не можна говорити про реальну політику, а про загалу. Д-р Степаняк пропонує: 1) УНР не прийме до відома звіту, протоколу і статуту предложеного д-ром Паньківським, 2) обстоює принципіальні тези, 3) довести наш меморандум до відома німцям, 4) доповнити Раду, 5) д-рові Паньківському висловити недовір'я. А. Палій: . . . Статут вважає корисним, якщо він взагалі увійде в життя. Принципіалізм — гарна річ, але як не базується на реальній дійсності — безвартісний. Годі сьогодні думати демократичними категоріями...”

Це було останнє засідання, на якому приймали участь члени революційної ОУН, бо 15 вересня 1941 р. прийшли масові арешти націоналістів. Проте ж бій на УНРаді прихильників самостійницької концепції і УЦКістів не припинився.

На засіданні ХХV, 23 вересня 1941 р. о. д-р Костельник стоїть на становищі д-ра М. Росляка. Брати, що можна. Д-р Лисий: Ми не фольксгруппе, а фольк!... Д-р Паньківський: наш

секретаріат називається офіційно Український Комітет, навіть не крайовий, для дистрикту Галичина... Звідомлює про свою візиту в губернатора Ляша, з приводу здобуття Києва. Задумується влаштувати академію, однак не буде ні українських кольорів, ні української промови, ні українського гимну. Тут німецька країна і німецькі театри. Тому не можна експонуватися в справі УНР, якої не признають. УНР може бути тільки контрольним чинником, не рішаючим... Члени УНР думають категоріями з-перед 20 років, він нинішніми...

На XXVI. Зібранні УНР у Львові — 26 вересня 1941 р. *І. Филіпович* пригадує, що д-р Паньківський сказав, що постанови УНР, на які не погоджується, не підпише. У такому випадку наші наради і постанови, як вони розходяться з думками д-ра Паньківського, безцільні... *Р. Заячківський*: Ми мусимо прийняти систему провідництва, бо час парламентаризму минувся. Тому й наша робота в УНР чисто академічна. *Кость Левицький*: По моєму провідник — Ексселенція Митрополит Шептицький. Секретарі — не фіурери, а платні урядовці на керівних становищах... *О. д-р Сліпий*: Край цінить УНР і ми повинні її цінити... На засіданнях повинен бути обов'язково генеральний секретар.

На засіданні XXVII — 8-го жовтня реферує президент Левицький про свою розмову з губернатором Ляшом, який питався, чи є членами УНР націоналісти, що д-р Левицький заперечив... З народом — звернув увагу Президент Левицький — треба поводитися приязно і змінити систему правління.. Треба звільнити ув'язнених, бо винуватих може бути кілька, а не сотки... Звернув увагу губернаторові, що не маємо преси ані видавництва і не маємо змоги розмовляти з народом... Я, каже д-р К. Левицький, звернув їх увагу, що те видавництво, яке видає „Львівські вісті”, вживає неправно титулу „Українське Видавництво”, бо ж воно урядове, а й те, що анонсує себе в пресі, як „Центральне Українське Видавництво”, не має основ себе так називати... Я звернув увагу, що адміністрація повинна бути справедлива... Розказав йому, що це УНР, що це єдиний і найвищий політичний і репрезентативний орган українців у Галичині. На це губернатор замітив, що, хоч є комітет, то не можна собі замикати дороги до розмов з народом... і просив дати йому список членів і основні завдання та напрямні УНР... Розказав, що президентом є Митрополит, а він сам головою Ради... „Тим самим УНР признає владою де факто...” *О. д-р Сліпий* обговорює прикрощі, що їх зазнає духовенство. Пропо-

нує прийняти звідомлення Костя Левицького до відома з подякою. У голосуванні внесення Паньківського, що УНО (Українське Народне Об'єднання) має охоплювати українців всього ГТ і таким чином визнавати центр в Кракові, проти внесення д-ра Лисого, що має спиратися на територіальний принцип, не отримало ані одного голосу. Теж проект комуляції українських культурно-освітніх і інших того типу товариств в одне Українське Освітнє Т-во — уважає д-р Кость Левицький шкідливим і ніхто не мав права давати на нього згоди... У Кракові була еміграція, а тут ми маса, автохтони і життя народу диференційоване і сильно розвинуте... Д-р К. Левицький запитує Паньківського, як це сталося, що у „Львівських Вістях” появилася комунікат, що утворився Український Комітет і названо на постах керівників ділянок таких людей, про яких УНР нічого не знає... Паньківський заявляє, що цей комунікат подав хтось із його співробітників... Д-р Лисий: . . . Але вже рішуче не можна зрозуміти слів цього комунікату, що УК є репрезентантом українців. Годі навіть подумати, щоб УК був репрезентантом українців. Це право має виключно УНР...

На ХХVIII Зібранні УНР — 11 жовтня заявляє Кость Паньківський: . . . „І не думаю, щоб УНР могла мені давати доручення, хоча до неї ставлюся завжди лояльно...” Противиться анонсувати УНР у „Львівських Вістях”... О. д-р Сліпий: Затвердження секретаріату давати повинна УНР, і секретаріат обов'язково підлягає УНР у принципіальних і національних справах першої ваги...

На засіданні Президії УНР 14 жовтня 1941 р. Кость Левицький уточнює тези про завдання УНР з 26 липня 1941 р., які передав губернаторові Ляшові, а саме: 1) УНР репрезентує громадську опінію національної ідеї до часу створення Соборної Незалежної України. 2) Представляючи єдину політичну репрезентацію української нації Західної України, має УНР рівнобіжно з цим вказувати головні напрямні в політичних, культурних, суспільних і економічних справах української нації Західної України. Інші українські установи і організації координують свою діяльність з напрямними, вказаними УНР-ою. 3) достосовується до вимог хвилини і вимог німецької влади, щоб тим чином здійснити якнайскоріше Соборну Незалежну Україну, як однодушне бажання всіх українців без різниці партійної приналежності. Д-р К. Левицький пригадав, як творилася УНР, що постала на зібранні львівського громадянства 6 липня 1941 р., як Рада Сеньйорів... 25 жовтня устійнені даль-

ші компетенції УНР з тим, що вона призначає голову Українського Крайового Комітету, контролює та відкликає його, затверджує його членів на пропозицію голови УКК, і визначає ширші політичні завдання, які з'ясував президент Левицький теж губернаторові Ляшові.

12 листопада помер Президент Левицький. Його функції перебрав 1-ий заступник о. Юліян Дзерович. На ХХХ Надзвичайному Засіданні УНР і УКК вшанував Митрополит глибоко зворушливою промовою заслуги покійного Президента.

На ХХХІ зібранні УНР — 3. XII. проф. Я. Біленький реферує справу поворотців до українського народу, яку видвигнув і якою дуже інтересувався бл. п. през. Левицький. Справа важлива і вимагає пильної уваги, щоб усі насильно відтягнені від рідного народу вернулися до національної спільноти... Д-р Є. Храпливий: Така акція була б виправдана, як би її метою було перевиховання молодого покоління, бо старші — безвартисні...

На засіданні Віділу 24 грудня дир. С. Кузик стверджує, що „легше приходиться отримувати концесії від уряду німецького полякам, які під покришкою фольксдойчерства просовуються скрізь і займають добрі місця, з доброю платнею... Я. Біленький наводить приклади, як скрізь втискаються поляки або поляки німецького походження і шкодять українцям і українській справі... Ярослав Біленький реферує обширно видавничі справи, а теж шкільництва для меморандуму, а д-р Лисий проектує цілий комплекс політичних вимог включно зі „звільненням молоді з в'язниць"... На цьому засіданні стверджує (24. XII. 1941) д-р Панківський, як голова УКК: „Фінансово унезалежнюємося, бо здобуємо власні приходи шляхом податкування українців... Загал вплачує радо цей національний податок"... (Це діється у часі переважних німецьких контингентів — прим. моя — Я. Ст.). „Урядуючий голова „Просвіти“ д-р Брик не погоджувався на ліквідацію „Просвіти“ і тому відділ пропаганди генерал-губернаторства велів йому уступити“ — інформує д-р Панківський. „Взагалі урядові чинники відмічують, каже Панківський, що ми ще занадто самостійники і в словах і в розмовах і в пресі"... „Були значні пожертви від українського громадянства на фонд полонених, фонд повіддя"...

З реферування інших приявних виходить наявно, яку екстермінаційну політику на усіх ділянках життя стосують нацисти в Україні. Трактують нас як гелотів. Проф. Біленький стверджує: „За нами десятиліття праці „Рідної Школи“. Зараз

поставлена школа найгірше з усіх ділянок... Мов на глум німецька влада зовсім зігнорувала наші потреби і можливості в ділянці школи..." Навіть Паньківський стверджує: „Президент відділу науки і навчання д-р Вацке спротивляється відкриттю вищої школи для українців і не вірить в успіх заходів у справі її задержання"... О. д-р. Й. (Сліпий) переконаний, що престиж українського народу вимагає втримати цю дівочу школу... Ексц. Митрополит стоїть за нею й готов підтримати домагання УНР в цій справі... Д-р Лисий стверджує, у зв'язку з відміченням жертвенности народу на загальні цілі: „УКК непопулярний, довір'я до нього українського загалу спирається на авторитеті УНР... Треба добитися власної преси, а то ті часописи, що є, не читаються... УНР, а не УКК — це одинокий авторитетний чинник... І вага, значення УНР превеликі..."

На засіданні 10 січня 1942 р. вирішено уважати справами негайного порядку м. ін. такі: „4) зависокі контингенти з голодуючих селян, 6) управа націоналізованої землі (Лігеншафт-и), яка майже повністю в польських руках, важких для селян, 7) віддання службових місць по урядах полякам, тоді, коли внеможливлюється поворот українцям... 8) приниження української мови на користь польської (друки, урядова мова на пошті і залізниці, через що, особливо Львів, але теж і країна польонізується щораз сильніше, 9) зміна настроїв серед українського населення на ворожі до німців... 10) звільнення молоді з в'язниць, де вона масово вмирає; загалом стверджується приниження, топтання українців і їх прав, приязне ставлення до поляків, які завзято діють і проти українців і проти німців, ховаються часто за девізу „нур фюр Дойче"...”

На засіданні 17 січня 1942 р. Я. Біленький пропонує vroчисте засідання УНР з приводу роковин проголошення Незалежної Соборної Української Держави... О. д-р Костельник реферує про свято Йордану, з якого влаштуванням на Ринку за давньою традицією є великі труднощі... О. д-р Костельник пропонує внести в український герб хрест...

На XXXII засіданні Виділу в дні 30 січня 1942 р., о. Ю. Дзерович відчитав пропозицію Митрополита про внесення в герб України хреста... У дискусії завважили члени, що на це ще рано, що УНР репрезентує тільки Галичину, що з уваги на різний підхід до цього питання поодиноких груп, це може викликати непотрібні тертя і суперечки...

На засіданні 11 лютого 1942 р. подав д-р Паньківський рішення керівника відносного відділу в уряді ГТ про ліквідацію

УКК з 28. II. з підчиненням всього під УЦК під проводом проф. Кубійовича, що частинно буде керувати справами у Львові, і д-р Паньківського, як його намісника...

Перед інформацією проф. В. Кубійовича, голови УЦК, і д-ра Паньківського, голови УКК, проф. Я. Біленький з'ясовує свій погляд на взаємини УНР—УЦК—УКК. Він сказав м. ін.:

„Однозгідність, гармонійність дій всього українського народу, зокрема в Галичині, свого роду законопорядок у нашому житті, вимагає того, щоб український народ, як повновартна нація, мав своє народне представництво, Національну Раду, з повнотою прав.

Бо тільки нація, повновартна нація має право становити про своє життя, потреби, змагання, а це може статися тільки через Раду. Зараз у всій Європі тільки один український народ позбавлений того права мати своє національне представництво тоді, коли це право мають і хорвати і словаки. Тому визнання німцями за українцями права на національне представництво рівняється визнанню українців за націю. Як досі, німці вважають нас тільки етнографічною масою, а то й „негерфольк-ом”. Правда, поляки не мають представництва в Польщі, але ж вони у воєнному стані з Німеччиною.

Українська Національна Рада не твір 1941 р. Вона постала ще в 1848 р. Проіснувала через всі польські переслідування до війни і має за собою довголітню традицію. Вона впливає з волі народу і відповідає його психічним і політичним даним. Без Національної Ради народ не матиме змоги говорити про себе і свої потреби, виявляти себе... А коли йде про Східню Україну, то там без Національної Ради погрожує просто катастрофа громадських непорозумінь, безладдя.

Це доказ, що Українська Національна Рада повинна необхідно існувати і бути визаною так УЦК, як і німцями.

Завдання УНР можна звести до трьох основних провідних: 1) це єдине політичне представництво українського народу в ГГ; 2) її завдання об'єднати всі українські творчі сили, довести до повного узгодження українських груп і течій, зосереджувати гармонійно у собі всі українські почини; 3) обмірковувати всі потреби й неполадки українського життя, вирішувати напрямні починів, провідні лінії громадського життя. З практичних завдань є визначити, настановляти голову Комітету, затверджувати на Відділі керівників відділів комітету на пропозицію

голови і вибирати нових членів Ради. Відчитує конституцію УНР...”

Д-р Паньківський: „Дехто ще думає, що УНР, це мов український парламент, з правом мене іменувати або звільняти, Хоч як би мені розказувала, а я не послухав, то що? УНР, яку признаю, є у відношенні до Комітету надрядна, може схвалювати вотум недовір'я, але німці стоять на іншому становищі, що я відповідаю в Дистрикті за цілість українського життя. Вони признають виключно Комітет, УНР не признають. Подібно, як фактично існує „Просвіта”, але на ділі є лише УОТ, підлегле УК, так і УНР мусить тихо сидіти, не брикати, не докучати німцям, а то вони того не люблять і можуть бути несподіванки...” „...„Побоюється репресій. Вирішення УНР мають тільки моральну вартість, наскільки їй думок послухають. Не можна забувати, що на українців іде нагінка, бо в Коломиї знову арештовано 78 людей, у Перегінську 38. Треба цей час невідрадних і несприятливих відносин перебути... не рипатися!”... Проф. Кубійович: „...Сьогодні для УНР немає змоги багато говорити, але в іншому моменті вона може бути потрібна. Але німці національних рад не признають, або кажуть „нехай би собі й була, але сиділа тихенько, бо як Регірунг (у Кракові) про неї дізнається, то буде зле, як дізнається Берлін, то буде дуже зле”... П. Кузик: „...„З жалем приймаємо, — повинні ми сказати — що УКК вмирає 28. II... Ми зараз так трактовані, як була трактована еміграція, або й гірше... З української рації УНР мусить існувати так довго, доки це буде фізично можливе... Нас покликав Президент Митрополит Шептицький і він повинен нас відкликати. Ми не повинні самі ліквідуватися...”... Я. Біленький: „Існування УНР — це українська необхідність, бо це визнання української нації та її права на самовизнання.”... Д-р Лисий: „У суспільстві шану, авторитет, довір'я має УНР, не Комітет... Не можна втрачати з очей, що настрої українців за останні 6 місяців основно змінилися... Економічна руїна загалу доведена до краю! Найгірше в горах, бо бойки і гуцули нічого не дістають, а владі це байдуже. З Поділля довозити хліба не можна, хоч і є дозволи „крайсгавптманів”, але відбирають, ще й б'ють. Голод зростає. До того особиста свобода більше обмежена, як за большевиків. Стягання контингентів проводиться в безмилосердний, просто жорстокий спосіб. Розбивають скрині, забирають усе, б'ють, при чому село нічого дістати не може. А контингенти рішуче за високі. Багато людей арештують невинно. І поширюється тому думка, що за поль-

ських часів було куди краще!" Преосв. д-р *Й. Сліпий*: „Ми, як українці, в національному інтересі обов'язані так уладити наше життя, щоб дієвий і керівний орган його УЦК отримував від і через УНР вказівки і побажання народу, мов національні закони.... .. Коли трапалося б, що при різних поглядах на проблему, не зважаючи на аргументи голови Комітету, УНР вирішила в якийсь спосіб питання, то доведеться голові скоритися постановам УНР.” „Преосв. *Йосип* підтверджує думки д-ра *Лисого* про голод, надужиття, контингенти. Люди з голоду умирають. Усе це створює жахливе положення.”... Проф. *Біленький* стверджує: „...„*Львівські вісті*” своїм змістом такі бідні, безбарвні, що люди просто не хочуть читати. До того адміністрація часопису майже чисто польська.”...

На XXVI засіданні Виділу УНР і Ред. Комісії, 21 лютого 1942 р. інформує м. ін. інж. *О. Бойдуник* як член УНР у Києві про долю Києва. *О. Дзерович*, відкриваючи засідання, складає від імені Ради щирі побажання Преосв. о. д-р *Й. Сліпому* з приводу висвячення його єпископом *) і просить працювати в Раді, як і досі та допомагати своєю глибокою та світлою думкою в цих важких і вирішальних для українського народу хвилинах. Після вітає інж. *Бойдуника*, члена УНР у Києві, що загостив на наше засідання. *Я. Біленький* вияснює працю і завдання УНР у Львові і просить п. *Бойдуника* роз'яснити привним членам УНР у Львові положення українського народу в Східній Україні. Інж. *Бойдуник* у довшій доповіді зображує долю Києва, його руйнування більшовиками та вибухами бомб після зайняття Києва німецькими військами; про умовини життя, недостачу харчів, від чого народ дуже терпить. Німці задумували переселити з Києва на села 100-200 тисяч населення, вже й так дуже поменшеного чисельно в наслідок воєнних дій. Ще гірше в Слобожанщині, краще у Рівному й на Волині. Зараз є 22 проекти розв'язання аграрної проблеми, але переходово, впродовж 4 років колгоспи остаються ще з уваги на реальні умовини хліборобської продукції. Мабуть буде так, що будуть 1) самостійні хлібороби, серед них також українці — добрі фахівці, що викажуться добрими показниками праці, і 2) хлібороби-робітники. Присадибна земля останеться власністю селян. Але сьогодні трудно передбачити, яке буде дефінітивне вирішення. Осимих засівів мало що зроблено. Скрізь сте-

*) *О. Мітрат Сліпий* був уже висвячений єпископом за большевицької окупації, але щойно тепер проголошено цей факт.

пова трава — пустар. Збіжжя ще часто не вимолочене. Весняні засіви не підготовані. Багато збіжжя большевики потопили в Дніпрі, або закопано. Видобувають. Промторг розбитий. В культурно-освітній ділянці — одна руїна. Нічого немає. Школа розбита... Церковні справи поплутані. Є тут групи: 1) Автокефальна Церква (Липківського)... 2) Тихонівська, наслідниця царського, істинно-руського православ'я, до якої пристав тепер еп. Олексій і 3) Варшавська з головою митроп. Діонізієм... Об'яви всі! — в німецькій і російській мовах.

Преса здебільшого російська, редактором „Українського Слова” є проф. Штепа, русотяп, якого зізнання в НКВД, до чого сам признався, стали причиною заслання К. Грушевської. У радіо і театрі співають російські пісні. Академія Наук, університет, Просвіта, організації молоді — розв'язані. Професорам університету запропоновано переїзд до Берліна. З наукових інститутів залишилися ті, яких діяльність потрібна для промислу і торгівлі (хемічний). Вукопспілка — добра. За святкування Базару репресії на Волині, м. ін. розстріляний син обласного голови Яценко. Повернення приватної власності — підвищило б прибутковість господарств помітно, може й на 100%. Деякі галичани своєю невмілою поведінкою, як напр. д-р Андрусак викликають обурення, що генералізується до всіх галичан. Вороже до галичан ставиться Архипенко, пасічник, що довгий час проживав у Галичині. Поліція складається з маловарного елемента, між яким є і давні НКВД-исти.

На XXVII засіданні Виділу УНР і Редакційної Комісії в дні 27 лютого 1942 р. реферує проф. Біленький справу дальшого існування УНР: „...Дня 23 лютого заявив Кольф (СД) д-рові Паньківському, що УНР не може під ніякою умовою існувати. Він дуже гостро виступив проти Ексс. Митрополита Шептицького за те, що він підписав меморандум до Гітлера в справі прав українців на свою державу і підписався „Президент УНР у Львові”... Д-р Паньківський повідомив про це зам. голови о. д-ра Дзеровича і вимагав припинення діяльності... Разом з о. Ю. Дзеровичем були ми двічі в Ексс. Митрополита, прохаючи поради. Ексселенція зайняв становище, що УНР повинна втриматися, хоч би свою діяльність мала звести до мінімум... При цій нагоді Ексселенція дуже просив, щоб УНР, поки їй доведеться припинити діяльність, схвалила зміну гербу України, а саме, щоб до „тризуба” додати хрест, який, мовляв, був за кн. Володимира, який прийняло Закарпаття. Цей змінений герб міг би зобов'язувати тільки Галичину, евентуально як

герб одної області України, а пізніше повинна б його прийняти вся Україна... ..Митрополит пригадає давніше вирішення про необхідність існування Ради.”... Л. Турчин: „УНР повинні ми зберегти, але можемо бути тільки УНР, не байратом, бо це нам не випадає... Ми ніколи не сподівалися такого зневажливого відношення німців до єдиного українського представництва, яке є виразником волі народу. Виходить — наш партнер, німці, не бажають співпраці з нами, не хочуть, щоб ми спільними силами будували нове життя. Що ж! Як ні — то ні. Накидатися їм годі. Ми повинні тому скласти наші мандати на руки Президента, який тут єдиний владний вирішувати... Байратом при УЦК ми не можемо бути. Ми ж є українським парламентом Галичини. З цього становища німців вийде шкода, і то велика, але не нам, а німцям, які з погордою до нас ставляться, таксамо як до жидів...”

О. Ю. Дзерович: „Німецька влада своєю поведінкою, відзивами образила важко нашого Президента й Митрополита, якого вся Україна признає своїм батьком, який за українську Церкву і народ зазнав знущань від Москви (царської і большевицької), від Польщі, а зараз від Німеччини. Став у всіх в'язнем! Як би ми в цих умовах осталися і далі, то або були б „люкс а нон люцендо” (світло, що не світить — прим Редакції), або попали б в опалу. А на нас паде велика відповідальність перед народом, який вимагає від нас діяльності, вимагає, щоб ми за нього заступалися, оборонили бодай перед побоями і голодом. А ми безсильні, бо навіть не хочуть почути, що ми говоримо. А голод лютує! Безліч селян жаліється на те, що голодова смерть поширюється (Дубицький, Козяр, Легінець і ін.). Українську мову топчуть: друки на пошті, залізничці, небезпечальні і інші тільки німецько-польські; арештують безпідставно сотнями, також священників; на полі шкільництва роблять нам труднощі, високі школи передають у польські руки. З дівочою вищою школою компромітувалися, не хотючи послухати наших порад і пропозицій. За нашу безневинну бездіяльність народ може нас покликати до відповідальності. Уважає найдоцільнішим скласти мандати в руки Митрополита. Під УЦК не йти!...” „О. д-р Костельник обстоює потребу вставлення хреста в герб... Змінити герб можна і нашого голосу край послухав би, роздору не було б. А й Східня Україна прийме, бо там буде, думає, сильна побольшевицька реакція... Д-р Німчук: Не спротивляється внесенню хреста в герб, але не вважає можливим цю справу видвигати в теперішній час. Л. Турчин: Раз стоїмо

на становищі соборности України, не можемо вирішувати цієї справи для всієї української землі, а не добре, щоб кожна область мала окремий герб. І пора не надається. По суті заявляється за цією зміною... О. д-р Костельник признає, що хрест у гербі бажаний, але зараз годі це вирішувати.”... Це було останнє засідання Виділу УНР і УНР взагалі — 27 лютого 1942 р.

Не зважаючи на негативну опінію д-ра Б. Барвінського і д-ра І. Крип'якевича, до яких зверталася Президія УНР, пропозиція Митрополита по змісту була правильна і в Києві необхідно буде — на мою скромну думку — внести парламентом України хрест у наш тризуб. Згадані спеціалісти подавали, як згадує проф. Я. Біленький, такі контраргументи: 1) В XI–XIII ст. герб був без хреста, хрест на грошах відноситься до надпису, не до гербу. Тільки гроші Святополка „Окаянного” мали при гербі хреста. 2) В геральдиці слід зберігати традицію. 3) УНР не правосильна змінити гербу встановленого 1918 р. Це могла б зробити Рада всієї України чи її законна влада. 4) Не можна допустити, щоб поодинокі області (Галичина) мали окремі герби. Один герб для всієї України. Слушним є становище, що символ всієї України — тризуб з хрестом — мусить бути схвалений парламентом всієї соборної України у Києві. Будучи прихильником доповнення хреста до тризуба, рекомендував би я нашим історикам формату проф. д-р Полонської перевірити становище згаданих вгорі науковців з погляду історичної вірності їх тези. Це є дві окремі справи: компетентність схвалювати зміну гербу й історична вірність тези, що в часі Володимира Великого тризуб був без хреста...

Це був останній акорд і остання важливіша дебата на форумі УНР згл. її Президії. Усі протоколи нарад Ради Сеньйорів і Української Національної Ради є підписані през. д-р К. Левицьким, або о. д-ром Вол. Дзеровичем і проф. Я. Біленьким.

Німецьким загарбникам навіть Національна Рада при усіх її мінімальних аспіраціях була небезпечною, бо, хоча у дуже вузьких територіяльно і політично рамцях, все ж пригадувала про вищі прагнення українського народу, не обмежуючися декларативно лише до Галичини. Для німецького „герренфольку”, в нацистській інтерпретації щодо його ролі, українці мали бути погноєм для процвітання на їх землі колгоспів, перетворених в „ріттергут-и — лицарські” (читай: поміщицькі) німецькі двори з рабами, прикріпленими до їхньої прадідної землі, українськими селянами, що мали працювати для німецьких панів. Наша індустрія мала служити німецьким Круппам і Тиссенам,

наш Крим мав бути рів'єрою для нацистських дармоїдів і садистів. Отже навіть така легальна, без ніяких революційних аспектів дії формація, як Українська Національна Рада у Львові, обмежена виключно до Галичини, що принципово, з соборницької точки зору, революційна ОУН зразу заквестіонувала, мусіла зникнути. Німецький окупант хотів почуватися повним сувереном кожного клаптика нашої землі, без найменшого у якій-будь формі натяку на політичні аспірації української нації. Ми мали бути телотами, здатними працювати лише на ріллі і в фабриці, але меч, отже політика мала належати до німецьких панів. Як ліквідовано Українську Національну Раду у Львові — з'ясовує проф. Я. Біленький в останніх своїх офіційних „Записках” у „Протоколах Національної Ради”. (Фотостат фрагментів оригіналу „Записок” даємо окремо.)

ПРОПАМ'ЯТНА ЗАПИСКА

Дня 28 лютого зайшли урядуючий голова о. Ю. Дзерович і секретар Я. Біленький до Екц. Президента і склали звіт-повідомлення. Президент митр. Шептицький одобрив в основному становище Виділу і погодився на скликання повної Ради на середу 4 березня в 17 год. у митрополичій палаті.

Повідомили теж того дня д-ра Паньківського про опінію УНР і умовилися про передачу устаткування домівки УНР — УЦК.

Дня 3. III. отримали головний секретар і о. Ю. Дзерович візвання до Гестапо, підписане п. Шенком, о. Ю. Дзерович на 4. III. в 10 год., секретар Я. Біленький на 2-у годину.

Зміст розмов був майже ідентичний. Службовець Гестапо, здається п. Кольф, заявив, що УНР не може існувати, бо Німеччина на те не може погодитися. У канцелярії фюрера отримали меморіал у справі прав України, підписане митрополитом Шептицьким як Президентом УНР. Цього меморіалу не передано фюрерові, бо він зайнятий в своїй військовій ставці військовими справами і годі йому цим забирати час. Але, щоб він сказав, якби дізнався, що існує якась Українська Нац. Рада, годі сказати. З Берліна отримало Гестапо наказ остаточно покінчити з УНР, яка без німецької згоди існувала незаконно. Тому вимагає, щоб вплинути на Митрополита, щоб не підписував писем як президент, і заявляє, якби УНР виявляла якунебудь діяльність, або висилала від себе меморіали, то тому, що Митрополит поставлений зависоко — він уже і царський і польський в'язень — і його годі потягнути до відповідальності — тоді будуть потягнені до відповідальності члени Ради і віддані ув'язненню, що не буде приемне. Остаточно Рада мала б існувати як начальна репрезентативна установа, але раз такою признаний УЦК, то не може бути про признання УНР мови. Керівним органом українців є УЦК з проф. Кубійовичем як головою і д-ром Паньківським як заступником — і тут не дається нічого змінити.

Даремні були завваження о. Ю. Дзеровича і Я. Біленького, що УНР існує від 100 років, що це традицією освячена україн-

Пропам'ятна записка.

Знаю, що багато займих урядових конст., о. Ю.
Дзєрович, і секретар Я. Біленького до ЕКЧ. Пре-
зидентка і екзам звітуючись. Президент
м. пр. Шейнмановича озвучив в основному ста-
новиче Визію і погодився на екзамінації
нових Варш на есепу 4. березня в 1949. у ми-
нотрої олімпіади.

Зубачи на тіс, що н. Колосів загроможден-
кваліфікації. Тєрція на кажал, з кажал, небаро...
не було цілі всім дані принципіальному
дискусію в обороні: Жаб: дозволено предви-
резу жабі мірні самі.

Про те, чи і як має закінити становище
Жаб, вирішувати Президент Жаб, як містять
и одурає.

У Львові, знає 6. березня 1949.

о. Яніна Дзєрович

Я. Біленький

Пропам'ятна записка о. Ю. Дзєровича і проф. Я. Біленького, секретаря
УНРади і Ради Сеньйорів про припинення діяльності УНРади.

ська установа, яку весь народ шанує і до якої голосу пильно прислухається..., що УНР була де факто визнана, бо з її головою контактувався і д-р Лозакер і д-р Ляш — відповідь була одна: УНР не може себе виявляти.

Обом представникам УНР пред'явлено до підпису заяву, приблизно такого змісту:

УНР не признана правно, являється ілегалною установою і не може далі існувати. Приймаю до відома, що у випадку, якби вийшли письма за підписом УНР, або брав участь у її діях, будуть члени УНР передані в арешт.

Добавив, що покличе ще більшу кількість членів УНР і дасть їм цю заяву підписати, і що підписану заяву передає „зіхергайтсполицай”, щоб допильнувала, щоб члени УНР, які брали б далі участь у працях УНР, були арештовані. З уваги на те, що п. Кольф заєдно покликуювався „Берлін казав, наказав, не бажає” не було цілі вести далі принципіальну дискусію в обороні УНР і довелося запропоновану заяву підписати.

Про те, чи і як має зайняти становище УНР, вирішить Президент УНР, як тільки подужає.

У Львові, дня 6. березня 1942 р.

о. Юліян Дзерович

Я. Біленький

Додаткова записка

У Львові, дня 17. березня 1942

Як розвинулися події даліше?

Хоч — „обіцяли”, більш нікого до Гестапо з членів УНР не кликали. 6. III. був на розмові у п. Кольфа д-р Паньківський і обидва прийшли до висновку, що більш нікого не треба кликати.

Дня 9. III. був у д-ра Паньківського на розмові, в якій він сказав — „д-р Кубійович якимось не похочує УНР”. Якби Мельник хотів покликати УНР, то певно інших покликав би. Вас ні”. „Не бачу цілі УНР”.

У домівку УНР не спровадилосся Зондердінст, тільки „Дністер”... Справа ясна: такий підхід німецької влади до УНР не був її, або не тільки її вигадкою. Зразу, ще в липні, видно було негативне відношення до УНР з боку УЦК, а від половини серпня і досі також УКК, що робив труднощі в розбудові УНР, не хотів її фінансувати і ін.

Деякі члени ставилися формально пасивно до УНР, не яв-

Postscriptum -
додаткова записка.

у Львові, газ 17. Березня 1942.

Як розвинулися події далі?
Лог „обіцяли“, білям нікого до бесіди
завсім не було. В. III був на
розмові з н. Колосом зр. Павликовим
і обидва прийшли до висновку, що білям
нікого не треба як і ками.

Про прийняття, згідно з тим, що
екладемо, одрешиють кожен за підписом
зам. голови о. Держави і мій.

Я. Готельник

Додаткова записка проф. Я. Біленького.

лялись на сходини, байдуже ставилися до УНР. І це було найгірше: у самій УНР не було досить охоти й сили і бажання: жити, будувати, творити. Виступ полк. Бізанца і німецької влади, проти УНР — був можливий саме тільки тому, що в УНР не бачили активної рушійної сили. Один із членів, а то й більше їх, спинали схвалення правильника УНР! А проте УНР необхідна, бо:

Парляментарна установа — це право повновартної нації, вона тільки могла бути осередком змагань, вона рівноважила б і узгіднювала різнобіжності, вона — трибуна критики і перевірки дій УЦК, вона творець плянів, громадських вирішень, вона, врешті, виховник народу!
І ніхто інший!

УЦК — без неї — мов корабель без компасу.

Вона ж без згармонізованого УЦК — мов без вітрил.

Без неї УЦК або загубиться в однобічності і в дріб'язках, у злобі дня, або мусить, *створивши, еквівалент, зблизитися до народу. УЦК створить мабуть свою „Раду”.*

У критичному моменті не стане *законопорядкуючого чинника* — буде хаос, як у 1918 р. у східніх областях України.

Все ж віримо в характерність загалу Галичини, в твердість українського духа, в політичну виробленість громадян — що зуміють забезпечити правильний розвиток життя українського народу в Галичині, не зважаючи на супротивні вітри, ріст польського національного самопочуття, еґотизм одних, користолобність інших одиниць українського суспільства.

Про долю УНР вирішить Президент її, Ексц. Митрополит А. Шептицький, мабуть, по думці більшості членів: *УНР не розв'язується, але її діяльність, з уваги на несприятливі умовини припинюється до часу, коли буде змога її діяльність обнови.*

Про припинення діяльності УНР у Львові складається окремих протокол за підписом зам. голови о. Дзеровича і моїм.

Я. Біленький

КОЛОЇЯЛЬНА ПОЛІТИКА НІМЕЧЧИНИ В УКРАЇНІ ВЕДЕ ЇЇ У ПРОВАЛЛЯ

На прикладі долі Української Національної Ради у Львові було видно, якою безнадійно — нерозумною і злочинною була нацистська політика в Україні. Українська Національна Рада не була ані революційним ані соборницьким органом української політичної думки і дії, а єдино в дуже обмежених границях речником політичних самостійницьких соборницьких аспірацій Галицької Землі, наскільки в явних рамцях і тільки декларативно, взагалі в той час було можливим їх висловлювати. І навіть її нацисти не хотіли толерувати.

Передбачаючи розвиток подій, УДП і зокрема революційна ОУН поставили справу дуже чітко, допродивши зразу до зудару з наїзником. Неприязні взаємини поміж УДП, ОУН і німецьким урядом розпочалися зразу після 30 червня 1941 р., загострюючись прискіпшеним темпом. Рада Сеньйорів з перетворенням її в Українську Національну Раду перестала виповняти ті загально-українські соборницькі самостійницькі функції, які їй намічено, але свою патріотичну функцію в рамцях одної частини України намагалася при усіх перешкодах і труднощах з боку ворога і своїх опортуністів виконувати. Після прилучення Галичини до ТТ розправа поміж УДП і ОУН та німцями продовжувалась. 14 серпня 1941 р. Степан Бандера, як Провідник ОУН, відповів писемно Райхсміністрові Розенбергові на його вимогу висловлену проф. Г. Кохом припинити діяльність ОУН і відмовити їй підтримку УДП. Вимоги Розенберга були: а) ОУН має припинити під сучасний момент всяку партійно-політичну пропаганду, обмежуючись до загально-національних українських пропагандивних гасел, як теж не робити ніякої пропаганди жодному живучому українському патріотові. Ці вимоги мали бути поставлені теж іншим українським групам і рухам. Дальше, спеціальна вимога була поставлена до ОУН, як передумова яких-будь переговорів відносно майбутньої співпраці ОУН з німецькими властями, а саме — б) — розв'язання українського уряду, встановленого у Львові 30 червня 1941 р. (документ ч. 203 — згаданої вже англійської публікації).

Ясно, що ніяких того роду вимог ОУН прийняти не могла.

Різниця у поглядах на урядових верхах німецької армії і партії щодо метод ліквідації українського спротиву продовжувались. Ми відкидали всякі німецькі вимоги. Я радив Степанові Бандері залишати Берлін і — не чекаючи на арештування — втекти в Україну. Вистачає, аргументував я, мене одного з боку УДП як відповідального за комплекс державний, а справою ОУН є тепер продовжувати під проводом реорганізованого УДП боротьбу на два фронти. Бандера вагався, не бажаючи тим стягнути репресії на актив, який розконспірувався і тепер повільним темпом знов переключався у підпілля, а декому було це взагалі неможливе, зокрема тим, які прямо заангажувалися в державне будівництво.

Після нашого обговорення справи я вирвався з-під постійної обсервації Гестапо і на фальшовані документи нічю виїхав до Кракова на розмову з Миколою Лебедем. На цій моїй останній зустрічі ми устійнили ще раз дальші напрямні нашої акції. Я настоював, щоб вести боротьбу під фірмою УДП і засягав його опінії щодо того, щоб Степан Бандера залишив таємно Берлін. Лебедь схилився до думки Бандери, що це може прискорити масові репресії. Тоді я наполягав, щоб прискореним порядком перевести кого тільки можливо у підпілля, що Лебедь, зокрема ж Легенда намагалися робити з повним розумінням такого рішення. Все ж німцям удалося увязнити 15 вересня 1941 р. багато націоналістів. На всякий випадок прохав я Лебедя, щоб приготував приміщення і шляхи втечі для Степана Бандери з родиною, якщо б він згодом на це рішився.

Повернувшись таємно до Берліна, я спільно з іншими привними там членами Проводу і Володимиром Стаховим робив спроби поінформувати якнайширше чужі, закордонні представництва і чинники про події в Україні. Це вимагало великої обережності з уваги на Гестапо. Наші розмови з німцями не давали ніяких вислідів, але все ще велися. Хоча рішення Гітлера вже було, але різні чинники, які не думали по божевільному і по варварськи, намагалися відтягати його виконання, сподіваючись якихсь нових ускладнень і можливості його зміни. Тим часом нічого такого не діялося, німецька воєнна машина посувалася фронтом уперед.

У вересні (мабуть 11 або 12) відбулася остання розмова в будинку кол. польського генерального консульату поміж німецькою делегацією під проводом проф. Ганса Коха, як речника Райхсміністра Розенберга, якого уважали державним

секретарем у той час (хоча він ним не став) і проф. д-р фон Менде. Проф. Маркерт з ОКВ, який, як було телефонічно повідомлено на початку розмов, „не міг” прийти. З нашого боку — Степан Бандера, Ріко Ярій, мабуть Володимир Стахів і я. Проф. Кох був головним речником. Він з’ясував ситуацію дуже чорними фарбами, включно із виразною загрозою концтаборів для маси націоналістів і нас приєднаних включно, якщо не приймемо ультиматуму німецького уряду. Вони вимагали: припинити всяку дію згл. розв’язання УДП, проголосити це по радіо, з відомою мотивацією вже не у сенсі „вичікувати на здобуття Києва”, бо німці стояли вже під Києвом, але „віддати долю України в руки Німеччини, конкретно її Фюрера з терпеливим очікуванням на остаточну перемогу”. По відношенні до ОУН ставили вимогу припинити політичну діяльність.

Центральною справою була справа УДП. Проф. Кох був дуже категоричним. Проф. фон Менде увесь час мовчав. Багато років пізніше на мій запит-пригадку тієї ситуації відповів: „я зовсім не згоджувався зі становищем уряду і не хотів обтяжувати нашої програми, щодо якої я був певний, якщо Україну уважатимуть колонією, тому волів мовчати. Висловлювати в той час іншу думку було неможливо. Тому я рішив на своєму пості обходити безглузді накази Гітлера, щоб відвертати від українців й інших уяремлених найгірше, як тільки міг”. Проф. фон Менде свого слова дотримав. Він дійсно в той час і до кінця життя залишився щирим, переконаним приятелем не лише України, але всіх уяремлених Росією націй і завзятим ворогом російської імперії. Проф. Кох — трагічна постать. Концепційно — приятель України, виконував політику ворогів України. Типічний німець: наказ є наказ — це була девіза цього німецького політика, який теж намагався облегшувати долю уяремлених, але ні один з них не мав відваги графа Штауфенберга. Проф. Маркерт прямо не прийшов на „переговори”, щоб — як сказав мені багато років пізніше, — не нести відповідальності за те, що уважав злочинним і шкідливим теж для Німеччини. Постаті німецьких гамлетів. Але не у тому діло. Диктат Гітлера був для них волею нації.

Наша відповідь була ясна: за ніяких умов УДП ані не розв’яжемо ані не відкличемо. „Подайте, що Ви є хворі”, реплікував проф. Кох, бажаючи вже — на власну відповідальність — рятувати ситуацію — будь-яким чином. „Коли це не станеться, ждуть вас концтабори!” „Якщоб я навіть був хворий, я за ніяких умов не уступлю, бо на це не дозволяє мені і нам честь

нашої нації; мене може відкликати тільки законодавчий орган української нації — Українські Національні Збори, від яких я отримав мандат голови Уряду” — відрубав я. Ми з’ясували повно низку інших аргументів принципового і політичного характеру. Врешті проф. Кох заявив, що він не має повноважень від уряду з нами переговорювати, а тільки ставити вимоги-ультимат. Наші кількогадинні „переговори” мали метою з його боку тільки вказати неможливість іншої розв’язки від тої, яку він ставить. Коли я на останній його запит, скерований прямо до мене: „Чи Ви приймаєте нашу вимогу?” — відповів: „Ні”, він, встаючи, заявив, що залишає нам три дні часу до надуми. Проф. Менде сказав тільки: „До побачення, будьте здорові”. Це були всі його слова за весь час „переговорів”.

Ми залишили непривітну будівлю, яка стояла пустою і в якій нацистські чинники ладнали того типу справи не лише з нами. Довго в ніч дискутували ми ще з Іртенем (Габрусевич) ситуацію. Найбільше тривожило усіх: відповідальність за масові арешти і депортацію у концтабори не нас особисто, але тих тисяч окрім нас. У цій журбі, — виникали в нас порядком дискусії думки, щоб знайти таку формулу, яка нас задовольняла б і не спровокувала б негайних репресій. Я рішуче відмовився від цього, аргументуючи завжди наново, що німці шукають тільки претексту для масових арештів. Це станеться раніше чи пізніше. За всякої ситуації уважаю найдоцільнішим історично і політично довести якраз до зудару і остаточного відкриття фактичного воєнного стану поміж Україною і Німеччиною у зв’язку з їхнім ультиматумом відкликати УДП. Я є рішений йти до концтабору, наполягаю на втечі Ст. Бандери і інших друзів. Моє сумління і відповідальність перед історією, перед нацією, перед Організацією не дозволяють мені поступити інакше. Якщо б навіть моє становище було суперечним з думками інших друзів, я його змінити не можу, бо я ще й маю відповідальність на своїй совісті перед Національними Зборами, перед якими я заявив, що за ніяких умов Уряд не вгнеться. Степан Бандера перервав нашу незвичайно важку дебат, важку не тим, що кожен із нас був цього свідомий, що в першу чергу його жде концтабір і може смерть, але саме тим, що від нашого рішення залежить водночас доля багатьох тисяч людей! „Ми мусимо респектувати становище того, кому ми довірили відповідальність за події в Україні 30 червня, хто перевів в життя те, чого прагнула нація і Організація”. Наша дискусія була закінчена.

Ми виготовили ще наше становище на письмі, яке я підписав від УДП, відкидаючи ультиматум Гітлера, і згідно з „визначеним терміном” передали його німецькому урядові. У ньому ще раз повторено нашу аргументацію і окреслено наші позиції, з виразною заявою, що я від імені УДП ультиматуму не приймаю і УДП ані не розв’яжу ані не уступлю. Мої намагання, щоб Степан Бандера залишив Берлін, були безуспішні. День перед нашим арештуванням прибув до нашого мешкання д-р Ом. Антонович, з яким Степан Бандера і Осип Тюшка ще вечером пішли в місто. 15 вересня 1941 р. Степан Бандера мав з Володимиром Стаховим заповіджену розмову з німцями, на якій їх обох арештували. Осипа Тюшку, мене, Антоновича застали в мешканні гестапівці, які з’явилися після того, як Бандера залишив мешкання, пішовши на розмову. Гестаповець (пізніше вбитий сл. п. Маївським) наказав Дружині сл. п. Степана Бандери (разом з маленькою донечкою Наталею — немовлям!) теж збиратися, бо вони обі є теж арештовані. Почувши це, я категорично заявив, що за ніяких умов не залишу цього дому, хіба будуть нести мене силою, якщо большевицьким методом „окцидентальні” німці забиратимуть немовля з матір’ю у тюрму. Довгі телефонічні розмови з квартирою Гітлера. „Ви можете залишитися”, сказав гестаповець до пані Слави Бандери. „Беріть з собою деякі речі”, заявив нам гестаповець, „бо це буде довше тривати”... Несподівано до нашого мешкання зайшов Нестор Процик, але викрутився, сказавши, що він когось шукає. Його арештували цього самого дня в його мешканні.

Степана Бандеру і Володимира Стахова залишили у поліційній тюрмі на Принцрегентенштрассе. Я знайшовся на одинокці в поліційній тюрмі на Александерпляц. Іван Габрусевич, Осип Тюшка, Роман Ільницький і багато інших теж були ув’язнені. Удар прийшов по нас усіх теж в Україні і зокрема в Україні — 15 вересня були переведені масові арештування українських націоналістів.

Мабуть під кінець жовтня 1941 р. мав Гітлер свою „славетну” промову після перемоги біля Брянська і В’язьми про те, що „остаточна перемога над Росією вже dokonаний факт. Йдеться тільки про деякі ще кінцеві бої, щоб добити ворога”. Негайно зажадав я від поліції приладдя до писання, і написав листа, з’ясувавши Гітлерові протилежне до його моє становище. Я підкреслив, що труднощі щойно будуть починатися — за відсутністю правильної політичної концепції війни проти Росії. Німеччина впродовж найближчих двох-трьох років --

писав я — буде забирати свої війська зі здобутих територій, програвши війну. Я вказав уже на спроби десанту большевицьких частин біля Феодосії і відмічав значення у майбутньому повстанських з'єднань проти німецького панування, якщо не буде зміни у політиці Берліну. Через декілька днів з'явилися у мене емісари Гімлера, вимагаючи відкликання цього листа, на що я не згодився, не зважаючи на їх погрози і проклинання мене, як „фрех“, „айнґебільдет“ і т. п.

24 січня 1942 р. в третій годині ранку перевезли мене з іншими друзями тюремною автомашиною, як звичайних злочинців, до концтабору Саксенгаузен, де нас — Івана Габрусевича, Осипа Тюшку, Романа Ільницького примістили в поодинокі келії у т. зв. бункрі, тобто в тюрмі в концтаборі, яка була стисла ізольованою під окремим доглядом Гестапо і СС-ів. Пості на чотирьох вежах в чотирьох рогах сторожили цього ганебного бункру. Там перебували у різних часах німець — атентатник на Гітлера в Мюнхені 1939 р. в Бюргербройкеллер, далі — капітан Бест, англієць з „Інтелідженс сервіс“, схоплений на голландському кордоні, ген. Ровецькі, головний командир АК, ад'ютант Шілсудського, капітан Єжи Кунцевіч, французький міністер Дельбос, член уряду Белі Куна, жид з Будапешту — шеф пропаганди, польський єпископ з Любліну, майор Гюг Фолкнер, засуджений на кару смерти, розвідувач Інтелідженс Сервіс, зв'язковий старшина поміж штабом маршала Александра і Айзенгавера перед десантом в Африці, лікар Гесса, австрійський генерал — противник Гітлера мабуть по прізвищу Штрогальм, який мав давати наказ у часі „аншлюссу“ ставити збройний спротив, лотиський міністер Берцінс, який противився окупації Лотви і нав'язував контакти з англійцями, — перша особа в уряді президента Ульманіса, декілька голландських старшин, підозрілих у розвідчій службі, заговорники, які хотіли повалити Гітлера і т. п. Мабуть у січні 1942 р. привезли до бункру Степана Бандеру і Володимира Стахова.

Цього дня від раннього ранку до вечірнього апелю нас держали на незвичайно гострому морозі без накриття голови перед будинком адміністрації концтабору. Іван Габрусевич перестудився в той час так важко, що у наслідку цієї перестуди прийшла важка туберкульоза залоз, яка, нелікувана, була посередньою причиною його смерти. Його забрали з нашого бункру в травні 1944 р. до шпиталю (на „ревір“), де добили його застриком, бо через два-три дні вже не жив. Я зразу мав конфлікт з командою бункру, садистом-комендантом гавптшарфю-

пером Ікаріюсом (після війни засуджений на кару смерти у Берліні). Коли після купелі забрали від мене мій одяг, а дали кацетний, я відмовився його надіти. Обурені есеси: „Такого ще тут не було!” Два тижні я перебував на келії в білизні, заявивши, що тюремного одягу не приймаю. Викликане з Берліну Гестапо — після мого незмінного спротиву — зарядило віддати мені мій одяг. Я заявив, що на ніякі переслухання добровільно не піду, хіба братимуть мене силою. Десять місяців я не мав ніякого проходу. Нашими способами ми нав'язали контакти поміж друзями, а теж навчили англійців і інших, як старі неоднократні в'язні різних тюрем, пов'язуватися на очах есманів поміж собою. Але описувати все це, задалеко завело б. У кожному разі навіть у гестапівському бункрі — тобто в тюрмі у тюрмі — українці були прикладом незламності і винахідливості для інших, у тому і для мого незмінного приятеля з концтабору англійського майора Гюга Фолкнера. У часі одного із переслухань тотально морально і ідейно zdeгенерований гестаповець із штабу Гімлера питав мене, як я „нордійської раси” голова Уряду можу мати „симпатії і почувати себе приналежним до народу меншевартного расово — динарської раси — українців”! О, дурноті і зарозумілості нацистська!

Часто „відвідував” мене кат націоналістів Вірзінг, постійно пригадуючи ординарно і по хамськи вимогу „уступлення”. Інколи приходив тричі проклятий СС-обергруппенфюрер т. зв. Гестапо-Мюллер, який тепер імовірно в східній зоні служить Ульбріхтові проти німецьких борців за волю. Він повторяв завжди ту саму пісеньку про мою „впертість” бути головою „лежерліхер регірун” (смішного — комічного уряду)! Я відмовлявся теж постійно зголошувати кожному із відвідуючих гестапівських вожак — на струнко — мое ім'я і прізвище з уклінними додатками в'язня супроти „пана”, що доводило до постійних моїх зударів з командою бункру. Мої захворіння очей, шлунка, жовчі, суглобів і т. п. дуже давалися знаки, а ще й при смертоносній „діеті”. В цьому самому бункрі знаходилися келії смертників і дисциплінарно караніх. Сливе кожного ранку з'являлися нові покарані, а часто тих, кого мали розстрілювати, вішати, чи давати в тазівню, давали на день-два до келій в бункрі. Рано забирали на страчення.

Одного післяполудня привезли з Берліну біля 30 наших робітників, яких чергового ранку усіх стратили за згоданий саботаж в якійсь фабриці, мабуть, шоломів. Я мав нагоду бачити їх при ранішньому миттю, хоча був постійно ізольований, але

тим разом трапилося так, що я був з ними разом в умивальні. Їм наказував Ікаріюс ще чистити зуби (!) перед страченням... Я бачив теж крадькома через вікно, як наші діти з Наддніпрянщини тягнули переважний навантажений віз, падаючи під тягарем, їли траву, яка ще тут і там залишилася! Ніччю я викидав свій кусень хліба, щоб рано знайшли його ці мордовані нацистами неповинні в нічому наші хлопці з Київщини!

Щоб перевірити мої спогади, я отримав недавно таку пригадку Осипа Тюшки, який захворів в бункрі на залози і у важкому стані здоров'я був перенесений у „ревір”, де мав спроможність дещо краще, перевідати, як ми у бункрі. Він пише мені: „Іртена викінчили в травні 1944 р., а Ольжича теж в травні 1944 р. Мене взяли до лягру 18 липня 1944 р. (мова про „ревір”)... Вірзінг повертався з келії Ольжича і вступав до інших келій... Тої ж ночі його забрали до крематорії на „переслухання” — це був понеділок, а на другий день, вівторок (бо ми тоді йшли до голення, а це завжди було у вівторок) в обідову пору, отже між год. 11—13 він повісився. Його першого пішов взяти до голення „Гаврон”, — як ми його звали — цей старий сивий „австріяк”-есесман, але застав вже повішеного. Так нам це описував в грипсі кап. Єжи Кунцевіч, який сидів на „15-ці” і завжди підслушував через стіну, що „робить” Ольжич, бо ми його просили про те. Ольжич сидів в кайданах (ланцах) і як есесман входив, то Ольжич вставав і Єжи чув через стіну, як брящали кайдани. А власне того вівтірка, як „Гаврон” відчинив двері, Єжи не почув жодного звуку і йому це було дуже підозріле, бо той дуже швидким кроком пішов назад; за хвилину прийшли напевно з Ікаріюсом і під дверми Гаврон сказав до Ікаріюса: „Дер гат зіх ауфгегенгт”! Так писав Кунцевіч.” Іртена вбили застриком у шпиталі в той самий приблизно час. Я підглянув раннім ранком, мабуть день перед смертю Ольжича, як ждав на виклик іти до умивальні з „парашею”, крізь щілину нещільно прихилених, але відкритих, дверей, як змордований Вірзінгом і іншими катами повертався Ольжич з нічних „переслухань”. Він з трудом ішов. Це не є суттєве, що він „добровільно” відійшов з цього світу, бо не хотів зрадити справи. Його смерть є смертю мученика і героя. Його вбили гестапівські кати. Він належить до пантеону українських мучеників за волю. Поет-борець!

Дуже важко ми пережили в бункрі теж смерть Іртена, який незвичайно хоробро переносив свою переважку, смертельну недугу, завжди з надією, завжди незламний духом! Це був один

з найбільших революціонерів думки, ідеї, моралі, найглибших пережить, приклад для нас усіх молодших, для яких Іртен був незглибимою криницею завжди нових ідей, задумів, критерієм правильності нашого революційного думання і дії. Гестапо знало, кого вбиває! Іртен відмовився вносити прохання, щоб через його важку недугу перенесли його до шпиталю в Берліні. Це не було в стилі цього гордого революціонера просити ворога про полегші навіть в обличчі смертельної недуги і свідомости певної смерті в тюрмі. Про таких писала Леся Українка: „контра спем сперо!” Я був той, який радив йому таємним „грипсом” писати подання про перенесення ради якогось лікування. Я не вірив в таку можливість, але мені страшенно жаль було цієї великої людини, яку я зараховував до моїх учителів у революційному ділі і який для усіх нас молодших був безспірним авторитетом. Я був цього свідомий, що я теж не прохав би ворога, але я все ж йому радив, думаючи, а „можє”? Я теж, але в іншому аспекті „проти надії сподівався!”

З членів УДП замордувало Гестапо: Івана Климова-Легенду, дипл. інж. А. Пясецького, мгр. Дмитра Яцева (загинув у Авшвіці); ув'язнено Ярослава Стецька, Лева Ребега, Володимира Стахова, Романа Ільницького. Микола Лебедь, Олекса Гасин, Я. Старух й інші члени Уряду уникнули арештування, перейшовши у підпілля. Стосовно усіх членів УДП — членів революційної ОУН, був виданий наказ Гайдриха арештувати або розстріляти, якщо б Гестапові арештування не вдалося.

Наша інтересна спроба з Гюгом Фолкнером рятувати в'язнів перед знищенням на основі нами обдуманого пляну, але передчасно виявленого Гюгом Фолкнером, не мала успіху, що повинно б бути може колись предметом особистих спогадів з концтабору, як і комплекс пережить взагалі. Гестапівський терор шалів, а Німеччина програвала війну...

28 вересня 1944 р. з'явилися в моїй келії СС-штурмбаннфюрери Г. Г. Вольф (“der Böse”) і В. Шенк з Ікаріусом і вищим старшиною з команди концтабору. „Ви є вільні” — сказав Вольф. „Ви мали слухність у своєму листі з тюрми до Фюрера, який є теж у нас. Тепер мусимо робити інакше, щоб рятуватися перед большевизмом. Бандера є рівнож вільний.” Що з іншими в'язнями?” — питаю. „Систематично будуть звільнювані, про що буде мова в Берліні”... — відповів Вольф. Нацистська Німеччина програла війну не лише під концентричною атакою збройних сил альянтів і ССРСР, але у немалій мірі через систематичний, всебічний і незламний спротив і націо-

нально-визвольну боротьбу поневолених націй на чолі з Україною. Українська Повстанська Армія (УПА) нараховувала в той час сотні тисяч борців, маючи всесторонню підтримку всієї нації. У бою з нею згинув шеф СА Люце. Очевидно, сила української революційної боротьби приневолила німців розпочати знову з нами розмови. Коли б цієї наявної сили, яка валила німецьку і російську окупацію, не було в той час, зовсім не було б інтересно німцям з нами говорити. Коли б кулі наших борців не ліквідували німецьких окупантів, не рахувалися б вони з нашою Організацією, ані з нашим Урядом. Якраз збройна боротьба проти них примусила їх змінити відношення до України. Але для нас партнерство нацистської Німеччини, яка виявилася народобивником, було шкідливе і зайве.

Разом з Бандерою відвезли нас автомашиною до якоїсь береженої Гестапом вілли під Берліном. С. Бандера поінформував мене, що йому пропонували звільнення і переговори, але він відмовився, заявивши, що він не йде на це, якщо не буде вільним теж голова УДП. Гестапо давало йому до зрозуміння, що я належу до тих, які найбільше комплікують справи своїми „перебільшеними” вимогами. Бандера відповів, що націоналісти-самостійники усі мають однакові вимоги.

Від імені уряду вже провадив фактично переговори Гімлер із своїм штабом, маючи повновласті Гітлера. Щойно згодом справи переходили до Ріббентропа, бо Розенберг уже був без найменшого значення. Німецький уряд пропонував різні „розв'язки”, починаючи від спільного фронту з Власовим (людська глупота не має меж!) до, врешті, визнання УДП з 1941 р., яке повинно б видати заклик до народу, щоб піднімався проти москалів по стороні Німеччини і т. п. Розмови, які здебільша велися в цій віллі, куди приїжджали різні емісари уряду, були без ніякого успіху. Одного разу Бергер, шеф Райхсзіхергайтсавтп-амту, попросив С. Бандеру самого на розмову, чим пробував нас безуспішно розіграти. Намагаючись видобути в'язнів з концтаборів, ми протягали розмови. Врешті нас перевезли до Берліну, де німці провадили розмови з полк. А. Мельником, Андрієм Лівичьким, ген. Шандруком, але це окрема тема.

За поміччю нашого підпілля нам вдалося втекти з-під нагляду Гестапо. Степан Бандера з родиною зникнув в одній стороні Райху, а я через Краків, Братиславу, Відень, Прагу і т. д., скриваючись перед гестапівською погонею, з фальшивими документами зникав з міста до міста... але це теж окрема тема. Ми — УДП і ОУН — відкинули можливість всякої співпраці

з нацистською Німеччиною і за змінених умов, вважаючи неможливим співдіяти з народовбивцями нашого народу, з масовими вбивцями теж інших народів, з богохульцями і зрадниками великих, шляхетних ідей Окциденту, з варварами, які котилися нестримно у провалля тотальної поразки, відкривши своєю злочинною політикою двері большевизмові, Росії в осередок Європи, а теж в Азію...

І так справдилося пророцтво першого полководця-націоналіста нашої доби полк. Михайла Колодзінського, шефа штабу Карпатської „Січі”, який мав відвагу вперше підняти зброю не лише проти мадярських наїзників адмірала Горті, але *передусім* проти їх *протекторів* — нацистських загарбників, які збиралися ділити Європу і світ поміж своїх співзаговорників: „Хто шукає колоній на Сході Європи, знайде собі там сиру землю на могилу!”

Тотожна доля чекає всяку Росію. Вона не за горами. Україна розгортає свої дужі рамена на наших очах! *Київ стає проти Москви!* Св. Софія — проти Кремля! 30 червня 1941 р. у Львагороді був передостаннім, необхідним найсвітлішим етапом на шляху до цієї виключної ролі Києва, нашого вічного, святого Міста на грані двох світів! Василь Симоненко інтуїцією поета-борця соборника збагнув глибинно і неперевершено ролю Львова того часу:

*Бубнявляють думки, проростають словами,
Їх пагіння бринить у завихренні днів.
Цілий тиждень ходжу і живу між левами,
Недаремно і місто називається Львів.*

*Є міста ренегати, є просто байстрята,
Є леви, що мурликають, ніби коти,
Божевільно безглуздо облизують ґрати,
Ще й пишаються з власної сліпоти.*

*Але думати про них я сьогодні не хочу,
Бо мені трішечки повезло:
Я побачив у Львові Шашкевича очі,
Кривоносові плечі, Франкове чоло.*

*Сивий Львове! Столице моєї мрії,
Епіцентре моїх радощів і надій,
Вибухає душа, я тебе розумію,
Але, Львове, хоч трішки мене зрозумій.*

*Я до тебе прийшов із захопленням сина
Від степів, де Славута легенду снує,
Щоби серце твоє одчайдушне левине
Краплю сили вдихнуло у серце моє.*

(„Український Лев”)

**
*

У нашій праці ми могли згадати тільки дуже невелику кількість співтворців Акту 30 червня 1941 і лише тих, які безпосередньо в той чи інший спосіб були пов'язані з ним, чи з обставинами навколо нього. І навіть у цьому відношенні є недостачі зумовлені часовою віддаллю від подій, браком під рукою документації з того часу, за якою треба би поглянути теж і до чужинецьких архівів, а в деякій мірі відносно невеликої мемуаристики учасників тодішніх подій.

Тим не менше віддаємо дань вдячності, відмічуючи творчий вклад у боротьбу за утривалення Акту 30 червня 1941 і його захист тих тисяч і тисяч неназваних, участь яких у цьому мала однакове значення з дією тих, кого ми згадали.

В історичній перспективі заслуги анонімних борців, силою яких стоїть нація, є не менші, а інколи і перевищують ролю загально відомих. Це буває, коли дехто з тих „відомих” схиляє прапори, розчаровується і змінює віхи. Тому культ невідомого воїна є найглибшим культом героїзму і символом невмирущости нації — живих, мертвих і ненароджених.

Хай ця згадка про всіх буде признанням для тих, кого ми не згадали поіменно, а хто своїм трудом і посвятою був співтворцем історичного Чину у такій самій мірі, як названі у цій книзі.

Хай водночас ця книга буде спонукою для многих, які ще осталися в живих і знайшлися на чужині, докинути свою цеголку спогаду чи оцінки доконаного, доповняючи, чи корегуючи, як очевидці, опубліковане.

ІЗ „СЛОВА ДО УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ”

„Дехто закидає, що під час Акту 30 червня, 1941 р. були фрази і жести приязного супроти Німеччини тону. В цій справі пора сказати одверте слово, бо наша правда ясна й чиста, і треба припинити фальшиве змальовування дійсности. Ми обстоюємо завсіди незалежність української політики, яка керується тільки українською рацією, а не кокетуванням (безуспішним!) із сторонніми силами. Стоїть питання про основну лінію української політики під час минулої війни, зокрема супроти Німеччини. Війна Німеччини з іншими державами, доки вона не зачіпала України, вимагала від нас повної неутральности, Україна поневолена большевицькою Росією і в стані боротьби з нею за своє самобутнє існування, за державну суверенність не мала змоги, ні рації будь-як втручатися в справу чужої війни. Коли ж на переломі 1939-1940 р. з німецького боку були виявлені намагання на західних окраїнах і в Польщі втягти українців у війну на Заході й вербувати їх до спеціальних військових частин, призначених на західний фронт, Організація і все українство поставилося до цього рішуче негативно. Це пройшло немов непомітно, бо справа була неголосна, але нею було позначене важливе політичне рішення.

Коли ж Німеччина пішла війною проти Росії, нашого ворога, то Україна не могла прийняти неприхильно цього факту. Але тим ще не розв'язувалося питання взаємин між Україною і Німеччиною. Воно мусіло залежати тільки від одного: як поставиться Німеччина до державної суверенности України, чи буде шанувати українську суверенність, українські інтереси, чи буде шукати в Україні союзника проти большевицької Росії, — чи трактуватиме Україну як воєнну здобич і об'єкт своїх цілей. Українська самостійницька політика не могла керуватися тим, що гітлерівська Німеччина така, чи така, отже ми відразу проти неї. Ми мусіли стати і стали на позиції незалежної реалізації наших національних цілей, оборони наших прав і інтересів. А далі мусіла сказати своє слово Німеччина. Коли

мало бути розв'язане таке глибоке рішення, згода чи боротьба між Україною й Німеччиною, то тут важили лише істотні, великі питання, а не другорядні чи далекі для нас моменти. І ще одно: коли в такій ситуації мала бути боротьба між нами — то треба було, щоб її неспровоковано і виразно спричинила Німеччина погортанням прав і волі українського народу. Тому наша лінія дії була чітка: невідступне відстоювання справи державної незалежності, а під умовою шанування її — готовість до приятних взаємин і до спільної війни проти большевицької Росії, і тільки проти неї. Таку політичну лінію ми вважаємо за єдино правильну, її ми намітили, її реалізували і важкими жертвами відстояли — і до неї завжди признаємося. Віримо, що історія її повністю схвалить. А чужий політичний світ також мусить об'єктивно визнати за нами слушність і шанувати нашу поставу.

І ще з одним закидом ми зустрічаємося: чому ОУН так помітно висунулася на перший плян у відновленні державності в 1941 р., чому виразно зазначала свою ініціативу й на чільні місця у відроджуваному державному житті висунула своїх членів? Ті, хто шукають матеріялу для обвинувачень, вбачають у цьому амбіції, жадобу влади, перегони, щоб хтось не випередив і т. п. — а не хочуть бачити того, що наочно виявилось в живій дійсності. Отже тут вирішальними були три питання: питання самого проведення пляну, питання відповідальності і питання збереження зайнятих позицій. Все, що було зроблено в червні-липні 1941 р. можна було провести тільки порядком революційним, захопленням німців несподіванкою, дуже швидким і рішучим діянням. Це могла і мусіла підготувати й організувати сама ОУН. Якби справа була спрямована на рейки спільної, міжорганізаційної дії, Гестапо заздалегідь її паралізувало б.

Було передбачено наперед, що німці поставляться вороже, застосують безоглядні репресії, будуть намагатися змусити до відступу, скасування і т. п. Так і сталося. Від самого початку ув'язнення членів Державного Правління й частини Проводу ОУН представники німецького уряду старалися всякими методами схилити до скасування чи саморозв'язання Державного Правління. Представники Розенберга запевняли, що німецький уряд не виступає проти державної самостійності, тільки з нею треба зачекати, а насамперед концентрувати все для розпрому СРСР, пропонували широку співпрацю з українцями, давали термін — 2 роки для поступового запровадження дер-

жавної самостійності України і т. п. Коли ж такі обіцянки не могли спонукати до скасування актів, тоді прийшли на чергу ультимативні домагання з загрозами репресій супроти Організації і цілого народу, як у ворожій країні. І нарешті дійшло, як відомо, до застосування цих погроз.

При підготові відновлення самостійної української держави проти волі Німеччини передбачалося такий розвиток і враховано німецькі репресії. Отже йшлося про те, хто, який політичний чинник виступатиме як відповідальний, з усіми наслідками цього. Треба було виступати з відкритим шоломом. Коли не було змоги в даній ситуації зброєю оборонити українську державність, то було конечно, щоб ті, хто її очолили, не ховались ніяким способом і не зреклися її під жодним тиском. Революційна ОУН вважала, що мусить взяти на себе відповідальність і обов'язок відстояти перед світом і перед ворогом право і волю українського народу. Тому в самому Акті 30 червня була виразно зафіксована ініціатива ОУН, а Державне Правління очолив член Проводу ОУН. Зроблено все так, що на Організації зосередилася відповідальність, слідом за цим і всі репресії ворога, спрямовані проти української держави, впали на ОУН, яка була загартована і підготована до боротьби, а не на інші українські політичні чинники.

В той період ОУН мусіла висунутись на чоло. Інші політичні чинники були готові йти цим шляхом доти, поки не дійшло до неминучого, одвертого конфлікту з Німеччиною. Вони були схильні до іншої політичної тактики, не до ставлення справи на вістрі меча, — радше до пасивного опору, ніж до активного рішучого виступу в тій ситуації, на початку німецько-більшевицької війни. На початку боротьби на два фронти ОУН не могла розраховувати на співучасть інших політичних середовищ. Ситуація була така, що не було змоги для явної, легальної дії таких чинників і організацій, які хотіли стояти на позиціях державної незалежності України. А підпільні, революційні методи дії, крім націоналістичного руху, іншим середовищам не відповідали. Вони поступово переставали себе проявляти як діючі політичні фактори. На поверхні лишилося „відполітизоване” громадсько-суспільне життя в тих формах, які дозволяла німецька окупація і куди влилося багато сил. А самостійницьке політичне життя концентрувалося в націоналістичному підпіллі, яке стояло одночасно в боротьбі проти німців і проти большевицької Росії (Степан Бандера: „Слово до українських націоналістів-революонерів”, 1948).

Т Е К С Т И
ПРОГОЛОШЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖА-
ВИ 30 ЧЕРВНЯ 1941 Р. У ЛЬВОВІ І ПАСТИРСЬКИХ ЛИСТІВ
ІЄРАРХІВ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ

АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ
ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

1. Волею українського народу, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України.

Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її творця і вождя ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ вела в останніх десятиліттях кривавого московсько-більшевицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває увесь український народ не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Суверенна Українська Влада.

Суверенна Українська Влада запевнить українському народові лад і порядок, всесторонній розвиток усіх його сил та задоволення його потреб.

2. На західних землях України твориться Українська Влада, — яка підпорядкується українському національному урядові, що створиться у столиці України — Києві.

Українська національно-революційна Армія, що твориться на українській землі, боротиметься далі проти московської окупації за Суверенну Соборну Державу і новий, справедливий лад у цілому світі.

Хай живе Суверенна Соборна Українська Держава!

Хай живе Організація Українських Націоналістів!

Хай живе Провідник Організації Українських Націоналістів — Степан Бандера!

Льва-Пород, 30. червня, 1941 р., год. 20.

ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО
Голова Національних Зборів.

ПАСТИРСЬКІ ЛИСТИ

Голова Української Католицької Церкви Митрополит Андрей Шептицький та Голова Української Православної Церкви на Волині Митрополит Полікарп благословили Акт Національних Зборів і видали з того приводу окремі Пастирські Листи. Благословення дав теж Єпископ Григорій.

ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ!

ПАСТИРСЬКИЙ ЛИСТ МИТРОПОЛИТА КИР АНДРЕЯ

З волі Всемогучого й Всемилистивого Бога в Тройці Єдиного зачалася нова епоха в житті Державної Соборної Самостійної України.

Народні Збори, що відбулися вчорашнього дня, ствердили й проголосили ту історичну подію.

Повідомляючи Тебе, Український Народе, про таке вислухання наших благальних молитов, взиваю Тебе до вияву вдячності для Всевишнього, вірності для Його Церкви і послуху для влади.

Воєнні часи вимагатимуть ще многих жертв, але діло розпочате в ім'я Боже, з Божою благодаттю, буде доведене до успішного кінця.

Жертви, яких потреба конечно до осягнення нашої цілі, полягатимуть передусім на послушному піддані справедливим наказам влади, не противним Божим законам.

Український народ мусить у цій історичній хвилині показати, що має досить почуття авторитету й життєвої сили, щоби заслужити на таке положення серед народів Європи, в яким міг би розвинути усі Богом собі дані сили.

Карністю, солідарністю, совісним сповненням обов'язків, докажіть, що ви дозрілі до державного життя.

Установленій владі віддаємо належний послух. Узнаємо Головою Державного Правління України пана Ярослава Стецька.

Митрополит Львівський граф Андрей Шептицький

Від Уряду ним покликаного до життя очікуємо мудрого, справедливого проводу та заряджень, які узгляднили б потреби й добро всіх замешкуючих наш край громадян, без огляду на це, до якого віроісповідання, народности й суспільної верстви належать. Бог нехай благословить усі Твої праці, Український Народе, і нехай дасть усім нашим Провідникам Святу Мудрість з Неба.

Дано у Львові при Арх. Храмі Св. Юра, 1. VII. 1941 р.

‡ АНДРЕЙ — Митрополит

Єпископ, пізніше Львівський Митрополит, тепер
Верх. Архиепископ і Кардинал Йосиф Сліпий

АРХИПАСТИРСЬКЕ ПОСЛАНІЄ ПРЕОСВЯЩЕННОГО ПОЛІКАРПА, ЄПІСКОПА ЛУЦЬКОГО

До всіх українців, суцїх на Волині!

Мир вам від Бога Отця нашого і Господа Ісуса Христа!

Любі мої діти! Велике Боже милосердя і справедливість приближилися до нас. Довгі роки терпів наш многострадальний народ наруги і знуцання над святою вірою православною і над його національними почуваннями, над його людською гідністю. В державі большевицького антихриста терор і жах дійшов до нечуваних досі розмірів, в порівнянні з якими бліднуть переслідування християн за часів римських імператорів Нерона і Діоклеціана. Безбожники жажливо розправлялися з християнською вірою, мордуючи архипастирів, тисячами і сотками тисяч вірних християн, пастирів і проголошуючи закон зради й ненависти.

Оце на наших очах справедливість Бога сповнилася: Один Бог, одна нація і спільна краща будучність.

Сповнилась наша відвічна мрія. У городі князя Льва з радіовисильні несеться над нашими горами, нивами, ланами, над нашою так густо зрошеною кров'ю землею радісна вістка: проголошено Самостійну Українську Державу. Разом з українським народом радіє і наша многострадальна Церква. Відроджена у вільній українській державі — Українська вільна Православна Церква буде з народом одною нерозривною цілістю.

В цю велику хвилину звертаюся до вас, любі діти, словами Св. Ап. Павла: „Благаю вас іменем Господа нашого Ісуса Христа, щоб те саме говорили ви всі і щоб не було між нами розділення, але щоб були з'єднані в одному розумінні і в одній думці”. (Ап. Павло Корин. гл. 1, ст. 10).

Любити Бога, любити батьківщину — це найбільша чеснота. Служба Батьківщині — найбільший обов'язок.

Нехай Господь милосердний допомагає Тобі, народе мій, і Тобі, Уряде наш, будувати Самостійну Українську Державу, а моя молитва за всіх вас перед Престолом Всевишнього буде за вами.

В цей великий час усі українці мусять об'єднатись, всі

Єпископ Української Православної Церкви пізніший митрополит Полікарп

мусять працювати спільно, бо в єдності сила і ту єдність мусимо показати на ділі.

Не треба нам партій, не треба нам боротьби між собою. Всі мусимо об'єднатися при нашій Святій Православній Церкві, при нашому Урядові, при нашому Національному Проводові.

Призиваю на весь Український Народ і його Державний Уряд всемогуте Боже благословенство.

Дано в м. Луцьку на Волині, Року Божого 1941, місяця липня 10 дня.

† ПОЛІКАРП, Єпископ Луцький

БЛАГОСЛОВЕННЯ ЄПИСКОПА ГРИГОРІЯ ХОМИШИНА

Благословлю Українську Самостійну Державу. Дякую Всевишньому з глибини душі за вислухання наших благальних молитов і молю Бога, щоб Українська Держава сперта на Божому законі, забезпечила щастя, добробут і спокійне життя всім промадянам української землі без огляду на різниці віросповідні, національні і суспільні.

Станіславів, 6 липня 1941 р.

† ГРИГОРІЙ, Єпископ

ГОЛОСИ ІНШИХ

Д. Донцов

30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ І СУЧАСНІ ШАШЕЛІ

*Людській шашелі! Няньки,
Дядьки отечества чужого!
Не стане ідола святого,
І вас не стане!*

Т. Шевченко.

Проголошення відновлення української держави, знищеної червоною Москвою, — Акт 30 червня 1941 р. досі викликає напади злоби з боку емігрантських шашелів.

Справжньої причини злоби вони не зраджують (про неї нижче), маніпулюючи „аргументами”, хоч які ці аргументи наївні і недоречні.

Говориться про „нереальність” Акту 30 червня, бо скоро по проголошенні скасованого дійсністю.

А тим часом і проголошення самостійності України в 1918 році і соборності в 1919 р. теж були короткотривалого „реального” існування. Дуже короткотривалим було також існування незалежної Карпатської України. Не довго тривала й Західньо-Українська Республіка... Отже ці „аргументи” редакторських шашелів еміграційних, не мають жодного сенсу.

Так само й інші. Що, наприклад, держава, проголошена 30 червня, не встигла створити належного державного апарату. Але ці самі шашелі, навипередки з большевиками, вмовляють в еміграцію, що московське генерал-губернаторство в Києві — є *наша* держава, дарма, що не має вона ні власної влади, ні своєї території, бо створена „на нашій, не своїй землі”, ні вільної людности (три основні моменти правного поняття держави), бо все населення УРСР є закріпачене чужим панам, чужій владі і чужій московській державі.

Наївні і зовсім недоречні аргументи шашелів проти Акту 30 червня. А стверджую це не для полеміки з шашелями (бо з ними не полемізується), а для їх здемаскування перед читачами, які не втратили тверезої думки і не запродали сумління дияволі.

Аргументи шашелів впливають не з процесу мислення,

вони подиктовані їх серцем раба. Це ж про цю породу людей говорив І. Франко — „але мозок їх — раб, але серце їх — раб”.

Це, кажучи мовою Шевченка, — люди з вродженим нахилом „сидіти нишком”, як та „капуста головата”, всякому служити-годити”, всякому панові „платинки лизати” і легіти на кожний наказ — „дайш!” або — „герш ту, хамів сину!” — того чи іншого пана.

Їх плебейська душа добирає собі й відповідну, менше, або більше пишнощвітну „патріотичну” ідеологію. Але лише як прапор, напис, або гучну фразу („самостійність”, „соборність”, навіть „державність”) на святкуваннях і бенкетах.

Де ж іде про конкретні політичні домовки і тактику, — там зараз бачимо отого Ярему... з „рабським серцем” і „рабським мозком”. Зараз тоді починається оскраженіла нагінка на тих земляків, які не втратили своєї ідеї, ні не забагнули своєї душі, в яких не зломився характер і не згасла віра в велике завдання України.

Разом з нагінкою на людей ідеї і характеру, шашелі починають вмовляти, що України, за яку боролися найкращі з нації в 1914-1921 роках, а потім в часі другої світової війни (а до останніх належать і УПА і автори Акту 30 червня), — що тої України більше „не може бути”... Може бути лише УРСР — „наша держава”...

Твердять шашелі, що в годину, коли рештками сил нація боролася проти навали Москви, — що тоді справжніми патріотами були не ті, що цю боротьбу очолювали, а ті, які перекидалися на сторону Москви („катам помагати”), як М. Скрипник, В. Винниченко, М. Грушевський і т. п.). А кінчили шашелі цинічним гаслом — занехати всяку власну ідею і всяку боротьбу за неї і „падши, поклонитися” дияволу і славословити „рідних” юд. Політика „пів дулі”, як максимум національних „здобутків”.

Певно, що люди з такою психікою мусять для заспокоєння своєї безсовісної совісти, — в болото доптати тих (в тім і авторів Акту 30 червня, і самий той Акт), які мають незламний хребет і незасмічену „московською блекотою” душу. Ті з еміграції, що не відреклися відвічних ідеалів України і не бажать капітулювати перед чужинецькою силою, повинні собі не лише чуттєво, але й духово усвідомити *величезну вагу ідейну й практичну таких актів, як Акт 30 червня 1941 року.*

Люди цього віку, що розбивають голови перед ідолом матерії, — є чужі поняттю *ідеї*; чогось, чого не дасться ні побачити, ні зміряти, ні зважити, ні зрахувати, ні зфотографувати,

ані з'їсти. Чуже їм поняття *сили невидимої ідеї в світі видимім, в чинах окрилених нею людей.*

Ця сила величезна! Навіть по смерті носіїв тієї ідеї. Навіть, коли їм не вдалося здійснити її. Тим більше, коли це їм — хоч на певен час — удалося.

Коли не помиляюся, то польський історик Кубаля (а може Шайноха) докоряє своїм землякам за напастування пам'яті Б. Хмельницького, „якому (писав) не могли дати ради за його життя, і який ще нині грозить нам з могили”... Ідея, яка сотки літ по смерті її, нехай тимчасового, реалізатора тяжила над правнуками противників великого гетьмана, як цілком реальна сила, як ефективний, активний чинник історії в душах нових і нових поколінь України, — такою була ідея гетьмана Богдана в його національній революції проти Польщі. Те саме дасться сказати про Івана Мазепу, якого тіні, якого заповіту в душах нащадків його сучасників, — так само панічно бояться москалі XIX і XX віків. Бояться як реальної, діючої сили, — новітнього мазепинства, як *організуючої, страшною для Москви ідеї.* Хоч ідею незалежної від Москви держави козацької намагався, безуспішно, зреалізувати великий гетьман тільки два роки перед своєю смертю.

І що в порівнянні з тими велетнями нашої історії, в порівнянні з їх, ще нині промінюючою, організуючою й активізуючою ідеєю, є імена їх противників, „реально-політичних шашелів” тієї доби — Барабашів, Галаганів, Кочубеїв і Ногаїв? *Ті перші — по смерті лишилися живими, ці останні — були мертві за життя.* А коли звернемося до новітніх часів, — що в порівнянні з іменами С. Петлюри, Омеляновича-Павленка, Безручка, Натієва, Є. Коновальця, Р. Шухевича-Чупринки, С. Бандери, мучеників і героїв Крут, Базару і Української Повстанської Армії, — що в порівнянні з ними є постаті „реальних політиків” — Винниченка, Грушевського, Ю. Коцюбинського й цілої гурми соціалістичних вождів галицької і наддніпрянської України, які поїхали на поклін спадкоємцям Петра і Катерини, щоб „реально” і „позитивно” тим катам помагати?

І ще: яку організуючу національну ідею, що запалила б сучасників на боротьбу з дияволом, — можна викресати з творів такої „грязі Москви”, як Тичина, М. Куліш, Рильський, Сосюра і їм подібні? Вони під тим оглядом стали вже живими трупами, як і їх жалюгідні реклямісти на еміграції, тоді як „кличний дзвін” О. Теліги, Ю. Клена, Ольжича, Є. Маланюка та інших, за виразом Ю. Клена, „квадриги Вістника”, гудітиме довго в душах тих, які кують і куватимуть велике майбутнє.

Про велетенський вплив замученого Москвою Шевченка за його безкомпромісові ідеї, його фанатичний патос, — вплив на наших сучасників, свідчать безуспішні спроби москалів втягнути його як провінційального поета в свій „старшобратній” пантеон; а ще більше по тих невдачах — кастрація його творів більшовиками, щоб по змозі зфальшувати образ його Правди перед нащадками.

Запалююча сила всякої ідеї — в її непримиримості з ворожою ідеєю. Всі великі ідеї, які руйнували одну форму життя, натомість творили нову, — були непримиримі. Всі вони були викликом існуючому. Запалюючи своїх визнавиців фанатичною любов'ю до своєї ідеї, вірою в неї, що виключала сумнів, така ідея будила непереможну енергію в душах adeptів, скорше чи пізніше забезпечуючи тій ідеї триюmf.

Такою була ідея державности України, піднесена Богдановою і Мазепиною булавою. Такою була ідея, якою наперекір соціалістичним „соглашателям” горіла Україна в 1917-21 роках. Такою була ідея, якою була надихана УПА. Такою була й ідея державности, проголошена 30 червня 1941 року. Вона ж і Акт того дня, дала почин новій повстанській акції на Україні, новій після 1917-1921 рр. *І якраз неприєднаність цієї ідеї, виклик, що вона його кинула двом велетенським потугам, перед якими тремтів світ, — якраз це є запорукою майбутньої перемоги цієї ідеї і начасности й конечности її нового проголошення 30 червня, двадцять п'ять років тому. Цей Акт і його ідея апелювали до найшляхетніших почувань нації, до її найжиттєвіших і найкращих елементів. Спричинився він до їх активізації, до того, що тлумлений і гашений вогонь спротиву злому, — знову спалахнув на Україні, запалюючи собою нові покоління.*

Цей Акт, нарешті, спричинився до вилянення позицій в нашому внутрішньому політичному житті. Він ще раз показав, під яким стягом може йти незалежницька акція в майбутньому: під стягом націоналізму. Під стягом, який має своє виразне „За” і своє виразне „Проти” — в ідеї і свій виразний шлях — боротьбу.

Натомість прогресивне українство з „демократів”, радикалів, соціалістів і „розкаяних” бувших націоналістів, задивлених у брежнєвсько-малоросійські „кадри”, (а деякі в тель-авівських „апостолів” з-під прапора Райса), — без своєї ідеї, без патосу боротьби, — ця прогресивна інтелігенція обернулася політично в „гнилу колоду”, або в „людських шашелів”, в політичних капітулянтів і банкрутів, в колоду на шляху до визволення України.

Середовище, в якому зродилася УПА і з якого вийшов Акт 30 червня, — з тими шашелями не має спільного шляху.

Не стане шашелевого ідола і їх не стане. Якщо і відіграють вони якусь ролю в майбутньому, то лише ролю нових Барабашів, Кочубеїв — ролю і коротку і ганебну.

Не творять життя *живі трупи*.

ЗА ОБ'ЄКТИВНУ ОЦІНКУ АКТУ 30 ЧЕРВНЯ

(З перспективи 25 років)

1. АКТ 30 ЧЕРВНЯ В ОЦІНЦІ СВОЇХ І ЧУЖИХ

Від проголошення Акту 30 червня проминуло вже 25 років, але, й досі немає у вільній українській політичній літературі об'єктивної оцінки тієї, вже історичної події. Ще живуть творці й учасники Акту 30 червня і його прихильники та противники і ще міцні в них групові чи особисті пристрасті, що внеможливають тверезу, холодну та безсторонню оцінку.¹⁾ Ще й досі оцінка Акту 30 червня узалежнюється від ставлення автора оцінки до політичної організації, що проголосила цей Акт і несе за нього відповідальність. У результаті такого стану, в умовах майже перманентного поділу вільних українців на прихильників ОУН Степана Бандери і на її противників, політична література про Акт 30 червня буває дуже протилежною в оцінках. Критична література пристрасно обезцінює Акт і його творців, залюбки фальшує інтенції ініціаторів та поширює різні побрехеньки й сплетні, які з фактами не мають нічого спільного. Очевидно, насичена емоційним забарвленням та негативною лексикою література, в ніякому разі, не надається для науково-політичного дослідження; вона з огляду на свої явні чи укриті комплекси надається тільки до психоаналітичного розбору.

Очевидно в порівнянні з українською оцінкою Акту 30 червня, чужинецька оцінка, без сумніву, більш холодна й менше

¹⁾ Акт 30 червня проголосила Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери. Для тієї мети вислано Проводом ОУН до Львова організаційну групу, в якій були Ярослав Стецько, Іван Равлик, Ярослав Старух, Лев Ребет, Дмитро Яців і інші. Див. Роман Ільницький, DEUTSCHLAND UND DIE UKRAINE 1934-1945. Tatsachen europäischer Ostpolitik. Ein Vorbericht. München, 1956. Том II, ст. 173. Із названих залишились в живих тільки Ярослав Стецько, два згинули з німецької руки, один упав у боротьбі на пості Крайового провідника ОУН (Закерзоння) і один згинув підступно вбитий большевицьким агентом.

пристрасна, навіть коли мова про таких авторів, як Вальтер Коларж, Джордж Фішер, або Олександр Даллін, що не скривають свого браку ентузіазму для Організації, яка проголосила цей Акт. Все ж таки, вони намагаються знайти пояснення для Акту в умовах, що створилися на початку війни на Сході і цікавляться політичними наслідками цієї української ініціативи. Знов же німецькі автори, типу Юргена Торвальда, або Петера Кляйста, розуміють далекосягале значення цього факту, що „в перших годинах після вмаршу німецьких військ до Львова, українські патріоти створили там незалежний український уряд”. Зокрема Кляйст роздумує над цим фактом і боліє, чому Гітлер не хотів його, чи не міг зрозуміти. Шведський журналіст, Арвід Фредборг, що був у Берліні в роках 1941-1943, теж висловив своє незрозуміння факту, що німці так легко відкинули співпрацю українських націоналістів і повели проти них велику акцію „на радість Москви”. Це саме можна сказати про американських авторів, як Вілліям Генрі Чемберлін, Воллес Каролл, а передовсім про дослідника історії українського націоналізму в роки II Світової війни, проф. Джана А. Армстронга, що об'єктивно реферують про Акт 30 червня.³⁾

У цьому місці, бажаю зупинитися дещо довше на оцінці Арвіда Фредборга, що мабуть є першою чужинецькою оцінкою Акту 30 червня. У роки війни, 1941-1943, шведський журналіст, кореспондент газети „Свенска Дагблядет”, Арвід Фредборг перебував у Берліні, з якого посилав воєнні кореспонденції до своєї газети. У Берліні, Фредборг мав змогу багато бачити і

³⁾ У цьому місці подаємо список чужинецької літератури, на яку посилатимось у майбутньому для підтвердження наших тверджень. Авторів подаємо в алфавітному порядку: Armstrong, John A., UKRAINIAN NATIONALISM, 2nd. ed. New York, 1963; Carroll, Wallace, “It takes a Russian to beat a Russian,” LIFE, New York, vol. 27, Dec. 19, 1949, pp. 80-82; Chamberlin, William Henry, “The Ukrainian Struggle for Freedom,” UKRAINIAN QUARTERLY, vol. II, No. 2, 1946, pp. 111-119; Dallin, Alexander, GERMAN RULE IN RUSSIA, 1941-1945. A Study of Occupation Policies, London, 1957; Fisher, George, THE SOVIET OPPOSITION TO STALIN, Cambridge, Mass., 1952; Fredborg, Arvid, BEHIND THE STEEL WALL, New York, 1944; Kleist, Peter, ZWISCHEN HITLER UND STALIN, 1939-1945. Aufzeichnungen. Bonn, 1950 (далі: Кляйст I); Kleist, Peter, AUCH DU WARST DABEI. Ein Buch des Aergernisses und der Hoffnung, Heidelberg, 1952 (далі: Кляйст II); Kolarz, Walter, RUSSIA AND HER COLONIES. 3rd ed. New York, 1953; Thorwald, Jürgen, WENN SIE VERDERBEN WOLLEN. Bericht des grossen Verrats. Stuttgart, 1952. У дальших посиланнях, називатимемо тільки прізвище автора, в українській транскрипції, та сторінку твору.

ще більше чути, і це йому послужило після повороту до Швеції в 1943 році до видання книжки п. н. ПОЗА СТАЛЕВИМ МУРОМ. Його цікава книга розглядає все те, що діється поза „сталевим муром” німецьких армій, що воюють на большевицькому фронті. В 1943 році появилoся видання книги Фредборга шведською мовою, а в 1944 році, її переклад на англійську мову, при чому видання цієї книги появилися в Лондоні, Торонті та Нью Йорку.³⁾

Шведського кореспондента, що перебував у Берліні в роки II Світової війни, годі запідозрити в якихось „бандерівських” симпатіях, але він приписує Актowi 30 червня велике, міжнародне значення. Він вважає, що львівське проголошення української державности було головною причиною фіяско гітлерівської політики в Україні. Це фіяско мало значення для ходу війни на Сході. Варто відзначити, що ця опінія шведського журналіста постала в роки війни, можливо десь між 1941 і 1943 роком.

Вину за фіяско, приписує Фредборг нацистській партії, „яка не мала поняття, як використати український націоналізм” і прославила себе „разюче незграбною політикою в Україні”. Партії протиставляє Фредборг „армію”, яка знала, що робити. „Німецькі військові провідники, які простудіювали кампанію Наполеона й війну кайзера Вільгельма на Сході, прийшли до висновку, що треба здобути українців для німецької політики проти Москви.”⁴⁾ Керовані фельдмаршалом Бравхічем німецькі військовики плянували створити українську суверенну державу, з власною армією і в союзі з Німеччиною... Спочатку витлядало так, неначебто цей плян німецьких військовиків діяв. Українці сотнями тисяч утікали з Червоної армії до національної армії, про яку німецька пропаганда ширила вістки, що вона бореться на боці німців... Нацистські пляни перекреслили українські на-

³⁾ Ось бібліографічний опис усіх видань цієї цікавої книги: Arvid Fredborg, BAKOM STALVALLEN, SOM SVENSK KORRESPONDENT I BERLIN 1941-1943, Stockholm, P. A. Norstedt & söner, 1943 (448 pp.); *idem.*, BEHIND THE STEEL WALL. London, Toronto, etc. G. G. Harrap & Co. Ltd., 1944 (256 pp.), *idem.*, BEHIND THE STEEL WALL, A SWEDISH JOURNALIST IN BERLIN, 1941-1943. Literary classics edition, New York, Viking Press, 1944 (IX, 305 pp.) Англійські переклади книги Фредборга не є повні; цитую за ньюйоркським виданням.

⁴⁾ Кожна армія хоче мати спокій у своєму запіллі і тому з боку військових командирів різних рангів було найбільше спротиву проти гітлерівської східної політики. Коротко перед Різдом 1941 р. відбулася конференція військових командирів із знавцями справ СССР у Берліні, на якій однозгідно стверджено, що самими мілітарними засобами війни на Сході виграти не можна. Див. Кляйст, I, ст. 134.

ціоналісти, які проголосили у Львові українську державу... На велике здивування всієї України і всього світу, німецькі нацисти відкрили свої справжні пляни по цьому проголошенні. Здобуті українські землі поставлено під німецьке цивільне управління... На чолі його поставлено Ерїха Коха, гавляйтера Східньої Пруссії, якого прозвано „вішателем України”. На велику радість Москви, Кох почав криваву розправу з українськими націоналістами, яких часто зраджували московські агенти, що пролізли були в органи німецької цивільної адміністрації...”⁵⁾

Арвід Фредборг був тільки журналістом і його книги не слід трактувати як наукового трактату про німецьку східню політику. Сьогодні, про неї, вже відомо в подробицях з документів, мемуарів, наукових досліджень. Існують праці українців, що наświetлюють цю проблему.⁶⁾ Сьогодні вже знаємо, що, властиво, було три „лінії” цієї політики: (а) ставка Розенберга на розчленування московсько-большевицької імперії і створення напівсуверенних держав на її руїнах; (б) ставка деяких кол Вермахту на „єдину і неподільну Росію” (інші кола Вермахту підтримували Розенберга) і (в) ставка Гітлера та його найближчих прибічників (Борман, Гімлер, Герінг) на німецький колоніалізм, при чому провід нацистської партії обстоював колоніалізм особливо брутального типу, коли дехто, як, наприклад, таврійський генеральний комісар — Фрауенфельд обстоював ідею „освіченого колоніалізму”. Ці три „лінії” німецької східньої політики змагалися між собою, теоретично, впродовж цілої війни на Сході, але, практично, обов’язувала лінія Гітлера й проводу нацистської партії. Ця лінія захиталася щойно в наслідок німецької катастрофи на Сході, коли німецька армія залишила вже всі здобуті собою території. Але й до часу остаточної капітуляції

⁵⁾ Див. Фредборг, НАЗВ. ПРАЦЯ, *passim*.

⁶⁾ Автор цих рядків присвятив був цикл статей, надрукованих у журналі КИЇВ, Філадельфія, питанням німецької східньої політики. Див. „Україна в плянах німців”, КИЇВ, 1954, ч. 1, ст. 27-35; „Німецька політика в Україні”, КИЇВ, 1954, ч. 2, ст. 84-92 і ч. 3, ст. 130-134; „Україна під німецьким чоботом”, ч. 4, ст. 171-176, ч. 5, ст. 223-228, ч. 6, ст. 272-279. Німецький документарний матеріал, головню документи Нюрнберзького процесу, використав обильно Мирослав Прокоп у статті: „Українська політика III. Райху в другій світовій війні”, КИЇВ, 1955, ч. 2, ст. 78-88, ч. 3, ст. 130-136 і ч. 4, ст. 175-180. Деякі аспекти цієї проблеми наświetлює, в своїх англійських працях, проф. Ігор Каменецький. Див. Ihor Kamenetsky, HITLER'S OCCUPATION OF UKRAINE, 1941-1944. Study in Totalitarian Imperialism, Milwaukee, Wis., 1956; *idem.*, SECRET NAZI PLANS FOR EASTERN EUROPE. A Study of Lebensraum Policies. New York, 1961, як теж Роман Ільницький у названій праці.

Німеччини, ця „лінія” Гітлера й проводу нацистської партії не здавала своїх позицій без бою.

Але, в даному випадку, не про засади німецької східної політики нам іде, коли ми згадуємо книгу Арвіда Фредборга, але про зроблені ним висновки з приводу Акту 30 червня. Для нас важливе його ствердження, що українські націоналісти *перекреслили* нацистські пляни. Які пляни? Пляни виступати перед народами ССРСР у ролі „визволителів” від большевизму, а одночасно готувати цим народам нову, жахливу неволю. Гітлер почав війну на Сході, не проголошуючи жадної політичної програми. Його проклямація з 22. VI. 1941 р. згадувала лише про визволення від большевиків, про свободу релігії, про свободу праці й інші такі речі, що політично його до нічого не зобов'язували. Але вже в червні 1941 р. заіснувала подія, що стала пробним каменем його політики на Сході. Проголошено відновлення української держави і до цього проголошення Німеччина мусіла зайняти становище. Вона зайняла його, відкриваючи, таким чином, свою справжню політичну програму на Сході. „Нацисти відкрили свої справжні пляни”, кличе Фредборг, „по цьому проголошенні”. І це вірно! Цими справжніми плянами було перетворення здобутих територій на Сході у німецькі колонії без найменшого врахування існуючих там народів і їх змагань. Досадно характеризує цю програму Петер Кляйст, пишучи: „На місце заклику народів до визвольної боротьби прийшла теза про „унтерменшів” (недолюдків), на місце Самостійної Української Держави — Райхскомісаріят, на місце політичного глузду — Еріх Кох”.)

?) Див. Кляйст, I, назв. *праця*, ст. 190. Не можна вважати, що Бруно Петер Кляйст — „мудрий по шкоді”. Це високий урядовець міністерства закордонних справ, один з творців советсько-німецького пакту 1939 року, представник міністра Ріббентропа в міністерстві Сходу А. Розенберга. У свому урядовому характері, Кляйст мав змогу придивитись до ославленої гітлерівської „Остполітік” і треба признати, що проти неї він боровся словом і ділом ще в роки війни. Його авторству належить низка пропам'ятних записок про східну політику, що він їх складав різним високо поставленим особам. Кляйст був відомий зі свого гострого язика й непересічного дотепу, про що може свідчити „тост”, що він його виголосив на парадному обіді в Менську, столиці Білорусі, який малоощо не коштував його позбавлення волі та висилки до концтабору. Придивившись до носіїв гітлерівської східної політики в Білорусі, Кляйст виголосив такий „тост”: „Г'ю за нову націонал-соціалістичну людину, що є щасливою комбінацією польського поміщика, німецького індустріального капітана та комісаря ГПУ”. Після війни Бруно Петер Кляйст видав низку книг, що їх темою є найновіша німецька історія, зокрема дипломатична й політична історія.

Отже, поза „сталевим муром” німецьких армій було фіяско гітлерівської східної політики і до цього фіяско приклали свої руки українські націоналісти. Пізніше переконаємось, що в цьому ділі українські націоналісти мали спільників — націоналістів литовських, але про останніх Фредборг не згадує, або не знаючи про їхні дії, або приписуючи подіям, що сталися на території невеликого народу, мале значення. Його увага є сконцентрована на дії 40-мільйонного народу, що дійсно міг бути німцям корисним союзником. Фредборг розуміє, що війна проти Москви, що її почав Гітлер ще перед закінченням війни проти Англії, була справді великою азартною грою німецького фюрера, але цій грі, до повного виграшу, бракувало тільки маленької волосинки. Цією волосинкою була, за висловом Фредборга, „разюче незручна німецька політика на Сході”. І ця оцінка теж вірна: сьогодні майже для нікого немає найменшого сумніву, що війну на Сході програли німецькі політики, а не німецькі генерали. Німецькі політики програли її набагато скоріше, ніж її на східних побоевищах почали програвати німецькі генерали.⁸⁾

Стільки було б про оцінку Акту 30 червня шведським журналістом, але подібні оцінки можна навести також з інших джерел. Ось історик російської революції і визначний американський публіцист, Вілліям Генрі Чемберлін, який навіть на вершинах американсько-советського союзу в 1944 році не відмовився сказати тепле слово про добре відому йому Україну⁹⁾, висловив про Акт 30 червня опінію, що „проголошення було цілковитою несподіванкою для німців і поставило їх в дуже невідгідне ста-

⁸⁾ Повища теза є, сьогодні, бездискусійною в солідній науковій літературі, якщо не рахувати літератури советської, або советофільської типу книги Олександра Верта і співзвучних йому авторів, напр. Вілліяма Л. Шіпера. Див. Alexander Werth, *RUSSIA AT WAR, 1941-1945*, New York, 1964. Книги такого типу повністю приймають советську тезу про великий патріотичний „російський” народ, що мілітарно переміг німецьких агресорів (пор. „тост” Сталіна з 1945 р.). Все ж таки, в 1947 році, тези про політичні причини поразки Гітлера на Сході здавалися такими дивними, що коли автор цих рядків помістив на сторінках мюнхенської „Української Трибуни” статтю англійською мовою п. н. “Why Hitler lost in Ukraine?” (ч. 13 за 1947 рік), в якій старався провести повищу тезу, органи американської окупантської влади вважали потрібним переслухати автора, жадаючи точніших пояснень.

⁹⁾ Див. William Henry Chamberlin, *THE UKRAINE: A SUBMERGED NATION* New York, 1944. У цій книзі, Чемберлін дуже тепло написав про нашу батьківщину, в якій прожив доволі довго, як американський кореспондент.

новище. Признати їм цей доконаний факт означало б відмовитись переіменити Україну в колонію німецького „лебенсрауму”. Спротивитись йому означало б відкрити свої справжні пляни на самому початку їхнього походу в Східній Європі і змобілізувати проти себе її народи... В обличчю цієї дилеми німці початково неначебно не добачали української державної адміністрації . . . Перший прорив у цьому псевдо-перемир'ї між німцями й українськими націоналістами був декрет Гітлера з 1 серпня 1941 р., що зробив Західню Україну частиною польської Генеральної губернії...”¹⁰⁾

„Псевдо-перемир'я” німців з українськими націоналістами не тривало так довго, як гадає Чемберлін, але його тезу про несподіваність українського *fait accompli* підтримують навіть большевицькі джерела. У праці, що займається „міжнародними відносинами Української ССР у період Великої Вітчизняної війни”, її автор В. Коваль пише, що „українські націоналісти винощували свої власні пляни у зв'язку з війною проти Радянського Союзу”. Коваль цитує слова Хрущова, що українські націоналісти надіялися на те, що Гітлер покличе Бандеру до влади на зразок Квіслінга в Норвегії, або Павеліча в Хорватії. Коваль сугерує, що ці надії були причиною проголошення у Львові відновлення української держави та створення тимчасового правління, але признає, що „дії націоналістів у Львові були для німців несподіваними”.¹¹⁾

Ми навели фрагменти оцінок чужинців, щоб показати, як дуже вони відбігають від пристрасної полеміки українських емігрантів, що густо часто насичують її ще емоційно-негативною лексикою, дуже дивного звучання.¹²⁾ До речі, на роблені закиди

¹⁰⁾ Див. Чемберлін, НАЗВ. ПРАЦЯ, стор. 113-114.

¹¹⁾ В. Коваль, В РОКИ ФАШИСТСЬКОЇ НАВАЛИ. УКРАЇНА В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ У ПЕРІОД ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ. Київ, 1963, ст. 13.

¹²⁾ „Святом Пашківської республіки” назвала новоульвівські „Українські вісті” (3. VII. 1949) святкування таборянами річниці Акту 30 червня. Для тих, що не знають, чим була „Пашківська республіка” (правильна її назва: „Пашковецька республіка”, бо походить вона від с. Пашківці (а не Пашків, сьогодні в Старокостянтинівському районі Хмельницької області — Л. Ш.) в історії визвольної війни 1917-1920 років пояснюємо, що „Пашковецька республіка” „постала” осінню 1919 р. в умовах „чотирукутника смерті”, себто майже повної втрати боєздатності української армії в наслідок пошестей, яких не було чим лікувати. У серпні 1919 р українська армія нараховувала 150,000 старшин і бійців, але в наслідок

творцям Акту 30 червня відповів Провідник Організації, що проголосила була Акт, сл. пам. Степан Бандера¹³⁾ і, в цьому місці, я не думав займатися внутрішньополітичними кулісами Акту, що є предметом цієї полеміки. Гадаю, що пройшов уже достатній час для того, щоб після 25 років знайти потрібну історичну перспективу для об'єктивної оцінки Акту 30 червня в ширшому контексті, шукаючи, головню, в зовнішньополітичних умовах цього часу її головних елементів, як теж наслідків для всього українського народу. До проведення об'єктивної оцінки того, що сталося 30 червня 1941 року в городі князя Льва кличе в с і х

пошестей, головню тифу, що вибухли несподівано, дуже скоро втратила 50,000 старшин і бійців, які загинули від хворіб, бо лікувати їх не було чим. Переможна Антанта встановила була бльокаду на територію, зайняту українською армією і недопускала на неї не тільки зброї й воєнних матеріалів, але й ліків та санітарних потягів, закуплених українським урядом за кордоном. Таку політику вела Антанта тому, щоб допомогти свому ставленникові — ген. Денікінові у його боротьбі проти українських армій. В українській літературі пошесть тифу, від якого загинули тисячі вояцтва й цивільного населення дуже часте записують на карб методів бактеріологічної війни, застосованих вперше в історії людства Москвою. У таких трагічних умовах відбувся „виступ” „Пашковецької республіки”, яка відмовилася через територію Пашковецької волости пропускати українське військо, погрожуючи, в противному випадку, вжити проти нього власну „збройну силу”. З цього часу, термін „Пашковецька республіка” вживається для означення свавільної анархії національнонесвідомого елементу серед українського селянства, що в роки української національної революції вдаряла по українських організованих силах і руйнувала їх з середини. Все ж таки, глибша соціологічна аналіза явища, що його окреслюємо символом „пашковецьких республік”, а теж „махнівщини”, „григорієвщини”, „отаманії” тощо, може довести до висновку, що революційні сили українського селянства висмикнулися з рук тодішнього проводу української національної революції і він втратив керівництво над ними. Коли це сталося, то для цього немало причинилася орієнтація тодішнього проводу на посторонні сили: на керенщину, потім на австро-угорську інтервенцію, потім на інтервенцію Антанти і, врешті, на інтервенцію Польщі, при одночасному відкиненні орієнтації на власні сили української революції і нехтуванні їх організацією й розбудовою. Ми довше зупинилися на аналізі явища, відомого під назвою „Пашковецька республіка”, для того, щоб кожний міг дати собі відповідь, чи між цим явищем, а Актом 30 червня можна провести будь-яку аналогію. Як-не-як, таку аналогію „запропонував” офіціоз серйозного українського середовища!

¹³⁾ Див. Степан Бандера, СЛОВО ДО УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ. 1948. Див., також, Петро Мірчук, АКТ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ, 30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ, ЙОГО ГЕНЕЗА ТА ПОЛІТИЧНЕ Й ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ. Нью Йорк, 1952, ст. 59-60.

політично думаючих українських самостійників в сучасне положення українського народу і перспективи його майбутнього визволення.¹⁴⁾

2. НА ПІДХОДАХ ДО ОБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ

Об'єктивній оцінці Акту 30 червня дуже може допомогти факт, що в політичній ситуації, яка створилася на початку війни Німеччини проти Советського Союзу, Акт 30 червня не був явищем відокремленим. Пробним каменем німецької східної політики в її гітлерівському виданні, не було тільки проголошення української держави, але й проголошення литовської держави й створення литовського тимчасового уряду. 23 червня 1941 р. литовська підпільна організація — ЛАФ (Фронт литовських активістів) проголосила відновлення Литовської Республіки, закликала литовський нарід до повстання проти большевиків і створила тимчасовий литовський уряд з провідником ЛАФ-у — полк. Казисом Шкірпою на чолі. Полк. Шкірпа перебував у Берліні — це був останній посол Литовської Республіки в Німеччині, але його заступник — проф. Юозас Амброзевичюс перебував у Литві, стаючи віцепрем'єром тимчасового уряду. Литовські дивізії, що перебували в Червоній армії на положенні т. зв. територіяльних дивізій, повстали і негайно підпорядкувались підпільному урядові. Вони виступили чинно проти з'єднань Червоної армії, поважно причиняючись до їх панічної втечі з Литви. Дня 27 червня Литва була вже повністю в руках литовських повстанців.

До речі, треба підкреслити, що тимчасовий підпільний уряд

¹⁴⁾ Якщо приймаємо за істину максиму, що „історія повинна бути вчителькою життя”, то об'єктивна аналіза Акту 30 червня є конечною для науки грядучим поколінням українських самостійників не тільки тому, що події мають склонність в історії повторюватися. Потрібно знати точно минуле не тільки тому, що в ньому скриваються зародки майбутнього, але тому, щоб ці зародки використати для майбутньої дії. Керівництво тією дією може зійти на манівці, коли позитивні сторінки минулого будуть закриті, а залишаться самі негативи. Нічого немає легшого, як провести блискучу критику подій минулого, але критика для самої критики є шкідливою. Можна, наприклад, розкритикувати Акт 22 січня, підкреслюючи помилки, промахи, чи навіть перекручення творців його, але не в творцях справа, тільки в самому Акті 22 січня, що став заповітом, який мусить бути здійснений. І дійсно, якщо б не було Акту 22 січня, то й не могло бути Акту 30 червня в формі проголошення відновлення української держави.

постав у Литві незважаючи на те, що закордоном існував литовський екзильний уряд. Коли ЛАФ проголосив литовський АКТ 23 ЧЕРВНЯ, у Лондоні діяв екзильний уряд, створений т. зв. „Ейдкунськими актами”. У червні 1940 р. останній президент Литовської Республіки, Антанас Сметона пропонував поставити советській агресії збройний спротив, але для своєї пропозиції не отримав більшості тодішнього литовського уряду. Тоді Сметона в Ейдкунах, тобто ще на литовській землі, звільнив прем'єра литовського уряду, А. Меркиса і, на його місце, йменував литовського дипломата, що перебував у Лондоні та доручив йому сформував екзильний уряд на боці західних альянтів. Дуже подібна ситуація існувала з українським екзильним урядом (УНР), який заявою прем'єра В. Прокоповича й міністра закордонних справ, О. Шульгина з 1940 року, теж визначив себе до табору західних альянтів. Було це, до речі, в той час правильне політичне потягнення тодішнього екзильного уряду УНР і його не треба було, пізніше, дезавуувати різними меморіялами, коли почалася була війна Німеччини проти Советського Союзу.¹⁵⁾ Натомість треба було зайняти крайньо негативне становище до альянсу західних потуг з Росією і водночас проти Німеччини, підтримуючи таким чином Акт 30 червня 1941 р. і двофронтову війну УПА проти Німеччини і Росії.

У цьому місці, варто відзначити, що литовський екзильний уряд у Лондоні не тільки що не дезавуував литовського АКТУ 23 ЧЕРВНЯ, але, навпаки, вже в серпні 1941 р. покликався на нього перед західними альянтами, як на вияв волі литовського народу жити своїм незалежним життям у самостійній литовській державі. Очевидно, литовські політичні партії до соціалі-

¹⁵⁾ У правителів III Райху екзильний уряд УНР не мав найменших шансів, не тільки через паризьку заяву Прокоповича-Шульгина з 1940 року. Це ж ясно, що коли б ці правителі мали в пляні будувати суверенну українську державу (переходово вони такі пляни мали! Див. Gerhard L. Weinberg, "Der deutsche Entschluss zum Angriff auf die Sowjetunion," VIERTELJAHRSSHEFTE FUER ZEITGESCHICHTE, Stuttgart, 4, 1953, ст. 308), вони б вибирали між гетьм. Скоропадським, який очолював останній режим, що його німці визнавали в Україні, а Організацією Українських Націоналістів. Вільно мені висловити переконання, що були б вибрали гетьм. Скоропадського. У кожному випадку, меморіяли з аргументацією легітимності уряду УНР, що, одночасно, були дезавуацією паризької заяви екзильного уряду УНР були злишні і політично шкідливі для ідеї УНР, як сили асоційованої із західними альянтами. Проте ж ця асоційованість із західними альянтами мусіла перестати неск. бути, коли альянти питання державної незалежності України союзом з Росією перекреслили.

стичної включно, як теж увесь литовський народ сприйняли Акт 23 червня, проголошений з ініціативи литовської підпільної організації — ЛАФ (до речі, якоюсь мірою авторитарної організації, що, головню, складалася з прихильників авторитарної Литовської конституції, прийнятої 1938), як неминучий етап боротьби литовського народу за своє визволення, як акт політичної доцільности в умовах, що тоді створилися на литовських землях. За Акт 23 червня ніхто до ЛАФ-у ніяких претенсій не має, з творцями Акту 23 червня ніякої полеміки не веде, міністри покликаного ЛАФ-ом тимчасового уряду (теж нечлени ЛАФ-у) своєї участі в ньому не засуджують і не нарікають, ні на те, що їх „обдурено”, ні на те, що в майбутньому, на них, за цю участь, посипалися „незаслужені” німецькі репресії. І ніхто до ЛАФ-у не має претенсій, що тимчасовий литовський уряд очолив провідник ЛАФ-у, міністрами головних ресортів стали члени ЛАФ-у (головню члени колишніх парамілітарних організацій) і що члени інших, заслужених литовських партій (християнсько-демократичної, соціалістичної і т. і. знайшлися, в цьому уряді, в меншості, так би мовити під „диктатурою” ЛАФ-у. І ніхто з цих партій не відмовлявся ввійти в склад проголошеного ЛАФ-ом уряду, як теж, пізніше, не відмовлявся ввійти в склад литовської УТВР — Головного Литовського Визвольного Комітету, що був створений 14 лютого 1944 року теж з ініціативи ЛАФ-у.

Очевидно, нацистська Німеччина не мала найменшої охоти визнати литовський Акт 23 червня і тільки чекала догідної хвилини, коли почати репресії проти творців цього Акту. Дня 5. VIII. 1941 р. інтерновано в Берліні полк. Казиса Шкірпу і після спроб вплинути на нього, щоб відкликав Акт і розв’язав уряд (!), посаджено його в концтаборі в Саксенгаузен. Урядуючих у Литві віцепрем’єрів, Юозаса Амброзевічіюса та Леонаса Прапулеоніса арештовано і вивезено до концентраційного табору в Дахау. Литву включено як *генеральний комісаріят* до Райхскомісаріату „Остлянд”. Генеральним комісарем для Литви призначено д-ра Адріяна Рентельна, типічного нацистського кацика, що розвів у Литві режим жахливого терору й експлуатації. Протинімецький резистанс зростав з дня на день і викликав жахливі німецькі репресії: тільки одного дня, 9. VII. 1944 року розстріляно в Ковні 800 бійців Литовської повстанчої армії, яка зформувалася в 1943 році. Остаточню, створився Головний Литовський Визвольний Комітет, який створили такі партії й середовища: ЛАФ, Литовський національний союз, Литовська селянська партія, Соціал-демократична партія, Християнсько-демократична пар-

тія, Союз литовських ветеранів, і який перейняв керівництво Литовською повстанчою армією й підпільною боротьбою з метою вибороти визволення литовського народу й відновити на литовських землях Литовську Республіку. В 1944 році, німці пробували покликати до життя литовську СС дивізію (так, як це зробили в Естонії та в Латвії), але в Литві набір до дивізії не вдався. Допоміжна литовська поліція була роззброєна німцями, або втекла в ліс, а німці теж арештували ген. Павла Плечавічіюса та його шефа штабу, які на вимогу німців погодились були організувати литовську СС дивізію. Але вже 13. 7. 1944 р. советські армії зайняли столицю Литви — Вільну, а 1. 8. 1944 р. — Ковно (Каунас). Почалася нова окупація Литви Москвою під час якої Литовська повстанча армія вела збройну боротьбу принаймні до 1950 року, коли на присмирення Литви прибули до Литви значні сили внутрішніх військ МВД під проводом відомого спеца від придушування визвольних рухів, ген. арм. І. А. Серова. В 1949 році, прибув закордон віцепрезидент Головного Литовського Визвольного Комітету, о. монсенйор Кручевічіюс, який у своєму інтерв'ю закордонним журналістам про визвольну боротьбу поза залізною занавісою заявив, між іншими, що „найбільш хоробрим і ефективним рухом спротиву, за залізною занавісою, слід уважати Українську Повстанчу Армію”.¹⁶⁾

Отже події в Литві склались дуже подібно до подій в Україні. В обох країнах відбулося, ще в червні, проголошення відновлення державности, при чому, в обох цих країнах, ініціаторами проголошення були підпільні організації націоналістичного характеру: в Литві — ЛАФ під проводом полк. Казиса Шкірпі, в Україні — ОУН під проводом Степана Бандери. В обох країнах, покликані підпільними організаціями тимчасові уряди були репресовані німцями, при чому, знов же, в обох випадках німці старались вплинути на організації, щоб вони відкликали проголошення державности й розв'язали уряди. В обох країнах репресії охопили, головно, провідні кадри підпільних організа-

¹⁶⁾ Події на Литві реферуємо за різними числами офіційного органу Головної Литовської Ради в США, ЛИТОВСКИМ БЮЛЕТЕНЕМ (в англійській мові). Знаменито редагований шефом Литовського Інформаційного Центру, п. Марією Кізіс, THE LITHUANIAN BULLETIN (Lithuanian-American Information Center, 233 Broadway, New York, N.Y., 10007) є цінним джерелом для вивчення недавньої історії Литви, дії Литовської повстанчої армії (цінні, оригінальні знімки), литовського резистансу на литовських землях та (з українцями) в советських концентраційних таборах, а теж сучасної соціальної, економічної та національної ситуації на литовських землях і в цілому СССР і т. і. Про подані мною факти, див., головно, річник VI. за 1948 рік (ч. 8-10) та VII. за 1949 рік.

дій, при чому і дальший розвиток в обох країнах був разуче подібний: постав протинімецький резистанс, створилася партизанська армія, зформувалося її керівництво, що в обох випадках мало навіть подібні назви. Під проводом УГВР чи ГЛВК, що діяли в характері підпільних урядів, визвольна боротьба продовжувалася ще довгі роки після закінчення війни в Європі, яка звернула увагу на себе цілого світу.¹⁷⁾ Події, в обох країнах, складалися дуже подібно, разуче подібно, але не подібно складалася реакція політичних середовищ обох народів на ці події. Чи справді *SI DUO FACIUNT IDEM, NON EST IDEM*? Чому ж тоді за литовським Актом 23 червня стоять муром всі литовські політичні середовища, не виключаючи рішучих противників ЛАФ-у (соціал-демократи, селянська партія, християнські демократи), а за Актом 30 червня не стоїть навіть дехто з цих політичних діячів, які брали в ньому безпосередню участь? Дозволюю собі зрадити що таємницю: Литовці, без огляду на свою партійну приналежність, беруть, до уваги, перш-за-все зміст акту і розглядають його, як державний чин, що в даних умовах мусів бути кимось зроблений і тому навіть противники ЛАФ-у радіють, що ЛАФ проявив потрібну ініціативу й dokonав цього державного чину, що мусів бути dokonаний. Українські критики розглядають Акт 30 червня не з погляду на його зміст і на безсумнівну конечність проголошення цього змісту, але з погляду на ініціаторів цього проголошення. Українським критикам не важне те, що проголошено, але хто проголосив. Коли ж цього проголошення dokonали „богопротивні”, „недемократичні”, „тоталітарні” бандерівські націоналісти, то й проголошений ними Акт 30 червня є „богопротивний” і шкідливий українському народові. Випадає спитатися, чи положення українського народу було б краще, якщо б Акту 30 червня не проголошено? Шановним критикам було б дуже важко відповісти на це питання.

¹⁷⁾ Про УПА писало й згадувало дуже багато чужинців, але про рівнобіжну оцінку української й литовської повстанчої боротьби, зокрема в післявоєнних роках, нам відомо з творів проф. Елліота Р. Гудмена та Чарлза В. Теєра. Зокрема важлива оцінка Теєра, що є абсолювентом Військової Академії у Вест Пойнті, був довгі роки у закордонній службі, а в роки минулої війни був пов'язаний з О(фис)С(третеджик)С(ервисиз). Тепер викладач у Воєнній Колегії. Теєр пропонував, щоб створити в американському Генштабі постійний департамент для повстанської боротьби. Див. Elliot R. Goodman, *THE SOVIET DESIGN FOR A WORLD STATE*. With a Foreword by Philip E. Mosely. New York, 1960, ст. 95; Charles W. Thayer, *GUERRILLA*. Foreword by Sir Fitzroy Maclean. New York, Evans-ton, and London, 1963, ст. 76, 136.

З погляду свого змісту, литовський АКТ 23 ЧЕРВНЯ та український АКТ 30 ЧЕРВНЯ представляв, на самому початку війни, для Німеччини небувалу шансу перемоги над Москвою, що очевидно мала б *світове значення*. Дозволюю собі, в цьому місці, знову віддати голос Петерові Кляйстові. Він оцінює цю шансу так: „Небувала нагода в руках Гітлера: доля цілого континенту, що хоче повернутися до своєї колишньої єдності, до своєї давньої величі і стоїть перед ним з викликом. Незвичайна історична перемога насувається тому, хто відважиться перескочити власну тінь, вузькі національні інтереси власного народу, хто зуміє перемогти насамперед себе самого.

Рука Гітлера не сягає по цю нагоду... Гітлер не бачить загального європейського завдання, він бачить тільки Німеччину, силу Німеччини, цілі Німеччини. Він бачить тільки простір, який хоче здобути для Німеччини, але не живі народи у цьому просторі. Гітлер не розуміє цієї небувалої нагоди, яку йому большевицький режим кинув під ноги. Гітлер вперто тримається державницького думання традиційної школи, він пробує застосувати колоніальні методи в Європі, в часі, коли вже в Африці чи в Азії почався сумерк колоніального панування над чужими народами. Гітлер не вирушає до величного походу за визволення, він рушає в похід за колоніальне підкорення, в якому скривавиться Німеччина. Отже залишається плян „Барбаросса”, отже висилається райхс- і гебітскомісарів. Вільні уряди у Львові та в Ковні розганяється. Українських борців за волю не висилається на фронт, але саджається до концтаборів . . . Колгоспів в Україні не касується. Українських науковців наганяється з їхніх інститутів . . . Німецькі правління, німецькі монополі, німецькі акційні спілки й керівники сільського господарства — все це тягнеться в густій масі за армією й захоплює, захоплює все, що бачить, машини й запаси, копальні й заводи, колгоспи й радгоспи. Німі стоять мільйони українців, росіян, білорусів, дивлячись на ті зміни. Щойно тільки вони вітали німецьку армію, а тепер німа тишина заступає недавно радість. Це не є визволення, те, що прийшло. Брунатні комісари змінили тільки червоних комісарів — і це все. Відчуження між окупаційною владою й населенням зростає, відчуження, що перемінюється в одверту ворожнечу, коли не тільки беруть нафту й залізну руду, але й людей. Завкелівський „набір робітників на Сході” у формі рішучої людоловлі „остівських недолюдків і мешканців багон”, примушує населення окупованих областей до втечі, кидає його в обійми партизанів. В скорому часі вже не ріжуть останньої свині, щоб погостити німецького вояка, але почина-

ється партизанська війна . . . Тепер уже нема сотень тисяч перебіжчиків. Вже червона амрія знає, що проти неї стоїть ніякий визволитель. Під політичними й мілітарними ударами вона щораз більше гартується...”¹⁸⁾

Ми свідомо навели довшу цитату з твору відомого німецького політичного діяча й науковця, з якої видно не тільки правильну оцінку німецької східньої політики, але з якої пробивається теж певен жаль за перемогою, що так легко висмикнулася з німецьких рук. У своїх творах Кляйст виразно обвинувачує Гітлера і його найближче оточення за німецьку політику на Сході, а тим самим за німецьку поразку в минулій війні, але він теж свідомий, що цю політику не можна було змінити через безмежну зарозумілість Гітлера і його дорадників, дарма що тисячі німців бачили, що ця політика веде до катастрофи.¹⁹⁾ Кляйст також стверджує, що у результаті українського спротиву створився був великий хаос у думанні та методах різних німецьких чинників в Україні, що навіть годі було тоді в ньому розібратись. У кожному разі різні німецькі чинники в Україні почали хитатися під впливом українського спротиву й щораз поступатися перед українськими прагненнями до власної держави і власної збройної сили. Дуже показовими, тїд тим оглядом, є спроби деяких чинників армії й СС (напр. групи губ. Вехтера в Галичині) обійти заборону Гітлера покликувати до зброї українців та інші поневолені Москвою народи, або й теж цілий власовський рух, що його затіяли деякі русофільські чинники

¹⁸⁾ Див. Кляйст II, ст. 320-321. В іншому свому творі (Кляйст I), Кляйст стверджує, що „перші партизани, що воювали проти німців на Сході, були розчаровані українські націоналісти, а не советські агенти”. Див. Кляйст I ст. 190.

¹⁹⁾ У свому творі (Кляйст I, ст. 221-225) Кляйст розказує про свою особисту спробу вплинути на Гітлера і добитись зміни політики на Сході, зокрема у відношенні до українців. Подібну спробу робив кап. Оберлендер, зв'язковий старшина до українського батальйону добровольців „Нахтігаль”. Вислухавши декілька речень з доповіді Оберлендера, фюрер заявив коротко: „Ви не знаєте, що говорите. Росія є нашою Африкою, а росіяни — нашими неграми” (Оберлендер говорив про українців! — Л. Ш.). Див. P. Levenhuhn, GERMAN MILITARY INTELLIGENCE, London, 1954, ст. 165. З інших німецьких політичних діячів, що послідовно протестували проти гітлерівської східньої політики, треба ще назвати Д-ра Отто Бройтігама, Анатолія ван дер Мільве, Фріца Рудольфа Арльга, д-ра Тавберта (з мін. пропаганди), д-ра Маркуля й багатьох інших, що їх становище залишилося в документах, проголошених у зв'язку з Нюрнберзьким процесом. Див. також, Otto Bräutigam, UEBERBLICK UEBER DIE BESETZTEN OSTGEBIETE WAEREND DES 2. WELTKRIEGES. Tübingen, Studien des Institutes für Besatzungsfragen, 1954.

Вермахту. На своє нещастя, німці робили ці спроби дуже поволі, а остаточний відступ від колоніальної політики прийшов щойно тоді, коли німецьких окупантів уже не стало на Україні. Ця зміна політики прийшла вже запізно, до того ж вона потапала в протиріччях між ставкою на єдину й неподільну Росію і ставкою на поневолені Москвою народи, а тому не могла вже вплинути на вислід війни на Сході. Ці факти дають підставу британському дослідникові у коментуванні Акту 30 червня висловити ствердження, що божевілья нацистської доктрини (через яку розігнано український уряд у Львові й арештовано Ярослава Стецька) коштувало німців підтримки 40 мільйонів українців.²⁰⁾

У світлі повищих оцінок, годі відмовити Актам 23 і 30 червня, dokonаними підпільними організаціями литовського й українського націоналізму далекосяглого історичного значення у світових масштабах. Приймаючи до відома проголошення відмовлення української та литовської державности, підтримуючи визвольну боротьбу інших поневолених Москвою народів, Німеччина могла досягнути перемоги над большевицькою Москвою. Відкидаючи ці проголошення, репресуючи їх ініціаторів, німці виявили справжні свої наміри на початку своєї кампанії на Схід. Їхня політика на Сході була не тільки „разуче незручна”, як каже Фредборг, але й глупа та божевільна, і, тому найбільш шкідливою й катастрофічною. І тільки ця німецька східня політика, що для її викриття причинилися Акти 23 і 30 червня, присудила провідників III Райху до їхнього покарання найбільш драстичною і соромною невдачею і поразкою, що їх, колинебудь, знала історія.

²⁰⁾ Див. D. G. Stewart-Smith, THE DEFEAT OF COMMUNISM. Preface by Salvador de Madariaga. London, 1964, ст. 97. Стюарт-Смит назвав підрозділ, в якому він коментує АКТ 30 ЧЕРВНЯ: 30. VI.—9. VII. 1941, отже датами Акту й арешту Ярослава Стецька нацистською поліцією безпеки. Автор називає ОУН під проводом Степана Бандери „антинацистською”, ОУН під проводом полк. Андрія Мельника (ст. 98) „пронацистською” за звернення полк. А. Мельника до Гітлера з дня 6. VII. 1941. Очевидно, для обвинувачення ОУН полк. Мельника в пронацистських симпатіях немає підстав, але ми навели твердження британського автора для ілюстрації, як різні події й документи сприймаються чужинцями. Коли мова про звернення з 6. VII. 1941 р. — слід нагадати, що це було звернення колишніх високих старшин української армії, у справі творення української армії. Його підписали полк. Мельник, ген. Омелянович-Павленко, ген. Капустянский, полк. Сушко, полк. Стефанів та полк. Дяченко, а теж Михайло Хронов'ят. Стюартові-Смитові не подобалися вислови звернення, щоб українській молоді „дозволено на почесь брати участь у хрестоносному поході проти большевицького варварства”. Пор. Армстронг, назв. праця, ст. 87.

3. НА СТОРОЖІ ДЕРЖАВНОЇ КОНЦЕПЦІЇ УНР

Загально відома істина в нас та, що найбільше критиків Акту 30 червня рекрутується з середовища екзильного державного центру УНР. Серед прихильників державного центру УНР відрізняємо людей, що вірою й правдою стоять за цю концепцію, бо для них вона частка їхньої історичної пам'яті, частка їхнього минулого, коли вони під прапорами УНР і під проводом сл. пам. Головного Отамана Симона Петлюри боролися за побудову української державності і в цій важкій боротьбі проявляли велику посвяту й жертвенність. І довгі роки між двома війнами вони нетерпеливо чекали, коли „сурми запрають” і вони рушать в новий похід за визволення своєї дорогої Батьківщини. Але, як і в кожному політичному середовищі, не бракує теж серед прихильників концепції УНР елементу опортуністичного й кон'юнктуального. Прикро дивитися тепер, як деякі оборонці державної концепції УНР у минулому, обертаються тепер у визнавців „реалітетів”, себто визнавців Української ССР, що була й є запереченням державної концепції УНР.

З боку прихильників державної концепції УНР критиковано АКТ 30 ЧЕРВНЯ як заперечення державної концепції УНР. Серйозні закиди стосувались таких моментів: (А) „Проголошено” державу, яку вже проголошено Актом 22 січня; (Б) Одинокую легітимацію до будь-яких державних проголошень мав тільки легітимний уряд УНР в екзилі; (В) Ігноруючи існуючий екзильний уряд УНР, політичне середовище, відповідальне за Акт 30 червня, виявило тенденції до встановлення в Україні монопартійної диктатури. Про інші закиди, що мають більше особистий чи технічний характер, у цьому місці говорити не будемо.

Стоячи, віч-на-віч, цих закидів, нам приходится тільки ствердити, що проголошуючи *відновлення* української державності, Акт відновлював в Україні цю державність, що була проголошена й існувала, за яку сини й дочки українського народу боролися й клали своє життя в боротьбі. З цього погляду, Акту 30 червня не можна вважати запереченням Акту 22 січня, бо якщо б не було останнього, то й не могло б було бути Акту 30 червня. Останній — це тільки закономірне продовження першого.

Відповідає правді, що в Акті 30 червня не згадано виразно державність УНР, бо для цього були дуже поважні причини. Ось вони:

1. Ми вже згадували, що заявою з 1940 року, екзильний

уряд УНР в особах прем'єра В. Прокоповича та міністра закордонних справ, О. Шульгина, поставив був себе на бік західних альянтів, проти Німеччини. Цю заяву 1940 р. треба оцінювати позитивно; вона враховувала той стан, що заіснував на світовій шахівниці в перші роки II Світової війни. Він виявляв перевагу над українським становищем в I Світовій війні, коли українська політика пов'язувала надії на визволення тільки з перемогою Німеччини (центральної держав). Випадає теж ствердити, що Олександр Шульгин мав легітимацію для свого про-альянтського становища в 1940 році. В 1917 році, він на посту міністра закордонних справ УНР обстоював альянс України з потугами Антанти, які визнали були *де факто* уряд УНР й акредитували при ньому своїх представників) і зрезигнував з посту, коли політика УЦРади почала схилюватися до орієнтації на Центральні держави. Резигнація Шульгина була протестом проти такої орієнтації і цей факт був, на Заході, відомий.

Перехід екзильного уряду УНР у табір Західних альянтів не був проведений, консеквентно, до кінця. Вибух советсько-німецької війни змінив дещо ситуацію на світовій шахівниці, але, головною причиною, чому уряд УНР не знайшовся в Лондоні і не діяв там паралельно з польським чи литовським екзильним урядом, був факт, що Президент УНР в екзилі, Андрій Лівчицький перебував на території, окупованій німцями. На цій території перебувала теж військова та цивільна еміграція УНР, що групувалася коло державного центру УНР. Все ж таки, з усіх цих скомплікованих причин екзильної політики УНР важко було в Акті відновлення української державности, що нібито мала постати з допомогою Німеччини, покликатися на державний центр УНР. І з цього погляду не можна відмовити політичній доцільності фактові, що проголошення dokonala революційна підпільна організація і своїм Актом заявляла тільки про волю свого народу жити самостійним життям у відновленій державі. Рівночасно, вона не зв'язувала рук екзильному державному центрові, що міг продовжувати визвольну політику дипломатичними шляхами, а в разі потреби відпекатися від такої чи іншої дії підпільної організації. Цікаво, що це в Литві прекрасно зрозуміли, але, на жаль, не зрозуміли в нас.

2. Акт 30 червня відновлював українську державність, що на західно-українських землях існувала в формі Західноукраїнської Народньої Республіки (ЗУНР), а після Акту Злуки з 22 січня 1919 року, в формі Західної Области Української Народньої Республіки (ЗОУНР). На жаль, законний уряд УНР у

Варшавському пакті з 20. IV. 1920 року зрікся західніх земель України для Польщі. Екзильний уряд УНР ніколи не відкликав був Варшавського пакту і коли він цього не зробив до вибуху II Світової війни в 1939 році, то це, якоюсь мірою, можна б ще зрозуміти, хоча не оправдати. Екзильний уряд УНР перебував у Польщі на положенні „тихого” союзника і завжди лелівав надії на польсько-український похід для визволення України. Цілковито інша ситуація заіснувала 17 вересня 1939 року, коли законні претенсії українського народу до західніх земель України пред'явила світові Москва своєю заявою, що бере під охорону українців у Західній Україні. Тоді, на нашу думку, повинна була з'явитися заява екзильного уряду УНР, якою уневажнювалося Варшавський пакт, а території, що їх окупували советські армії, оголошувалося територією УНР у згоді з Актом 22 січня 1919 року. Такої заяви не було й тому створювався доволі дивний стан: існувала територія УНР, окупована Москвою і територія на захід від кордонної лінії, визначеної Варшавським пактом, що була територією . . . советською, до якої екзильний уряд УНР не міг пред'являти ніяких законних претенсій.

Акт 30 червня відновлював українську державність на цих територіях, на яких ця державність теоретично чи практично існувала у всі періоди існування Української Держави в будь-якій формі. III Універсал Центральної Ради визначив територію Української Народньої Республіки без українських земель, що входили тоді до Австро-угорської монархії і без Криму. Справу українських земель колишньої Австро-угорської монархії вирішив Акт 1 листопада 1918 року, в якому точно визначено межі Західньоукраїнської Народньої Республіки, пізнішої Західньої Области УНР. Справу Криму вирішено договором гетьманської Української Держави з Кримом, що об'єднувався з Україною на засадах внутрішньої автономії. Договорами були врегульовані взаємини України з Доном та Кубанню і, таким чином, була достатня база для того, щоб розуміти, що слід визнавати державною територією відновленої української держави. Цього точного розуміння не можна було затьмарювати контрверсійною справою західніх кордонів України в світлі обов'язуючого екзильний уряд УНР Варшавського пакту. Поскілки в таких справах потрібна ясність становища, ніякого відклику в Акті 30 червня на екзильний уряд УНР бути не могло.

У цьому місці бажано вказати на факт, що в наслідок всіх цих причин, існувала серед ініціаторів Акту 30 червня меншість,

Виданий в Україні в 1951 р., в 10-річчя Акту 30 червня 1941 р., бон на 100 карб., на потреби визвольної боротьби. Бон у двох кольорах -- чорному і червоному.

що обстоювала інший проект проголошення. Тут ідеться про наради й дискусії, що продовжувалися майже весь 1940 рік і аж до вибуху війни. Отже, цей інший проект зовсім не враховував традиції УНР, але виходив з існуючого стану в Україні. Згідно з цим проектом, у Львові, де мало відбутися проголошення, повинні були зібратися члени Верховної Ради ССР і УССР, що не евакуювались на Схід, і створивши Народні збори (скликані за різними проектами), проголосити вихід Української ССР із Союзу ССР (на підставі 17 параграфу Конституції ССР), вивести війну Російській СФСР та приступити до анти-комінтернівського пакту. До речі, проект цей був сильно підтримуваний німецькими приятелями самостійної України, але в середовищі ініціаторів Акту 30 червня він не здобув прихильності. Середовище полк. Євгена Коновальця залишилося вірним історичній концепції УНР і не дало себе звести на манівці сумнівним реалітетам.

Душею всієї цієї підготовчої роботи був Ярослав Стецько, майбутній прем'єр уряду, встановленого Актом 30 червня. Про нього пише американський дослідник українського націоналізму, Джан А. Армстронг, що „він відзначився бистрою інтелекцією й здібністю узагальнювати досвід у формі політичних рецептів”.²¹⁾ Рецепти Ярослава Стецька не передбачували тоді і не передбачують тепер будь-якої можливості політичного використання „реалітетів” УССР. Рецепти Ярослава Стецька означають послідовну вірність самостійницьким ідеалам українського народу, втілених в Актах 22 СІЧНЯ 1918 і 1919 років, і це є вірність основній концепції УНР, під прапорами якої ці Акти здійснювались у вирі боротьби.

У цьому місці, неможливо не звернути уваги, що крім концепції УНР, в українській екзильній політиці, існувало ще гетьманське середовище, яке було вірним концепції гетьманської Української Держави 1918 року. Очоловав оце середовище колишній Гетьман, Павло Скоропадський, що мав свій осідок у Ванзее біля Берліну. У роки між двома світовими війнами, гетьманське середовище значно реабілітувало себе в очах української політичної опінії, що й стало причиною значного його посилення в Західній Україні, в емігрантських кругах, а, головню,

²¹⁾ Див. Армстронг, назв. праця, ст. 54. Про Акт 30 червня, у назв. праці, див. сторінки 77-83. Це є зразок, як чужинець, що теж не виявляє надмірного ентузіазму для ОУН під проводом Степана Бандери, дає об'єктивну оцінку Акту 30 червня, дарма що інформації про нього збирив також від рішучих противників цього середовища.

за океаном, де в США та Канаді нараховувало воно тисячі відданих і жертвених прихильників. Подорож Гетьманича, Данила Скоропадського в Канаді була одним великим тріумфом гетьманського середовища. Політична рація вимагала враховувати гетьманське середовище в усіх визвольних комбінаціях. Незважаючи на гетьманський акт федерації з листопада 1918 року, гетьманське середовище на чолі з Гетьманом вело виразний, самостійницький курс своєї політики. Все це причинилося до значної ревізії поглядів на новітню Гетьманщину, як на один з етапів української державности, в якому для будівництва тієї державности зроблено надзвичайно багато і то в різних ділянках державного будівництва.

В умовах зміни публічної opinio у відношенні до гетьманського табору не можливо було його далі дискримінувати й виключити з визвольної боротьби. Акт 30 червня давав повну змогу гетьманцям включитися в будівництво української державности. І треба сказати, що вони включилися і залишилися з українськими революціонерами навіть тоді, коли потрібно було вести боротьбу проти німецьких окупантів. У цьому місці, не можу не згадати про сл. пам. полк. Варфоломія Євтимовича, який в 1943-1944 роках багато праці вложив у розбудову Української Повстанчої Армії (УПА), працюючи активно у вишкільному відділі Краєвого Військового Штабу Львівського краю (КВШ 11), що в майбутньому став Головним Штабом (ГШ УПА). За цю працю для розбудови підпільної збройної сили, Покійний був арештований німецькою поліцією і тільки за енергійним втручанням Гетьмана був звільнений.

Очевидно, середовище, яке проголосило АКТ 30 червня не мало найменшого наміру встановити монопартійну диктатуру в Україні. Факт, що визначний член ОУН Степана Бандери, Ярослав Стецько очолив був тимчасовий уряд, пояснюється цими самими причинами, чому провідник ЛАФ-у — полк. Казис Шкірпа очолив був литовський тимчасовий уряд. Підпільні організації прийняли були відповідальність за Акти проголошення державности і ця відповідальність не була фіктивною. Вона б була фіктивною, якщо б ці організації призначили були нечленів своїх середовищ головами проголошених собою урядів. Поза тим, дуже важливою обставиною було побоювання, що нечлени підпільних організацій, під пресією німецького терористичного апарату могли відкликати проголошення, до чого не можна було допустити. І, врешті, треба підкреслити ще факт, що в склад тимчасового уряду запрошено членів інших українських полі-

тичних середовищ, не виключаючи й соціалістичних, і коли до цього додати ще постанову акту, що „на західних землях України твориться влада, — яка підпорядкується українському національному урядові, що створиться у столиці України — Києві”,²²⁾ то ледве чи можна серйозно говорити про якінебудь замашки ОУН Степана Бандери для встановлення монопартійної диктатури в Україні.

На цьому тлі, не можна відмовити Актові 30 червня психологічно-пропагандивного значення в українському та в чужинському світі. Серед чужинців дуже поширеною була легенда, що зв'язувала українські самостійницькі змагання з Німеччиною й представляла їх як німецький „винахід” чи німецьку „інтригу”. Коли ж ми про цю легенду, сьогодні, мало чуємо, то це можемо завдячувати фактові, що, в минулій світовій війні, Актом 30 червня український народ протиставився німецьким завоюювачам і повів проти них боротьбу на смерть і життя. Німцям, які прийшли в Україну з плянами обернути її в колонію і сподівалися застати в ній політичну порожнечу, одна українська політична організація, що в opinіo світу найкраще надавалася до виконання ролі послухних квіслінгів, поставила нових гітлерівських окупантів перед доконаний факт відновлення української державности.

Цей факт знищив легенду про пов'язаність української самостійницької політики з посторонніми чинниками.²³⁾ Коли дивитись на Акт 30 червня з історичної перспективи, то, перш-за-все, треба ствердити у відповідь всім критикам, що політична ситуація українського народу під час II Світової війни і після

²²⁾ Див. Армстронг, назв. праця, ст. 79-80; Мірчук, назв. праця, ст. 32.

²³⁾ Сьогодні, українську самостійницьку політику з німцями пов'язують тільки большевики. Вони зокрема вперто твердять, що українські націоналісти вислугувались німцям і договороються навіть до таких ідіотизмів, що сл. пам. Степан Бандера казав німцям замкнути себе в німецькому концтаборі, щоб створити довкола своєї особи авреолу мученика. Це твердження належить не кому іншому, тільки кол. міністрові закордонних справ Української ССР, Дмитрові Мануїльському і було воно проголошене в доповіді, виголошеній на Конференції вчителів західно-українських областей у Львові, 6. I. 1945 року, а потім надруковане в окремих виданнях з текстом цієї доповіді. Про те, що в гітлерівських концтаборах загинули два брати сл. пам. Степана Бандери, большевики не кажуть. Гадаю, що ми самі допомагаємо подібним большевицьким твердженням, тому, що ми не провели дослідження німецьких документів, що зберігаються в різних архівосховищах у Франції, Англії та США. У цих документах зберігаються численні документарні свідчення, що німецькі нацисти вважали українських націоналістів ворогом ч. 1 і знищували їх,

неї не була б кращою, якщо б Акту 30 червня було не проголошено. Навпаки, вона б була гіршою, бо вона була б кинула українців в обійми колаборації з німецькими окупантами, як злом, позірно, меншим від большевицької окупації. Крім цього, українська визвольна політика не мала б, з цього історичного часу, доказів волі українського народу мати свою державу. Акт 30 червня дав докази існування такої волі, не тільки самим проголошенням відновлення Української Держави, але й відношенням українських народніх мас до нього. Аджеж, ніхто не може заперечити, що вістка про відновлення української держави поширювалась на українських землях і український народ зустрічав її з радісним піднесенням. Скрізь були скликувані Святочні Народні Збори, на яких проголошувано відновлення української держави, скрізь відправлялися в церквах урочисті Богослуження в наміренні цієї держави і священники відбирали присяги на вірність цій державі. Скрізь творилися її органи: місцеві, районні й обласні управління. Український народ з охотою виконував усі зарядження нової влади і брав діяльну участь в її творенні. Скрізь панував лад, порядок і послух новій владі. Не можна відмовитись від пригадки, що навіть в далекому Благоеві, Одеської області, центрі болгарського району, болгарське населення врочисто проголосило відновлення української державности й створило місцеві органи нової влади.²⁴⁾

Таким чином, за доконаним фактом стали українські народні маси принаймні на половині території України, де дійшла

де тільки могли. Ми досі не встановили навіть списку цих наших друзів і подруг, українських націоналістів, що згинули з руки озвірих гітлерівських катів, а ім'я їх дійсно легіон. Большевики знають цю документацію, але вони промовчують її згідно зі змодифікованою собою поговоркою: „Брехнею світ пройде, а вертатися назад не треба”. І брешуть на всі чотири застави, використовуючи нашу недбалість і пасивність. Ось, наприклад, у відомому памфлеті п. н. ПІД ЧУЖИМИ ПРАПОРАМИ, автори Володимир Белаєв і Михайло Рудницький цитують відому інструкцію для гітлерівських поліцистів на Україні, якої текст відомий із здобутих німецьких документів. Перший пункт цієї інструкції: „Наші вороги комуністи, бандерівці, партизани. Потенціонально найнебезпечніші бандерівці. За всяку ціну знищити!” — зникнув з „документальної студії” Бєляєва-Рудницького, всі інші є! Див. В. Бєляєв, М. Рудницький, назв. праця ст. 185. Повний текст у творі Миколи Лебеда, УПА, 1946, ст. 81. Виявити німецьку документацію, що стосується УПА, протинімецького резистансу ОУН, відношення гітлерівських окупантів до українських націоналістів, протинаціоналістичного терору, — це першорядні політичні завдання української еміграції, а зокрема організацій визвольного фронту, що мусять бути виконані.

²⁴⁾ Див. нашу працю ПОХІДНІ ГРУПИ ОУН, Мюнхен, 1958, ст. 217.

вістка про проголошений Акт 30 Червня, і коли німці відповіли на нього організованим терором, народ почав готуватися до оборони своєї волі жити незалежним життям у самостійній Українській Державі. Процес кристалізації революційно-визвольних сил остаточно завершився в Українській Повстанчій Армії (УПА), яка почала проти німецьких окупантів збройну боротьбу. Отже, Акт 30 червня, проголошений проти волі німців і заперечений ними, все ж таки причинився для цього, що український народ, як правний господар своєї землі, виступив на політичну арену в минулій війні. І про цей виступ знає весь світ, який ще й досі дуже мало поінформований про всі перипетії нашої визвольної війни в 1917-20 рр. До речі, політична організація, що проголосила Акт 30 червня виступила в перших днях війни, як самостійний та суверенний чинник, зі своєю власною, політичною концепцією та зі своїми власними силами, що виявили себе здатними боротися жертвовно та завзято за здійснення цієї концепції. З трьох шляхів, які стояли перед українським народом у роки німецько-советської війни: (А) заховуватися наскрізь пасивно й вижидати більше пригожих умов, (Б) заявитися по одній чи по другій стороні ворожих собі імперіялізмів і включитися в їхню боротьбу і (В) вийти на арену боротьби як самостійний чинник, що боронить власних інтересів проти ворожих зазіхань, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери, проголошенням АКТУ 30 ЧЕРВНЯ вибрала третій шлях, що був єдиним шляхом, на який міг вступити народ, що шанує свою гідність і прагне своєї волі.

Від цього, що ОУН під проводом Степана Бандери вибрала такий шлях, український народ здобув славу і зберіг єдність нації. Доба була „жорстока, як вовчиця”, як прорік Ольжич, і важко було в ній тридцятки дожити. Але ті, що в цій жорстокій боротьбі стали на шлях боротьби проти німецьких окупантів, зберегли честь української нації і виписали кров'ю її право на волю і незалежність. І про це в світі сумнівів теж немає.

АКТ 30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ

Акт відновлення української держави 30 червня 1941 року і його значення дехто оспорує. Деякі наші політики твердять, що цей Акт був не на часі, замало підготований і не міг знайти зрозуміння у німців. Нашим завданням є дати належне наświetлення цього Акту з чисто об'єктивного становища. Оцінюючи тодішнє положення українського народу взагалі, а українського населення у Східній Галичині зокрема, слід підкреслити, що з початком німецько-більшевицької війни існувало серед українського громадянства переконання, що українська справа повинна увійти в заінтересування міжнароднього світу. Було ясным для кожного тверезо думаючого українця, що в цім історичнім моменті повинен наступити з української сторони Акт, який стверджував би право українського народу до самостійного державного життя. Доля судила, що цей Акт був проголошений з ініціативи Організації Українських Націоналістів під керівництвом Степана Бандери, революційним порядком 30 червня 1941 р., себто першого дня приходу українських і німецьких частин до столиці Галицької області. Проголошення Акту 30 червня відбулося на Національних Зборах в залі Т-ва „Просвіта” у Львові, в приявності численних визначних представників українського громадянства Львова. Акт відновлення Української Держави проголосив голова Національних Зборів Ярослав Стецько, якого водночас уповноважено створити Тимчасове Державне Правління (себто уряд) для зорганізування української влади і державного життя на звільнених від большевиків теренах. Ярослав Стецько при формуванні Тимчасового Правління виявив політичну зрілість і дипломатичний хист. Він формував Уряд не за партійним принципом, але при узглядненні кандидатів з різних партійних угруповань, після їхніх кваліфікацій.

Само проголошення Акту 30 червня 1941 р. не могло мати жадного позитивного значення без його реалізації і то в загально-крайовім масштабі. І тут проявились державно-творчі здібності Ярослава Стецька, який при творенні Тимчасового Прав-

ління, звернув також увагу на Львівське Обласне Управління, яке за большевиків містилося в палаті колишнього Галицького Намісництва. Зайняття Львівського Обласного Управління відбулося в першій половині липня 1941 р. на підставі уповноваження виданого управою м. Львова. Обов'язки посадника міста Львова виконував тоді д-р Ю. Полянський, професор Українського Державного Університету за большевицьких часів. Зараз (після зайняття Львівського Обласного Управління*), його голова явився в духовного провідника українців греко-католиків Митрополита Кир Андрея, який щиро привітав зайняття ЛОУ і бажав успіхів у наладнанні крайової адміністрації. Представники ЛОУ повідомили про перебрання ЛОУ також коменданта німецької армії, який прийняв до відома цей факт і обіцяв переслати відповідне письмо голові ЛОУ.

Наладнання адміністрації Галичини наступало швидким темпом. З першого приміщення в будинку при площі Смольки, перенесено ЛОУ до палати колишнього Галицького Намісництва при Губернаторських Валах і зараз до праці в нашій адміністрації зголосилось понад 150 службовців, між ними деякі поляки, колишні урядовці львівського воєводства. Після зорганізування ЛОУ одержали ми привіти від Станіславівського, Тернопільського і Дрогобицького обласних управлінь та багато привітів з провінції. Особливо сердечний привіт і пропозицію перебрати управу цілої Галичини переслав д-р А. Княжинський зі Станіслава. За зподю інших обласних управлінь ми рішили прийняти назву Управління Галичини і цю назву затримали аж до кінця урядування. В короткому часі зорганізовано на терені Галичини повітові староства, які контактувалися з ЛОУ, яке зі своєї сторони організувало наради повітових старостів для усунування адміністрації. Наше громадянство з одушевленням взялося до праці в різних ділянках громадського життя, не зважаючи на перші арешти провідників ОУН у Львові і на провінції.

В розгарі нашої праці надійшов день 30 серпня 1941 року і цього дня вечером прийшла до палати ЛОУ група німецьких урядовців, яка в доволі грубий спосіб наказала голові ЛОУ залишити будинок до наступного дня ранком, бо до Львова прибуде губернатор Ляш. Всякі заваження, що протягом ночі не можливо зліквідувати такої великої установи не допомогли і ми повинні були наступного дня ранком залишити урядуван-

*) У дальшому Львівське Обласне Управління означуватимемо початковими літерами — ЛОУ.

ня, без упорядкування багатьох важливих справ. Одначе наступного дня ранком змінилося поступовання німців. Явився знову провідник німецьких службовців і „зволив” подати голові ЛОУ своє прізвище та в пристойній формі запропонував утворити ліквідаційну комісію для українського ЛОУ, з призначенням для неї приміщення в будинку при Площі Смольки, з двома кімнатами для німецького дорадника в особі окружного старости з Холма Гагера. Зазначити слід, що тактика німців у справі ЛОУ була суперечна з арештуванням тих членів ОУН, які брали участь в утворенні Тимчасового Державного Правління. Утворення Ліквідаційної Комісії для українського ЛОУ, призначення до неї німецького дорадника та визначення нового приміщення, було з правного становища доказом легалізації перебрання ЛОУ українською владою. Ліквідаційна Комісія діяла до 1 січня 1942 р. і звіти цієї Комісії затвердила вповні німецька влада. Здається однак, що наміри німців у справі ліквідації ЛОУ були інші. Коли мені довелося з кінцем 1943 р. стрінути полковника д-ра Ганса Коха, німця-колоніста з околиць Станиславова, якого я знав ще з передвоєнних часів, а який нахотівся в першій групі німців для ліквідації ЛОУ, — він подав, що мене мали німці арештувати, як голову ЛОУ, а він, д-р Ганс Кох, вирятував мене від арештування. Нема причини не вірити пізнішому професорові Г. Кохові, який особисто був приязно наставлений до української справи.

Реалізація Акту 30 червня 1941 р. проявилася в першій мірі перебрання влади в Галичині, бо Українське Державне Правління не могло довше діяти з причини арештування його голови. Все ж таки, Управління Галичини тривало близько 3 тижнів, дало, як на воєнний час, надзвичайні результати і дістало врешті легалізацію з боку німецької окупаційної влади. Слід також підкреслити, що в тодішньому стані речей м. ін. перебрання влади в Галичині мало позитивне значення для Акту 30 червня 1941 р. із становища міжнародного права. Виходить з цього ясно, що Акт 30 червня 1941 р. був історичною konieczністю, бо тодішнє міжнародне положення та початок походу німців на Схід Європи, вимагав від українського проводу акту, який вказував би на право українського народу до незалежного державного життя.

Реасумуючи подані вище дані, належить підкреслити значення Акту з 30 червня 1941 р. в таких моментах:

1. Проголошення права українського народу до незалежного державного життя, створення Українського Державного

Правління і перебрання адміністрації Галичини українською владою.

2. Хоч Акт 30 червня 1941 р. був Актом українського прозоду без огляду на становище гітлерівського режиму до цього Акту, він давав німецьким політичним чинникам нагоду до зміни своєї політики і до признання права українського народу до незалежного державного життя. Таке признання прав до державного життя іншим поневоленням Москвою народам могло змінити вислід війни. Але добра нагода не часто приходить і національний егоїзм німців та їх нерозуміння ваги історичного моменту перемогли розумний підхід до проблеми Сходу Європи.

3. Не можна також поминути значення Акту 30 червня 1941 р. із становища міжнародного права. В міжнародному праві відома є засада „*ius postliminii*”, тобто „права післядіяння”, яке бере до уваги попереднє становище даної держави, втрату державности та акти, які зміряють до відновлення держави*). Акт 30 червня 1941 р. проголошений у важливому історичному моменті, вказував на право українського народу до самостійного державного життя. Значення цього Акту може бути важливе при майбутніх міжнародних конференціях, які, при упорядкуванні європейських справ, мусять також зайнятись справою української державности та права українського народу до його національних територій. У такому випадку нема сумніву, що Акт 30 червня 1941 р. може принести українській справі велику користь.

Подані вище аргументи вказують на вагу Акту 30 червня 1941 р. та треба надіятись, що українські політичні чинники і українська громадськість дасть належну оцінку Актові відновлення української держави 30 червня 1941 року.

*) Доцент Львівського університету д-р Губер написав наукову працю про „*ius postliminii*” в міжнародному праві для вжитку польської дипломатії.

Проф. В. Радзикович

У ДВАДЦЯТУ РІЧНИЦЮ АКТУ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

(Слово виголошене в Клівленді 5 липня 1961 р.)

Бувають не раз у житті народу події, які не мають безпосередніх великих і бажаних наслідків. На перший погляд видаються вони, може, даремні, очайдушні. Все ж таки значення їх велике. Як електрична іскра очищують вони атмосферу, прояснюють краєвиди.

До таких подій жертвенно-сміливих, повних героїчного розмаху належить і Акт відновлення Української Державности, проголошений у Львові 30 червня 1941 р. Правда, українському народові не вдалося збудувати своєї держави. Шалений вихор скаженого німецького імперіялізму з одного боку і варварський танок дикого Сходу — з другого зв'язали, столочили й знівечили чарівну квітку Української Волі. Але її коріння залишилися в українській землі і в душі українського народу. Воно поглибилось Актом із 30 червня 1941 р. І прийде хвилинка вона зазеленіє, зацвіте й звеселить пахощами українську землю від Прип'яті по Чорне море, від Попраду по Кубань!

Є на світі люди, по своїй вдачі і по своїй природі завжди невдоволені, що люблять відкривати плями на сонці, що залюбки критикують, коли критика легка. Критикували вони навіть геніяльного Хмельницького за те, що після бою під Корсунем зволікав, що не пішов із-під Замостя на Варшаву, що під Зборовом не взяв у полон польського короля й т. д. Але не зважаючи на всі ці міркування й докори, Хмельницький завжди залишиться Хмельницьким, геніяльною постаттю в українському історичному житті, хоч і діло його не перетривало до наших часів. Так само й ніяка критична оцінка не позбавить Акту 30 червня 1941 р. його жертвенного повного посвяти героїзму.

Перед хвилиною ми мали нагоду почути текст пам'ятного Акту. Проголошено його, як тільки перші відділи німецьких військ увійшли до Львова після залишення його більшовиками. Проголошено його в залі Тов-а „Просвіта” на громадському зіб-

ранні, на якому проводив теперішній Верховний архієпископ-кардинал: мученик Йосип Сліпий. Проголошення викликало сильне враження. Треба пам'ятати, що ця радісна хвилина прийшла після понурих, сірих, брудних днів московсько-більшевицької інвазії, після днів великого загальнонародного пригноблення, днів, повних жаху, тривоги й неспокою, коли голос кожного дзвоника в домі віщував нещастя, коли кожний стукіт до дверей проймав морозним холодом. Треба пам'ятати, що загал українського промадянства, як ударом обуха, був приголомшений масовим варварським убивством українських політичних в'язнів по тюрмах.

Нічого дивного, що момент проголошення Української Держави підніс серця вгору. Не тільки молодь захопилася. Молоділи в тих, повних нових надій і сподівань хвилинах, і старі, сиві громадяни та з молодечим вогнем кидалися до праці. Прикладом для всього громадянства яснів білобородий князь Української Церкви, митрополит Андрей Шептицький, що свій пастирський лист 1 липня 1941 р. розпочав такими словами: „З волі Всемогучого і Всемиловитого Бога в Тройці Єдиній зачалася нова епоха в житті державному Самостійної Соборної України. Народні Збори, що відбулися вчорашнього дня, ствердили й проголосили ту історичну подію. Повідомляючи Тебе, Український Народе, про таке вислухання наших багатьох молитов, взиваю Тебе до вияву вдячності для Всевишнього, вірності для Його Церкви і послуху для влади”...

В подібному високому настрої проголосив факт відновлення Української Держави і митрополит Української Православної Церкви, Втр. Полікарп у Луцьку 10 липня 1941 р.

Засідання новоствореного парламенту Української Національної Ради, що ним проводив сеньйор українських політиків, д-р Кость Левицький, проходило весь час у святочному настрої на високому рівні при однозгідності думок у найважливіших питаннях. Українське громадянство кинулося до праці, кожний, без уваги на свої партійні політичні переконання, віддавав свої сили на послуги Батьківщині.

Я не хочу й не буду розглядати Акту 30 червня 1941 р. із становища формальних управнень; не буду торкатися також тогочасних партійних розходжень, залишаючи ці круті стежки політичним діячам. Затримаюся тільки при очевидних наслідках пам'ятного Акту, так, як їх бачу очима українського громадянина.

Отже Акт із 30 червня зневолив найперше німців — говорю

про тогочасних німецьких можновладців, відслонити своє політичне обличчя. Свої політичні пляни й задуми вміли німці спершу приховати. Загал українського громадянства не був іще зорієнтований, які є дійсні німецькі задуми в їх поході на схід. Акт 30 червня велів німцям скинути маску і тоді український нарід зрозумів, що їхня мета — зробити з України німецьку колонію.

Другий очевидний наслідок був такий, що, зрозумівши дійсний намір Німеччини, українське революційне підпілля розгорнуло всю свою активність почало зміцнювати свої сили, що виступили до боротьби не тільки з большевицьким, але й німецьким наїзником в ім'я української незалежності і державности. Акт 30 червня зміцнив і збагатив ряди УПА, яка своїм героїзмом звернула увагу світу на Україну...

«Сьогоднішній наш спогад це наш поклін ідейному Зривові 30 червня 1941 р. та його сміливим творцям. Це наш глибокий поклін і наше з глибини серця йдуче привітання тим борцям, що кривавляться даліше у лицарській боротьбі з московським наїзником.

Це також вияв нашої незламної волі осягнути мету, яка присвічувала Актіві 30 червня 1941. А тією метою вільна від нікого Незалежна Українська Держава.

АДМІНІСТРАЦІЯ ГАЛИЧИНИ

Акт відновлення Української Державности 30 червня 1941 року, проголошений Організацією Українських Націоналістів під проводом С. Бандери, належить вважати важливою подією в історії визвольних змагань українського народу. Цей Акт був прийнятий великою частиною українського населення як Акт історичної конечности в тодішній військовій та міжнародній ситуації. Він давав Німеччині шансу використати його для оформлення відповідної політичної акції на Сході Європи, яка, при відкиненні безглуздої расової політики, могла змінити хід подій на Сході.

30 червня 1941 р., зараз після відступу большевиків з Львова та приходу до Львова українського легіону і українських Похідних Груп з частинами німецької армії, появилися українські синьо-жовті прапори на львівському ратуші, а у вечірніх годинах відбулися у великій залі Т-ва „Просвіти” в Ринку Національні Збори при численній участі представників українського громадянства, на яких проголошено Акт Відновлення Української Державности. Українці сподівалися, що німці зрозуміють запрозу з боку Москви і коли належно зорієнтуються в ситуації на Сході Європи, підтримають українські національно-державні аспірації. Українські провідники взялися зараз до праці, бо, очевидно, самого проголошення відновлення української державности не вистачало, але треба було його здійснювати. В першу чергу наш провід назначив проф. університету д-ра Ю. Полянського посадником м. Львова, який взявши собі до помочі д-ра Степана Біляка, адвоката і колишнього посла до польського Сейму, розпочав негайне урядкування.

Само зайняття Управи м. Львова мало місцевий характер і для реалізації Акту 30 червня 1941 р. слід було перейняти адміністрацію Східної Галичини, яку втікаючі перед німцями большевики залишили в стані повного хаосу і безладдя. Перед тодішніми українськими провідниками виникло завдання перейняти адміністрацію українських земель у свої руки і поставити німецьку окупаційну владу перед доконаний факт. Вже

в перших днях липня 1941 р. я одержав запрошення на збори делегатів українських організацій і установ та політичних партій, скликані Українським Державним Правлінням до його приміщення в будинку при площі Смольки ч. 3. Ці збори названо згодом зборами українських нотаблів, бо в них взяло участь багато визначних членів української громади міста. На порядку нарад тих зборів було, між іншим, перебрання адміністрації країни та налагодження адміністраційного апарату Галицької Области. В нарадах дискутовано справу перебрання Львівського Обласного Управління (давнє Львівське Воевідство) та районних управ. Як відомо, большевики, зайнявши Східню Галичину, змінили давніший її поділ на три воевідства (Львівське, Станиславівське і Тернопільське) і створили чотири обласні управління, а саме—Львівське, Станиславівське, Тернопільське і Дрогобицьке, а на місце польських, а раніше австрійських, повітових староств створили райони, які територіяльно не покривалися з староствами, але творили менші адміністраційні одиниці. З чотирьох обласних управлінь найбільше значення мало Львівське Обласне Управління, яке визначало напрямні для цілої адміністрації Східньої Галичини. З цієї причини справа перебрання Львівського Обласного Управління мала особливе значення. В порядку нарад Зборів виринуло питання назначення особи для керівництва і перейняття Львівського Обласного Управління разом з великою палатою — будинком, де містилося за часів Австрії Намісництво Галичини, за часів Польщі Львівське Воевідство, а за часів большевиків Львівське Обласне Управління. Зазначити слід, що в часі зборів було видно з розпоряджень німецької окупаційної влади, що німецькі чинники не радо дивляться на намагання українців перейняти адміністрацію краю, а навіть кружляли поголоски про намірені репресії проти українців. В дискусії над справою зайняття ЛОУ*) несподівано виринула моя кандидатура на голову ЛОУ, що мені заскочило, бо перед засіданням ніхто про цю справу зі мною не говорив. Я особисто був зламаний понад 21-місячним перебуванням під небувалим терором та недавньою трагічною смертю мого 16-літнього сина Романа та не почував себе всміг зайняти це відповідальне і тяжке в даній ситуації становище, тим більше, що я не мав належного досвіду у веденні адміністрації країни. З другої сторони, я особисто не довіряв німцям і не бачив уже тоді з їхнього боку розумного відношення до української справи. Тому то я прохав не ставити

*) Львівське Обласне Управління.

моєї кандидатури і з своєї сторони запропонував на голову ЛОУ д-ра Костя Паньківського, якого хтось з присутніх тоді на засіданні згадав у зв'язку з цією справою, або д-ра Степана Біляка, колишнього посла до варшавського сейму. Але д-р К. Паньківський був тоді неприязний у Львові і, як я опісля дізнався, був призначений на інше становище, а д-р Степан Біляк головства не хотів прийняти. Не зважаючи на мої застереження, Збори вирішили повірити мені перейняти ЛОУ, при чому моїм заступником призначено м-р. Ярослава Спольського, а керівником важливого внутрішньо-адміністративного відділу — адвоката д-ра Михайла Росляка з Чорткова.

Зараз же після згаданих Зборів зголосився я у митрополита графа А. Шептицького, який з великим вдволенням привітав перейняття українцями ЛОУ і побажав нам успіхів у нашій праці. Перше приміщення для ЛОУ знайшли ми в будинку при площі Смольки ч. 3 і там негайно приступили до зорганізування 12 відділів Обласного Управління, призначаючи на персонального референта Івана Стефанишина, кол. урядовця Крайового Союзу. Після зорганізування відділів ми вирішили перейняти в посідання палату при Губернаторських Валах, що й довершили при допомозі д-ра Степана Біляка, який працював тоді при Управі м. Львова і постарався про дозвіл згадану палату зайняти. Новоприйняті урядовці одержали доручення упорядкувати будинок і бюро, які большевики залишили у повному безладді. Всі урядовці ЛОУ взялися із запалом до праці, і вже за кілька днів почали нормальну працю, при чому було зобов'язано до служби понад сотню урядовців.

Повітові староства відновили свою діяльність. Повітове староство під керівництвом д-ра Семена Шевчука стало організаційним зразком для інших повітових староств. Незабаром на-в'язано було тісніший зв'язок між ЛОУ та повітовими староствами, а інші обласні управління зголосили готовість співпрацювати з ЛОУ, признаючи йому керівну роллю в адміністрації цілої Східної Галичини, чи, як німці називали, „Дистрикт Галичина”. Особливо щиро відгукнувся окремих письмом до мене і точним звітом з діяльності д-р Антін Княжинський, з Станіславівського Обласного Управління. Значна частина Станіславівщини була зайнята мадярськими військами і там настали інші умови для налагодження адміністрації, як у Львівській області.

Вістка про перебрання українською владою ЛОУ відразу рознеслася по Львові та околичних місцевостях. Багато

поляків голосилося до служби при ЛОУ, а жиди мали надію, що при українській адміністрації знайдуть полегшу в їхнім розпучливо тяжким положенні. Між іншим німецька влада проголосила афішами, що всяка допомога жидам, зокрема переходування їх, буде каратись смертю. У своїм трагічним положенні жиди звернули очі на українське Обласне Управління і там шукали рятунку. Не тільки до бюро, але й до мого приватного помешкання голосилося багато жидів, особливо з-посеред адвокатських родин, з проханням допомогти арештованим жидам. Ми, очевидно, не могли багато вдіяти, бо німецьке Гестапо і взагалі німецькі урядові чинники ігнорували нас, проте індивідуально я, як і інші урядовці ЛОУ, старалися по змозі допомагати жидам. При тих інтервенціях часто зустрічалися ми з загрозою власного арештування.

Незважаючи на всякі перешкоди, організація адміністрації на терені Східньої Галичини йшла швидким темпом, що пояснювалося сильною підтримкою селянства, робітництва та інтелігенції, як у Львові та його околиці, так і на провінції. Для належного означення засягу нашого діяння прийняли ми назву „Управа Галичини“, що було, зрештою, в згоді з інтенціями інших обласних управлінь. Однак, незабаром наступили передбачені мною події, себто наступ німців на наше Обласне Управління.

З кінцем липня 1941 р., працюючи в бюрі, я почув десь коло 3-ої години вечора кроки і німецьку мову в аудієнційній залі. За хвилину ввійшла до моєї кімнати група німецьких урядовців і військових старшин, всі в мундирах, і провідник цієї групи, високий, з суворим виразом лица, приступив до мого стола і запитав, що я за один. Я кинув оком на німців і між військовими старшинами побачив мого давнього знайомого д-ра Ганса Коха, який був у часі проголошення відновлення Української Держави 30 червня 1941 року. На запит я спокійно відповів, що виконую обов'язки голови Галицького Управління. На це провідник гурту заявив рішучим голосом: „Завтра цей будинок мусите опорожнити!“ Коли я спитав, від кого приходить цей наказ, німецький урядовець, з напушенням лицем, повторив мені ще раз: „Завтра ранком будинок мусите опорожнити, бо приїжджає німецький губернатор Галичини!“ Я завважив, що мені буде тяжко це зробити, бо в будинку працює понад сотня урядовців і ледве чи вони матимуть змогу за такий короткий час упорядкувати акти і передати всі відділи в належнім порядку. На це німецький урядовець відповів, що ця справа його зовсім не цікавить.

Не було ніякої ради. На другий день перед урядовими годинами прийшов я до бюро і повідомив урядовців про наказ німецької влади. Почали порядкувати акти. Але зовсім несподівано після 9-ої години знову я почув характеристичний стукіт чобіт і німецьку мову в сусідній залі. В бюрі з'явився знову вчорашній німецький представник. Приступивши до мого стола, він подав мені руку і вже чемним голосом назвав своє прізвище: „граф Ляріш”. Зі своєї сторони я подав своє прізвище і попрохав прибулого сідати. В дальшій розмові він почав оправдувати свою вчорашню поведінку і заявив, що не був належно поінформований про наш уряд і про нашу працю. Щойно вчора по відході одержав потрібні інформації і зараз повідомляє мене, що наше Управління мусить бути зліквідоване, бо німецький губернатор перебирає повну владу над областю Галичини. Для ліквідації справ нашої Управи він приділює мені, як дорадника, окружного старосту з Холму, Гагера. Тим часом для нашої Управи призначив цей німецький висланник приміщення в будинку при площі Смольки ч. 3, де я мав старості Гагерові приділити дві кімнати для нього і двох його урядовців. Спосіб ліквідації нашої Управи мав я устійнити з старостою Гагером та з внутрішнім відділом Дистрикту Галичина, шефом якого став опісля д-р Бауер (згинув у 1943 р. в наслідок атентату). Староста Гагер виявив себе доволі культурною людиною і майже не мішався до справ ліквідації нашого Управління Галичини.

Так покінчилося урядування Української Управи Галичини, великої ваги якої не могла зрозуміти німецька окупація. Від 1 серпня 1941 р. перейняв адміністраційну владу над областю Східньої Галичини губернатор Ляш. Його господарювання вже з самого початку вказувало на те, що німці проваляться зі своєю самогубною політикою не тільки у Східній Галичині, але взагалі, зокрема на терені Советського Союзу.

Подаю ці спомини про перейняття Управи Галичини українською владою тому, що у відомих мені публікаціях про Акт 30 червня 1941 р. не згадується в належнім насвітленні про цю важливу подію. Все ж, ця подія була великої ваги, бо вона реалізувала відновлення української державности в наглядний для всіх спосіб. Слід підкреслити, що німці оцінили цю революційну дію поважно, бо після встановлення німецького Дистрикту Галичини погодилися на встановлення Ліквідаційної Комісії для Українського Управління Галичини, яка діяла до 1 січня 1942 р., та призначили до неї свого відпоручника в особі окр. старости Гагера. Таким чином німці признали легальність перейняття українцями управи Галичини. Подані вище факти мають ве-

лике значення не тільки зі становища науки міжнародного права, але також для умотивування наших прав до Галицької Области на майбутній міжнародній конференції для впорядкування європейських міждержавних відносин.

Завважити врешті слід, що реалізація Акту 30 червня була нелегка і пов'язана з поважним ризиком. Ще перед ліквідацією Українського Управління Галичини наступили арешти Ярослава Стецька та інших українських провідників. Коли я з кінцем 1943 р. стрінув у Львові проф. д-ра Г. Коха,*) він пригадав собі мое урядування в Управлінні Галичини і подав, що в липні 1941 р. я мав бути арештований Гестапом, як голова Управління Галичини, та що він, Г. Кох, мене вирятував. Випадок захотів, що мене обминула в'язниця, а може й концентраційний табір.

*) Німецький колоніст з Галичини, якого не слід ідентифікувати з Еріхом Кохом — катом України в часі німецької окупації.

НА ШЛЯХУ ДО ДЕРЖАВИ

(Спогад)

Вибух німецько-більшевицької війни 22. 6. 1941 р. застав мене в містечку Сокалі над Бугом, на самому кордоні загарбаних теренів двох конкуруючих з собою народожерних імперіалізмів. Я був тоді наочним свідком панічної втечі большевицько-енкаведівських вельмож та бундючного в'їзду самовпевнених у своїй перемозі на сході Європи німецьких „люберменшів”. Була гарна соняшна неділя. Того дня по полудні ми, турток вчорашніх „советських праждан”, зійшлись в пошкодженому гарматним обстрілом будинку союзу кооператив на нараду для обміркування положення та винесення рішень, що нам треба робити. Рішено насамперед зорганізувати народню міліцію для охорони магазинів і об'єктів загального громадського значення від грабунків жадібних наживи елементів. Не менш важною була справа організованого виступу українських господарів перед німецькою владою. До офіційної зустрічі з німецьким ортскомендантом та його ад'ютаантами прийшло в понеділок 23 червня в будинку міської ради. Ортскомендант висловив своє задоволення і подяку українцям за спонтанне зорганізування міліції і перешкодження грабункам та погодився на запропонований нами склад тимчасової міської управи.

Перші дні нової влади були повні напруження і неспокою. Большевицькі армії поспішно відступали на схід. За ними просувалися нестримною лавиною німецькі війська. За Львів ішли ще бої. З довколишніх підлісних сіл алярмували раз-у-раз про появу большевицьких недобитків із залот прикордонних бункрів, які не встигли вчас відступити на схід. В селі Лучицях большевицькі мародери вбили українського священика о. Микуляка з родиною. В Тартакові наступаючі п'яні німецькі солдати розстріляли всіх мешканців кільканадцяти будинків, під закидом, що до них хтось стріляв. Над містом майже кожного дня появлявся большевицький літак та обкидав бомбами скупчення німецьких автомашин на вулицях, вбиваючи знову ж цивільне населення. На кілька днів затримався в місті відділ

гестаповських „фазанів”, що дав усім поглядову лекцію методів діяння гітлерівського райху. Гестаповці забрали з державного банку кілька мільйонів карбованців і всі дорогоцінності, з-місця розстріляли 300 вибраних найздоровіших молодих жидів та від'їхали на схід, заповідаючи свій поворот за місяць-два. Вони були певні, що до того часу зовсім розгромлять СРСР.

По їхнім від'їзді, ми почали щораз більше брати під свої впливи старенького і досить добродушного ортскоменданта. Ми страшили його большевицькими партизанами по лісах та діставали від нього все більше карабінів і амуніції для озброєння наших міліціонерів не тільки в Сокалі, але й по селах.

Вже на другий день по вибуху війни почали через Бут перекрадатися поодинокі люди і групи з т. зв. „похідних груп”, зорганізованих віддавна по німецькому боці демаркаційної лінії Організацією Українських Націоналістів під проводом Ст. Бандери та висиланих тепер з означеними завданнями на схід. Вони мусіли критися перед все більше пильним оком німецьких стійок на Бузі та німецької польової жандармерії, яким дуже не по-нутру була ця мандрівка українського самостійницького активу на схід. Зорганізована нами повітова команда української народньої міліції в Сокалі, видавала їм посвідки в українській і німецькій мовах, що — мовляв — такий то чоловік, приналежний до громади „ікс” (в одному із східних повітів Галичини), вертається до своїх рідних. Ці посвідки неодному допомогли вирватися з німецьких лабет під час мандрівки на схід. В числі багатьох соток людей, які в останніх днях червня перейшли через Сокаль і одержали від нас супровідну посвідку, була теж дружина сл. п. тен. Шухевича-Чупринки з дітьми. Ми знали, що сл. п. Роман Шухевич очолював в той час український курінь в складі німецької армії, яка мала здобути Львів.

У вівторок 1 липня в Сокалі вже кружляли неясні чутки про здобуття Львова, про гори змасакрованих большевиками трупів українських політв'язнів у Бритідках, і т. п. Про щось докладніше годі було в той час довідатись, бо майже всі радіо-апарати німецька ортскомендантура сконфіскувала вже в перших днях по вибуху війни. Але в середу перед полуднем до бюро тимчасової міської управи і Команди української народньої міліції зайшли нові гості, що саме приїхали з-за Буга. Це були: Микола Климишин, М. М-ч і М. Кравс (розстріляний німцями в Житомирі в лютім 1940 р.). Вони сповістили нас, що вчора зловили апаратом радіопередачу зі Львова з повідомлен-

ням про проголошення Народніми Зборами у Львові Акту відновлення Української Держави та створення Українського державного Правління з Ярославом Стецьком як прем'єром. Ми прийняли цю вістку з бурхливою радістю. Але деякі речі були для мене неясні. Тому я взяв „на допити” Миколу Климишина, що був моїм шкільним другом з гімназійних часів та з часів польських криміналів. Микола не скривав передо мною правди, а сказав довірочно таке: Гітлер і його кліка ставляться скрито вороже до ідеї української самостійної держави. Вони трактують Україну і весь „схід Європи” як свій „лебенсraum”. В колах вермахту маємо симпатиків ідеї незалежної України, Білорусі і ін., але вони не мають ніякого впливу на політику Третього Райху. Тактика ОУН під проводом Ст. Бандери йде тепер по лінії заскакування німців та творення доконаних фактів. Актом проголошення відновлення української держави будуть в Берліні напевно дуже заскочені і розлючені, так що незабаром треба буде сподіватись протидії збоку Гестапо. Але на це нема ради. Нашим завданням є якнайбільше розголосити Акт відновлення Української Держави та творити на всіх ділянках самостійне українське життя, не оглядаючись на німців. Якщо німці мають (а вони напевно мають) якісь укрите наміри по відношенні до України і українців, то Актом 30 червня ми їх примусимо скинути маску і розкрити карти, що вийде тільки на користь українській справі. — Микола радив нам не відкладати справи, тільки кувати залізо, поки гаряче.

Вістки про події у Львові лискавкою облітали всі села, міста і містечка. Вони викликали скрізь величезний ентузіазм і радість, притьмарену тільки вістками про мученичу смерть у Бригідках багатьох рідних та знайомих. М. ін. в числі закатованих був теж загально відомий і люблений в Сокалі д-р Богдан Чайковський. Загал населення зразу не дуже застановлявся над тим, чи Акт проголошення був доконаний за згодою німців чи проти їх волі. *Народ прийняв цей акт як зовсім природню і самозрозумілу подію.* Ми, попереджені Миколою Климишином, відповідно інструктували провідний актив по селах, де до голосу прийшли численні підпільники-революціонери з часів большевицької окупації.

На довірочній нараді повітового проводу рішено проголосити Акт відновлення Української Держави в найближчу неділю, 6 липня 1941 р. До Львова поїхав по довірочній інструкції та по всі потрібні матеріяли спеціальний кур'єр. Очікуючи не-

терпеливо його повороту, (а їзда до Львова була в той час ще сильно утруднена, а навіть ризикозна), ми вели інтензивну підготовку не так до маніфестації, як радше до того, що могло після неї наступити, чи то збоку німців, чи збоку доволі сильного і численного в Сокальському повіті польського елемента. Ряди міліції по селах і в самому Сокалі сильно скріплено. очевидно, не питаючи згоди ортскоменданта. Всі сільські управи були в руках випробуваних і готових на все українських громадян. В самому Сокалі українські „батьки міста” з певним занепокоєнням і резервою слідкували за нашими приготуваннями, бо не знали, як до маніфестації поставляться німці. Ортскоменданта повідомлено тільки, що в неділю відбудеться Богослуження подяки за визволення. Наші хлопці, міліціонери, приводили до ладу сильно знищену німецькими гарматними стрільнями церкву св. Петра і Павла. На площі біля церкви поставлено трибуну. Тут мало відбутись масове віче і властива маніфестація.

На жаль, не все відбулось так, як нам бажалось. Передовсім не повернувся зі Львова наш післанець, так що ми не дістали на час ніяких потрібних матеріялів, зокрема тексту Акту проголошення та Пастирського листа Митрополита Андрея Шептицького. До того, наші старші „батьки міста”, зміркувавши, що справа не зовсім льояльна по відношенню до німців, вмили від всього руки і зайняли невтральну позицію. Та ми рішили все одно не відкладати проголошення, хоч прийшлося зрезигнувати з „паради”, походу і ширшої програми.

Прийшла неділя 6 липня. На дворі була чудова погода. Церква св. Петра і Павла наповнилась вщерть людьми. О. декан Нечай виголосив патріотичну проповідь, закликаючи народ до вірності Богові й Україні в цей переломовий час. По Богослуженні площу довкола церкви залили тисячні маси народу. Довкола трибуни, на якій мав великий синьо-жовтий прапор, уставились потрійною лавою міліціонери під проводом д. Петра Щ. За ними — розколихана маса народу.

В схвильовану товпу я кинув з трибуни грімкий заклик-привіт:

— „Слава Україні!”

— „Героям слава!” — відгукнула маса, і з тисячів грудей зовсім спонтанно залунав спів-гимн „Ще не вмерла Україна”.

Схвильований рівнож незвичайністю моменту, я розпочав з трибуни промову:

„Українці, громадяни Сокальської землі!

Мені припала велика честь сповістити вас про Акт відновлення Української Державности на звільненій від московсько-більшевицького ворога українській Землі...”

— Слава! Слава! Слава! — понеслось грімким гомоном по площі і всьому місті.

Я продовжував:

— „Цей радісний факт стався 30 червня цього року в княжому городі Льва, рясно зрошеному кров'ю українських борців і мучеників. На чолі Українського Державного Правління став член Проводу Організації Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери, довголітній в'язень польських тюрем, Ярослав Стецько...”

— Слава! Слава! Слава! — знов перебили оклики промову.

— „З підпілля, з тюрем, з заслання вертаються добре вам відомі пробоевики-революціонери, яких першою ціллю життя є самовіддана служба українському народові... В імені ОУН під проводом Степана Бандери я закликаю Вас бути вірними і жертвеними оборонцями ідеї Незалежної Української Держави, без огляду на все, що може нам ще принести ця війна...”

— Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава!

— Хай живе непереможна Українська Нація!

— Хай живе Тимчасове Державне Правління України та його перший Голова Ярослав Стецько.

— Хай живе Організація Українських Націоналістів та її Провідник Степан Бандера!

— „Слава Україні!”

Кожний оклик підхоплював народ, повторюючи грімко „Хай живе!” і на закінчення „Героям слава!”

Голосні оклики і спів притягнули увагу нечисленних німців з ортскомендантури. Вони стояли збоку і з цікавістю все обсервували. — „Це було гарно зроблено!” — ствердив пізніше ортскомендант. — „Маєте здисциплінований народ!”

На трибуну вступив голова Тимчасової Міської Управи д-р Ст. Р—кий, заохочений великим числом та ентузіазмом маніфестантів. Його промова була обережна, в ній він віддав належне і справі української державности і справі німецьких „визволителів”. Що ж, треба було...

Маніфестацію закінчено відспіванням „Не пора”.

Народ розсівався по вулицях міста в радісному піднесеному настрою. Хотілося вірити, що справді настала нова, щаслива доба історії України. Але душу мимоволі огортали недобрі передчуття, та одночасно росло завзяття й детермінація,

наперекір всім ворожим силам втримати, розбудувати й боронити незалежне українське життя на своїй землі.

Кілька днів пізніше всім було вже відомо про арештування німцями Провідника Степана Бандери та Голови Українського Державного Правління Ярослава Стецька і їхніх найближчих співробітників. У пресі появилось німецьке „спростування”, що — мовляв — про ніяке відновлення української держави не може бути мови, бо ж про це буде рішати пізніше... Берлін. (Як відомо незабаром рішив прилучити т. зв. „Трансністрію” до Румунії, а Галичину до Генеральної Губернії, цинічно вибираючи для цього дорогу українцям дату 1-го листопада...).

Але розбурхана народня стихія не прийняла до відома цих німецьких „спростувань”. В душах мас наростала все більше нехоть, а далі глуха злість і ненависть до туполобих німців за їхню непоправну зарозумілість та політичну короткозорість. Українське життя йшло своїм порядком. Згідно з виданими Проводом українського націоналістичного революційного руху інструкціями скрізь по всіх містах, містечках і селах відбувались масові маніфестації в честь Акту 30 червня, получені з всенародньою присягою на вірність Українській Державі і її незалежному Правлінню. Це був справжній всенародній плебісцит, який мав особливо велике пропагандивне і мобілізуюче значення на Осередніх і Східніх Українських Землях.

Розбудова незалежного українського державного життя проводилась інтенсивно впродовж двох з половиною місяців, без ніякої уваги на те, чи це подобалось німцям чи ні. Вже в половині липня ми мали в самому Сокалі озброєну крісами сотню української народньої міліції в числі понад 300 людей. Українські інструктори вели з ними щоденний інтенсивний вишкіл. Раділо кожне українське серце на вид цього відділу 300 озброєних і умундированих (не в німецькі, а в свої українські уніформи) юнаків, які маршували вулицями міста. По всіх селах повіту була рівнож українська міліція, так що повіт нараховував тоді понад 700 озброєних українських міліціонерів. Ні один ворожий диверсант, а шлялось їх тоді чимало, не міг просмикнутись крізь повіт непомітно для пильного ока української міліції! — До військового вишколу приймалось всю українську молодь і юнацтво. В сусідньому повіті, в Мостах Великих, відкрито підстаршинську школу.

Все господарське життя повіту було кріпко взято в руки українських фахівців. Українське шкільництво інтенсивно пе-

реорганізувалось під керівництвом досвідчених педагогів. Опікою і допомогою повертаючим з німецького полону українцям-червоноармійцям займався Український Червоний Хрест.

Щоправда, в містах ЗУЗ почали вже в серпні-місяці появлятися представники німецької цивільної влади, зокрема ряндскомісари, ляндсвірти, але вони з респектом оглядалися на те, що роблять і плянують українці.

Щойно в половині вересня 1941 р. Гестапо рішилось на рішучий удар. У Львові і по всіх містах виарештовано сотки українських націоналістів. Почалася ліквідація української державности німцями. Але одночасно з тим почало зростати українське підпілля ОУН, яке *виповіло боротьбу на життя і смерть як московсько-більшевицьким, так і німецько-гітлерівським окупантам.* В ході цієї боротьби прийшло до створення славної Української Повстанської Армії на Волині-Поліссі при кінці 1942 року, Української Народньої Самооборони (пізніше „УПА-Захід”) в Галичині в липні 1943 р. та врешті Української Голвної Визвольної Ради, як найвищого революційного керівництва українського народу на час його збройної боротьби за Українську Державу, — в липні 1944 р.

В половині 1944 року не стало на українських землях німецьких окупантів. На їх місце прийшли знову московсько-більшевицькі загарбники-людожери. Та вони застали весь народ *кріпко згуртований довкола ідеї незалежної Української Держави, під проводом УГВР, під збройною охороною УПА і під ідейним керівництвом ОУН.* Боротьба за повне визволення України ведеться з очайдушним завзяттям безупину далі, і вона *буде продовжуватись до остаточної перемоги українського народу, єдиного господаря української землі.*

Згадуючи сьогодні на чужині ці бурхливі події з-перед років, я згадую з болем в душі всіх тих безчисленних моїх Друзів, між ними й мого незабутнього Брата, які все своє життя, посвятили справі визволення України і чесно полягли в бою. При тому мені на гадку приходять глибокі хвилюючі слова сл. п. Гол. Отамана С. Петлюри:

„Шлях звільнення кожної нації густо скроплюється кров'ю. Нашою так само...” І та свята кров — „все відограватиме ролю непокоюючого тривожного ферменту, що пригадує про нескінчене і кличе продовжувати розпочате...”

Допоможи ж нам, Боже, гідно докінчити розпочате велике діло визволення!

**ЗА СТАТТЕЮ В. АНДРІЄВСЬКОГО П. З.
„ВЕЛИКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЧИН”**

„Благаю вас іменем Господа нашого Ісуса Христа, щоб те саме говорили всі ви і щоб не було між вами розділення, але щоб з'єднані ви були в одному розумінні і в одній думці”.

(1. Коринф. 1. 10).

Ці слова, якими звертається Преосвященний Полікарп, Єпископ Луцький у своєму архиєпископському посланні з дня 10 липня 1941 р. до своїх вірних, мали б стояти в пам'яті не тільки всіх його й наших сучасників, але глибоко врзатися в душу й серце наступних поколінь нашого народу. Вони характеризують відношення тодішнього українського громадянства до великого Акту, що відбувся у Львові 30-го червня того ж року, і який був однаково прийнятий майже всіма українцями. Тодішні українські настрої найліпше можна схарактеризувати словами того ж послання:

„По нашій звільненій українській землі несеться радісний гомін. В цю радісну велику хвилину український народ із наболілої душі шле щирю молитву — подяку Всевишньому за своє визволення від большевицької влади і за своє спасіння... Сповнилась наша відвічна мрія. У городі князя Льва з радіовисильні несеться над нашими городами, нивами, ланами, над нашою, так густо зрошеною кров'ю, землею радісна вістка: проголошено самостійну Українську Державу...”

І далі Преосвященний, згаданими вгорі словами Апостола, закликає всіх до єдності в розумінні тої великої історичної події.

Другий український святий — голова Греко-Католицької Української Церкви Митрополит Андрей Шептицький говорить про ту ж подію ще ясніше, ще виразніше:

„З волі Всемогучого, Всемилоствивого Бога, в Трійці Єдиного, зачалася нова епоха в житті Державної Соборної Самостійної України”.

„Народні Збори, що відбулися вчорашнього дня, ствердили і проголосили ту історичну подію.

Повідомляючи Тебе, Український Народ, про таке вислухання наших благальних молитов, взиваю Тебе до вияву вдячності для Всевишнього, вірності для Його Церкви і послужу для влади.

Український народ мусить в тій історичній хвилині показати, що має досить почуття авторитету, солідарності і життєвої сили, щоб заслужити на таке положення серед народів Європи, в яким міг би розвинути всі Богом собі дані сили.

Карністю, солідарністю, совісним сповненням обов'язків докажіть, що ви дозрілі до державного життя.

Установленій владі віддаємо належний послух. Узнаємо Головою Державного Правління України пана Ярослава Стецька.

Від уряду ним покликаного до життя очікуємо мудрого, справедливого проводу та заряджень...”

Не помилилось, коли скажемо, що словами оцих двох відозв, виданих представниками не тільки духовної влади, але й взагалі найвищими заступниками нашого народу, висловлено тодішні його настрої і відношення до подій і до творців тих подій. Кожному ясно було, що наказом хвилі є повна одностайність у думках щодо політичного нашого положення, порядок і послух своїй владі, щоб власними силами будувати наше державне життя. Тоді, в ці дні радости, нікому і в голову не могло прийти, щоб нові наші „визволителі” прийшли до нас лише на те, щоб продовжувати супроти нас ту саму практику, як і їхні тодішні вороги, а перед тим союзники й приятелі — російські большевики.

Тому народ наш з великим ентузіазмом вітав свою владу і сподівався, що з нею разом, у повній згоді візьметься до свого державного будівництва. І ця одностайність у думках і настроях нашого громадянства виявлялася в однаковій мірі на батьківщині і на еміграції, центром якої тоді був Краків. Бо ж, власне, початок цілої української акції мав місце в Кракові серед української еміграції, і Акт проголошення відновлення Української Держави 30-го червня 1941-го р. у Львові був першим у ряді інших, які мали за ним слідувати з рани об'єднаної тоді в один Український Національний Комітет української еміграції.

Історія цього об'єднання така:

Вже весною 1940-го року відбулося кілька нарад у справі консолідації але ця справа тягнулася. ОУН під проводом Степана Бандери взяла на себе ініціативу в справі консолідації, до якої приступили представники таких політичних угруповань: УНДО, Гетьманці, УНР, частина т. зв. паліївців, або організації галицького Фронту Національної Єдності під проводом Дмитра Палієва. Не пристала до об'єднання група ОУН полковника Мельника. Остання відразу ж розпочала скеровану проти консолідації акцію.

21-го червня 1941-го року в Кракові відбулося засідання представників згаданих політичних угруповань, що прилучились до консолідаційної акції. На цьому засіданні було прийнято загальну платформу і ухвалено редакцію спільної відозви, яку всі присутні підписали.

На другий день, себто в неділю, 22-го червня, о год 11-ій, було призначено загальні установчі збори Комітету в приміщенні краківської „Просвіти”. На тих Зборах мало бути ухвалено загальну конституцію організації і мав бути вибраний провідний орган Комітету.

Але, коли в призначений час делегати стали збиратися до „Просвіти”, деякі вперше почули, що вночі почалися воєнні дії Німеччини проти Советського Союзу. Збори пройшли з надзвичайним піднесенням. Було остаточно стверджено програму, яка стояла твердо і безкомпромісово на становищі Української Соборної Самостійної і ні від кого незалежної Держави і проголошувала боротьбу проти всяких замахів на неї, з якого боку вони не походили б. Тоді ж було обрано і Президію Комітету в такому складі: Д-р Володимир Горбовий — тимчасовий голова (на постійного голову постановлено запросити генерала Віктора Петрова, на зборах неprisутнього), В. Андрієвський — заступник голови, С. Шухевич і В. Мудрий — секретарі. Було обрано й перший виконавчий орган, який зібрався в той же день по обіді. На тих зборах, де були присутні представники всіх угруповань, було рішено приступити до прямої акції: організованим збройним відділам негайно просуватися на терен. Ті члени Комітету, що лишалися в Кракові, приступили до організації крайової адміністрації. За цим пляном негайно після вступу нашого війська до краю всі чільні місця в крайовій адміністрації мали бути обсажені нашими людьми, щоб не дати можливості зайняти їх полякам.

З частинами нашого війська, що рушило на схід, президія

Комітету мала доривочний, не добре наладнаний зв'язок. Про Акт проголошення відновлення української державности у Львові, 30-го червня, деякі члени Комітету, як і його Президія, довідалися безпосередньо через радіо. Серед деяких членів Комітету виникло тоді незадоволення, що той Акт проголошено не від імені Комітету, як того треба було сподіватися. Президія, яка вела тоді цілу акцію, бо члени виконавчого органу роз'їхались, однозгідно заявила, що то є внутрішньою справою Комітету, яку вдасться розібрати й залагодити згодом, тепер же належить, призначений у Львові уряд, підтримати як всеукраїнський тим більше, що в числі міністрів новопосталого кабінету Я. Стецька були люди різних угруповань. Тому на найближчому засіданні Президії було прийнято рішення випустити бюлетень Комітету ч. 1, в якому повідомити громадянство про Акт у Львові. Цей бюлетень був підписаний усіма чотирма членами Президії. Ця інформація, як і цілий Акт проголошення, були прийняті з загальним захопленням цілою українською еміграцією, за винятком групи ОУН А. Мельника, яка ще перед тим випустила декларацію, в якій гостро критикувала і засуджувала Комітет в цілому і зокрема кожну його партію.

Для перевірки подій виїхав з Кракова до Львова голова Українського Центрального Комітету проф. В. Кубійович. Повернувшись зі Львова, він зробив доповідь перед урядовцями Українського Центрального Комітету, в якій підтвердив правдивість інформації про події у Львові, як і те, що Митрополит Андрей благословив Акт проголошення.

„Тепер маємо свій уряд, — сказав він, — яких би хто поглядив і партійної приналежности не тримався, всі ми мусимо скоритися вищим національним інтересам: признати наш уряд як державний і виконувати його накази”. Так закінчив свою доповідь проф. Кубійович. Вона була прийнята з ентузіазмом. Всі, як один піднеслися і з уст зібраних залунало: „Ще не вмерла!” У багатьох на очах були сльози.

Але незабаром ситуація змінилася, а з нею і настрої серед деякої (правда, незначної) частини краківської еміграції.

Кілька днів пізніше через Краків проїхали німецькі автомашини з гестапівцями. Зі Львова надійшли відомості про арешти членів уряду і про те, що німці почали терористичну акцію проти українських націоналістів.

У всьому головний тон давали німці. За кілька днів була заарештована і вивезена з Кракова тупа українців: голова

Комітету В. Горбовий, член виконавчого органу полк. В. Євтимович і інші. Їхній арешт попередила така подія:

Через два дні по тому, як був випущений, згаданий бюлетень ч. 1, німецька адміністрація закликала Президію Комітету. Зібраних прийняв заступник генарал-губернатора Бюлер в присутності перекладача полк. Бізанца. До кімнати вступив, привезений поліцестами, Степан Бандера.

Бюлер в різких словах став домагатися, щоб той Акт був відкликаний. С. Бандера в таких же різких словах заявив, що той Акт не буде відкликаний. Розмова набирала все більш гострого характеру і присутнім здавалося, що їх негайно заарештують. Але тоді там того не сталося. Бюлер чемно попрощався з усіма, всі вийшли разом з С. Бандерою і вже на вулиці між собою попрощались і розійшлися. Арешти відбулися через кілька днів. Після тих арештів заступник голови Комітету був викликаний до Гестапо, де йому показали довгу телеграму з Берліну, котрою заборонялось далі друкування і поширювання „Бюлетеня”.

Так німецький терор ліквідував Український Національний Комітет у Кракові. Незабаром краківська еміграція стала вертатися на Батьківщину і закордонна акція Комітету тим самим припинилася.

В краю настрої відповідали настроям еміграції...

В зв'язку з тим, що на схід посувалися наші озброєні сили, а разом з ними наші люди для зв'язку, і незабаром у краю почався опір німецькому теророві, організацію того опору і з ним зв'язані жертви, противна сторона стала приписувати тій самій партії, яка проголосила Акт 30 червня. Противники цієї партії поставили руба ще одно питання: чи окупиться проголошення Акту відновлення державности і дальша акція в його обороні тими великими жертвами, які за них складає і далі мусить складати наш народ? Вони висунули іншу концепцію: тепер не час для такого роду декларацій; треба зберегти нашу фізичну силу, виконувати точно німецькі норми постачання й чекати закінчення війни та ласки переможців. Цю другу концепцію, зрозуміло, підтримували й поширювали німці, тому вона стала офіційною, як і ті „українські” прапори (жовтим догори), що їх офіційно вживали в краю. Цей порядок барв був наказаний згори Українським Центральним Комітетом у Кракові в особі головного секретаря п. Глібовицького. Прапори з іншим порядком барв (блакитна догори) вживалися антинімецькими „бандерівськими” організаціями. (Організація Українських Націо-

налістів під проводом С. Бандери ще в Кракові по остаточному розламі в ОУН прийняла для себе загальнонаціональний державний герб і прапор, а „мельниківці” лишилися при старих, партійних). Від того часу і почалась боротьба за прапор і за те чи інше розуміння акту 30-го червня 1941 р.

Розглянемо тепер, яке значення мав Акт проголошення відновлення Української Держави у Львові і закиди його противників.

Насамперед підкреслюємо, що це був власне Акт відновлення Української Держави, як про те говорить п. 1-ий цього Акту:

„Волею Українського Народу Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку поклали свої голови покоління найкращих синів України...”

Закиди проти цього Акту зводяться до слідуючого: Акт 30-го червня 1941-го р. є актом недійсним, бо він проголошений не волею українського народу, який уже раз виявив свою волю актом 22-го січня 1918-го р., але необдуманістю однієї політичної партії, тобто революційної ОУН.

Не можна відповісти, що підтвердженням „волі українського народу” коли б то не було і в яких би то не було обставинах якраз доводить дійсність того, що підтверджується і тим самим підводить під нього солідні підстави. Адже ж Актом 30-го червня не проголошується нічого нового, лише підтверджується попередній вияв „волі українського народу”.

Загально відомо, що ні Українська Центральна Рада, ні Трудовий Конгрес, еманациєю якого була Директорія і її далші уряди Української Народної Республіки, не були створені „свобідним волевиявленням української нації” в її цілому, тільки головню і переважно волевиявленням українських соціалістичних партій. До першої, як відомо, не допущено представників українських заможніших хліборобів, а натомість допущено *ворожих українській державності* соціалістичних представників т. зв. „національних меншин”. А до другого (т. зв. „Трудового Конгресу”) не допущено української інтелігенції вище адвокатських і лікарських помічників. Отже, якщо обидві перші вгорі згадані інституції, оголошували свої акти волею кількох політичних угруповань (в тому числі і не українських), а не вільним волевиявленням цілої української нації, а в другому випадку, третя інституція волею лише одного, зате чисто українського і державницького угруповання (яке попе-

редні акти підтверджувало), то в обох випадках можна й належить спостерігати лише різницю кількісну, але не принципіальну, тим часом як різниця якісна може вказати на перевагу хіба Акту 30-го червня 1941-го року.

Крім того, стоячи на засадах непорушності волі цілої нації в актах 22-го січня 1918 і 1919 рр., (а також гетьманської Грамоти 29 квітня 1918 року — *Ред.*) належало б з такою ж послідовністю відкинути й акт проголошення державної незалежності Карпатської України 15-го березня 1939-го року, бо він був проголошений волею частини українського народу, яка приймала формальну участь в проголошенні акту соборності 22-го січня 1919-го р.

Однак акту 15-го березня в Хусті, ані в його формально-правному, ані в запальнонаціональному значенні не наважується покищо заперечувати ніяка українська державницька концепція чи уявлення.

Але звернемося до історичних користей, які з Акту 30-го червня 1941 року для нашого народу випливають.

Ця подія (як й акт 15-го березня 1939-го р. в Хусті) засвідчила що народ український ніколи не погоджувався й не хоче погоджуватися на ніяку опіку старших чи молодших слов'янських „братів” та інших, що він хоче жити в своїй хаті і своєю правдою і що кожний раз і при кожній нагоді він про те всім нагадає!

Тому не тільки Акт 30-го червня 1941-го року, але й всі можливі акти того роду в майбутньому, ми мали б вітати й рекламувати на цілий світ (а не засуджувати, як то роблять деякі наші „патріоти”).

Особливого значення набирає той Акт і через те, що він відбувся саме у Львові, на воротах якого написано: „Семпер Фіделіс” і повішено знак польського ордену „Віртуті Мілітарі”. Отже, 30-го червня 1941-го р. Львів голосно і на цілий світ засвідчив через свою українську радіовисильню, що він був, а й лишитися має „Семпер Фіделіс” не „Ойчизне Польськей”, тільки Українській Батьківщині.

Тому для нашої національної чести великою втіхою й похвалою є те, що 30-го червня 1941-го р. на львівській вежі замаяв синьожовтий стяг, що той стяг розвісили сини галицької землі, і що поруч того стягу не дозволено було польським обитателям українського Львова вивісити свій державний прапор, як вони того домагались...”

(„Визв. Шлях”, червень 1953).

„ВІД СЯНУ ПО КРИМ”

Подасмо нижче декілька уривків з книжки М. С. Чарториського під заг. „Від Сяну по Крим”. — Автор, як учасник одної похідної групи описав обширно в книжці (на 222 стор.) свої переживання, спостереження і діяльність похідної групи, що мала призначення дістатись до Криму. У поході група у багатьох більших і менших містах, містечках і селах влаштовувала віча, на яких була вільними голосами вибрана місцева влада. Звичайно, на кожному вічу-маніфестації люди похідної групи повідомляли зібраних про відновлення Української Держави і закликали населення і вибрану владу діяти в імені Української Держави. Повідомлення про відновлення Української Держави населення сприймало з найбільшим ентузіазмом і радістю.

**

*

З села Губич вийшли ми на битий шлях і помандрували до Ляхави. Недалеко перед нами перше більше містечко — Доброміль. Зближаємося до міста. Ввійшовши у край міста, зустріли багато німців, які жваво вешталися туди й сюди. Місцева Організація Українських Націоналістів діяла тут знаменно! Саме містечко й ціла околиця гарно й дисципліновано зорганізовані. До нас вийшов місцевий провідник з десятком помічників.

Одержавши вільне, ми почали мити спітнілі ноги й відсвіжувати тіло.

Вістка про наш прихід розбіглася досить скоро. Не минуло й пів години, як до нас прийшов місцевий український католицький священник М. Він поквалпно обома руками вітав нас, а з його глибоких ясних очей спливали сльози радості.

— Україна... Україна вільна!! — вимовляли його уста наче молитву полешці й подяки.

Ми спочатку прийняли ті слова так, як розуміли й відчували їх у своїх серцях. Але священник продовжував:

— Щойно радіо проголосило... Я служав... весь час повторює українське радіо зі Львова! Вже є Український Уряд! —

і почав роз'яснювати нам ще раз і ще від початку, бо тепер ми вже не чекали на його слова, а самі питали отця й просили вияснень. Тепер ми зрозуміли ситуацію.

Львів говорить: „Слухайте! Слухайте! Тут говорить українська радіовисильня ім. Євгена Коновальця.

Ми повторяємо: Український Народе! Волею Твоєю під проводом Організації Українських Націоналістів утворено у Льва-Городі Національну Раду, яка проголосила для 30 червня 1941 року, відновлення Української Самостійної Держави та створила її уряд під проводом прем'єра Ярослава Стецька. Осідком Уряду є Пород Льва до часу, коли столиця України, золототверхий Київ, буде звільнена від окупантів... Тимчасовий Уряд України буде діяти до часу, коли буде можна у столиці України покликати законодавчу владу, яка рішить про дальшу форму й долю вільної Української Держави!..”

Після промови оркестра зачала національний гімн „Вже воскресла Україна!”

І знову спікер закликав: „Слухайте нас! Слухайте!... Подаємо Пастирський лист нашого найвищого достойника Української Греко-Католицької Церкви. Слухайте нас! — „продовжував спікер першою вільною українською радіовисильні ім. Євгена Коновальця... „подаємо Пастирський Лист князя української Греко-Католицької Церкви Митрополита Андрія Шептицького”...

Влаштувавши маніфестацію в Добромилю, похідна група вирушила шляхом на Хирів — Самбір у дальшу дорогу.

У САМБОРІ

Самбір — гарне містечко, більше від двох попередніх. Воно не знищене. Лише передмістя трохи надшарпане гарматними стрільнями.

В'їздимо до центру міста. Приміщуємося на якомусь подвір'ї, не пригадую собі — школи чи касарні. Тут зустрічаємо організаторів українського самоуправного життя. Вони мають великі труднощі з німцями, але вже таки багато установ наладнали. Інші установи в стадії організації. „Праця йде!” — кажуть. Голова міста пан Ч. має надію, що місто за тиждень буде забезпечене світлом, водою, опалом і... хлібом. Нас знаменито частують в якійсь просторій будові.

Помордовані українці більшовиками в Самборі, липень 1941 р.

Натомість фізичне знищення наших братів тут велике. Нам розповідають:

Відчинили кримінал. Страшні сцени. Двері треба було виламлювати! Всередині товня трупів. Гострий сопух давався відчути вже здалека, бо трупи були в стадії розкладу. Військо обступило кримінал і не підпускало цивільного населення. Почали вживати запобіжних акцій, щоб не допустити до поширення зарази, яка могла під час спеки принести багато лиха голодним мешканцям міста...

У ДРОГОВИЧИ

Усі пивниці-льохи, всі судові будинки-канцелярії і поверхові кримінали наповнені жертвами більшовицького шалу, який від їхнього приходу з кожним днем зростає. Перед війною і під час її вибуху, більшовики звозили невинних людей автами щодня і ночі... Вистачало якомусь злочинцеві вказати

пальцем на першу-ліпшу особу й вона щезала, а багатьох забрали і без доносів, от-так, щоб знищити!" — казала Ніна.

„Ліквідацію" більшовики переводили вночі. Нічна музика смерти була маскована грюкотом 'авт, які заглушували крики мучених і розстрілюваних жертв. Але близькі мешканці тих околиць кажуть, що таки виразно чули серійні і поодинокі стріли. Одних убивали, інших вшпалі, а решту, що не встигли постріляти, замурували в кімнатах і пивницях, де всі знайшли страшно, повільну смерть з браку повітря.

„Не можете уявити собі цього страшного пекла, цього масового нищення!"

Виходимо на Львівську вулицю і прямуємо до великого червоного будинку Окружного Суду. Тут стоїть українська міліція і декілька німців-старшин. Мої супутники підходять до хлопців-міліціонерів і сповіщають про наше бажання. При помочі міліції та якихось паперів дістають дозвіл. Спершу заходять вони самі в супроводі міліції всередину суду. Нас кількох лишається, покищо, при входовій фіртці. Тут чути сильний м'ясо-гострий сопух трупів, що аж в очах колить, але чути й креолін, чи карбол, і він „переїдає" незносимий сморід тлих тіл.

До мене підходить поліцист-міліціонер і дає білу хусточку, змочену якимсь розчином, який мав зменшити сморід та уможливити нам даліше просуватися по тому пеклі.

Входимо до колишньої судової канцелярії, а за советів — кримінальної кабінки. По правому боці валяються незутарні купки порозбиваної цегли, а побіч шматини порозриваних штанів, чи якихось інших частин чоловічого одягу, далі лежать рештки, сідпенілих у крові, сорочок. Під вікнами і в другому куті повно лахів. Та де, то не лахи то трупи! Їх поскидали трохи набік, щоб можна було увійти до середини. Ми взагалі не могли того всього так скоро охопити очима, бо ввійшли з ясно-го дня в темінь. Вікна були позамуровувані, але їх тепер потрохи порозвалювали і впустили досередини дещо світла. Придивляємося виразніше. Страшний вид! Помордовані жертви лежали одна на одній безладно; інші, в куті, лежали рівно. То їх вже тепер поскладали, коли робили доступ до тої „кабінки". Всі трупи мали якось дивно повикручувані шиї, обличчя й очі. Виглядало це все наче на страшному суді! Здавалося, що вони своїм виразом обличчя обвинувачують всіх і вся — цілий світ і нас також, що так спокійно дивимося на них.

Підходимо трохи даліше. За брамою високого муру, що оточував велике подвір'я суду, чуємо плач жінок і тупе ридання, яке здавалось вириває з людини куски розболілого серця.

По якомусь часі, ми ще раз ввійшли до середини. Перейшовши крізь довгі коридори, нас завели в келію „стоячих трупів"! Не можу цієї сцени проминути й промовчати! Коли інші кімнати були замуровані замасковано, так що з-зовні було годі зорієнтуватися, бо вікна з шибамми й фіранками, стояли непорушно, — то та кімната була виглядом прямокутної пивниці, вимазана темно-зеленим цементом з нутра. Ніде не можна було запримітити й шпарини, так дбайливо була виправлена піском і цементом. До середини цієї кімнати-пивниці, московські варвари напихали нещасних жертв, і вставляли їх один коло одного так густо й тісно, що коли наповнили повну кімнату, до нага розібраних нещасників, і заперли двері та з-зовні їх замурували, — всі вони стоячи, подусилися! Двері, як сказано, були замурувані, а ціла стіна закрашена, так що не можна було взагалі розпізнати, чи були двері, й де були! Цей простір віднайшли, щойно минулого дня, розбили стіну і... побачили в невеликій прямокутній кімнаті-льоху понад триста „стоячих трупів". Більшість з них таки стоячи гинули, обкусуючи зубами з болю і розпуки один одного... Всі застигли з повивертаними очима, повикривлюваними ротами й з повишарпуваним з голови волоссям!...

На цей вид нам почорніло в очах з жаху, жалю і оголомшення, яке холодом обвіювало душу, серце й розум!! Ніхто з нас не був у спроможі промовити слова. Хвилину всі ми стояли непорушно, як і ті закостенілі „статуї"!

Нас вивели. Я щойно тут довідався, що друг Сидорук, який пізніше також прилучився до нашої „екскурсії", помагав виносити одного з відвідувачів, що вже не мав сили сам вийти надвір.

Чи можете тепер зрозуміти чому ми спочатку не були проти німецького походу на Схід? Відповідь ясна: бо німці йшли проти тої страшної тиранії, яка назовні замаскована чотирма буквами ССРСР! І тільки тому ми спочатку були повздержливі в своїх діях супроти „нових визвольників", одначе наш Провід у наказах виразно на кожному кроці зазначував, що ми доти не виступаємо проти німців, доки вони нас не будуть переслідувати, доки не поставляться проти наших намагань досягнути повну, суверенну свободу й волю для української землі й народу!

НЕ ПІЗНАЮТЬ СЕБЕ...

— Не пізнає... Не пізнає... Мама не пізнає!

Після тих слів я почув зворушливе, пригнане ридання.

Приглядаюся. Так! Це моя, старенька мати! Я дійсно не пізнав її! Зате вона пізнала сина свого „воскреслого”!

— Мамо! Моя бідна мамо... — І великі краплини сліз бризнули до стіп матері.

Це привітання побачив отець. Прийшов з хрестом. Обнявся, як брати.

— Христос між нами!

— Є і буде, отче дорогий! — відповідаю.

— Зараз, зараз, дорогий гостю! В сам час приходите, — заговорив священик. — Маємо сьогодні велике свято відновлення Української Державности! Он трибуна, а то — хор пана Прокоп'яка. Дещо змінимо програму. Поширимо її. Отак: я скажу вступне слово, опісля ви відчитаете Акт Відновлення Української Державности і зараз після того хор відспіває „Вже Воскресла Україна”. А під кінець я відчитаю Послання князя нашої Церкви Андрея Шептицького, яке він видав з цієї великої нагоди до всього українського народу. Потім хор ще відспіває „Не пора, не пора”. Свято закінчимо молитвою в намірі українського уряду й народу.

— Гарзд, отче! Ви — господар, а я виконавець ваших бажань!

**
*

Отець говорив своє вступне слово дуже зворушливо. Він згадав про терпіння української нації, яка героїсько витримала всі удари найзників і сьогодні устами своїх синів проголошує відновлення свободи, яку опрабували були ворота наші. Ви зараз почуете нашого гостя! — закінчив отець Євген.

Виходжу на трибуну. Хвилина мовчанки...

— Український народе! Волею твоею Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери — у Льва-Городі, 30-го червня 1941 року, проголосила відновлення незалежності Української Державности та створення українського уряду, який очолює *Ярослав Стецько!*...”

Народ молитовно слухав. Майже всі вже про те знали з оповідань, а дехто й з радіо, але повний текст Акту проголо-

шено тут щойно тепер. Після промови, хор відспівав національний гімн.

Зо сльозами радості, народ приєднався до хору, — і понад чотиритисячна маса присутніх співала воскресний гімн своєї нації!...

Такі і подібні зібрання-маніфестації відбувалися в усіх селах і містах Західньої України за ініціативою похідних груп чи самих промадян.

НА СХІДНІЙ УКРАЇНІ

На одному вічу в містечку між іншим ставили представникам похідної групи такі питання:

— А що буде з німцями, які тут проживають? — був запит, очевидно, від того, що себе почував німцем.

— А що буде з нами, жидами? — запитували також присутні жиди, які також брали участь у вічу.

Відповідаємо, що всі працюватимуть, як схочуть, — на ріллі чи за фахом. Український уряд нікому не робитиме труднощів, не заводитиме ніяких обмежень у виборі праці, якщо дана особа буде лояльним громадянином і коритиметься законам, як всі інші, так і жиди будуть почувати себе в Україні як вдома, оскільки не будуть ширити комунізму та русофізму, бо наш уряд є рішуче проти комунізму, а також проти всіх тих, що хотіли б завести іншу владу, не українську.

— Пожалуста, що ж тоді зо мною зробите? Я був головою цього города — каже бувший голова містечка, що ще вчора признався мені юдверто, що є комуніст.

— То ще буде видно... Ми знаємо, що багато було комуністами лише про око або з примусу. Якщо вони нікому не пошкодили, то думаю, їм усе дарується.

Ще було кільканадцять різних запитів. Постарались на всі відповіді. Запитання вичерпано. Друг Роман Хміль заявив, що тепер ми відспіваємо національний гімн і вивісимо український синьо-жовтий прапор. Водночас він пояснив значення гімну і розказав, як треба поводитися присутнім під час піднесення й знімання прапора.

— Струнко! — залунав наказ і на щоглу, де ще недавно повівала большевицька шмата, гордо злетів український прапор.

— Вже воскресла Україна і слава і воля!.. — співали десятки молодих друзів-воїнів, а за нами дехто з присутніх і собі пригадував слова та мелодію гімну. Було величньо, гарно й радісно. Всі стояли „наструнко!” й без шапок.

У ПРОСКУРОВІ

З Фельштина ми помандрували прямими польовими доріжками до Проскурова.

Перед самим Проскуровом на короткий час задержались. Розвідавши ситуацію, зайшли в середину міста й розтаборились в кількох хатах при вулиці Пушкіна. Це було на нашій дорозі перше більше містечко східних областей України. Ввійшовши одинцем у його центр, ми дивувалися, що майже всі написи, назви установ, вулиць, площі були російською мовою.

— А то „зукраїнізували”! — говорив друг Вислоцький.

І справді, Україна формою, а російська колонія змістом! Так виглядало це історичне місто!

Не бракувало й тут кількох старих вояків-„петлюрівців” і бувших каторжників Сибіру.

ДОВКОЛА ВІННИЦІ

Хоч як раді були нами мешканці міста, ми не могли на довго тут затриматись. Полагодивши найголовніше, поїхали з Проскурова далі на південній схід, до міста Вінниці. Окружними дорогами й доріжками приманджали до Лягичева. Це містечко досить розлоге, але, крім двох пам’ятників Леніна й Сталіна, не мало ніяких замітніших будівель. Найкращі будинки, де містилось НКВД, пошта й партійні установи, були напівзруйновані. До аптеки хтось запровадив був коней і вони тут „нагосподарили”, що й поді було доступити. Порозбивані медикаменти і кінський кал... Німці тут майже не задержувались.

З Лягичева я порозсилав друзів до околичних сіл Росохи, Констянтинова, Хмільника, Вовковинців, Козачків та інших. Скрізь по тих селах влаштовувано збори громадян та впорядковувано громадсько-самоуправне життя: вибрано управу й міліцію.

Так група дійшла до Уманя і до Дніпра, влаштовуючи віча, з вибором влади, маніфестаціями і т. д. Одначе німці перешкодили прупі продістатись у Крим.

ТРЕТЯ СИЛА

Двома історичними актами наш народ задокументував перед цілим світом свою незламну волю жити самостійним державним життям на своїй землі. Четвертим Універсалом Української Центральної Ради проголошено в 1918 році самостійність Української Держави, а 30 червня 1941 року волею народу Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголосила відновлення Української Державности.

Акт 22 січня 1918 р. був потоптаний червоними московськими ордами, а Акт 30 червня 1941 року був знівечений зvierоднілим німецьким фашизмом. Однак, волю нашого народу бути господарем на своїй землі не вдалося зламити ані Москві, ані Берлінові, не зважаючи на стосований ними жорстокий терор, не зважаючи на масові ув'язнення, концентраційні табори та вивози на Сибір.

Ініціаторів Акту 30 червня 1941 року, українських націоналістів, називали безумними фанатиками, нерозважними політиками не тільки чужоземні зайди, але також „свої” політичні противники. Бо той Акт видавався їм усім занадто сміливим в обличчі озброєної до зубів німецької армії, яка нестримно сунула на схід, розчавлюючи кожного, хто важився ставити їй опір. Однак, з перспективи років, аналізуючи тогочасні події мусимо ствердити, що тим історичним Актом була врятована честь нашої нації. Рішучі діла українських націоналістів тоді відкрили і розчистили шлях для дальшої незалежної визвольної політики. Тоді була виразно висловлена воля українського народу, що він сам бажає вирішувати справу свого буття, а відношення сторонніх чинників узалежнює від їх пошани до своїх суверенних прав. З цих позицій наш народ не відступив навіть під натиском стократно переважаючих ворожих сил.

Так постала нова *третя сила*, яка спричинилась до упадку фашистівської Німеччини і на десять років продовжила тактичну визвольну війну в Східній Європі між оборонцями Акту 30 червня 1941 р. — Українською Повстанською Армією і мос-

ковськими червоно-фашистськими ордами, що сараною сунули на Україну.

Гітлерівська расова і колоніальна політика з її середньовічними методами поневолення спрощувала українську платформу боротьби, зводячи її до боротьби за існування. І тому головна увага оборонців Акту 1941-го року була звернена на большевицьку Москву. Кожному вже було відомо, що Гітлерові війни не випрати, і що сьогодні чи завтра треба буде ставити опір комуністсько-московським імперіялістам. Боротьба з большевизмом, з його перфідними методами йде не тільки в біологічній, але також у політичній, культурній, релігійній, родинній площинах. Це — боротьба за душу української людини. І треба з притиском підкреслити, що в *політичних боях з Москвою ми виграли*. Самий факт збройної протибольшевицької боротьби на українських землях в часі нібито миру мав величезне значення для української справи в міжнародному світі. І тільки завдяки цій боротьбі Україна стала гострою проблемою для всього світу.

Постійні турботи, що їх Москва має в Україні, безнастанні чистки та пересування на високих урядових, партійних, культурних і інших постах, стосування притаєного масового і індивідуального терору, арештування культурних діячів, позірні поступки, як також свідчення західних дипломатів, журналістів, поворотців з концтаборів доводять, що український народ — в наступальному бою за свої права, за остаточне відірвання від Москви.

Творці і учасники Акту відновлення української незалежності в 1941 році взяли на себе величезну відповідальність перед власним народом і перед зовнішнім світом. Тому не дивно, що ініціативу в проголошенні Акту виявила єдина в той час найсильніша політична організація — ОУН, люди якої були готові на репресії, торттури і навіть на втрату свого життя.

Вже через кілька днів після проголошення вчинено атентат на голову Державного Правління, Ярослава Стецька. Прокотилась перша, а за нею друга хвиля арештів. Ув'язнено майже всіх членів Державного Правління, а передусім бл. п. Провідника ОУН Степана Бандеру. Тисячі людей скропили Акт відновлення своєю кров'ю.

Але нині, покликаючись на цей Акт, ми розбиваємо вщент усі закиди наших ворогів, зокрема московських шовіністів різної масті про співпрацю українського народу з німецьким фашизмом. Акт — наша моральна зброя і доказ, що ми нікому не

вислугувувались, що ми не корились імперіялістичним загарбникам.

Зберігаймо ж духову пов'язаність з Україною, з тією Україною, що бореться, і йдімо нестримно вперед до наміченої цілі — до Української Самостійної Соборної Держави. Акт з 30 червня 1941 року хай послужить нам за дороговказ.

(„Вісник”, червень 1966.)

В РІЧНИЦЮ АКТУ 30-ГО ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ

Раннім-ранком теплого й погідного червневого дня, загомонів тлибоким срібним голосом дзвін Святоюрської Святині. Стрепенулась друга столиця України: ще вчора й позавчора потрясав небом, що над нею, рев літунських машин, громовицею бив у вуха гук експльодуючих бомб, немов пекольний скрегіт клекотіли окоростріли танків; аж тут, у нічній тиші, несеться маєстатичний і цілощій нерви голос церковного дзвону...

Львов'яни вставали, протираючи очі й дивилися на годинник: 4-та година ранку. Що це може означати? — питали себе, в цій порі не було ніколи Служби Божої, пощо цей дзвін дзвонить?

Частина мешканців Львова напевно оберталася на другий бік і досипляла решту ночі, рада, що ніхто не каже йти до бомбосховища.

Але дійсні сини цієї землі знали, як їхні діди й прадіди, що дзвін не тільки кличе на церковну відправу, він теж віщує нещастя або небезпеку, сигналізує велику подію або кличе на нараду у важливій справі. Вони знали, що йде про промадське діло.

Ці не думали більше про насолоду раннього сну; вони з поспіхом вбиралися і з поспіхом прямували на Свято-Юрську Гору, куди їх кликав голос дзвону. Спочатку поодинокі, але чим ближче мети, тим більшими струмочками йшли люди.

Перші, що прибули, нічого не запримітили на подвір'ю, що вияснило б причину алярму. Але біля святині була одна річ, до якої вони не звикли: на площі, між входом до церкви і митрополичою палатою, на великому камені сидів воєк. З відкритою головою, спертий на одне коліно ліктем, а на друге долонею другої руки, обвішаний фронтонним вирядом і запорощений, він дивився вниз, на людей, як Князенко, що в поході задержався на короткий відпочинок.

Люди підійшли ближче. Один молодий чоловік приспішив

ходу й кликнув: „Ромку, то ти?!“ — і вхопив вояка в рамена. Підбігли другі, почали вітатися. „Ромко“ пригортав одних до прудей, другим стискав руки, а всіх обкидав теплим, ущасливленим поглядом.

Гурт ріс і ставав довкрути „Ромка“. Але на дальші вітанннн не було часу. Хтось з перших поставив питання:

— Чи це правда, що є зформований український уряд, що є визнана українська держава?...

— Ні, неправда, нічого нема! — відповів коротко й твердо „Ромко“.

Настала хвилинка гнітучої мовчанки. Хтось почав знову:

— Адже ж Лондон повідомляв від ряду тижнів...

— Знаю. Все це пропаганда. Держави нам ніхто не дасть. Мусимо самі добувати! — перебив „Ромко“, а по хвилині продовжував:

— Мусимо негайно брати в свої руки все, що можливо, а опісля боронити цього. Може вдасться втримати. На нічию прихильність не можемо рахувати.

Знову хвилинка мовчанки. Погана вістка, як холодний подув, згасила на лицях радісний усміх і розчавила в душах рожеві надії, які народ леліяв у неспокійні ночі московської окупації, в тривожні дні терору та фронткових боїв останніх днів. Цілий промаді застрягли дальші питання в горлі. Всі мовчали. Хтось почав спокійним голоісом:

— Що ж нам робити? Вже тепер... Сьогодні.

„Ромко“ відповів теж спокійно, але чітко, як військовий наказ:

— Передусім треба, щоб всі повернулися на свої місця праці, щоб українці перебравли провід установ і підприємств у свої руки, та щоб ці установи могли якнайскорше працювати нормально, хоч навіть у зменшеному обсязі. Треба зберегти державне й промадське добро від грабежу й взяти його під свою опіку. В найкоротшому часі мусять нормально працювати Міське та Обласне Управління і всі комунальні підприємства. Все мусить бути під нашою контролею. Коли прийдуть головні німецькі сили, вони мусять застати на цій землі її господаря. Найбільш пекучим питанням, однак, є організація озброєної української міліції, яка забезпечила б порядок...

Люди не вдавалися в дальші балачки. Малими групами почали розходитися в різних напрямках, дискутуючи між собою одержані доручення. Інші повторяли ці доручення тим, які в

міжчасі прибували. По черзі один за одним приступали теж і до „Ромка”, і він давав короткі інструкції. Всіх тих, що ніде за большевиків не працювали, він спрямовував на подвір'я школи Сакракерок, що містилася напроти, де вони мали отримати дальші доручення.

**
*

Так почалися перші години відбудови Української Держави суверенною волею українського народу. Так звучали перші командні слова народу, слово одного з архітекторів національної суверенності і пізнішого головного героя найбільшої сучасної героїської епопеї, Романа Шухевича — Тараса Чупринки.

**
*

А коли сонце піднялося і глянуло згори на княжий город, у ньому вже кипіла гарячкова праця по всіх-усюдах. Вулицями міста маршували відділи добровільців української міліції, в цивільних одягах, дехто з рушницею, інші тільки з ремінними поясами, але всі з синьожовтими опасками на рукавах. Вони займали поліцейні станиці і там продовжували дальший набір. Вже пополудні цього дня під державними будинками і підприємствами появилася українська охорона. Рівночасно йшло перебирання контролю над внутрішнім діловодством установ. Ще того самого дня почалися перші організаційні наради й конкретні заходи для відбудови культурної ділянки. Першою почала працювати Львівська радіостанція. Укладано тимчасові правильники для організацій українських письменників та журналістів, художників, працівників театру і т. д.

Як лавіна, що з малого каменя перемінюється в неповідержимому стихію, так з енергійного почину одиниць прийшло впродовж одного дня до всенароднього зриву. Народ будував собі державу. З кожною годиною ця будівля росла й кріпшала. Відкривалися крамниці, очищувались з румовищ вулиці, повільним рухом почала йти величезна адміністративна машина. А коли з ініціятиви ОУН, найчільніші представники українського промадянства зібралися, щоб проголосити відновлення Української Держави, то їхнім завданням було ствердити тільки вже існуючий факт: надлюдським зусиллям народу зруб держави вже стояв!

Очевидно, Акт 30-го червня ще краще освідомив народ про чергові завдання, ще ясніше освітив шлях до майбутнього, ще більше викресав запалу й жертвенности до початого діла. І чергові дні принесли дальший ріст будови. Вона охоплювала цілий край, вона абсорбувала кожну українську людину, що звільнилася від змори московської окупації. І не могла вона зупинитися навіть тоді, коли в свідомості чимраз чіткіше зарисовувалася можливість, що ця прекрасна, вимріяна будівля може в одному моменті перемінитися в руїну з волі сили, що тим часом просувалася нашою землею на Схід, сили, яка з мнимого союзника почала щораз виразніше перемінюватися на жорстокого окупанта.

Може хто дивується, чому в роковини Акту 30-го червня я так багато уваги присвячую дрібним назагал і нормальним у таких подіях фактам. Звичайно, в нормальних умовах можна б присвятити увагу справам, які мають безпосереднє відношення до самого Акту, можна б вибрати один із сотні шляхів для його історичної, політичної, чи якої іншої розцінки. Але для нікого не є тайною, що існують одиниці, організації і політичні групи, які не вважають 30 червня 1941 року історичною датою, а сам Акт стараються обезцінити, заперечити його всенациональне значення. Вони кажуть, що це була вихватка малої групки амбітних і голодних влади людей. А, будім то, навіть ті з промадян, що співпрацювали в тому Акті, були, як вони кажуть, „жертвами бандерівського обману”.

Чи можна кинути більшу клевету на власний народ? Як можна казати, що цей народ, який від часів Великого Зриву тільки й мріяв про той момент, хай це буде хвилинка, хай година, — коли він зможе випростати спину і заявити вголос, що він пан на цій землі, що його тут право й закон, — що цей народ треба аж „обманювати”, щоб він це зробив?! Як можна принижувати тисячі й десятки тисяч українських патріотів, які в священному пориві забували про своє особисте, про потреби своїх родин і працювали в найбільш непригожих умовах по 18 годин на добу, щоб тільки докласти ще більше цеголок до їхньої вимріяної будівлі?... Коли я згадую тут непригожі умови, то це не є реторична прикраса. Комплетний брак всякої комунікації, без поїздів, трамваїв, телефонів і т. д., катастрофальний брак харчів, який в наступних тижнях довів був до відомого голоду, десятки тисяч родинних трагедій в наслідок звірств відступаючих большевиків, і т. д. і т. д., — ось тло, на якому треба оцінювати людські вчинки тих днів. А проте, люди

виходили вранці з дому і повертались не раз аж опівночі, не турбуючись ні голодом, про який забували, ні своїм особистим завтра...

І хто були ці т. зв. „жертви обману”? Можже були це пересічні громадяни, що не здібні виробити собі погляду на ситуацію, що йдуть за кожним патріотичним гаслом, не розуміючи доцільности або недоцільности свого кроку?

Я не можу пригадати собі, по роках, усіх прізвищ, але відомо, що між ними було багато загальновідомих громадян, які в ті історичні дні обняли важливіші пости і самі кляли підвалини під цілі сектори промадського життя і зовсім не належали до таких, що потребували б інструктажу відносно політичної ситуації, або доцільности таких чи інших дій... Згадаю тут великого українського патріота, відомого письменника, журналіста й ученого, учасника Визвольних Змагань під час I світової війни, — Миколу Голубця. Історія запитає ще його виїмково гідну поставу супроти большевицького окупанта і його жертвенну й блискуту в своїх вислідах працю в ці червневі дні 1941 р. А все ж це була людина, якої не можна було обманути, і яка не мала ніякого відношення до організації, що держала в своїх руках політичну ініціативу. Або відомий із своїх лівих переконань поет Ярослав Цурковський, або маляр Власовський, і багато інших, яких я особисто бачив при праці. На жаль, не можу навести прізвищ з господарсько-адміністративного сектора, який не лежав у полі моїх безпосередніх обсервацій. Там не менше і там працювали сотні громадян, які були свідомі і ситуації і своїх вчинків. І ще одне — найголовніше: всі вони станули до праці далеко перед тим, заки мали нагоду взагалі зустрітись з виднішими членами ОУН, очолюваної С. Бандерою. Отже, де тут місце і час на обман? Або вигадка про „голод влади”. Що означала в тому часі влада? Це було море праці, безмежний вантаж відповідальности і максимальний особистий ризик. Коли саме *цих* речей був хтось голодний, то такий голод не тільки не понижує, але навпаки, ставить одиницю чи прупу на вершку промадських чеснот. Ніхто нікому не боронив доступу до цієї влади. Кожний українець, що хотів поставити себе на службу справі і мав відповідні кваліфікації, мав доступ, ба, — його запрошували до найвищих позицій.

Це було велике зусилля і велике торжество *цілого* народу. І це є перша причина, чому Акт 30 червня є дійсно історичною датою цього народу.

Правда, напрям і провід мала в своїх руках ОУН, очолю-

вана С. Бандерою. Але також правда, що в тих історичних днях не було в краю ніякої іншої політичної організованої сили. Отож силою обставин, ця організація була примушена очолити всенародний збунт. До цього примушувала її теж основна точка політичної програми ОУН, яка наказує виборення суверенної української держави. Ця точка обов'язувала ОУН від початку її існування. Організація реалізувала її за всяких умов і вся діяльність ОУН прямувала до її реалізації. Як же ж міг Провід Організації знехтувати цю точку в моменті, коли настав найбільш можливий момент для її здійснення, момент, що його Організація ждала більш як декаду, а який могла створити в той час тільки війна? Очевидно, ОУН не могла зрадити своєї програми в її найсуттєвішій частині; бажаючи зберегти себе, як авангард української революції, вона мусіла поступити так, як поступила. Можна сказати, що останні дні червня 1941 р. були днями вогневої проби для Організації. Це був історичний іспит, і вона цей іспит здала блискуче.

Цей факт мав далекойдучі історичні наслідки. Його консеквенцією був перехід Організації в підпілля в моменті, як Німеччина, що стояла тоді на вершці своєї потуги, поставилася негативно до відновлення української держави; з цього зродилася важка боротьба на два фронти, його продовженням було створення Української Повстанської Армії, і вся ця епопея героїчного спротиву, яка розправалася по поновленій окупації України більшовиками і продовжується по нинішній день. Всі ці факти, подібно як Акт 30 червня, були ділом народу, при керівній ролі Організації. Для Організації вони були черговими демонстраціями вірності програмі ОУН, програмі, яка не має своїх мінімальних і максимальних рам; у кожному обсягу ця програма має один безкомпромісовий постулат: боротьбу за державну суверенність, — без жодних етапів тієї суверенності.

Таке становище і така політична практика мали і мають беззастережне попєртя цілого народу.

Як бачимо, Акт 30-го червня був властиво початком нової ери в українській політиці, — і це є друга причина історичності цієї дати.

До вересня 1939 р. існували на ЗУЗ партії, які *теоретично* стояли на позиціях української державної суверенності, на практиці однак визнавали суверенність окупаційної влади. Вони вели легальну діяльність, яка обмежувалася до реалізації т. зв. мінімальної програми дрібних здобутків у господарській і культурній ділянках. У перших тижнях німецької окупації

в 1941 р. на тих самих теренах діяла ОУН також легально. Не дивлячись на те, вона, мимомовно ворожості нового окупанта до української суверенності, ні на момент не зійшла на позиції т. зв. мінімальної програми. Вона прийняла радше репресії і перехід у підпілля, а не згодилася на ніякий компроміс у справі суверенності. Це було щось зовсім нове і безприкладне в історії діяльності т. зв. легальних партій. Ніяка з дотогочасних українських партій чи організацій, в умовах *легальної* діяльності, не дозволила собі на такий принциповий, хоч ризиковий крок. І коли в нас є в ужитті таке поняття, як двоподіл, то першою реальною лінією такого двоподілу була власне політика, що випливала з Акту 30-го червня. Вона не визнавала т. зв. „мінімальної програми”, ні жодних інших етапів на шляху до суверенності також і в умовах легальної дії в обличчі ворожого окупанта. Цієї лінії ніяк не хочуть переступити всі ті, що не можуть уявити собі політики без „мінімальної програми”. Але вони не признаються до того. Вони вигадують різні нісенітничі про „антидемократичність”, „тоталітаризм”, „голод влади” і т. д., хоч прекрасно знають, що йдеться про *безкомпромісовість у справі суверенності* за всяких умов. Це, що їх відстрашує від чесної співпраці з ОУН, не є її „антидемократичність”, але принциповість цієї Організації, яка теж і в легальних умовах блискуче задемонструвала себе Актом 30-го червня і яка завжди ставала і ставатиме впоперек дороги різним любителям „мінімальних” програм. І власне тому та нехіть, а то й ненависть до Акту 30-го червня, власне тому намагання знецінити цей Акт, зробити з нього вихватку групки людей, хоч — як я це зілюстрував на початку, як безпосередній свідок подій, — це була всенациональна справа. Цей Акт діє на них, як постійний викид совісти і вони раді б вимазати його з історії нашого народу. Їм важко погодитися з думкою, що народ обійшовся без їхнього провідництва і взявся за велике діло в той час, як вони писали „меморіяли” і витирали сидження фотелів у передпокоях різних заграничних метрополій, ладні здійснити такими засобами „мінімальну” програму.

Та ніякі фальшування, ніякі вигадки не зменшать величчї й не перекреслять історичності Державного Акту 30-го червня. Занадто численні ряди його творців, надто свіжа пам'ять великих пережиттів, зв'язаних з ним. Ці великі пережиттвв, ці неповторні хвилини радісного піднесення були власністю не тільки ідейної молоді і нечисленної інтелігенції, — як це було 23 роки вчасніше, — але у цілій його масі. Боюся перебільшення,

але хочеться сказати, що це було, мабуть, перший раз в історії нашого народу від часів повстання Хмельницького.

Ці червневі дні 1941 року власне такими перейдуть в історію, несені живою традицією, як народня легенда. І такими запише їх історія, коли людям зійде з очей більмо партійного засліплення і вони почнуть оцінювати події на основі фактів, а не власних забаланок і вузьких інтересів.

На щастя, вже й нині, тут на еміграції, українська промадськість чимраз ясніше бачить небуденність цієї календарної дати, з чимраз більшою вдячністю відноситься до її творців і з чимраз більшим довір'ям стає поруч тих, що продовжують похід на цьому довгому й тернистому, але світлому в своїй остаточній меті, шляху. Шляху, якого початок губиться в сумерках праісторії нашого народу, на якому стоїть ясний етапний знак, що освічує його дальший напрям, як морський маяк у безмежній водній пустелі, — дата 30 червня 1941 року.

Українське промадянство, а зокрема патріотична молодь вишановує рік-річно роковини Акту 30-го червня. Ми не повинні допустити, щоб ці святкування перемінилися у формальні акти, які нікого ні до чого не зобов'язують, крім — очевидно — до того труду, що потрібний для організації цих імпрез. Ці рік-річні академії повинні стати в свою чергу малими етапами, що дадуть нам змогу перевірити, *наскільки ми причинилися до здійснення принципів, що лягли в основу Акту 30-го червня.*

Бо тільки тоді матимемо задоволення сповненого обов'язку супроти нас самих і супроти далеких, але як же нам дорогих, братів наших у Батьківщині, і тільки тоді відповімо нашому призначенню.

Тільки тоді зможемо згадувати Великі Роковини — з чистою совістю.

(„Визв. Шлях”, червень 1954)

У ДНІПРОПЕТРОВСЬКУ. . . .

З брошури *Зиновія Матли* під заг. „*Південна Похідна Група*”, яка з Кракова дійшла аж до Джанкой, виконуючи подібні завдання, що прупа, про яку пише М. Сидір-Чарториський, подаємо такий уривок: „В. Регей, на окремому святковому зібранні міської управи та визначніших людей Дніпропетровська, подав до відома про відновлення української державности у Львові, яке відбулося 30. 6. 1941 р. Ця подія викликала у всіх присутніх великий ентузіязм. Частина учасників цих святкових зборів була поінформована про те, що це відбувається проти волі німців та що кожної хвилини треба сподіватися реакції з їхньої сторони. Ми намагалися копо тільки можна було освідомити про справжні наміри німців. Це нам легко приходилося, бо „лад”, який запровадужвали німці, де тільки приходили, був найкращим доказом, що ми не з ними, а що ми боремося проти них за українську державність...” (стор. 20-21)

У розділі під заг. „*Ворожі наступи*” у цій же брошурі написано: „З терену почали приходити перші відомості від наших людей. Вони були добрі. Ціла Південня Похідна Група, себто не повна тисяча людей, добилася до своїх місць призначення. До складу Південної Групи входили чоловіки і жінки, галичани і наддніпрянці, волиняки і закарпатці, буковинці та й такі, що народилися в чужих країнах і перший раз бачили українські землі. Між ними були теж люди, які до 1941 року жили в ССРСР і добре знали підсоветські умови життя та ментальність людей, вихованих в советській дійсності. Одним з цікавіших т. зв. східняків, що прийшов з нами з-за Сяну був Олекса Запорожець (прізвище придумане; сам він був із Запорізької області та лейтенантом червоної армії). Це була завзята і цікава своїми поглядами людина... Та разом з добрими вістками, почали приходити і тривожні. Першу вістку ми дістали з наддніпрянської полоси, з терену т. зв. Молдавської АСРР. Румуни, які там тоді перебували, заарештували кількох наших людей, на поліції (румунській) їх сильно побили і більше нічого про їхню долю не можна було довідатися...

Теж невеселі відомості прийшли з Миколаєва та Криму. Та це вже були речі сумніші. Наших людей почали переслідувати не тільки німці, але такі свої, політичні противники, які допомагали в тому ділі німцям. На жаль! В Джанкой у Криму таку роботу робив сот. С..., в Миколаєві п. К..., інші в Херсоні... Такі ми дістали сумні вістки з найдальшого півдня... Та про те годі нині писати, може колись, хоч арешти в Миколаєві чи Херсоні наших людей, смерть від куль Гестапо сл. п. Любака, Бардахівського та інших — в Джанкой, треба б колись висвітлити.

Тим часом, в самому Дніпропетровську ми поглиблювали нашу працю, організували підпільні вишколи, друкували літературу, опрацьовували інструкції, тощо. За роботою скоро пробігав час...

Вкінці, як ми й сподівалися, Гестапо задумало „зліквідувати” нас. Про підготовку до цього ми мали відомості давніше. Та все ж таки, мимомашної обережності, вдалося Гестапові заарештувати частину наших людей. При тому йому допомогли такі свої люди, дніпропетровцями, згідно з нашими відомостями — замасковані енкаведисти, що пішли на „співпрацю” з німцями. Перші арешти відбулися 16 вересня 1941 р. ранком. Арештовано В. Регей, декілька чоловік та дівчат. Разом коло 10 людей.

Арештованих Гестапо взяло на допит. Зразу вони перебували в будинку Гестапо, який був недалеко від в'язниці. Переслухував старшина СС, високий бльондин, а перекладачем був при тому інший німець (або москаль), який говорив чистою московською мовою. Вони допитували кожного зокрема про те, як потрапив до Дніпропетровська і що тут робить. Згідно з інструкціями ув'язнені говорили, що вони або, поворотці на рідні землі, себто до Галичини і Волині, або, що вони приїхали шукати своїх рідних, яких большевики вивезли в ці околиці. Тільки В. Регей сказав, що він діє з рани ОУН. Так він мав сказати, щоб відвернути увагу Гестапо від інших людей. Крім того, В. Регей ввесь час офіційно виступав як член Організації і тому було недоцільно говорити інакше. По переслуханні заарештовані були ув'язнені до наступного дня, себто до 17 вересня. Того ж дня Гестапо (а безпосередньо переводив це обершарфюрер Шварц) заарештувало ще двох наших людей. По переслуханні усіх арештованих, В. Регей сепаровано, а всім іншим видано письмово наказ, виїхати з Дніпропетровська назад до Галичини, зглядно до своїх місцевостей і там зголоситися до

місцевого відділу Гестапо. В. Ретей, який заявив, що інших арештованих пізнав щойно в Дніпропетровську, вивезло Гестапо до збірного пункту для арештованих в Кривому Розі. Деякий час В. Ретей перебував у в'язниці в Кривому Розі, а потім, разом з іншими в'язнями, перевезено його до Галичини, до Дрогобича. Різними заходами, які пороблено, щоб його вирвати з рук Гестапо, врешті вдалося це зробити.

17-го вересня 1941 р. почався новий період нашої роботи. Від тієї дати ми застосували зовсім нову тактику нашої праці, бо прийшов час, коли німці показали явно свої наміри щодо України та почалася одверта, на широку скалку, ведена боротьба німців з нами...”

(З брошури „Південна Похідна Група”.)

В ПОСТЯХ У ПЕТЛЮРІВСЬКОГО ОТАМАНА

Не доїжджаючи до села Малої Севастіянівки або Свинарки, ми випадком зустріли на гуманському шляху члена сітки ОУН, яка вже почала працю на Гуманщині. Німецький військовий комендант скаженів з люті, взявши про працю ОУН, і наказав „пнати в шию” всіх націоналістів із Галичини „дуріках таймат”, тобто до Львова. Ось і цього друга, хоч він і народжений у с. Бабанці біля Гумані, приарештували й дали путівку на Львів, мовляв, у нього „західня форма”. Він приїхав як націоналіст-„бандерівець” із нашими Похідними Групами й нічого не допомогла наддніпрянська вимова. Але що наш хлопець не в тім’я битий, то й вирвався з холодної і — переходить на підгілну працю в другий район, де його зовсім не знають. Ми відбуваемо у селах Кочержинці й Синиця збори, де вони ще не відбувались. В інших місцевостях уже кругом такі збори відбулись. Дня 10 серпня 1941 р. наші рої (4 підгрупи) влаштували в с. Громи перше величаве районне Свято Державности: сотні народу йшли походом у чвірках, піднесено було синьожовтий прапор, з трибуни, на якій виднів портрет сл. п. полк. Євгена Коновальця, промовляли наші хлопці й місцеві репрезентанти української влади, співали могутньо „Вже воскресла Україна”. Не лише місцеве населення, але й наші хлопці були після того свята міцно піднесені на душі. Вони зараз із ще більшим завзяттям гнались уперед, щоб таке свято провести ще в м. Одесі!

У цьому районі, в лісі довелось пережити знову жах смерти. Коли я проходив лісом з одного села в друге в „рубашці” з синьо-жовтою опаскою на лівому рамені (мовляв, тутешня міліція), німці, які ще тут шниряли по лісах за большевицькими „партизанами”, яких, доречі, в Україні не було (були лише дезертири з ЧА), побачивши „рубашку”, а не бачучи з правого боку синьо-жовтої опаски, націлились стріляти...

— „Іх бін кайн зольдат!” — крикнув я щосили і підніс руки вгору.

Коли підійшли ближче, вияснив їм німецькою мовою, що я „мільціонер на службі гуманської військової командатури”. Документу не вимагали, лише вилаяли на своїй собачій мові досхочу, чого, мовляв, „швендаюсь” по лісу, і — пропустили.

Далі, ми відбували збори в селах Максимівці, Юрківці й Любашівці, а тоді почерез села Черповоди, Лодизжинку й Текучу добились 11 серпня 1941 р. до с. Вербової (на шляху Гумань-Первомайське), у „нашу” Одеську область. „Ось ми й дома” — жартую. І, звертаюсь до „львовяків”, „двєнькнув попольськи: „Шляхціц на заґродзе — рувни воеводзе”, „натякаючи на ту іронію, з якою дехто з наших політичних противників супроводжав нас з Галичини, мовляв, на Наддніпрянщині ви будете „воеводами” або „комісарами”. „Ні” — відповідали ми тоді — „на самостійній Наддніпрянщині „комісарами” будуть наддніпрянці, а ми будемо в них замітачами, якщо приймуть нас на працю”.

Організуємо владу й життя в селах: Вербовій, Семидубах, Крутенькому, Руській і Березівці. В одному з сіл дальшого району ми зустріли колишнього петлюрівського повстанського отамана (не подаю прізвища, бо може ще живе), з яким ми поговорили про всі політичні питання по душах. Він був прекрасно поінформований про міжнародне положення, політичні проблеми на Заході, боротьбу УВО-ОУН і само-собою, по духовості, був справжній націоналіст: у нас не було з ним в ідеологічній і політичній постановці розходжень ні на йоту. Хоч у цьому селі він не був, як казав, дома, то проте вгощав нас по-українськи (хлопці, обов’язково, по козацькій традиції, звичайно, після команди „свобідно”, випили не один кухоль квасу). Тут ми засиділись два дні (11-13 серпня). З „другом-отаманом”, як ми його називали, ми домовились про майбутню співпрацю в сітці ОУН, коли вже наладнаємо мережу по всій області. До речі, з „другом-отаманом” довелось іще опісля зустрічатись та зазізнатись з його дуже культурними в націоналістичному дусі вихованими дітьми. До місця його пізнішого побуту ми відкомандували для організування сітки ОУН двох наших друзів, які в скорому часі, саме при допомозі „друга-отамана” пов’язали першу в області постійну мережу ОУН, складену з наддніпрянців.

II

КОЛИШНІ ЧЛЕНИ СВУ СТАЮТЬ ЧЛЕНАМИ ОУН

З радгоспу Кірова ми одначе були таки вимушені тікати вже наступного дня після побиття німця й румуна (6 вересня). Амбітний „німак” спровадив проти нас цілий „батальйон” озброєного війська... Хоч ми й мали вже свою зброю, було би безглуздо й політично недоцільно ставити спротив і розконспіровувати себе. Становище було отже „хуже губернаторсько-во” і тому ми — дали ногам знати. Переїхали покищо на незаметний хутір „Новий Побут”, оподалик від головних шляхів, кудю лише сновигались тоді німці або румуни. Тут ми пробули „спокійно” аж до 2 жовтня, підготовляючись теоретично до дальших наших завдань. Хутір, як осідок обласної езекутиви ОУН, був „випадовою” базою, звідкіль ми роз’їжджали по області для допомоги населенню в налаштуванні промадського життя, розбудовували мережу ОУН, їздили на зв’язок до Проводу Південного Краю тощо. У вільних хвилинах збирали смачні кавуни, виноград, ловили рибу в недалекому ставку, їздили й на побережжя Чорного моря купатись... На першу вістку про здачу м. Одеси їздив Богдан до Свердлова перевірити, але вістка не підтвердилась. (До речі, Богдан, за вісткою, якої й досі ми не змогли перевірити, мав би був пізніше потрапитись у звільненій Одесі до рук румунам і невідомо, що з ним сталося). У днях 9-13 вересня ми з Луженком відбули дальшу поїздку до одного з міст області. Тут акліматизувався вже наш окружний провід, уже друкувалась навіть наша підпільна література. Тут і задержались ми дещо довше, щоб упорядкувати справи. Я ніколи не забуду того врочистого моменту, коли ми приймали тут у лави ОУН перших наддніпрянців, колишніх членів СВУ (самостійників-визвольників, як вони себе називали). Лише бо з цим моментом ставала ОУН у наших очах насправді всеукраїнською національно-визвольною організацією, хоча ці самі наддніпрянці заповняли нас, що СВУ мала у 30-тих роках зв’язок з сл. п. полк. Євгеном Коновальцем через Одесу, і являлася революційною організацією, що виконувала різного роду саботажі. Та на нас звернули тут увагу румуни, які окупували були тоді з ласки німців територію України по ріку Бог, назвавши її „Трансїстрією”. Винуватцем був у тому один із тих друзів, що ще покищо жили на „легальній” стопі, який за ніяку ціну не хотів визбутись своїх львівських „луппів” (коротких шта-

нів). — „Ми їх пізнаємо по одягові” — казали тоді румунські старшини до місцевих довірених нам наддніпрянців у місті. — „По цей бік ріки Бога вони хай собі будують самостійну Україну, але по той бік, у Трансністрії, ми вистріляємо їх усіх до ноги...” — погрожували нам...

У міжчасі, 12 вересня, з хутора „Новий Побут” виїхав референт обласної ексекютиви С. з другом Василям на Молдавію, щоб нав'язати зв'язок з окрутою Василя Г. і — вже до нас після того не повернувся. Колишній член СВУ п. К., який поїхав на розвідку, потав на їхній слід у румунській командантурі в м. Роздільній і... сам ледве не наложив головою: його румуни хотіли розстріляти як шпигуна. Він, як місцевий, остаточно „вирвався” вже з-під суду, але про друзів С. і Василя ми в той час не знали нічого.

III

БОЛГАРИ І ГРЕКИ ЗА САМОСТІЙНУ УКРАЇНУ

Чергового дня ми були в с. Сироцькому, а далі в селах Рауховці і Маринові (німецька колонія Нойфройденталь) та в с. Сербках і доїхали ще того ж дня до болгарської оселі Благоєво (чи Благоївка або Кошкова). Болгари прийняли нас щиро-сердечно, можна сказати так же, як свої українці. Вони, зрештою, не почували себе тут будь-якими чужинцями: навпаки, раділи на думку, що Україна буде самостійна (а основне, що не буде вже колгоспів) і проголосили на зборах самостійність України, передаючи нам, як і всі — до речі — українські села, заяву, що підпорядковуються Тимчасовому Державному Правлінню України. Вгощали нас теж по всім приписам української гостинності. Тут ми відбули й перше ділове зібрання Обласної Ексекютиви ОУН для устійнення плянів праці ресортів.

На самопо Спаса (19 серпня) ми перебували в селах Лізінка і Павлінка. У Лізінці я відбув першу в області нараду з учительством. У Павлінці ми зупинились три дні (19-21 серпня), сподіваючись, що ось-ось і в'їдемо „тріумфально” в м. Одесу. Але в м. Одесі, під Нікополем і загалом у районах над Чорним та Озівським морями йшли ще тоді завзяті бої. Одеса ще довго не здавалась (звичайно, „вікно в світ” захищали найкращі російські матроси). Ми стояли 15 кілометрів під фронтом і спостерігали кожного вечора заправу пожеж та розриви гарматних

стрілен, а днем чули безнастанні гуркоти гармат. Довкрути теж у с. Павлівці, стояли тоді допоміжні румунські війська. Всюди проти румунських вояків, як і подекуди проти італійських, наші селяни були вороже настроєні, бо вони грабували. *Лише словацькі вояки вели себе в Україні достойно.* З другого ж боку, українські селяни мали для румунів вирозуміння, бо це була армія не вояків, а скоріше — злидарів-прошаків: вояки були постійно голодні, погано зодягнені, деякі в цивільному чи напів цивільному одязі (у цивільних камізолях і військових штанях), тоді, коли румунські старшини ходили галлянтно зодягнені і добре харчовані. Нам воно не здавалось дивним, бо ми знали, що Румунія — країна екстремних соціальних суперечностей, що до речі — це було водою на пропагандивний млин комуністів, соціалістів, радикалів та — Москви. У с. Павлівці одначе не було крадіжок-грабунків, бо в румунській частині знаходилося багато — українців (з української Буковини, Басарабії, Молдавії). Вони й не дозволяли справжнім румунам робити кривду братам-селянам Наддніпрянщини. Ми ввійшли в контакт з тими українцями й наслушались чимало їхніх розповідей про нужденне життя українців у Румунії та їхню неохоту воювати по німецькому боці, — через те то, як вони підтверджували, чотирьох червоноармійців „днали перед себе” 20 румунських вояків...

Не мавши надії в ближчому часі добитись до м. Одеси, ми вирішили, поки ще можливо, докінчувати організування легального державного життя (в науку для нас і для місцевих людей на майбутнє) та розробити визначені референтами пляни майбутньої підпільної діяльності. Черговий окружний провід відкомандовується до свого місця призначення (район Комінтернівське), а обласна ексекутива переїздить на радгосп імені Кірова, де перебуваємо з 23 серпня по 6 вересня. Тут застаємо вже багатьох утікачів з м. Одеси, цікаво, що одних лише українців і ніодного москаля. З українцями втекли з м. Одеси й болгари та греки (вірніше з-під Одеси, із Свердловка та Буялика чи Адзалика). Теж і ці болгари та греки — дуже симпатичні люди: вони теж радіють нашою заявою, що в самостійній Україні житимуть спокійно і заможно, а головне без колгоспів.

З брошури-спогаду Мстислава З. Чубая під заг. „Рейд організаторів ОУН від Попраду по Чорне море”.

В РІЧНИЦЮ ПРОГОЛОШЕННЯ АКТУ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Нація творить своєю історією і записує її в книгу буття *словом і чином*: державними актами вона декларує свою поставу в основних питаннях, і чином, що змагає до здійснення або збереження важности даного акту, доказує, що той акт не був голословною фразою, тільки твердою постановою прямувати до цілі, вказаної актом.

Такі акти, піддержані чином, мусить проголошувати кожна нація, зокрема тоді, коли заіснує нова ситуація, що міняє існуючий політично-правний стан на її території. Як законний господар своєї землі, нація мусить виразно і ясно виявити своє ставлення до нової ситуації і до тих сил, що цю ситуацію творять. Інакше фактичним і зааконним власником тієї території стане хтось інший, її окупант, а властиві їй мешканці перетворяться з власників на безвольний додаток до неї, на її живий інвентар. Насильне опанування чужої території є частим явищем в історії людства. Але воно вважається незаконним насиллям, якщо воно було довершене проти виявленого і чином піддержаного становища законного власника території. Якщо ж такої декларації немає, тоді окупацію даної території якимсь найзником приймають всі як „нове політично-правне оформлення” тієї території і її мешканців, апробоване ними, бо ж „коли хтось мовчить, то погоджується”.

Оця історіософічна правда стала в усій построті перед українським народом, і перш за все перед керівниками його визвольної боротьби, коли під час другої світової війни воєнна хуртовина посунулася на українські землі. Паном українських земель захотіли стати дві тодішні європейські потуги: червона Москва і брунатна, гітлерівська Німеччина. Обидві вони декларували себе „захисниками” українського народу перед гарбником, та „освободителями” з ярма окупанта. Тих з-поміж українців, що готові були помагати німцям у боротьбі проти Москви, називала Москва гітлерівськими запроданцями, а тих, що разом з Москвою хотіли захищати Україну перед німець-

ким поневоленням, називала Німеччина вислужниками комуністичної Москви. А що обидва кандидати на поневолювачів були однаково запеклими ворогами національно-державної самостійності України, то й обидва намагалися дискредитувати при цій нагоді українські державницькі змагання в основах; одні тим, що представляли українську проблему перед світом як „німецьку інтригу”, а всіх українських самостійників, що борються проти Москви, як „німецьких наймитів”, а другі тим, що „вияснявали” боротьбу українського народу проти Німеччини як „большевицьку затію”.

В цій ситуації український народ мусів *сам* сказати своє слово, мусів перед світом і перед історією *сам* ясно, виразно й рішуче виявити й доказати, чого він справді хоче, до чого він справді змагає, як він насправді ставиться і до гітлерівської Німеччини, і до большевицької Москви, і до їхніх плянів супроти України.

Оця *історична конечність*, очевидна для кожної політично розгорненої і здорово думачої людини, зродила Акт відновлення української державности, проголошений українським народом з ініціятиви Організації Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери, у Львові 30 червня 1941 року. Це була відверта і ясна заява від імені українського народу, що він бажає жити своїм власним життям у своїй, ні від кого незалежній українській державі, що він ані не думає піддаватися під „опіку” Німеччини чи Москви, ані не погоджується залишатися мовчазним об’єктом німецьких чи московських імперіалістичних експериментів.

Уряд гітлерівської Німеччини поставився крайньо вороже до Акту 30 червня 1941 р. тому й наказав арештувати Степана Бандеру, провідника Організації Українських Націоналістів, з ініціятиви якої було проголошено відновлення самостійности української держави всупереч німецьким плянам. Ярослав Стецька, голову Українського Державного Правління відновленої української держави та сотні інших провідних українських націоналістів теж заарештовано і заслано до концентраційних таборів.

Негайний збройний спротив німецькій акції був би тактичною похибкою. До того часу український народ не вів боротьби проти Німеччини, бо від Німеччини відгороджувала Україну Польща. Стоючи безперервно в важкій боротьбі проти Росії і проти Польщі, український народ вірив у правдивість тези, що „ворог мого ворога є моїм приятелем”. А що ворогом Польщі:

1 Росії була власне тодішня Німеччина, то й наставлення українського загалу до Німеччини було приязне, як до сподіваного союзника проти спільного ворога — Москви. До того ж оті приязні нотки в відношенні до Німеччини та сподівання на прихильність гітлерівської Німеччини до самостійницьких змагань українського народу піддержували деякі українські політичні середовища, що з моментом вибуху німецько-більшевицької війни почали переноситися з-за кордону на українські землі. В такій психологічно-політичній ситуації збройний виступ українських самостійників проти Німеччини вже в перших днях після заарештування головних організаторів Акту 30 червня 1941 р. були б тодішні партійні противники революційної ОУН представили українському народові у своїй пропаганді як нерозважну провокацію „політично невироблених одиниць”, яка, мовляв, знівечила безсумнівну прихильність гітлерівської Німеччини до державницьких змагань України і, що найнебезпечніше, український загал міг би був у це повірити. Треба було конечно виждати, щоб німці самі виявили українському народові своє справжнє відношення до нього і до його державницьких змагань.

З уваги на це, в перших місяцях німецької окупації український самостійницький рух обмежився до ідейно-політичного спротиву гітлерівській Німеччині, кладучи весь натиск на роз'яснювальну акцію і на психологічно-політичну підготовку до рішучої акції.

Справжнє обличчя гітлерівсько-німецького окупанта український народ побачив незабаром, тому вже осінню 1942 р. революційна ОУН перейшла до збройного спротиву проти обидвох окупантів України: червоної Москви і гітлерівської Німеччини, організуючи перші відділи Української Повстанської Армії.

Відгук широких мас українського народу на заклик революційної ОУН ставати в ряди УПА мав бути плебісцитом щодо постави всього українського народу. Це мусіла бути відповідь на питання, чи Акт 30 червня 1941 р. був тільки виявом гурту окремих одиниць, чи був висловом нестримних бажань всього українського народу.

Вислід плебісциту відомий усім: в ряди Української Повстанської Армії для боротьби проти червоного і брунатного наїзників в обороні української державності висловленої Актом 30 червня 1941 р., післали своїх найкращих синів усі верстви українського народу. Гарячою кров'ю найкращих синів Укра-

їни, проллятих в боях під прапорами УПА записано на сторінках історії вислід того історичного плебісциту — тверду заяву української нації, що вона не схилить голови в ярмо, але, в нікого дозволу не питаючи, в кожній ситуації, високо піднеситиме прапор державницького самостійництва й під ним сміливо йтиме в бій — аж до остаточної перемоги.

(„Вісник”, червень 1961.)

ГІТЛЕРІВСЬКИЙ НАСТУП НА УКРАЇНСЬКИХ САМОСТІЙНИКІВ*)

Проголошення відновлення української державности викликало, — як це відомо з зізнань суджених після війни гітлерівських ватажків — вибух скаженої люті у Гітлера, який збирався зробити з України німецьку колонію, вияснюючи при тому світові, що все це діється згідно з бажанням українського народу, який тільки про те й мріє, щоб дістатись „унтер дойче гогайт” (під німецьку зверхність). Акт 30 червня 1941 р. змушував німців розкрити своє політичне обличчя і тим розкривав перед усім світом та перед українським народом німецько-нацистівську забріханість. Гітлер дав Гімлерові особисте доручення негайно ліквідувати „бандерівську диверсію”.

Йшло, очевидно, насамперед про політичну сторінку справи. Вже в перших днях липня прибула до Львова команда СД та спец-відділ Гестапо. Голові Державного Правління Я. Стецькові було поставлено ультимативну вимогу відкликати і визнати неважним Акт відновлення української держави, а коли він рішуче від того відмовився, Гестапо заарештувало його та ще деяких членів уряду. У Кракові заарештовано Провідника ОУН Степана Бандеру. Другий заступник Голови Українського Національного Комітету В. Андрієвський пише про це:

„Через два дні по тому, як був випущений згаданий бюлетень ч. 1 (бюлетень УНК, в якому Президія інформувала про Акт 30 червня 1941 р.) німецька адміністрація закликала Президію Об'єднання. Зібраних прийняв заступник генерал-губернатора Бюлер в присутності перекладача полк. Бізанца. До кімнати вступив, привезений поліцистами, Степан Бандера. Бюлер в різких словах став домагатися, щоб той Акт був відкликаний. С. Бандера в таких же різких словах заявив, що той Акт не буде відкликаний. Розмова набирала все більш гострого характеру і присутнім здавалося, що їх негайно заарештують. Але тоді там того не сталося. Бюлер чемно по-

*) З „Акт-у Відновлення...” П. Мірчук, 1952.

прощався з усіма, всі вийшли разом з С. Бандерою і вже на вулиці між собою попросились і розійшлись. Арешти відбулися через кілька днів”.

Заарештовано було теж, як ми вже згадували провідних членів Українського Національного Комітету в Кракові, у висліді чого УНК перестав існувати. У Львові виступило Гестапо теж проти Української Національної Ради. Їй поставлено вимогу скласти відповідну декларацію проти Акту 30 червня, перетворитись в львівську супроти німецької влади допомогову інституцію на взір краківського УЦК під проводом проф. Кубійовича. В цьому напрямі впливали на УНРаду й мельниківці через свого делегата І. Рогача. Та члени Української Національної Ради у Львові рішуче відкинули такі пропозиції, в наслідок чого німецька влада заборонила існування УНРади, запрозивши її членам, у випадку дальшої нелегальної її діяльності гострими репресіями.

Після першої хвилі гітлерівського терору настала на українських землях атмосфера гострого напруження. Німецька влада проголосила в коротці прилучення Галичини до генерал-губернаторства; Гестапо намагалося змусити арештованих до відкликання Акту 30 червня та зложення заяви львівності німецькій владі; до тих, що залишались на волі, поставлено погрозливу вимогу припинити всяку самостійницьку діяльність та підчинятись беззастережно всім зарядженням німецької окупаційної влади.

Та вимогам німецьких окупантів не іскорився ніхто. Українська адміністрація продовжувала свою працю, не підчиняючись німцям. Тоді приходить друга хвиля терору: 15 вересня 1941 р. Гестапо перевело масові арештування українських самостійників у Львові. В тому самому менш-більш часі відбулись арешти теж по всіх інших містах західньої України, причому Гестапо вжило підступу і зради: підшившись під військове командування, Гестапо запросило представників української влади на місцях на нараду для обговорення справ, що вирінають у зв'язку з перебуванням на українській території німецької армії, і коли українські представники прийшли, їх було негайно заарештовано і при вжитті фізичного насильства відставлено до поліцейних тюрем у Львові.

Цим разом нацистівський терор прибрав форму масовости й безоглядности. Кілька сотень українських політичних в'яз-

нів відставлено до краківської поліційної тюрми „Монтелюпін”, а звідси до концентраційного „табору смерті” Авшвіц (по польськи Освенцім), де між іншими у звірський спосіб закатовано двох братів Степана Бандери — д-ра Олексу та Василя, і члена Державного Правління мгр. Яцева. У Львові розстріляно кільканадцять українських політв'язнів, між ними міністра ліоніцтва інж. Б. Пясецького. У звірський спосіб закатовано в львівській тюрмі Івана Равлика, розстрілявши перед тим його дружину, сестру та ще чотирьох членів рідні. В Чорткові розстріляно 52 українських політв'язнів. В жовтні 1941 р. згинув в Миргороді від куль німецької жандармерії відомий широко виконавець атентату на сов. консула у Львові в 1933 р., член ОУН, Микола Лемик. В Кривому Розі загинули від куль Гестапа в квітні 1942 р. інж. Сергій Шерстюк, Пронченко та Анна Максимець. В Джанкой на Криму згинули закатовані німцями Любак, Бардахівський і Ванькович. В Сталіно впав Муха. В Києві впав від куль Гестапа 25 липня 1942 р. Крайовий Провідник ОУН Дмитро Мирон-Орлик. 4 грудня 1942 р. згинув у львівській тюрмі закатований на смерть Крайовий Провідник за советської окупації і член Проводу ОУН Іван Климів Леґенда. В тій же тюрмі загинули теж провідний член ОУН на Волині Андрій Марченко та відомий організатор українського робітництва на ЗУЗ Юліян Петречко. Жертвою гестапівського терору згинули сотні інших українських самостійників.

Та найбільшчим ударом для української справи було те, що до ліквідування українського самостійницького руху по німецькій стороні заантажувалися мельниківці. Коли дотогочасна орієнтація мельниківців на німецьку допомогу, яку визнавали власних сил засуджували, а „інтервенціоністи” вважали єдиноправильною, була все таки впливом своєрідного розуміння доцільности таких чи таких шляхів боротьби за українську справу, то передання себе до диспозиції ворога в ліквідуванні українських самостійників було вже актом явної національної зради. Він деморалізував український загаль і привів до болючих, трагічних наслідків.

Залишившись в 1940 р. без членства, група полк. А. Мельника використала для розбудови своєї організації т. зв. українських „умзідлерів”. Після захоплення большевиками західно-українських земель в 1939 р. велика кількість українців скористала з акції переселювання німців з Буковини, Галичини й Волині до Німеччини і, щоб рятувати своє життя, прилучувалась до „фольксдойчів”. Так вирятувалось від большевиць-

ких переслідувань кількадесять тисяч українців, переважно української інтелігенції. Майже всіх їх було зібрано в Німеччині в окремих таборах, до яких завдяки своїм зв'язкам мали свободний доступ мельниківці. Завдяки цьому мельниківцям вдалось приєднати в свої ряди значну кількість переселенців, головно з-поміж буковинців, які не могли орієнтуватись в новоствореній ситуації та в нюансах української політики і керуючись щирим патріотизмом, легко давали себе звести зручній агітації мельниківців, тим більше, що вони прикривались назвою загально відомої ОУН. Багато з тих жертв непоінформованості, зорієнтувавшись опісля в ситуації, зривали з мельниківством та чимало, із-за фальшивого стиґду признатись до помилки, залишились таки служняним знаряддям „ліквідування бандерівської диверсії”, що в дійсності було акцією проти українського самостійницько-визвольного руху.

Вже при творенні Українського Національного Комітету на еміґрації в 1940-41 рр. мельниківці зазначили своє спеціальне становище: вони відмовились від будь-якої участі в об'єднаному комітеті, а коли такий комітет без їх участі таки створено, вони видали лайливий памфлет, в якому накинулись так на сам новостворений Український Національний Комітет, як і на поодинокі політичні середовища й особи, які взяли участь в Українським Національним Комітеті. Подібним лайливим памфлетом, виданим у Кракові, зустріли вони й Акт відновлення української держави.

З початком липня мельниківці почали прибувати з еміґрації в Україну як — помічники у винищуванні українського самостійницького руху. Вже в арештуванні прем'єра Державного Правління Я. Стецька взяв активну участь в мундирі старшини Гестапо провідний член мельниківців Ч-вич. Інший провідний член мельниківців „Утьо” Соколовський зорганізував зловлення члена Проводу ОУН Івана Климова-Легенди і (як це потвердив засуджений в 1950 р. в Нюрнберґу гестапівський кат Вірзінґ) особисто брав участь у звірському закатуванні Климова у львівській тюрмі.*)

Впавши на слід похідних груп ОУН, мельниківці вирушають вслід за ними, щоб виловлювати їхніх членів та передавати німцям, які в більшості випадків зловлених розстрілювали на місці. У висліді такої акції загинуло дуже багато

*) „Утя” Соколовського, який відверто хвалився співпрацею з Гестапо, застрілив у Львові боевик ОУН.

українських самостійників-революціонерів. „Робота” мельниківців нанесла важкі удари Організації Українських Націоналістів тому, що це вперше в історії українського народу (і, віримо, востаннє) політична партія поставила себе до диспозиції окупанта для винищування українського самостійницького руху опротиву й ні український загал, ні навіть сама ОУН не були на це приготовані. Мельниківці, як українці, легко здобували довір'я незорієнтованих самостійників-революціонерів, звичайно своїх колишніх товаришів зі шкільної лавки, чи навіть недавніх друзів революційної боротьби з польським окупантом і без трудно заманювали їх в пастку...

Ця сторінка це найсумніша і найпрагічніша сторінка історії українського народу 1941-44 рр.*)

*) В ім'я історичної правди підкреслюємо, що не всі члени мельниківської групи погоджувались з такими методами „ліквідації бандерівства” та з політичною лінією мельниківського ПУН-у. На жаль, ця опозиційна група була за слаба для того, щоб завернути ПУН з фальшивої дороги; членів тої групи Гестапо ліквідувало так само, як членів революційної ОУН.

ДЕРЖАВА — ЄДИНЕ НА ПОТРЕБУ!

Про людину становить не те, з якого вона роду походить, як називається, в що і як вдягається, багата вона чи бідна, а передусім її характер. Про нарід становить не його географічне положення, не його багатства землі, а навіть не краса його культури. *Єдине, що становить про нарід, це те, чи він є державним, себто чи має найвищу владу, що нею суверенно розпоряджає своїм соборним національним життєвим простором.* Держава — це основна ознака нації, без неї нація не засяде „у народів вольнім колі...”, це так, як біле одіння, про яке говориться у св. Письмі, без якого не можна було появилися на весіллі Господаря... Біле одіння душі, без якого вона не увійде до царства небесного...

Соромом паленіло лице, коли ми пішли у світ і хотіли брати участь у „весіллі” — конференціях і конгресах, де нас питали за державною візитівкою, а ми її не мали...

Це був 1946 р. Перший світовий конгрес студентів після 2-ої світової війни в Іспанії. Близько 500 делегатів з 34-ох націй. З листом, підписаним колишнім головою Українського Державного Правління Я. Стецьком, я був у складі української делегації. Нас тепло прийняли, нас мило вітали, нам співчували. Ми ж бо прямо з рядів європейського форпосту, з документами триваючої ще війни з найбільшим злом, перед яким схилився весь світ... Ми ж прямо з гітлерівських концтраків і сталінського пекла... Нас зрозуміли і хотіли допомогти. Запальчиві чилійські студенти радо відмовляють собі солодоців (sic!), щоб допомогти українським студентам... Нам було приємно, що нашу делегацію вирізнено і разом з англійською (на якій іспанцям дуже залежало) саджено на почесні місця на прийняттях і в театрі... Але в ділових нарадах нас не визнано як повноправних делегатів. Нам сказали, що можемо на тому „весіллі” бути спостерігачами. Щоб бути рівним партнером з іншими, нам, українській делегації, бракувало *державної позначки*. І цього не заступили ані те, що ми „валом християнства” на сході Європи, що українська молодь піднеслася до

вершин героїзму, що мартирологія Української Церкви рівняється переслідуванням перших християн, що тоді, коли вже цілий світ має „мир” і молодь пішла в університети, українська молодь пішла в ліс продовжувати боротьбу не лише за Україну, а за вартості християнської цивілізації, що нам державу брутально зрабовано, закони знівечено, самого Бога прогнано і храми зруйновано; що в країні батьків наших встановлено владу сатани — державу большевиків... Все говорили ми і не лише ми. Так було за Лойд Джорджа, за Клемансо, за Вільсона. Нас Захід не прийняв як державу. На світових конференціях, світових конгресах ми підметом ще не є. Говорять про нас, але без нас, як про предмет, з яким можна щось зробити, але без його волі і його підметної участі. І так буде доти, поки в тому соромі, в огні гніву, завзяття й боротьби не перегопиться українська душа вповні, соборно. Доки бажання бути державою не буде категоричним імперативом усіх нас, без чого нам, як нації, не жити, як людині не жити без повітря! Тільки така нація буде вільною. Тільки така здобуде і закріпить державу. Огонь сорому бездержавного народу завжди був тим, що випікає свідомість і почуття національної честі. Покоління, освідомлене IV Універсалом і I-им листопада, хотіло зняти ганьбу неволі. Твердим шляхом боротьби і героїської жертви пішло прямо аж до Акту 30 червня 1941 р. Без цього Акту ми сьогодні тут, поза межами України, були б жалюгідними жертвами, якими опікується харитативна інституція. Без Акту 30 червня відклик до 1918 р. був би таким вартісним, як відклик зубожілого дідича до багатства своїх попередників... „Панувала і я колись...” Держава Володимира, Хмеля, Мазепи, IV Універсал, а навіть вже Акт 30 червня, все те разом належить до „колись” — „було колись...” до минулого. Добре й конечно покликуватися на ті історичні державні факти, але це головно для виховних цілей, щоб кожночасне покоління, задивлене в красу і силу власної держави, захотіло мати свою державу, і навіть найтяжчими жертвами її здобувати, бо це, а ніщо інше визначає нас, чи ми є нацією, чи племенем, що культивує і консервує лише побутові прикмети для прикраси чужого державного воза, забуваючи, найважливіше: що предки наші „...панували, добували і славу і волю”. З такого розуміння історії: своєї правди і добра в рідній державі зродився Акт 30 червня 1941 року. „...Здобудеш або згинеш, здобудеш або згинеш!”... Скільки то затиснених юнацьких уст повторяло ті слова, як ритуальні формули, що бальзамом полегли були і останнім промінчиком надії в умовах безнадійних... „Здобудеш або зги-

неш' — шептав голос зболілої душі і в Бригідках і в Березі, на Лондкого, в Авшівці і у „возз'єднаній тюрмі” народів, боліючи і кленучи всі системи наймодернішого народобивання, що шакалами вжерлися в організм і душу України... „Здобудеш Українську Державу...!”, а як згинеш в боротьбі за неї, жити будеш... Без держави ти предмет, економічне число в чужому господарстві. Така була філософія життя покоління, що перебрало прапори Визвольної Боротьби і безкомпромісово прямувало до Акту 30 червня. Він мусів наступити в такій чи іншій формі, хоча для проголошення Української Держави в той час не було „ніяких об'єктивних даних...”. На ті „дані” ніхто не оглядався, навпаки *проти них* Актом 30 червня виявлено волю українського народу, що був уповні зрілий мати свою державу. „Об'єктивні дані” проголошення Української Держави актами 22 січня і 1 листопада 1918 р. були багато сприятливішими. Тоді *валилися* австро-угорська і російська імперії, в 1941 р. два найжорстокіші жижаки *виступали* щойно на підбій світу. Пляцдармом — полем бою була українська земля, де зударилися із собою гітлерівська Німеччина і червона Московія — *обидві вороги української державности*. Виступити проти них могли тільки ті, що *проти надії таки сподіваються*... Не виступити не можна було! Проти волі їх і цілого світу ми проголосили Відновлення Української Держави. Хай це тривало одну-однісіньку МИТЬ. Та „*мить*” як голос *дідів наших*, як голос *самого Бога* пролунав по цілому світі і стався історичним фактом, *єдиним і найважливішим з того часу*, він *свідчитиме майбутнім поколінням*, що державно ми є зрілі, хочемо державу мати за всяку ціну. Німці вже 2 липня *вимагали* відкликання проголошення відновлення держави, або... репресії. Нікому й на думку не прийшло відкликати те, що проголошено. Наступили репресії... За іскру вогню святого — волі, покоління 30–40 рр. заплатило велику жерпву життя і записало сторінки історії безприкладним героїзмом... повторяючи до останнього віддиху: „Здобудеш Українську Державу...!”

30-ТЕ ЧЕРВНЯ В СВІТЛІ НАУКИ ПРО ВІЙНУ

Людина поневолена в більшості своїй, отже в масі, боїться терору, ненавидить його представників, або ламається перед ними. В суті речі вона вірить у всемогутні сили терору.

Побороти цю віру критеріями розуму рідко коли вдається. Зате існує інший світ, з іншою логікою, і його вартості можемо перевірити тільки мірама емоції, а не розумової логіки. Як приклад може нам служити 19-те століття. Кожна чесна людина була проти царату, чи Росії. Логіка наказувала, як самотній шлях, — конформізм, та послуговувалася аргументами доступними кожному. Будь-який спротив означав ще сильніший натиск, якщо не знищення існування людини. Конформізм зате давав можливість перетривати, або виторгувати деяку свободу від ворога, присипляючи його згідливістю й очевидним браком будь-якого спротиву.

Проти цієї розумової системи виступив поет-геній із своєю логікою емоцій. Шевченко проповідував відкрито спротив владі, був у цьому твердий і неуступливий, вимагав абсурдного, як здавалося, героїства. Так було, й у висліді прийшло те, що за логікою мусіло прийти. Перших борців за державність називали колись лицарями абсурду. Це був процес, який проходить завжди після людей таких як Шевченко. Це не „прогрес”, ні розвиток за зразками технічних знань. Це наслідки і чергування сил, залежно від духа часу, стилю, історичної ситуації, філософських ідей і соціальної напруги. Не зважаючи на утильські з-зовні, українська історія йшла своїми законами, хоч ми втратили почуття історичної тягlosti і, що більше, нам здавалося, що навіть нашого життя ми вже не мали.

Усі історичні події треба розглядати під різними аспектами. Коли йде війна, не можна аж ніяк поминути, розглядаючи події, воєнно-військових моментів. Та, на жаль, у нас неспівмірно мало серйозних студій на цю тему. Більшість праць, дискусій і критик, послуговується всякими аргументами, тільки не військовими, хоч найважливіші події нашої історії 20-го століття проходили в часах великих воєн і революцій. Це доти-

чить так само наших визвольних змагань, як і подій зв'язаних з актом 30-го червня 1941 року.

Ця остання подія має вже велику літературу. Є прихильники Акту 30 червня, є і його вороги. Одні і другі мають свої аргументи, яким можна признати рацію, або ні, і які спираються здебільша на особистих емоціях, на сантиментах, на партійній дисципліні чи партійній зависті, у ворожості в стилі „моя Україна, або ніяка!”

25 років — це час, який вимагає поставитися до події серйозно і врешті закинути плиткі й принижуючі нас самих оцінки. Коли, наприклад, автор спомину і сам противник акту аргументує між іншими, що один із речників мав піднесений комір, що робило „некорисне враження”, або що приявні розчарувалися, бо не було „промадського звіту”, або що місто і край не відчували вивезення голови уряду, то такими заввагами автор сам собі виставляє свідомство убогства, духового і громадського. Проблеми, які ставить хоч би д-р Цегельський у своїх споминах, у багатьох місцях суб'єктивних і помилкових, все таки мають рівень громадського діяча і тому гідні уваги. Та це тільки на маргінесі цієї статті.

У кожній нації існує критика позитивна й негативна, і вона цементує народ та зберігає розумних провідників перед помилками. Передумовою є однак певні вимоги, а саме розгляд історичних подій не може закам'яніти, застоятися своїми стандартними аргументами; навпаки — повинен завжди приносити нові думки і поглиблюватися досвідом ситуацій, які в міжчасі настали.

Акт 30 червня відбувся у рішальних для нас днях світової війни, докладніше в дні зайняття німцями Львова. Ситуація зобов'язувала, бо тільки народ недорозвинений, нездібний до боротьби за волю міг би безчинно приймати на себе історичні події, як новий „удар” долі. Політичні акції мусять бути завжди узгіднені з воєнними діями, отже при умовах існування чужих збройних сил. Методи і системи політичної праці є різні в часі миру і в часі війни. Система мислення міняється в скорому чергуванні подій, політична тактика мирного часу втрачає своє значення. Провідні політики мирного часу мусять достосуватися до воєнних умов; мало того, мусять майже інтуїцією вибрати з безлічі пропозицій найдоцільнішу, мати здібність мислити новими категоріями, зручно достосовуючи свої тактичні наміри до нового світу брутальної, а не конституційної сили. Війна — це згущення історичних подій, за якими

криється часто втрата державности народу. Кожний політичний чи військовий акт дістає історичне значення і не раз дрібна помилка, в мирних часах без ніякого значення, набирає далекосяглої ваги. Політик нездібний опанувати нову ситуацію, що гірше, такий, що нездібний відстояти ідею в небезпечних часах, нездібний піти на ув'язнення і смерть саме за свою діяльність, такий політик повинен відійти і відступити своє місце іншим.

Ці інші — це борці. Коли у час війни постраждали на здоров'ю і житті політики мирного часу за свою попередню діяльність, честь їм, але вони є жертвами незавидних обставин бездержавної нації. Коли каратимуться по в'язницях і втратять життя люди, що активно діють у воєнний час, це активні борці, які цілком свідомо йшли за своєю ідеєю на небезпечний шлях боротьби.

Оцінюючи подію 30 червня, кожний, хто про неї пише, не може забувати, що акт відбувся у воєнний час, повинен мислити воєнними, чи військовими категоріями, а тим самим звільнитися від кавярняно-аматорських, а часто демагогічних аргументів. Воєнна ситуація спирається на особливих законах; це цілком інший світ із своєю логікою і своєю тактикою. Це світ для багатьох абсурдний, що доводить до розпачу й заламання, але для багатьох він є теж стимулом до життя. Для цих він є моментом, де є можливості зреалізувати національну чи іншу ідею, і вони готові згинуть за неї. Вони саме творять історію у воєнні часи. Ціла система вартостей духа людського сперта на таких людях.

У моїй статті хочу заторкнути декілька тільки питань зв'язаних із Актом 30 червня на вище наведених міркуваннях. Під увагу я беру деякі класичні закони війни, відомі кожному, хто цікавиться воєнними дисциплінами, та перевірені в численних воєнних ситуаціях багатьох століть.

Війна є політикою, яку продовжуємо засобами збройної сили. Тому автори, які пишуть на теми будь-яких історичних подій, що відбувалися в час війни, в першій мірі повинні орієнтуватися не тільки в партійних аспектах політики, але й у всіх інших, зокрема тих, що існують в обличчю існування збройних сил, що стали активними творцями історії. Усі аргументи автора, який не брав до уваги цього, чи то з його незнання військових справ, чи з його обмеженого мислення, не внесуть нічого нового і залишаться на рівні політичної аматорщини.

Таке часте явище в нашій публіцистиці, зокрема в справі Акту 30 червня, дало мені стимул насвітлити цей без ніякого сумніву історичний акт з точки бачення воєнного стану і на основі дотичних воєннознавчих наук. Форма статті-есею не вичерпує вповні проблематики і, можливо, я повернуся до цієї теми пізніше в обширнішій студії.

Воєнні події ставили до українського народу особливі вимоги. Це була ситуація, в якій українська держава могла стати дійсністю. Правда, за неї треба було боротися. Нашою землею проходили впродовж останніх триста років численні війни, які приносили ці самі можливості і під такою самою умовою. На жаль, нездібність боротися за своє майбутнє, або іншими словами відсутність провідних людей, готових на все, довело до того, що історію творили наші вороги, а ми стали тільки наймитами у них, солдатами їхніх імперських ідей. Це саме грозило й в другій світовій війні. Українці брали участь у війні як змобілізоване населення московської імперії і так само могло бути по другій стороні — німецькій, де в тотальній війні можна знайти чимало способів, щоб у збройних розправах послужитися чужим населенням окупованих земель.

Дальші події виявили, що українська нація може знайтись у ситуації, де боротьба за державу була б можливою. Зрілий політичний провід кожного народу бачив би навіть конечність такої боротьби, тобто довів би до ситуації, в якій так чи інакше, нація виявила б свою волю до незалежності. А виявити цю волю у війні, значить послуговуватися зброєю.

Було мало правдоподібним, щоб СРСР міг далі існувати після війни. Політична логіка підказувала, що коли не німці, то опісля західні потуги, маючи рідку історичну нагоду позбутися раз на завжди московської джуми, пороблять усі можливі заходи, політичні й воєнні, щоб не допустити до її дальшого існування. Вона саме словами своїх основників нахабно й відкрито грозила цілому вільному світові. На жаль, західні потуги виявили таку нездарність, і таку наївність, що колись стануть матеріалом до лікарських дослідів над симптомами і психічним станом політиків наших часів.

Можемо відкрито сказати собі, що впродовж віків, з виїмком небагатьох світлих подій, ми обнизилися до рівня незрілої політично нації, зокрема в часах різних воєнних подій. Ми були добрими вояками в усіх можливих воєнних походах московської імперії, наші полки підбивали для Москви інші народи, нашими землями маршували безкарно чужі війська нищи-

ли населення, вимагали для себе праці і данини. Ми були в часах торгівлі невільниками найціннішими невільниками, ми були і є слухняними робітниками; ми бунтувалися коли насильство переходило межі, але ми не знали що далі. І врешті, коли прийшла нагода, просто історичне чудо, ми склали заяви в 1917 р., що не власна держава наша мета, а — федерація з ворогом.

Українська рація у другій світовій війні вимагала в першій мірі підготовки до невідомих подій, але кожний бачив у них можливість досягнути незалежність. Обидві воюючі на наших землях сили, були нашими ворогами. Відомо було це з досвіду і писань провідників московської імперії і націонал-соціалізму. Зручною тактичною грою можна було зискати чимало. Навіть у змаганнях зброї, доцільним є не раз засіб тактичної передишки. Російські війська, наприклад, припинили були офензиву на німців у час польського повстання у Варшаві на те, щоб поляків ліквидували на очах усіх не москалі, а німці.

Такою підготовкою поза пропагандивно-політичною роботою, тобто усвідомлюванням населення про стан речі, було намагання створити власні збройні сили.

Передумовою творення війська є з малими виїмками центральний провід нації і визначене головне командування. Коли в деяких ситуаціях заіснують національні з'єднання, без власного уряду, такий стан довго тривати не може, бо такі з'єднання стають не військом а просто лядскнехтами. Тому цілком природним явищем є відомі в історії багатьох народів події, що військові з'єднання викликають появу національних урядів, якщо такі уряди не постали шляхом революції, або підпільно скоріше. Зрозуміло, чому завойовницькі народи не творять національних військ, хіба тільки у малій кількості для пропагандивних цілей, або у безвихідній для себе ситуації. І так Австрія з трудом погодилась на створення формації УСС, Третій Райх на I Українську Дивізію, а москалі пішли на уступки українським національним амбіціям, створюючи „український” фронт, та бойове відзначення ім. Б. Хмельницького, яке зрештою залишилося тільки на папері.

Політична дія в час миру обмежується до дипломатії і тактики в рамках законів ворожої держави. У час війни картина міняється: базою дії є не конституційні параграфи, а виявлення своєї волі силою, згідно з законом, що „війна є актом сили, яким накладаємо нашу волю противникові”.

Ця клясична дефініція війни пояснює нам становище, в

якому знайшовся український націоналізм у моменті 30 червня 1941 р. Само собою розуміється, що його творці не могли бути такі наївні, щоб не бачити наслідків свого задуму. Німці добре знали, що значить відновлення української держави, і що це є наразі тільки моральний акт сили українства, звернений не тільки проти Москви, але і проти Третього Райху. Вони не були настільки наївні, щоб звертати увагу на те, чи були на зібранні звіти промадської роботи, або чи говорили на ньому сильним чи тихим голосом. (Такі закиди ставить, наприклад, д-р Кость Паньківський у своїй книжці „Від держави до комітету”).

Дехто ще нині вірить, що з ворогом можна домовитися і формою дискусії переконати його про нашу рацію. „З ним не можна було говорити” — читаємо часто у споминах. Це поважна помилка і незвичайно шкідлива. У час війни говорить зброя, усе інше є ілюзією. Не тільки друга світова війна, але наші визвольні змагання повинні були переконати невіруючих, що такі резмови недоцільні. А вже у час війни, в якій не йде тільки про втрату якоїсь території, а просто про існування нації, переговорювати з ворогом поза плечима вояків на фронті, ((Винниченко) це не тільки абсурд, а трагедія народу, що має таких провідників.

У війні діють два елементи нації в боротьбі: ворожі почування і ворожі наміри до противника. Ворожі почування залежать від постави ворога до поневоленого народу. В минулому, тепер і в майбутньому. Політичний провід поневоленого народу старається їх вдержати на високому рівні, вогот навпаки, різними кличками бажає досягнути байдужість (зразковою є тактика Москви у відношенні до нас).

Ворожі наміри до противника залежать від культурного й політичного рівня поневоленого народу. Тут має свою вагу політично-військова логіка, провід, який знає, до чого йде, і плян дії.

Інакше з ворожих почувань народжується тільки бунт („Малороси хоробрі, але не знають, що далі: розіб'ють ворога, дадуть зразки героїства і розійдуться... пити горілку” — оцінка Бєлінського).

З ворожих намірів у революції, повстання, зорганізована підпільна дія й регулярна війна. Коли вищі, назв'єм їх інтелігентні, державнотворчі шари суспільности не дописують потрібним рівнем знання, силою характеру, інтелігенцією тощо, народні почування ворожі до противника не сягнуть вище

Старшинська школа УПА складає присягу на вірність Україні
(1944 р.)

бунту. Політична наївність руйнує тоді найкращі намагання народу і його збройного вияву — війська — на довгі роки.

Хто ступає на шлях війни, той знає ще один не менш важний закон: кожний акт сили, змушує противника бути сильнішим, а цей знову вимагає ще сильнішої концентрації сил, і так послідовно зростають ворожі собі сили до крайніх меж. Ото ж націоналісти, ініціатори 30 червня, приступивши до акту сили, мусіли у висліді рахуватися з дальшими актами української сили у збільшеній напрузі. Ув'язнення ініціаторів і навіть їх страчення, це була б тільки жертва, дуже тратічна дійсність, але, на жаль, не творча. В першій мірі не жертви запліднюють генерації до боротьби за волю, а активна збройна дія. У висліді без збройних наслідків, акт 30 червня залишився б документом у споминах й архівах. Консеквенцією 30 червня мусіла бути наша збройна сила й вона була: Українська Повстанська Армія...

Так, отже, у світлі дисциплін про війну, хід подій був одиноким логічним: відновлення держави і військово. Не важним є, чи була змога так широко розповідати про справи, щоб вони дійшли до тогочасного урядовця „Аптекоуправління” Костя Паньківського. В його очах і „започаткування”, і „припинення”

німцями пройшло для загалу непомітно. Він був тоді справді на своєму цісці. Для нього цілком слушно „події не мали значення” і залишили, „лагідно сказавши несмак”. Чимало революцій і подій починалося незамітно, одні з них мали успіх, інші ні. Французька революція не „мала значення” поза Парижем, і неодного „немило” вразила. А хто читав про перші революційні кроки Леніна, той пам’ятає моменти, коли гурт співробітників пішов на революцію тільки під сильним натиском самого Леніна: за ними ніхто не стояв, робітники Петрограду були до подій байдужі і тільки випадок довів большевиків до успіху. Я подаю голос К. Паньківського не з особливими намірами, а як характеристичний випадок нашої дискусії довкола акту 30 червня.

Політична ціль нормує військову акцію й засоби потрібні до неї. Політична ціль афектує маси і чим вища вона, тим сильніші почування народу, тим сильнішою є воєнна дія.

У нашому випадку політична ціль була найвища: держава. Вона одиноко могла сконцентрувати всі сили найкращих синів нації, всю їхню відданість і готовість. Акт 30 червня повинен був діяти в цілій Україні, на ціле свідоме населення. Але теж і на ворога. Висока ціль наша — відновлення держави — мусіла викликати теж найсильнішу реакцію ворога, чи ворогів.

Коли Москва знайшлась у скрутній ситуації, коли німці доходили під Москву, тоді Сталін відкликався до найвищих почувань московського народу. *Не до соціалізму чи комунізму, а до російської нації.* До самих москалів. Вже не закликав „народів ССРСР”, а „русский” народ і після перемоги йому подякував! Усі інші не були певні, з них не міг викресати те найкраще, що є в людині. Зрезигнував з „народів” не обіцював їм волі, бо стояв за Росію, за імперію, а не за соціалістичну форму влади.

Часто дискутують питання, чи дата відновлення державности була доцільною, чи не слід було пождати до відповіднішого часу. Нема сумніву, що політичний провід (а він у ті часи практично перейшов у руки націоналістів) міг опізнити проголошення тільки у випадку, коли б сподівався більш корисного моменту. Чи міг цей провід відкласти своє рішення?

Німці знали дуже добре наставлення націоналістичних кіл щодо намірів Третього Райху підкорити собі Україну. Ждати у таких умовах означало б ждати на знищення і на смерть. Безрух скріплює ворога і дозволяє йому вжити усіх доступних йому засобів. 1941 рік — це був час, коли німці щойно увійшли на українські землі, і не встигли зорганізувати нищення народу.

Скоріша дата була б стрілом у порожнечу, пізніша, якщо б подія взагалі могла відбутися, була б здушена окупантською поліційною силою. 1941 рік давав ще час для організації збройної сили, без угляду на те, як до акту відновлення держави поставляться німці. Рівночасно відступ большевиків з України був дуже корисним моментом для поширення національної свідомости серед населення і постави його до німців.

Важним аргументом за опізненням дій у війні є недостатнє ще знання ситуації ворога. У нашому випадку цей аргумент не входив у гру. Удар прийшов для німців несподівано. Вони не знали ситуації, її вирішували українці. Це є по сьогодні матеріальною і моральною поразкою німецької окупації і намірів німців. Поразки бувають прикрі, до них годі признатися навіть великим потугам. Вони сильніші за поразки чисто мілітарні. На тлі військової аналізи нам стає ясно, чому німці, ув'язнивши ініціаторів акту 30 червня, так вперто вимагали від них, щоб вони відреклися і відкликали акт відновлення української держави.

Чи вільно було ждати, резигнуючи з моменту заскочення? Ніколи! Ждати можна ще тоді, коли знаємо, на що ждемо. Тут ми ждали б, не знаючи на що. Заїснувала б порожнеча, яку хіба виповнити б академіями і споминами, на те, щоб плекати ілюзію про нашу силу.

Думаю, що почуття відповідальности змусило ініціаторів виступити 1941 року з публічним актом відновлення держави. Воно вимагало від провідних людей діяльности, акції, іти до наміченої цілі, виграти нагоду й час. Для людини, що має почуття відповідальности, не грає ролі момент особистої небезпеки, або перспектива втрачених намірів. Коли людина йде до мети і не осягне її, вона знає, що існують ще інші цінності високі і незвичайно вартісні.

Хто на позиції чоловічого політика не використав би такої нагоди, той не здав би іспиту, а за тим (у інших народів) не мав би права продовжувати свою діяльність. У нас інакше: політики стали у війні тройгендерами, а як усе успокоїлося, піднялися знову до титулів „визначних громадян”, а вину складають на „обставини”. Європейська культура визнає інші цінності: визнає людей, які живуть силою свого переконання і готовости боротися за них в усіх умовах!

Війна — це серйозний засіб для серйозної мети. У цьому законі діють послідовності суворі, які складаються з трьох головних елементів.

Перший, це ненависть до ворога, природний імпульс, що є справою народу. Другий, це талант і військове знання проводу, генерального штабу. Цей елемент був під великою увагою націоналістів. Належний вишкіл переведено в рядах чужих армій, а успіхи УПА нині студіюють генеральні штаби багатьох держав.

Врешті третій елемент, це політичний провід. Зважмо, як розумний агресор завчасу приготує хоч би маріонетковий уряд для народу, який задумує собі підпорядкувати (польський уряд створений у Москві в час війни). Тому вислідом проголошення віднови держави та створення військових формацій мусить бути створення провізоричного уряду. Інакше, всяка боротьба не мала б логічного завершення, це було б тіло без голови.

Тільки уряд в умовах 20-го століття може висловити волю народу, як колись міг це зробити тільки монарх. Хмельницький мав труднощі політичної натури тому, що, не будучи монархом, не міг рівняти себе до володарів держави. Не маючи титулу, старався хоч би зберегти форми ділчності, коли старшина вибрала його наслідником сина, Юрія Хмельницького. Отож нині тільки уряд може виконати завдання, себто вести війну і стремити до мілітарного або політичного роззброєння ворога, в нашому випадку, силою відвести від політичного поневолення народу, зламати політичну волю ворога (війна це політика!) і проти його задумів проголосити акт з позитивними цілями свободи.

Дехто критикував ці наміри ініціаторів, як особисті амбіції. Поминаючи вже факт, що дуже то проблематичні успіхи можна було осягнути для себе на так небезпечному шляху, слід ствердити, що згадані амбіції можна було осягнути на цілком інших ділянках, більш вигідних і матеріально корисних. А європейська культура тільки вітає ініціативу і амбіцію! Людина повинна молити Бога, щоб дав їй цю корисну кожному прикмету!

Дивним здавалося всім що спостерігали прояви війни, що й московські, і німецькі окупанти з місця перемінювали все на свій лад, не дбаючи ні не міркуючи, чи справді назавжди вони залишаться в окупованих країнах. Вони не тільки заводили свою адміністрацію, але теж перебудовували будинки, міняли вулиці, ставили пам'ятники і поводитися наче вічні господарі землі підкореного народу. Коли німці підходили під Кавказ, отже у найгірніший для існування СССР час, Сталін зажадав

Юрій Липа, лікар, поет і письменник, загинув в УПА.

від своїх західних альянтів признати йому Буковину, Басарабію і балтицькі держави. Наче б не було ніякої небезпеки, наче б російська імперія мала існувати вічно.

Оця віра у вічне тривання держави є важливим законом воєнної ситуації. Ця віра не дасть упасти народові навіть після воєнної поразки. Це душа кожного державного народу, освячена цією вірою у незнищенність його найвищої ідеї, є неподоланою навіть у найгірших політичних умовах. Цей, певного роду містицизм, наприклад, польського народу, не дозволив навіть безоглядному Сталінові підкорити собі на повних сто відсотків польський народ, та включити його до СРСР. Москва прекрасно знає нематеріалістичні духові цінності народу, про які більше як пів століття навчає Дмитро Донцов. Віра у незнищенність свободи нації — це ознака нашої цивілізації. Хто її не має, призначений на рабство. Так думали про нас німці, спостерігаючи поневолення України Москвою. „Коли Москалі могли так повністю опанувати Україну, то й нам нічого з українцями рахуватися!”

Усяка перерва у державності народу є для нього вбивчою. Тому в час окупації європейських держав німцями уряди держав існували далі в підпіллі або в екзилі, а боротьбу продовжували макі, партизани і повстанці.

Відновлення державности 30 червня мало на меті продовжити традицію визвольних змагань, впоїти віру у незнищенність ідеї і що більше, zorganizувати повстанські з'єднання з людей здібних посвятити себе для батьківщини. Таку постанову може викликати тільки непохитна віра у правду визвольних змагань. Тут не було місця для федералістів і тих, що своєю девізою визнавали „Українець просить не много”, ні для іншого роду капітулянтів. Такою була рація стану і жаль, що нині, — після двадцятип'яти років, — дехто й далі не хоче бачити доброї волі ініціаторів, та їхньої правильної оцінки ситуації.

Мені не відомо, чи провідні люди 30 червня спиралися на вище згадані закони клясичної науки про війну, або чи діяли своєю інтуїцією, але можна з цілою певністю ствердити, що вони діяли слушно і в інтересах української справи. У висліді історично-наукової аналізи акту 30 червня 1941 року та у висліді об'єктивних досліджень, акт відновлення української державности стоятиме повновартісно побіч акту 22 січня.

(„Америка” 30. 6. 1961 р.)

НА ЛЬВІВ

(З маршу одної похідної групи)

22 червня 1941 р., цього самого дня, коли Наполеон почав свою кампанію на Сході, перейшовши кордони російської тюрми народів, робив те саме Гітлер. Цього ж дня вранці постав у Кракові Український Національний Комітет, складений з представників усіх українських утворень, крім вождівської мельниківської групи. На голову Комітету обрано ген. В. Петрова. Ціллю створеного Комітету було засвідчити перед зовнішнім світом, що в обличчі важливих подій всі українці стають одностайно в захист спільної ідеї. Факт заіснування цього Комітету затривожив німців.

Деякі члени цього Комітету, члени ОУН, напр., Ярослав Старух зараз вимаршували, як відповідальні за похідні групи, на схід. Кордон переймали в возах під німом. Йдучи вслід за німецькими частинами, а в багатьох місцях її перебігаючи, зустрілися з членами ОУН, які діяли під російською окупацією і встановляли там на місцях українську владу, проголошуючи відновлення її ісліві в кожному селі і містечку. Найбільш активний був, як завжди, незрівняний пропагандист сл. п. Ярослав Старух. Ця людина не мала ні хвилини відпочинку. З ризиком власного життя він перехитрював німців, раз подаючися, як член, ним створеної фіктивної „пропаганда-компанії”, другий раз, як „дольмечер”, третій, як член Червоного Хреста. Всі ми не раз наражували своє життя. Наші документи були фальшовані нашим технічним звеном, або „викрадені” в німців. Декого з наших німці вели на розстріл, але нам вдавалося якось вибратися і перехитрити польову жандармерію. В цей час вже вийшло доручення Гестапо арештувати Стецька Ярослава, що був в одній з похідних груп, а Гестапо його шукало на терені Кракова.

Наша група роздобула тягарове авто, пофальшувала, або викрала відповідні бланкети і оздобивши авто написами фіктивної „пропаганда-компанії” продиралася крізь фронт в напрямі Львова. Прорвавшись в одному місці крізь фронт, ми загналися аж за большевицькі лінії. Почувши з-заду кулемет-

ний вогонь, ми лише з трудом вирвалися з оточення болы виків. В'їхавши іншим разом в міновані поля, ми тільки з дяки щасливому випадкові не вилетіли всі в повітря. Ще шим разом, ми видісталися лише завдяки особистому риску життя провідника нашої групи, з переслухання розвідчих стешин німецьких фронтових частин. Провідник підступно і годився піти в першу лінію до полонених на переслухання звідтам втік. В одному місці загородила нам дорогу польова жадармерія й вимагала вертатися до штабу за окремим дозволом про перебування в прифронтовій полосі. Знаючи, що нас чкає, якщо б ми зголосилися в штабі, ми зарискували поворот до місця перебування штабу і через кілька годин повертали назад цим самим шляхом, без жодних документів, ризкуюч военним судом, якщо б нас ще раз задержали. Ми мали щаст: Наша незмінна мета була продертися скорше до Львова, як цвспіє зробити німецька армія згл. Гестапо. Німецькі бойові частини вважали нас за загорілих фанатиків, які чортові лізут в зуби. Наскільки це відповідає правді, знають, ті, яким відом чини одного із наших провідників ісл. п. Ярослава Старуха, щерозірвав себе гранатою в 1947 р., але не здався ворогові.

Поборюючи різномодні труднощі, ми прорвалися до Львова. На вулицях ми читали величезні написи нашої ОУН, щедіяла під большевиками; „Хай живе Суверенна Соборна Українська Держава“! „ Хай живе ОУН“! „Геть з окупантами української землі“! „Україна для українців“! і т. п. Негайно віднайшли зв'язок до місцевої організації. Нас повідомлено, що Крайовий Провідник ОУН, ісл. п. Іван Клімів Легенда, оперує з своїми частинами в околиці Золочівщини і з'явиться на днях, як лише матиме змогу пробитися крізь фронт. Читаємо величезний заклик до українського народу від імені українських збройних сил, організованих для боротьби за державність, підписаний очайдушним Легендою Евгеном, як головнокомандуючим.

У Львові ще задовго до приходу німецьких військ оперували вже українські самостійні частини. Львів був швидше в руках українських відділів, як німецьких. Навіть ці частини, які із сторони німецької перші ввійшли до Львова, були українці в німецьких мундирах. Уже в час нашого маршу ми чули від фронтових частин, що їхні літаки заобсервували бої на вулицях Львова, в яких вжито танків, і вони припускають, що українські національні повстанські частини вже оперують у Львові. Фактично бойвки ОУН зводили там вуличні бої в часі,

коли фронт стояв під Яворовом, намагаючись визволити арештованих більшовиками в'язнів.

Мусимо відмітити, що весь час німці були затривожені легкою перемогою. Вони підозрівали, що це якась хитра тактика більшовиків. Ми не чули в німців радості, з приводу швидкого просування вперед. Навпаки, у всіх була якась тривога перед невідомим. Їх лякали великі простори і брак союзників в них. Тільки стихійне відчуття неправильності політики Гітлера і спонтанне шукання якогось союзника в цих безконечних просторах створювало серед фронтових частин невороже в той час ставлення до нас, що нам вможливляло посуватися рівнобіжно з ними, або і перед фронтовими відділами. Коли б цього психологічного стану в німецькій фронтовій армії не було, ми були б всі постріляні, заки перейшли кілька кілометрів операційних теренів. Не завжди наші фальшиві, або крадені документи мали належні печатки від різних військових властей. Це були здебільшого документи на свобідний побут у прикордонних полосах, а ми ж були на терені бойових операцій, де вешталися більшовицькі розвідчики, навіть цілі бойові відділи. Коли ми раз загналися на побічні шляхи, щоб уникнути контролю німецьких польових жандармів, нас взяли німецькі форпости за більшовицьких диверсантів і тільки через дивний випадок не привітали вогнем. В час нашого маршу ми мали змогу не один раз бачити непевну ситуацію в німецькій армії, яка, хоч йшла залізничними колонами вперед, але сливе завжди була розгублена і можна було інколи чути про можливість відвороту з цього чи іншого відтинку фронту.

В час нашого маршу ми допомагали, чим і як могли українським полоненим. Всіх нас дуже зворушив такий дрібний факт, коли один український полонений ломаною українською мовою сказав нам: „Ви добре робите, але уважайте, щоб була „Самостоятельна“”. Він не знав української мови, але в нього було наше серце. Цього голосу не розуміли і не хотіли розуміти гітлерівські загарбники. Кожен з нас ще і ще раз закликався стати, як треба, проти всього світу, щоб ідеал цього анонімного українця, який не знав навіть своєї рідної мови, був здійснений. Цей українець йшов у ворожий полон. Він певно не живе вже, але його заповіт, заповіт невідомого українця живе в наших серцях. Під московською і комуністичною поволокою живе Україна, б'ється полум'яне українське серце. І в цю невидиму Україну ми віримо. — („Сурма” — 1 листопада 1949 р. — „Як це було”, автор: Ярослав Стецько).

ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ 30-ГО ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ В САМБОРІ

День 30-го червня 1941-го року наш народ в Галичині назвав Національним Великоднем України. Таку назву дано тому історичному дневі тому, що в цей день було проголошено відновлення Української Самостійної Держави.

Та подібно, як церковний Великдень попереджає великий піст, Страсний Четвер, Сумна П'ятниця, Божий Гріб, а щойно тоді радісне Воскресення — так і наш Національний Великдень, Воскресення Української Самостійної Держави 30-го червня 1941 року, був попереджений страшними муками і мученичою смертю багатьох тисяч українських патріотів в Україні.

Московські комуністи, готовлячись до війни з німцями, і знаючи, що в разі такої війни, українці виступлять проти Москви та будуть боротися за відновлення Української Самостійної Держави, виловлювали найкращих синів і дочок України й заповнювали ними тюрми.

Самбірська тюрма була заповнена в цей час двома тисячами українських в'язнів, чоловіків і жінок. Багато з тих в'язнів перебували в тюрмі вже більше року, інші були недавно арештовані. Всіх в'язнів московські опричники держали в строгій ізоляції, не давали їм жодної можливості зв'язуватись з вільними людьми та довідуватись, що діється в світі.

В тюрмі находились також такі в'язні, що були засуджені на смерть, так звані „смертники”. Вони перебували в підвалі тюрми. До них двері були нечинні: їм віконцем передавано харчі. Так сиділи вони по 5 і більше місяців, вичікуючи смерти кожної хвилини, або „ласки” з Москви — 10 або 15 років тяжких робіт на Далекому Сході.

Багато в'язнів не мали ніяких присудів, сиділи по кільканадцять місяців, незнаючи за що їх арештовано? Такі сиділи в камерах на першому і другому поверсі по 80 і більше осіб в одній камері. Вікна були позабивані дошками, так що в камерах не було ні світла, ні повітря. Від 9-тої години вечора до 6-тої ранку обов'язувала нічна година спати. Та про спання в камерах

Большевиками помордовані в 1941 р. — Зах. Україна

не можна було навіть думати: там не то що не було місця пожитися на долівку, але навіть стояти не було місця. Сильна духота, брак води, та безперервна черга за потребою не давали можності відпочинку.

Та найбільше горе було тим, хто попавсь в чергу на допити. Самі допити і тортури в НКВД (московська поліція) були страшні. Бувало часто, що викликані на допити в'язні, більше не вертались до камери. Ніхто не знав, що з ними сталося: перевели в іншу камеру, вивезли в інші тюрми, чи „відіслали” на той світ...

Хоч большевицько-німецька війна тривала вже 5 днів, (від неділі до четверга), та в'язні про це не знали. Ми лише здогадувалися, що щось важне на світі діється, коли спостерігали метушню між НКВедистами та міліціонерами. Але, що це вже ведеться війна між німцями і большевиками, про це ми нічого не знали, бо ніхто нам про те в тюрмі не сказав. Ми бачили, як НКВедисти нервово бігали озброєні різною зброєю від ніг до голови. Їхня криклива і груба московська лайка гомоніла, як і попередньо, по цілій тюрмі, над тюрмою літали літаки, було чути стріли гармат, кулеметів та інше...

В четвер ранком всіх в'язнів випроваджено на велику тюремну площу. Була підготовка до вимаршу десь в незнане. Хоч була строга заборона, все таки старі в'язні порозумівались із ново-арештованими, від котрих довідались, що ведеться війна вже від неділі. В'язні на площі сиділи кожний на своєму клунку, обставлені великою енкаведівською охороною, та вичікували наказу на вимарш. В небесах гуділи мотори німецьких літаків, а в думках родилась надія волі.

По певному часі прийшов на площу місцевий прокурор, станув по середині в'язнів і закричав храпливим голосом: „*Давай назад! сейчас пришов приказ от Верховного совета, всех врагов уничтожить!*”

Між жінками почувся голоосний плач. Хтось із мужчин затягнув легким голосом пісню „*а як нам умерти прийдеться, у лютих казармах тюрмах, то месник новий підійметься на наших зболілих кістках*”. Тоді сотні грудей повторили грімко „*то месник новий підійметься на наших зболілих кістках!*”

Товпа енкаведистів, яка кинулась з криком на в'язнів, нагадувала товпу, що стояла перед Римським Пилатом і кричала „*Розпни! Розпни Його!*” Стіни тюрми тріщали від переповнення в'язнями, а ошалілі і запінені енкаведисти, з брудною лайкою і прокльонами, вибирали по камерах в'язнів і вели у підвал. Там

зав'язували їм шматами з попелом уста та стріляли в потилицю, кидаючи їхні трупи одних на других. В четвер цілий день і цілу ніч, стріляли, мордували і живцем замурували в'язнів у підвалах тюрми. В п'ятницю ранком, решта недобитків в'язнів, позбирано по камерах і виведено на малу тюремну площу. Там казали їм присісти близько один одного, під муром, в числі від 100 до 200 осіб. Московські кати стали їх розстрілювати. Кулемети, пістолі та гранати, тарахкотіли по невинних жертвах. Хто остався живий, в кого ще билось живе серце, той підносив руки до небес, і молився так, як перед Святим Причастям...

Саме в той час налетіли німецькі літаки і стали бомбити місто. Від диму сонце затемнилось, від бомбів трюми заграли, аж земля затряслася. Тюрми і гроби відкривались і з них ще живі недостріляні в'язні виривались на волю. Була це п'ятниця. Була це Голгофа України.

Самбірська тюрма, замінилась у велику могилу. Та чи лише самбірська? Таке саме діялось у Львові, Дрогобичі, Тернополі, Києві, Харкові та по цілій Україні: тюрми в гроби замінялись. Ціла Україна, від Сяну по Дон, і від Прип'яті по Кубань, одна велика могила. Ціла Україна, мов один великий гріб.

Великий наш пророк Тарас Шевченко писав: „Встане Україна і розвіє тьму неволі, світ правди засвітить”... Червоний кат знав ті слова пророка України. Тому наказав опечатати гріб, а на гробі поставив страшну сторожу — НКВД.

Минула п'ятниця, а в суботу по полудні настала тиша. Не чути було воєнних громів, тільки над містом чорні ворони крикали, бо всюди був сопух людського трупу.

З близького села під Самбором, прийїхала стара мати кіньми і возом, під тюремною брамою коні прив'язала, а сама ходить попід вікна тюремні та кличе своїх дітей: Оксано! Василю! Степане! Озовіться! Її здавалось, що за залізним вікном, у пивниці, хтось стогне і кличе, мамо! Вона небога знайшла кусень залізної штаби, підважила вікно і відчинила. Побачила, що справді якась жива людина совгається по трупах, ціла в крові. Стара мати допомгла тій людині дістатись через вікно на світ. обтерла лице з крові і пізнала, що це син іншої мами. Закропила його водою з пляшки, і посадила під муром на траві, а сама далі своїх синів шукала.

Він неборака в крові, хоч мав повно ран на шиї і плечах, підкріпився трохи свіжим повітрям, встав із землі, та попровадив нещасну матір на малу тюремну площу, де було повно трупів. Там, нещасна мати пізнала помордованих своїх двох

синів і одну дочку. Хоч тій матері серце мліло, уста були спалені, вона мовчала, під'їхала ближче кіньми і поскладала страдниця своїх закатованих дітей на віз. Негодна була сама піднімати, помагав їй цей недобиток, що сам був напів трупом, у крові і ранах.

Всіх троє на віз поскладали, тоді цей в'язень-недобиток положився між трупів, а стара мати скоро коней підганяла, та до дому поспішала. Через пів години, приїхали з Дрогобича НКВД-исти, поскидали всі трупи до пивниці, присипали чорним порохом і від'їхали в напрямі Дрогобича.

У неділю вранці, перед сходом сонця, вибрались тихцем самбірські жінки так, як ті Єрусалимські мирносиці, які йшли до Ісусового гробу олійками тіло намазати, так ті самбірські жінки йшли до тюремного гробу (пивниці) своїх синів і дочок шукати. Йшли та журились, як їм тюремну браму відчинити? Коли ж вони прийшли до брами, то побачили якусь постать, що стояла непорушно, з милим обличчям, немов той ангел Божий, що стояв на Ісусовім Гробі та сповіщав Мирноносиць про Ісусове Воскресіння. Цей молодець, із синьожовтою опаскою на руці, сказав до жінок: „Воскресла Україна!” Слава Україні!” Жінки заніміли. Їм здавалось, що це дух. Почали хреститись. Молодець заговорив вдруге: Кого ви шукаєте? Івана та Гринька Прибережних. Нема їх тут, шукайте їх між живими. Слухайте ось, де вони... Жінки прислуховуються, а там десь, гейби з-під землі, виринає українська пісня, все ближче та голосніше. Чути слова:

*Ми Українські партизани,
Нащадки славних козаків,
Щоб нарід визволить з кайданів,
Ми б'єм проклятих ворогів.*

Подякували жінки молодцеві, втерли сльози рукавом та побігли в сторону, де чули пісню. Десь на роздоріжжі розгубились, та не знали куди йти. Знову прислуховуються і почули слова:

*Вже грають сурми, близько Воля,
Вже рветься герце, кличе кров,
В огні кується наша доля,
Встають заковані з оков.*

Прибігли жінки аж на ринок, там повстанці уставлялись проти ратуші. Жінки приглядались повстанцям і там пізнавали своїх синів.

Трубка дала знак на струнко. Загриміла пісня: „Вже воскресла Україна”... Синьо-жовтий прапор підносився все вище,

та вище на вежу високої Самбірської ратуші. На балконі ратуші з'вилась постать в темному убранні, а з його уст понеслися слова: *Волею Українського Народу, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери, проголошує відновлення Української Держави, за яку покладали свої голови цілі покоління найкращих синів України. Організація Українських Націоналістів, яка під проводом вождя Євгена Коновальця вела в останніх десятиліттях кривавого московсько-більшевицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває увесь Український Народ не складати зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Суверенна Українська Влада.*

Суверенна Українська Влада запевнить Українському Народові лад і порядок, всесторонній розвиток усіх його сил та заспокоєння його потреб. На західних землях України твориться Українська Влада, яка підпорядкується Українському Національному Урядові, що створиться у столиці України Києві.

Українська Національна Революційна Армія, що твориться на українській землі, боротиметься даліше проти московської окупації за Суверенну Соборну Державу і новий справедливий лад у світі.

Хай живе Суверенна Українська Держава!

Хай живе Організація Українських Націоналістів!

Хай живе провідник Організації Українських Націоналістів Степан Бандера!

Льва город 30-го червня 1941 року

Ярослав Стецько

Голова Національних Зборів.

Ті, що були присутні на ринку, з радості обнімались, цілувались та взаємно добра собі бажали так, як на Великдень. Опісля повстанці рушили в похід і заспівали пісню: „Широко залунала слава, що вже воскресла нам держава, Україна стала з тюрем”. Люди веселі розходились, а жінки всім по дорозі сповіщали, що скінчилась вже руйна, як Христос Воскрес, Воскресла Україна!

Раннє погідне сонечко, своїм промінням золотило на ратуші Тризуб, а легенький вітер поніс гомін пісні ген, далеко, на східні степи України, та колисав пшеничним і житнім колоссям, яке клонилось на широкі лани і загони, та гомоніло слова: Своя держава, свої права, свої закони.

(„Голос Лемківщини”, червень 1966.)

30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ І ТОДІШНЯ МІЖНАРОДНЯ СИТУАЦІЯ

Побуваючи на одному літньому таборі, що в якійсь мірі нагадував табір в Карпатах, в Україні, я почув скромну, але вимовну пісню молодих: „Пропливли ми із батьками океани і моря...” Ця пісня молоді є багатомовна. Саме те, що ми за останні два і пів десятка років промандрували Європу і пропливли океани й моря, дає кращу змогу повніше оцінити важливість 30 червня 1941 р., бо ясніше можемо бачити всю ту міжнародню напружену ситуацію, яка була тоді, як українська нація дією найкращої своєї політичної сили висловила своє прагнення бути активним учасником міжнародніх подій, бути визнаним світовими потугами суб'єктом міжнароднього права.

У тодішній міжнародній ситуації, коли гусениці танків переможної німецької армії трошили всякий спротив, то це був гідний, мужній Акт нації, яка не хотіла безслідно й безславно пропасти під колесами історії і яка не бажала, щоби про неї, але без неї рішали т. зв. великі світу.

Є певна трудність в тому, щоби дуже виразно й прозоро представити цей відтинок історії тому, що у відміну від книжки, історія не твориться за окремими виразно сторінками відділеними розділами, але поодинокі розділи переплітаються, входять один в одного і причинювий зв'язок є многосторонній, не завжди можна точно одне явище, одну подію брати за причину, а друге явище за наслідок або ще інакше, інколи важко визначити, де кінчиться те, що ми вважаємо за причину, а де починається те, що хочемо вважати за наслідок. Через те саме я не общою держатися хронологічного з'ясування подій, але навпаки, часом для зрозуміння політичного значення одного явища треба буде „забігати наперед” і вказувати на наступні роки, щоб зрозуміти тенденції і сили, які діяли саме в часі 30 червня 1941 р., коли ми, наперекір всім ворогам, проголосили українську правду і українську волю, і, коли то роззухвалений перемогами Гітлер, якому до стіп впала вся Європа, примушував голову Державносо Правління Я. Стецька та провідника

ОУН Степана Бандеру відкликати це проголошення, але вони не вгнулися під безоглядним і прізним натиском (їх заарештовано) і Акту 30 червня 1941 р. не відкликали.

Пригадаймо, що перша світова війна виникла з приводу Східньої Європи. Основні помилки Версайського договору, який закінчував першу світову війну, торкалися саме Східньої Європи, а зокрема України. Друга світова війна виникла з причини Східньої Європи. Цілий дальший розвиток подій першої половини нашого століття вказував би на те, що центр важкості європейської, а може й світової політики пересувається до центральної і східньої частини Європи так, як 500 років тому він пересувався з середземноморського простору до західньої і північно-західньої частини Європи. Тоді війни, що вирішували рівновагу Європи велися в т. зв. Нідерляндах, Бленгаймі, Фонтеной, під Австерліцом і т. д. Опісля була Полтава, Варшава, Будапешт і Крим. Проте Західні союзники так, як досі замало вивчали проблеми Сходу Європи, а в тому і України. Натомість Росія студювала ці питання, студювала їх пильно й криваво.

Навіть тоді, коли крісові постріли німецької армії (в грудні 1941 р.) збивали рами вікон мешканців Москви, Сталін вперто і нахабно більшу частину розмов з Іденом присвячував справі європейських кордонів Росії. Тоді Черчілль пробував, але мав спротив збоку Рузвельта, зупинити експансію Росії на Захід через утворення другого фронту не у Франції, але на лінії Трієст—Гельсінкі. Це були вже рр. 1942, 1943, коли „бліцкриг” почав перетворюватися в довшу „позиційну” війну, коли фактично німецький похід на Схід заломився, і, навпаки, з допомогою Америки та Англії советські війська відтискали німців на захід. Ми знаємо, що, чи то через найвний оптимізм, чи то внаслідок діяння всяких гіссів, американська політика і не хотіла чути про плян Черчілля. „Ми ведемо війну, — казали американські генерали, — держіть політику здалека від цього”. Понад усе було сподівання, що Америка буде арбітром при заключенні нового міжнародного миру, себто буде це своєрідна рузвельтівська версія давнього вільсонства. На цю тему вже існує велетенська література, але тим, хто найкраще і наскрізь прозрів ці глобальні пляни Рузвельта, був не хто інший, але сам ген. де Голь (гляди його „Воєнні спогади”, стор 240 і інші). Суттю цих глобальних плянів було приязне ставлення до Росії. Правда, воно змінилося під кінець життя Рузвельта, але це було вже пізно.

Тут згадуємо про ці речі, а зокрема про те, що в наслідок спротиву Америки не був реалізований плян Черчілля своєчасно створити другий фронт від Адріатику по Балтик, отже ще перед приходом військ ССР, не для того, щоб робити рекляму містерові Черчіллеві, якого поляк Карасевич називає „геніяльні кугляж політични“, ані не на те, щоб витикати Америці її помилки, але для того, щоб ми мали сьогодні правильну перспективу, коли хочемо належно оцінити міжнародню ситуацію, в якій відбувся наш державницький Акт 30 червня 1941 року.

А саме, якби Захід в день вибуху німецько-російської війни, замість спішити із заявою про союз з мерзеним Сталіном, добре придивився до змагань України та дав їй допомогу в зброї, вивінуванні, медикаментах та в дипломатичній площині, то можна бути певним, що Україна, Польща, Білорусь, Грузія та другі не-російські народи були б виставили багатотисячні армії, що могли держати „в шаху“ і Гітлера і Сталіна, а тоді Заходові було б не так то трудно з Гітлером і Советами і ніколи не дійшло б до того, щоб Президент Америки їхав з чолобитнею до Відня на зустріч з новітнім ханом. І тоді п. Черчілль не тільки на лінії Гельсінки—Трієст мав би другий фронт, але Москву можна було б відіпхати навіть за Урал.

І тоді щасливіше закінчився б наш 30 червня для України і для світу, і тоді не найшлося б таких одиниць, що хоч і мали собі за велику честь бути затруненими в апараті Державного Правління в 1941 р., тепер вважають можливим не тільки критикувати, але й осміювати цей великий Акт модерного українства.

Але повертаючись до подій, що попередили, або мали місце майже одночасно з подіями 30 червня 1941 р., треба згадати, що вже від грудня 1940 р. Німеччина почала збирати свої дивізії для масового маршу на Схід. Назверх все ще продовжують обі сторони говорити про дружні стосунки. І тільки несподіваний наступ на Балкани весною 1941 р., де Гітлер зазнав спротиву, який, між іншим, був підсилований не тільки Британією, але також Америкою (а ось в Україну, яка не так далеко від Балканів, альянти не зважилися дати допомоги), здержує Гітлера від маршу на Україну й Москву.

Але ж згадане стягування військ Гітлером з метою наскоку на Сталіна, було завеликою оправою, щоб можна було її вдержати в тайні на довший час. Тоді, як подають новіші американські студії того періоду, Черчілль і Рузвельт посилають рапорт

за рапортом з остереженнями Сталіна перед масакрою. Чомусь забуває Захід про те, що Сталін диктатор, що він марксист, що він прозирить розпалити світовий комуністичний пожеар, що він підписав договір з Берліном. Мало того, той Сталін замість вдячності, обурюється і відпихає Захід, а далі, всіма можливими способами і дорогами намагається заімпонувати Гітлерові своєю дружбою і доброю волею і навіть, коли 22 червня скинено перші бомби, то амбасадор Москви в Берліні заявляє, що виповідження війни могло бути помилкою. Очевидно, все те намагання Сталіна „приподобатися” Гітлерові, нічого йому не допомгло. Гітлер 22 червня 1941 р. розпочав наступ на ССР.

Що ж роблять Черчілль і Рузвельт? Вони не мали відваги ані візії. Не мали візії пошукати за союзником, таким як Україна, Польща, Білорусь, Грузія і другі. Не мали відваги сказати собі, що з народодвбивцем за спільний стіл не сідається, вони не хотіли згадати про те, що тільки в роки штучного голоду Москва винищила 7 мільйонів українців, що тільки в часі від 17 вересня 1939 до 22 червня 1941 р., за польськими підрахунками 1,692.000 українців, поляків та жидів вивіз ССР або запропоторив у тюрми або ліквідував, вони не мали досить снаги поставити ясно справу перед Сталіном: „Коли твій спільник напав на твій край, то боронися так, як хочеш і вмієш. Ми ж боремося і будемо боротися проти Гітлера за свободу свою і других народів, кому запрожує захланна Німеччина”. І от тут ідеї Акту 30 червня, що мав місце тільки 8 днів після переходу Сяну німецькими військами, прекрасно поєднувалися б з чесною поставою Заходу. Творці Акту 30 червня намагалися кількома шляхами таку підтримку Заходу для своєї боротьби виднати і про це вже дехто з українців дещо (часом дуже недокладно, як, напр., частково мгр. Книш) понаписував, але ця тема ще чекає юлідного висвітлення. В цій статті можна тільки загальною ствердити те, що на мужню, чесну і справедливу поставу Захід не здобувся. Ми ж ждати не могли і зробили правильно, бо як показують торги голови польського уряду ген. Сікорського з Майським при натиску Ідена і ціла трагічна фарса з люблінським урядом та повстання у Варшаві, — ніколи орієнтація на міжнародню допомогу держави не створить. Державу творить тільки найпевніша з усіх орієнтацій, — орієнтація на власні сили.

У часі, коли німецька армія швидким маршем просувалася на Схід, а тисячі українського вояцтва переходило фронтову лінію на Захід, саме в тому часі Англія та Америка допустили-

ся найбільшої помилки 20-го століття, а саме знехтували визвольний рух України і других народів Східної Європи, а замість того прийняли як повноправного союзника Москву, яка ніколи не дотримувала договорів, яка ніколи не була демократичною, але завжди диктаторською, то під царською, то під комуністичною диктатурою і що найважливіше, яка леліяла пляни на знищення того ж Заходу. Недарма проголошено взнеслі ідеали Атлантийської Хартії, чотири свободи та інші речі, що підносили надії в серцях тих, кого давила Німеччина і Москва. На все те паде чорна пляма союзу з Москвою. І зроблено його із звичайного (хоч трагічного в наслідках) обрахунку: величина території СРСР, його армії та людські резерви були (на думку Черчілля та Рузвельта) необхідні для продовжування війни проти Гітлера. За цю „калькуляцію” доводиться народам світу гірко покутувати саме в наші дні.

RESUME

The Second World War came as a result of the pact signed by Hitler's Germany and Soviet Russia concerning Poland. This pact was signed between the two powers on August 23, 1939, one week prior to the commencement of hostilities. The co-signers were J. von Ribbentrop, the German Minister for Foreign Affairs and V. Molotov, then Minister for Foreign Affairs for the Union of Soviet Socialist Republics. It was the same Molotov who later in his statements branded Great Britain and France as the warmongers and who, in 1945 signed, together with Great Britain, France, the United States and other countries of the Free World, the Charter which gave birth to the United Nations.

During the war years, any news concerning Eastern Europe and particularly Ukraine, had usually been savagely distorted before it reached Western world, to oblige Moscow's standpoint.

Despite the fact that during 1939-1941 Moscow was allied with Nazi Germany, the Free World did not attempt to exploit in its own interests the internal difficulties of the Soviet Union, especially the fact of a strong resistance of the nations subjugated by the Russian imperialism. The Allies were probably aware of this resistance, however, for unexplained reasons, they were not prepared to involve themselves in these matters. Germany too, in spite of being in war with the Soviet Union, took a similar stand regarding the enslaved peoples in the U.S.S.R. to that held by the Allies. The reason was a simple one: Germany was planning to colonize these countries, especially Ukraine.

Thus, the Ukrainian people were left entirely on their own. Nevertheless, the Ukrainians organized a large armed underground, the Ukrainian Insurgent Army (UPA). Forced to rely on their own resources and faced with seemingly insuperable barriers, the Ukrainian underground managed to fight both the Russian Communist and the German Nazi occupation forces. This uneven armed struggle continued far into 1950's.

The Ukrainian liberation struggle, however, did not find a full and objective evaluation and a complete understanding in the West. In particular, one of the most important events of that period, the Proclamation of the Re-establishment of Ukrainian Independence, which

took place in Lviv, in June 30, 1941, remained outside the interest of the Western scholars and politicians.

This Proclamation became a rallying point in the war between Ukraine, Germany and Russia and a basis of the organized armed resistance. Paradoxically though it may seem, there have been many well-researched but distorted documents and publications behind the Iron Curtain, but not in the West, concerning the achievements and strength of the Ukrainian resistance. These publications prove the importance of the Ukrainian Insurgent Army with its Commander-in-Chief General Roman Shuchewych-Chuprynka and also of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), under the leadership of Stephen Bandera, which at that time stood in the foreground of the struggle of the Ukrainian Nation for independence.

Many Ukrainians, both historians and actual participants, have written about these events, but not all their works give a proper and complete appraisal of the facts. In many cases, due to a partisan approach to the matter, the facts of that period are clouded or misrepresented.

In order to present an accurate picture of the events preceeding and following June 30, 1941, we submit this treatise, written by Yaroslav Stetsko, head of the Ukrainian Government, established as a result of the Proclamation in Lviv.

We would also wish to bring to the reader's attention the fact that, as a result of issuing the Proclamation of June 30, 1941 and for refusing to retract it, Yaroslav Stetsko was arrested by the Gestapo and deported to Sachsenhausen Concentration Camp. The members of the government headed by Mr. Stetsko were severely repressed and some of them were murdered by the Gestapo.

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Друга світова війна між гітлерівсько-німецьким і московсько-комуністичним імперіялізмами 1941—1945 рр., велася головним чином на українських землях, за Україну і її багатства. Найбільше людських жертв з рук обох загарбників понесла українська людність, найбільшого матеріального спустошення зазнала Україна.

І коли б у цій війні український народ залишився пасивним глядачем і послушним виконавцем наказів загарбників, не виявивши твердо власної волі бути господарем на своїй землі, то тим дав би собі і виявив перед світом свідоцтво своєї нездарности жити вільним життям у власній самостійній державі.

Союз комуністичної Москви з гітлерівською Німеччиною давав Москві змогу ліквідувати найменші прояви самостійництва в Україні, особливо у „визволеній” Західній Україні. У тому часі легальні партії там саморозв'язались і закликали загал ставитись лояльно до нової большевицької влади. Лише єдина ОУН під проводом С. Бандери не припинила своєї діяльності і взяла на себе відповідальний і важкий тягар у критичній добі історії сказати рішальне слово іменем українського народу про те, що він прагне бути вільним на своїй землі.

Актом 30 червня 1941 р. проголошено відновлення самостійности України. Як наслідок цього проголошення, проти волі могутнього тоді німецького окупанта, були застосовані репресії ворога передусім супроти ОУН, а далі супроти всіх українських самостійників. Збройна боротьба Української Повстанської Армії і всього українського народу з німецьким і московським окупантами — була гідною відповіддю ворогам.

На тему подій у зв'язку з Актом 30 червня 1941 р. і довкола нього написано чимало правди і теж неправди. Зокрема вороги намагались і досі намагаються показати Акт 30 червня у найбільш неправдивому світлі і підірвати його значення. На жаль, теж і з боку деяких осіб і груп серед української спільноти трапляються голоси, що не різняться від ворожої пропаганди. Головний творець Акту і голова створеного в наслідок того Акту Українського Державного Правління у Львові п. Ярослав Стецько написав працю, що є вичерпною аналізою історичних подій того часу. Цю працю у формі книжки передаємо в руки українського читача.

Крім основної праці Я. Стецька, до книжки ввійшли в розділі „Голоси інших” статті таких авторів:

- 1) Д. Донцов — „30 червня і сучасні шашелі”
- 2) Лев Шанковський — „За об'єктивну оцінку Акту 30 червня 1941 р.”
- 3) Д-р О. Марітчак — „Акт 30 червня 1941 р.”
- ” - „Адміністрація Галичини”
- 4) П. Башук — „Єдине на потребу”

Крім того використано частинно чи повністю статті і матеріали на повищу тему, друковані в українській пресі і журналах авторів: д-ра С. Галамая, В. Макара, В. Андрієвського, Л. Сенишина, Ю. Тиса, М. Сидора-Чарторийського, д-ра П. Мірчука, З. Матли і М. Дзяпки.

З М І С Т

Вступне слово Д. Донцова	9
Історичний чин нації	13
Зовнішньо-політичне тло відновлення державности	21
Недомагання нашої зовнішньо-політичної акції	31
Українська дійсність і плян революційної дії	43
Політична армія хоробрих	74
Противімецька воєнна формація в німецьких мундирах	123
Єдність українських самостійницьких сил напередодні війни	143
Напередодні зудару з Німеччиною	157
Вирішальні дні і години	175
Німеччина виповідає війну Україні	218
Соборно-самостійницькі пляни і крайова репрезентація	284
Пропам'ятна записка о. Ю. Дзеровича і проф. Я. Біленького	310
Колоніяльна політика Німеччини в Україні... ..	315
Із „Слова до українських націоналістів С. Бандери”	327
Тексти проголошення Акту 30. 6. 41 і Пастирських листів	330
Д. Донцов — „30 серпня 1941 р. і сучасні шашелі”	339
Лев Шанковський — „За об'єктивну оцінку Акту 30. 6. 41”	344
Д-р Ол. Марітчак — „Акт 30 червня 1941 р.”	369
Проф. В. Радзикович — „У 20-ту річницю Акту відновлення Української держави”	373
Д-р Ол. Марітчак — „Адміністрація Галичини”	376
В. Макар — „На шляху до держави”	382
За статтею В. Андрієвського п. з. „Великий історичний чин”	389
М. С. Чарториський — „Від Сяну по Крим”	396
В. Левенець — „Третя сила”	404
Лев Сенишин — „В річницю Акту 30. 6. 1941 р.”	407
З. Матла — „У Дніпропетровську”	415
З. Чубай — „В гостях у петлюрівського отамана”	418
П. Мірчук — „В річницю проголошення Акту відновлення української державности”	423
П. Мірчук — „Гітлерівський наступ на укр. самостійників”	427
П. Башук — „Держава — єдине на потребу”	432
Ю. Тис-Крохмалюк — „30 червня в світлі науки про війну”	435
Яр. Стецько — „На Львів”	447
Мих. Дзяпка — „Відновлення Української Незалежної Держави 30. 6. 1941 в Самборі”	450
Д-р С. Галамай — „30 червня 1941 і тодішня міжн. ситуація”	456
Резюме (англійською мовою)	461
Від Видавництва	463

ПОМІЧЕНІ ПОМИЛКИ

стор.	рядок	надруковано	має бути
33	16-17 згори	заяву Раска	заяви Раска
43	2-3 згори	пляново організований	пляново організований
66	11 знизу	праві більшості	праві релятивної більшості
117	20 згори	німецька поліції	німецька поліція
133	3 згори	Генеральний Секретар УГВР	Голова Генерального Секретаріату УГВР
145	4 знизу	контрагенти	контрагенти
146	7 згори	контрагентів	контрагентів
163	6 знизу	контрагенти!	контрагенти!
215	12 знизу	У листопаді 1945 р.	У лютому 1945 р.
219	3 знизу	аргумент проти	аргумент сили проти
221	5 згори	було важко	було важко
223	10 знизу	власної акції	власної нації
238	17 згори	українська держава формально	„українська держава” фіктивно
259	15 знизу	тоді перебував	не перебував
265	8 згори	німецька дурноті!	німецька дурнота!
273	17 знизу	з рівних боків	з різних боків
275	11 знизу	Фрауенфельда	Фрауенфельда
304	13 знизу	права на самовизнання	права на самовизначення
306	16-17 згори	про-Мислу	промислу
320	11 знизу	Мабуть у січні 1942 р.	23 березня 1943 р. привезли до бункру Степана Бандеру і Володимира Стахова, які до того часу були ув'язнені в поліцейській тюрмі в Берліні при Принц Альбрехтштр. 8. на поодиноких келіях ч. 29 і ч. 9.
321	9 знизу	при смертоносній „дієті”	при жахливій „дієті”
328	16 знизу	захопленням німців	заскоченням німців
331	11 знизу	піддані	піддаванні
331	14 знизу	в ім'я Боже, з Божою благодаттю,	в ім'я Боже і з Божою благодаттю,
371	2 згори	поступовання	поступування
371	17 знизу	мірі перебрання	мірі в перебранні
442	2 згори	свому цісці	своєму місці
455	10 згори	не складати	не скласти
455	22 згори	Суверенна Українська	Суверенна Соборна Українська
462	11 згори	Stephen	Stepan
464	16 знизу	М. С. Чарториський	М. С. Чарторийський

